



TEOLOGI og KONSEKvens

Niels Ove Rasmussen Vigilius' teologiske virke med særligt henblik på bibelsyn, kirkesyn, konfessionstroskab, karismatik og samarbejde på den kirkelige højrefløj i sidste halvdel af det 20. århundrede

Flemming Kofod-Svendsen

Revideret og udvidet Ph.d.-afhandling

Den oprindelige ph.d.-afhandling blev forsvaret
onsdag d. 3. september 2014, kl. 13.15-16.00,
på Det Teologiske Fakultet, Københavns Universitet

Vejledere var Hans Raun Iversen og
Carsten Selch Jensen



Forord til ny udgave af Flemming Kofod-Svendsens phd-afhandling på *eMissio*

Det er en ikke ukendt (u)skik ved forsvar af phd-afhandlinger, at bedømmerne nævner en masse emner, som forfatteren også kunne have skrevet om, og som læserne også er nysgerrige på. Den stakkels phd-er kan kun sige: Ja, det kunne man også have skrevet om. Men når man netop har besteg et stort bjerg, er der ikke meget opmuntrende i at blive mindet om, at der er flere bjerge i verden at bestige!

Flemming Kofod-Svendsen besteg et stort bjerg, da han i årene frem til 2014 fremskaffede, gennemgik og analyserede et meget stort, og hidtil ubrugt, kildemateriale for at belyse Niels Ove Rasmussen Vigilius' teologiske virke. Det kom der en omfattende bog ud af, og for den fik han fortjent phd-graden på Københavns Universitet. Bogen måtte blive omfattende, fordi den præsenterede talrige synspunkter og arbejdsgrene på den kirkelige højrefløj i Danmark i Vigilius' aktive år. Hvilket var værdifuldt i sig selv, fordi disse emner ikke kan forudsættes bekendt i bredere sammenhænge. Udover det vigtige analytiske og systematiske arbejde med stoffet, stillede Kofod-Svendsen en stor materialesamling til rådighed, uomgængelig for enhver, der vil beskæftige sig med dansk kirkeliv i de sidste to generationer.

Undertegnede må melde sig på banen som én, der alligevel har efterspurgt stof, som også kunne være taget med. Det har foranlediget forfatteren til at arbejde videre med emnet, og i den nye udgave på *eMissio*, er der tilføjet en række nye afsnit, der fx handler om situationen i KFUM og KFUK, hvor Vigilius havde sin baggrund (s. 44-46) og om teologien hos Asschenfeldt-Hansen, hvis bøger prægede hans barndomshjem (s. 46). Det er værdifulde tillæg, når man skal forstå en mand og hans tid. En udvidelse (s. 180-184) giver en grundigere beskrivelse af den arbejdsgren, der hedder Bibellæserringen. En meget stor tilføjelse (s. 134-152) handler om dåben, hvor Vigilius' dåbssyn bliver sat i relief via en præsentation af dåbssynet hos Calvin og en række lutherske teologer. En anden forandring i den nye udgave er en udvidelse af afsnittet om fraskiltes vielse, hvor Flemming Kofod-Svendsen også spiller sig selv på banen. Så er vi ude over phd-genren, hvilket dog på ingen måde gør det mindre interessant for en læser idag.

Alt i alt er der grund til at hilse det meget velkomment, at Flemming Kofod-Svendsen har påtaget sig det arbejde at udgive phd-afhandlingen i en ny udgave med disse og andre tillæg. Derved er den blevet endnu mere nyttig som et opslagsværk over en historie og en æra, som vi endnu på mange måder står på skuldrene af, og som det derfor er meget lærerigt at kende til.

Kurt E. Larsen

Oktober 2025



Redaktionel bemærkning i forbindelse med publicering

I redaktionen for *eMissio* var vi ikke i tvivl, da vi på redaktionsmødet i foråret 2025 behandlede tilbuddet om at publicere en bearbejdet version af Flemming Kofod-Svendsens ph.d.-afhandling.

Niels Ove Vigilius var en indflydelsesrig skikkelse på den teologiske højrefløj i sidste halvdel af 1900'tallet i Danmark. Hans betydelige indflydelse på Dansk Bibel-Instituts tilblivelse og virke i de første årtier kan ingen se bort fra. Han påvirkede også en række organisationer og institutioner både blandt *eMissios* ejerkreds og uden for denne.

Niels Ove Vigilius var en markant skikkelse, der satte spor i de mennesker, han søgte at påvirke. Nogle var enige med ham, mens andre var uenige. Andre igen var enige med ham i noget og uenige i noget andet. Men hans betydning kan ingen se bort fra. Derfor er Flemming Kofod-Svendsens afhandling værd at offentliggøre, så den er tilgængelig for læsere, der ikke fik den trykte udgave.

Efter at Flemming Kofod-Svendsens afhandling var blevet forsvaret på Københavns Universitet d. 3. september 2014, blev den anmeldt af to personer i *Dansk Tidsskrift for Teologi og Kirke* i 2015, først af rektor Børge Haahr Andersen, Dansk Bibel-Institut (DTTK 01/2015, 82-86) og af professor Kurt E. Larsen, Menighedsfakultetet i Aarhus (DTTK 01/2025, 87-91).

Enhver akademisk afhandling har styrker og svagheder, som kan og skal diskuteres. Det er nødvendigt, at den diskussion føres i en akademisk kultur. Godt 10 år efter har Flemming Kofod-Svendsen fundet tid og energi til at arbejde med nogle af de punkter, som Kurt E. Larsen pegede på i sin anmeldelse.

Kirke- og teologihistorie er ikke, hvad den engang var. Gammel viden kan gå tabt, mens ny viden bliver til. Vi har derfor spurgt ph.d., dr.theol., professor emeritus Kurt Larsen om at skrive et forord til den reviderede afhandling. Det er bragt i ovenstående.

Fra redaktionel side er det vigtigt at understrege, at det ikke er phd-afhandlingen, der genudgives, men en revideret og udvidet afhandling. Som Kurt Larsen påpeger, har Flemming Kofod-Svendsen med sin revision forladt "phd-genren". Det tydeliggøres, når der i underafsnittet *Vielse af fraskilte i LM* i afsnit IV.5 inddrages stof skrevet af Mikkel Vigilius i 2022 – 8 år efter, at phd-afhandlingen blev forsvaret. Det gør ikke den reviderede afhandling mindre spændende.

Oktober 2025

Carsten Elmelund Petersen

Redaktør /*eMissio*



Afhandling til udgivelse i *eMissio*

Når min ph.d.-afhandling nu udgives i *eMissio*, vil jeg gerne oplyse følgende. Udover at rette korrekturfejl m.m. og foretage opdateringer, så en persons titel for eksempel er blevet ændret fra lektor til professor, og det fremgår, at en omtalt person er afgået ved døden siden 2014, har jeg desuden udvidet afhandlingen lidt for at sætte Niels Ove Rasmussen Vigilius' virke ind i en større dansk kirkehistorisk sammenhæng, som professor, dr.theol. Kurt Larsen efterlyser i sin anmeldelse af min afhandling i *Dansk Tidsskrift for Teologi og Kirke* 01/42. årgang/2015: 87-91.

Da jeg i 2008 havde udgivet bogen *Tro til tiden. Det kristne studenterarbejdes historie i Danmark*, var det min plan at skrive en dogmehistorisk afhandling om KFS' og ligesindede bevægelsers teologihistoriske udvikling. Da jeg havde det første møde med mine to vejledere, sagde de, at det teologiske projekt, jeg havde fremlagt, var vanskeligt at gennemføre inden for en ph.d.-afhandlings rammer. De opfordrede mig derfor til at udtænke hvilken person, der havde haft størst betydning for udviklingen af den såkaldte teologiske højrefløj. Jeg fulgte mine vejlederes råd og foreslog på næste møde, at Niels Ove Rasmussen Vigilius (NORV) efter min vurdering var den person, der havde haft størst betydning for fremvæksten af den såkaldte teologiske højrefløjs teologi. Mine vejledere betonedede for mig, at jeg ikke skulle skrive en helteglorie over en person, men jeg skulle lægge vægt på studium og analyse af et hidtil stort set ukendt kildemateriale.

Sammen med andre gik jeg i gang med at samle og systematisere KFS' og DBI's arkiver, ligesom jeg fik kontakt til Bibellæser-Ringens arkiv samt nogle privatarkiver. Krumtappen i arbejdet med denne afhandling har været studiet af og analysen af det omfattende kildemateriale. Jeg håber, at dette analyserede kildemateriale må inspirere til nye studier af den kirkelige højrefløjs teologi og historie.

Da jeg var færdig med min afhandling, sagde min ene vejleder Carsten Selch Jensen, at efter hans vurdering havde jeg været for ukritisk og venlig i min analyse af den kontroversielle NORV, så min afhandling havde fået for meget præg af en helteglorie af den undersøgte person. Efter publiceringen af min afhandling har adskillige sagt det samme om min afhandling som Selch Jensen. Omvendt har mange, jeg har talt med, vurderet, at jeg i min afhandling har fundet den rette balance, idet jeg dels har beskrevet Niels Ove Rasmussen Vigilius' store betydning i dansk kirkeliv, og dels har vurderet og analyseret en række kirkehistoriske tekster for at kunne give en troværdig fremstilling af Vigilius' virke. At der gives forskellige vurderinger af min afhandling er næppe overraskende, når jeg har beskrevet en person, der har haft meget stor åndelig og kirkehistorisk betydning, og som samtidig ifølge Børge Haahr Andersen var "en kontroversiel personlighed, som Vigilius var, både mens han levede, og vedblivende er det efter sin død" (Børge Haahr Andersens anmeldelse af min afhandling i *Dansk Tidsskrift for Teologi og Kirke* 01/42. årgang/2015:86).

Vanløse november 2024
Flemming Kofod-Svendsen



Forord 2014

Jeg vil gerne sige tak.

Tak til Det Teologiske Fakultet, som tildelte mig en friplads.

Tak til min hovedvejleder Hans Ravn Iversen for mange spændende og engagerende samtaler, givende modspil og en aldrig svigtende interesse for mit projekt. Tak til min medvejleder Carsten Selch Jensen for metodedrøftelser og bemærkninger om analytisk brug af sproget.

Tak til Det Teologiske Fakultet for at have arrangeret fagligt givende og menneskeligt inspirerende forskerseminarer og workshops.

Tak til Kirsten Busch Nielsen for værdifulde kommentarer og sparring ved delforelæggelse på Det Teologiske Fakultet.

Tak for værdifulde kommentarer og sparring ved to forskerseminarer på DBI, hvor jeg forelagde dele af min afhandling.

Tak til Hanne og Flemming Frøkjær-Jensen, Ellen Kappelgaard, Henning Kiilerich og ikke mindst Jørgen Paaske Jørgensen og Inger Margrethe Kofod-Svendsen for et utrætteligt arbejde med at tømme langt over 300 ringbind og bundter fyldt med arkivalier, samle og systematisere de mange dokumenter i KFS' og DBI's arkiv på henholdsvis 176 og 48 arkivæsker. Uden dette store arbejde ville det ikke have været muligt for mig at udarbejde afhandlingen. Disse arkivæsker udgør grundstammen i mit kildemateriale.

Tak til Birgitte Possing og Erik Nørr fra Rigsarkivet for gode råd under den lange proces med arkiveringsarbejdet.

Tak til Beate Højlund, Leif G. Jensen, Eduard Nielsen, Finn Aasebø Rønne og Birger Reuss Schmidt for beredvilligt at forsyne mig med alle ønskede arkivalier fra deres privatarkiver. En særlig tak til Margit Stella Vigilius for beredvilligt og uden vilkår at stille sin afdøde mands arkiv til rådighed for mig.

Tak til Henning Lysholm-Christensen for beredvilligt at stille Bibellæser-Ringens arkiv til rådighed for mig.

Tak til Leif Rasmussen, som vedholdende har skaffet mig oplysninger fra LM's arkiv.

Tak til Kurt Larsen og Jens Mortensen for oplysninger om IM. Tak til Beate Højlund for oplysninger om MF's forhistorie. Tak til Hartvig Wagner for oplysninger om Kirkens Ja og Nej.

Tak til Børge Haahr Andersen, Jens Ole Christensen, Lisbet Christoffersen og Leif Rasmussen, der har læst hele afhandlingen igennem, og Morten Munch, der har læst kapitlerne om den karismatiske bevægelse. Alle har givet mig værdifuld kritik, forslag til rettelser og inspirerende sparring.

Tak til Kai Kjær-Hansen, som ud fra sin unikke kildesamling om bibelsynsdrøftelserne i Teologkredsen har skrevet *To kapitler om Dansk Bibel-Instituts forhistorie*. Kjær-Hansens arbejde har givet mig mulighed for at beskrive DBI's forhistorie, hvor arkivet er fragmentarisk.



Tak til de teologer fra DBI og MF, der beredvilligt hver især har redegjort for deres bibelsyn. Det har muliggjort, at jeg 10 år efter Niels Ove Rasmussen Vigilius' død har kunnet fremstille og vurdere bibelsynsudviklingen ved de to institutioner.

Tak til de mange personer, der har udarbejdet redegørelser og notater, og som gennem breve, mails, m.m. har givet mig supplerende informationer.

Tak til Birger Petterson for oversættelsen af det engelske summary.

Til sidst vil jeg rette en særlig tak til min hustru Inger Margrethe, som under hele forløbet har opmuntret til opgaven og ydet megen kompetent sparring, ikke mindst til den sproglige udformning. Afhandlingen er tilegnet hende.

Frem for alt tak til Gud, der har givet mig mulighed, helbred og kræfter til at arbejde med dette spændende emne.

.
Flemming Kofod-Svendsen
Vanløse, august 2014.



Indhold

Forord

Indhold

Forkortelser

I. Indledning

1. Kirkehistorisk kontekst og genstandsfelt
2. Kirkeliv, teologi og bibelsynsdebat i det 20. århundrede
3. Problemstilling og kildemateriale
4. Arbejdshypotese
5. Praktiske bemærkninger
6. NORV – biografisk skitse
7. NORV – relevante organisationer
8. NORV – sprogbrug og begreber

II. På bibelsk grund

1. Oprettelsen af Kristeligt Forbund for Studerende
2. Bibelsyn
3. Kirkesyn
4. Arbejdssynet – evangeliet i centrum
5. Kristeligt Forbund for Studerendes relation til de gamle vækkelsesbevægelser
6. Kristeligt Forbund for Studerende og andet studenterarbejde på Folkekirkens grund
7. Udvikling i bibelsynet
8. Pragmatisk samarbejde
9. Sammenfatning

III. Reformert teologi og økumenik

1. Studentermissionen /Kristne Studerende
2. International Fellowship of Evangelical Students' konference
3. Bladfonden Emmaus



4. Ansøgning om medlemskab af International Fellowship of Evangelical Students

5. Medlemskab af International Fellowship of Evangelical Students

6. Billy Graham i Danmark

7. Kirkernes Verdensråd.

8. Bibelsk økumenik og folkekirkekritik

9. Sammenfatning

IV. På Folkekirkens grund

1. De lutherske bekendelsesskrifter

2. Ordination og ansøgning om præsteembede

3. Døbssyn

4. Nadversyn

5. Ordinationsgudstjenester, kvindelige præster, vielse af fraskilte

6. Sammenfatning

V. Den Højkirkelige Bevægelse og *Kirkens Ja og Nej*

1. Den Højkirkelige Bevægelse

2. *Kirkens Ja og Nej*

3. NORVs holdning til *Kirkens Ja og Nej* – kritik af bibelsynet

4. Konfrontation

5. Sammenfatning

VI. Bibellæser-Ringen

1. Konfessionstroskab

2. Bibeltroskab

3. Sammenfatning

VII. Menighedsfakultetet

1. Bibelsyn og teologisk bredde

2. To visioner

3. Fortsat uenighed om bibelsynet og splittelse

4. Sammenfatning



VIII. Dansk Bibel-Institut

1. Teologkredsen og oprettelsen af Dansk Bibel-Institut
2. Menighedsfakultetet og Dansk Bibel-Institut i konfrontation
3. Bibelsynet i Kristeligt Forbund for Studerende, Menighedsfakultetet og Dansk Bibel-Institut
4. Skarp kritik af det konservative bibelsyn
5. Fra konfrontation til dialog
6. Bibelsynsudviklingen på Menighedsfakultetet og Dansk Bibel-Institut
7. Sammenfatning

IX. International Council of Christian Churches og Biblicum

1. Nej til International Council of Christian Churches og Biblicum
2. Nej til Biblicum
3. Sammenfatning

X. Afvisning af pentekostal karismatik

1. Den Karismatiske Bevægelse kommer til Danmark
2. Præsentation og afvisning
3. Forskelle i forståelsen af dåb i Helligånden
4. Sammenfatning

XI. Afvisning af luthersk karismatik

1. Baggrunden for luthersk karismatik
2. Eksempler på luthersk karismatik
3. Vejen-konventerne
4. Synet på Dansk Oase
5. Sværmerne på Luthers tid og karismatikerne i dag
6. Sammenfatning

XII. Folkekirke – frikirke

1. Folkekirkedebat i Dansk Bibel-Institut
2. Principiel kritik af Folkekirken



3. Forbliven i Folkekirken

4. Sammenfatning

XIII. Sammenfatning og konklusion

1. Sammenfatning

2. En teologi i sin tid

3. Konklusion

4. Efterord

XIV. English Summary

XV. Bibliografi

A. Upublicerede kilder

1. Arkivsamlinger

2. Enkeltpersoners redegørelser

B. Publicerede kilder af NORV

C. Publicerede kilder og litteratur

D. Opslagsværker

E. Aviser, blade, magasiner og tidsskrifter, angivet med nummer/dato og udgivelsesår

XVI. Bilag til afhandlingen

Bilag 1-II.2. På bibelsk grund

Bilag 2-II.2. NORVs afvisning af den historisk kritiske metode

Bilag 3-II.3. NORVs kirkesyn

Bilag 4-II.4. NORVs arbejdssyn: Evangeliet i centrum

Bilag 5-II.6. NORVs holdning til De studerendes Kirketjeneste

Bilag 6-II.7. “Fundamentalismen” og Gud ord 1963/ “Fundamentalismen” – kætteri eller ortodoksi? 1967

Bilag 7-III.7. Evangeliet og/eller socialt – politisk engagement?

Bilag 8-III.8. Bibelsk økumenik og folkekirkekritik

Bilag 9-IV.1. På Folkekirkens grund

Bilag 10-IV.3. NORVs syn på forholdet mellem dåb og genfødsel



- Bilag 11-IV.3. KFS' syn på forholdet mellem dåb og genfødsel
- Bilag 12-IV.4. NORVs syn på sakramentalisme og spiritualisme
- Bilag 13-V.3. NORVs kritik af bibelsynet i skriftet *Kirkens Ja og Nej*
- Bilag 14-VI.2. Uenighed om bibelsynet i Bibellæser-Ringen
- Bilag 15-VI.2. Højlunds brev til NORV
- Bilag 16-VII.1. Højlunds forord
- Bilag 17-VII.1. NORVs anmeldelse af Utnems bog
- Bilag 18-VII.1. Wisløffs holdning til personer med et konservativt bibelsyn
- Bilag 19-VII.1. Montgomerys og Preus' bibelsyn
- Bilag 20-VII.2. Danells bibelsyn
- Bilag 21-VII.2. Bibelsynsdebat mellem Bo Giertz og G.A.Danell
- Bilag 22-VIII.1. Kai Kjær-Hansen: Fra forslag til vedtægter for Dansk Bibel-Institut
- Bilag 23-VIII.1. Kjær-Hansen: Optakt til drøftelserne ved DBI's stiftende møde den 11. oktober 1972.
- Bilag 24-VIII.2. NORVs præsentation af DBI
- Bilag 25-VIII.2. Kjær-Hansens svar til NORV
- Bilag 26-VIII.2. NORVs svar til Langagergaard
- Bilag 27-VIII.2. NORVs brev til DBI's styrelse, Rødovre den 16. november 1974
- Bilag 28-VIII.2. NORV: Kristus-tillid og bibel-tillid
- Bilag 29-VIII.2. NORVs definitive opgør med den historisk-kritiske metode
- Bilag 30-VIII.5. Langagergaards og NORVs bibelsynspapirer til konsultationen mellem MF og DBI
- Bilag 31-VIII.4. NORVs principielle opgør med det konservative bibelsyn 1982
- Bilag 32-VIII.6. Børge Haahr Andersen: Bibelens syn på sig selv med henblik på Bibelens autoritet og ufejlbarlighed
- Bilag 33-VIII.6. Jens Ole Christensen: Bibelens ufejlbarlighed – ni år efter NORVs død
- Bilag 34-VIII.6. Jens Bruun Kofoed: Bibelsyn



Bilag 35-VIII.6. Peter Olsen: NORVs Bibelsyn

Bilag 36-VIII.6. Jørgen Sejergaard: Hvad NORVs bibelsyn har betydet for mig

Bilag 37-VIII.6. Leif Andersen: Mit forhold til NORVs bibelsyn

Bilag 38-VIII.6. Asger Højlund: Bibelen

Bilag 39-VIII.6. Kai Kjær-Hansen: Bibelsyn – bibelbrug

Bilag 40-VIII.6. Peter Legarth: Et konservativt bibelsyn

Bilag 41-VIII.6. Carsten Vang: Bibelen som Guds ord – det ortodokse bibelsyn

Bilag 42-IX.1. International Council of Christian Churches' bibelsynsparagraf

Bilag 43-IX.2. Erlandsson præmisser for kristent fællesskab

Bilag 44-IX.2. NORVs præmisser for kristent fællesskab

Bilag 45-X.2. NORVs syn på dåb med Helligånden

Bilag 46-X.2. NORVs syn på tungetalens gave

Bilag 47-X.3. Lloyd-Jones' syn på baptism with the Holy Spirit

Bilag 48-XI.2. Søviks syn på Åndens fylde til dygtiggørelse

Bilag 49-XI.3. Stig Christensen: Når Helligånden kommer

Bilag 50-XI.3. Leif Andersen og Mogens Jensen [...]: Hvordan modtages Helligånden?

Bilag 51-XI.3. Morten Munch: Helliggørelse

Bilag 52-XI.3. Leif Andersen og Mogens Jensen: retfærdiggørelse og helliggørelse

Bilag 53-XI.3 Torben Juul Christensen: Tværkirkeligt arbejde

Bilag 54-XI.4. Niels Jørgen Fogh: Tværkirkelighed

Bilag 55-XI.4. NORVs vurdering af Dansk Oase

Bilag 56-XI.4. Andersen: Erfaringsdimensionen. Den karismatiske bevægelses udfordring til min teologi

Bilag 57-XII.1. NORV: Nej til ordination i folkekirken

Bilag 58-XII.1. DBI's forhold til folkekirken

Bilag 59-XII.3. NORV: Vejen frem for Jesu Kristi kirke i vort folk?

Bilag 60-XII.3. NORVs vurdering af Willow Creek-konceptet



NORV er i hele afhandlingen forkortelse for Niels Ove Rasmussen Vigilius

Forkortelser

AKS	Aarhus Kristelige Studenterforbund
BV	Bibeltroga Vänner
CA	Confessio Augustana
DBI	Dansk Bibel-Institut
DKG	Danmarks Kristelige Gymnasiastbevægelse
DKS	Danmarks Kristelige Studenterbevægelse
DLF	Dansk Luthersk Forlag
DMS	Det Danske Missionsselskab
DTTK	Dansk Tidsskrift for Teologi og Kirke
ApG	Apostlenes Gerninger. Forkortelser i Bibelen 1992 følges.
DDS	Den Danske Salmebog
EA	Evangelisk Alliance
EFS	Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen
ELM	Evangelisk Luthersk Missionsforening
ELN	Evangelisk Luthersk Netværk
FBF	Foreningen for Bibel og Bekjennelse
FCC	Fraternitas Corporis Christi
FDF	Frivilligt Dreng-Forbund
FKF	Fællesskabet Kirkelig Fornyelse
FKOF	Folkekirkelige Organisationers Fællesudvalg
FU	Forretningsudvalg
GT	Det Gamle Testamente
ICCC	International Counsel of Christian Churches
IFES	International Fellowship of Evangelical Students
IM	Kirkelig Forening for den Indre Mission i Danmark
IMT	Indre Missions Tidende
IMU	Indre Missions Ungdomsarbejde
IVF	Inter-Varsity Fellowship, senere: UCCF Universities and Colleges Christian Fellowship
IVP	Inter-Varsity Press
KAF	Kristelig Akademisk Forening
KAL	Kirkeligt Arbejde blandt Lærerstuderende
KD	Kristeligt Dagblad
KV	Kirkernes Verdensråd
KFS	Kristeligt Forbund for Studerende
KFUK	Kristelig Forening for Unge Kvinder



KFUM	Kristelig Forening for Unge Mænd
KIM	Københavns Indre Mission
KS	Kyrkelig Samling
KSBB	Kirkelig Samling om Bibel og Bekendelse
LU	Landsudvalg
LM	Luthersk Mission
LMH	Luthersk Missions Højskole
LME	Luthersk Missions Efterskole i Løgumkloster
MF	Menighedsfakultetet
NKSS	Norges Kristelige Student- og Skoleungdomslag
NLA	Norsk Lærerakademi
PrfBl	Præsteforeningens Blad
SMK	Samtaleforum for Mission og Kirke
SK	De Studerendes Kirketjeneste
SR	Studenterrådet
SPT	Svensk Pastoraltidskrift
SESG	Sveriges Evangeliska Student- och Gymnasiströrelse
TTK	Tidsskrift for Teologi og Kirke
WSCF	World's Student Christian Federation



I. Indledning

1. Kirkehistorisk kontekst og genstandsfelt

I begyndelsen af det 20. århundrede spillede de to store vækkelsesbevægelser fra det 19. århundrede, grundtvigianismen og Indre Mission (IM) fortsat en betydelig rolle. Det samme var tilfældet med en række andre folkekirkelige organisationer som Det Danske Bibelselskab fra 1814, Kristelig Forening for Unge Mænd (KFUM) fra 1878, Kristelig Forening for Unge Kvinder (KFUK) fra 1883, Danmarks Kristelige Studenterbevægelse (DKS) fra 1892, Danmarks Kristelige Gymnasiastbevægelse (DKG) fra 1897, samt en række organisationer for Ydre Mission og diakoni, hvor Det Danske Missionsselskab går helt tilbage til 1821.¹ I første halvdel af det 20. århundrede blev Tidehverv dannet som en modvægt til de nævnte bevægelser, der alle havde baggrund i det 19. århundredes vækkelsesbevægelser.

I forlængelse af den liberale præst Niels Peter Arboe Rasmussen (1866-1944), der satte spørgsmålstegn ved jomfrufødsleens plads i trosbekendelsen og i det hele taget relativerede denne bekendelse som gyldigt grundlag for sand kristendom, dannedes Kirkeligt Landsforbund af 1911 af repræsentanter fra IM fra 1853/1861, Kirkeligt Centrum fra 1899/1904/1906 og Københavns Kirkefond fra 1890, der optrådte som datidens kirkelige højrefløj.² I 1933 var der en kreds af præster, der skrev et lille kampskrift *Hvorfor er Gærdet nedrevet omkring Herrens Vingaard? Et Spørgsmaal fra syv Præster*. Det førte til en nydannelse, som fik navnet Kirkeligt Forbund af 1933, der var en omdannelse af Kirkeligt Landsforbund.³

¹ 1. januar 2000 blev Danmission oprettet ved sammenlægning af Det Danske Missionsselskab og Dansk Santalmission, der i 1870'erne havde begyndt sit arbejde, startet af danskeren Hans Peter Børresen (1825-1901) og nordmanden Lars Olsen Skrefsrud (1840-1910) på eget initiativ.

² Lindhardt 1954:130-156; Lindhardt 1966:109-124; Hermansen, K. 1995:184; Garde 2006:19-197; Bach-Nielsen & Schjørring 2012:586-587.592.

³ Nedergaard 1939:432; Glenthøj 1974:123. Initiativtager til *Hvorfor er Gærdet nedrevet omkring Herrens Vingaard?* var sognepræst Johs. Pedersen (1898-1973). I sin omtale af *Kirkens Ja og Nej* trak Glenthøj (1922-1996) forbindelseslinjer tilbage til Kirkeligt Forbund af 1933. I 1934 blev Kristelig Forening for Skole og Hjem indoptaget i Kirkeligt Forbund. Derfor har bevægelsen dels præsenteret sig som Kirkeligt Forbund af 1933 og dels som Kirkeligt Forbund af 1933 for Kirke, Skole og Hjem. Kirkeligt Forbund blev nedlagt i oktober 2001 (mail fra Hartvig Wagner (f. 1929) 12.11.2013 til mig (FKS privatarkiv). I *Vor Kirke* 2/1 2001:2 meddelte formand Vagn Laursen (f.1933), at bestyrelsen havde besluttet at indstille til generalforsamlingen d. 12. og 13. oktober 2001, at Kirkeligt Forbund blev ophævet med årets udgang. Samtidig skrev formanden, at det selvfølgelig var med vemod, at netop i det år, hvor Kirkeligt Forbund kunne fejre 90-års-jubilæum for dannelsen af det gamle Kirkeligt Landsforbund fra 1911, måtte bestyrelsen foreslå at nedlægge arbejdet. Men bestyrelsen håbede på generalforsamlingens opbakning. Kirkeligt Forbund havde ikke magtet at rekruttere nye medlemmer (*Vor Kirke* 1/1998:8).



I anden halvdel af det 20. århundrede begyndte der imidlertid at tegne sig en ny kirkelig og teologisk højrefløj.⁴ Der er lidt uenighed om, hvornår den udvikling begyndte.⁵ Det afgørende er, at en række organisationer, der ikke tidligere havde samarbejdet, sammen med nogle organisationer, der blev etableret i årene 1956-1972, bevidst ønskede at sætte Bibel og Bekendelse i centrum og indledte et nærmere samarbejde. Nogle organisationer var store, mens andre var små og havde et snævrere sigte.

I slutningen af 1980'erne blev der etableret et mere formaliseret samarbejde eller lederforum, kaldet De Otte mellem følgende kirkelige organisationer.⁶ 1. Dansk Bibel-Institut (DBI).⁷ 2. Evangelisk Luthersk Missionsforening (ELM). 3. Fællesskabet Kirkelig Fornyelse (FKF). 4. Indre Mission (IM). 5. Kirkelig Samling om Bibel og Bekendelse (KSBB).⁸ 6. Kristeligt Forbund for Studerende (KFS).⁹ 7. Luthersk

⁴ Lindhardt 1966:324; Larsen 2007:166.

⁵ Larsen mener, den begynder i 1964 med udgivelsen af *Kirkens Ja og Nej* (Larsen 2007:166); han støttes af M. Vigilius (Vigilius 1999:51). Lindhardt derimod mener, den begynder i 1950'erne (Lindhardt 1966:324).

⁶ IM's formand Hans-Ole Bækgaard (f. 1973) fastsætter etableringen til 1990 (IMT 20/2012:5). Larsen sætter etableringen til 1988 (Larsen 2007:168). Læser man arkivmaterialet om samarbejdet mellem De Otte, som bl.a. findes i KFS-arkiv æske 126 og DBI-arkiv æske 27, er det et definitionsspørgsmål, hvornår man skal fastsætte begyndelsen: Da man begyndte samtalerne (1988), eller da man mere officielt trådte frem (1990). Vigilius understreger, at De Otte i 1990 rettede en henvendelse til biskopperne med anmodning om en særordinationsordning for de præstekandidater, der havde samvittighedsproblemer ved at deltage i en ordinationsgudstjeneste med deltagelse af kvindelige præster. Sigtet med henvendelsen var, at konservative præstekandidaters syn skulle gives "fuld hjemstedsret" i Folkekirken (Vigilius 1999:54).

⁷ DBI blev oprettet den 11. oktober 1972. NORV var hovedarkitekten bag oprettelsen. Formålet var at opbygge et akademisk institut for bibeltro forskning og undervisning med et dertil knyttet studiebibliotek. På DBI's hjemmeside redegøres for DBI's historie og nuværende undervisningstilbud.

⁸ Kredsen bag pjecen *Kirkens Ja og Nej* skiftede navn til Kirkelig Samling om Bibel og Bekendelse (KSBB). I Glenthøj 1974:131 motiverede Glenthøj navneskiftet. Larsen karakteriserede Kirkelig Samling om Bibel og Bekendelse som en bevægelse, "der lagde sig i forlængelse af tidligere kirkepolitiske kamporganisationer som Kristeligt Landsforbund af 1911, og "Kristeligt Forbund af 1933 for Hjem, Skole og Kirke" (Larsen 2007:166). En del fra Kristeligt Forbund sluttede op om Kirkens Ja og Nej, da det blev dannet; bl.a. den sidste formand i Kristeligt Forbund, Vagn Laursen. Imidlertid hævdede sognepræst A. Schmidt (1928-2004) i *Dansk Kirkeliv* 1986:153, at Kristeligt Forbund ikke lå så langt fra Kristeligt Centrum, og dog fornemmede han, at Kristeligt Forbund lå et skridt til højre.

⁹ Kristeligt Forbund for Studerende blev oprettet under navnet Credo-kredsen. Imidlertid fandtes der allerede et forlag med navnet Credo. Det medførte mange forvekslinger. Derfor ændredes Credo-kredsens navn til KFS i 1964. Få år senere ophørte forlaget Credo imidlertid med at eksistere. Da KFS i 1976 oprettede eget forlag, gav man det navnet Credo Forlag. Af hensyn til læsbarheden bruger jeg i denne afhandling navnet KFS om højrefløjens studenter- og gymnasiastarbejde for hele perioden. KFS blev oprettet 14. sept. 1956, hvor hovedinitiativtageren var NORV. KFS ønskede ved en bibel- og bekendelsestro forkyndelse af Guds ord at vise studenter og skoleungdom vejen til



Mission (LM). 8. Menighedsfakultetet (MF).¹⁰ Disse organisationer har optrådt sammen i en række situationer. Det skete for eksempel, da de i fællesskab udgav skriftet *Kærligheden glæder sig ikke over uretten! Til de danske biskopper vedrørende kirkelig velsignelse af homoseksuelle par* fra 1996.¹¹ Et andet resultat af samarbejdet var *Giv-dig-rig*-projektet fra 2010 om ansvarlig livsstil og ansvarlig forvaltning af skaberværket.¹²

Samarbejdet har formelt ændret sig efter dannelsen af Evangelisk Luthersk Netværk (ELN) i 2006 og omstruktureringen i 2012, hvor det nye fælles organ fik navnet Samtaleforum for Mission og Kirke (SMK). Det består af 1. DBI. 2. ELM. 3. Evangelisk Luthersk Netværk (ELN). 4. IM. 5. KFS. 6. LM. 7. MF. Fællesskabet Kirkelig Fornylelse og Kirkelig Samling om Bibel og Bekendelse har derimod kun ønsket en associeret tilknytning, eftersom de ikke er landsbevægelser med ansatte medarbejdere.¹³

Forskningsmæssigt er der foretaget ganske mange undersøgelser af de to gamle vækkelsesbevægelser og de organisationer, der fra slutningen af 1800-tallet voksede frem inspireret af dem, ligesom der også findes en række jubilæumsskrifter mv. Om organisationerne på den kirkelige højrefløj er der gennem årene udgivet adskillige jubilæumsskrifter. Men bortset fra IM er der kun udarbejdet få forskningsbaserede fremstillinger. Af *Registre til Kirkehistoriske Samlinger 1849-2006* fremgår, at der i *Kirkehistoriske Samlinger* til 2006 findes flere videnskabelige artikler om IM, men ikke nogen om de øvrige organisationer på den kirkelige højrefløj. Rektor Henrik Nymann Eriksen (f.1965) har som stud.theol. i 1989 med professor Steffen Kjeldgaard-Pedersen (f.1946) som vejleder skrevet en emneopgave i kirkehistorie om KFS' tidlige historie. Emneopgaven havde titlen *Credo-kredsen 1956-62 – KFS' pionertid*. I Mikkel Vigilius' (f.1963) ph.d.-afhandling *Kirke i kirken* fra 2005 findes beskrivelser af de tre missionske vækkelsesbevægelser fra det 19. århundrede. I *Teologi med hjertet. Festskrift til Niels Ove Vigilius* fra 2001 har jeg i artiklen "Bibellæsning i Danmark"

personligt kristenliv og kristent fællesskab og at styrke og uddybe det personlige kristenliv og det kristne fællesskab blandt studenter og skoleungdom. På KFS' hjemmeside findes de aktuelle informationer. Om KFS' historie Kiilerich 2006 og Kofod-Svendsen 2008.

¹⁰ MF blev stiftet 13. september 1967 under navnet "Sammenslutningen til oprettelse af et menighedsfakultet i Danmark". Formålet var at oprette et menighedsfakultet i Danmark med det hovedformål at uddanne præster. På MF's hjemmeside redegøres for MF's historie og nuværende undervisningstilbud. Om MF's historie: Larsen 1993.

¹¹ I skriftets forord motiverede udgiverne deres skridt med, at biskopperne havde nedsat et udvalg til at behandle spørgsmålet om en eventuel kirkelig velsignelseshandling for par af samme køn og med, at der i udvalget ifølge udgivernes vurdering ikke var nogen, som de pågældende kirkelige organisationer kunne identificere sig med. I forordet blev det også nærmere beskrevet, hvordan De Otte konkret havde samarbejdet om projektet. Skriftet var skrevet af cand. theol., ph.d. Carsten Elmelund Petersen med flere.

¹² I bogen *Tak for lån. 10 teser om kristen livsstil*, redigeret af Jacob Bank Møller og Claus L. Munk, er indholdet af det konkrete samarbejde beskrevet.

¹³ *IMT* 20/2012:3. 5.



beskrevet Bibellæser-Ringens historie.¹⁴ I *Kirkehistoriske Samlinger 2007* i artiklen "De højkirkeliges forhistorie" har jeg skildret baggrunden for Fællesskabet Kirkelig Fornylse. I *Tro til tiden* fra 2008 har jeg beskrevet det kristne studenterarbejdes historie i Danmark med særlig vægtlægning på KFS' historie. I *Kirkehistoriske Samlinger 2009* har jeg i artiklen "Nordiske forudsætninger for Credos (Kristeligt Forbund for Studerendes) profilformulering på bibelsk grund" givet den kirkehistoriske baggrund for formuleringen fra 1960. I forbindelse med min kirkehistoriske undervisning efteråret 2011 ved Det Teologiske Fakultet om det kristne studenterarbejde m.m. i forbindelse med mit ph.d.-arbejde, hvor et centralt led i undervisningen var bibelsyn, kirkesyn og evangeliesyn hos NORV, skrev flere studenter kirkehistoriske emneopgaver i relation til det kristne studenterarbejde, og især om NORV's teologiske tænkning. I *Lutheranerne på heden* fra 2012 har jeg fremstillet Kristelig Lutheransk Trossamfunds historie. Det er et lille, men markant islæt i dansk kirkehistorie, der kan føre sin historie tilbage til Den Gudelige Forsamlingsbevægelse. Dette lille trossamfund, der har været stærkt præget af Luther, men har ført en isoleret tilværelse, er ved at åbne sig og blive en integreret del af den kirkelige højrefløj. Mit formål med denne afhandling er at undersøge nogle af rødderne til denne nye kirkelige og teologiske højrefløj i Danmark. Derimod er det hverken min hensigt at beskrive samarbejdet mellem De Otte eller samarbejdet i Samtaleforum for Mission og Kirke eller undersøge, hvorfor netop disse otte organisationer oprindeligt etablerede et samarbejde og ikke inddrog andre for eksempel Bibellæser-Ringen, Kirkeligt Forbund af 1933, Ordet og Israel eller Landsforeningen til oprettelse af kristne friskoler m.m.

På trods af de nævnte enkeltundersøgelser er der stadig et stort behov for undersøgelser af de forskellige organisationer på den kirkelige højrefløj. Denne forskningsmæssige udfordring ønsker jeg at tage op. Det vil imidlertid være alt for omfattende at undersøge alle disse organisationer og deres indbyrdes relationer i anden halvdel af det 20. århundrede. Jeg vil derimod undersøge nogle af rødderne til den nye kirkelige og teologiske højrefløj ved at fokusere på en enkelt mands virke.

NORV oprettede i 1956 KFS. NORV var imidlertid ikke alene den drivende kraft ved oprettelsen af KFS. Han var også den udfarende kraft ved oprettelsen af Bibellæser-Ringen og Dansk Bibel-Institut (DBI). Samtidig sad han både i Menighedsfakultetets

¹⁴ Niels Ove Rasmussen (1931-2002) ændrede 22.12.1980 navn til Niels Ove Rasmussen Vigilius. For at undgå navneforvirring kalder jeg ham gennem hele afhandlingen for NORV. Bibellæser-Ringen. Scripture Union blev stiftet i England i 1867 som et arbejde blandt børn med bibelfortælling og bibelundervisning i centrum. Senere udvidedes arbejdet med bibellæseplaner for voksne. Scripture Union påbegyndte første gang arbejde i Danmark i 1882, hvor arbejdet varede indtil 1957. Arbejdet blev reetableret 1959 på en fælleskirkelig basis, men ophørte allerede i 1962. NORV fik genetableret Scripture Union i Danmark i 1966 under navnet *Bibellæser-Ringen* med udsendelse af bibellæseplaner.



(MF) bestyrelse 1967-69 og 1971-81 i bestyrelsen for Landsforeningen til oprettelse af kristne friskoler m.m.¹⁵

I nekrologer over NORV blev det understreget, at han ikke alene havde præget den teologiske udvikling i KFS, men at han ved sit engagement i forskellige sammenhænge havde været med til at præge den teologiske tænkning inden for den kirkelige højrefløj.¹⁶ Hvorvidt og hvordan det er sket, skal denne undersøgelse afklare.

KFS' indflydelse på den teologiske højrefløj er fremhævet i en række sammenhænge. Professor, dr.theol., ph.d. Kurt Larsen (f.1955) har beskrevet, hvordan KFS har sat sig spor i IM.¹⁷ LM's tidligere generalsekretær, cand.theol. Leif Rasmussen (f.1938) har beskrevet, hvordan KFS har fremmet teologisk bevidsthed og tænkning i LM, ligesom KFS har fremmet LM's interesse for folkekirkelige problemer og kirke- og sakramentespørgsmål.¹⁸ ELM har i sit jubilæumsskrift omtalt, at KFS har haft betydning for ELM's udvikling.¹⁹ KFUM & KFUK har i sit jubilæumsskrift nævnt, at bruddet mellem IM og KFUM & KFUK i 1978 også hang sammen med, at flere af de dengang yngre bestyrelsesmedlemmer i IM ikke som tidligere havde haft deres baggrund i KFUM & KFUK, men i KFS.²⁰ I MF's jubilæumsskrift er KFS' betydning udtrykt sådan: "Den egentlige baggrund for MF-sagens vækst og konkrete udformning var studenterbevægelsen KFS".²¹

2. Kirkeliv, teologi og bibelsynsdebat i det 20. århundrede

Der findes ingen forskning i NORV's teologiske virke og indflydelse og kun meget lidt om de organisationer, hvor han øvede sin indsats. I festskriftet til NORV's 70-årsfødselsdag *Teologi med hjertet* er der en bibliografi over hans udgivelser samt en biografi, men ingen teologisk vurdering.

I det følgende fremlægges i kort form den forskningsbaserede viden om 1) dansk teologi og kirkeliv i NORV's samtid, 2) debatten om de teologiske temaer, der var

¹⁵ Bestyrelsesarbejdet i Landsforeningen til oprettelse af kristne friskoler m.m. var med til at motivere ham til, at DBI også skulle yde hjælp til de lærerstuderende, der i undervisningen mødte problemer rejst af den historisk-kritiske bibelforskning. Se yderligere NORV's forord til hans skrift *Kristendomskundskab eller kristendomskritik. Den historisk-kritiske metode – kritisk belyst* (NORV 1978a:3). Om de kristne friskolers historie: Pedersen 2024.

¹⁶ Se fx nekrologerne over NORV i *Tro & Mission* 20.12. 2002, i *Til Tro* 1/2003 og artiklen "Året, der gik" i *IM's årbog* 2003. IM har tradition for hvert år at udsende et skrift, som er blevet kaldt en årbog, med information om IM's arbejde, nogle gange tillige en større artikel om de vigtigste kirkelige begivenheder i årets løb. I dette skrift bringes tillige en række nekrologer.

¹⁷ Larsen 1986:223.

¹⁸ Rasmussen 2005:54-55.

¹⁹ Storgaard-Andersen 1992:280.

²⁰ Agger 2003:43.

²¹ Larsen 1993:25.



centrale for NORV, idet der også inddrages forskning fra Norge, hvorfra NORV modtog afgørende impulser.

Sekulariseringen

Det er vanskeligt præcist at sætte årstal på, hvornår sekulariseringen for alvor slog igennem i Danmark, men jeg finder, at Agnete Brink, Michael Schelde og Erik Bredmose Simonsen i deres fælles guldmedaljeafhandling fra Aarhus Universitet i 1982 påpegede noget væsentligt, da de nævnte, at kirken, teologien og det kirkelige liv i årene efter 2. Verdenskrig undergik betydelige forandringer i takt med de strukturændringer, som i denne periode fandt sted i hele samfundet.²² De fandt, at på baggrund af 1940'ernes kritik af den kirkelige lovgivning kunne man have forventet, at man op til grundlovsændringen i 1953 havde haft en debat om forholdet mellem stat og kirke. Den diskussion udeblev, men til gengæld påviste de ud fra forskellig kirkestatistik, hvordan sekulariseringen i praksis slog igennem i tiden op mod grundlovsrevisionen og de følgende år.²³ Konkret henviste de til nedgangen i dåbs-, vielses- og kirkegangstal.²⁴ De beskrev tillige, hvordan kirken og kristendommen i samme periode kom til at spille en stadig mindre rolle for udformningen af idegrundlaget for både folkeskolen, gymnasieskolen og seminarierne.²⁵ I Kirkeordinansen 1537/39 blev skolerne udtrykkeligt nævnt, og det fremgik klart, at skolen var et barn af kirken.²⁶ I perioden, hvor sekulariseringen slog igennem, blev skolen endegyldigt frigjort fra kirken og faget kristendomskundskab blev reelt løst fra den konfessionelle binding, om end dette først formelt skete i 1975.²⁷ Den økonomiske vækst, der kendetegnede udviklingen fra kort efter grundlovsrevisionen i 1953, betød på mange måder en omorganisering af hverdagslivet bl.a. karakteriseret af, at kvinder blev udearbejdende, byggeriet af parcelhuse og moderne lejligheder voksede, og hjemmene blev forsynet med hårde hvidevarer. På det kulturelle plan betød den økonomiske fremgang en eksplosionsagtig vækst i massemedier – primært radio og TV. Samtidig med urbaniseringen og den relative affolkning af landsognene skete der

²² Brink 1984:279. Om selve begrebet sekularisering henvises til Brink 1984:13-81; jf. Thyssen 1991:342-359, hvor han omtalte, hvordan ordet sekularisering bruges lidt forskelligt.

²³ En af dem, der ikke vurderede, at sekulariseringen repræsenterede et problem, var kirkeminister Bodil Koch (1903-1972) (Reeh 2012b:64). Efter B. Kochs opfattelse havde Folkekirken en dobbelt karakter. Den var både en borgerlig indretning og Kristi kirke (Korsgaard 2004:67; Reeh 2012b:63). B. Koch fokuserede på de muligheder, Folkekirken gav både menneskeligt og kristeligt, og arbejdede med entusiasme på at forbedre de konkrete vilkår for Folkekirkens menigheder (jf. Reeh 2012b:64).

²⁴ Brink 1984:283.

²⁵ Brink 1984:269-279.

²⁶ Lausten 1989:202-210. Hvordan forholdet mellem kirken og skolen historisk har været er nærmere beskrevet i Appel & Fink-Jensen 2013:28-31.40-51.87-92.167-170.178-179.185-189.225-226.255-257.318-322.327-328.356-358 og i Larsen, Nørr & Sonne 2013:41.101-104.199-200.300-301.323-326.347.

²⁷ Brink 1984:279; Lyby 2001.



en stor udbygning af undervisnings-, social- og sundhedssektoren. I denne store samfundsændring blev kirken marginaliseret i forhold til det øvrige samfund og indtog i langt højere grad end tidligere blot en position som et ”tilbud” ved siden af forskellige andre tilbud.²⁸

Sekulariseringen har ikke været et specielt dansk fænomen, men har præget hele Vesteuropa. Defineres sekularisering i betydning af bortfald af religionens plads i det offentlige rum, er den ikke slået igennem i USA i samme grad som i de fleste vesteuropæiske lande.²⁹ Sekulariseringen var en stor udfordring for både folke- og frikirker. De forskellige kirker og kirkeledere tog udfordringen op på forskellig måde.

Et markant eksempel på kirkefolk, der var optaget af sekulariseringens udfordringer, er den norske biskop Kristian Schjelderup (1894-1964). Han bemærkede, at opløsningen af den kristne enhedskultur skred fremad.³⁰ Hans svar var, at kirken ikke måtte lukke sig inde i snævre dogmer. Schjelderup vurderede vækkelserne på samme måde som kirkehistorikeren Einar Molland (1908-1976). Når nogle kom med i en vækkelse og betegnede sig som personligt kristne i modsætning til dem, der stod uden for vækkelsen, kunne det fremme sekulariseringen hos dem, der stod udenfor. Det er baggrunden for, at Molland og Schjelderup betegnede vækkelse og sekularisering som to sider af samme sag. Selv om Schjelderup gennemløb store skift i sit liv, var han igennem hele livet optaget af at gøre kirken større, så religionens rigdom ikke blev lukket inde i et rum, der kulturelt og teologisk var for snævert. Han ønskede at bygge bro mellem kristendommen og moderniteten. Han kritiserede flere gange, at kirken ikke magtede at komme tidens mennesker i møde og opfylde deres behov. Han ønskede den åbne folkekirke og frygtede, at markante dogmer ville lukke folk ude fra kirken.³¹

Folkekirkeliggørelsen i velfærdsstaten

I 1849 fik Danmark sin første grundlov, der principielt ophævede den statskirkelige ordning ved indførelse af religionsfrihed samt trykke-, ytrings- og forsamlingsfrihed. Men samtidig opretholdt grundloven forbindelsen mellem stat og kirke: ”Den evangelisk-lutherske kirke er den danske folkekirke og understøttes som sådan af staten.”³² Vækkelserne, især grundtvigianismen og Indre Mission, prægede Folkekirken markant i de første mange årtier. Blandt andet takket være I. C. Christensens (1856-1930) kirkelove begyndte en større sognebevidsthed at vokse frem.

Da man i 1936 fejrede 400-års-jubilæet for reformationen i Danmark, blev der offentliggjort en stor bog om Luthers Arv og Danmarks Kirke.³³ Heri blev de kirkelige retninger præsenteret, der tilsammen udgjorde fællesskabet i den evangelisk-lutherske Folkekirke. Det drejede sig naturligvis først og fremmest om de to store

²⁸ Brink 1984: 279.

²⁹ Bach-Nielsen 2012:742.

³⁰ Repstad 1994:77.

³¹ Repstad 1994: 10. 384. 633. 639.

³² Grundlovens § 4.

³³ Schjørring 2001:498.



vækkelsesbevægelser IM og grundtvigianismen, men tillige Kirkeligt Centrum, Oxfordbevægelsen, Tidehverv og en række andre. Bogen efterlader det indtryk, at Folkekirken var ramme omkring disse mange forskellige retninger og bevægelser.

Da ”de fem onde år” var forbi efter 2. Verdenskrig, oplevede man naturligvis en følelse af lettelse og befrielse. Samtidig var der en vision om enhed i folk og kirke efter befrielsen. Det kom blandt andet frem ved fejringen af 100-års-jubilæet for grundloven den 5. juni 1949, en pinsedag hvor Københavns Stifts daværende biskop Hans Fuglsang-Damgaard (1890-1979) holdt en markant tale om forholdet mellem folkeånd og Helligånd. Biskoppen understregede, at det var gennem pinsens budskab, vi som kristent folk blev i stand til at forstå vort ansvar for folk og samfund i det rette lys.

Denne form for påberåbelse af den tætte samhørighed mellem kirke og folk skabte også ansatser til en nytænkning af Folkekirkens teologiske idegrundlag.³⁴ Flere ting var baggrund for denne udvikling, for eksempel Hal Kochs (1904-1963) arbejde med Grundtvig, alliancen mellem grundtvigianisme og Tidehverv med udviklingen af tidehvervs-grundtvigianismen og Bodil Kochs (1903-1972) betydning for udviklingen af Socialdemokratiets kirkepolitik.³⁵ En af dem, der markant førte an i denne nytolkning, var professor P.G. Lindhardt (1910-1988). Lindhardts synspunkt var, at vækkelsesbevægelsernes tale om skellet mellem ”den levende menighed” og alle de andre udenfor havde påført den folkekirkelige orden skade. Lindhardt ville i stedet sætte sognemenigheden i centrum for fællesskabet af alle døbte uden nogen klassifikation af, hvem der var de mest oprigtige, hvem der udgjorde kernemenigheden, og hvem der eventuelt kun var vanekristne. Sammen med sekulariseringen, velfærdstænkningen og demokratiseringen i samfundet skabtes forudsætningerne for folkekirkeliggørelsen af kirken i Danmark: Folkekirken som fælles for alle døbte, ikke blot for inderkredsen, blev fremhævet som modsætning til en sektkirke (en eller anden form for ”levende menighed”) eller en bekendelseskirke. Som Socialdemokratiet ville have et ”Danmark for folket”, blev det almindeligt at tale om ”kirke for folket” eller ”folkets kirke”.

Kristine Garde (f.1952) understregede i indledningen til sin bog *To læresager i Folkekirken*, at Folkekirken både er et trossamfund med et evangelisk-luthersk læregrundlag, hvor læregrundlaget er de bekendelsesskrifter, der er nævnt i Christians V's Danske Lov, og et civilt ledet forvaltningsområde. Derefter gennemgik hun to læresager i Folkekirken, hvor sognepræst N. P. Arboe Rasmussen i 1916 blev frifundet ved Højesteret, mens sognepræst B. Feldbæk Nielsen (f.1938) i 1999 ved Vestre Landsret blev dømt for at have tilsidesat Folkekirkens bekendelsesgrundlag. De to læresager pegede i hver sin retning. Arboe Rasmussen-sagen cementerede opfattelsen

³⁴ Dette afsnit bygger især på bidragene om Folkekirken i Thyssen (red.) 1969; Thyssen 1979; Bukdahl 1980; Schjørring 2001; Schjørring 2006.

³⁵ Bukdahl 1980:152-153; Harbsmeier & Iversen 1995:50; Stenbæk 2001:228-234; Larsen 2007: 181-182; Reeh 2012c:339-438; om beskrivelsen af B. Kochs betydning som kirkeminister: Hartling 1972; Hartling 1974:97-105; Thyssen 1979:53-55; Korsgaard 2004; Reeh 2012a; Reeh 2012b.



af Folkekirken som en fri fortolkningskirke, der gav plads til en endog meget rummelig og fleksibel fortolkning af Folkekirkens læregrundlag, ordinations- og præsteløfte. I Feldebæk Nielsen-sagen derimod fremtrådte Folkekirken i forståelsen af den evangelisk-lutherske lære om dåben som en lærebevidst bekendelseskirke.³⁶

De kirkelige grupperinger³⁷

Grundtvigianerne og IM havde omkring år 1900 erobret den officielle kirke indefra. Formelt bestod den stadig med statsligt centralstyre, stifter, provstier, pastorater. Men næsten alt initiativ udgik fra grundtvigianismen og IM, som ikke interesserede sig synderligt for den officielle kirkelige ramme. Den statiske, almindelige sognekristendom var for en stor del blevet erstattet af det, der er blevet kaldt ”bevægelseskristendom”.³⁸

Denne dominerende betydning mistede de to kirkelige retninger i det lokale sognearbejde især i sidste halvdel af det 20. århundrede. Det er der flere årsager til. Den ene er, at Folkekirken gennem de senere år har bygget en række sognegårde, hvor der foregår diverse aktiviteter som foredragsvirksomhed, bibel- og studiekredsarbejde, minikonfirmander, konfirmandarbejde, babysalmesang, børne- og voksenkor og forskellige sociale/diakonale initiativer, der i det 19. årh. hovedsagelig udfoldede sig i forsamlings- og missionshuse. Initiativtager til disse forskelligartede sogneaktiviteter var på flere måder Københavns Kirkefonds/Kirkefondets arbejde, hvor man ikke alene ville bygge kirker, men også menigheder.³⁹ Dog ønskede Kirkefondet i begyndelsen at løse den folkekirkelige opgave ved at skabe en ”samling af de troende til et samfund”.⁴⁰ I de senere år har præster og menighedsråd så taget mange initiativer for at gøre Folkekirken til en mangfoldig kirke.⁴¹ Men ved bispevalg ses en anden udvikling.⁴² Her er grundtvigianismen blevet den altdominerende retning, idet en bispekandidat, der bekender sig som grundtvigianer, oftest bliver valgt, selv om kun en mindre del af

³⁶ I 1960’erne og 1970’erne var der i Folkekirken en række dåbsager i relation til ”den ubetingede dåbspligt” (se nærmere M. Vigilius 2000), men iht. kildematerialet har NORV ikke udtalt sig i det spørgsmål, selv om adskillige på den kirkelige højrefløj var involveret (Aalen et al. 1974, Nør 1974).

³⁷ Fremstillingen bygger primært på Overgaard 1969; Bukdahl 1980; Mortensen 1983; Harbsmeier & Iversen 1995; Olesen 1996a; Olesen 1996b; Overgaard 1998; Thomsen 1998; Overgaard 2001; Larsen 2007.

³⁸ Thyssen 1991:347.

³⁹ Ostenfeld 1915; Helweg-Larsen 1955; Harms 1990.

⁴⁰ Helweg-Larsen 1955:86.

⁴¹ Bennedsgaard 2013; Christensen 2013; Iversen 2013; Jørgensen 2013; Kobbersmed 2013; Skrubbeltrang 2013. Om samspillet mellem sognemenighederne og de frie kirkelige organisationer i Folkekirken se Mogensen 2007.

⁴² Siden 1922 er biskopperne ikke længere blevet udpeget, men valgt af stiftets menighedsrådsmedlemmer herunder også præsterne (Møller 2005:108).



stiftets menighedsrådsmedlemmer og præster er erklærede grundtvigianere, mens en kandidat med tilknytning til IM er uden valgchancer.⁴³

I det følgende vil jeg kort karakterisere de grupperinger, der træder frem med tydelig teologisk og kirkelig profil af den slags, som NORV forholdt sig til.

Den grundtvigske retning

Kirke og folk var gennem alle livsafsnit hovedbegreber i Grundtvigs tankeverden. Men han accentuerede forholdet forskelligt.⁴⁴ Opfattelsen af grundtvigianerne som et parti kan føres tilbage til kirkekampen 1824-1825.⁴⁵ Den lange debat gav begge parter et vist partipræg; men det var især Grundtvigs mange modstandere, der vandt gehør, når de talte om ”partiet”. Det bestod især af unge teologer og en kreds af studenter, der samledes om Jacob Christian Lindberg (1797-1886). De fleste af dem blev præster som en første generation af ”grundtvigianere”. Der voksede så en folkelig grundtvigianisme frem, der fra begyndelsen havde kirkelig baggrund, da den blev ledet af præster, der ifølge Grundtvig havde ”vor Herre i Baghaanden”.⁴⁶ I løbet af 1840’erne var det blevet klart, at grundtvigianismen og de ”gudelige forsamlings” veje måtte skilles.⁴⁷ I 1844 oprettedes den første højskole i Rødding, og i de følgende år blev grundtvigianismen på én gang en politisk folkebevægelse, en kirkelig bevægelse og en kulturkamp, primært inspireret af Grundtvigs tanker om kirke og folk, ikke blot af klasseinteresser. Hal Koch karakteriserede udviklingen ved at sige, at grundtvigianismen mere og mere blev en bred kulturbevægelse, hvor det centrale sigte i nogen grad gik tabt.⁴⁸ Fremgangen skabte også fløjdannelse og splittelse, men tillige samling gennem dannelsen af Kirkeligt Samfund i 1898.⁴⁹

I Kirkeligt Samfunds 100-års jubilæumsskrift vurderede cand.theol., ph.d. Kim Arne Pedersen (f.1957), hvad det grundtvigske betyder i dag.⁵⁰ Han indledte med at fastslå, at ”det grundtvigske” op til i dag havde været medbestemmende for den danske befolknings identitet. Pedersen mente, at begrebet ”det grundtvigske” havde afløst ”grundtvigianisme” som betegnelse for Grundtvigs ideer. Grundtvig havde på sine ældre dage foretrukket ordet ”Livsoplysning” som dækkende for sin tænkning i stedet for betegnelsen grundtvigianisme. Med ordet ”Livsoplysning” forstod Grundtvig en oplysning, der dækker både menneskeliv og kristenliv.⁵¹ Pedersen skildrede derefter,

⁴³ J.F. Møller giver en længere udredning af det spørgsmål i Møller 2005:103-115; jf. Mortensen 1983:155.

⁴⁴ Thyssen 1983:84-114.225-286.

⁴⁵ Thyssen 1983:360.

⁴⁶ Thyssen 1983:361.

⁴⁷ Koch 1960:178. Den Gudelige Forsamlingsbevægelse eller vækkelsernes frembrud i Danmark i første halvdel af det 19. århundrede er beskrevet i Thyssen 1960-1977.

⁴⁸ Koch 1960: 174.

⁴⁹ Denne udvikling er beskrevet i Overgaard 1998, hvor han skildrer Kirkeligt Samfunds historie.

⁵⁰ Skrevet 1998.

⁵¹ Pedersen 1998:57.



hvordan ”det grundtvigske” i tiden efter 2. Verdenskrig og i hvert fald frem til 1980’ernes midte, men også i et vist omfang senere havde været en selvfølgelig størrelse i dansk kultur. Pedersen konkluderede, at ”det grundtvigske” til en vis grad var blevet en selvfølgelighed af den simple grund, at det ofte ikke mere var muligt at forbinde et bestemt indhold med begrebet. Pedersen understregede til sidst, at den kirkelige grundtvigianisme fortsat var præget af Thanings bestemmelse af forholdet mellem kristendom og menneskeliv som kernen i det grundtvigske. Pedersens slutbemærkning var, at hvis begrebet ”det grundtvigske” ikke blot skulle være staffage oven på en vag udgave af nogle oplysningsidealer, var det nødvendigt med en fornyet indsigt i ”Livsoplysningen”, dvs. i det grundtvigske centrum i menneskets gudsforhold.⁵² Grundtvigianerne har historisk været modstandere af en kirkeforfatning. Den daværende næstformand og senere formand for Kirkeligt Samfund lektor Inge Lise Pedersen (f.1939) var i jubilæumsskriftet åben for at øge lægfolks rolle i ledelsen af Folkekirken.⁵³ Siden har hun formuleret en klar tilslutning til en kirkeforfatning.⁵⁴ Denne udmelding har dog skabt uenighed i grundtvigske kredse.⁵⁵

Indre Mission (IM)

IM er den mest direkte fortsættelse af Den Gudelige Forsamlingsbevægelse. Den begyndte som en lille lægmandsbevægelse, stiftet i 1853, men blev fra 1861 under ledelse af Vilhelm Beck (1829-1901) et storstilet foretagende, hvor Beck lagde stærkt vægt på samarbejdet mellem præster og lægfolk.⁵⁶ IM’s formål var kristelig vækkelse, men som nydannelse i forhold til det officielle kirkeliv var bevægelsen stort set en parallel til grundtvigianismen. IM lagde sammenlignet med grundtvigianismen mere vægt på Folkekirken som en bekendelseskirke, og den var skarpere i opgøret med den kirkelige folkekristendom, men mindre radikal i kirkepolitikken. Dåben har altid spillet en central rolle for både grundtvigianismen og IM, ligesom begge retninger har været med til at fremme altergang i Folkekirken.⁵⁷

IM’s mærkesag har været den tekstnære bibelske forkyndelse og fællesskabet i de mange missionshuse, der tidligt blev bygget.⁵⁸ IM var tidligt med til at bekæmpe den sociale nød gennem en række nydannede diakonale organisationer, ligesom personer

⁵² Pedersen 1998:66.

⁵³ Pedersen 1998:118-132.

⁵⁴ Debatoplæg fra Udvalget om en mere sammenhængende og moderne styringsstruktur for Folkekirken. April 2013. Kirkeministeriets hjemmeside. *KD* 17.10.2013 og 20.11.2013.

⁵⁵ Da det af kirkeministeren nedsatte udvalg om en mere sammenhængende og moderne styringsstruktur for Folkekirken havde afsluttet deres arbejde og udvalgsrapporten var blevet offentliggjort, udtalte sognepræst Morten Thaysen (f.1970) medlem af bestyrelsen i Grundtvigsk Forum, at medlemmerne af Grundtvigsk Forum ikke var enige i spørgsmålet om en ny styring for Folkekirken (*KD* 03.04.2014).

⁵⁶ Larsen 2001; Larsen 2011.

⁵⁷ Larsen 2001:189-190; Iversen 2002:22; Larsen 2002; jf. Thomsen 2002.

⁵⁸ Larsen 2005.



aktive i IM tillige har været aktive i en række folkekirkelige organisationer for ydre mission.⁵⁹

Kristelig Forening for unge Mænd (KFUM)

KFUM blev stiftet 1878.⁶⁰ Det blev fra begyndelsen IM's ungdomsarbejde. Den store KFUM-leder Olfert Ricard (1872-1929) prægede KFUM med et alsidigt program i arbejdet. Med Kristus som centrum skulle man beskæftige sig med alt menneskeligt.⁶¹ Ricards mere åbne linje skabte spændinger i forhold til IM. Chr. Bartholdy (1889-1976), der havde stor folkelig gennemslagskraft, fik i sin lange formandsperiode (1934-1959) ledet IM, så bevægelsen havde kontakt og samarbejde bredt i Folkekirken.

I de næste årtier drøftedes i IM's ledelse bevægelsens teologiske bredde, blandt andet var der spændinger mellem IM's daværende formand Kristian Friis (1911-1995) og ledende højskolefolk for eksempel i synet på kulturåbenhed. Uenigheden mandede ud i, at IM i 1974 omdannede Børkop Højskole til IM's nye bibelskole.⁶² De voksende spændinger mellem IM og KFUM & KFUK resulterede i et brud i 1978.⁶³ IM organiserede så i 1979 på landsplan sit eget ungdomsarbejde (IMU). Nogle KFUM & KFUK-foreninger omdannedes uden videre til IMU-foreninger, men langt de fleste foreninger forblev i KFUM & KFUK. Den teologiske profilering, der fandt sted i IM i det 19. århundredes sidste årtier, blev naturligvis vurderet forskelligt alt efter eget teologisk ståsted. Nogle talte om IM's højredrejning, mens andre fremstillede udviklingen som en nødvendig justering af den teologiske kurs efter de bibelske principper.⁶⁴ Resultatet blev, at IM ved årtusindskiftet stod nærmere LM end nogen sinde tidligere.⁶⁵ I Frederikssund dannede et IM-samfund i 1995 den første IM-frimenighed, men i et spændingsforhold til IM's landsledelse. Senere skiftede ledelsen standpunkt og gav plads til, at man kunne være aktiv i IM på alle niveauer og samtidig være aktivt med i en luthersk valgmenighed eller frimenighed. I jan. 2014 ændrede IM's Hovedbestyrelse foreningens love, så det blev fastslået: "At IM's medarbejdere skal søge gode samarbejdsrelationer med både sogne-, valg- og frimenighedspræster".⁶⁶

⁵⁹ Andersen 1997:46; Slumstrup: 2012:49; Bundgaard 1935:158-170;.

⁶⁰ Olesen 1958:31; Nielsen 2003:8.

⁶¹ Olesen 1958:215-235.

⁶² Larsen 2011:320.

⁶³ Agger 2003:40-49; Larsen 2011:323-333.

⁶⁴ Vigilius 2005:345; Larsen 2011:330-333; Kofod-Svendsen *Budskab* 5/2013:32. I 1981 udsendtes i hovedkommission på Lohses Forlag Alshauge et al.: *129 Salmer*. Bag udsendelsen stod en arbejdskreds med Jørgen Glenthøj i spidsen bestående af personer fra IM, LM, Kirkelig Samling om Bibel og Bekendelse og Den Højkirkelige Bevægelse.

⁶⁵ I 2013 udgav ELM, IM, KFS og LM i fællesskab sangbogen *Sange og salmer*.

⁶⁶ IMT 4/2014:3.



Luthersk Missionsforening (LM) og Evangelisk Luthersk Missionsforening (ELM) LM, oprettet 1868, og ELM, oprettet 1889-1892, havde begge den svenske vækkelsesleder C.O. Rosenius (1816-1868) som deres åndelige lærefader.⁶⁷ ELM blev dannet efter teologisk uenighed i LM i 1880'erne blandt andet om forståelsen af forholdet mellem retfærdiggørelse og helliggørelse. Begge foreninger har været meget aktive med at udbrede opbyggelige skrifter af Rosenius. LM har profileret sig med en klar lavkirkelig holdning, mens ELM især har profileret sig med en ortodoks luthersk lærebevidsthed.⁶⁸ Begge har været folkekirkekritiske og levet isoleret i det folkekirkelige landskab.⁶⁹ Loven om og det efterfølgende ritual for vielse af homofile har markant fremmet udtræden af Folkekirken og oprettelsen af lutherske frimenigheder i tilknytning til LM og ELM.⁷⁰

Kirkeligt Centrum

En række præster kunne ikke tilslutte sig IM's vækkelseskristendom eller grundtvigianismens kulturåbenhed.⁷¹ De fandt sammen i Kirkeligt Centrum, oprindeligt et præstekonvent af 1899, der 1904 blev til Kirkeligt Centrum og endeligt organiseredes i 1906 under optagelse af lægfolk. Kirkeligt Centrum ville i tilpasset form videreføre arven fra de statskirkelige biskopper Mynster (1775-1854) og Martensen (1808-1884).⁷² De ville fastholde Folkekirken som en national bekendelseskirke og et trossamfund med vægtlægning på formfuldendte gudstjenester og præsterne som kulturelt dannede embedsmænd. Kirkeligt Centrum er karakteriseret ved at ville gå langt for at holde sammen på Folkekirken og kan i særlig grad betegnes som "kirkefolket", der har deltaget i den kirkelige og den kulturelle debat. Samtidig har man stået for initiativer på så forskellige områder som indførelse af sognemedhjælpere og gudstjenestefornyelse i Folkekirken. Man udgav således i 1978 et tillæg til Den Danske Salmebog med en række nye salmer.⁷³ Kirkeligt Centrum har også været med til at påpege Folkekirkens mangel på en demokratisk ledelsesstruktur

⁶⁷ Thorngreen 1968; Skovgaard-Holm 2005; Storgaard-Andersen 1992.

⁶⁸ "Lavkirkelig". En lavkirkelig kirketænkning understreger betydningen af den lutherske tanke om det almindelige præstedømme. En lavkirkelig organisation understreger lægmandens ret til at prædike og ofte også ret til at forvalte nadverens sakramente. En lavkirkelig organisation understreger sin uafhængighed af den officielle kirkes embedsapparat og ordninger. Larsen 1943:184-188; Berg 1967; Thorngreen:1968:2-15. "Ortodoks lærebevidsthed". Det betegner den holdning, hvor den rette lære gennemsyrrer en kirke eller en kirkelig organisation.

⁶⁹ Skovgaard-Holm 2005:53-54; Storgaard-Andersen 1992:277-282.

⁷⁰ Larsen 2013.

⁷¹ Barsøe 1949.

⁷² Gjesing-Pedersen 1949:9-57; Gjesing 1989; Nørhøj, H. et al. "Kirkeligt Centrum. De seneste 60 år" i *Kirkeligt Centrum*, særnummer af 3. kvartal 2009 nr. 3, 85. årg., udg. af Kirkeligt Centrums bestyrelse.

⁷³ Svendsen 1978.



ud over sogneplanet og er derfor gået ind for en kirkeforfatning, der kunne markere kirkens frihed i forhold til staten.

Den engelske linje

Flere forskere har talt om en engelsk linje i dansk kirkeliv.⁷⁴ Elith Olesen kaldte det også den fjerde retning. Baggrunden er, at fra slutningen af det 19. årh. prægedes dele af dansk kirkeliv, især københavnske vækkelseskredse, af en vækkelses- og helliggørelsesbevægelse, der var inspireret af vækkelseskredse i England og USA. Af organisationer præget af den inspiration kan nævnes Danmarks Kristelige Studenterbevægelse, KFUM & KFUK, flere af initiativtagerne til Københavns Kirkefond, også initiativtagere til dannelsen af Kirkens Korshær. Den engelske inspiration førte også til nydannelse i ydre mission.⁷⁵ De store helliggørelsesstævner i Keswick blev også besøgt af danskere. Det var en bevægelse, der nedtonede dogmer og sakramenter og lagde hovedvægten på den kristne livsførelse. Bibelsynet blev også nedtonet til fordel for praktisk bibelbrug. Kristus blev ikke set som forsoneren, men som det lysende forbillede. Selv om den engelske inspiration på flere punkter var forskellig fra fortidens liberale teologi, var der dog visse fællestræk:⁷⁶ Nedtoningen af dogmerne og sakramenterne, understregningen af den kristne aktivisme. De liberales tale om Jesus som det moralske forbillede og helliggørelsesbevægelsens tale om Guds riges virkeliggørelse gennem forvandlede mennesker havde fælles træk.

Efter KFUM & KFUK's selvstændiggørelse i forhold til IM har bevægelsen udviklet en kulturåben, folkekirkeåben, økumenisk holdning, der i en ny tid viderefører noget af inspirationen fra den engelske linje.⁷⁷

Tidehverv

Tidehverv er vokset ud af et teologisk opgør – bl.a. inspireret af Karl Barths opgør med den kulturoptimistiske teologi – med den engelsk inspirerede helliggørelsesforkyndelse i det daværende Danmarks Kristelige Studenterforbund.⁷⁸ Formelt er Tidehverv et blad og et sommermøde, men blev en teologisk retning. Inspireret af Luthers markante tale om synd og nåde for eksempel i skriftet *Mod Latomus* øvede Tidehverv en betydelig indflydelse på den teologiske tænkning i flere årtier ved at stille dagsordenen og præge debatten. Nogle – for eksempel Kristoffer Olesen Larsen (1899-1964) – var også bestemt af et intensivt Kierkegaard-studium. Bevægelsens analyserende, kritiske behandling af andres kristendomsforkyndelse

⁷⁴ Olesen 1996b; Larsen 2007:145. Denne amerikansk-engelske indflydelse på dansk kirkeliv omkring år 1900 er hovedtemaet i Elith Olesens disputats fra 1996, og i bogen *Der stod et vejr fra vest* fra 1997 uddybede han denne indflydelse med særligt henblik på Olfert Ricard, Dansk KFUM og Danmarks Kristelige Studenterbevægelse.

⁷⁵ Jensen: 1992:39-45; Jensen 2011.

⁷⁶ Om den liberale teologi: Søe 1965:46-115; Grane 1980:456-499; Larsen 2007:142-145.

⁷⁷ Jf. Nielsen 2003:6-19.

⁷⁸ Hartling & Müller 1942:168-192; Grane 1967; Bramming 1993.



ramte bl.a. IM.⁷⁹ Derimod synes Tidehverv ikke at have kritiseret forkyndelsen i LM eller ELM. Det kan skyldes, at de to foreninger stod isoleret i Folkekirken. Men det kan også hænge sammen med, at de to foreninger og især ELM var stærkt præget af Luthers og Rosenius' forkyndelse af synd og nåde. Både svenskeren teol.dr. Sven Lodin (1896-1964) og domprovst P. Verner Hansen (1909-1996) har understreget, at jo mere man arbejder med Rosenius, jo mere opdager man, hvor stærkt han var præget af Luthers teologi og tænkning.⁸⁰ Da Tidehverv efter sprængningen af Danmarks Kristelige Studenterforbund fik magten, og daværende stud.theol. B. Diderichsen (1906-1989) blev formand, oprettede man en række studiekredse med bl.a. følgende temaer: *Dostojevskij*, *Søren Kierkegaard* og *Rosenius*.⁸¹

Ikke alene Barth, men også Bultmann har inspireret Tidehverv. Forskellene dem imellem har også præget udviklingen i Tidehverv. Med den debatlyst, der har præget Tidehverv fra begyndelsen, har bevægelsen været præget af spændinger og brydninger, som flere har redegjort for.⁸²

I tre perioder har toneangivende folk i Tidehverv engageret sig i politik. I 1960'erne skete det i Liberalt Centrum, der var udgået fra partiet Venstre og ideologisk var inspireret af fhv. finansminister og generalsekretær for OECD Thorkil Kristensen (1899-1989), der havde brudt med Venstre. En af de ledende i Tidehverv og Liberalt Centrum var B. Diderichsen.⁸³ I det andet tilfælde var det politiske engagement til venstre, hvor folk som Margrethe Auken (f.1945), Henning Tjørnehøj (f.1937) og Eivind Larsen (f.1936) havnede i og omkring SF. I det tredje tilfælde har det været udgiverne af *Tidehverv*, fætrene Søren Krarups (1937-2023) og Jesper Langballes (1939-2014) engagement i og medlemskab af Folketinget for Dansk Folkeparti.⁸⁴

I sin opposition ved Kaj Thanings (1904-1994) disputats *Menneske først – Grundtvigs opgør med sig selv* redegjorde Anders Pontoppidan Thyssen for, at en gruppe unge præster og højskolefolk, hvoraf flere var påvirket af Tidehverv, havde vendt sig imod det grundtvigske miljø, som de selv var udgået fra. Debatten var kommet til at dreje sig om den rette Grundtvigforståelse.⁸⁵ Af denne debat udvikledes det, der er blevet kaldt den tidehvervs- grundtvigske retning, der kombinerede tænkning fra Tidehverv og grundtvigianismen og lagde vægten på det skabende Ord, på hverdagslivet og på det rent folkelige fællesskab. Thaning var en af dem, der angreb de grundtvigske menigheder for deres lukkede kirkesyn. Tidehvervs-grundtvigianismen afviste menigheden som et særligt fællesskab og hævdede i stedet, at forkyndelsen henviste

⁷⁹ Bukdahl 1980:147; Bramming 1993:53-55.

⁸⁰ Lodin 1933:392; Lodin 1956:316-317; Hansen 1987:269-272.

⁸¹ Hartling & Müller 1942:192.

⁸² Bukdahl 1980:148-149; Bramming 1993:93-122; Kærgård 2006:170.

⁸³ Kærgård 2006:191-197.

⁸⁴ Bramming 1993:93-122; Kærgård 2006; Grosbøll 2007.

⁸⁵ Thyssen 1991:143.



menigheden til det almindelige, folkelige fællesskab med andre.⁸⁶ Folkeligheden havde værdi i sig selv, og kirkens forkyndelse handlede om at sætte mennesket frit til at øve en indsats i det rent folkelige. Tidehvervs-grundtvigianismen ønskede, at det folkelige skulle være fri for kristelig omklamring. Det menneskelige og folkelige skulle gøres fri til at være sig selv.⁸⁷

Den Højkirkelige Bevægelse

Betegnelsen ”højkirkelig” blev af flere forskere brugt om statskirkebiskopperne i slutningen af 1800-tallet og om Kirkeligt Centrum-folk i mellemkrigsårene.⁸⁸ I sin anmeldelse af Lindhardts bog *To Højkirkemænd*, der indeholdt en interessant brevveksling mellem de to politisk konservative biskopper H. Stein (1840-1900) og J. Svane (1821-1903), kritiserede sognepræst P. Ulsdal (1913-2008), at Lindhardt kaldte disse to biskopper for højkirkelige, eftersom de ikke repræsenterede de højkirkelige mærkesager.⁸⁹

Sognepræst O. Fog (f.1931), der i mange år har været en af de højkirkelige ledere, har redegjort for, at Den Højkirkelige Bevægelse i Danmark var del af en international bevægelse, som voksede frem i protestantiske kirker i første halvdel af det 19. århundrede.⁹⁰ Den Højkirkelige Bevægelse var inspireret af både engelsk, tysk og svensk højkirkelighed og ikke mindst af den markante svenske leder sognepræst Gunnar Rosendal (1897-1988) i Osby, der også var inspireret af C.O. Rosenius.⁹¹

I Danmark var det de højkirkeliges overbevisning, at Grundtvig var den første ægte højkirkelige herhjemme.⁹² I 1930’erne og 1940’erne var der forskellige højkirkelige initiativer blandt andet afholdelse af såkaldte ”Stille dage” og oprettelse af broderskaber.⁹³ Den Højkirkelige Bevægelse trådte offentligt frem gennem nogle begivenheder:

⁸⁶ Jf. indledningen I-2:7-11.

⁸⁷ Larsen 2007:181.

⁸⁸ Lindhardt 1958a: 252.294.310.312.368.369; Lindhardt 1958c. I Iversen 1990:23.36; Harbsmeier & Iversen 1995:44-45; Larsen 2007:158; Kofod-Svendsen 2007:18-21 gives flere eksempler, på denne brug af ordet højkirkelig.

⁸⁹ Studsgaard & Ulsdal 1978:35.

⁹⁰ *Teologisk Stat* 2009:971-972; Fog 1995; Fog 2001; jf. F. Beyer og B. Riisgaard i *Re-Formatio* 2/1961:15-18 (præsenteres senere). Fællesskabet Kirkelig Fornyelse (FKF) blev dannet d. 17. nov. 1979 med vedtægter m.m. Formålet var at give Den Højkirkelige Bevægelse en fastere struktur; oprettelsen er fyldigt omtalt i *Re-Formatio* særnummer 1979 og *Re-Formatio* 4/1979:70-73.

⁹¹ Rosendal 1944; Kofod-Svendsen 2007:22-29.

⁹² Kofod-Svendsen 2007:29-34.

⁹³ Lindhardt 1955:138.140; Lindhardt 1966:156-157. Studsgård & Ulsdal 1978:181-182; Kofod-Svendsen 2007:34-76. Bukdahl så Den Højkirkelige Bevægelse som en videreudvikling af den nye kirkelighed, der var vokset frem i 1930’erne inspireret af Barths opgør med subjektivismen og af de svenske kirketanker (Bukdahl 1980:151-152). Overgaard så primært Den Højkirkelige Bevægelse som en retning, grundtvigianerne vendte sig imod (Overgaard 2001:306). Larsen omtalte, at Den



Først kom Provsteretssagen mod Børge Barsøe (1911-1989) i Virring. Barsøe var især inspireret af engelsk højkirkelighed og Gunnar Rosendal.⁹⁴ Med sin biskops tilladelse, men uden om menighedsrådet, havde Barsøe foretaget visse ændringer i højmesseliturgien for at genskabe den vesterlandske kirkes messe. Barsøes gudstjenestefejring delte menigheden, og Kirkeministeriet modtog klager fra menighedsrådet og menigheden over Barsøes teologi, gudstjenestefejring og konfirmandundervisning. I august 1952 krævede menighedsrådet ham afskediget. Kirkeministeriet nedsatte en undersøgende provsteret, og Regin Prenter blev anmodet om at udarbejde et sagkyndigt votum, hvor han vurderede Barsøes teologi, gudstjenestefejring og konfirmandundervisning i relation til Folkekirkens bekendelse. Det afgivne votum var et klart forsvar for Barsøe, og Prenter sluttede med følgende formulering:⁹⁵

Sidder jeg i Virring kirke og lytter til prædikenen og deltager i gudstjenesten, kan jeg kun fælde én dom. Her er mere end ritualistisk snurrepiberi. Her er noget af en *vækkelse* til et nyt syn på gudstjenestens og kristenlivets herlighed.

Hverken provsteretten eller Kirkeministeriet skønnede, at der mod Barsøe kunne rejses sigtelse for vranglære, som kunne medføre afskedigelse. Dog pålagde Kirkeministeriet Barsøe ikke at udtale sig misforståeligt om nadveren, ikke at påkalde jomfru Maria og at samarbejde med menighedsrådene. Prenter kritiserede Kirkeministeriet for at tage stilling i lærespørgsmål. Prenter mente, at ministeriet burde have overladt det til biskoppen at vejlede Barsøe.⁹⁶ At Barsøe kunne fortsætte i embedet og fik Prenters opbakning, blev af de højkirkelige opfattet som en sejr og gjorde Den Højkirkelige Bevægelse kendt. Barsøe kom i en årrække til at stå som en nestor i Den Højkirkelige Bevægelse, blandt andet takket være de årlige Virring-konventer i årene 1959-1979.⁹⁷

Højkirkelige Bevægelse liturgisk set havde været på forkant med udviklingen og hentet inspiration til landet, men bevægelsen havde ikke formået at tiltrække mange danske præsters endsige lægfolks interesse (Larsen 2007:158-160). Iversen var i sin fremstilling især optaget af, at Den Højkirkelige Bevægelse i de senere år i den kirkelige debat havde optrådt sammen med ikke alene IM, men også LM, selv om de højkirkelige bygger på det ordnede embede, mens LM i kirkesynet hævder, at kirken grundes i det almindelige præstedømme. (Harbsmeier & Iversen 1995:50-51).

⁹⁴ Barsøes teologiske udvikling er beskrevet Møbjerg 2002; jf. Kofod-Svendsen 2007:76-77.

⁹⁵ Møbjerg 2002:18.148-155; jf. Hasselgaard 1964:13-27. I *Kirkeligt Centrum* 10/1953:73-77 gav R. Prenter en fremstilling af hele sagsforløbet som indledning til det sagkyndige votum, han udarbejdede til den undersøgende provsteret.

⁹⁶ I Hastrup 1953-54 er gengivet Kirkeministeriets skrivelse til biskoppen over Aarhus stift om hele sagen. I Stenbæk 1999:230-232 blev der også givet en fremstilling af Barsøe-sagen. Heri fremgik, at Kirkeministeriet også havde indhentet et sagkyndigt votum fra Det Teologiske Fakultet ved Københavns Universitet. At Kirkeministeriet havde indhentet dette votum, forholdt Prenter sig kritisk til i sin samlede fremstilling i *Kirkeligt Centrum* 10/1953.

⁹⁷ *Re-Formatio* 3/1979:46-48; Møbjerg 2002:11.



Den 12. okt. 1955 holdt sognepræst P. Ulsdal på et præstekonvent foredrag over temaet: *Fra Lindhardt til Barsøe*, som skabte debat og entusiasme.⁹⁸

Den 2. sept. 1957 stiftede præsterne B. Barsøe, E. Jensen (1914-2012), Ormslev, P. Dolmer (1928-2001), Odder, og U. Schrøder (1917-90), Varnæs i Varnæs Præstegård Fraternitas Corporis Christi (FCC). FCC's Regel var klart katoliserende med tale om præstevielsens sakramente, om de liturgiske konsekvenser af det konsekreerede brød og vin som Kristi legeme og blod og om Jomfru Marias forbøn for den danske kirke.⁹⁹ FCC blev aldrig et tilløbsstykke, men kom til at fylde en del i mediebilledet. I hele dets historie har man haft 16 medlemmer og højst 9 samtidig.¹⁰⁰ Et af problemerne var, at flere af dets medlemmer konverterede til den romersk-katolske kirke.

Pinsen 1958 udkom det første nummer af *Re-Formatio* med undertitlen: Meddelelser om Kirkelig Fornyelse i Danmark. I en programerklæring ville man arbejde for, at den danske kirke igen kunne blive "det store Hjem for vort Folk, den Moder, hos hvem vi alle kan finde Gud som vor Fader".¹⁰¹ Redaktionen bestod fra begyndelsen af P. Dolmer, P. Ulsdal og U. Schrøder. *Re-Formatio* ønskede at repræsentere Den Højkirkelige Bevægelse i Danmark og sætte de højkirkelige mærkesager på dagsordenen og dermed præge udviklingen inden for Folkekirken.¹⁰²

Mens C.O. Rosenius prægede den svenske højkirkelige leder Gunnar Rosendal, har Rosenius ikke præget mange højkirkelige i Danmark. Dog er der undtagelser. Den højkirkelige sognepræst Frede Møller (f.1948) har gennem KFS og ELM lært Rosenius at kende, hvad der har præget hans forkyndelse.¹⁰³

Hellig Kors Kloster blev skabt af ægteparret Isa (1905-90) og Haakon Rabjerg (1908-90) og den tidligere lægemissionær Anna Bramsen (1886-1962), der arrangerede "Stille Dage" for ordenen "De økumeniske mindresøstre".¹⁰⁴ Da hun sammen med en

⁹⁸ Det blev trykt i *Prf.Bl* 4/1956:65ff. Senere blev det offentliggjort i *Mænd og Mission* nr. 6, juni 1956 og endelig kom det i forkortet udgave som dobbeltkronik i *KD* 6. sept. og 10. sept. 1956. Foredraget er genoptrykt Ulsdal 2006:17-32.

⁹⁹ FCC's protokol.

¹⁰⁰ Ifølge oplysninger fra sognepræst P. Østerby Jørgensen (f.1958) på møde i hans præstegård 04.12.2006. I 1977 havde FCC 8 medlemmer ifølge Møbjerg 2002:60.

¹⁰¹ *Re-Formatio* 1/1958:1. Da Den Højkirkelige Bevægelse var trådt offentligt frem, bad redaktionen af *Dansk Kirkeliv* sognepræst U. Schrøder om at skrive en artikel til årgang 1959 over emnet *Hvad er Den Højkirkelige Bevægelse?* Schrøder udformede sit bidrag som et personligt vidnesbyrd, hvor han skildrede sin opfattelse af højkirkelighedens mærkesager. Han så Den Højkirkelige Bevægelse som den bedste medicin mod sekulariseringen. I *Dansk Kirkeliv* 1959, 1960 og 1962 omtalte sognepræst, senere provst P. Aagaard (f.1920) Den Højkirkelige Bevægelse, som, han mente, ville bekæmpe sekulariseringen ved en ny samling om kirken med dens gudstjeneste og sakramenter.

¹⁰² Men kredsens bag *Re-Formatio* ønskede tilsyneladende ikke at samarbejde med Hans Justesen (1899-1977) og Kirkeligt Konvent af 1946 (*Re-Formatio* 2/1961:18 og *Re-Formatio* 4/1961:53-54). Om Justesen og Kirkeligt Konvent af 1946 se Kofod-Svendsen 2007:49-61.

¹⁰³ Møllers mail 11.12.2013 til mig (FKS privatarkiv).

¹⁰⁴ "Stille dage" blev første gang afholdt i Helsingør i Sct. Mariae Kloster i 1931. Af praktiske grunde blev de "Stille dage" fra 1938 henlagt til Nyborg Strand. "Stille dage" var en retræte, hvor stilhed,



anden aflagde klosterløfter til sognepræst S. Borregård (1911-1974), København, blev der etableret et evangelisk-luthersk kloster, der imidlertid ophørte ved hendes død.¹⁰⁵ Det er ikke siden lykkedes at realisere klostertanken, men gennem årene har der været arrangeret stævner eller retræter og afholdt en del aftengudstjenester.

Tidsskriftet *Re-Formatio* udkommer fortsat. Pastor R. Yde (f. 1979), Hjørring, er redaktør og tillige formand for FKF, der i dag har op mod 100 medlemmer og tilsluttede lægfolk. Derudover er der som medlemmer 14 præster i embede og ca. 20 emeriti.¹⁰⁶

Dansk Oase

Dansk Oase blev oprettet i 1989 og er blevet en del af dansk kirkeliv, hvor den har udviklet sig til en organisation parallelt med andre kirkelige organisationer med sekretariat, ansatte medarbejdere og et lederskab. Med understregning af nøgleordene fornyelse, udrustning og mission har den skabt sin egen teologiske og kirkelige profil, hvor den ønsker at være en paraplyorganisation, der på landsplan samler og udbygger den åndelige fornyelse.¹⁰⁷ På sin hjemmeside præsenterer den sig som en kirkelig netværksorganisation med samme trosgrundlag som Folkekirken. Organisationen er et netværk af sogne-, valg- og frimenigheder og havde i 2013 tilknyttet 17 menigheder. Dansk Oase driver en efterskole og har Børne- og UngdomsOase, ligesom Alpha Danmark og i Mesterens Lys er tilknyttet som observatører.¹⁰⁸ De teologiske spændinger, der var mellem det nyetablerede Dansk Oase på den ene side og de gamle vækkelsesbevægelser og KFS på den anden side, synes i dag ikke så markante som dengang. I visse situationer har Dansk Oase således haft et officielt samarbejde med de øvrige organisationer på den kirkelige højrefløj. Efter Folketingets vedtagelse af den nye lov om kønsneutralt ægteskab og folkekirkelige biskoppers udarbejdelse af et vielsesritual for homoseksuelle udsendte bestyrelserne i følgende kirkelige bevægelser og organisationer: DBI, Dansk Oase, ELM, Evangelisk Luthersk Netværk, IM, Kirkelig Samling om Bibel og Bekendelse, KFS, LM og MF et Åbent brev til Folkekirken. Et hyrdebrev til vejledning, trøst og håb for menighederne i en kirkelig

daglige gudstjenester og liturgiske andagter (tidebønner) samt gode muligheder for personlig samtale skulle fremme den enkeltes opbyggelse (Kirkelig Haandbog 1939:433).

¹⁰⁵ Aagaard 1962:109; Ulsdal 2002; Kofod-Svendsen 2007:85-86. Om Bramsens virke som lægemissionær: Nielsen 2005:33-81.

¹⁰⁶ Tallene bygger på telefonsamtaler med formand Yde, næstformand, administrationschef, cand.jur. Chr. Ankerstjerne Rønneberg (f.1971) og den tidligere formand Fog.

¹⁰⁷ *Kristen i dag* 1/1992:10-18. Christensen 2008:137-144.

¹⁰⁸ Tal og øvrige informationer er 14.01.2013 meddelt af Dansk Oases daværende generalsekretær Karsten Bach.



brydningstid.¹⁰⁹ Samtidig er Dansk Oase mere økumenisk åben end de gamle missionske vækkelsesbevægelser, hvilket kan medføre spændinger.¹¹⁰

Kvindelige præster

Den 28. april 1948 ordinerede biskoppen over Fyns Stift, Hans L. Øllgaard (1888-1979) i Skt. Knuds Kirke i Odense tre kvindelige teologer: Ruth Vermehren (1894-1983), konstitueret som fængselspræst ved kvindefængslet på Christianshavn, Johanne Andersen (1913-1999), beskikket som valgmenighedspræst i Lolland-Falsters

¹⁰⁹ Brevet findes i FKS privatarkiv.

¹¹⁰ Til SommerOase 2006 indbød Dansk Oase den katolske præst, pavens hofprædikant, Raniero Cantalamessa som hovedtaler. Dette talervalg udløste en skarp kritik i et teologisk notat udarbejdet af ph.d. Jens Bruun Kofoed (f.1963), opvokset i ELM, professor ved DBI, ulønnet præst i Københavnerkirken, og ph.d. Nicolai Techow (f.1970) opvokset i LM, adjunkt ved DBI, ulønnet præst i Københavnerkirken (om Københavnerkirken: Mogensen 2013). Som en konsekvens af denne debat bad Dansk Oase sin teologiske rådgiver Morten Munch (f.1961) udarbejde en begrundelse for organisationens økumeniske arbejde (begge notater: FKS privatarkiv). Munch understregede i sit dokument, at det var vigtigt at skelne mellem de absolutter, der er kristent fælleseje, og de tolkninger, der ikke er kristent fælleseje. Lagde man sit eget kirkesamfunds særtolkninger ned som basis for troen, skete der to ting med fundamentet. Det blev for det første usikkert og for det andet kirkesplittende. Dette uddybede Munch i 2007 ved at sige, at Dansk Oase i sit økumeniske samarbejde havde defineret de oldkirkelige credoer og symboler som den konstituerende kerne for en autentisk kristen teologi og som det enhedsskabende centrum for de forskellige kontekstuelle udtryk for kristendommen (foredrag på MF 03.10.2007 *Dansk Oases vision for kirkens enhed – i krydsfeltet mellem luthersk forankring og økumenisk åbenhed*. DTTK 4/2010:72-82). Munchs grundholdning blev underkastet en nøjere analyse af ph.d. Peter Olsen (f.1963, adjunkt ved DBI, prædikant i LM; *Budskabet* 3/2008:18-23). Olsens hovedkritik var, at hos Munch blev reformationens hovedsager reduceret til menneskelige forsøg på at tolke troen. Når CA hævdede, at mennesker ”retfærdiggøres af nåde for Kristi skyld ved troen” (art. 4), så opponerede både Den katolske og De østligt-ortodokse Kirker. Når CA videre gjorde gældende: ”Ved ord og sakramenter som midler gives Helligånden, der – når og hvor Gud vil – virker troen i dem, der hører evangeliet” (art.5), så slog både baptister, metodister og pinsevenner sig i tøjret. Der var i disse artikler tale om opfattelser, som ikke var fælleseje i de store kirkesamfund. Men de lutherske reformatorer skrev alligevel sådan, fordi de mente, at der var tale om både centrale og nødvendige bibelske sandheder. De lagde disse sandheder frem som det grundlag, der måtte opnås enighed om, hvis man skulle stå i en ydre, organisatorisk enhed. Ja, artikel 4 beskrev de endda som den artikel, hvormed kirken står og falder. Olsen mente, at Dansk Oases skelnen mellem troen og de forskellige kirkesamfunds ”tolkninger” af troen syntes at have baggrund i en barthiansk forståelse af åbenbaringen (*Budskabet* 3/2008:22). Olsen sluttede sin analyse med at konkludere, at i årene efter 2. Verdenskrig havde den evangelikale verden foretaget et klart opgør med den eksistentialistiske teologi. Men de seneste år var der sket et betydeligt skred i denne retning. Det truede med at nivellere al sandhedserkendelse i den kristne kirke. Det var en åndelig knoglekræft, der åd marven op, alt imens benene udefra så sunde og raske ud. Olsen kunne ikke advare alvorligt nok mod denne tendens. Ifølge Olsen var læren Guds. Den var ikke bare menneskelige ”tolkninger” af et subjektivt møde med Gud. Gud havde valgt at frelse mennesker ved den rette lære. Derfor undergravede man frelsen og hånedes Gud, når man forholdt sig frit til læren (*Budskabet* 3/2008:23). Her videreførte Peter Olsen den skarpe kritik af Dansk Oase, som NORV havde formuleret (senere i afhandlingen redegøres for NORV’s holdning til luthersk karismatik).



valgmenighed, og Edith Brenneche Petersen (1896-1973), udnævnt som hjælpepræst i Nr. Aaby-Indslev på Fyn.¹¹¹

Forud for denne ordinationsgudstjeneste var gået en lang og meget broget historie, stykket sammen af samfunds-, ligestillings-, parti- og kirkepolitik, hvilket fremgår af den debat, der blev ført både i Rigsdagen og i aviser og tidsskrifter. Debatten fortsatte efter ordinationen og er fortsat med skiftende styrke til i dag, men har i mange år ikke været et folkeligt tema og er primært ført af den kirkelige højrefløj, hvor temaet især har været, hvordan den rummelige folkekirke respekterer og accepterer et kirkeligt mindretal, der ønsker at fastholde den gamle kirkelige tradition med hensyn til det kirkelige embede. Historien om kvindelige præster i Danmark tog sin begyndelse i slutningen af det 19. århundrede især rejst af Dansk Kvindesamfund, som blev startet i 1871. I 1904 fik kvinder ret til at tage teologisk embedseksamen. På den ene side har debatten handlet om, hvordan man i en nutidig kontekst skal forstå og anvende Bibelens tale om det kirkelige embede og mandens og kvindens tjeneste. På den anden side er denne teologiske diskussion indvævet i samfunds- og ligestillingspolitik.

I bogen *Kvinden og Kirkens Embede* fra 1959 er offentliggjort en meningsudveksling mellem tre præster, der var modstandere af kvindelige præster, og biskop Halfdan Høgsbro (1894-1976), der var tilhænger af ordningen, og professor Regin Prenter (1907-1990), der var modstander af ordningen. Hoveddebattørerne Høgsbro og Prenter drøftede dels den rette forståelse af de bibelske tekster, dels de kirkepolitiske konsekvenser, herunder hvilke konsekvenser en rummelig folkekirke skulle drage i den praktiske holdning over for dem, der af teologiske grunde afviste ordningen med kvindelige præster.

Den økumeniske udvikling

Den økumeniske bevægelses forstadie var de bevægelser, der begyndte på det personlige plan, og som alle havde en evangelisatorisk målsætning.¹¹² Det gjaldt Evangelisk Alliance fra 1846, der var udtryk for et almindeligt ønske om et internationalt fællesskab af ægte protestanter. Den bekendelsesbasis, som man antog, indebar blandt andet en anerkendelse af Skriften som eneste autoritet, af treenighedslæren, de to sakramenter dåb og nadver, menneskets totale syndighed og retfærdiggørelse ved tro alene. Det samme gjaldt KFUM, hvis verdensforbund blev dannet i forbindelse med verdensudstillingen i Paris i 1855. Her var trosbasis at bekende sig til "Herren Jesus Kristus som Gud og Frelser i overensstemmelse med de hellige Skrifter".¹¹³ Endelig gjaldt det World's Student Christian Federation, der er blevet kaldt et "økumenisk laboratorium", som blev stiftet i Vadstena i 1895 og antog

¹¹¹ Denne fremstilling bygger på Møller 1959; Pedersen 1998; Bækgaard 2007; Possing 2007.

¹¹² Denne fremstilling bygger på Franzén 1976; Hooft 1982; Franzén 1987; Lodberg 1989; Schjørring 1989; Berentsen 1994; Elderen 1996; Engelsviken 1996; Schjørring 2000; Lodberg 2001. Om den økumeniske bevægelse i Danmark henvises til Nørgaard-Højen 1989; Lam 2007.

¹¹³ Schjørring 1989:24.



KFUM's Pariserbasis som sin egen.¹¹⁴ Til forstadiet hører delvis også missionsøkumenien, hvor ordet mission især sigter på ydre mission, men også den hjemlige mission må nævnes. Til denne sidstnævnte gren må regnes British and Foreign Bible Society, der i 1804 etablerede et samarbejde mellem forskellige lande om trykning og spredning af bibler og bibeldele. Hvad ydre mission angår må især nævnes ikke-konfessionelle selskaber og samarbejde over konfessionsgrænser. Her udmærker for eksempel London Missionary Society fra 1795 sig ved ikke at være bundet til en bestemt konfession. Edinburgh-konferencen 1910 med 1200 delegerede, der var officielle repræsentanter for kirker og missionsselskaber fra hele verden, er blevet betegnet som det internationale kirkemøde, der gav inspiration til og blev ophav til flere nye bevægelser til at styrke det kristne fællesskab, selv om mødets hovedtema var at give inspiration til fremtidens missionsindsats.

Spørger man om hvem eller hvad, der førte til dannelsen af Kirkernes Verdensråd (KV), den største og vigtigste organisation for kirkeøkumenik, må der henvises til en række personer og begivenheder inden for forskellige kirker. De direkte forløbere for KV var Life and Work (Liv og arbejde) og Faith and Order (Tro og kirkeordning), der begge voksede frem af inspirationen fra Edinburgh. Life and Work skyldes flere initiativer. Under 1. Verdenskrig blev der fra forskellig kirkelig side udfoldet fredsinitiativer. I 1919 skrev det ortodokse patriarkat i Konstantinopel et brev, hvor man inviterede til tilnærmelse og samarbejde mellem "Kristi kirker overalt".¹¹⁵ Den svenske ærkebiskop Nathan Söderblom (1866-1931) med de mange internationale kontakter var optaget af at oprette et "økumenisk kirkeråd" og indkaldte til konference i Stockholm i 1925. 1600 år efter synoden i Nikæa skabte han et møde, der fik karakter af et økumenisk koncil. Söderblom arbejdede under overskriften en "evangelisk katolicitet" med at skabe et samlende kirkebegreb. Et af Stockholm-konferencens resultater var nedsættelsen af en fortsættelseskomite, der efter nogle års arbejde foreslog og fik oprettet Universal Christian Council for Life and Work. Söderblom afviste, at de konfessionsbestemte forskelle i henseende til troslæren skulle være en hindring for kirkeligt fællesskab og solidarisk ansvar over for tidens udfordringer. "Lærepunkterne virker adskillende, men den gudstjenstlige praksis kan forene", hævdede Söderblom.¹¹⁶ Life and Work fik derfor ikke nogen bekendelsesbasis. Det betød, at sammenhængen mellem den praktisk gudstjenstlige, den dogmatisk læremæssige og den sociale dimension stedvist blev trængt i baggrunden, for så vidt som den moralske appel kom til at stå ensidigt i forgrunden.

Den amerikanske episkopale biskop Charles Brent (1862-1929) var ikke tilfreds med nedtoningen af lærespørgsmål i det økumeniske samarbejde. Han tog derfor initiativ til en økumenisk organisation, som specielt skulle tage sig af tros- og kirkeordningsspørgsmål. I Geneve trådte i 1920 en komite sammen, som skulle

¹¹⁴ Schjørring 1989:24.

¹¹⁵ Engelsviken 1996:297.

¹¹⁶ Schjørring 1889:31.



forberede indkaldelsen af et møde for de protestantiske kirker angående grundlæggende dogmatiske spørgsmål. Initiativgruppen blev kaldt "Komiteen for troslære og kirkens ordning" (Faith and Order). Resultatet af denne og nogle efterfølgende konsultationer blev det store møde, der blev holdt i Lausanne i Schweiz i 1927. Her deltog knap 400 delegerede, der repræsenterede 108 kirkesamfund, og som antog KFUM & KFUK's Pariserbasis med bekendelsen til Jesus Kristus som "Gud og Frelser" som sin basis. På dette møde lagde ærkebiskop Söderblom med stor kraft sine tanker frem om et økumenisk kirkeråd. Det var imidlertid først på det andet møde i Edinburgh i 1937, at også Faith and Order gik ind for en sammenslutning med Life and Work til en organisation. Der blev nedsat en forberedelseskomite, men på grund af 2. Verdenskrig blev Kirkernes Verdensråd (KV) ikke formelt grundlagt før i Amsterdam 1948. Den stiftende generalforsamling fandt sted d. 22. august til 4. september 1948. 147 kirker fra 47 lande var repræsenteret ved 351 officielle delegater. Hertil kom flere hundrede konsulenter, besøgende, ungdomsdelegater og pressefolk. Den danske Folkekirke var blandt stifterne.

Biskop Fuglsang-Damgaard havde været aktiv i de forberedende drøftelser blandt andet som medlem af forberedelseskomiteen og havde løbende informeret sine bispekolleger. Parallelt med de internationale økumeniske drøftelser blev der ført tilsvarende danske drøftelser og taget tilsvarende initiativer, for eksempel blev Det økumeniske Fællesråd oprettet i Københavns Bispegård d. 21. marts 1939. Det økumeniske initiativ, der gik på tværs af konfessionsgrænser, og hvis mål var at formidle samtale og samarbejde mellem kirker med forskellige konfessioner, kom i høj grad til at præge udviklingen i mellemkrigstiden. Men samtidig foregik der konfessionsbestemte sammenslutninger. Fra dansk side skal især nævnes de lutherske mellemkirkelige organisationer. Den vigtigste af disse blev i begyndelsen kaldt Det Lutherske Verdenskonvent, men navnet blev i 1947 ændret til Det Lutherske Verdensforbund. På Edinburgh konferencen i 1910 blev der udpeget en komite, som skulle arbejde for samarbejde i Ydre Mission på tværs af nationale og konfessionelle grænser. Det førte til dannelsen af Det Internationale Missionsråd i 1921, der i 1961 blev integreret i KV.

Det Teologiske Fakultet i København

I 1800-tallet var det en selvfølge, at såvel lærere som studenter ved Det Teologiske Fakultet var medlemmer af Folkekirken, og de skulle også helst være personligt troende.¹¹⁷ I 1924 blev konfessionsbindingen ophævet, så hverken lærere eller studenter ved Det Teologiske Fakultet var forpligtet på Folkekirkens bekendelse.¹¹⁸

Leif Grane (1928-2000) satte som overskrift over perioden 1875-1900 ordet Menighedsfakultet, og kaldte det Peder Madsens (1843-1911) fakultet. Madsens stærke kirkelige engagement kombineret med en mild bibelkritik blev videreført af Frederik

¹¹⁷ Müller 2013:7. Fremstillingen bygger derudover på Søe 1965; Hyldahl 1979 og Grane 1980.

¹¹⁸ Grane 1980:476.



Torm (1870-1953).¹¹⁹ Grane kaldte årene 1901-1925 Den liberale periode. I faget GT havde den historiske kritik vundet fodfæste allerede de sidste årtier af 1800-tallet med Frants Buhl (1850-1932), der var professor i GT 1882-1891. I GT var tyskeren Julius Wellhausen (1844-1918) i denne periode det store navn i historisk-kritisk bibelforskning, og hans kritiske linje blev også fulgt af Buhls efterfølger Johannes C. Jacobsen (1862-1948). Jacobsen nød stor respekt, men kunne ikke som "Bibelkritiker" hjælpe de mange studenter fra vækkelsens rækker.¹²⁰ Med Jacobsens fratræden i 1928 blev han i 1929 efterfulgt af Aage Bentzen (1894-1953), mens Flemming Friis Hvidberg (1897-1959) samme år blev docent og fra 1941 professor. Begge kom fra den kristne ungdomsbewægelse og var præget af den liberalteologiske oplevelsesreligiositet.¹²¹ Bentzens efterfølger blev Eduard Nielsen (1923-2017) i 1956, mens Hvidberg i 1961 blev efterfulgt af Svend Holm-Nielsen (1919-2009).

Med Holger Mosbechs (1886-1953) ansættelse i 1916, først som docent og fra 1940 som professor i NT, fik både liberalteologien og Den Religionshistoriske Skole, som han var præget af, fodfæste i faget. Mosbechs efterfølger blev i 1955 Bent Noack (1915-2004), mens svenskeren Olof Linton (1898-1980) i 1949 havde fået Mosbechs ekstraordinære professorat. I 1965 blev Børge Diderichsen udnævnt til ekstraordinær professor i NT.

I det, Grane kaldte Den liberale periode, blev Valdemar Ammundsen (1875-1936) i 1901 som 26-årig professor i kirkehistorie og har æren af at have indført studiet af Søren Kierkegaard ved Det Teologiske Fakultet. I 1923 blev Ammundsen biskop over Haderslev Stift. Den anden professor i kirkehistorie i perioden var J. Oskar Andersen (1866-1959), der søgte at læse kilderne kritisk og vurdere dem nøgternt, og som er blevet kaldt dansk kirkehistories nestor.¹²² Lorenz Bergman (1875-1969) var fra 1918 lektor i missionshistorie og 1939-1947 professor i samme fag, hvor han skrev *Kirkehistorie* for "minimalister" og seminarier. Fra 1923 til sin død i 1953 var Jens Nørregaard (1887-1953) professor i kirkehistorie. Han bearbejdede den svenske lærebog i kirkehistorie af Hjalmar Holmquist (1873-1945); den blev i mange år brugt som lærebog. Hal Koch (1904-1963) blev professor i 1937, hvor han videreførte Oskar Andersen-linjen ved at indføre nyere profan-historisk metode i faget. Det betød, at man mere fokuserede på de kræfter og udviklingsforløb i samfundet, der blev medbestemmende for kirkens udvikling end på de religiøse personligheders udvikling og betydning. Nørregards efterfølger blev Torben Christensen (1921-1983), udnævnt 1954, mens et ekstraordinært professorat i danske kirkehistorie i 1957 blev besat af Niels Knud Andersen (1916-1987).

¹¹⁹ Madsen var medlem af bestyrelsen for Københavns IM fra 1879 og formand 1899-1905. Torm var mangeårigt medlem af Den Danske Israelsmissions bestyrelse og i adskillige år formand. 1911-1933 var han næstformand i Kirkeligt Landsforbund.

¹²⁰ Grane 1980:487.

¹²¹ Grane 1980:502; jf. Reeh 2012b:50

¹²² Reeh 2012c:137.



I systematisk teologi var Madsens efterfølger i 1910 grundtvigianeren J.P. Bang (1865-1936), mens Christian Glarbo (1875-1920) var docent i NT 1910-1916, men tillige beskæftigede sig med religionsfilosofi og blev professor i 1916. Da Glarbo døde i 1920 blev han efterfulgt af Eduard Geismar (1871-1939), mens Niels Munk Plum (1880-1957) i 1924 afløste Bang i stillingen frem til 1942, hvor han blev biskop over Lolland-Falster Stift. Først med udnævnelsen af Niels Hansen Søe (1895-1978) til docent i 1934, siden i 1939 professor i systematisk teologi (frem til 1965/1966 og med etik og religionsfilosofi som hovedområde), trængte den nye såkaldte dialektiske teologi for alvor ind på fakultetet. Her var det store navn schweizeren Karl Barth (1886-1968), der imidlertid var reformert og ikke kunne acceptere Luthers forståelse af lov og evangelium, hvad Søe heller ikke kunne, ligesom Søe var forbeholden over for den svenske Lutherforskning.

Den dialektisk-teologiske grundholdning gjorde sig også gældende hos dogmatikeren K.E. Skydsgaard (1902-1990), der med sin disputats *Metafysik og Tro. En dogmatisk Studie i nyere Thomisme* (1937) blev den i Danmark, der tog det første skridt i retning af en dybere forståelse af nyere katolicisme. Skydsgaard tog problemet: katolicisme og protestantisme op til debat, idet han konfronterede nythomismen med primært Barth og Gogarten – med reformatorerne i baggrunden. Skydsgaard blev docent i 1940 og professor 1942. Søren Holm (1901-1971) blev i 1933 dr.phil. på en afhandling om Schopenhauers etik og i 1947 professor i systematisk teologi, hvor han repræsenterede fortidens teologi. Søe betegnede ham som ”påfaldende stærkt præget af en fortid, der i øvrigt nu føles som meget fjern”.¹²³

I bibelfagene herskede i denne periode det, som M. Müller har kaldt den ”store konsensus”.¹²⁴ Den beskrev han med, at alle forskelle ufortalt var man enige om at arbejde i forlængelse af den historisk-kritiske metode i dens klassiske udformning. Det drejede sig om med de bibelske skrifter som kilder at nå frem – eller rettere tilbage – til begivenhederne bag det fortalte. Müller nævnte også, at det var i forlængelse af denne ”store konsensus”, at *Gads danske Bibelleksikon* i to bind blev skabt i 1965-1966 og *Bibelen i kulturhistorisk lys* i ni bind udgivet på Politikens Forlag i 1968-1971, ligesom også Holm-Nielsens og Noacks lærebøger i henholdsvis GT og NT for seminarier fik stor udbredelse.¹²⁵ Dermed er en skitse af Det Teologiske Fakultet ført frem til de år (1953-1962), hvor NORV var stud.theol. ved fakultetet og de dernæst følgende år, hvor NORV’s teologi blev udformet i inspiration og især i konfrontation med undervisningen ved Det Teologiske Fakultet.

Bathianisme/den dialektiske teologi og Århusteologien

Karl Barth blev i sin studietid præget af den liberale teologi, men da han kom ud som præst, erfarede han især under sin prædikenforberedelse, at han havde lært en dårlig

¹²³ Søe 1965:161.

¹²⁴ Müller 2013:15.

¹²⁵ Müller 2013:15-16.



teologi.¹²⁶ Desuden blev han rystet over en række tyske teologers opbakning af kejserens krigsforberedelser, som førte til 1. Verdenskrig. I 1919 kom Barths bog *Der Römerbrief*. Nu var han sammen med nogle venner overbevist om, at opgaven var at bekæmpe den liberale teologi, hvis svar han forkastede. Den havde bygget på idealistisk filosofi og menneskelig religiøs erfaring i stedet for på Guds ord. Barth tog også afstand fra den liberale teologis Jesu-liv forskning, som han mente havde forvekslet sin egen religionsides etisk-religiøse humanitet med Jesu virkelige person og budskab. I 1923 tog han således et opgør med sin tidligere lærer, professor Adolf von Harnack (1851-1930) i en offentlig brevveksling.¹²⁷ Barth vendte sig imod liberalteologiens psykologiserende metode, hvor udgangspunktet var menneskets behov. Barth var imidlertid ikke modstander af den historisk-kritiske læsning af Bibelen, men han havde betydelige forbehold over for den måde, kritikken blev benyttet på. Barth understregede, at der er en uendelig kvalitativ forskel mellem tid og evighed, Gud er uendelig højt ophøjet, og alt menneskeligt er under Guds dom. For den reformerte Barth var Guds suverænitet og frihed vigtig. For Barth var religion intet andet end menneskelig hybris, som byggede sit Babelstårn i en forfængelig tanke om at nå himmelen, men det er forgæves. Gud kan kun mødes i sin åbenbaring. Barths teologi blev åbenbaringsteologi, der satte "Ordet" i centrum, og dermed mente Barth i første omgang Kristus. Over hele den kristne verden hørtes råbet fra Barth. De nye tanker kaldet dialektisk teologi vakte beundring, protester og debat.

I 1928 blev Aarhus Universitet oprettet, og fra 1942 var der et teologisk fakultet, hvor nytestamentleren og patristikeren Johannes Munch (1904-1965) havde været den drivende kraft bag oprettelsen. 14. januar 1945 fik man eksamensret. Fakultetet fik hurtigt nogle professorer, der hver især gav fakultetet stor faglig ballast, og som samtidig blev folkeligt kendt. Det var kirkehistorikeren P.G. Lindhardt og systematikerne K.E. Løgstrup (1905-1981), Regin Prenter og Johannes Sløk (1916-2001). Alle var kandidater og – med undtagelse af Sløk, der blev det nye fakultets første doktor – doktorer fra Københavns Universitet, men den afgørende teologiske inspiration kom fra international teologi. Sekulariseringen var den fælles forudsætning for de fire store århusteologer.¹²⁸ Alle fire fungerede som præster en tid, fra tre til næsten halvtreds år. Alle var børn af dialektisk teologi, alle havde mødt udfordringen fra Tidehverv, de var "barthianere" i 1930'erne, men ingen forblev barthianere eller blev Tidehvervs-folk.

Om Lindhardt som prædikant skriver Bjerg, at han rettede evangeliets polemik mod selviskheden, og samtidig udviste Lindharts prædikener dyb solidaritet med det selviske menneske. Lindhardt citerede i sine prædikener ofte sætningen "Jesus, at du blev min broder."¹²⁹ Det varieredes med skiftende temaer: Jesus i os, Jesus som det

¹²⁶ Fremstillingen af Barth bygger på Søe 1965; Grane 1980; Grane 1982; Bjerg 1995 og Larsen 2007.

¹²⁷ Reeh 2012c:135.

¹²⁸ Bjerg 1995:18. Dette afsnit bygger på Bjerg 1995.

¹²⁹ Nr. 694 i DDS.



sande menneske, der holder sig til os og gør fælles sag med os, i ét og alt, selv i vort helvede. Hvor vi er, har han været forud; intet menneskeligt er ham fremmed; så i det skjulte har vi altid en ledsager, der solidariserer sig med os; én der bryder vor ensomhed, i liv og især i død. Bjerg nævner, at der i denne måde at tale om Jesus på lå en brod mod kirkens traditionelle lære om objektiv forsoning, hvor Jesus i vort sted led og døde, så vi i fællesskab med ham ikke skal lide og dø. Lindhardts tale om Jesus som broder rummede en stærk eksistentiel impuls.¹³⁰

Om Løgstrup som prædikant skriver Bjerg, at fra første færd havde Løgstrups teologiske univers haft den kristne forkyndelse som sit centrum. Det kristne budskab var for så vidt ikke i sig selv et problem; det definerede problemet: at folk har en livs- og tænkemåde, en irreligiøs forståelsesramme, som gør dem blinde for budskabet. Problemet løstes ved en hermeneutisk indsats, hvor den profane livsforståelse først afsløredes som falsk, derpå grundlagdes en ny horisont, som senere udvidedes, idet livet selv blev afdækket i sin etiske og dernæst i sin kosmiske grundforfatning. Før Gud kunne forkyndes som forløser, virkede han som skaberen af alt levende, og forkyndelsen kunne da knytte til ved skildringen af det skabte liv, både negativt (ved skyld og livsødelæggelse) og positivt (ved erfaringen af en magt i livet). Alle disse fænomenologiske livstydninger tjente i sidste række forkyndelsens forståelighed; prædiken først, prædiken sidst, og ind imellem en livsoplysning, som beskrev livet selv som godt, en selvstændig virkelighed, og som banede vej for en forkyndelse, man kunne forstå.¹³¹

Om Prenter som prædikant skriver Bjerg, at Prenter mente, at forkyndelsens form skulle være en fri tale, bundet af bibeltekstens ord, udlagt uden omsvøb, så enkelt og enfoldigt som muligt, idet al hermeneutisk og retorisk raffinement kun røbede prædikantens dybe uvidenhed om prædikenens kontekst, gudstjenesten. Prenters syn var, at i gudstjenesten er Kristus allerede til stede, lyslevende nær i sit ord, som derfor kun skal uddeles, med simple ord, der tilsiger, en ord-sakramental gestus. Forkynderen skulle ikke læne sig ind over en 2000-årig tidskløft, som han derpå skulle sætte hen over i et rasende hermeneutisk spring. Præsten skulle ikke fortvivlet agere retoriker, for menigheden ”føler det godt”, at Kristus er dem nær, det skulle bare siges så enkelt som muligt.¹³²

Om Sløk som prædikant skriver Bjerg, at han i udgangspunktet betragtede forkyndelsen som en dogmatisk og ikke som en homiletisk kategori, og gennem flere årtier arbejdede han med at afgrænse og definere forkyndelsens kategori. Bjerg mener, at Jesu lignelser havde en central plads i Sløks forkyndelse. Gudsrigets ”hemmelighed”, som Jesus taler om, svarede til lignelsen, forstået som et ”gådeord”. I lignelsen blev Guds rige til som en ny virkelighed, der ikke lignede andet, alt andet var intet, en intethed, til sammenligning. Så derfor var lignelsen med Gudsriget et

¹³⁰ Bjerg 1995:115.231-234. Om Lindhardts egen forståelse se Lindhardt 1981.

¹³¹ Bjerg 1995:96.

¹³² Bjerg 1995:90.



skaberord, der skaber, hvad det nævner, men det nye rige kunne ikke forklares, gåden ikke løses, den måtte antages, tages på ordet, så man levede sit liv i konsekvens af den. Når lignelsen havde lydt, måtte vi digte den videre med vort eget liv, for eksempel ved at besvare det åbne spørgsmål til den ældste broder i lignelsen om den fortabte søn: om han ville gå i sig selv og gå ind til festen for fortabte, hvortil han også måtte regne sig selv, for Gud begaver fortabte med et nyt ubegribeligt liv.¹³³

Den norske debat om teologiens kilder

NORV havde som nævnt afgørende teologiske kontakter til Norge – og i lidt mindre grad også til Sverige.¹³⁴ Her diskuterede man på NORV's tid intensivt spørgsmålet om teologiens kilder, som var altafgørende for NORV. En stor del af debatten i Norge var centreret omkring Det Teologiske Menighetsfakultet (MF).

En af dem, der teologisk stod i første række bag oprettelsen af MF i Norge, var professor Sigurd Odland (1857-1937). Han var også en af dem, der holdt åbningstale ved MF's indvielsesfest i 1908. Odland understregede i sin tale, at MF skulle uddanne menighedens lærere og samtidig arbejde for, at der blev en tæt forbindelse mellem præst og menighed.¹³⁵ Odland blev regnet for en troshelt og en bibelforsvarer. Hans kamp var rettet mod den liberale teologi og alt, hvad der kunne virke opløsende på den rette lære. Odland var lægfolkets mand. Han var den centrale arkitekt bag Lutherstiftelsens omdannelse til Det norske lutherske Indremisjonsselskap. Da han blev valgt til formand i 1891, fik han flere stemmer end Gisle Johnson (1822-1994).¹³⁶

Odland mente ikke, at troskab mod Skrift og bekendelse betød, at man skulle fastholde ortodoksiens verbalinspirationslære.¹³⁷ Odland stillede sig tidligt i første række i forsvaret for den historisk-kritiske metode og i advarslen mod at tage hensyn til det kristelige lægfolk i sandhedsspørgsmål. Odland åbnede for historisk kritik, men tilføjede at den troende kunne være overbevist om, at en sådan kritik aldrig ville komme til at modsige troens egentlige indhold. Man kunne lære meget om de bibelske teksters beskaffenhed ved en historisk-kritisk læsning af dem. Skriftens inspiration og ufejlbarlighed gjaldt nemlig kun dens "gudsordslige innhold", de frelseshistoriske kendsgerninger og deres rette etisk-religiøse tydning og anvendelse.¹³⁸ De bibelske forfattere var ikke hævet over menneskelige mål, da de udtalte sig om historie, kronologi, geografi, naturvidenskab o.l. Derfor havde den kristne tro ikke nogen interesse i at fastholde den mosaiske skabelsesberetning ud over dens åndelige,

¹³³ Bjerg 1995:110-111.

¹³⁴ Om de kredse i Norge NORV især havde kontakt med se Johnsen & Fougner 1964; Rudvin 1967.1970; Wisløff 1979; Haanes 1990; Kjebeikk 1991; Kleppa & Odland 1998; Hegstad 2001.

¹³⁵ Haanes 2008:12.

¹³⁶ Haanes 1998a:10-11.

¹³⁷ Se om "Den lutherske ortodoksis bibelsyn" og "Det "konservative" og det "ortodokse" bibelsyn" i kapitel 8 om NORVs sprogbrug og begreber.

¹³⁸ Haanes 1998a:12-13.



religiøse indhold. Troen havde heller ikke brug for at fastholde den bibelske kronologi med hensyn til menneskeslægtens alder. Det var heller ikke noget problem med historiske fejltagelser eller indre modsigelser i NT. Odland ville heller ikke afvise muligheden af, at menigheden eller synagogen havde kunnet tage fejl med hensyn til kanon-dannelsen, eller at et bibelsk skrift kunne være skrevet under falsk navn og derfor ved en fejltagelse fra kirkens side var blevet optaget i kanon.

Når det bekymrede lægfolk spurgte, hvor grænsen egentlig gik, svarede Odland: ”ved den kristelige tros egen visshet om den kristelige religions guddommelige sannhet og om Den hellige Skrifts betydning som guddommelig gitt norm for den frelsende sannhets erkjennelse og forkynnelse”.¹³⁹ Forskellen på Odland og den liberale teologi lå ikke i synet på nødvendigheden af fordomsfri, historisk eksegesi, men han afviste det liberal-psykologiske Jesus-billede og den radikale historiske kritik.¹⁴⁰

Odlands efterfølger Olaf Moe og dogmatikprofessoren ved MF Ole Hallesby var principielt enige om, at Skriften selv skulle afgøre, hvad der var det religiøse indhold, men det var ikke muligt for en enkelt person at udpege det ufejlbarlige Guds ord. Først i kirkens lange løb ville det være muligt at ”omspenne grensen mellom det ufeilbarlige Gudsord og det feilbarlige menneskeord”.¹⁴¹ Det sker i menigheden under Åndens vejledning og under de erfaringer, den gør i tidens løb.¹⁴²

I 1966 udsendte Ole Øystese *Bibelsyn og Bibelgransking*, der bestod af en række artikler, hvor de fleste forfattere var knyttet til MF. Bogen, der var tænkt som et forsvarsskrift for ”sand skrifttroskab”, giver et godt indtryk af MF’s bibelsyn i 1960’erne.¹⁴³ Denne generation af MF-lærere havde et skriftsyn, der mindede om pionergenerationens. Man afviste en verbalinspirationslære, men fastholdt, at Skriften var inspireret. Man fulgte det lutherske princip, at Skriften var sin egen fortolker, og at de uklare steder skulle læses i lyset af de klare. Forfatterne fastholdt, at Skriften ikke var ufejlbarlig, men at den måtte læses og fortolkes i lyset af apostlenes tradition og kirkens bekendelse.

En del af skriftsynets historie ved MF er debatten om kvindelige præster. MF’s lærerråd havde med jævne mellemrum udtalt, senest i 1955, at det var ”stridende mot Den Hellige Skrift at kvinner innehar presteembete”.¹⁴⁴ I 1972 kom MF’s lærerråd med en ny udtalelse i spørgsmålet om kvindelige præster, som var en delt udtalelse, fem var nu for og fire imod. Den skabte megen debat og blev også tolket forskelligt, om det var udtryk for et nyt (og fremmed) bibelsyn ved MF, eller det var udtryk for en ny læsning

¹³⁹ Haanes 1998a:12-13.

¹⁴⁰ Haanes 1998a:14.

¹⁴¹ Haanes 1998a:17.

¹⁴² Hallesby 1920:159-174.

¹⁴³ Øystese 1966:13.

¹⁴⁴ Haanes 1998a:21.



af de bibelske skrifter inden for rammerne af det bibelsyn, der havde været gældende siden MF's oprettelse.¹⁴⁵

Uenigheden medførte et flerårigt arbejde med skriftsynsproblematikken blandt MF's lærere. I 1982 udkom så resultatet i form af artikelsamlingen *Bibelen og teologien*. Bidrag til skriftsynet av lærere ved Det teologiske Menighetsfakultet. Redigert av Torleiv Austad.

Det skrift skabte ikke ro i MF's bagland. Det var der flere årsager til. Læser man de enkelte artikler i lyset af traditionen fra Odland og Hallesby, er det vanskeligt at finde principielle ændringer. Men konteksten var anderledes. Både Odland og Hallesby havde tæt kontakt med det troende lægfolk, hvis ledere i de forskellige kirkelige organisationer var repræsenteret i MF's forstanderskab. Indtil striden om kvindelige præster var brudt ud, havde MF været tæt knyttet til den konservative del af kristenfolket, til missionsorganisationerne, NKSS og Foreningen for Bibel og Bekjennelse. Men de professorer, der i 1970'erne var gået ind for kvindelige præster, havde orienteret sig bort fra lægmandsorganisationerne og bevæget sig hen imod den kirkelige reformbevægelse og den økumeniske bevægelse.

Dertil kom hele spørgsmålet om Wisløffs stilling ved MF og hans afgang fra MF. Wisløff havde tidligt inspireret af blandt andet Missourisynoden reserveret sig over for Odlands og Hallesbys bibelsyn. Han ville ikke indføre et skel mellem fejlbart og ufejlbart i Bibelen. Forud for hans ansættelse som professor i 1961 havde professor S. Aalen været modstander af hans ansættelse dels på grund af hans bibelsyn og dels hans lavkirkelighed.¹⁴⁶ Wisløffs bibelsyn og kirkesyn blev kritiseret af kolleger, og det var medvirkende årsag til, at han søgte sin afsked før planlagt og begrundede det offentligt.¹⁴⁷

Lektor Jon Kvalbein, der var redaktør af tidsskriftet *Fast Grunn*, og som var i ledelsen af Norsk Luthersk Misjonssamband, rettede en sønderlemmende kritik af udviklingen ved MF.¹⁴⁸ Han kritiserede skarpt *Bibelen og teologien*, idet han dels kom med teologisk kritik af bogens bibelsyn og dels kom med kirkepolitiske markeringer. I konsekvens af den kritik var han nødt til også at være kritisk mod de gamle ledere Odland og Hallesby. Hans vurdering var, at de oprindelige lederes bibelsyn ikke tilstrækkelig klart havde kunnet trække grænser over for den liberale teologi. Men det var blevet værre med det syn, der havde fået flertal i 1970'erne. Han formede sin konklusion, så der blev tre bibelsyn på MF, idet han var optaget af i sit ordvalg at formulere så stor en distance som muligt mellem det traditionelle bibelsyn fra Odland

¹⁴⁵ Haanes 1998a:20-24; Johnstad, G.: *Ung Teologi* 2/98:105-119; Norseth, K. 2008.; jf. Haanes 1994:61-63.66-67.72.

¹⁴⁶ Oftestad 2008:157.

¹⁴⁷ Wisløff 1972; *Fast Grunn* 6/1975:359-363.

¹⁴⁸ *Fast Grunn* 2/1983:74-82.



og Hallesby, og så det han kaldte det nye bibelsyn præsenteret i *Bibelen og teologien*.¹⁴⁹ Da han skildrede Wisløffs bibelsyn, vedgik han, at Wisløff repræsenterede et andet syn end Hallesby og Odland, men samtidig var han her optaget af at understrege, at Wisløff videreførte kernen i arven fra Odland og Hallesby nemlig synet på Skriftens autoritet. I det lys var det væsentligt for Kvalbein at få understreget, at der ikke længere var plads til Wisløff på MF.

Der er almindelig enighed om, at Hallesby var en af de mest markante personligheder i norsk kirkehistorie i første halvdel af det 20. århundrede, hvor han har haft stor indflydelse på den kirkelige udvikling.¹⁵⁰ Han var også en af hovedinitiativtagerne til etableringen af de Nordiske studentermøder på bibelsk grund, hvor han i mange år var en af de ledende talere.¹⁵¹ Han fik stærke tilhængere og markante modstandere, og vurderingen af ham som teologisk tænker har været forskellig. I sin afhandling *Det avgjørende frelsesvalg. Vilje- og omvendelsesforståelsen hos Ole Hallesby*, undersøgte Steinar Moe det, Hallesby selv kaldte for det ”avgjørende valg”, dvs. det valg som mennesket træffer, når det vælger at tro på Jesus Kristus som frelser. Moe ønskede ikke at undersøge Hallesbys opfattelse af omvendelsen generelt. Han ønskede at koncentrere sig om det gamle teologiske stridsspørgsmål: På hvilken måde og i hvilken grad er menneskets vilje involveret i omvendelsen?¹⁵² Moe redegjorde først for sine metodeovervejelser, herunder overvejelser om i hvor høj grad han skulle inddrage psykologiske og religionspsykologiske elementer.¹⁵³ Om kildebrug skrev Moe, at oplysninger om Hallesbys teologi søgte han primært hos Hallesby selv. I den endelige konklusion skrev Moe, at Hallesbys omvendelsessyn dybest set ikke var bestemt af viljebegrebet, men af motivtanken. Her kom Moe frem til en noget anden vurdering end Leiv Aalen (1906-1983), der i forbindelse med Hallesby talte om synergisme.¹⁵⁴ Moe mente, at sagligt set greb de to linjer ind i hinanden – selv om viljebegrebet blev bibeholdt og tillagt betydning for frelsesvalget. Moe mente, at Hallesby havde motivtanken fra ældre kristen tradition og litteratur, men også fra nyere psykologi omkring århundredeskiftet. For Hallesby var Guds nyskabelse den afgørende omvendelsesfaktor.

Det var ikke umiddelbart enkelt for MF's ledelse at finde Hallesbys efterfølger som lærer i dogmatik. Valget faldt på Leiv Aalen, der i 1945 blev ansat som docent og i 1955 professor. Under sit studieophold i Tyskland i 1930'erne havde Aalen modtaget

¹⁴⁹ Hvis Kvalbein havde studeret en vurdering af Hallesbys bibelsyn i tidsskriftet *Nya Vaktaren* 2/1927:19-24 og 3/1927:35-41, ville han have set, at artiklen i *Nya Vaktaren* rettede den samme kritik mod Hallesby, som Kvalbein rettede mod det, han kaldte det nye bibelsyn på MF. Det, Kvalbein kaldte det nye bibelsyn, videreførte en grundholdning, som findes hos Odland og Hallesby.

¹⁵⁰ Moe 1996:1.

¹⁵¹ Johnsen & Fougner 1964:24-27.

¹⁵² Moe 1996:4.

¹⁵³ Moe 1996:36.

¹⁵⁴ Moe 1996:227.



stærke indtryk fra den strengt konfessionelle lutherske teolog Hermann Sasse (1895-1976) i Erlangen. Det medførte, at han ikke alene indtog en klar front mod katolicisme og traditionel reformert protestantisme, men han tog også afstand fra alle former for nyprotestantisme, ikke bare den liberale teologi, men også 1800-tallets konservative retninger, blandt andet erfaringsteologien fra Erlangen, som både Gisle Johnson og Hallesby havde tilsluttet sig. I Aalens kirkesyn var ret lære, embedet og sakramenterne det kirkeligt konstituerende.¹⁵⁵

I sin afhandling *Transcendens og Inkarnasjon. Troserkjennelsens problem i Leiv Aalens teologi* undersøgte Hegstad (f.1959) troserkendelsen hos Aalen. Hegstad var optaget af, hvordan Aalen kom til rette med forholdet mellem, at troserkendelsen på den ene side forholder sig til en kvalitativt anden virkelighed end den, som ligger inden for den almene erkendelses rækkevidde, og på den anden side, at denne virkelighed ved åbenbaringen i Kristus er blevet tilgængelig for menneskelig erkendelse. Hegstad præciserede, at afhandlingens titel karakteriserede denne dobbelthet ved at sammenstille begreberne ”transcendens” og ”inkarnasjon”.¹⁵⁶

For at besvare hovedproblemstillingen inddrog Hegstad fire underproblemstillinger: a. Troserkendelsens forhold til erfaringsbegrebet. b. Hvilken rolle spillede opgøret med subjektivismen i Aalens teologi, og på hvilke præmisser forsøgte han at give troserkendelsen en alternativ, objektiv forankring? c. Hvilken rolle spillede vishedsmotivet i Aalens teologi? d. Hvilke forudsætninger af almen filosofisk karakter findes i Aalens teologi, og på hvilken måde har disse forudsætninger virket formende på indholdet i Aalens tilrettelæggelse af troserkendelsens problem?¹⁵⁷

Hegstads konklusion var, at Aalen i sin forståelse af troserkendelsen både forsøgte at sikre troserkendelsens absolutte særegenhed og selvstændighed, og tillige på bestemte præmisser forsøgte at knytte troserkendelsen til den øvrige virkelighedserkendelse. Hegstad fandt, at Aalens tænkning var præget af en grundlæggende spænding mellem disse to aspekter.¹⁵⁸

Olav Valen-Sendstad (1904-1963) oparbejdede sig en stærk position i kirken og især blandt de kirkelige organisationer, ikke mindst ved sit populærteologiske og opbyggelige forfatterskab. Under kirkekampen havde han været en af nøglepersonerne bag *Kirkens Grunn*.¹⁵⁹ Flere af hans bøger er oversat til dansk.

I sin afhandling *Gudserkjennelsens problem i Olav Valen-Sendstads teologi* ville Arne Helge Teigen (f.1957) undersøge, hvordan Valen-Sendstad – ud fra sine forudsætninger – forsøgte at løse det principielle problem: Hvordan kan den kristne

¹⁵⁵ Oftestad 2008:140-141.

¹⁵⁶ Hegstad 1993:4.

¹⁵⁷ Hegstad 1993:4-5.

¹⁵⁸ Hegstad 1993:326.

¹⁵⁹ Oftestad 2008:140.



gudserkendelses erfaringsdimension og dens kognitive side forstås i et gensidigt og balanceret forhold til hinanden?¹⁶⁰

Teigen valgte i sin undersøgelse at sammenligne Valen-Sendstads teologiske udvikling med MF's første professor i dogmatik Ole Hallesby og hans efterfølger i dogmatik Leiv Aalen. Teigen sammenfattede sin undersøgelse i nogle punkter.

Teigen understregede, at hans undersøgelse havde bekræftet, at Valen-Sendstads tænkning var præget af en intention om at etablere en form for syntese mellem den kristne gudserkendelses kognitive side og dens erfaringsdimension. Teigen konkluderede dernæst, at Valen-Sendstads tænkning om den kristne gudserkendelse på forskellige måder fremstod som erfaringsbetinget. Det medførte, at han på principielt grundlag betragtede den specifikt kristne gudserfaring som en nødvendig forudsætning for den rette forståelse af Skriftens gudsåbenbaring. Det betød endvidere, at erfaringen fik en betydning i hans tænkning, som medførte, at den blev afgørende og styrende for hans tolkning af Skriftens gudsåbenbaring.

Derimod betød Valen-Sendstads tænkning ikke, at gudserkendelsen blev erfaringsbetinget i den forstand, at erfaringen bidrog materielt til hans forståelse af den kristne gudserkendelse. Teigen fandt, at de spændinger, som opstod mellem gudserkendelsens erfaringsdimension og dens kognitive side i Valen-Sendstads forfatterskab, kunne forklares ved, at både teologiske og filosofisk prægede forudsætninger blev trukket ind i hans tænkning.

Desuden havde Teigen sammenlignet Valen-Sendstad med både Hallesby og Aalen og fundet ligheder og forskelle, men konkluderede, at Valen-Sendstad repræsenterede en selvstændig position både i forhold til Hallesby og Aalen. Det forklarede Teigen med, at Valen-Sendstad både identificerede sig med Konkordieformelens teologi, orienterede sig i retning af amerikansk lutherdom og knyttede til ved den rosenianske vækkelsesbevægelse og Søren Kierkegaard.¹⁶¹

Bibelsynet i de missionske vækkelsesbevægelser

Andreas Aarflot (f. 1928) har undersøgt bibelsynet i norsk lægmandstradition i det 19. århundrede.¹⁶² Aarflot understregede indledningsvis, at mens ortodoksien havde gjort skriftprincippet til et dogmatisk lærepunkt, hvor læren om verbalinspirationen var hovedpunktet, fik skriftudlægningen i pietismen en klart praktisk funktion. Philipp Jacob Spener (1635-1705) havde syn for filologisk og historisk arbejde med Skriften, men målet var hele tiden den praktiske, opbyggelige tolkning i forkyndelsen. Erik Pontoppidans (1898-1764) lærebog *Sandhed til Gudfrygtighed* byggede på ortodoksiens verbalinspirationslære, men havde samtidig et klart opbyggeligt sigte.

Angrebet på den gamle ortodokse skriftforståelse kom i Norge ikke i første række fra rationalismen, men fra det grundtvigske traditionsprincip i forhold til det lutherske

¹⁶⁰ Teigen 2006:5.

¹⁶¹ Teigen 2006:233-240.

¹⁶² Aarflot 1966.



skriftprincip. Det blev mere og mere forholdet mellem *Skriften* og *traditionen*, som kom i brændpunktet. Den debat tabte grundtvigianismen.

Fra 1880'erne kom bibelkritikkens udfordringer til norsk kristendom. Nogle tog et markant opgør, for eksempel biskop Johan Christian Heuch (1834-1904). Andre valgte en imødekommende holdning over for de nye tanker, for eksempel professor Fredrik Petersen (1839-1903). Han tog et opgør med den gamle mekaniske verbalinspirationslære og understregede, at skriftordet havde en menneskelig side, men benægtede ikke dets guddommelige autoritet.¹⁶³ Den nyorientering, som Petersen lagde op til, blev ikke uden videre godtaget af lægfolket. Derimod blev han bakket op af Gisle Johnson, som gav plads for mulige fejltagelser i de verdslige, ikke åndelige dele af Bibelen. Den tradition blev videreført af Sigurd Odland, som i 1893 som medredaktør af *Luthersk Ugeskrift* tog et opgør med den gamle, ortodokse verbalinspirationsteori og understregede den menneskelige og historisk betingede side ved skriftordet. Odland syntes ikke at blive kritiseret af det fremvoksende indre missionsarbejde, men han blev mødt af kritik fra biskop Heuch.

Lederne i det fremvoksende lægmandsarbejde fastholdt normalt ortodoksiens verbalinspirationslære, men det afgørende var, at det for mange var blevet en erfaringssandhed. Argumentet kom til at lyde, at det stærkeste bevis for, at Bibelen er Guds ord, var den kraft, som man havde erfaret på sit eget og andres hjerter. Dette erfaringsbevis spillede en stor rolle i den pietistiske lægmandstradition. I pietismen og lægmandstraditionen skete der også en påvirkning fra den reformerte tradition, så man dels lagde stor vægt på den trosskabende handling i Ordet og dels så Skriften som en bogstavelig lov til regulering af både trosliv og samfundsliv.¹⁶⁴ Det lovprægede syn på Skriften viste sig blandt andet i adiafora-problematikken og i forståelsen af dekalogen – ikke mindst sabbatsbudet, som blev overført på den nye pagts kristne.

Hovedsynspunktet i de fremvoksende lægmandsbevægelser var, at Bibelen blev set som et *nådemiddel* – forkyndt til dom og frelse. Det blev gennem al strid om bibelsyn stående som det afgørende for lægfolket. Hvis deres åndelige ledere forkyndte det samme ord til dom og frelse, til vækkelse og omvendelse, som for eksempel Johnson og Odland, blev de godtaget som troværdige åndelige ledere, selv om de havde et lidt friere syn på historiske detaljer med mere i Bibelen, end lægfolket selv havde.

I Sverige havde Rosenius ortodoksiens bibelsyn, men i alt sit arbejde fokuserede han på pietismens praktiske bibelbrug. I begyndelsen af det 20. århundrede opstod der strid i Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen (EFS) om holdningen til den historisk-kritiske bibelforskning.¹⁶⁵ Nogle ville fastholde ortodoksiens bibelsyn i rendyrket form, mens

¹⁶³ Se om ”Den lutherske ortodoksis bibelsyn” og ”Det ”konservative” og det ”ortodokse” bibelsyn” i kapitel 8 om NORVs sprogbrug og begreber.

¹⁶⁴ Om reformert se Kapitel 8 om NORVs sprogbrug og begreber.

¹⁶⁵ Om detaljerne i den udvikling: Kofod-Svendsen 2009. Om de forskellige vækkelsesbevægelser i Sverige se Ryman 2001.



andre mente, at de bedst fastholdt Bibelens autoritet og budskab ved at give plads til en mild bibelkritik. Stridens kerne blev professor Adolf Kolmodin (1855-1928), der havde ydet en kæmpeindsats i EFS, dels som lærer og rektor på EFS' missionsinstitut Johannelund og dels som EFS' missionsdirektør.¹⁶⁶ Kolmodin var først docent ved Uppsala Universitet og blev så i 1903 professor i eksegeese.¹⁶⁷ Kolmodin kastede sig ud i kampen mod den liberale teologi, hvor han markant fastholdt Jesu guddom, og at Skriften er et åbenbaringsdokument. Han satte et principielt skel mellem de bibelske skrifter og alle andre skrifter. De, som modtog Guds åbenbaring, tolkede den i historien og ofte også nedskrev den, var ikke tilfældige aktører, men Guds udvalgte åbenbaringsmodtagere og formidlere. Som forsker og professor blev Kolmodin kritiseret for ikke at tage de moderne problemstillinger alvorligt. Samtidig lagde han på linje med Peder Madsen og senere Ole Hallesby afstand til den lutherske ortodoksis bibelsyn med dens lære om verbalinspirationen.¹⁶⁸ Kolmodin understregede også den menneskelige side ved de bibelske forfattere. For Kolmodin var Skriften en ufejlbar vejleder på det frelseshistoriske område, mens den ikke var ufejlbar i spørgsmål, der angår historiske og geografiske oplysninger. En ung prædikant i EFS, Axel B. Svensson (1879-1967), kritiserede skarpt Kolmodins mere nuancerede holdning. Det udløste voldsomme spændinger i EFS, der til sidst endte i en sprængning og dannelsen af Bibeltroga Vänner (BV) i 1911 med Svensson som leder. Svensson og BV videreførte den lutherske ortodoksis bibelsyn og fokuserede meget på den rette lære. Forkyndelsen af lov og evangelium havde en meget høj prioritering. Både EFS og BV ønskede at være arvtagere af Rosenius, og begge organisationer satsede på ydre mission. EFS blev i praksis mere rummelig i bibelsynsspørgsmålet end lærefaderen Rosenius, mens BV prioriterede det teoretiske bibelsyn højere end lærefaderen Rosenius. Også senere i EFS' historie er der opstået strid om bibelsynet. Men det er altid opstået som en uenighed mellem teologiske ledere, og så har striden forplantet sig til organisationens lægfolk.

Efter dette nordiske udblik vender vi tilbage til Danmark, specielt til Indre Mission, hvor NORV havde sin baggrund. IM's mangeårige leder Vilhelm Beck (1829-1901) byggede i hele sit virke på, at Bibelen var Guds autoritative, inspirerede og ufejlbarlige ord.¹⁶⁹ Samme bibelsyn havde sognepræst Carl Asschenfeldt-Hansen (1856-1934), der

¹⁶⁶Johannelund blev oprettet i 1862 og har været EFS' uddannelsescenter, hvor man både har uddannet ydremissionærer, medarbejdere til hjemmearbejdet og samtidig drevet bibelskole. Johannelund ligger i dag i Uppsala.

¹⁶⁷ Hellström 1987:66-67.78.

¹⁶⁸ Madsen 1912-1913:38-65; Hallesby 1920:175-224. Se om "Den lutherske ortodoksis bibelsyn" og "Det "konservative" og det "ortodokse" bibelsyn" i kapitel 8 om NORVs sprogbrug og begreber.

¹⁶⁹ Selv om Vilhelm Beck ikke udformede et detaljeret bibelsyn, kan der ikke herske tvivl om, at han havde det, provst Sv. Aa. Nielsen kaldte et "gammelt bibelsyn" i modsætning til "det nye bibelsyn", som Nielsen selv tilsluttede sig og fandt udfoldet i *Dansk Bibelværk for Menigheden*. (Beck 1902:9; Christensen 1983up og Christensen "Vilhelm Becks bibelsyn og bibelbrug", *Nemalah* 1/1984; jf.



af IM's senere formand Chr. Bartholdy (1889-1976) blev udnævnt til intet mindre end bevægelsens dogmatiker.¹⁷⁰ Asschenfeldt-Hansen udfoldede sit bibelsyn i sine fortolkninger til samtlige bibelske skrifter i kommentarværket *Fra Guldgruben*, hvor han anså hele Bibelen for Guds autoritative og ufejlbarlige ord. Han afsluttede det første bind i sit fortolkningsværk med et 13 sider langt afsnit, hvor han i kraftige vendinger afviste den moderne bibelkritik.¹⁷¹ Da professor Peder Madsen havde forladt den ortodokse inspirationslære og var gået ind for en moderat bibelkritik, blev han mødt af skarp kritik ikke mindst fra Vilhelm Beck og andre inden for IM.¹⁷²

Med Christian Bartholdy (formand for IM 1934-1959) lød der nye toner i IM i bibelsynsspørgsmålet. Sagt lidt unuanceret forlod Bartholdy og med ham mange af IM's ledere traditionen fra Vilhelm Beck og Carl Asschenfeldt-Hansen og knyttede til ved Peder Madsen.¹⁷³

Tidligere medlem af IM's hovedbestyrelse og generalsekretær i KFUM og KFUK, senere kirke-, forsvars- og justitsminister Orla Møller (1916-1979) kommenterede, at Lohses Forlag udsendte Dansk Bibelværk for Menigheden ved at understrege, at dermed havde man i princippet bøjet sig for bibelkritiske resultater, selv om nogle af

Lindhardt 1958:336-340; Lundblad 1960; Holt 1961:711; Nielsen 1965:23; Olesen 1996a:582-583; Larsen 2001:170;272-273;). I *Annexet* til *IMT* 15.03.1900 bragte Beck en artikel "Den hellige Skriffs Inspiration", som han året før havde holdt som foredrag ved et præste- og missionærmøde. I artiklen begrundede Beck Bibelens inspiration på samme måde, som man gjorde i den lutherske ortodoksi og i Missourisynoden. Beck konkluderede: "Den hellige Skrift udgiver sig altsaa selv for at være forskjellig fra al anden Skrift ved at være inspireret som "indblæst af Gud", som "den hellige Skrift", det vil sige: den fejlfri skrift" (*Annexet* 1900:38). I samme foredrag/ artikel sagde Beck: "Dersom det Historiske er upaalideligt, bliver Alt, hvad der angaar Guds Rige, ogsaa upaalideligt. Og selv om det var muligt at gjøre en saadan Forskjel paa, hvad der er inspireret og altsaa guddommelig Sandhed, og hvad der ikke er inspireret og altsaa fuldt af menneskelige Fejltagelser, maa man dog spørge: hvem skal saa afgjøre, hvad der er inspireret, og hvad der ikke er inspireret? Skulle vi ikke heri have lige saa mange Paver, som der er theologiske Professorer eller Præster, der naturligvis ville modsige hverandre her i det Uendelige, saa maa dette nødvendigt føre til Rom, til den ene ufejlbare Pave og hans ufejlbare Afgjørelse" (*Annexet* 1900:44). Også Becks egen fremstilling af det fælleskirkelige Bethesdamøde i 1896, hvor Beck ifølge kirkehistorien i forsamlingen sagde de berømte ord: "Paa knæ, professorer, for den hellige skrift", men ifølge hans egen fremstilling sagde han: "Paa Knæ for Guds Ord Professorer!", vidner om, at Beck helt igennem opfattede Bibelen som Guds ord (*Annexet* til *IMT* 15.12.1896:177-184; Søe 1965:24), jf. Beck 1902.

¹⁷⁰ Lausten 2006:30.

¹⁷¹ Asschenfeldt-Hansen udgav i årene 1894-1905 det otte bind store værk, som er en opbyggelig bibelkommentar. Paul Holt (1900-1980) skrev om den: "Man kunne være ganske tryk, der ville ikke kunne findes nogen bibelkritik her" (Holt 1961:518). Asschenfeldt-Hansens begrundelse for fx at fastholde Moses', Esajas' og Daniels forfatterskab var, at det gjorde Jesus (Asschenfeldt-Hansen bd.1 1919:14; bd.4 1921:230, 393-394; bd.5 1921:381). Om Asschenfeldt-Hansens bibelsyn se også Lausten 2006.

¹⁷² Madsen 1912:38-65.

¹⁷³ Bartholdy 1951; Jensen 1949:19-20; Jensen 1956: 1569-1571; Jensen 1957: 1881-1887; Jensen 1958:1203-1204.



IM's medarbejdere havde besvær med det. Møller nævnte også, at De unges Forlag havde udsendt *Bibelbogen med Noter*, som var udarbejdet efter de samme principper. Hans konklusion var, at i realiteten havde det historiske bibelsyn sejret hos dets tidligere energiske modstandere.¹⁷⁴ En sammenligning af Asschenfeldt-Hansens *Fra Guldgruben og Bibelværk for Menigheden* afslører en stor forskel i for eksempel synet på troværdigheden af en række historiske oplysninger i GT og i forfatterspørgsmålet med hensyn til for eksempel Esajas' Bog, Daniels Bog og Peters Andet Brev. Samtidig understregede Kurt Larsen i sin bog om dansk kirkeliv i det 20. århundrede, at i begyndelsen var kun det gamle bibelsyn repræsenteret i IM's bestyrelse, men siden levede det gamle og det nye bibelsyn side om side i IM, "også fordi forskellen ikke fik særlige praktiske følger".¹⁷⁵

Mens IM og især KFUM & KFUK gav plads for et nyt bibelsyn, var der to mindre missionsforeninger, der både fastholdt og i den offentlige debat forsvarede det gamle bibelsyn. De fastholdt ud fra verbalinspirationslæren, at der ikke kunne forekomme fejl i Bibelen. Det var Luthersk Missionsforening (LM) og Evangelisk Luthersk Missionsforening (ELM).¹⁷⁶ I LM var det især forstander Frits Larsen og bibelskolelærer Marius Jørgensen.¹⁷⁷ I ELM var det især lektor Oscar Børlos Jensen og pastor Oscar Hjort.¹⁷⁸

Hermed har vi tegnet hovedlinjerne i den teologiske og kirkelige situation, som NORV mødte som stud.theol. og forholdt sig til både som student og cand.theol.

3. Problemstilling og kildemateriale

For at finde og afdække nogle af rødderne og visionerne for den nye kirkelige og teologiske højrefløj er det denne afhandlings formål at undersøge NORV's teologiske udvikling og virke. Hovedkilden til NORV's teologi er hans egne bøger, artikler og

¹⁷⁴ Møller 1956:54; jf. Behrens 2009:61.

¹⁷⁵ Larsen 2007:206.

¹⁷⁶ Kofod-Svendsen 2008:72-76.

¹⁷⁷ Larsen (1895-1968) var 1923-1962 forstander for Luthersk Missionsforenings Højskole (LMH) i Hillerød. I Larsen 1954 og Larsen 1960 har han redegjort for sit bibelsyn.

Jørgensen (1907-1983) var 1947-1975 bibelskolelærer på LMH. I kronikker i KD 27.11.1956 og 08.02.1957 formulerede han det bibelsyn, der lå til grund for hans arbejde som bibelskolelærer.

¹⁷⁸ Børlos Jensen (1905-80) var i mange år gymnasielektor i Holte. I Jensen 1970 formulerede han sit bibelsyn.

Hjort (1903-1992) var præst i Folkekirken 1934-1948, hvorefter han blev afskediget. Derefter virkede han som prædikant og skribent i ELM og Den evangelisk-lutherske frikirke, Michael 1955. I Hjort 1942 formulerede han sit bibelsyn. P.G. Lindhardt karakteriserede Oscar Hjort med ordene: "Hans prædiken var uden tvivl noget af det mest "evangelisk-lutherske", der er hørt i Danmark" (Lindhardt 1966:270). Fhv. kirkeminister Carl Hermansen (1897-1976) skrev i Vestkysten 09.04.1966 om Hjort: "Det var næsten tragikomisk, at den eneste helt ud evangelisk-lutherske præst i den danske folkekirke skulle smides ud af samme", citeret efter Mikkelsen 1995:75-76.



foredragsmanuskripter m.m. Men for at forstå disse kilder, vil jeg søge at afdække og klarlægge,

- hvem der har inspireret og præget NORV i de forskellige faser af hans liv,
- hvordan han som kirkeleder brugte sin teologi,
- hvordan han manøvrerede,
- hvilken samarbejdsstrategi han udviklede, både når han var ophavsmand til nye kirkelige initiativer, og når han forholdt sig til andre kirkelige initiativer og bevægelser,
- hvilke konflikter hans markante teologiske profil forårsagede,
- om han grundlæggende havde det samme teologiske grundsyn gennem alle årene.

Undersøgelsen vil forme sig som en række temastudier, hvor jeg fokuserer på NORV's teologiske tænkning og virke. En ren kronologisk fremstilling vil ikke være hensigtsmæssig, da de enkelte temaer delvis overlapper hinanden tidsmæssigt. Jeg har tilstræbt en tidsmæssigt fremadskridende fremstilling inden for de enkelte temaer. Hvert enkelt temastudium afsluttes med en sammenfatning, hvor der redegøres for resultatet.

For at kunne undersøge NORV's teologiske tænkning og udvikling har jeg sammen med en arbejdsgruppe og i samarbejde med Rigsarkivet, hvor jeg har været i dialog med seniorforsker og adjungeret professor, dr.phil. Birgitte Possing (f.1952), og arkivar, dr.phil. Erik Nørr (f.1944), systematiseret KFS' og DBI's arkiver for henholdsvis perioden 1956-2002 og 1972-2002.¹⁷⁹ Endelig har jeg af NORV's enke, lærer Margit Stella Vigilius (f.1938) fået stillet NORV's private arkiv til min frie disposition. Takket være dette arkiv har jeg kunnet supplere både KFS' og DBI's arkiv samt levere arkivmateriale til Bibellæser-Ringens arkiv. Resultatet er blevet 185 arkivæsker for KFS og 46 arkivæsker for DBI. Det er et almindelig kendt fænomen, at når nye organisationer etableres, mangler der ofte nogle arkivalier fra stiftelsen, indtil organisationen har fået et sekretariat. Takket være NORV's privatarkiv og velvilje fra flere stiftere har det været muligt at opbygge en meget omfattende arkivsamling for både KFS og DBI helt fra oprettelsen. Disse arkivæsker er sammen med det udgivne materiale det grundlæggende kildemateriale for studiet af NORV. Bibellæser-Ringens tidligere formand, fhv. folketingsmedlem, lærer Henning Lysholm-Christensen (f.1941), har systematiseret Bibellæser-Ringens arkiv og stillet det til rådighed for mine undersøgelser. Ud over de nævnte organisationers arkivsamlinger har en række enkeltpersoner som fhv. professor, dr.theol. Eduard Nielsen, lærer Beate Højlund (1925-2022), pastor, cand.theol. Leif G. Jensen (f.1951), professor, dr.theol. Finn Aasebø Rønne (f.1959) og redaktør, cand.theol. Birger Reuss Schmidt (f.1958) fra deres privatarkiv velvilligt lånt mig relevante arkivalier. Desuden har jeg fået lov at låne afdøde sognepræst Poul Ulsdals (1913-2008) og afdøde sognepræst, lic.theol. Jørgen Glenthøjs (1922-1996) privatarkiver. Endelig har min kone cand.theol. Inger

¹⁷⁹ NORV døde 2002.



Margrethe Kofod-Svendsen (f.1946) og jeg et privatarkiv fra vores engagement i KFS, MF og DBI.

Tidligere generalsekretær Leif Rasmussen fra LM og tidligere generalsekretær Jens Mortensen (f.1940) fra IM har velvilligt forsynet mig med materiale fra henholdsvis LM og IM, ligesom professor, dr.theol. Kurt Larsen også har bidraget med oplysninger om IM. Arkivæskerne indeholder protokoller og referater med diverse bilag til bestyrelses-, forretningsudvalgs-, sekretær- og lærerrådsmøder samt materialer fra en lang række studenterudvalgsmøder, redaktions- og forlagsmøder. Dertil kommer en meget omfattende korrespondance samt en lang række manuskripter udarbejdet til foredrag og undervisning. Endvidere findes programmer for diverse møder, stævner og kurser. En vigtig del af materialet er grundlæggende dokumenter i form af vedtægter, principielle udtalelser, retningslinjer, målsætningspapirer og diverse skrivelser vedrørende arbejdets udførelse. Disse forskellige papirer udgør ofte rygraden i en organisations identitet og selvforståelse.

NORV var en flittig brevskriver, og han efterlod ofte en kopi af de breve, han afsendte. Breve skrevet af NORV i forbindelse med oprettelsen af en institution, for eksempel DBI, har jeg tillagt stor betydning. Brevene er ikke skrevet med henblik på offentliggørelse, men giver indblik i, hvordan NORV har tænkt og vurderet situationen for eksempel omkring en oprettelsesfase. NORV har også skrevet mange redegørelser, hvor han vurderede den åndelige situation i forskellige sammenhænge. Når NORV skrev breve og redegørelser, mærker man ofte en bestemt tendens. Han mente som regel, at han selv læste Bibelen rigtigt, fulgte Bibelen og derfor også havde det rigtige standpunkt eller den rigtige holdning. En enkelt gang i 1960'erne gav han udtryk for usikkerhed, om han havde forstået Bibelen rigtigt.¹⁸⁰ Men bortset fra dette ene tilfælde møder man ikke hos ham i breve og notater en usikkerhed om rigtigheden af hans egen læsning og forståelse af Bibelen.

Ud over arkivsamlingerne har jeg i min undersøgelse inddraget de bøger, NORV har udgivet, og de artikler, som han har publiceret i diverse aviser, blade og tidsskrifter. I festskriftet til NORV's 70-års-fødselsdag *Teologi med hjertet* har hans søn ph.d. Mikkel Vigilius (f.1963) i samarbejde med sin far udarbejdet *Bibliografi for NORV*. Den bibliografi har jeg haft stor hjælp af.

4. Arbejdshypotese

Denne afhandling tager udgangspunkt i NORV's tre formuleringer fra 1960, hvor han ville præcisere, hvad KFS stod for¹⁸¹: 1. "På bibelsk grund". 2. "På Folkekirken

¹⁸⁰ Det skete i 1963, da han skrev den lange artikel "Fundamentalismen 'og Guds ord". Da han skulle præcisere sit eget bibelsyn, skrev han "så langt jeg ser det." Da artiklen i 1967 skulle offentliggøres, fjernede han dette lille forbehold.

¹⁸¹ Jf. Kofod-Svendsen 2009.



grund". 3. "Evangeliet i centrum", og vil derfra undersøge udviklingen i NORV's teologiske tænkning og virke.¹⁸²

Til NORV's 50-års-fødselsdag i 1981 udsendte DBI *Vejen mellem afvejene*. Den bestod af en række foredrag og artikler, som NORV havde udarbejdet gennem de foregående 10 år. Nogle havde været trykt tidligere, andre ikke. I sit forord henviste NORV til bogens titel og understregede, at artiklerne havde det ene anliggende "ud fra Guds ord at finde og pege på vejen mellem afvejene". Ud fra den formulering udspringer min arbejdshypotese, at NORV hele tiden har tænkt og arbejdet ud fra et dobbelt hensyn. 1. Han frygtede teologisk udglidning. Når dette hensyn prægede ham, medførte det, at han blev lukket og afvisende over for et konkret samarbejde med både enkeltpersoner og kirkelige organisationer. 2. Han frygtede for at bryde det kristne fællesskab og ende i selvvalgt isolation. Når dette hensyn prægede ham, medførte det, at han blev mere åben og inkluderende over for samarbejde med både enkeltpersoner og kirkelige organisationer.

Afslutningsvis vil disse temastudier blive samlet i en sammenfatning af NORV's teologiske virke og udvikling, idet jeg samler resultatet af de enkelte temastudier gennemført under indholdsfortegnelsens ovenfor nævnte punkter.

Min arbejdshypotese er således, at både den meget markante og kompromisløse holdning og den lidt mere nuancerede og rummelige linje findes og har haft afgørende betydning for NORV's virke og hans videre indflydelse i dansk kirkeliv.

5. Praktiske bemærkninger

Praktiske bemærkninger til metodespørgsmål

I enhver kirkelig organisation findes der spændinger og menneskelige modsætninger. I politik taler man om magtkampe. Det forekommer også i kirkelige sammenhænge, hvor dårlig kemi og teologisk uenighed kan forenes i en uskøn cocktail. Menneskers særlige psykiske konstitution har også en større eller mindre indflydelse på deres teologiske vægtning og stillingtagen. I KFS' og især DBI's arkiv findes der flere sager, hvor der har været uenighed, konfrontation, personer, der har følt sig "kørt over" eller udfaset. I flere tilfælde har NORV været involveret. Lad mig give et konkret eksempel. Det vil fremgå af min fremstilling, at NORV havde et meget markant syn på tjenstedeling mellem mand og kvinde. Han sagde ikke alene nej til kvindelige præster, men også til brug af kvindelige prædikanter over for voksne tilhørere, ligesom han var afvisende over for kvinder i kirkelige bestyrelser. Som forventeligt viser arkivmaterialet, at der har været studenter på DBI, der har problematiseret eller afvist NORV's holdning. Af flere af de bevarede breve fremgår det, at debatten i nogle tilfælde har været endog meget heftig. Men disse ofte skarpt formulerede breve bringer

¹⁸² Da NORV blev ansat i KFS, havde han titlen sekretær. Da arbejdet voksede, fik han titlen landssekretær, og til sidst i hans ansættelsesperiode begyndte man at bruge titlen generalsekretær. Jeg bruger konsekvent titlen generalsekretær, idet der i hele perioden er tale om den samme stilling.



ikke noget teologisk og kirkehistorisk nyt i forhold til det øvrige kildemateriale, jeg er i besiddelse af. Eftersom de allerfleste af de involverede personer stadig lever, har jeg af hensyn til dem og deres familier undladt at inddrage disse ”personsager”. Inddragelsen af sådanne sager ville ikke have ændret på de bærende konklusioner i nærværende analyse.

NORV var generalsekretær i KFS fra sommeren 1962 til udgangen af 1969. I præcis samme periode var jeg stud.theol. I min studentertid i 1960’erne var jeg blandt andet formand for KFS i København og sad i den egenskab en periode i KFS’ landsudvalg som en af studenterrepræsentanterne. Jeg efterfulgte NORV som generalsekretær i årene 1970-77. Fra november 1976 blev jeg præst i Folkekirken, idet jeg samtidig blev leder af KFS’ forlag Credo, der var oprettet samme år. Da jeg i 1979 blev formand for Kristeligt Folkeparti, trådte jeg af tidsmæssige grunde ud af diverse kirkelige bestyrelser og havde derfor ikke længere noget samarbejde med NORV.

Hvilke problemer rejser det, og hvilke fordele giver det at fremstille og vurdere NORVs teologiske udvikling og tænkning i perioden 1962-1979, når jeg i dele af den periode har været i tæt samarbejde med NORV?

Overordnet bestræber jeg mig på at tage udgangspunkt i samtidige kilder. Derudover har jeg satset på at få personer, der har været tæt på eller i nært samarbejde med NORV til at bidrage med supplerende oplysninger. Disse supplerende oplysninger er brugt som hjælp til at tolke de samtidige kilder. Har de samtidige kilder været sparsomme, har disse supplerende kilder også været nyttige til at tegne et fyldigere billede. Samtidig har jeg hele tiden været bevidst om, at disse supplerende kilder er fremstillinger af begivenheder, der skete for måske 30 eller 50 år siden. De bærer naturligvis præg af, hvilken interesse min informant i dag måtte have i at give en bestemt fremstilling af fortiden. For at mindske denne ”kildefarvning” har jeg bestræbt mig på om muligt at finde mere end én nutidig stemme til at fortælle om fortiden. Mine egne erindringer er ikke anvendt som selvstændige kilder. Jeg har derimod brugt mine erindringer til at skaffe nutidige informanter om fortiden. Her har min deltagerstatus hjulpet mig til at fremskaffe supplerende kilder, fordi de forskellige informanter kender mig personligt. De har ikke skullet give informationer til en ukendt.

I min periode som generalsekretær var NORV næstformand i KFS. Eftersom formanden boede på Fur og derfor ofte var forhindret i at deltage i forretningsudvalgsmøderne, fik næstformanden en magtfuld position. Naturligvis var vi ikke altid enige. Jeg var for eksempel ikke enig i hans dåbssyn, hvilket fremgik af min anmeldelse af hans bog om den karismatiske bevægelse, hvor NORV også udfoldede sit dåbssyn. Jeg var heller ikke enig i nødvendigheden af et brud med MF, hvilket fremgik af, at jeg samtidig var næstformand i MF’s repræsentantskab og medlem af DBI’s bestyrelse. Min opgave som leder af Credo var sammen med en forlagsbestyrelse at udvikle forlaget. NORV sad ikke i bestyrelsen, og det gjorde heller ikke min efterfølger som generalsekretær.



Eftersom jeg er bevidst om, at der er situationer, hvor jeg fremstiller NORV's teologiske tænkning og udvikling, hvor jeg samtidig har været direkte involveret, har jeg været ekstra nøjeregnende med læsningen af kildematerialet fra den tid, ligesom jeg har været ekstra opmærksom på, hvad NORV sagde og gjorde, og ikke hvad jeg mente, at han burde have sagt og gjort. Samtidig finder jeg, at fra min periode som generalsekretær er der enkelte tilfælde, hvor jeg har fornemmet problemer med at få den ønskede kritiske distance til stoffet. Her har jeg i fodnoter valgt at nævne mit fornemmede problem. Med denne skitserede arbejdsmetode finder jeg ikke, at perioden, hvor jeg var student, eller perioden som forlagsleder efter min fratræden som generalsekretær, rejser uløselige metodeproblemer.¹⁸³

Praktiske bemærkninger til fremstillingen

I tillæg til selve afhandlingen har jeg udvalgt og samlet 60 bilag, der er uddrag af tekster, jeg har brugt i afhandlingen. De fleste bilag er fra upublicerede kilder, enkelte er hentet fra vanskeligt tilgængelige artikler i tidsskrifter eller blade. Flertallet af bilagene er tekster af NORV. I bilagene finder man den bredere kontekst bag de fremstillinger og tolkninger, jeg bringer i afhandlingen. Når jeg bringer citater i afhandlingen eller bilagene i tillægget er der som regel tale om uddrag. Den udeladte tekst er markeret med en kantet parentes: [...]. Det første bilag hedder: "Bilag 1-II.2. På bibelsk grund". Arabertal 1 betegner den fortløbende nummerering af bilagene. Romertal II henviser til afhandlingens andet kapitel. Arabertal 2 henviser til afhandlingens andet afsnit i ovennævnte kapitel. De følgende bilag er omtalt efter samme principper.

Ord som Folkekirken, Den Højkirkelige Bevægelse og lignende opfattes i afhandlingen som *proprier* og skrives derfor med stort begyndelsesbogstav. Forkortelser bruges efter et skøn, så teksten ikke bliver for vanskelig at læse: Er det mange sider siden en forkortelse er brugt, bruges igen den fulde betegnelse for organisationen, men forkortelsen bruges, hvis organisationen nævnes igen kort efter.

Bibliografien er delt op i upublicerede kilder, publicerede kilder af NORV og endelig publicerede kilder og litteratur. Eksempelvis:

- NORV 1980: *Kvindens plads i menigheden*. Manuskript til foredrag holdt på prædikantmøde i ELM 08.11.1980. DBI-arkiv æske 31. Denne kilde bliver i afhandlingen præsenteret som NORV 1980-up. Med up = upubliceret tilkendegiver jeg, at den kilde ikke har været offentliggjort. Under bibliografien Upublicerede kilder finder man, hvor kilden stammer fra, og hvor den findes. Under arbejdet har jeg indhentet en række breve og mails, som indgår i afhandlingen. De større redegørelser er nævnt under Upublicerede kilder. De findes alle i Flemming Kofod-Svendsens

¹⁸³ Jf. følgende værker, som jeg løbende har konsulteret under arbejdet med afhandlingen: Hansen, P. H. & Nevers, J. (red.), 2004: *Historiefagets teoretiske udfordring*. Syddansk Universitetsforlag, Odense; Kjeldstadli, K., 2005 [2001]: *Fortiden er ikke hvad den har været*. Roskilde Universitetsforlag og Olden-Jørgensen, S.: *Til kilderne!* G.E.C. Gads Forlag, København 2001.



privatarkiv, betegnet FKS-privatarkiv. Kortere redegørelser, breve og mails er alene nævnt i fodnoterne, hvor det så er nævnt, at de findes i FKS-privatarkiv.

- NORV 1981: *Vejen mellem afvejene*. DBI, København. Denne bog er skrevet af NORV og i 1981 udgivet af DBI, hvis kontor ved bogens udgivelse lå i København. Henvises i afhandlingen til side 26 i bogen, vil den blive præsenteret sådan i en fodnote på siden: NORV 1981:26.

- Brown, L. 2007: *Shining Like Stars*. IVP, Nottingham. Denne bog er skrevet af L. Brown og i 2007 udgivet af IVP, hvis kontor ved bogens udgivelse lå i Nottingham. Henvises i afhandlingen til side 26 i bogen, vil den blive præsenteret sådan i en fodnote på siden: Brown 2007:26. Henvises i bogen til side 26-29 og side 47, vil den henvisning blive præsenteret sådan i en fodnote på siden: Brown 2007:26-29.47.

Har samme forfatter for eksempel i 1980 udgivet to bøger, vil de blive præsenteret 1980a og 1980b.

Bringes i samme note flere henvisninger til kilder og litteratur, bringes de som udgangspunkt i kronologisk rækkefølge. Er en henvisning klart vigtigst, bringes den dog først. Her er naturligvis tale om et udøvet skøn.

I selve afhandlingsteksten bruger jeg af æstetiske grunde sjældent forkortelser, men derimod hyppigt i noterne. Et eksempel: I afhandlingsteksten skriver jeg normalt for eksempel, men fx i en note.

Da ord som *ibid.*, *ibidem*, *op.cit.* virker uæstetisk på en side, bruger jeg dem ikke. Reelt betyder de ikke nogen pladsbesparelse.

Kursiv anvendes i afhandlingen til titler på bøger, tidsskrifter og blade. Endvidere ved underoverskrifter og enkelte markeringsord. Et eksempel på en bog/pjece: I 1964 udkom pjecen *Kirkens Ja og Nej*. Som titel på en pjece skrives den med kursiv.

Anførselstegn bruges ved artikler, foredrag og kortere citater, mens længere citater bringes fremhævet ved indryk.

Som sidste del af indledningen bringes der tre afsnit, som har leksikal karakter og primært er tænkt som en hjælp for læserne. Først bringes der en samlet præsentation af NORV i form af en biografisk skitse.

Dernæst følger en tilsvarende kort beskrivelse af de vigtigste af de organisationer, som NORV virkede i eller i forhold til. Igen er hensigten at give et baggrundsbillede til den læser, der ikke kender geografien på den såkaldte kirkelige højrefløj så godt.

Endelig bringes der en liste med afklaring af centrale udtryk og begreber, som NORV brugte, eller som havde relation til hans virke. I noterne henvises der til disse lister. Hensigten er at gøre det på en læservenlig måde. Hvis der på få sider flere gange omtales for eksempel ”det konservative bibelsyn”, bringes der ingen note. Derimod kan det være naturligt at bringe en note, hvis der adskillige sider senere igen tales om ”det konservative bibelsyn” uden forklaring.



6. NORV – biografisk skitse

NORV (1931-2002) voksede op på Fyn i et indremissionsk landmandshjem ved Blommenslyst med daglig andagt, hvor hele familien både var faste kirkegængere og aktive i det lokale missionshus. Børnene var også med i FDF og KFUM & KFUK. I barndomshjemmet spillede den markante IM-præst Carl Asschenfeldt-Hansens bibelforklaring *Fra Guldgruben* en stor rolle, idet den dagligt blev læst som andagtsbog. Asschenfeldt-Hansen havde et klart ortodokst bibelsyn, hvor hele Bibelen blev anset for Guds autoritative og ufejlbarlige ord. NORV's tidlige ungdom var præget af det indremissionske vækkelsesmiljø, hvor det blev stærkt betonet, at ingen kan leve på sine forældres tro. Hjemmets kristendom var alvorlig. Den havde meget at sige om, hvor nødvendigt det var med en grundig og sand omvendelse. Forkyndelsen om den frie nåde i Kristus lød mere sparsomt. Man fik den opfattelse, at den enkeltes omvendelse til Gud var troens grund. Man var ængstelig for at tale om nåden og troen uden straks at tilføje strenge ord om betingelserne for en ret modtagelse af nåden og om de frugter, som den nødvendigvis må føre med sig i et helligt liv. Det hellige liv havde man et ret så lovisk syn på.¹⁸⁴ Lovens tredje brug spillede en stor rolle i hjemmet. Omvendelsens kamp, bod og helliggørelse var omdrejningspunktet i hjemmets forståelse af kristendommen.

Efter 2. Verdenskrig begyndte NORV's forældre at arrangere mandslejre i hjemmet. På den første mandslejr i 1946 blev NORV omvendt eller sagde sit "ja til Jesus", som det hed i hans hjem.¹⁸⁵ Men samtidig kæmpede han i de følgende år med spørgsmålet, om denne omvendelse nu var ægte og oprigtig nok, og var hans liv overgivet så helhjertet til Gud, som det burde være?¹⁸⁶

KFUM i NORV's ungdom

Som tidligere nævnt blev KFUM stiftet i 1878.¹⁸⁷ Det blev fra begyndelsen IM's ungdomsarbejde. Sådan var det også på Fyn i NORV's ungdom, hvor man i arbejdet lagde hovedvægten på forkyndelse og bibeltimer, naturligvis også med plads til socialt samvær, udflugter og lignende. I sin bog *Dansk KFUM og KFUK's historie* kalder Elith Olesen årene 1903-1925, hvor Olfert Ricard var KFUM og KFUK's første lønnede generalsekretær, for storhedstiden. Ricard stod for en ret bred teologisk og meget kulturåben linje og gennemførte i sin tid som generalsekretær en række møderejser især til danske købstæder og gjorde for alvor KFUM og KFUK til landskendte fænomener. Nye foreninger voksede frem, og medlemstallet steg. Man

¹⁸⁴ Om "Lovisk" se Kapitel 8 om NORVs sprogbrug og begreber.

¹⁸⁵ Skildringen af NORV's barndomshjem bygger bl.a. på hans søster Emmy Kronborgs (f.1936) *En beskrivelse af mit barndomshjem*, dec. 2006up. For at få flere nutidige stemmer har jeg talt med andre familiemedlemmer.

¹⁸⁶ Andersen 2001:12.

¹⁸⁷ Olesen 1958:31; Nielsen 2003:8.



samlede mange til møder i hjem, præstegårde og missionshuse. Resultatet blev en stor vækst, så KFUM og KFUK i midten af 1920'erne havde knap 70.000 medlemmer, hvortil kom spejderkorps og søndagsskoler med godt 100.000 deltagere. Det vil sige, at hver syvende dansker mellem 5 og 25 var i berøring med KFUM og KFUK og beslægtede organisationer.¹⁸⁸

I ovennævnte bog *Dansk KFUM og KFUK's historie* kalder Elith Olesen så 1930'erne for en brydningstid. Langsomt dæmrede det for KFUM og KFUK's ledelse, at storhedstiden var forbi, og at bevægelsens indflydelse havde kulmineret ved midten af 1920'erne; alene det nu dalende medlemstal vidnede derom. Årsagerne til denne brydning var flere. Der kom en teologisk reaktion på Ricards idealistiske teologi og menneskecentrerede forkyndelse. I 1931 blev Chr. Baun (1898-1972) generalsekretær, han var kendt som tilhænger af Karl Barths teologi. Baun udtalte: "Vort arbejde står og falder med vor forkyndelse, dvs. med indholdet af det budskab, vi bringer fra prædikestol eller i personligt vidnesbyrd og samtale".¹⁸⁹ Baun understregede betydningen af Bibelen, forkyndelsen og kirken. Dette opgør med Ricards teologi måtte skabe indre brydninger i KFUM & K. Til gengæld nedtonede det spændingen mellem IM og KFUM & K, at Baun ønskede at ændre kursen i KFUM & K i en mere klar kristelig retning. Under Ricards vækstperiode havde arbejdet i KFUM & KFUK udviklet sig anderledes i byerne end ude på landet. På landet fortsatte man det tætte samarbejde med IM med møder i missionshuset med hovedvægt på forkyndelse og bibeltimer. Det var dette KFUM, som NORV kendte fra sin ungdom.

I byerne forgrenede arbejdet sig hele tiden, og i mange byer blev der behov for, at KFUM & K fik egne bygninger til møderne. Disse bygninger blev til små kulturcentre, hvor de unge kvinder og mænd udfoldede sig på en række områder ugen igennem. Byernes ungdomsforeninger blev i deres arbejdsprogrammer omfattende og brede, sådan som Ricard havde opstillet det som et ideal i København. Alene det at have egne huse adskilt fra IM-samfundenes missionshuse indebar en fare for, at IM og de unge voksede fra hinanden i to forskellige miljøer, der ikke længere kendte hinanden og heller ikke længere nødvendigvis ville det samme.¹⁹⁰ Om forholdet mellem IM og KFUM i København skrev Paul Holt i et jubilæumsskrift fra 1940: "Lederne i KFUM pegede altid hen på menigheden, viste til kirken og til menighedssamfundene og glemte ikke KFUM's moder Indre Mission. Men nægtes kan det ikke, at der var adskillige KFUM'ere, som ikke fulgte denne anvisning, og som står temmelig fremmede også over for bevægelsens udspring. Det er at håbe, at den organisatoriske forbindelse, som stadig består imellem søn og moder, må blive til gensidig befrugtning i arbejdet."¹⁹¹

¹⁸⁸ Larsen 2011:240.

¹⁸⁹ Olesen 1966:27.

¹⁹⁰ Olesen 1966:46-50; Larsen 2011:240.

¹⁹¹ Holt 1940:198.



I årene 1951-1956 var Orla Møller (1916-1979) generalsekretær for KFUM & K og i en periode også medlem af IM's hovedbestyrelse.¹⁹² Ved sin fratræden som generalsekretær i 1956 udgav han bogen *En ny Indre Mission*. Her ønskede Møller kort sagt, at IM skulle blive præget af det kulturelle og det menneskelige på samme måde, som Olfert Ricard havde præget KFUM & K i sin tid. Ligesom for Ricard var personlig kristentro stadig målet, og der skulle fortsat drives mission, men det skulle foregå ved at gå ud i den brede folkelige og folkekirkelige sammenhæng i sognet og gøre sig gældende der. Møller ønskede et moderne bibelsyn, hvor man skrev under på, at Bibelen ikke uden videre er Guds ord til os. Der er fejl og mangler i den. Store dele af GT's moral er ukristelig. Han ønskede kort sagt at føre IM ud af den påståede isolation og for missionsarbejdets skyld at bruge nye og moderne arbejdsformer. Det er tankevækkende, at samme år som Orla Møller udgav *En ny Indre Mission*, tog NORV initiativ til at oprette Kristeligt Forbund for studerende (KFS, dengang under navnet Credo). Da Møllers *En ny Indre Mission* kom til at præge KFUM & K's kommende udvikling, og unge opvokset i IM gennem KFS blev præget af NORV's teologi og forkyndelse, og disse unge senere blev ledere i IM, er det ikke mærkeligt eller overraskende, at der opstod så stærke spændinger mellem IM og KFUM & K, at det som tidligere nævnt førte til et brud i 1978.

Carl Asschenfeldt-Hansens Fra Guldgruben

I det følgende skal beskrives, hvilken kristendomsforståelse NORV voksede op med, eftersom Asschenfeldt-Hansens *Fra Guldgruben* dagligt blev læst i hans hjem.

1. Bibelsyn. Asschenfeldt-Hansen afviste enhver form for bibelkritik. Han fastholdt ortodoksiens verbalinspirationslære, at Bibelen helt igennem er inspireret af Helligånden og derfor både autoritativ og ufejlbarlig, som tidligere beskrevet.¹⁹³
2. Arvesynden. Asschenfeldt-Hansen gav en detaljeret beskrivelse af syndefaldet og gav en klar beskrivelse af følgerne: Synden var en grufuld magt, der var trængt ind i hele menneskeslægten. I sin udlægning af de forskellige relevante skriftsteder betonedes Asschenfeldt-Hansen det samme,¹⁹⁴ som står i Confessio Augustana art. 2: Ligeledes lærer de, at siden Adams fald fødes alle mennesker, som er forplantet på naturlig måde, med synd, det vil sige: uden guds frygt, uden tillid til Gud og med begær, [og de lærer] at denne arvede sygdom eller last er virkelig synd, der også nu fordømmer dem, der ikke genfødes ved dåb og Helligånd, og pådrager dem evig død.
3. Loven. Asschenfeldt-Hansen gav en grundig gennemgang af De Ti Bud. Samtidig betonedes han, at loven var en tugtemester til Kristus, det vil sige, den viste mennesket dets syndighed og selvretfærdighed, skyld og udelighed. Derved blev loven en

¹⁹² Møller var 1964-1978 medlem af Folketinget; han var kirkeminister 28. nov. 1966-2. feb. 1968; forsvarsminister 27. sept. 1973-6. dec. 1973; forsvars- og justitsminister 13. feb. 1975-1. okt. 1977.

¹⁹³ Asschenfeldt-Hansen 1919, bd. 1:642-653.

¹⁹⁴ Asschenfeldt-Hansen 1919, bd. 1:38-43; 1923, bd. 7:186-188.



opdrager fra Gud, der skulle gøre menneskene modtagelige for Kristus og drive dem hen mod retfærdiggørelsen af tro.¹⁹⁵

4. Evangeliet. Asschenfeldt-Hansen understregede, at det var herligt at se, at samtidig med at Guds dom rullede ud over de skyldige, lød også Guds nådes forjættelse over det faldne menneske. Asschenfeldt-Hansen udfoldede indholdet i Guds ord til slangen: ”Jeg sætter fjendskab mellem dig og kvinden, mellem dit afkom og hendes: Hendes afkom skal knuse dit hoved, og du skal bide hendes afkom i hælen” (1 Mos 3,15). I denne dom over slangen lå forjættelsen til det af slangen bedragne menneske. Fristeren troede at have sejret; men han fik at vide, at der ville blive åbnet en kamp imod ham og det gennem den af ham forførte menneskeslægt. I denne slægt skulle der fremstå en, som ville give ham et evigt nederlag.¹⁹⁶

I sin gennemgang af skrifterne i GT påviste og udfoldede Asschenfeldt-Hansen gang på gang indholdet af de mange skriftsteder, der pegede frem mod Jesu komme som verdens frelser. I sin udlægning af NT udfoldede han ligeledes det centrale i evangeliet, at Jesus ved sin død på korset døde en stedfortrædende soningsdød for alle mennesker. Da Jesus opstod påskedag, var det et bevis på, at Jesus havde gennemført det forsoningsværk, der var blevet lovet og forudsagt allerede på syndefaldets dag.

5. Dåben. Asschenfeldt-Hansen betonede, at dåben er både et dødens bad og et livets bad for os, idet vi døbes til Kristi død for at afdø fra synden og opstår med ham i et nyt liv. Ved dåben indtrådte vi ikke blot i Kristi døds stedfortrædende nåde, men vor stedfortræder indtrådte tillige med sin døds kraft i os; dåben er på en gang både et dødens bad og tillige et livets bad for os, idet vi døbes til at følge Kristus gennem død og grav til et nyt livs opstandelse. Der sker en genfødsel i dåben. De døbtas og troendes gamle menneske er blevet naglet til korset med Jesus. Idet Kristus betalte den store synderegning, knækkede han netop derved syndens magt, slangens hoved blev knust, dødsdommen fældet over alt hans væsen, også over det gamle menneske i os, der jo er Djævelens væsen. Og denne dødsdom er trådt i kraft for det enkelte menneske ved foreningen med Kristus i dåben og ved troen. Syndens herremagt er brudt i os, så sandt vi i troen også vil leve på det, vi døbes til. Kristus for os efterfølges af Kristus i os, og deri ligger vor frigørelse.¹⁹⁷

6. Nadveren. Når Asschenfeldt-Hansen behandlede nadverens indstiftelse i Matthäusevangeliet, gav han først en grundig information om det jødiske påskemåltid, inden han gennemgik det afsnit, hvor Jesus indstiftede nadveren. De tilsvarende afsnit hos Markus og Lukas behandles kort med henvisning til de relevante afsnit hos Matthæus. For Asschenfeldt-Hansen var det vigtigt at understrege Luthers ord ”I, med og under” brødet og vinen, modtager vi i nadveren Jesu sande legeme og blod.¹⁹⁸

¹⁹⁵ Asschenfeldt-Hansen 1919, bd. 1:325-333; 1923, bd. 7:487-490.

¹⁹⁶ Asschenfeldt-Hansen 1919, bd. 1:44.

¹⁹⁷ Asschenfeldt-Hansen 1923, bd. 7:191-195.489; 1924, bd. 8: 21.325.371-372.395.

¹⁹⁸ Asschenfeldt-Hansen 1922, bd. 6:293-296.371.537; 1923 bd. 7:350-355.



7. Retfærdiggørelse. Asschenfeldt-Hansen fastslog, at retfærdighed er en gave af Guds nåde ved troen på Jesus Kristus. Han betoned, at denne retfærdighed i Kristus var der vidnet om i GT, hvorefter han udfoldede, hvad retfærdigheden i Kristus betød.¹⁹⁹

8. Helliggørelse. Asschenfeldt-Hansen siger mange i for sig udmærkede ting om helliggørelse rundt omkring i sin store bibelforklaring. Men på mig virker det, som hans hovedsynspunkt er, at når Gud i retfærdiggørelsen ganske gratis har skænket os frelsen i Jesus Kristus, så må vi i helliggørelsen ind i et samarbejde med Gud, hvor vi med kraft fra Gud søger at blive mere hellige, mere aktive i kampen mod synd og fristelse m.m.²⁰⁰

Jeg må vedgå, at jeg mangler den frigørende klarhed om helliggørelsen, som jeg finder hos Rosenius, der ud fra Skriften var dybt overbevist om, at mennesket ikke er i stand til at leve helligt uden på forsoningens og nådens grund. Den som vil være hellig på noget andet grundlag, end det Kristus har lagt, den som søger sin kraft noget andet sted end i fællesskabet med ham, vil havne på en afvej. At ville være from ved hjælp af nogle fromme gerninger tilsat lidt hjælp fra Gud, det er hovmod, en synd der strider mod nåden. Helliggørelsen har hos Rosenius én absolut nødvendig forudsætning, nemlig troen og en ny fødsel. Og den har én – kun én – kilde, nemlig livssamfundet med Jesus.²⁰¹ Derfor forstår jeg godt, at NORV, der var opvokset med daglig læsning af Asschenfeldt-Hansen, i 1979 i forordet til sin bog om Rosenius kunne skrive: ”Jeg mindes grant den betydning, det fik for mig selv, at jeg som teologisk student i sommeren 1956 ”faldt over” et antikvarisk bind af nogle udvalgte skrifter af C.O. Rosenius i Bethesdas boghandel i København. Det budskab, som mødte mig igennem denne bog, blev for mig ”det forløsende ord” i en personlig, åndelig krisesituation og samtidig af afgørende betydning for hele mit livs retning lige siden”.²⁰² NORV understregede, at Rosenius ikke talte om den sande tros kendetegn på en gammelpietistisk måde. NORV beskrev, hvordan den ældre pietisme ofte talte om troens kendetegn på en måde, så det let kunne føre i retning af, at man grundede troens forvisning på personlige, subjektive åndelige oplevelser og erfaringer eller på synlige troens frugter i ens eget liv. Det var, hvad NORV havde oplevet i sit hjem. NORV havde så bemærket som en befrielse, at Rosenius derimod altid satsede på at vende opmærksomheden og hjertets tillid væk fra mennesket selv, og hvad det kan fremvise, derunder også Guds nådes virkninger og troens frugter i menneskers liv, så hjertets

¹⁹⁹ Asschenfeldt-Hansen 1923, bd. 7:174-193 samt forklaring til flere andre skrifter i NT.

²⁰⁰ Asschenfeldt-Hansen 1923, bd. 7:193-215.500-506.541-557; 1924, bd. 8:18-32.

²⁰¹ Se Kofod-Svendsen 2022:1112-1131.

²⁰² NORV 1979a:9. I sit portræt af NORV i festskriftet til hans 70-års-fødselsdag skrev Børge Haahr Andersen (f.1956), at det var en norsk udgave af Rosenius' værker, NORV fandt. Ved at tale med flere af NORV's samtidige er det min klare formodning, at NORV fandt bogen *I Åndens helliggørelse*, som er udgivet på norsk i 1945 af Ole Modalsli (1913-2006). I årene indtil 1950-1957, da *Rosenius' Samlede Skrifter* udkom i ny oversættelse på dansk, fik *I Åndens helliggørelse* en betydelig udbredelse i Danmark.



tillid alene blev rettet mod Guds gerning i Kristus som frelsens eneste, men også fuldt tilstrækkelige fundament.²⁰³

9. Jesu genkomst. Asschenfeldt-Hansen mener, at her på denne jord vil det, han kalder Kristi rige = Tusindårsriget komme ved Jesu genkomst. Når Tusindårsriget oprettes, vil Djævelen blive gjort afmægtig, idet han vil blive indespærret i afgrunden, der er et særligt straffested, et fængsel, i hvilket mørkets magter bliver berøvet deres frihed og spillerum til at øve deres ødelæggende gerning. Djævelen er indespærret i 1000 år, så han ikke længere kan føre an i kampen mod Guds rige, ikke længere kan ophidse og samle folkemasserne til den onde strid, ikke længere kan pine og plage de enkelte mennesker med sine gloende pile. Dermed mener Asschenfeldt-Hansen ikke, at al fristelse og synd er forsvundet fra denne jord. Men syndens og vantroens magt vil i høj grad være svækket og lammet. Mens vi nu bestandig i hver eneste fristelse har med Djævehæren at gøre (se Ef 6,12), vil det i Tusindårsrigets dage hedde: Vi har kun kamp mod kød og blod, og det vil mærkes som en lykkelig omskiftelse.

Asschenfeldt-Hansen indrømmer, at der i forbindelse med Tusindårsriget melder sig en mængde spørgsmål, hvor ikke alle hverken kan eller skal besvares. Han nævner også, at der igennem kirkens historie har været forskellige opfattelser af begrebet Tusindårsriget. Men han mener, at flere ting er åbenbaret af Gud, og det prøver han så at forklare, hvor han fx mener, at Tusindårsriget vil blive en rig missionstid. Han mener også, at tallet 1000 skal forstås symbolsk. Efter Tusindårsriget skal Satan slippes løs fra sit fængsel og gå ud og forføre folkeslagene. Djævelen får endnu et lille spillerum, inden hans tid er forbi. Under Djævelens påvirkning drog store skarer, talrige som havets sand, til angreb på de helliges lejr og den elskede by (Åb 20,9). Asschenfeldt-Hansen mener med rette, at ordene de hellige er en betegnelse på den jordiske menighed, der var blevet stor og herlig i Tusindårsrigets dage. Men det kom ikke til nogen egentlig kamp. Der står blot: "Der faldt ild ned fra himlen og fortærede dem. Og Djævelen, som forførte dem, blev styrtet i søen af ild og svovl, hvor også dyret og den falske profet er, og de skal pines dag og nat i evighedernes evigheder" (Åb 20,9-10). Dermed er Djævelens historie forbi, og nu skal menigheden ikke sigtes mere. Nu kommer den store dommedag, som Herren allerede har skildret den i Matt 25,31-46 med den evige skilsmisse mellem lys og mørke.

Vi står nu ved det sidste syn, Johannes fik at se, det salige syn af fuldendelsestilstanden efter dommen. Johannes så en ny himmel og en ny jord, den forrige himmel og jord var forsvunden.²⁰⁴

NORV påbegynder teologistudiet

Overbevist om et ortodokst bibelsyn påbegyndte NORV den 1. september 1953 det teologiske studium ved Københavns Universitet. Kilderne siger ikke noget om, hvorfor

²⁰³ NORV 1979a:84-85.

²⁰⁴ Asschenfeldt-Hansen 1924, bd. 8:658-680.



han valgte at studere ved Det teologiske Fakultet i København og ikke ved det teologiske fakultet i Aarhus. Der var nogenlunde samme afstand fra barndomshjemmet på Fyn til de to fakulteter. Indre Missions formand Christian Bartholdy havde i 1948 få år før NORV's studiestart kaldt Det teologiske Fakultet i Aarhus for en røverkule.²⁰⁵ Dernæst holdt P.G. Lindhardt, professor i kirkehistorie ved Det teologiske Fakultet i Århus ved Askov højskoles efterårsmøde 14.9.1952 foredrag over emnet *Det evige liv*, hvor han klart forkastede Bibelens tale derom.²⁰⁶ Det svækkede naturligvis yderligere tilliden til Det teologiske Fakultet i Århus. Vi ved ikke, hvorvidt denne karakteristik havde skræmt NORV og hans forældre fra, at han skulle studere teologi i Aarhus.

Ved Det teologiske Fakultet i København var Niels Hansen Søe (1895-1978) professor i etik. I sin vidt udbredte *Kristelig Etik* fra 1942, der blev genoptrykt i flere udgaver, skrev Søe bl.a.: "I virkeligheden er der efter evangelisk opfattelse kun ét nådemiddel: *Guds ord*. Dette ord møder os dels i forkyndelsens frie form, dels i sakramentets faste skikkelse. I den frie form møder det os atter i en uendelig række skikkelser, dels som prædiken, dels som anden offentlig eller privat forkyndelse, dels i samtalens og det ganske private vidnesbyrds form, dels i mangfoldige former for skriftlig forkyndelse af Kristus. Det afgørende er da ikke formen, men indholdet, at det virkelig er en forkyndelse af Bibelens Kristus.... Det er afgørende at forstå, at den essentielle betingelse for, at en forenings arbejde kan kaldes kirkeligt, er, at den stræber at bringe mennesker ordet om Kristus til frelse, og at den gør det således, at Kristi menighed kan vedkende sig det budskab, der lyder. Hvis der i en forening el.lign. lyder klar, central forkyndelse af Kristus, mens der i den lokale kirkebygning forkyndes et forvansket evangelium, kan der utvivlsomt anføres grunde for alligevel at deltage i den ordinære kirkegudstjeneste, men samtidig må der energisk lyde et: Søg dog endelig hen dér, hvor ordet lyder rent og ret. Mennesket lever nemlig af Guds ord Det afgørende er, at mennesker virkelig møder Kristus til frelse. Da knyttes de således sammen med andre troende i fælles modtagelse af hans nåde, fælles lovprisning og fælles arbejde for Kristi evangeliums komme til andre, i det hele af den hemmelighedsfulde bevidsthed om samhørighed, der uvægerligt opstår mellem dem, der er ét i Kristus".²⁰⁷ Det var sådanne ord der gjorde Søe til vækkelsesmand i dansk kirkeliv. Men vi ved ikke, grundet kildernes tavshed, om det var sådanne ord af Søe, der fik betydning for, at NORV valgte at studere teologi i København.

Studiet af GT førte ham ud i en dyb personlig troskrise. Hans lærer i GT var professor Flemming Hvidberg (1897-1959), som han opfattede som både sympatisk og from, men Hvidberg understregede, at den forståelse af Bibelens sandhed, som ofte prægede et vækkelsesmiljø, ikke kunne fastholdes i mødet med en redelig og videnskabelig læsning af de bibelske tekster. En dag sad NORV og læste en bog inden for faget religionshistorie. Han oplevede det som at skrælle et løg. Lag efter lag blev pillet af

²⁰⁵ Om baggrunden for Bartholdys kritik: Larsen 2014:119-130.

²⁰⁶ Lindhardt 1962 [1953]:7-20.

²⁰⁷ Søe 1962, 455-456.



kristendommen, indtil der ikke var nogen kerne tilbage. Hans konklusion var, at enten måtte han opgive sin kristne tro eller få fundamentet for den bygget op igen.²⁰⁸

Fra sin gymnasietid havde NORV kontakt med det nordiske studenter- og gymnasiastarbejde på bibelsk grund.²⁰⁹ Det bragte ham i forbindelse med en række teologer med akademiske grader, hvis bibelsyn var stærkt inspireret af den lutherske ortodoksi, og som dermed havde samme grundholdning til Bibelen, som han selv havde mødt og var blevet overbevist om i sit hjem. Det var personer som Carl Fr. Wisløff (1908-2004) og Olav Valen-Sendstad (1904-1963) fra Norge, David Hedegård (1891-1971) og Hugo Odeberg (1898-1973) fra Sverige og Aapeli Saaristo (1896-1986) fra Finland. Desuden skaffede NORV sig bøger og tidsskrifter fra International Fellowship of Evangelical Students (IFES), hvorved han stiftede bekendtskab med reformerte teologer og åndelige ledere som Martyn Lloyd Jones (1899-1981), James Innell Packer (f.1926), Francis Schaeffer (1912-1984), Benjamin Breckinridge Warfield (1851-1921) og Edward J. Young (1907-1968).²¹⁰

NORV studerede også bøger af teologer fra Missourisynoden som Carl Ferdinand Wilhelm Walther (1811-1887) *Die rechte Unterscheidung von Gesetz und Evangelium* og Franz August Otto Piepers (1852-1931) *Christliche Dogmatik*.²¹¹ NORV fik ikke alene kontakt med de gamle ledere i Missourisynoden, men også med deres efterfølgere som Jacob Aall Ottosen Preus (1920-1994), Robert D. Preus (1924-1995) og John Warwick Montgomery (f.1931).

Gennem denne intensive læsning fandt NORV i 1954-1955 sit fundament i det, han opfattede som en af Gud Helligånd inspireret bibel. Lige siden understregede han gang på gang, at der i grunden kun var to grundholdninger til Bibelen eller to bibelsyn:²¹² Den ene holdning kaldte NORV siden i utallige sammenhænge Bibelens eget syn, dvs. Bibelen er helt igennem Guds ord. Den anden holdning er det historisk-kritiske

²⁰⁸ Andersen 2001:13; Andersen 2009up; Behrens 2010up.

²⁰⁹ Hartling & Müller 1942:146; Kofod-Svendsen 2008:197-201.

²¹⁰ Om IFES: IFES blev dannet i 1947 i Boston af studenterledere fra ti nationale evangelikale studenterorganisationer fra både Europa, Nordamerika, Asien og Australien (Johnson 1964:74; Lowman 1983:79.368; Brown 2007:205). Lloyd-Jones blev valgt til formand og C. Stacey Woods (1909-1983) blev generalsekretær. Lloyd-Jones tegnede den åndelige linje i de første mange år (Lowman 1983:80-81; Catherwood 1986:110-124; MacLeod 2007:102-104; Murray 2009:143-158). IFES har udformet en læremæssig "doctrinal basis", hvor man lægger vægt på Bibelens guddommelige inspiration og fulde troværdighed, Kristi stedfortrædende forsonergerning og menneskets retfærdiggørelse af Guds nåde ved tro alene. Man understreger også Helligåndens gerning i den troende og forventningen om Kristi genkomst. Som en interdenominational bevægelse har IFES ingen lære om sakramenterne (Johnson 1964:173-174). IFES var i 2014 vokset til en global organisation med 163 nationale bevægelser i 157 lande.

Om reformert se kapitel 8 om NORVs sprogbrug og begreber.

²¹¹ I begyndelsen af mit studium blev jeg af NORV anbefalet at anskaffe bøger af Walther og Pieper.

²¹² I en kronik i KD 08.07.1985 skrev professor Mogens Müller (f.1946) noget tilsvarende: "Således findes der da også, når det kommer til stykket, kun to bibelsyn, nemlig det, der fastholder, at Bibelen er Guds ord, og det at denne bog er menneskelige vidnesbyrd om tro".



bibelsyn, som NORV omtalte som det syn, hvor Bibelen opfattes som et kun almindeligt menneskeligt dokument. Centrum i det er efter hans opfattelse, at mennesket går ind i en kritisk og vurderende holdning til indholdet i de enkelte bibelske skrifter.

Noget af det fra NORV's teologiske studium, der fik størst betydning for ham, var studiet af Luther. Her var det mest igangsættende en forelæsningsrække af Hal Koch (1904-1963) og en øvelse i Luthers teologi.²¹³ Denne inspiration betød, at NORV blev Luther-læser hele sit liv. I hans prædikener, foredrag og artikler findes til stadighed citater af Luther.²¹⁴ NORV var fra begyndelsen i 1976 til afslutningen i 1996 medlem af Credos Lutherudvalg, der i årene 1981-1996 udsendte i alt ni bind, hvoraf flere bind indeholdt Luthertekster, der ikke tidligere havde været udgivet på dansk. NORV var især glad for, at Luthers skrift *Mod Latomus. Om synd og nåde* blev udgivet. Dette skrift skrev NORV som student speciale om, og hele livet identificerede han sig i særlig grad med dette Luther-skrift.²¹⁵

NORV blev 12. maj 1960 gift med lærer Margit Stella Theodora Dirksen, der var født 17. nov. 1938 i Tabora, Tanzania, hvortil hendes forældre var udsendt som missionærer for Brødremenighedens Danske Mission.

NORV blev cand.theol. januar 1962. Generalsekretær i KFS, København, 1. feb. 1962-31. dec. 1969. Hjelpepræst ved Kingos Kirke, København, 1965-1966. Ordineret 13. juni 1965 i Københavns Domkirke. Bibelskolelærer LMH, Hillerød, 1970-1976. Rektor DBI, København, 1975-1999. Seniorlærer 1999-2001. Formand for Bibellæser-Ringen og redaktør af Bibelnøglen 1966-1975. Bestyrelsesmedlem MF 1967-1969. Næstformand KFS 1970-1990. Medlem af eksekutiv-komiteen IFES 1971-75. Bestyrelsesmedlem Landsforeningen til oprettelse af kristne friskoler m.v. 1971-1981.²¹⁶

7. NORV – relevante organisationer

- Bibellæser-Ringen. Scripture Union blev stiftet i England i 1867 som et arbejde blandt børn med bibelfortælling og bibelundervisning i centrum. Senere udvidedes

²¹³ Andersen 2001:13.

²¹⁴ Fx NORV 1991:9-29.

²¹⁵ Ved henvendelse til Det Teologiske Fakultet fik jeg at vide, at dengang NORV afleverede sit speciale, arkiverede fakultetet ikke konsekvent alle specialer. NORV's speciale fandtes ikke i deres arkiv. Jeg har heller ikke fundet specialet hverken i KFS', DBI's eller NORV's privatarkiv. Hans familie har heller ikke specialet. Af den grund har jeg ikke kunnet inddrage det i dette arbejde. Jeg har heller ikke trods ihærdig søgen kunnet få oplyst, hvem hans lærere har været i dogmatik, jf. fx F. Frøkjær-Jensens mail til mig 13.01.2009.

²¹⁶ Se yderligere detaljer i *Teologisk Stat* diverse årgange.



arbejdet med bibellæseplaner for voksne.²¹⁷ Scripture Union påbegyndte første gang arbejde i Danmark i 1882, hvor arbejdet varede indtil 1957. Arbejdet blev reetableret 1959 på en fælleskirkelig basis, men ophørte allerede i 1962. NORV fik genetableret Scripture Union i Danmark i 1966 under navnet *Bibellæser-Ringen* med udsendelse af bibellæseplaner.

- Biblicum i Sverige blev oprettet 8. oktober 1968 på initiativ af domprovst, teol.dr. Gustav Adolf Danell (1908-2000) og teol.dr. David Hedegård. Formålet var at fremme bibeltro undervisning og forskning. Man begyndte med at arrangere kurser for præster og lærere forskellige steder i Sverige, udgive skrifter om bibelsyn og bibelteologiske temaer, ligesom man satsede på at opbygge et bibliotek af bibeltro litteratur. Juni 1970 ansatte man Seth Erlandsson (f.1941) som leder. Han havde netop forsvaret sin doktordisputats.²¹⁸

- DBI blev oprettet den 11. oktober 1972. NORV var hovedarkitekten bag oprettelsen. Formålet var at opbygge et akademisk institut for bibeltro forskning og undervisning med et dertil knyttet studiebibliotek.²¹⁹

- Folkekirken er omtalt i §§ 4, 6 og 66 i Grundloven. Til nærmere forståelse henvises til Gammeltoft-Hansen 1999 og Gammeltoft-Hansens kommentarer til de samme §§ i Zahle 1999. Folkekirken er blevet forstået meget forskelligt siden 1849. NORV forstod Folkekirken som en bekendelseskirke og opfattede de forskellige folkekirkelige organisationer, der stod på Folkekirkens bekendelsesgrundlag, som en legitim del af Folkekirken. Andre inden for den kirkelige højrefløj har mere været inspireret af Grundtvig og betonet hans kongregationalistiske ekklesiologi.²²⁰ Inden for den kirkelige højrefløj findes forskellige kirkesyn, der igen er en medvirkende årsag til, at nogle inden for den kirkelige højrefløj forlader Folkekirken og danner frimenigheder. Nogle vælger en mellemposition i en valgmenighed, mens andre engagerer sig i Folkekirken på forskellig måde.

- IFES blev dannet i 1947 i Boston af studenterledere fra ti nationale evangelikale studenterorganisationer fra både Europa, Nordamerika, Asien og Australien.²²¹ Lloyd-Jones blev valgt til formand og C. Stacey Woods (1909-1983) blev generalsekretær. Lloyd-Jones tegnede den åndelige linje i de første mange år.²²² IFES har udformet en læremæssig ”doctrinal basis”, hvor man lægger vægt på Bibelens guddommelige inspiration og fulde troværdighed, Kristi stedfortrædende forsonergerning og

²¹⁷ Laird 1981:123-171; Sylvester 1984; Sylvester 1993; Hews 2000; Kofod-Svendsen 2001. På Bibellæser-Ringens hjemmeside er beskrevet bevægelsens historie og diverse bibellæseplaner, herunder en online bibellæseplan. Bibellæser-Ringen skiftede i 2024 navn til Bibelnøglen.

²¹⁸ *The Burden of Babylon. A Study of Isaiah 13:2-14:23*. På Biblicums hjemmeside redegøres for Biblicums historie og situation i dag.

²¹⁹ På DBI's hjemmeside redegøres for DBI's historie og nuværende undervisningstilbud.

²²⁰ Søes 2012 Jf. indledningen I-2:8 om Kristine Gardes bog *To læresager i Folkekirken*.

²²¹ Johnson 1964:74; Lowman 1983:79.368; Brown 2007:205.

²²² Lowman 1983:80-81; Catherwood 1986:110-124; MacLeod 2007:102-104; Murray 2009:143-158.



menneskets retfærdiggørelse af Guds nåde ved tro alene. Man understreger også Helligåndens gerning i den troende og forventningen om Kristi genkomst. Som en interdenominational bevægelse har IFES ingen lære om sakramenterne.²²³ IFES var i 2014 vokset til en global organisation med 163 nationale bevægelser i 157 lande.

- KFS blev oprettet 14. sept. 1956, hvor hovedinitiativtageren var NORV. KFS ønskede ved en bibel- og bekendelsestro forkyndelse af Guds ord at vise studenter og skoleungdom vejen til personligt kristenliv og kristent fællesskab og at styrke og uddybe det personlige kristenliv og det kristne fællesskab blandt studenter og skoleungdom.²²⁴

- MF blev stiftet 13. september 1967 under navnet ”Sammenslutningen til oprettelse af et menighedsfakultet i Danmark”. Formålet var at oprette et menighedsfakultet i Danmark med det hovedformål at uddanne præster.²²⁵

- Willow Creek går tilbage til begyndelsen af 1970’erne, hvor en dynamisk ungdomskirke blev etableret i udkanten af Chicago. Kirken var kendetegnet ved brugen af moderne musik og drama. I spidsen for kirken stod Bill Hybel (f.1951), der havde oplevet et kald til at bygge kirker for de kirkefremmede. Menigheden voksede dramatisk og allerede i 1987 deltog 19.000 mennesker hver søndag i menighedens aktiviteter. Hybel og hans medarbejdere udformede en strategi for at nå kirkefremmede. I 1992 stiftedes Willow Creek Association som et verdensomspændende netværk, der ikke skal plante nye kirker, men inspirere kristne rundt om i de bestående kirker til at være ”kirke for kirkefremmede”. Siden 2001 har Willow Creek arrangeret forskellige konferencer i Danmark for at inspirere de danske kirker og kirkelige organisationer.²²⁶

²²³ Johnson 1964:173-174.

²²⁴ På KFS’ hjemmeside findes de aktuelle informationer. Om KFS’ historie Kiilerich 2006 og Kofod-Svendsen 2008.

²²⁵ På MF’s hjemmeside redegøres for MF’s historie og nuværende undervisningstilbud. Om MF’s historie: Larsen 1993.

²²⁶ Denne fremstilling bygger på *Budskabet* 2/2001:5-9; Olsen 2005-up og Willow Creek Danmarks hjemmeside læst 28.02.2014.



8. NORV – sprogbrug og begreber

”Bibelens eget syn på sig selv” eller ”Bibelens eget skriftsyn” samt ordet ”bibeltro”.²²⁷ NORV brugte i flere sammenhænge disse udtryk.²²⁸ Dermed mente han, at Bibelens forfattere sagde om Bibelen, at den var inspireret, autoritativ og ufejlbarlig. Ved bibeltro undervisning og forskning forstod NORV, at man arbejdede ud fra hans forståelse af Bibelens eget syn på sig selv. Både MF og NORV var enige om at tage udgangspunkt i, at Bibelen er Guds ord i modsætning til de teologiske fakulteters opfattelse af Bibelen som menneskelige vidnesbyrd om tro.²²⁹ Fordi ufejlbarlighedsdogmet var *conditio sine qua non* for NORV, stillede han på DBI mere markante bibelsyns krav til underviserne for at betegne dem som bibeltro, end man gjorde på MF. På MF ligestillede man det ortodokse og konservative bibelsyn.²³⁰ Begge syn blev betegnet som bibeltro – der var blot tale om en nuanceforskel inden for det samme grundsyn.²³¹

- ”Bibelens intentionsområde”. NORV brugte fra slutningen af 1960’erne udtrykket ”Bibelens / Skriftens intentionsområde” uden direkte at definere det. Med udtrykket ville han sige, at Skriftens hensigt er dobbelt: dels at give visdom til frelse ved troen på Kristus Jesus (2 Tim 3,15) og dels at give korrekt information i alt, hvad den faktisk siger.²³² Hvis Skriften ikke var troværdig og ufejlbarlig i alle sine udsagn, kunne man ifølge NORV ikke stole på, at den lærte troværdigt om frelsens grund. NORV understregede imidlertid samtidig, at det lå uden for Bibelens intentionsområde at være en lærebog i kosmologi, naturvidenskab, astronomi, geografi, zoologi osv.²³³

²²⁷ Personligt er jeg opvokset i et hjem med et ortodokst bibelsyn, og det bibelsyn har jeg haft hele livet. Jeg har altid ment, at det ortodokse bibelsyn giver udtryk for Bibelens syn på sig selv. Samtidig har jeg gennem KFS og det nordiske samarbejde mødt adskillige forkyndere med et konservativt bibelsyn som for eksempel biskopperne Giertz og Utnem, der har forkyndt og formidlet et klart Kristus-vidnesbyrd om frelsen i Kristus. Da har jeg bl.a. af Carl Fr. Wisløff lært, at den egentlige forskel i dagens teologiske situation ikke går mellem dem med et ortodokst og et konservativt bibelsyn, men mellem dem, der fornægter og bestrider de fundamentale frelseskendsgerninger og dem, der enten med et ortodokst eller konservativt bibelsyn fastholder de fundamentale frelseskendsgerninger (Wisløff 1964, 26-34). Samtidig har man efter min mening i flere sammenhænge set, for eksempel ved det norske MF, at repræsentanter for det konservative bibelsyn står i en fare for at blive så teologisk favnende, at Bibelen kan miste noget af den autoritet, den rettelig tilkommer. Derfor har jeg hele livet, i de sammenhænge hvor jeg har haft mulighed for det, arbejdet for, at personer og organisationer med et konservativt bibelsyn, kan blive inspireret af og få voksende tillid til det ortodokse bibelsyn, så de åbner sig for det ortodokse bibelsyn og ikke for et bredere konservativt bibelsyn.

²²⁸ NORV 1978 og 1997.

²²⁹ Se fx Müller 2013:15-16; jf. Müllers kronik i *KD* 08.07.1985.

²³⁰ Forklares senere i dette afsnit s. 61-63.

²³¹ Larsen 1993:35.

²³² NORV 1984:32-37.

²³³ NORV *Båndet* 5/1968, jf. bilag 17-VII.1.



• ”Bibelsk økumenik”. Efter KFS’ medlemskab af IFES talte NORV om bibelsk økumenik, hvormed han mente et åndeligt fællesskab, der også i det mindste lejlighedsvist kunne indebære fuldt gudstjenstligt fællesskab mellem lutherske kristne og ikke alene reformerte kristne i betydningen Calvin disciple, men også fællesskab med ”ikke-lutherske” kristne, der snarere tilhørte reformationens venstrefløj og havde et baptistisk dåbssyn og en afvisning af den lutherske lære om realpræsensen i nadveren. Som eksempel på denne sidste gruppe kan nævnes Open Plymouth Brethren og Kristent Fællesskab i Danmark, og visse former for baptism, for eksempel den baptism der findes i Sydstaterne i USA. NORV’s forudsætning for at kunne praktisere, hvad han kaldte bibelsk økumenik, var, at man var enige i bibelsynet og retfærdiggørelseslæren. Var der fuld enighed på de to punkter, var NORV villig til at gå ganske langt i samarbejde. Et eksempel var Lloyd-Jones, som NORV var helt enig med i bibelsyn og retfærdiggørelseslære, hvor NORV aldrig på noget tidspunkt udtrykte kritik af eller reservation over for Lloyd-Jones’ markante lære om åndsdaab. Parallelt med ”bibelsk økumenik” talte NORV også om ”Kristus-økumeni”, hvor tankegangen var, at alle genfødte og troende kristne var ét i Kristus, og denne enhed burde synligt manifestes.²³⁴

• ”Den lutherske ortodoksis bibelsyn”. Med rette er det bemærket, at hele den gammellutherske skriftlære kan lignes ved en fuga med variationer over det ene grundtema: Skriften = Guds ord.²³⁵

Centrum i den lutherske ortodoksis bibelsyn er læren om Skriftens guddommelige inspiration, som de lutherske dogmatikere definerede som den handling, hvorved Gud ved Helligånden formidlede både Bibelens indhold, som han ønskede nedskrevet for menneskenes skyld, og selve ordene som udtrykte indholdet.²³⁶ Man skelnede mellem tilskyndelsen til at skrive, indgivelsen af tingene og indgivelsen af ordene: impulsus ad scribendum, suggestio rerum og suggestio verborum.²³⁷ Samtidig mener Preus, at de ortodokse dogmatikere ikke lærte ”an impersonal, mechanistic theory of inspiration”.²³⁸ Her lægger Preus vægt på, at de skelnede mellem ”suggestio rerum” og ”suggestio verborum”. De bibelske forfattere var ikke livløse automater, men de forstod, hvad de skulle skrive om.²³⁹ Ortodoksiens forståelse af inspirationen kaldes sædvanligvis verbalinspirationen, der i den senere ortodoksi udvikledes mere detaljeret, hvor meningen var at fastslå, at når Gud var Skriftens egentlige ophavsmand, dens auctor, så måtte det, der stod i den, også skyldes ham og dermed være sandt,

²³⁴ Se fx *Budskabet* 6/1969+1/1970+2/1970; jf. *Ledestjernen* 11/1985:4-8.

²³⁵ Kobbensmed-Nielsen 1980up:9; Hägglund 1981:282-83; Lyby 2007:121.

²³⁶ Preus 1957:27.

²³⁷ Lyby 2007:120.

²³⁸ Preus 1957:71-72.

²³⁹ Preus 1957:73.



troværdigt og ufejlbarligt.²⁴⁰ Nerven i ortodoksiens verbalinspirationslære er, at Skriften fremlægger en fuldkommen frelseslære og meddeler alt, hvad der er nødvendigt til frelse.²⁴¹ Den lutherske ortodoksis bibelsyn kan sammenfattes i følgende:

Skriften er eneste kilde og norm for den kristne lære. Skriften bliver identificeret med Guds ord. Skriften er verbalinspireret. Helligånden har udrustet de bibelske forfattere med, hvad de skulle skrive. En konsekvens af verbalinspirationslæren er Skriftens ufejlbarlighed i alt, hvad den siger.

• Det ”konservative” og det ”ortodokse” bibelsyn. For at finde ligheder og forskelle mellem det konservative og det ortodokse bibelsyn vil jeg sammenligne de to bibelsyn ved at sætte dem i relation til centrale begreber i den lutherske ortodoksis bibelsyn.²⁴² Både det konservative og ortodokse syn er enige med den lutherske ortodoksi om, at Skriften selv skal være norm og rettesnor for kristen tro, lære og liv og dermed også i bibelsynsspørgsmålet. Begge er enige om, at Bibelen er Guds ord. Begge syn er også enige med den lutherske ortodoksi i, at Bibelen både er kundskabskilde og nådemiddel. Begge kan med den lutherske ortodoksi tilslutte sig talen om Skriftens ”auctoritas, perfectio og sufficientia”, idet begge syn er enige om, at Skriften indeholder alt det, som et menneske har brug for at vide for at blive frelst. Repræsentanter for begge syn indrømmer, at der er uklare steder i Bibelen, og at ikke alt er omtalt der, men hvad, der er nødvendigt at vide for frelsens og kristenlivets skyld, er klart fremstillet. Begge syn er også enige om, at man skal fortolke de mindre klare steder ud fra de mere klare steder. Begge syn fastholder Skriftens ”perspicuitas”, ligesom de er enige om, at Skriften er sin egen fortolker – Scriptura sui ipsius interpres. Under aspektet Skriften som nådemiddel er de også enige om Skriftens ”efficacia”, og at Skriften skal læses som lov og evangelium. Spørgsmålet om lov og evangelium er normalt centralt for begge syn. Begge syn er enige om, at de bibelske tekster har forskellige litterære genrer, som det er vigtigt at respektere i det eksegetiske arbejde.

Det ortodokse bibelsyn fastslår i forlængelse af den lutherske ortodoksi, at Bibelen er Guds inspirerede, autoritative og ufejlbarlige ord. Det konservative bibelsyn understreger, at Bibelen er Guds inspirerede og autoritative ord, men man mener ikke, at Bibelen nødvendigvis er uden fejl i alle historiske og geografiske oplysninger m.m.

Skillelinjen mellem det ortodokse syn på den ene side og det konservative på den anden side går ikke i spørgsmålet om, hvordan man skal bruge Bibelen.²⁴³ Skillelinjen

²⁴⁰ Preus 1957:67; Hägglund 1981:282; Lyby 2007:120. Om personalinspiration, realinspiration og verbalinspiration: Højlund 1990:190.

²⁴¹ Hägglund 1951:72-73.84-85; Kobbensmed-Nielsen 1980up:2-4.15-16

²⁴² Om forholdet mellem Luthers og den lutherske ortodoksis bibelsyn er der ikke enighed blandt forskerne. Se fx Pedersen 1959; Wisløff 1966; Kjeldgaard-Pedersen 1985; Öberg 2002; Kyndal 2007. NORV fastholdt i overensstemmelse med Pieper (Pieper 1950:276-298), at Luther og den lutherske ortodoksi havde samme skriftsyn (NORV *Båndet 1/1968* og *Båndet 2/1968*).

²⁴³ I sin anmeldelse af Erling Utne's bog *Bibeltroskab i dag* erklærede NORV sig enig i, at Bibelen ikke var en lærebog i kosmologi, naturvidenskab, astronomi, geografi og zoologi, men han



går heller ikke på vigtigheden af at tage hensyn til de forskellige litterære genrer. Uenigheden går på spørgsmålet om Bibelens "infallibilitas", som den lutherske ortodoksi lagde vægt på, og dermed i forståelsen af rækkevidden af Bibelens inspiration. Begge syn er enige om, at Skriften både udtaler sig om åndelige spørgsmål, som at Jesus er sandheden, og om historiske og geografiske spørgsmål. Her fastholder det ortodokse syn, at Skriften udtaler sig sandt og korrekt om alt, hvad den udtaler sig om. Derimod er det konservative syn principielt åben for, at Skriften indeholder historiske og naturvidenskabelige detaljer, som ikke er korrekte. Det konservative syn understreger, at Bibelen er inspireret, hvor inspirationen består i, at Gud har givet menneskene et budskab om frelsen, bestemt for alle folk til alle tider. I konsekvens heraf afvises verbalinspirationen og ufejlbarlighedsdogmet. Nogle med et konservativt bibelsyn kan gå ganske langt i at tale om fejl og modsigelser i Bibelen og skarpt afvise verbalinspirationslæren og ufejlbarlighedsdogmet. Andre med et konservativt bibelsyn nedtoner både talen om fejl og modsigelser i Bibelen og kritikken af verbalinspiration og Bibelens ufejlbarlighed. En konservativ bruger gerne sammenligningen mellem en fotograf og en maler. En maler kan bedre formidle indtrykket af en havestol eller en person end et fotografi, selv om fotografiet måske er mest præcist med hensyn til detaljen. Den konservatives pointe er, at de bibelske forfattere bedst kan sammenlignes med malere. Det billede bruger en repræsentant for det ortodokse bibelsyn ikke.

- "Evangelisk" bruges noget forskelligt i forskellige sammenhænge. Det kommer af det græske ord for evangelium, gode nyheder. Lutherdommen betragter ikke sig selv som en "ny" kirke. En sådan tanke er fuldstændig fremmed for reformatorerne. De vidste, at de tilhørte samme kirke som de fromme i oldtid og middelalder. Mange lutheranere kunne ikke lide, at deres kirke fik navn efter et menneske og foretrak at kaldes "de evangeliske" eller "den evangeliske kirke". På 30-årskrigen tid var betegnelsen "den lutherske kirke" imidlertid blevet almindeligt accepteret. I Grundlovens § 4 bruges udtrykket "Den evangelisk-lutherske kirke". I det 19. og 20. århundrede blev ordene "evangelisk" og "protestantisk" gennemgående brugt som fællesbetegnelse for både "luthersk" og "reformert". Ofte gav man dem en videre betydning, så de dækkede alle samfund til venstre for den anglikanske kirke, eller de kunne endog omfatte denne. Betegnelsen "protestanter" skriver sig fra den protest, de evangeliske stænder nedlagde på rigsdagen i Speyer 1529 mod rigsdagens afgørelse i religionsspørgsmålet. Brugen af "evangelisk" som partinavn stammer også fra den lutherske reformation. Ordet "protestantisk" har en mere negativ og polemisk klang. Det betyder i første række "anti-romersk", medens "evangelisk" udtrykker det positive.²⁴⁴ I engelsk sprogbrug blev ordet protestant oftest det fremherskende.
- Det engelske ord "evangelical" fik sit gennembrud med den store vækkelse i forbindelse med John Wesley (1703-1791). Den periode fik senere betegnelsen "The

understregede samtidig, at Bibelen var fuldt ud troværdig, også når den udtalte sig i disse spørgsmål (*Båndet* 5/1968).

²⁴⁴ Molland 1976:199.



Evangelical Revival”. Vækkelse, omvendelse og evangelisation var positivt ladede ord for denne og senere vækkelser i angelsaksisk sammenhæng.²⁴⁵ I denne afhandling bruges ordet evangelikal om både det Nordiske Studenterarbejde på bibelsk grund og det internationale studenterarbejde, der voksede frem under paraplyorganisationen IFES. Evangelikalismen i IFES er præget af luthersk, calvinsk, metodistisk, baptistisk og lignende åndsstrømninger, der for eksempel ikke er enige i kirke og sakramentesyn, men er enige om at lægge vægt på de bibelske og reformatoriske grundsætninger: Skriften alene – Kristus alene – troen alene. Lausannepagten fra 1974 er også udtryk for en evangelikal kristendomsforståelse. I Norden er de evangelikale studenter- og skoleungdomsbevægelser tillige forpligtet på den lutherske bekendelse. Forpligtelsen på den lutherske bekendelse er dog blevet fortolket lidt forskelligt i de forskellige lande i forskellige perioder. Evangelikalisme er betegnelse for bibeltro og vækkelsesbetonet, evangeliserende og missionerende kristendom, og samtidig har fra begyndelsen af forrige århundrede den såkaldte pentekostalisme eller pinsebevægelse gjort sig stadig mere gældende som en åndsstrømning ved siden af evangelikalismen.²⁴⁶

• ”Fundamentalisme”. Det var fra udgivelsen af skrifterne *The Fundamentals*, at navnet fundamentalisme opstod, og den deraf følgende bevægelse voksede frem.²⁴⁷ Benjamin Breckinridge Warfield (1851-1921), der i årene 1887-1921 var professor of Didactic and Polemic Theology in the Theological Seminary of Princeton, New Jersey, var en af de ledende teologiske kræfter bag udarbejdelsen af *The Fundamentals*, en serie på 12 populær-teologiske skrifter produceret for massedistribution i USA og den øvrige engelsktalende verden i årene 1910-1915.²⁴⁸ Serien repræsenterede tidens konservative teologi i et ønske om at dæmme op over for den tiltagende udbredelse af en moderne teologi, som fra Tyskland i 1900-tallet var begyndt at spredes i USA. Udgiverne så ikke mindst den historiske bibelkritik som nedbrydende.²⁴⁹ Fundamentalisterne har stærkt understreget Bibelens guddommelige inspiration, autoritet og ufejlbarlighed og

²⁴⁵ Bebbington bruger fire ord til at karakterisere evangelikal: Conversionism, Activism, Biblicism, Crucicentrism (Bebbington 2002:2-3); jf. Barclay 1997: 9-14.

²⁴⁶ Den 9. april 1906 regnes ofte for Pinsebevægelsens fødselsdag, idet en dreng den dag begyndte at tale i tunger ved et bedemøde i Los Angeles (Molland 1976:315). Om teologien Bloch-Hoell 1956; Molland 1976:314-325; NORV 1/1976 Båndet:8.

²⁴⁷ Om begrebet fundamentalismens oprindelse se Lønning 1997:15-17; Marsden 2006:118-123; Følner 2008:55-56.

²⁴⁸ Marsden 2006:118 beskriver, at det var oliemillionæren Lyman Stewart (1840-1923) fra Sydcalifornien, der finansierede trykning og distribution af de 12 populær-teologiske skrifter, som blev trykt og udsendt i årene 1910-15. Marsden støttes af Barr 1977:2, mens Lønning 1997:15 satte udgivelsen til 1909-12. Packer 1958 sagde, at udtrykket ”fundamentals” gik tilbage til 1909, mens trykningen af skrifterne var i gang i 1910.

²⁴⁹ Packer 1958; Barr 1977; Lønning 1997; Marsden 2006. Ud over understregningen af Bibelens inspiration og ufejlbarlighed påpegede pjecerne også som ”Fundamentals” Kristi guddom, jomfrufødslen, Bibelens mirakler, Kristi stedfortrædende forsoningsdød, hans fysiske, legemlige opstandelse og personlige genkomst. Desuden understregede pjecerne syndefaldets virkelighed, frelse ved tro, kraften i bøn og forpligtelsen på evangelisation.



fastholdt verbalinspirationen og en bogstavelig tolkning af for eksempel de seks skabelsesdage i Første Mosebog 1. Mange fundamentalister gik ind for Skriftens ufejlbarlighed på en sådan måde, at bestemte tolkninger blev opfattet som tegn på rigtig bibeltroskab.²⁵⁰ Mange fundamentalister opfattede tilslutning til premillennialisme som tegn på den rette ortodoksi.²⁵¹

Inden for IFES har Lloyd-Jones sjældent udtalt sig om fundamentalisme og aldrig udtrykkeligt reserveret sig over for bevægelsen. Hans grundholdning var også identisk med den, som forfatterne af de oprindelige skrifter *The Fundamentals* havde.²⁵² Når han en sjælden gang udtalte sig, var hans anliggende at advare imod, at man ophøjede en bestemt tolkning af et bibelsk skrift – for eksempel en premillennialistisk forståelse af Johannes' Åbenbaring – til kendetegnet på ægte bibeltroskab.²⁵³ Andre af lederne i IVF og IFES har udtalt sig mere detaljeret om fundamentalisme og evangelikalisme. De har været enige om, at de 12 populær-teologiske skrifter var rette ord i ret tid.²⁵⁴ Skrifterne var et opgør med den liberale teologi og skulle stå vagt om Bibelen som Guds autoritative ord og Bibelens frelsesbudskab, som det lød i Apostolicum. Deres kritik er gået på, at især den amerikanske fundamentalisme blev indelukket og udviklede en antiintellektualisme og kulturlukkethed, der yderligere isolerede den. Derfor har de allerfleste ledere i IFES afvist glosen fundamentalisme og i stedet brugt den lidt bredere betegnelse evangelikalisme.²⁵⁵

²⁵⁰ Stott 1955:15-16; Stott 1956:4-5.

²⁵¹ Millard J. Erickson redegjorde i sin bog *Contemporary Options in Eschatology* for, hvilke forskellige opfattelser der inden for evangelikalismen var i forståelsen af forholdet mellem Kristi genkomst og det såkaldte tusindårsrige. Om dispensationalismen skrev Erickson: "Because the rise of dispensationalism roughly paralleled that of the fundamentalist movement, it became virtually the official theology of fundamentalism. Some commentators have practically identified the two. Some proponents of dispensationalism consider it to be not an interpretation of the Bible, but simply a restatement of what the Bible says. Some have made it a test of orthodoxy, regarding one who fails to hold all of its points as one who denies Scripture itself" (Erickson 1990:109). Det falder uden for denne afhandling at redegøre nærmere for forholdet og sammenhængen mellem premillennialisme og dispensationalisme. Om premillennialismens og dispensationalismens betydning inden for fundamentalismen se Beale 1986:27-28.32.33.38.50.53.55-60.64.103.113.116-117.128-129.138.150-151.175.195.210.220.266.268.276.316.324-325.367.379 og Marsden 2006:4-5.7.27.44.46-48.102-103.104.107.108.112.118-123.194-195.200.221.222.224.228.233.268n.28.

I bogen *Fundamentalism and the Missouri Synod* redegjorde Milton L. Rudnick for, hvorfor Missourisynoden lagde distance til den amerikanske fundamentalisme. Det skyldtes dels, at man ville værne den ægte lutherdom mod reformert indflydelse, og dels at man var uenig i den premillennialisme og dispensationalisme, der var så fremtrædende i fundamentalistiske kredse (Lønning 1997:20, n. 20). Den kritik, Missourisynoden havde over for fundamentalismens premillennialisme og dispensationalisme, var NORV helt enig i (*Nemalah* 2/1985:63-81).

²⁵² Pope 2011.

²⁵³ Lloyd-Jones 1989:53-55.

²⁵⁴ Packer 1958:31.

²⁵⁵ Packer 1958:32; Barclay 1997:13.



Eftersom fundamentalismen voksede frem i reformerte kredse og primært understregede Bibelens formelle autoritet, men ikke talte meget om lov og evangelium og dåb og nadver, har lutherske kredse, der har afvist den historisk-kritiske bibelforskning, normalt ikke ønsket at tilslutte sig den fundamentalistiske bevægelse.

I 1960'erne blev ordet fundamentalist dog inden for den kirkelige højrefløj ofte brugt som betegnelse for en, der gik ind for Bibelens autoritet og ufejlbarlighed. Fordi adskillige i dag snarere opfatter ordet fundamentalist/fundamentalisme som et skældsord end et sagligt dækkende ord, er stadig flere inden for den kirkelige højrefløj ophørt med at bruge ordet de senere år.²⁵⁶

- ”Karismatisk” kommer af ordet karisma, der i NT betyder nådegave. Ordet bruges som betegnelse for den vækkelses- eller fornyelsesbevægelse, der i flere kirker voksede frem i 1950'erne med pentekostale træk, og som blev offentligt kendt i 1960.²⁵⁷ Bevægelsen har fra begyndelsen lagt vægt på at forny undervisningen om og brugen af nådegaverne, som de er beskrevet i NT. I begyndelsen fremtrådte bevægelsen som en økumenisk bevægelse med deltagelse fra stort set alle kirkesamfund i diverse stævner og konferencer. Fra 1970'erne blev det stadig mere karakteristisk for den karismatiske bevægelse, at den inden for de forskellige historiske kirkesamfund tilpassede sig den teologiske og kirkelige tradition i vedkommende kirkesamfund. Det har medført, at der siden slutningen af 1970'erne har været en katolsk karismatisk bevægelse, en reformert, en anglikansk, en metodistisk, en luthersk, ja til og med inden for den klassiske pinsebevægelse, har man fået sin egen ”karismatiske” bevægelse”.²⁵⁸ I Danmark er Dansk Oase således en karismatisk folkekirkelig bevægelse, men økumenisk åben.²⁵⁹

- ”Lavkirkelig”. En lavkirkelig kirketænkning understreger betydningen af den lutherske tanke om det almindelige præstedømme. En lavkirkelig organisation understreger lægmandens ret til at prædike og ofte også ret til at forvalte nadverens sakramente. En lavkirkelig organisation understreger sin uafhængighed af den officielle kirkes embedsapparat og ordninger.²⁶⁰

- ”Lovisk”. NORV brugte ofte ordet lovisk, der ikke findes i danske ordbøger. I Munch-Petersen, V.P. og Hartmann, E. 1970: *Svensk-Dansk Ordbog*, 3. udgave, Gyldendal findes ordet ”lagisk”, (relig.) = som holder på loven. Når NORV brugte ordet, beskrev han en forkyndelse, der havde en tilbøjelighed til at bringe loven ind i menneskets gudsforhold, så frelsen og frelsesvisheden ikke hvilede alene på Kristi gerning for syndige mennesker, men også på menneskets aktive modtagelse af nåden og nådens virkninger i mennesket. I en lovisk kristendomsforståelse spiller adiaforaspørgsmålene ofte en stor rolle.

²⁵⁶ Rudnick 1966; Jensen 1985; Rønne 2012; *IMT* 8/2014:9-17.

²⁵⁷ Om pentekostale træk: Bloch-Hoell 1956:154-158.334-354.

²⁵⁸ Engelsen 1981a:12-17; jf. NORV 1974:22-23; Madsen 1995:232-234.

²⁵⁹ M. Munch *DTTK* 04/2010:72-82.

²⁶⁰ Larsen 1943:184-188; Berg 1967; Thorngreen 1968:2-15.



• ”Lykkelig inkonsekvens”. NORV’s tankegang ved at bruge begrebet ”lykkelig inkonsekvens” var, at der var en nøje sammenhæng mellem bibelsyn og Kristusbekendelse. Han mente, at har man ikke det ortodokse bibelsyn, ville det normalt føre til en ubibelsk Kristusbekendelse. Dog medgav han, at der findes nogle, der ikke har et ortodokst bibelsyn, men som ikke desto mindre har en bibelsk Kristusbekendelse. Det er disse mennesker, han karakteriserede med ordene, at de ”fastholdes i en lykkelig inkonsekvens”.²⁶¹ Det er denne ”lykkelig inkonsekvens”-tænkning, der var baggrunden for, at NORV både kritiserede personer som for eksempel Giertz’, Hallesbys og Utnems bibelsyn og samtidig benyttede dem som prædikanter og undervisere. Det er samme ”lykkelig inkonsekvens”-tænkning, der ligger bag NORV’s kritik af for eksempel et baptistisk dåbssyn eller en spiritualistisk nadverforståelse og samtidig brug af sådanne personer som foredragsholdere og undervisere. Hans argument var, at der var personer med det beskrevne sakramentesyn som ikke desto mindre havde et ret bibelsyn og lærte bibelsk rigtigt om retfærdiggørelsen.²⁶² Det er denne ”lykkelig-inkonsekvens”-tænkning hos NORV, der betyder, at han i praksis ofte bliver mere rund eller mere åben, end hans markante dogmatiske formuleringer lader formode.

• ”Ortodoks lærebevidsthed”. Det betegner den holdning, hvor den rette lære gennemsyrrer en kirke eller en kirkelig organisation.

• ”Reformert”. I reformationstårhundredet var ”reformert” en fælles betegnelse for lutheranere og calvinister; fra begyndelsen af det 17. århundrede kaldtes kun calvinisterne for ”de reformerte”. I den westfalske fred 1648 omtales de, til forskel fra lutheranerne, som ”de der i deres egne kredse kaldes reformerte”. Ordet ”calvinist” bruger de selv kun om den konfessionalistiske retning. I lutherske kredse bruges nu ofte betegnelsen ”reformerte kirker” og ”reformert” ukorrekt om alle kirkesamfund til venstre for lutherdommen.²⁶³ I Konkordieformelen taler de lutherske underskrivere om ”vore reformerte kirker”. Men efterhånden afgrænsede lutheranere sig fra alle, som ikke ville undertegne Konkordieformelen eller i det mindste bekende sig til den uforandrede Confessio Augustana. De, som stod sammen på denne grund, gjorde krav på eneretten til navnet lutheranere og begyndte at kalde de andre for ”reformerte”.²⁶⁴ Egentlig kan man ikke tale om den, men kun om de reformerte kirker. De er indbyrdes selvstændige og har intet fælles bekendelsesskrift. Alligevel udgør de en åndelig enhed og etablerede en ”konfessionel familie” ved dannelsen af World Alliance of Reformed Churches holding the Presbyterian System.²⁶⁵

Fra reformationstidens venstrefløj eller radikale reformation har udviklet sig en række kirker for eksempel Baptistkirkerne, hvorfra medlemmer også er aktive i organisationer

²⁶¹ Se fx kronik i *KD* 18.11.1976.

²⁶² Jf. Sejergaard 2001:81.

²⁶³ Molland 1976:257.

²⁶⁴ Wisløff 1974:73.

²⁶⁵ Molland 1976:257.



som IFES og Scripture Union.²⁶⁶ Andre kirker som Metodistkirken, Plymouth Brethren med flere er opstået efter reformationen. De forskellige nationale bevægelser inden for IFES og Scripture Union kan have et forskelligt teologisk præg afhængig af, om det er ”ægte” reformerte, anglikanere eller efterkommere efter kirker med direkte eller indirekte udspring i reformationens venstrefløj, eller det er senere opståede kirker, der præger den nationale bevægelse. I denne afhandling bruger jeg ordet reformert om calvinister, baptister, metodister med flere samt lavkirkelige anglikanere.²⁶⁷ Dermed bruger jeg ordet reformert i samme betydning, som evangelikalisme, dog er der den forskel, at evangelikalisme også omfatter lutheranere. Med denne definition af begrebet reformert, har jeg et begreb, der omfatter alle de forskellige konfessionelle holdninger, som lutheranere og dermed NORV samarbejdede med i IFES og Scripture Union. Jeg har også overvejet betegnelsen ikke-luthersk, men den benævnelse kan også omfatte katolske kirker. Her vendte NORV sig markant imod, at repræsentanter fra den Romersk Katolske Kirke kunne være aktive i IFES og Scripture Union.

²⁶⁶ Om denne udvikling Williams 2000. Desuden NORV *Båndet* 1/1976:8; Liechty 1994; Barclay and Horn 2002:167-168; Bebbington 2002:12; Williams & Mergal 2006; MacLeod 2007:27.

²⁶⁷ Det evangeliske element i anglikanismen er særlig nedlagt i dens officielle bekendelsesskrift, de 39 artikler, som har et luthersk og calvinsk præg. Den anglikanske kirkes ramme er katolsk, men læren er evangelisk, er det blevet sagt (Molland 1976:169).



II. På bibelsk grund

1. Oprettelsen af Kristeligt Forbund for Studerende

I dette kapitel vil jeg undersøge, hvorfor og hvordan NORV oprettede Kristeligt Forbund for Studerende (KFS). Kildematerialet er især NORV's breve og redegørelser ofte udarbejdet kort tid efter de begivenheder, der omtales. De breve, NORV har modtaget, er naturligvis også blevet inddraget. Jeg har også fået adgang til foredragsmanuskripter hos Danmarks Kristelige Studenterbevægelses daværende ledere, ligesom jeg har studeret indlæg fra den offentlige debat. Hvor der foreligger protokoller og programmer, er de inddraget.

I gymnasieårene deltog NORV i Danmarks Kristelige Gymnasiastbevægelses (DKG) møder i Odense. Men han var ofte frustreret, da der efter hans vurdering var for lidt evighedsalvor og bibelsk indhold i disse møder.²⁶⁸ Da NORV begyndte at studere teologi i København, deltog han i Kristelig Akademisk Forenings (KAF) arrangementer. Men det blev en stor skuffelse, fordi han fandt, at han mødte en forkyndelse, der savnede klarhed og bibelsk tyngde.²⁶⁹ Bag NORV's reaktion lå et forskelligt syn i forhold til KAF på holdningen til sekulariseringen.²⁷⁰ Når man i DKG/DKS / KAF brugte foredragsholdere som Løgstrup, Sløk og Lindhardt, hang det blandt andet sammen med, at man mente, at de kunne oversætte Bibelens budskab og formidle det i et sådant sprog, at tidens sekulariserede gymnasister og studenter kunne forstå det. I NORV's tænkning betød sådanne forsøg, at man udvandede Bibelens budskab og i værste fald forrådte det. NORV ville nå de sekulariserede studerende med traditionelle bibeltimer.

Både som gymnasiast og ung stud.theol. deltog NORV imidlertid også i De Nordiske Studenter- og Gymnasiastmøder på bibelsk grund. Her mødte han en forkyndelse, der efter hans vurdering havde bibelsk substans, og som han var tryk ved. Sommeren 1956 deltog NORV sammen med stud.theol. Flemming Frøkjær-Jensen (f.1934) i det nordiske studentermøde i Hald i Norge, hvor Carl Fr. Wisløff var hovedtaler. Især Wisløffs tale over emnet: "Venter du at blive brugt af Gud?" gjorde et uudsletteligt indtryk på de to danske stud.theol.er. På færgen fra Oslo tilbage til Danmark blev visionen om at begynde en studiekreds født.²⁷¹

Den 14. september 1956 indbød NORV til en studiekreds, hvorudfra studenter- og gymnasistarbejdet KFS voksede frem.²⁷² Da KFS trådte offentligt frem, brugte man til stadighed formuleringen "På bibelsk grund".²⁷³ Man finder den på programmer,

²⁶⁸ Andersen 2001:12.

²⁶⁹ NORV 1960up:1.

²⁷⁰ Se indledningen I-2:6-9.

²⁷¹ Hoffmann-Hansen 2006:41.

²⁷² Eriksen 1989:4-5.9; Hoffmann-Hansen 2006:41-42.

²⁷³ Om formuleringen "på bibelsk grund" historie: Kofod-Svendsen 2009.



løbesedler, plakater og lignende. Man præsenterede sig som den danske gren af De nordiske Studenter- og Gymnasiastmøder på bibelsk grund.²⁷⁴ Man følte sig i en historisk sammenhæng med det, der i Danmark var kendt som den gamle Credo-kreds eller Hallesbymøderne, der var ophørt med at eksistere foråret 1955.²⁷⁵

2. Bibelsyn

Etableringen af KFS resulterede i flere henvendelser fra Danmarks Kristelige Studenterbevægelse (DKS) og dens afdeling i København KAF, som fandt det beklageligt, hvis der skulle bestå to studenterarbejder ved siden af hinanden og til dels i konkurrence med hinanden, når begge ønskede at arbejde på Folkekirkens grund. Hvis KFS ikke ville blive en del af KAF, burde man i det mindste finde en form for samarbejde. KAF tilbød direkte, at folk fra KFS både kunne blive bibelkredsledere og få bestyrelsesposter i KAF. KFS tog denne henvendelse seriøst. NORV begrundede det blandt andet med, at flere af dem, som var med i KFS' arbejde, selv havde gode, kristne venner i DKS, som ikke forstod KFS' holdning, og som gentagne gange havde kritiseret KFS' stillingtagen.²⁷⁶

Derfor blev der over en længere periode ført teologiske drøftelser, hvor DKS/KAF primært var repræsenteret af Eduard Nielsen, der i 1955 blev dr.theol. og i 1956 professor i GT ved Det Teologiske Fakultet i København og samme år formand for KAF, og cand. theol. Erik Ågård (f.1930), der 1955-1960 var sekretær for DKS og fra 1956 tillige sekretær for KAF.²⁷⁷ KFS var primært repræsenteret af NORV, men nogle gange deltog Frøkjær-Jensen også.²⁷⁸ Der findes ikke referater fra disse drøftelser, men NORV refererede flere steder til dem i breve og artikler fra den tid, ligesom han omtalte disse samtaler i sin redegørelse fra 1960 om grundlaget for et kristent studenterarbejde. Derudfra fremgår det, at man primært har drøftet bibelsyn, kirkesyn og arbejdssyn for et kristent studenterarbejde.²⁷⁹

²⁷⁴ KFS-arkiv æske 081.

²⁷⁵ Hartling & Müller 1942:146; Kofod-Svendsen 2008:197-226.

²⁷⁶ NORV 1960up:4.

²⁷⁷ I Ågårds tid som sekretær skiftede KAF navn til Københavns Kristelige Studenterbevægelse.

²⁷⁸ NORV 1960up. Under disse drøftelser med Eduard Nielsen rejste NORV til Norge og besøgte Olav Valen-Sendstad, NORV's brev 15.01.1986 til Olav Valen-Sendstads søn Aksel Valen-Sendstad (1932-2011), (DBI-arkiv æske 36). Eduard Nielsen har meddelt mig, at som han huskede det, havde NORV efter rejsen til Norge været totalt kompromisløs under bibelsynsdrøftelserne.

²⁷⁹ Om det historiske forløb af disse samtaler henvises til Eriksen 1959:10; jf. Eduard Nielsens kronik i KD 03.10.1957. Jeg har haft flere telefonsamtaler med Erik Ågård, ligesom Eduard Nielsen indbød mig til frokost 02.07.2009, hvor han velvilligt lånte mig nogle foredragsmanuskripter fra den tid, han førte drøftelser om bibelsynet med NORV. Både Ågård og Nielsen bekræftede, at de havde haft flere samtaler med NORV om forholdet mellem DKS/KAF og KFS, hvor henholdsvis bibelsynet og kirkesynet havde været i centrum. Under frokosten fortalte Eduard Nielsen også, at det forord til Gads Danske Bibelleksikon, der udkom i 1965, havde han skrevet og derefter vist det til Bent Noack (1915-2004), der straks havde tilsluttet sig det. Eduard Nielsen understregede også, at de holdninger, han



Man kan danne sig et indtryk af, hvad Eduard Nielsen har lagt vægt på om bibelsynet under disse drøftelser ved at studere nogle manuskripter til foredrag, som han holdt i denne periode.²⁸⁰ I 1958-1959 afholdt Eduard Nielsen tillige forelæsninger over "Israels Historie", der under titlen *Grundrids af Israels Historie* udkom i 1959.

På denne baggrund har Eduard Nielsen uden tvivl under drøftelserne på en markant måde været fortaler for det historisk-kritiske bibelsyn, ligesom han givetvis har afvist et bibelsyn inspireret af den lutherske ortodoksi og understreget, at Bibelens bøger og beretninger skulle behandles, kommenteres og analyseres som et hvilket som helst andet dokument fra fortid eller nutid.²⁸¹ Derimod kan vi i dag ikke med sikkerhed vide, om han allerede under samtalerne med NORV direkte har udtalt, hvad der står i forordet til *Gads Danske Bibelleksikon* 1965, selv om det har sandsynligheden for sig:

Derimod er et andet standpunkt definitivt forladt: at samtlige kommaer og ord, sætninger og afsnit, historiske oplysninger og misforståelser, hver for sig skulle være identisk med Guds ord (verbalinspirationen). Skønt opgivet af de fleste teologer allerede i det 18. årh. lever denne opfattelse endnu videre hos mange ikke-teologer. *Gads Danske Bibelleksikon* vil denne opfattelse til livs, for den er både usand og ukristelig.

Over for Eduard Nielsen har NORV givetvis understreget, som han formulerede det i sin redegørelse fra 1960, at Bibelen helt igennem var Guds pålidelige, klare og forståelige ord. Efter de mange teologiske drøftelser om bibelsynet konkluderede NORV, at han med sit syn befandt sig i et klart modsætningsforhold til megen moderne teologi. Efter NORV's opfattelse kunne der ikke bygges bro mellem de to principielt helt forskellige bibelsyn, der stod over for hinanden.²⁸²

gav udtryk for i 1965, havde han haft allerede, da han var formand for KAF og havde haft teologiske drøftelser med NORV. Det samme var tilfældet med synspunkterne i artiklen "Bibelen i historieforskningen" i bogen *Bibelsyn* fra 1985.

²⁸⁰ Titel på det enkelte foredrag og datoen for, hvornår det er holdt, findes under Bibliografien.

²⁸¹ I sit foredrag "Hvad skal vi med Det gamle Testamente" holdt i DKG 03.01.1958 udtalte Eduard Nielsen bl.a.: "Den historisk-kritiske forskning kunne ikke slå sig til ro med det, som man efterhånden var nået frem til at hævde i det 17. århundredes ortodokse teologi: at hvert ord, bogstav og komma i såvel det gl. som det nye Testamente var udtryk for Guds vilje, væsen og inspireret af den hellige ånd" (s.7). Om den lutherske ortodoksis bibelsyn se indledningen I-8:37. Om det historisk-kritiske bibelsyn se Nielsen 1985; Müller 2013:6-16.

²⁸² NORV 1960up:6. Se yderligere bilag I-II.2. Under frokosten med Eduard Nielsen nævnte han, at som han huskede drøftelserne om bibelsyn, havde der været stor principiel uenighed mellem NORV og ham. Det bør bemærkes, at selv om Jan Lindhardt (f.1938) langt fra har samme bibelsyn som NORV, så fremfører han i Cappelørns bog om bibelsyn en ret skarp kritik af den historisk-kritiske metode fremstillet af Eduard Nielsen (Lindhardt 1985). Denne diskussion er i dag indarbejdet i det eksegetiske arbejde overalt i Danmark, jf. fx programerklæringen for Københavns Universitets Center for Studiet af Bibelens brug <http://www.teol.ku.dk/csbb/om-.csbb/>.



Da KFS havde afsluttet de teologiske drøftelser med DKS, udarbejdede NORV en redegørelse om, hvad han anså for at være et solidt fundament for alt kristent arbejde.²⁸³ I en fodnote i indledningen henviste NORV til skriftlige arbejder af nordmændene Erling Utnem (1920-2007) og Carl Fr. Wisløff.²⁸⁴ Dermed tilkendegav NORV, at KFS fra begyndelsen rummede både det konservative og det ortodokse bibelsyn.²⁸⁵ Norges Kristelige Student- og Skoleungdomslags (NKSS) første leder professor Ole Hallesby havde et konservativt bibelsyn.²⁸⁶ Hallesbys bibelsyn har været det dominerende syn gennem NKSS' historie ligesom ved det norske Menighetsfakultet.²⁸⁷ Der har imidlertid været undtagelser. Den mest kendte og fremtrædende var Carl Fr. Wisløff, der allerede som ung havde studeret ortodokse teologer fra Missourisynoden og tilegnet sig deres grundholdning uden dog at kunne følge dem i alt.²⁸⁸

NORV's udgangspunkt var, at Gud har talt. Det har han gjort gennem sine profeter og apostle og sin egen søn Jesus Kristus. Ud fra det standpunkt konkluderede NORV, at Bibelen var den kristne menigheds eneste autoritet i alle spørgsmål vedrørende kristen tro og livsførelse.²⁸⁹ At Bibelen i KFS' historie har været den eneste autoritet med hensyn til kristen tro, lære og liv, fremgår af alle vedtægter og andre officielle dokumenter.

²⁸³ Flemming Frøkjær-Jensen har i en mail 13.01.2009 meddelt mig, at NORV alene udarbejdede den lange redegørelse. Ifølge KFS protokol af 15.09.1959 (KFS-arkiv æske 003) og Frøkjær-Jensens mail oplæste NORV så redegørelsen på et arbejdsudvalgsmøde i København, hvor man efter en del ændringer godkendte den, hvorefter NORV lavede den endelige version, jf. Eriksen 1989:6.

²⁸⁴ Utnem var 1948-1953 sekretær i Norges Kristelige Student- og Skoleungdomslag (NKSS), 1953-1955 lærer på Indremisjonens bibelskole i Oslo, 1955-1967 lærer på Misjonsskolen (navnet dengang) i Stavanger, 1967-1970 res. kap. i Sarpsborg, 1970-1973 rektor ved MFpraktikum, 1973-1983 biskop i Agder. Wisløff var 1932-1933 NKSS' første sekretær, 1932-1940 hjælpepræst/sognepræst i Vaterland Småkirke, 1940-1947 sognepræst i Birkenes, 1947-1960 rektor ved MF praktikum, 1961-1975 professor i kirkehistorie ved MF.

²⁸⁵ I "Referat från Nordisk teologisk konsultation 24.-25. april 1982" bekræfter NORV, at KFS fra begyndelsen rummede både et konservativt og et ortodokst bibelsyn (KFS-arkiv æske 108). Selv om NORV i 1982 udtalte sig om forhold, der lå mere end 25 år tilbage i tiden, har det bestemt sandsynligheden for sig, at hans udsagn er korrekt, idet han på den konsultation holdt et foredrag, hvor han var stærkt kritisk til det konservative bibelsyn.

Se om "Den lutherske ortodoksis bibelsyn" og "Det "konservative" og det "ortodokse" bibelsyn" i kapitel 8 om NORVs sprogbrug og begreber.

²⁸⁶ NKSS hed oprindeligt Norges kristelige Studentlag. Om baggrund og drivkraft for dets oprettelse er der givet lidt forskellige begrundelser og forklaringer se Kristensen 1993:11-18. Carl Fr. Wisløff korrigerede også i *Norsk Kirkehistorie III* den fremstilling, han havde givet ved Norges kristelige Studentlags 10-års-jubilæum (Wisløff 1971:328). Om Hallesbys bibelsyn: Hallesby 1920:175-224; Kofod-Svendsen 2009:241-254.

²⁸⁷ Austad 1982; Holter 1982; Modalsli 1982; Solli 1992; Øystese 1992; Haanes 1998a.

²⁸⁸ Wisløff 1946:7; Wisløff 1964; Boe 1999:104; jf. Seierstad 1937; Seierstad 1938; Wisløff 1937; Wisløff 1938.

²⁸⁹ NORV 1960up:5.



NORV understregede dernæst, at alt i Bibelen var menneskeligt og tidsbestemt, da det var skrevet af mennesker, der ikke skrev efter mekanisk diktat, men brugte deres evner og tanker, så hvert enkelt skrift havde sit eget forfattersærpræg. Samtidig fastholdt NORV, at alt i Bibelen var guddommeligt, idet de bibelske forfattere var drevet af Helligånden, så de udtalte, hvad de fik fra Gud. Denne opfattelse byggede NORV ligesom Asschenfeldt-Hansen, Pieper og Wisløff især på 2 Tim 3,15-16 og 2 Pet 1,20-21.²⁹⁰ Fordi Helligånden var den egentlige ophavsmand til Skriften, indeholdt den ingen indre modsigelser. Forholdet mellem det menneskelige og det guddommelige i Skriften sammenlignede NORV med forholdet mellem det guddommelige og det menneskelige i Jesu Kristi person, som efter hans opfattelse unddrog sig vor undersøgelse og kontrol. I sammenligningen af det menneskelige og det guddommelige i Skriften med forholdet mellem det menneskelige og det guddommelige i Jesu Kristi person var NORV tydeligt inspireret af Asschenfeldt-Hansen.²⁹¹

Om den historisk-kritiske metode sagde NORV, at hvis den ville behandle Bibelen ud fra almindelig profanhistorisk tankegang, ville den ikke kunne øve historisk retfærdighed mod det bibelske tekstmateriale og udføre noget egentligt *teologisk* arbejde. Den kunne kun beskæftige sig med teologiens udenomsværker, fordi den efter hans opfattelse ud fra sin metode så bort fra underet og det guddommelige og ville forstå de bibelske tekster ud fra immanente faktorer og årsagssammenhænge, der var tilgængelige for den naturlige, menneskelige erkendelse. Når NORV talte om, at den historisk-kritiske metode så bort fra underet, var han ikke alene sagligt på linje med den Asschenfeldt-Hansen, der åndeligt havde præget hans hjem, og den Olav Valen-Sendstad han havde besøgt, da han drøftede bibelsyn med Eduard Nielsen, men også NORV's sprogbrug og argumentationsmåde mindede påfaldende meget om dem.²⁹² NORV mente, at man kun kunne foretage egentlig teologisk forskning, når man havde frigjort sig fra den aksiomatiske forudsætning, at alt i tilværelsen måtte have sin "naturlige" forklaring. Selv om NORV ikke satte ord på, kan der næppe være tvivl om, at han dermed polemiserede mod Eduard Nielsen og mod meget af den undervisning, han havde modtaget som stud.theol., og mod det, professor, dr.theol. Mogens Müller (f.1946) har kaldt den "store konsensus", der i den periode prægede Det Teologiske Fakultet i synet på og anvendelsen af den historisk-kritiske metode i dens klassiske udformning.²⁹³

Når NORV i forlængelse af sin afvisning af den historisk-kritiske metode skitserede sin egen metode til at forstå de bibelske tekster, nævnte han en helt anden forudsætning, som, han mente, var nødvendig for at nå til en ret forståelse af det bibelske budskab. Den kaldte han *Omvendelse* og *tro*. Dette uddybede han ved at sige, at det var Skriftens

²⁹⁰ Asschenfeldt-Hansen bd.1 1919:10; Pieper 1950:216; Wisløff 1946:21-28.

²⁹¹ Asschenfeldt-Hansen bd.1 1919:11.

²⁹² Asschenfeldt-Hansen bd.4 1921:394; bd.5 1921:381; Valen-Sendstad *Fast Grunn* 4/1950:242.

²⁹³ Müller 2013:15.



eget vidnesbyrd, at Helligånden alene var dens rette fortolker, og at intet menneske kunne fatte Guds ord uden at eje Helligånden.²⁹⁴ Det gik han mere i detaljer med i 1984, hvor han beskrev, hvad han forstod ved at studere teologi ud fra troens forudsætninger. For NORV havde kristen teologi Guds åbenbaringsord i historien, Jesu Kristi Gud-menneskelighed og Bibelen egenart som Guds åbenbaringsord som sin forudsætning. Han mente, at det var alene ud fra disse *troens forudsætninger*, at sand teologi overhovedet var mulig. Han mente endvidere, at det alene var i kongenialitet med og under stadig respekt for disse trosforudsætninger, at ret bibelforskning og bibelfortolkning kunne bedrives.

I lyset af det opstillede NORV følgende hermeneutiske grundsætninger: 1. Nødvendigheden og den stadige afhængighed af Helligåndens oplysning og vejledning. 2. Nødvendigheden af en historisk-grammatisk eksegesi, hvor han fastslog, at der kun fandtes én sand skriftmening, nemlig den af Helligånden intenderede, og det var netop den enkle og ligefremme bogstavelige mening. 3. Skriften fortolkede sig selv og behøvede ingen yderligere instans ved siden af eller over sig.²⁹⁵

Når NORV for at forstå de bibelske tekster talte om omvendelse og tro, og at fortolkeren skulle eje Helligånden, var han påvirket af blandt andet Ole Hallesby, der som student var en varm tilhænger af *theologia irrogenitorum*, men som efter sin omvendelse understregede betydningen af *theologia regenitorum*. Hallesby skelnede mellem det naturlige menneskes sans for religion og det genfødte menneskes nye åndelige sans og nye åndsfødte erkendelse. Han nævnte også, at det naturlige menneske kun kunne fatte og forstå de ydre ting ved kristendommen, mens alene den genfødte kunne forstå og beskrive troslivet med Gud.²⁹⁶ Hallesby mente tillige, at det genfødte menneskes nye åndelige sans og nye åndsfødte erkendelse medførte, at det kunne skelne mellem, hvad der inden for Skriften var det ufejlbarlige åbenbaringsord, og hvor der var fejl i spørgsmål af naturhistorisk, geografisk, topografisk og historisk art.²⁹⁷ På det punkt fulgte NORV aldrig Hallesby, men han afviste tværtimod hans standpunkt ved flere lejligheder.²⁹⁸

I sin tale om omvendelse og tro som forudsætning for at kunne forstå de bibelske skrifter var NORV også påvirket af Olav Valen-Sendstad, der havde vurderet, om der fandtes en neutral og forudsætningsløs historievidenskab om Bibelen. Hans konklusion var, at ingen var forudsætningsløs. Hans egen følgeslutning ud fra Bibelen – blandt andet 2 Kor 3 – var, at teologi og bibelforskning måtte være det genfødte menneskes opgave, da et uomvendt og uigenfødt menneske på en afgørende måde savnede

²⁹⁴ NORV 1960up:7. Se yderligere bilag 2-II.2.

²⁹⁵ Det siges i NORV 1960up, men uddybes i NORV 1984:32-37.

²⁹⁶ Hallesby 1920:21-23; jf. Moe 1962:45-46; Tiilikä 1962:70.

²⁹⁷ Hallesby 1920:175-224.

²⁹⁸ Kronik i *KD* 18.11.1976; foredrag om bibelsyn holdt på de nordiske studenterbevægelser konsultation 24.04-25.05.1982 (KFS-arkiv æske 108).



væsentlige forudsætninger for at kunne forstå Bibelen rigtigt.²⁹⁹ Også Hugo Odeberg og Carl Fr. Wisløff havde formuleret forholdet mellem troen og bibelsynet med udgangspunkt i den troendes forhold til Kristus. Begge hævdede, at den troende burde indtage det forhold til Skriften, som Jesus og apostlene havde.³⁰⁰

Allerede en af den lutherske ortodoksis førende dogmatikere Johann Gerhard (1582-1637) havde skelnet mellem *ratio renata* og *ratio non renata*. Ved genfødslen kunne fornuften igen forstå Bibelen. Den ikke-genfødte bedømte trosmysterierne som dårskab. Gerhard havde også ment, at den rette forståelse af Bibelen var betinget af Ånden. Men Ånden blev kun skænket gennem Ordet. I Jakob Philipp Speners tanker om fornyelsen af de teologiske videnskaber havde begrebet *theologia regenitorum* en central plads.³⁰¹

Når NORV formulerede sin kritik af teologien ved de teologiske fakulteter, nævnte han ikke navne eller kritiserede en specifik teologi, men når han brugte ord som, at under indtryk af de sidste århundreders historisk-kritiske bibelforskning var der mange, som havde opgivet og forkastet enhver tro på Bibelen som autoritet, fremførte han en generel kritik.³⁰² Under drøftelserne med DKS/KAF var professor P.G. Lindhardt imidlertid en af de personer, hvis teologi NORV var meget kritisk over for, og det var et af kritikpunkterne, at DKS brugte Lindhardt som prædikant og foredragsholder.³⁰³ Derfor har Lindhardt sikkert efter NORV's opfattelse været en af de mange, som havde opgivet og forkastet enhver tro på Bibelen som autoritet, eftersom Lindhardt i 1949 og 1952 i markante vendinger havde afvist Skriftens autoritet.³⁰⁴ Det må formodes, at NORV's ord ikke så meget skulle ses som kritik af enkeltpersoner, men snarere som kritik af det han forstod som en generel tendens i dansk teologi. Denne generelle kritik omsatte han i konkret handling i de kommende år dels ved i forskellige publikationer at fremføre en markant kritik af det, han kaldte universitets teologien, og dels i hans aktive arbejde på at etablere supplerende og alternative uddannelsesinstitutioner til de teologiske fakulteter. Hans teologi fik konsekvens.

²⁹⁹ Valen-Sendstad *Fast Grunn* 4/1950:237-239. I sin disputats *Gudserkjennelsens problem i Olav Valen-Sendstads teologi* påviser Arne Helge Teigen, at O. Valen-Sendstad mente, at den kristne tolkning af Skriftens gudsåbenbaring forudsatte en helt bestemt slags forudforståelse og referenceramme, nemlig den som etableres i og med den eksistentielle erfaring af at møde Gud som lovens og evangeliets Gud gennem Skriftens budskab (Teigen 2006:153, jf. indledningen I-2:24-25); jf. at det i 1800-tallet havde været en selvfølge, at såvel lærere som studenter ved Det Teologiske Fakultet i København var medlemmer af Folkekirken og helst også personligt troende (Müller 2013:7).

³⁰⁰ Odeberg 1960:27-33; Odeberg udateret: 21-26.61-63; Wisløff 1965:18; jf. Teigen 2008:12.

³⁰¹ Häggglund 1951:162.217; Häggglund 1981:304; Radler 1988:180.231-233.

³⁰² NORV 1960up:6; se indledningen I-2:17-21.

³⁰³ NORV 1960up:2.

³⁰⁴ *Universitas* 8/1949:2; Lindhardt 1952:53-55.



NORV tog ikke alene et opgør med dem, han var fundamentalt uenig med, men han omtalte også nogle, som han beskrev ved at sige, at de havde kviet sig ved at gå så langt, at de havde opgivet enhver tro på Bibelen som autoritet. De havde tværtimod forsøgt forskellige udveje for alligevel at kunne fastholde Bibelen som hellig skrift. NORV beskrev dem ved at sige, at de ikke fastholdt det ortodokse bibelsyn, og de talte om Bibelens menneskelige side på en sådan måde, at den var behæftet med mange fejl og selvmodsigelser. Efter hans opfattelse mente de, at Bibelen ikke *var* Guds ord, men den *indeholdt* Guds ord.³⁰⁵

NORV sagde ikke, hvem han polemiserede imod, men et godt bud kunne være professor N.H. Søb, der i adskillige år havde givet udtryk for det, som stort set samtlige teologer i Danmark var enige om, da NORV skrev sine formuleringer: Hverken GT eller NT var ufejlbarlige.³⁰⁶ Når NORV kritiserede forskellige udgaver af det konservative bibelsyn, bevægede han sig ud i den dobbelthet til det konservative bibelsyn, som prægede ham hele livet. På den ene side var han skeptisk og kritisk til det konservative bibelsyn, og undertiden vendte han sig imod det i stærke vendinger. Samtidig samarbejdede han normalt i forskellige sammenhænge med personer med et konservativt bibelsyn. Da NORV stiftede KFS, havde han et tæt samarbejde med NKSS i Norge. Han var også meget taknemmelig, da Hallesby lovede at tale til et KFS møde.³⁰⁷ Samtidig udtrykte Hallesby i sin principlære om bibelsynet flere af de ting, NORV kritiserede, for eksempel fastholdt Hallesby både, at Bibelen var en autoritativ hellig skrift, og samtidig talte han i flere sammenhænge i markante vendinger om fejl og modsigelser i Bibelen.³⁰⁸ Havde NORV studeret Hallesbys bibelsyn, som han havde udfoldet det i sin principlære, ville NORV have vidst, at hans kritiske ord også ramte Hallesby.³⁰⁹

³⁰⁵ NORV 1960up:6; om det ortodokse bibelsyn og det konservative bibelsyn.

Se om "Den lutherske ortodoksis bibelsyn" og "Det "konservative" og det "ortodokse" bibelsyn" i kapitel 8 om NORVs sprogbrug og begreber.

³⁰⁶ Se fx Søb 1947:132-133 og Søb 1951:29-37. Søb's afvisning af det ortodokse bibelsyn fremgik tydeligt af et håndskrevet brev 09.04.1969, som han sendte til sognepræst Jens Schmidt (1919-1991). Søb skrev bl.a.: "De forstår nok, at det nærmest er mig ubegribeligt, at en mand, der har taget teologisk embedseksamen, kan skrive således. Og De forstår, at jeg er bange for, at De skal gøre fortræd, især hvis De får med gymnasiaster og seminarister og lignende at gøre. At argumentere med Dem, anser jeg for håbløst. Efter min mening er det oplagt, at Deres standpunkt er umuligt, og at De faktisk forlanger, at Bibelen skal være helt anderledes, end den efter Guds vilje er. De begærer en "herlighedens teologi", ikke en "korsets teologi", for at bruge Luthers berømte udtryk". Brevet findes i sønnen Birger Reuss Schmidts privatarkiv. Den samme totalt afvisende holdning over for det ortodokse bibelsyn udviste Søb i sin anmeldelse 23.03.1970 i *KD* af O. Børlos Jensen *Kan vi stole på Bibelen?*

³⁰⁷ NORV's brev 08.07.1959 til Hallesby, NORV's brev 14.07.1959 til Arthur With (KFS-arkiv æske 01).

³⁰⁸ Hallesby 1920:175-224.

³⁰⁹ Jf. NORV 1960:6 og Hallesby 1920:178-180.



3. Kirkesyn

Med DKS' og KAF's sekretær Erik Ågård drøftede NORV især Folkekirken's bekendelsesgrundlag, og hvad det betød i praksis.³¹⁰ I samme periode arbejdede Erik Ågård på sin bog *Den foragtede gudstjeneste*, der udkom 1960. Professor Regin Prenter havde skrevet et meget rosende forord, og forfatteren anbefalede til videre læsning bøger af bl.a. Prenter, K.E. Skydsgaard og Bo Giertz (1905-1998). Ågårds bog og hans anbefalinger til videre læsning repræsenterede klassisk luthersk kirkekristendom. Hvorfor kunne Ågård og NORV, der teologisk måtte have været enige i en række spørgsmål, alligevel ikke finde hinanden? Det begrundede NORV i sin redegørelse fra 1960.

Da NORV i 1960 offentligt begrundede KFS' brud med DKS, henviste han til DKS' teologiske grundsyn og kirkeforståelse.³¹¹ I september 1957 havde Ågård og NORV haft en drøftelse, hvor Ågård ifølge NORV's oplysninger til sognepræst Henning Legarth havde udtalt, at Folkekirken's studenterarbejde måtte være lige så rummeligt som Folkekirken selv. Havde Folkekirken plads for både liberal og positiv teologi, så måtte Folkekirken's studenterarbejde i sit virke også have plads for både liberale og positive teologer som forkyndere.³¹²

Ifølge NORV's brev til sognepræst Legarth betød den linje, at man mistede evangeliets vækkende og missionerende kraft.³¹³ NORV ville som forkyndere og åndelige vejledere kun bruge personer, der var i fuld overensstemmelse med Bibelen og den evangelisk lutherske bekendelse.³¹⁴ NORV var imod den folkekirkeliggørelse, der var ved at indtræffe. NORV's udgangspunkt var, at Folkekirken var en bekendelseskirke med et klart læregrundlag, nemlig Bibelen og de lutherske bekendelsesskrifter. Samtidig var han overbevist om, at adskillige præster i Folkekirken og lærere ved de teologiske fakulteter var i konflikt med Folkekirken's læregrundlag. Det var ifølge NORV's udtalelser til *KD* den 30. juli 1960 hans

³¹⁰ Folkekirken er omtalt i §§ 4, 6 og 66 i Grundloven. Til nærmere forståelse henvises til Gammeltoft-Hansen 1999 og Gammeltoft-Hansens kommentarer til de samme §§ i Zahle 1999. Folkekirken er blevet forstået meget forskelligt siden 1849. NORV forstod Folkekirken som en bekendelseskirke og opfattede de forskellige folkekirkelige organisationer, der stod på Folkekirken's bekendelsesgrundlag, som en legitim del af Folkekirken. Andre inden for den kirkelige højrefløj har mere været inspireret af Grundtvig og betonet hans kongregationalistiske ekklesiologi. Inden for den kirkelige højrefløj findes forskellige kirkesyn, der igen er en medvirkende årsag til, at nogle inden for den kirkelige højrefløj forlader Folkekirken og danner frimenigheder. Nogle vælger en mellemposition i en valgmenighed, mens andre engagerer sig i Folkekirken på forskellig måde.

³¹¹ KFS' forhold til DKS var i realiteten identisk med KFS' forhold til KAF, eftersom KFS i offentligheden indtil 1962 stort set var at regne for et københavnsk studenterarbejde, selv om der fra november 1958 var en gruppe i Århus. Om NORV's nærmere begrundelse se bilag 3-II.3.

³¹² NORV i brev 06.10.1957 til sognepræst Henning Legarth (1912-1976) (KFS-arkiv æske 001); *Credo* 7/1958:9.

³¹³ Citeret fra ovennævnte brev.

³¹⁴ NORV1960up:1-2, jf. Eriksen 1989:5 og Eriksen 2006:22.



overbevisning, at der fandtes både falsk og sand lære i den danske Folkekirke, og under henvisning til en række skriftsteder hævdede NORV, at Jesus og apostlene klart havde lært, at man i den kristne kirke i ord og handling skulle sige nej til enhver form for falsk lære.³¹⁵ NORV understregede begrebet *vranglære*, der lige siden spillede en overordentlig stor rolle i alt, hvad han sagde og gjorde.

Konkret pegede NORV på professor P.G. Lindhardt, der ifølge NORV allerede i 1949 i DKS' blad *Universitas* havde fornægtet kirkens klassiske lære om forsoningen. I samme blad havde Regin Prenter taget skarp afstand fra Lindhardts udtalelser.³¹⁶ NORV understregede så under henvisning til *KD* den 7. august 1958, at Prenter på DKS' eget sommermøde i Hillerød 1958 havde forfulgt samme linje og stemplet forkyndere i Folkekirken som frembærere af en ny, alvorlig vranglære, idet de forkyndte syndernes forladelse og Guds kærlighed uden om forsoningen. Lindhardt var også kontroversiel med foredraget "Det evige liv", holdt på Askovs højskoles efterårsmøde den 14. september 1952 og foredraget "Hovedstrategien i kirkelig forkyndelse", holdt i Det Berlingske Hus den 16. januar 1958.³¹⁷

NORV var ikke tilfreds med, at man teologisk sagde nej til Lindhardts teologi i ord alene. Man måtte også gøre det i handling ved ikke at indbyde ham som foredragsholder/prædikant/skribent. Ågård var ikke enig i Lindhardts teologi, men han ønskede lejlighedsvis at bruge ham som foredragsholder.³¹⁸ Deres reelle uenighed gik på valget af forkyndere og medarbejdere i et kristent studenterarbejde. Man kan også sige, at de havde en forskellig opfattelse af at arbejde på Folkekirken grund, hvor Ågård principielt ville bruge alle Folkekirken medlemmer som prædikanter og foredragsholdere, mens NORV kun ville bruge dem, der efter hans vurdering stod på bibelsk grund, og som havde en bogstavelig forståelse af indholdet i Folkekirken bekendelsesskrifter.

Kort tid efter at Lindhardt havde holdt sit kontroversielle foredrag om det evige liv foregik der i 1953 i Norge en voldsom hoveddebat. Hallesby var anledningen. Under en søndagsprædiken, der blev radiotransmitteret, formanede han sine tilhørere til at omvende sig, mens det endnu var tid, for at de ikke skulle overraskes af døden og vågne i hovedet. Talen vakte offentlig debat. Schjelderup skrev indlæg mod Hallesby i norske blade, hvor han ikke alene kritiserede Hallesbys radioprædiken, men også gik til angreb på selve den bibelske lære om det evige hovedet. Hans bispekolleger karakteriserede hans indlæg med ordene "spontant, uklart, følelsesbetont", da de et halvt år senere blev

³¹⁵ NORV henviste bl.a. til Matt 7,15; ApG 20,28-32; Rom 16,17; Gal 1,8; 1 Tim 6,20; 2 Tim 2,14-21; 2 Joh v.9-11 og Jud v.3-4, NORV 1960up:2.

³¹⁶ Interviewet med Lindhardt findes i *Universitas* 8/1949:2f., og Prenters indlæg står i *Universitas* 10/1949:3-4.

³¹⁷ Lindhardt 1962; Lindhardt 1958b.

³¹⁸ NORV 1960up:1-2. I en telefonsamtale med mig har Erik Ågård bekræftet, at han i drøftelserne med NORV havde forsvaret at bruge Lindhardt som prædikant og foredragsholder, men han mente, at NORV havde overbetonet Lindhardts betydning. Lindhardt havde kun været en ud af mange foredragsholdere, og han havde ikke været centralt placeret i DKS' arbejde.



anmodet om at vurdere Schjelderups ord i forhold til kirkens bekendelse.³¹⁹ I den videre debat valgte Schjelderup at fastholde, at han stod for kærlighedens evangelium og i konsekvens af det afviste Guds vrede. Hans egentlige anliggende var at gøre en lille kirke større og mere åben.³²⁰ Schjelderup ønskede at gøre kristendommen troværdig for det moderne menneske. Lige siden han i sin ungdom blev påvirket af den liberale teologi, satte han etikken i centrum. Det var primært af etiske grunde, at Schjelderup begyndte sin kritik af Hallesbys helvedesprædiken. Schjelderup kunne hverken etisk eller intellektuelt acceptere troen på Gud som både en kærlig far og en Gud, der sender mennesker, som afviser Kristus, i helvede.³²¹ I sit ønske om at nå det moderne menneske var Schjelderup parat til at omtolke Bibelen og den lutherske bekendelse, så kristendommen blev etisk acceptabel efter Schjelderups vurdering. Schjelderup var hele livet nervøs for, at kirken var ligegyldig over for social nød og menneskers daglige problemer, ligesom han frygtede, at skarpe dogmer skulle spærre for Jesus Kristus, som han definerede ham. Med etikken i centrum og en kulturåben holdning ville Schjelderup nå det moderne menneske.³²² Schjelderup kom til at stå som symbolfigur for mange enkeltpersoner, der af en eller anden grund ikke trivedes i mere traditionelle kristne miljøer.

Når man sammenligner Ågårds *Den foragtede gudstjeneste* med Giertz' forskellige bøger fra 1930'erne og 1940'erne, hvor Ågård i sin bog udtrykkelig anbefalede de af Giertz' bøger, der var oversat til dansk, fremgår det, at Ågård var præget af Giertz' kærlighed til gudstjenesten.³²³ Dog var der en væsentlig forskel. Som nytiltrådt biskop havde Giertz i sit *Herdabrev* til præster og menigheder i Göteborgs stift blandt andet skrevet om liturgi og vækkelse.³²⁴ Giertz havde understreget, at man kunne lave mange aktivistinitiativer med spændende liturgiske fornyelser, som betød, at antallet af kirkegængere blev forøget og antallet af nadvergæster var stigende, uden at der var et eneste menneske, der stillede spørgsmålet: "Hur skall jag syndare kunna bli frälst?"³²⁵

Den tone var nedtonet hos Ågård. Sammenlignet med Giertz havde *Prædikenen* en tilbagetrukket rolle i Ågårds bog. Han havde ikke det samme engagement for og tro på prædikenen som nådemiddel, som Giertz havde, og han var ikke på samme måde som Giertz optaget af, at prædikenen skulle fokusere eksistentielt og nærværende på frelsesspørgsmålet.

NORV koncentrerede sig til gengæld overordentligt stærkt om Giertz' anliggende og fokuserede på en artikel af Ågård, hvor Ågård blandt andet havde skrevet, at kristelige foreninger betød en forfalskning af det barnedåbens evangelium, der taler om det

³¹⁹ Repstad 1994:519.

³²⁰ Repstad 1994:517-545.

³²¹ Repstad 1994:599.

³²² Repstad 1994:161. 384. 587.

³²³ Det drejer sig primært om: Giertz 1939, 1945, 1949, 1952 og 1955.

³²⁴ Giertz 1949:47-66.

³²⁵ Giertz 1949:63.



glædelige kristne budskab til *alle* døbte, ja kristelige foreninger betød en forkyndelse af, at kristendommen kun rettede sig mod den indviede inderkreds, at kristendommen var noget særligt, noget specielt for specialisterne.³²⁶

Foranlediget af Ågårds artikel kritiserede NORV hans og DKS' kirkesyn for at medføre, at dele af NTs budskab blev fortiet, at NT's tale om "grene på vintræet, der ikke bærer frugt og derfor brydes af", og om kristendøbte, der "har ord for at leve, men dog er døde", ikke kom til deres ret i Ågårds forståelse af kirken.³²⁷ Ifølge NORV's redegørelse af 1960 fik det til følge, at den alvorlige, bibelske sandhed, at der også tværs gennem en barnedøbt befolkning gik et skel mellem troende og vantro, blev fortiet i forkyndelse og sjælesorg. Vækkelsens altid foruroligende spørgsmål efter tro og kald til omvendelse og nyt liv stod således i fare for at blive bragt til tavshed. Men skete det, så var budskabet heller ikke længere det samme, som det, Jesus havde overgivet sine apostle at forkynde: Gudsrigets nærhed og omvendelse til syndernes forladelse.³²⁸

Med denne grundholdning indtog NORV en fundamentalt anden holdning end Kristian Schjelderups kulturåbne nedprioritering af dogmerne for at bygge bro mellem kirken og det moderne menneske.³²⁹ I modsætning til Lindhardt og Schjelderup ville NORV bekæmpe folkekirkeliggørelsen og fastholde Folkekirken som en bekendelseskirke.³³⁰

Ågård og NORV havde en forskellig vurdering af prædikenens betydning og indhold blandt barnedøbte. For NORV var prædikenen hjerteslaget både ved Folkekirkens gudstjenester og ved diverse arrangementer i det kristne studenterarbejde. For NORV var både dåb, nadver og forkyndelse nådemidler, men forkyndelsen var det centrale, og han understregede, at den tone i forkyndelsen, der kom til udtryk i den brorsonske salmelinje: "Af døbte vrimler stad og land, men hvor er troens brand" [DDS 347,2] aldrig måtte forties.³³¹ Ifølge Ågårds bog *Den foragtede gudstjeneste* var gudstjenestens centrum dåb og nadver, mens prædikenen fik mindre betydning end i NORV's tænkning. Dog kunne Ågård også understrege, at det var en folkekirkelig opgave at forkynde det glade budskab om synderes Gud.³³² Når det gjaldt prædikenens betydning, var der ikke tale om en principiel uenighed mellem Ågård og NORV, men om en betydelig forskel i prioritering.

Mens NORV havde været helt overbevist om at afvise Eduard Nielsens bibelsyn, har det været vanskeligere for ham at afvise Ågårds kirkesyn. Det fremgår af et brev, som NORV skrev til generalsekretær Arthur With i NKSS i Norge en uge efter, han havde

³²⁶ *Universitas* 5/1955.

³²⁷ NORV 1960up:3.

³²⁸ NORV 1960up:3.

³²⁹ Repstad 1994:9-10. 76.

³³⁰ Om folkekirkeliggørelsen se indledning I-2:7.

³³¹ NORV 1960up:3

³³² *KD* 27.10.1955.



haft en drøftelse med Ågård. Ifølge brevet havde Ågård på mødet tilbudt KFS'erne at blive bibelkredsledere og få bestyrelsesposter i DKS/KAF, da han syntes, det var beklageligt, at der skulle eksistere to studenterarbejder ved siden af hinanden og i delvis konkurrence, når begge havde Folkekirken som grundlag. I brevet gav NORV udtryk for en usikkerhed om, hvorvidt det havde været rigtigt at bryde og danne deres eget arbejde, eller de hellere burde være blevet og havde udøvet en positiv indsats i det bestående studenterarbejde. I brevet skildrede NORV sine indre overvejelser og sin konklusion: "Jeg må indrømme, at denne min tro undertiden er anfægtet [...] Men nu har vi altså valgt, og så må Gud lægge sin velsignelse der, hvor han vil".³³³ Dette brev er det eneste dokument i det meget omfattende arkivmateriale, hvor NORV har antydnet tvivl om rigtigheden af en beslutning, han havde truffet.

4. Arbejdssynet – evangeliet i centrum.

Af NORV's redegørelse fra 1960 fremgår det, at Ågård og NORV også havde drøftet arbejdssynet og dermed forholdet mellem forkyndende møder og det kulturelles plads i kristent studenterarbejde.³³⁴ Dermed havde de behandlet et tema, der havde været mange debatter om gennem DKS' historie, og som nogle gange havde ført til brud.³³⁵

Også de to ledere inden for Danmarks Kristelige Gymnasiastbevægelse (DKG) Olfert Ricard (1872-1929) og Joachim Moltke (1857-1943) havde haft forskelligt arbejdssyn. Ricard havde ønsket, at KFUM og DKG skulle drives efter et tostrengt arbejdssyn: at kristendom og kultur hørte sammen på den måde, at begge havde ligeværdig plads i programlægningen.³³⁶ Moltke havde naturligvis selv deltaget i kulturlivet og interesseret sig blandt andet for musik og teater. Men det var hans overbevisning, at i KFUM og DKG skulle man primært satse på det kristelige, hvor bøn, bibeltimer og vækkelsesmøder absolut havde førstepladsen, og så varetog man som samfundsborger de forskellige kulturforpligtelser i de forskellige relevante sammenhænge.³³⁷ NORV havde et arbejdssyn, der mindede om Moltkes, selv om NORV i retorikken var mest markant. Uenigheden mellem Ricard og Moltke, der i fællesskab havde været initiativtagere til de berømte "Moltkemøder" i Moltkes hjem i Bredgade 41, som blev startskuddet til DKG, medførte, at "Moltkemøderne" midlertidigt blev standset.³³⁸

Ågård videreførte og argumenterede for Ricards arbejdssyn, mens NORV begrundede sit enstrengede arbejdssyn ved dels at henvise til beretningen i NT om Martha og Maria,

³³³ NORV's brev 17.02.1957 til Arthur With (KFS-arkiv æske 001); jf. Eriksen 1989:11.

³³⁴ NORV1960up. I telefonsamtaler med Ågård har han over for mig beskrevet, hvilke emner han huskede at have drøftet med NORV, fx om dans hørte hjemme på en festaften på et sommerstævne.

³³⁵ Hartling & Müller1942:41.53-57.72-85.93-100.102-108.112-118.188-192.

³³⁶ Andreassen 1990up:6, 17-18. I *Gymnasiastbladets* Jubilæumsnummer dec. 1947 redegjorde Aage Bentzen (1894-1953) for DKG's "dobbeltsprede" arbejdssyn, der viste, at Ricards linje havde sejret:59, jf. Engberg 1928 og 1944.

³³⁷ Andreassen 1990up:17-18.

³³⁸ Hartling & Müller1942:130; Moltke 1962:102-109; Olesen 1997:166-171.



som han understregede ”med al tydelighed lærer os, at eet er nødvendigt”, og ved dels at referere til Luthers (1483-1546) toregimentelære om ikke at sammenblande det åndelige og det verdslige regimente.³³⁹ NORV lagde især vægt på den stadige *bibelbrug*. På alle lejre var der både bibelforedrag og bibelstudiegrupper, og i alle lokale KFS-grupper havde bibelarbejdet en stærkt dominerende plads.

I forholdet mellem det kristelige og det kulturelle blev NORV's oprindelige skarpe adskillelse mellem verdsligt og åndeligt i KFS' arbejde modificeret lidt, efter at NORV ifølge KFS-protokollen med udgangen af 1959 var trådt ud af ledelsen af KFS for at hellige sig eksamenslæsning. I 1961 besluttede arbejdsudvalget således ved åbenthuss-arrangementer også at arrangere indslag af mere ”kulturel” art.³⁴⁰ Da NORV var formand havde åbenthuss-arrangementerne alene været missions- og bønнемøder.³⁴¹

Denne modificering betød ikke en reel nyorientering, selv om den gjorde afstanden til DKS/KAF en smule kortere, idet de forkyndende møder, bibelkredsarbejdet og bedemøderne fortsat stod absolut i centrum. Man nuancerede NORV's kategoriske sort-hvid-tænkning til den holdning, at når man havde et klart centrum, kunne man også tegne en periferi. Den nye holdning signalerede, at en kristen studerende ikke alene var borger i Guds rige, men også var optaget af denne verdens udfordringer, og det kaldte på kristen refleksion og vejledning. Lige siden den beslutning har KFS ud over de direkte forkyndende møder indbudt til drøftelse af, hvordan en kristen studerende levede med sit fag og sin studenteridentitet. Ofte er det sket i form af seminardrøftelser på lejre eller ved særlige fag/tro arrangementer. Dog har man normalt brugt seminarledere, paneldeltagere m.m., der har haft KFS' teologiske grundsyn. Desuden har man udgivet en række bøger, ligesom der er skrevet artikler, der fokuserede på fag/tro problematik.³⁴²

Efter de langstrakte teologiske drøftelser mellem DKS og KFS konkluderede NORV i sin redegørelse fra 1960, at resultatet af de mange overvejelser og samtaler med ledere fra DKS var blevet, at han og de andre i KFS var blevet overbevist om, at de to studenterarbejder stod for hvert sit teologiske grundsyn, og at de var så indbyrdes forskellige, at det ikke var muligt med nogen form for brobygning mellem de to grundholdninger. Derfor måtte der træffes et valg. Og nødvendigheden af et brud begrundede NORV yderligere med, at hvis KFS' ledere indlod sig i nogen form for samarbejde med DKS, der ville kunne forstås som en direkte eller indirekte anerkendelse af, at DKS' grundsyn var kristeligt rigtigt, så ville et sådant samarbejde

³³⁹ NORV 1960up: 9-10; jf. bilag 4-II.4.

³⁴⁰ KFS-protokol 16.11.1961 (KFS-arkiv æske 003); jf. Eriksen 1989:8. Flere har gennem årene kritiseret NORV's markante bibel- og forkyndelseslinje for at være for ensidig, hvor kritikken bl.a. er gået på, at NORV i sin stadige tale om ordet alene ikke har taget inkarnationen alvorligt. Se fx Kristensen 1998.

³⁴¹ Fx KFS-protokol 26.10.1959 (KFS-arkiv æske 003).

³⁴² Jf. Eriksen 2006:19-20; Andersen 2006:74-85.



fra KFS' side indebære en ulydighed mod Kristi og apostlenes befaling til menigheden om, hvordan man skulle forholde sig over for vranglære og vranglærere.³⁴³

I sin endelige konklusion var NORV krystalklar og klart præget af frygten for teologisk udglidning. De interne drøftelser mellem DKS og KFS medførte en ret omfattende offentlig debat.³⁴⁴ Her udviste DKS en irenisk holdning, mens KFS i markante vendinger fastholdt afvisningen af samarbejde på grund af DKS' teologiske grundsyn.

Når lederne i DKS havde så vanskeligt ved at forstå og acceptere, at NORV ikke ønskede noget samarbejde med DKS, hang det givetvis sammen med, at de ikke havde forstået forskellen på den gamle Credo-kreds og det landsdækkende, meget ortodokse og lærebevidste arbejde NORV ønskede at etablere.³⁴⁵

Den gamle Credo-kreds og NORV ønskede et evangeliserende arbejde blandt studenter og gymnasiaster. Begge parter var også meget positive over for det nordiske samarbejde på bibelsk grund. Men der var forskelle. NORV var en ortodoks, meget lærebevidst lutheraner, der altid lagde stærk vægt på den rene lære og afvisning af vranglære. Han ville fremme en bibeltro forkyndelse kendetegnet ved kategorierne lov og evangelium.

Fra 1930'erne var lederne i den gamle Credo-kreds præsterne Christian Nygaard-Andersen (1898-1972), Georg C. Zwicky (1900-65) og Christen Rainold Sparrevohn Rønn. De havde i højere grad end NORV ønsket en pietistisk vækkelsesforkyndelse, der stillede studenter og gymnasiaster over for valget: for eller imod Kristus, og så havde de lagt stærkt vægt på det kristne fællesskab.³⁴⁶ Deres vision havde ikke været at opbygge et nationalt kristent studenter- og gymnasiastarbejde, som det skete i Norge og Sverige. De troede på betydningen af en integrationslinje, hvor de mange danske studenter og gymnasiaster, der havde deltaget i de nordiske møder på bibelsk grund, efterfølgende i de forskellige nationale sammenhænge skulle formidle, hvad de havde modtaget i nordisk sammenhæng.³⁴⁷

I DKS' blad *Sursum Corda* blev det i 1946 meddelt, at Credo-kredsens ledere var gået i forhandling med KAF om et mere formaliseret samarbejde. Resultatet var blevet, at

³⁴³ NORV 1960up:4.

³⁴⁴ KD15.06.1960; 30.07.1960; 02.08.1960; 09.08.1960; 24.08.1960; 09.09.1960; 12.09.1960; 29.09.1960; *Universitas* 6/1960:13.

³⁴⁵ Om den gamle Credo-kreds: Hartling & Müller 1942:146; Kofod-Svendsen 2008:213-226.

Ortodoks lærebevidsthed betegner den holdning, hvor den rette lære gennemsyrrer en kirke eller en kirkelig organisation.

³⁴⁶ Poul Ulsdal kaldte arbejdet meget fromt, Ulsdal 1994:32 og *Universitas* 8/1955:4. Om forkyndelsen se fx *Gymnasiastbladet* 2/1936:30; Rønn: *Sursum Corda* 4/1946; Nygård-Andersen: *Vitro* 6/1949:1-2; Rønn: *Credo* 5/1947: 6ff.; *Sursum Corda* 4/1946. Om forholdet mellem en mere pietistisk vækkelsesforkyndelse og en vækkelsesforkyndelse i kategorierne lov og evangelium se Moe 1996 og Teigen 2006; jf. Wisløff 1951:103-177.

³⁴⁷ Brev 23.11.1959 og 29.08.1963 fra Rønn til NORV; brev 02.12.1957 fra NORV til Arthur With, KFS-arkiv æske 001.



Credo-kredsen fra efteråret 1946 var indtrådt ”som en kreds i KAF, der stadig arbejder på sin særlige måde, som et frivilligt missionerende studenterarbejde, der øves af studenter blandt studenter”.³⁴⁸ Når NORV ikke ønskede at genoplive den gamle Credo-kreds’ samarbejdslinje over for KAF, skyldtes det, at NORV sammenlignet med lederne i den gamle Credo-kreds havde en mere markant teologisk holdning.³⁴⁹

I drøftelserne med DKS/KAF og i den offentlige debat var NORV principiel og dogmatisk, men når det gjaldt Ydre Mission, var KFS allerede med NORV som leder pragmatisk, idet man var med i et vist samarbejde med KAF. Det skete gennem KAF’s underafdeling Frivilligkredsen, hvor KFS i semesterprogrammer fra efteråret 1959 til foråret 1961 stærkt opfordrede studenter, som var ”villige til – om Gud ville det – at rejse ud som missionærer eller tjene i Ydre Mission herhjemme, til at slutte op om Frivilligkredsens møder på Menighedshøjskolen Marthabo, Peter Bangsvej 12”.³⁵⁰ Tidligere sognepræst Arne Kronborg (f.1937), der kom med i KFS’ arbejdsudvalg efteråret 1959 og var formand i efteråret 1960 og foråret 1961, husker Frivilligkredsen

³⁴⁸ *Sursum Corda* 3/1946.

³⁴⁹ NORV 1960up:1-4; Erik Ågård KD 15.06.1960; S.C. Kemp (1906-1992; formand for DKS 1950-1951 og 1959-1964) KD 09.11.1960.

³⁵⁰ Frivilligkredsen var en underafdeling under KAF’s Akademisk Missionskreds. Akademisk Missionskreds var historisk set barn af The Student Volunteer Movement of Foreign Missions (Studenter-frivillig-bevægelsen), der blev skabt på det epokegørende stævne på Mount Hermon ikke langt fra Northfield, Massachusetts i Nordamerika i 1886, men fik fast organisatorisk struktur på en konference i Northfield i 1888 (Mott 1901:131-134; Wilder 1935:40-41.51-56; Wilder 1936:20-22.39.41; Hartling & Müller 1942:12-15; Olesen 1997:44-49). Akademisk Missionskreds blev stiftet i 1903 for at ”udbrede Kendskab til Hedningemissionen og fremme Ansvarsfølelsen overfor denne” (Hartling & Müller 1942: 81.125). For yderligere at fremme ydremissions-tankens stiftede man i 1908 Frivilligkredsen (Hartling & Müller 1942:125). I 1928 blev KAF dannet efter de stærke brydninger i Danmarks Kristelige Studenterforbund i 1920’erne, der resulterede i dannelsen af Tidehverv i 1926 (Tidsskriftet *Tidehverv* 1926ff.; Hartling & Müller 1942:168-205; Grane 1967:8-12; Bramming 1993:19-60), som en fraktion inden for Danmarks Kristelige Studenterforbund. Det nyetablerede KAF genskabte i 1929 Akademisk Missionskreds og lidt senere Frivilligkredsen (Hartling & Müller 1942:125; protokol Akademisk Missionskreds 1930-1934 (KFS-arkiv æske 003), hvor det udtrykkeligt hed: ”Enhver, som alvorligt overvejer at optage en Gerning paa Missionsmarken, er velkommen. Kredsen holder Møde een gang om Maaneden samt Bedemøde hver Lørdag Aften”). Frivilligkredsen var omtalt i en lang række numre af DKS’ studentermagasin *Universitas* som en del af KAF’s mødeaktivitet, fx *Universitas* 2/1955:6; 6/1956:15; 5/1957:15; 2/1958:14; 1/1959:15; 4/1960:14; 8/1961:14. Det var sidste gang, Frivilligkredsen samledes på Menighedshøjskolen Marthabo. Derefter samledes den i private hjem oftest hos lederen stud.theol. Mogens Breiner Henriksen (f.1940) ifølge *Universitas*: 1/1962:14; 1/1963:18; 2/1964:34. Derefter omtaltes Frivilligkredsen ikke mere i *Universitas*. I den sidste tid havde Frivilligkredsen flere gange holdt møder sammen med Københavns Kristelige Studenterbevægelses santalkreds. Den sidste leder af Frivilligkredsen var Mogens Breiner Henriksen, der telefonisk har meddelt mig, at de sidste år havde kredsen kun haft få deltagere, og efter ham havde der ikke været nogen til at videreføre kredsen. Det bør nævnes, at ud over opfordringen i nogle af KFS’ semesterprogrammer til at slutte op om Frivilligkredsens arrangementer har jeg intet fundet i KFS’ arkiv om Frivilligkredsen hverken i protokoller eller andre arkivalier.



som en selvstændig kreds af Ydre Missions-interesserede, der ikke havde forbindelse med noget bestemt missionselskab, ligesom han heller ikke husker, at Frivilligkredsen havde nogen speciel tilknytning til KAF/DKS.³⁵¹ I praksis var KAF's og KFS' kontakt til ydre mission stort set rettet mod de samme missionselskaber.³⁵² Frivilligkredsen var tilsyneladende blevet opfattet på samme måde som Hospitalssangen som et godt initiativ, KFS burde slutte op om, og som derfor blev annonceret i en række semesterprogrammer.³⁵³ En anden mulig forklaring på KFS' villighed til at anbefale at studenter også bakkede op om andre arrangementer herunder arrangementer, der formelt var en del af KAF, kunne være, at ledelsen i KFS havde erkendt, at Ydre Mission havde en for svag plads i arbejdet.³⁵⁴ Endelig bør det bemærkes, at deltagelsen efter få år var større ved KFS' møder end ved KAF's møder.³⁵⁵ KAF blev derfor oplevet som mindre farlig.

Da NORV, der mere end nogen anden havde tegnet KFS' markante holdning over for KAF, med udgangen af 1959 var trådt ud af ledelsen af KFS, blev KFS' holdning i de følgende år yderligere lidt mere nuanceret med hensyn til samarbejde vedrørende Ydre Mission.³⁵⁶

Det skete, da DKS' Ydre Missions ansvarlige henvendte sig til KFS med en forespørgsel om at være med til en fælles ydremissionsweekend. KFS sagde nej til at være medarrangør af missionskonferencen (sikkert af principielle grunde), men man besluttede samtidig at aflyse et planlagt ydremissionsarrangement for derved at give alle studerende mulighed for at deltage i DKS' ydremissionsweekend.³⁵⁷ I et indlæg i

³⁵¹ Kronborg 2010up (FKS-privatarkiv). Hverken Kronborg eller andre, som dengang var med i KFS, kan i dag huske, om man havde drøftelser af dette samarbejde med en del af KAF's arbejde, ligesom der heller ikke er nogen, der har nogen erindring om, hvorfor man havde holdt op med at omtale Frivilligkredsen i semesterprogrammerne.

³⁵² KFS havde fra begyndelsen tæt kontakt til bl.a. Det Danske Missionsselskab (DMS). En af de første missionærer, der havde været med i KFS, var Frode Leth-Larsen (f.1931), der sammen med sin hustru, lærer Anne Marie Leth-Larsen (f.1934), som havde været DMS' ungdomsarbejder, rejste til Japan udsendt af DMS. Den tætte kontakt til LM's Ydre Mission blev først etableret senere.

³⁵³ Kronborg 2010up. Hospitalssangen blev oprettet 1927 af stud.med. Tage Brems fra Københavns Kristne Medicinerkreds (Bak-Pedersen 1997:44), hvor unge gennem salmesang og en kort andagt ville være et vidnesbyrd om Jesus Kristus til glæde for syge.

³⁵⁴ Af NORV's skriftlige beretning ved arbejdsudvalgsmødet 13.05.1959 fremgik det, at han mente, at det hidtil havde været en stor svaghed i KFS' arbejde, at Ydre Mission så godt som ingen plads havde haft. Han mente, at skulle KFS forblive sundt, var det uomgængeligt nødvendigt, at Ydre Mission på en eller anden måde blev et organisk led i hele arbejdet. I første omgang kunne han tænke sig, at KFS' bønnemøder også samtidig blev missionsmøder, så man ved hvert af disse fik beretning fra et bestemt missionsområde og tog dette som særligt forbønsemne den dag. På det næste semesterprogram, efteråret 1959, var der to nyskabelser: 1. Missions- og bønnemøder med forskellige temaer: Israel, den østafrikanske vækkelse, Etiopien, Sudan og Kina. 2. Opfordringen til at deltage i Frivilligkredsens møder (KFS-arkiv æske 081).

³⁵⁵ Eriksen 1989:16.

³⁵⁶ Eriksen 1989:16

³⁵⁷ KFS-protokol 01.11.1960; Eriksen 1989:15-16.



KD glædede Erik Ågård sig over, at studerende fra KFS deltog i DKS' missionskonference i Roskilde, hvor Ydre Mission stod på dagsordenen.³⁵⁸

5. Kristeligt Forbund for Studerendes relation til de gamle vækkelsesbevægelser

Efter at KFS var begyndt i København i 1956 og i Århus i 1958, og man havde gennemført teologiske drøftelser med repræsentanter for DKS/KAF, udsendte man i januar 1960 en skrivelse med bilag til hen imod 1000 mennesker. Selv om man skrev, at man henvendte sig til alle venner af Studenterarbejdet på bibelsk grund, fremgik det af det samlede materiale, at man især satsede på at få kontakt til præster, højskolefolk, indremissionærer og sekretærer i KFUM & KFUK. Af materialet fremgik det tillige, at lederne af KFS ønskede at præsentere det nye studenter- og gymnasiastarbejde for at få opbygget en støttekreds af venner og sympatisører, der økonomisk ville muliggøre en sekretæransættelse. Henvendelsen var varmt anbefalet af professor Ole Hallesby og rektor Carl Fr. Wisløff fra Norge. Også formanden for den gamle Credo-kreds, formand for Københavns Indre Mission (KIM), sognepræst Christian Nygaard-Andersen gav henvendelsen en varm anbefaling. Derimod var formanden for IM i Danmark, provst Lauritz Peter Jensen (1895-1960), Græsted, mere forbeholden i sin anbefaling, idet han blandt andet skrev

Uden at kunne bedømme forholdet mellem de to kristelige studenterbevægelser mener jeg at kunne og burde udtrykke min glæde over, at et arbejde som KFS' bliver gjort, og at de toner, som her lyder, kommer til orde i nutidens studenterverden.³⁵⁹

I juni 1960 blev den første henvendelse fulgt op med den tidligere omtalte 11 sider lange redegørelse forfattet af NORV, hvor han dels redegjorde for, hvorfor det efter hans opfattelse af teologiske grunde havde været nødvendigt at bryde med DKS/KAF/AKS, og dels formulerede han i tre punkter, hvad det nye arbejde stod for: 1. "På bibelsk grund". 2. "På Folkekirkens grund". 3. "Evangeliet i centrum".

³⁵⁸ 09.08.1960. Ågård hentydede til de såkaldte Roskildemøder, som Danmarks Kristelige Studenterforbund første gang indbød til i 1916 under ledelse af den hjemmenværende missionær Johs. Rasmussen (1881-1952; Hartling & Müller 1942:144; *Universitas* 2/1956:13, 5/1962:24). Dermed blev der skabt en mangeårig tradition for, at DKS og Ydre Mission blev knyttet sammen. Det skabte forståelsen for, at Ydre Mission hørte med til at være en sand kirke. Den i 1929 reetablerede Akademisk Missionskreds genoplivede de gamle Roskildemøder i 1933 (Protokol Akademisk Missionskreds 1930-1934 med vedlagte programmer, KFS-arkiv æske 003). I løbet af 1980'erne ophørte Roskildemøderne.

³⁵⁹ Alt materiale ved den udsendelse findes i KFS-arkiv æske 001.



Eftersom NORV og de andre stiftere af KFS var opvokset i IM og KFUM & KFUK, henvendte de sig de første år primært til lederne i disse organisationer.³⁶⁰ Ledernes reaktion kan bedst karakteriseres med tavshed eller ikke stillingtagen. I slutningen af 1950'erne sagde Christian Bartholdy også udtrykkeligt nej til at tale i KFS.³⁶¹ Baggrunden for tavsheden skal sikkert søges i den kendsgerning, at da DKS under navnet Studenterhjemmet blev etableret i Danmark i 1892, skete det med IM's velvilje og opbakning.³⁶² Mange af IM's ledere havde i deres gymnasietid været med i Danmarks Kristelige Gymnasiastbevægelse (DKG), der historisk set hørte sammen med KFUM & KFUK, og adskillige havde i deres studentertid været aktive i DKS/KAF/AKS og opfattede det som deres studenterarbejde.³⁶³ Mens NORV formulerede sig i kategoriske vendinger og udfordrede til stillingtagen for eller imod, var der i 1950'erne og 1960'erne mange ledere i IM og KFUM & KFUK, der ikke ønskede at vælge side i spørgsmålet DKS/DKG contra KFS. Dertil kom, at NORV formulerede et bibelsyn, som adskillige af lederne i IM og KFUM & K ikke længere kunne identificere sig med.³⁶⁴ Da IM's formand provst L.P. Jensen i 1960 blev anmodet om at formulere en anbefaling af KFS, ønskede han som nævnt ikke at tage stilling til uenigheden mellem DKS og KFS.

Samtidig var der enkelte præster med tilknytning til IM, der gav udtryk for kritik af DKS' teologiske bredde. En af dem var sognepræst Georg Bartholdy (1897-1962), der selv havde været formand for KAF i 1931-1932.³⁶⁵ I et indlæg i *KD* d. 8. nov. 1955 nøjedes han ikke med at kritisere DKS/KAF, men sluttede direkte sit indlæg med at udtrykke det håb, at der måtte komme en ny missionerende studenterbevægelse i fortsættelse eller som afløser af KAF. G. Bartholdy skildrede også, hvordan han som student og ung præst havde været præget af universitetets mere liberale bibelsyn, men hvordan han under arbejdet med de bibelske tekster havde fundet dette syn uholdbart og var kommet frem til, at Bibelen helt igennem var Guds Ord, ligesom Jesus helt igennem var Guds Søn.³⁶⁶ Fra KFS' begyndelse var han en helhjertet støtte, der blev meget benyttet som taler.

Sognepræst Henning Legarth, der var aktiv i IM, bød KFS velkommen fra begyndelsen og åbnede sin præstegård og kirke for forskellige arrangementer i KFS. Legarth mente, at der var behov for et studenterarbejde, som lå på en noget anden linje

³⁶⁰ Stifterne af KFS kom fra IM-hjem, hvor man havde det bibelsyn, som flere kaldte det gamle bibelsyn, fx Sv. Aa. Nielsen 1965: 23, og hvor man var kritiske til det bibelsyn og den nye formulering af IM, som fx Orla Møller i 1956 lancerede i sin bog *En ny Indre Mission*. (Eriksen 2009up; Frøkjær-Jensen 2006up; Kronborg 2006up; jf. også Sejergaard 2009up, FKS-privatarkiv).

³⁶¹ Kruse 2006up, FKS-privatarkiv.

³⁶² Hartling & Müller 1942:28; Holt 1961:630.

³⁶³ Hartling & Müller 1942:130-134; Bartholdy 1962:184; Ulsdal 1994:28-36; Kofod-Svendsen 2008:210-215.

³⁶⁴ Bartholdy 1951; Jensen 1949-59.

³⁶⁵ Hartling & Müller 1942:222.

³⁶⁶ Bartholdy 1959.



end det gængse kristelige studenterarbejde. Legarth ønskede især en mere vækkende og opbyggelig linje.³⁶⁷

Fra begyndelsen indbød KFS præster med tilknytning til IM og KFUM & KFUK som foredragsholdere og prædikanter, men de valgte sjældent side i modsætningen mellem DKS og KFS.

I årene før KFS' oprettelse var der enkelte, som i den offentlige debat stadig forsvarede det ortodokse bibelsyn eller "det gamle" bibelsyn, som det ofte blev kaldt. De havde typisk forbindelse med LM og ELM og var dem, der fra begyndelsen mest helhjertet sluttede op om KFS og gav fuld tilslutning til NORV's formuleringer af, hvad KFS stod for.³⁶⁸

På grund af denne opbakning fik KFS i flere kredse det image, at det var inspireret af LM, selv om initiativtagerne kom fra IM og i de første år især prøvede at etablere kontakt med lederne i IM og KFUM & KFUK.³⁶⁹ Samtidig betød NORV's kontakt med ovennævnte personer fra LM og ELM, at de kom til at præge NORV's egen teologiske og kirkepolitiske udvikling. Takket være LM og ELM kom Rosenius til at få stor betydning i KFS.³⁷⁰

³⁶⁷ Legarth i brev 05.10.1957 til NORV (KFS-arkiv æske 001).

³⁶⁸ Om LM og ELM: LM, oprettet 1868, og ELM, oprettet 1889-1892, havde begge den svenske vækkelsesleder C.O. Rosenius (1816-1868) som deres åndelige lærefader. ELM blev dannet efter teologisk uenighed i LM i 1880'erne blandt andet om forståelsen af forholdet mellem retfærdiggørelse og helliggørelse. Begge foreninger har været meget aktive med at udbrede opbyggelige skrifter af Rosenius. LM har profileret sig med en klar lavkirkelig holdning, mens ELM især har profileret sig med en ortodoks luthersk lærebevidsthed. Begge har været folkekirkekritiske og levet isoleret i det folkekirkelige landskab. Loven om og det efterfølgende ritual for vielse af homofile har markant fremmet udtræden af Folkekirken og oprettelsen af lutherske frimenigheder i tilknytning til LM og ELM. Som følge af sin stærke lærebevidsthed var ELM i de første år tøvende og skeptisk til KFS, men da foreningens egne unge havde mødt KFS, åbnede ELM sig i 1970'erne for KFS, jf. Kofod-Svendsen 2008:74-76.

³⁶⁹ I et brev 14.11.1985 til Kurt Larsen, der både telefonisk og i et brev 21.10.1985 havde stillet NORV konkrete spørgsmål om både KFS og DBI, skrev NORV bl.a.: "Min egen baggrund er IM og KFUM & KFUK, og det var også dér, jeg hørte hjemme til langt hen i studietiden – også da vi startede KFS i 1956 og de første år derefter. Det var faktisk, mens jeg endnu selv betragtede denne sammenhæng som mit åndelige hjemsted, at jeg efterhånden kom til både en såkaldt "roseniansk" evangelieforståelse og til den afklaring i bibelsynet, som i høj grad har været bestemmende for min holdning og videre livsbane lige siden. Men det er altså ikke så lidt af en myte, at KFS i de første mange år faktisk var at betragte som LM's arbejde blandt studenter og skoleungdom. I det første arbejdsudvalg var der slet ingen med personlig baggrund i LM!" (DBI-arkiv, æske 36). Da NORV skrev dette brev, var han 54 år og havde været medlem af LM i mange år. Når han skildrede sin egen opvækst i IM og KFUM & KFUK og understregede, at ingen fra LM havde andel i oprettelsen af KFS, så virker den fremstilling troværdig. I løbet af 1960'erne skiftede NORV fra IM til LM (Andersen 2001:15).

³⁷⁰ Ikke så længe efter at KFS havde oprettet Credo Forlag, udgav forlaget i 1978 Rosenius' bog *Vejledning til fred*. Den bog var aldrig tidligere udgivet på dansk. Bogen havde en længere introduktion om Rosenius' liv og gerning ved Flemming Kofod-Svendsen.



Rosenius, der fra sin opvækst var præget af Luther, men tillige blev påvirket af pietismen og herrnhutismen, levede i og kæmpede frem for noget andet for det frie evangelium om nåden i Kristus. Det forkyndte han på baggrund af en stærk betoning af lovens totale krav. Rosenius' skrifter bliver først rigtigt forstået, hvis man husker, at her skrev en mand, som virkelig havde erfaret trældommen under loven, og som havde oplevet, at samvittigheden blev frigjort ved at høre evangeliet om Kristi stedfortrædende forsonergerning. Evangeliet var for ham en fri indbydelse til at komme til Kristus. Forsoningen var fuldbragt, synderens gæld betalt og synden sonet – der manglede absolut intet, som mennesket skulle præstere til frelse, for Jesus havde gjort alt. Derfor lød det fra Rosenius til det søgende menneske: Kom, som du er.

Om helliggørelsen understregede Rosenius til stadighed, hvor let mennesker kom til at sidde fast i at skulle helliggøre sig selv. Heroverfor pointerede han, at en sand helliggørelse kun kunne ske ved at stole på Gud også i det spørgsmål. For Rosenius var helliggørelsens mulighed og kilde, at samvittigheden var fri ved troen på Kristus. Ved at tage imod Kristi uforskyldte nåde modtoges Helligånden. Og ved Kristi kærlighed og Helligåndens kraft fremkom helliggørelsens frugter. Til forskel fra megen pietistisk forkyndelse var hjerteslaget i det rosenianske budskab forsoningen og forskellen mellem lov og evangelium.³⁷¹ Dette understregede NORV i sin bog om Rosenius, og det budskab, han tilegnede sig ved læsningen af Rosenius som stud.theol., fastholdt han hele livet.³⁷² I 1966 udgav NORV den opbyggelige bog *Men jeg kan ikke tro*. I den bog forkyndte han evangeliet med samme evangelisk frigørende tone som hos Rosenius.

I årene 1950-1957 oversatte LM Rosenius' artikler i bladet *Pietisten* fra årg. 1842-1859 og under titlen *Rosenius' Samlede Skrifter* udsendte man de mange artikler i 15 bind hver på 150-175 sider. Leder af redaktionskomiteen var LMH's forstander Frits Larsen, der var meget optaget af at få spredt Rosenius' skrifter. Hans ambition var at få også unge mennesker til at læse Rosenius. Derfor lavede han i 1939 en andagtsbog *Kristus, vort liv* med korte andagtsstykker til en måned ved at foretage uddrag fra *Rosenius' Samlede Skrifter*. *Kristus, vort liv* kom i mange oplag. Larsen blev fra begyndelsen i 1956 en meget benyttet taler i KFS, hvor han introducerede den nye oversættelse og udgivelse af *Rosenius' Samlede Skrifter*, der tidligt blev solgt fra KFS' bogsalg. I LM og ELM blev det almindeligt, at forældre gav deres børn *Rosenius' Samlede Skrifter* i konfirmationsgave. Det lykkedes at få solgt og spredt denne nye Rosenius' udgave så godt, så når unge med opvækst i LM og ELM kom med i KFS, så var de også Rosenius-ambassadører. Det betød, at unge med opvækst i IM og KFUM & KFUK eller andre sammenhænge, hvor Rosenius var meget lidt kendt, gennem KFS lærte hans skrifter at kende. Indtil IM oprettede sin bibelskole i Børkop i 1974, tog

³⁷¹ Om Rosenius' teologi: Lodin 1933; Lodin 1956; Hansen 1987.

³⁷² NORV 1979a.



adskillige unge med opvækst i IM og KFUM & KFUK på LMH, hvor Rosenius' budskab og skrifter altid har haft en central placering.³⁷³

I slutningen af 1970'erne tog MF's daværende landssekretær Poul Langagergaard (f.1948) initiativ til, at en række stud.theol.er ved MF, hvor de fleste ikke var opvokset med roseniansk tradition, udarbejdede et skriftstedsregister til *C.O. Rosenius' Samlede Skrifter*.³⁷⁴ Tovholder og sekretær for projektet var daværende stud.theol. Kurt Larsen. Langagergaard motiverede initiativet med, at det skete i dyb taknemlighed over, hvad de havde modtaget gennem Rosenius' klare forkyndelse. Sigtet med skriftstedsregisteret var at give hjælp til præster, missionærer, prædikanter og bibellæsere i øvrigt, så de kunne blive mødt af Skriftens ord til dom og oprejsning gennem Rosenius' klare og enkle forkyndelse og undervisning. Langagergaard pointerede, at Rosenius på en enestående måde havde bidraget til forståelse af den bibelske og reformatoriske arv.

6. Kristeligt Forbund for Studerende og andet studenterarbejde på

Folkekirkens grund

Mens den gamle Credo-kreds indgik et formelt samarbejde med KAF, selv om man var teologisk uenig, var forholdet anderledes mellem DKG og den gamle Credo-kreds. Af referater fra DKG's bestyrelsesmøder fremgår, at den gamle Credo-kreds havde ønsket et tilsvarende samarbejde med DKG, men DKG afviste det med den begrundelse, at de var teologisk uenige.³⁷⁵ Referaterne viser, at under forhandlingerne havde DKG's repræsentanter også inddraget NKSS og dets ledere Hallesby og Carl Fr. Wisløff og redegjort for, at de havde andre idealer for et kristent arbejde blandt den studerende ungdom, end DKG havde. DKG's konklusion var, at arbejdsopgaverne blandt gymnasieungdommen var så store, at man burde give plads for fuld indsats fra begge sider. Ud fra sine præmisser gav DKG udtryk for en konsistent konklusion: Man ønskede ikke at samarbejde, men man ønskede samtidig, at DKG og den gamle Credo-kreds ikke skulle modarbejde hinanden.

Da NORV i 1962 blev heltidsansat i KFS, fremgår det af protokollen fra KFS' landsudvalgsmøder, at KFS' ledelse ønskede, at KFS skulle etablere et KFS arbejde på landets forskellige gymnasier.³⁷⁶ Af referatet fremgår det også, at inden NORV påbegyndte arbejdet skulle han have en samtale med den daværende sekretær for DKG, cand.theol. Bernhard Willer (1933-1994) angående et evt. gymnasiastarbejde fra KFS'

³⁷³ I *Kirkehistoriske Samlinger* 2014 er publiceret en Rosenius-bibliografi, som jeg har udarbejdet over samtlige skrifter af Rosenius udgivet på dansk. Af denne bibliografi fremgår det, at KFS og LMH har formidlet kendskab til Rosenius til adskillige unge mennesker.

³⁷⁴ Skriftstedsregisteret blev udgivet i 1980, hvor Langagergaard i forordet motiverede sit initiativ.

³⁷⁵ DKG-LU-referat 22.03.1947; 24.10.1947; referat fra forhandling 07.12.1948; DKG-LU-referat 09.04.1949.

³⁷⁶ KFS-LU-ref. 05.01.1963.



side. I overensstemmelse med DKG's linje fra 1940'erne fandt Willer det helt i orden, hvis KFS ønskede at begynde et nyt arbejde sideløbende med DKG. Der blev ikke udarbejdet "færdselsregler" for arbejdet mellem de to gymnasiearbejder, men hverken i diverse protokoller, korrespondancer eller avisudklip har jeg fundet eksempler på, at de to bevægelser har modarbejdet hinanden.

Da DKG i slutningen af 1970'erne vågnede med nye kræfter efter at have ligget i dvale i nogle år, kontaktede den nye leder, senere provst Børge Munk Povlsen (f.1953) KFS' generalsekretær Finn Kappelgaard (f.1945), der bød den nye kollega velkommen.³⁷⁷ Den hidtidige linje, hvor de to bevægelser repræsenterede forskellige teologiske holdninger, men i praksis tilrettelagde arbejdet på en sådan måde, at de ikke modarbejdede hinanden, fortsatte.

Den 3. december 1962 blev ifølge protokollen KFS-arbejdet på Haderslev seminarium etableret.³⁷⁸ Det var det første seminariearbejde. I de følgende måneder fik KFS arbejde på eller kontakt til flere seminarier. Ud fra kildematerialet kan det ikke forklares, hvorfor NORV ikke, førend det første arbejdsudvalg ved et seminarium blev oprettet, havde haft en samtale med Danmarks Kristelige Seminaristbevægelses sekretær, pastor Flemming Helleskov (1926-2011) eller en anden fra Seminaristbevægelsen, sådan som det var sket på gymnasieområdet.

Ifølge referat fra Danmarks Kristelige Seminaristbevægelses komitemøde 14. september 1963 havde Flemming Helleskov meddelt, at en fraktion med rødder dels i LM og dels i den norske Hallesby-bevægelse under navnet KFS var "begyndt at stikke hovedet frem". Helleskov karakteriserede KFS med ordene "fundamentalistisk bibelsyn" og et "ensidigt vækkelsessyn", der alene havde omvendelsen som sit formål. Ifølge Helleskov stillede KFS sig ikke alene afvisende, "men også fordømmende over for arbejdet i Danmark Kristelige Seminaristbevægelse".³⁷⁹ I brev af 4. oktober 1963 skrev pastor Helleskov til KFS' formand Flemming Frøkjær-Jensen, at han gennem Seminaristbevægelsens tillidsmand i Århus havde modtaget et program for KFS' arbejde. Helleskov redegjorde for, at Seminaristbevægelsen historisk havde været Folkekirkens arbejde på seminarierne, og han fandt det uheldigt, at KFS nu også var begyndt et seminariearbejde. Helleskov udbad sig en redegørelse for KFS' arbejde blandt "seminarieeleverne i forhold til Danmarks Kristelige Seminaristbevægelses arbejde".

I årene 1963-1964 førte NORV mange drøftelser og brevvekslede med Flemming Helleskov. Af mødereferater og korrespondance bibringes man den opfattelse, at

³⁷⁷ Povlsen 2003:127-128; KFS-LU-ref.20.-22.01.1978 og 19.-21.01.1979. Mere detaljeret om forholdet DKG og KFS: Kofod-Svensen 2008:151-157.

³⁷⁸ Protokol for KFS Haderslev (KFS-arkiv æske 096).

³⁷⁹ Referater og korrespondance om forholdet KFS og Danmarks Kristelige Seminaristbevægelse fremgår dels af KFS protokoller for LU- og FU-møder og dels af materiale i KFS-arkiv æske 104. Danmarks Kristelige Seminaristbevægelse skiftede i 1964 navn til Kirkeligt Arbejde blandt Lærerstuderende (KAL).



NORV i begyndelsen havde regnet med, at det ville være muligt at etablere et vist samarbejde med Seminaristbevægelsen. Derfor drøftede man intenst holdningen til Danmarks Kristelige Seminaristbevægelse internt i KFS ud fra den opfattelse, som blev udtrykt i referatet fra et landsudvalgsmøde i november 1963, at ”det ville være forkert af os at afvise enhver form for samarbejde, idet Seminaristbevægelsen står for noget andet, end både Studenter- og Gymnasiastbevægelsen gør”.³⁸⁰ Derfor udformede man modeller for et egentligt samarbejde med Seminaristbevægelsen. Men der var også betænkeligheder, blandt andet om et formaliseret samarbejde ville indskrænke KFS’ frihed til det nødvendige evangeliserende arbejde. NORV udtrykte som sin betænkelighed, at det ”måske af vore gode folk rundt omkring føles, som om vi nu slår hånden af dem og overlader dem til deres egen skæbne under Helleskovs regimente, og det ønsker vi i hvert fald ikke”.³⁸¹ De mange og lange drøftelser de to organisationer imellem resulterede i, at man blev klar over, hvor man var enige, og hvor man var uenige. Men så konkluderede man, at man gav hinanden frie hænder, så hver organisation kunne virke efter sin overbevisning. Samtidig var man enige om at opretholde den bedst mulige personlige kontakt, så man undgik unødige stridigheder og kollisioner og i stedet koordinerede arbejdet, så man for eksempel ikke afholdt møder og stævner på samme tidspunkt. Man endte med at formulere retningslinjer for, hvordan begge organisationer på en ordentlig måde kunne arbejde på de samme studiesteder.³⁸² I begyndelsen gik NORV efter samarbejdslinjen, men i løbet af forhandlingerne blev frygten for at ende i en uklar linje så stor, at han afviste et egentligt samarbejde.

Ifølge protokollat fra KFS’ forretningsudvalgsmøde den 17. april 1963 var KFS blevet indbudt til at deltage i et møde til drøftelse af oprettelse af en stilling som studenterpræst ved Trinitatis Kirke. Man traf følgende beslutning:

Man enedes om, at det ville være mere ønskeligt at bevægelsernes sekretærer blev ordinerede. Samarbejde med en studenterpræst kan vi ikke forpligte os til, idet det vil afhænge af, hvem denne er.³⁸³

I denne beslutning blev to ting understreget som KFS’ position: 1. De folkekirkelige studenterbevægelser var en så legitim del af Folkekirken, at organisationernes teologisk uddannede sekretærer naturligt burde ordineres. 2. Eftersom KFS havde en formuleret forståelse af, hvad der var en ret forståelse af Bibelens budskab og Folkekirkens bekendelsesgrundlag, ville man ikke forpligte sig til at samarbejde med

³⁸⁰ LU-ref.01.11.1963.

³⁸¹ LU-ref.01.11.1963.

³⁸² I ”Til venner og bidragydere” September 1964 udsendte KFS en længere redegørelse for forholdet mellem Danmarks Kristelige Seminaristbevægelse og KFS, KFS-arkiv æske 065. Om en mere uddybende redegørelse for forholdet mellem Danmarks Kristelige Seminaristbevægelse/KAL og KFS henvises til Kofod-Svendsen 2008:146-151.

³⁸³ KFS-FU-ref.17.04.1963.



enhver kommende studenterpræst. Indholdsmæssigt betød det, at KFS kun ville samarbejde med de studenterpræster, man teologisk var enige med. KFS har ikke alene, mens NORV var leder, men også siden givet det frivilligt organiserede, privat finansierede studenterarbejde første prioritet. Officielt har der ikke været meget samarbejde mellem KFS og skiftende studenterpræster, og hvor mange enkeltpersoner, der har deltaget i KFS' forskellige arrangementer, og som tillige har haft forbindelse med en studenterpræst og dennes arbejde, oplyser arkivmaterialet intet om.

Ud fra referatet i protokollen havde KFS i Århus på et arbejdsudvalgsmøde den 29. oktober 1963 drøftet en henvendelse fra De Studerendes Kirketjeneste (SK) om KFS sammen med Aarhus Kristelige Studenterbevægelse, Medicinerkredsen, Theologisk Oratorium og måske Eleuteros ville være med til at arrangere faste studentergudstjenester.³⁸⁴ Ifølge protokollen var arbejdsudvalget enige om at sige et klart nej til et sådant samarbejde. Da SK igen opfordrede KFS til at træde ind i De Studerendes Kirketjeneste, afholdt man ifølge protokollen et ekstraordinært og udvidet arbejdsudvalgsmøde, hvor generalsekretær NORV også deltog. Man enedes om følgende: 1. Man kunne tilslutte sig formålet: "Den bedst mulige kirkelige betjening af studenterne". 2. Man savnede klarhed over, hvilket grundlag arbejdet byggede på. Her formodede man, at der ville være en så afgørende forskel mellem SK og KFS, at det ville udelukke muligheden for et samarbejde. 3. Man var også usikker på, om SK ikke blot ville være en ny og måske overflødig organisation. 4. Eftersom man reelt ikke kendte nok til SK, så man kunne træffe en endelig afgørelse, valgte man observatørstatus.³⁸⁵

Af protokollen for Århus KFS fremgår, at observatørposten skabte intern uenighed i arbejdsudvalget i Århus KFS.³⁸⁶ Efter at Århus KFS i to år havde haft observatørstatus i SK, besluttede et flertal i arbejdsudvalget at udtræde. De motiverede i en skrivelse af den 3. november 1966, at de ikke så sig i stand til at være med længere, fordi de var åndeligt utrygge ved flere ting i SK, og at de forgæves havde efterlyst en redegørelse for, hvad SK's grundlag og formål betød i praksis.³⁸⁷ Udmeldelsen medførte en henvendelse den 30. november 1966 fra SK til Århus KFS om på ny at lade sig repræsentere ved en observatør i SK eller ligefrem blive medlem af SK. Samtidig skete

³⁸⁴ Protokol for KFS Århus, ref.29.10.1963 (KFS-arkiv, æske 004). Baggrunden for SK var "Studererhuskappellets indsamlingskomite" (Kapeludvalget) fra 1959, som var det første formaliserede økumeniske samarbejde i Århus, idet både det folkekirkelige studenterarbejde og Academicum Catholicum og Eleuteros (baptisternes studentergruppe) var repræsenteret. Om SK henvises til Jeppesen 1989: 340; Christiansen 2005:10-11.37-49.

³⁸⁵ Protokol, ref.05.05.1964. På LU-mødet 20.06.1964; LU-ref.20.06.1964 bakkede KFS' landsledelse op om den valgte observatørstatus. 17.02.1965 drøftede FU holdningen til SK. Her besluttede man, at "vi ikke som organisation kan slutte op om hele den linje, som Kirketjenesten står for. Dog vil vi være villige til at bekendtgøre "12-gudstjenesterne" ved møderne i Århus og evt. i programmerne", FU-ref.17.02.1965.

³⁸⁶ Protokol, ref.12.10.1966; 19.10.1966

³⁸⁷ Protokol, ref.28.10.1966.



der et formandsskifte i Århus KFS. Den nye formand fremsatte i brev af 12. december 1966 ønske om et råd fra KFS' landsudvalg, der derfor behandlede spørgsmålet og vedtog, at NORV skulle udarbejde et svar.³⁸⁸

NORV begyndte sin redegørelse med at understrege, at når der allerede fandtes to folkekirkelige studenterarbejder, kunne man ikke automatisk være forpligtet til at støtte endnu et nyt, frivilligt organiseret arbejdsfællesskab, som man tilmed ikke kunne se behovet for. Derfor ville han fortsat opfordre til at drive et studenterarbejde efter KFS' retningslinjer. Hvis man ikke havde tro på den linje, KFS stod for, var man naturligvis frit stillet til at engagere sig i en anden sammenhæng.

Hans hovedargument var, "at vi i vor samvittighed er overbevist og bundet af den forståelse af det bibelske budskab, som der er givet udtryk for i den danske folkekirkes evangelisk-lutherske bekendelse".³⁸⁹ NORV ønskede et studenterarbejde, der 100 % var forpligtet på Folkekirkens bekendelse, som han forstod bekendelsen.

I SK's henvendelse til Århus KFS havde man erklæret, at man var indforstået med de synspunkter, arbejdsudvalget i Århus havde fremført i deres skrivelse af 3. november 1966. NORV betvivlede ikke, at SK's bestyrelse var subjektiv oprigtig. Derefter redegjorde NORV for ved at nævne konkrete talere, som SK havde benyttet, at deres praksis ikke var i overensstemmelse med deres tilslutning til KFS' grundholdning. NORV kritiserede især, at SK brugte katolikker og det, han kaldte afmythologiseringsteologer, som forkyndere.

Samtidig sluttede NORV med at understrege, at KFS' ledelse "hverken kan eller vil i den foreliggende situation foreskrive eller diktere KFS i Århus nogen stillingtagen i denne sag. Det må blive studenternes egen frie samvittighedsafgørelse i lyset af Guds ord". Århus KFS valgte ikke at blive medlem af eller observatør i SK.³⁹⁰

7. *Udvikling i bibelsynet*

Det fremgår af plakater og løbesedler fra de første år efter oprettelsen, at man på forskellig måde brugte ordene "På bibelsk grund" til at tegne arbejdets profil, for eksempel studenter- og gymnasiastarbejdet på bibelsk grund.³⁹¹ Protokoller og programmer for KFS-gruppernes arbejde i København og Århus i perioden 1956/58 til 1969 viser, at her var der nogle unge mennesker, der var overbevist om, at Bibelen var

³⁸⁸ LU-ref.03.01.1967, se bilag 5-II.6.

³⁸⁹ Redegørelse af februar 1967 udarbejdet af NORV, tiltrådt af KFS' landsudvalg og sendt til arbejdsudvalget i Århus, KFS-arkiv æske 013, se bilag 5-II.6.

³⁹⁰ Jf. den korte sagsfremstilling Christiansen 2005:57: "Kristeligt Forbund for Studerende og Skoleungdom (udtrådt [af SK] i 1967 efter diktat fra landsledelsen)". Christiansen henviste i en note til Jeppesen 1989:340, hvor det hed: "En overgang var KFS observatør, men de trak sig endegyldigt ud i 1966, fordi man ikke i SK's praksis kunne se et klart nej til en række eksempler på "evangeliets åbenbare forfalskning". Mens dogmatikken således skilte vandene til KFS var embedssynet den gang som nu et problem i forhold til katolikkerne".

³⁹¹ Materialet findes i KFS-arkiv æske 081.



Guds ord, og som var levende optaget af at formidle evangeliet til deres studiekammerater. Derimod fremviser arkivmaterialet praktisk taget ingen principielle drøftelser om bibelsyn.³⁹² Man var optaget af at finde talere, der kunne formidle et klart og jordnært budskab om Kristus ind i studenterverdenen. Man drøftede også meget, hvordan bibelkredsene kunne komme til at fungere godt, ligesom man stadig vendte tilbage til bønnemøderne, som der ofte kun kom få til. Emner i relation til bibelsyn har man derimod næsten ikke drøftet på de forskellige arbejdsudvalgsmøder, ligesom de stort set er fraværende i de forskellige semesterprogrammer. Man finder ikke i nogen protokol en drøftelse af forholdet mellem det ortodokse og det konservative bibelsyn som et kriterium for at rette henvendelse til en foredragsholder.

NORV udarbejdede i 1960 redegørelsen ”På bibelsk grund”, som han oplæste på et møde i Arbejdsudvalget, der godkendte den.³⁹³ Den viser, at han havde et ortodokst bibelsyn. I maj 1963 udarbejdede NORV et 10-siders notat ”Fundamentalismen og Guds ord”, som han i 1960’erne flere gange henviste til.³⁹⁴ Notatet var stærkt afhængigt dels af Olav Valen-Sendstads foredrag ”Springende punkter i skriftsynet” og dels af Edward Michael Banke Greens (f.1930) bog *The Authority of Scripture*.³⁹⁵

NORV slog indledningsvist fast, at spørgsmålet om bibelsyn var et spørgsmål om forskellige trospositioner. Dernæst understregede NORV, at der kun var én trosposition i forhold til Guds ord i den hellige skrift, som var rigtig. NORV’s ambition med dokumentet var at påvise, ”hvilken forståelse af og holdning til de bibelske skrifter,

³⁹² KFS-arkiv æske 001 + 003 + 004 + 081 + 094.

³⁹³ KFS-protokol 15.09.1959 pkt. 4 (KFS-arkiv æske 003). Ifølge mail af 13.01.2009 fra Frøkjær-Jensen havde den daværende ledelse værdsat redegørelsen (FKS-privatarkiv).

³⁹⁴ Om fundamentalisme se Kapitel 8 om NORVs sprogbrug og begreber.

³⁹⁵ Artiklen udarbejdede NORV oprindeligt som svar på sognepræst Børge Traberg Lauritsens (1923-1986) artikel ”Bibelsyn” i *IMT* 21/1963:263. NORV fik hverken artiklen optaget i *IMT* eller *KD*. Artiklen blev senere med titlen ””Fundamentalismen” – kætteri eller ortodoksi?” trykt i tidsskriftet *Budskabet* 5/sept.1967. Bilag 6-II.7. Ved sammenligning af 1963-udgaven med 1967-udgaven, fremgår det tydeligt, at NORV nøje har gennemlæst 1963-teksten og flere steder foretaget sproglige rettelser for at tydeliggøre teksten. Nogle gange er der tilføjet en forklarende eftersætning, mens der andre gange er sket en sproglig præcisering. I et enkelt tilfælde er der efter et citat anført kildeangivelse. Da manuskriptet blev udarbejdet i 1963 indføjede NORV ordene ”der så langt jeg ser”. De ord blev fjernet i 1967. Ellers er der ingen steder foretaget realitetsændringer. Valen-Sendstads foredrag er trykt i det norske tidsskrift *Fast Grunn* 4/1950. Da jeg fandt NORV’s dokument i KFS’ arkiv, lå der en fotokopi af Valen-Sendstads publicerede foredrag ved siden af NORV’s maskinskrivne dokument. Når NORV fastslog, at spørgsmålet om bibelsyn ”ikke bare er et spørgsmål om videnskabelig indsigt, kundskab og personlig redelighed på den ene side og videnskabelig uduelighed, uvidenhed, naivitet eller personlig uredelighed på den anden side”, NORV 1963:1-2, bygger det på Valen-Sendstad 1950: 238-240, hvor overskriften er ”Gis det en nøytral og forutsetningsløs historie-vitenskap om Bibelen?” Valen-Sendstad fastslog, at der ikke findes en neutral og forudsætningsløs måde at studere Bibelen på. Da NORV i 1974 som formand for Dansk Bibel-Institut (DBI) redigerede og udsendte bogen *Guds ord er levende* som et slags programskrift for den nyoprettede organisation, var Valen-Sendstads artikel fra 1950 et af bogens kapitler.



der er i overensstemmelse med disse skrifers eget vidnesbyrd og derfor alene sand og ret”.³⁹⁶

NORV redegjorde så for, at der efter hans opfattelse var givet tre forskellige svar på spørgsmålet om den endegyldige autoritet i kirken.

- Den første position tillagde Skriften og den kirkelige tradition den endelige autoritet. Hovedrepræsentanten for det syn var den romersk-katolske kirke.

- Den anden position kaldte NORV ”Skriften og det menneskelige jeg”. Hans påstand var, at efter den holdning kunne Skriften i sin helhed aldrig opfattes som ”Guds ord”. Det betød, at det altid blev de skiftende menneskelige tolkninger, der blev den sidste autoritet.³⁹⁷

- Den tredje position kaldte NORV ”Skriften alene”. Han argumenterede for, at det var Bibelens eget syn og hævdede, at denne såkaldte ”fundamentalistiske identifikation mellem Guds ord og Bibelen” var klart bevidnet i de bibelske skrifter selv som en del af selve det bibelske budskab.³⁹⁸

NORV vedgik, at dette syn først på reformationstiden blev læremæssigt udformet i bevidst modsætning til de to forud beskrevne opfattelser, hvorefter han tilføjede, at i virkeligheden var det denne forståelse, der helt fra begyndelsen havde ligget til grund for og været en uopgivelig bestanddel af den kristne menigheds trosindhold.³⁹⁹

Efter at NORV havde skitseret de tre forskellige skriftsyn og argumenteret for, at det sidste syn var det bibelsk rigtige, opfordrede han alle til selv at granske skrifterne for at undersøge, hvilket syn der var i overensstemmelse med de bibelske tekster. Endvidere sagde han.

Er Bibelen altså Guds ord, da er den også troværdig i alt det, som Gud vil have sagt os gennem sine udvalgte vidners mund og pen. Så meget er det i hvert fald muligt med fast bibelsk begrundelse at sige med hensyn til, hvad der ligger i det stærkt omstridte udtryk ”Bibelens ufejlbarhed”. Spørger man så videre, om der da ikke vitterligt findes både fejl og modsigelser i Skriften på en hel række områder, der ikke direkte har med den kristne tro og vor frelse at gøre, så vil mange – også blandt dem, hvis bibeltroskab jeg i øvrigt ikke føler nogen trang til at drage i tvivl – uden videre svare bekræftende. Det er jeg imidlertid ikke i stand til at gøre. Hvad er nemlig af væsentlig betydning for den kristne tro og vor frelse – og hvad ikke? Derom lyder der højst forskellige røster, og jeg for min del har ikke fundet noget kriterium, der gør det muligt for mig at skelne mellem skriftudsagn, hvis troværdighed er af væsentlig betydning for den kristne tro og vor frelse, og andre, hvis troværdighed skulle være helt uden betydning i denne sammenhæng. Det har i hvert fald – som det er blevet sagt – alt sammen med vor tillid til Skriften som Guds ord at gøre.⁴⁰⁰

³⁹⁶ NORV1963up:2.

³⁹⁷ NORV1963up:3. De to første positioner er taget fra Valen-Sendstad 1950:239.

³⁹⁸ NORV1963up:4.

³⁹⁹ NORV1963up:4. Som kirkehistorisk dokumentation brugte NORV et citat af Augustin (354-430); jf. Bromiley 1959 og Jacobsen 2007:77-81.

⁴⁰⁰ NORV 1963up:7.



Dette omfattende notat ”Fundamentalismen og Guds ord” fra 1963 viser, at NORV dengang havde et ortodokst bibelsyn, men samtidig anerkendte personer med et konservativt bibelsyn som bibeltro, og han samarbejdede uden reservationer med personer med et konservativt bibelsyn. I breve til Bo Giertz og Ole Hallesby i forbindelse med, at de skulle tale i KFS, understregede NORV, at de efter hans vurdering havde haft meget stor åndelig betydning. Disse breve indeholdt ingen som helst kritik af deres bibelsyn.⁴⁰¹

Med ansættelsen af NORV som KFS’ første sekretær i 1962 begyndte man arbejde på seminarier, teknika og gymnasier. Samtidig påbegyndte man afholdelsen af landslejre for både studenter og gymnasiaster. Disse lejre blev typisk afholdt i efterårsferier, juleferier og sommerferier. Dertil kom regionale weekendstævner. De forskellige programmer for landslejerne, for de regionale lejre og for de enkelte KFS-grupper på gymnasier, seminarier og andre studiesteder viser, at centrum i arbejdet var formidlingen af Bibelens budskab. Det skete gennem bibeltimer, bibelstudiegrupper og forkyndende møder og lignende. Derimod findes ingen dokumenteret debat om eller drøftelse af forholdet mellem det ortodokse og konservative bibelsyn.

De første vedtægter for den landsdækkende bevægelse KFS er fra 23. juni 1962, hvor det hed: ”KFS bygger sit arbejde på de bibelske skrifter som eneste kilde og norm for kristen tro, lære og liv”.⁴⁰²

Den formulering rummede både et ortodokst og konservativt bibelsyn. Formuleringen blev ordret gentaget ved vedtægtsændringen i 1964 som følge af navneskiftet fra Credo til Kristeligt Forbund for Studerende og Skoleungdom. Det bemærkes, at efter navneskiftet ophørte man med at bruge formuleringen ”På bibelsk grund” på programmer, plakater mm.

I efteråret 1967 nedsatte KFS et lovudvalg til at revidere sine vedtægter.⁴⁰³ Udvalget foreslog ikke alene en vedtægtsændring, men også at KFS skulle indføre et dogmatisk appendiks i 14 punkter, hvor man havde formuleringer om treenigheden, Bibelen, arvesynd, forsoning, retfærdiggørelse, genfødsel, helliggørelse, sakramenter, kirke og den dobbelte udgang af den endelige dom. Udarbejdelsen af disse punkter medførte ekstraordinære møder, ad hoc-udvalg m.m.⁴⁰⁴ Det er uklart, hvorfor man ønskede dette appendiks. Måske var det inspireret af, at man i 1967 var blevet officielt medlem af IFES, som havde en sådan ”Doctrinal Basis”. Ved sammenligning af IFES’ tekst med KFS’ appendiks fremgår det, at nogle punkter er en ordret oversættelse. Denne

⁴⁰¹ Breve 12.06.1959 til Bo Giertz, KFS-arkiv æske 110 og 08.07.1959 til Ole Hallesby, KFS-arkiv æske 001.

⁴⁰² De forskellige vedtægter fra KFS’ historie findes i KFS-arkiv æske 003, 013, 014 og 065.

⁴⁰³ FU-ref. 21.09.1967 (KFS-arkiv æske 003). Udvalget kom til at bestå af 1. NORV. 2. Civilingeniør Knud Pedersen (f.1940, kasserer). 3. Stud.med. Jens Ove Rønne-Rasmussen (f.1942, studenterrepræsentant). Til denne fremstilling jf. Kofod-Svendsen 2008:302-304.

⁴⁰⁴ Fremgår af referaterne i protokollerne for møder i FU og LU i denne periode, KFS-arkiv æske 003.



afhængighed af IFES' tekst er måske årsagen til den danske teksts reformerte anstrøg.⁴⁰⁵ Vedtægtsudvalget indstillede om bibelsynet følgende formulering:

Den hellige Skrift som Guds eget ved Helligånden inspirerede, fuldt troværdige og – inden for sit eget intentionsområde – ufejlbare ord, helt igennem og uadskilleligt Guds ord og menneskeord og som sådant eneste, men også fuldt tilstrækkelige, klare og absolutte autoritet i alle spørgsmål vedrørende tro og livsførelse.⁴⁰⁶

Her blev for første gang i KFS' historie brugt ordet "ufejlbar" i forbindelse med bibelsynet. Men samtidig indførte man begrebet "intensionsområde". Dette var sikkert lovudvalgets forsøg på at ændre KFS' tidligere lidt "runde" bibelsynsformuleringer, så KFS fik et ortodokst bibelsyn.⁴⁰⁷ Man kan kun gætte på, hvorfor vedtægtsudvalget har indført ordet "intensionsområde". Da man på landsudvalgsmødet juni 1968 vedtog de nye vedtægter, viser mødereferatet, at der har været utryghed og usikkerhed ved bibelsynsformuleringen.⁴⁰⁸ Derfor blev denne paragraf ikke vedtaget, men forretningsudvalget blev pålagt at "omformulere og genfremsætte". På landsudvalgsmødet 1.-2. januar 1969 var der stadig nogle knaster tilbage. Først på et ekstraordinært landsudvalgsmøde den 11. marts 1969 fik man afsluttet appendiksdebatten med følgende formulering:

Den hellige Skrift som Guds eget ved Helligånden inspirerede og fuldt troværdige ord, helt igennem og uadskilleligt Guds ord og menneskeord og som sådant eneste, men også fuldt tilstrækkelige, klare og absolutte autoritet i alle spørgsmål vedrørende tro og livsførelse.

Ordet ufejlbar var taget af bordet, og man kunne i enighed vedtage bibelsynsparagraffen.⁴⁰⁹ Det kan overraske, hvorfor ordet ufejlbar er dukket op, for det

⁴⁰⁵ Om reformert se Kapitel 8 om NORVs sprogbrug og begreber.

⁴⁰⁶ Om Bibelens intensionsområde: NORV brugte fra slutningen af 1960'erne udtrykket "Bibelens / Skriftens intensionsområde" uden direkte at definere det. Med udtrykket ville han sige, at Skriftens hensigt er dobbelt: dels at give visdom til frelse ved troen på Kristus Jesus (2 Tim 3,15) og dels at give korrekt information i alt, hvad den faktisk siger. Hvis Skriften ikke var troværdig og ufejlbarlig i alle sine udsagn, kunne man ifølge NORV ikke stole på, at den lærte troværdigt om frelsens grund. NORV understregede imidlertid samtidig, at det lå uden for Bibelens intensionsområde at være en lærebog i kosmologi, naturvidenskab, astronomi, geografi, zoologi osv.

⁴⁰⁷ Eftersom NORV var lovudvalgets eneste teolog, og lovudvalgets formulering om bibelsynet næsten ordret minder om andre bibelsynsformuleringer af NORV fra slutningen af 1960'erne og begyndelsen af 1970'erne, kan der ikke herske tvivl om, at han har været initiativtager og forfatter til bibelsynsformuleringen.

⁴⁰⁸ LU-ref. 23.06.1968.

⁴⁰⁹ Under den nordiske teologiske konsultation i 1982 redegjorde NORV for bibelsynet i KFS. Han nævnte da, at fra KFS' begyndelse i 1956 kendte man til den spænding, som fandtes mellem fx Hallesby og Wisløff, men i KFS tog man ikke formel stilling i det spørgsmål. Han tilføjede, at da KFS klargjorde sit bibelsyn i et tillæg til KFS' love i 1969, medtog man ikke ordet ufejlbar. Han



findes ikke i IFES' "Doctrinal Basis", som man ellers på flere punkter har skrevet af efter. IFES taler om "divine inspiration and entire trustworthiness."⁴¹⁰

På IFES' General Committee i 1971 udtrykte flere delegerede ønske om, at der blev udarbejdet en studiebog, der uddybede og præciserede bevægelsens "Doctrinal Basis" fra 1947 der lød: "The divine inspiration and entire trustworthiness of Holy Scripture, as originally given, and its supreme authority in all matters of faith and conduct".⁴¹¹

Flere delegerede var bl.a. interesserede i at få formuleret forholdet mellem "entire trustworthiness" and "infallibility". Associate General Secretary i IFES Hans Bürki blev udpeget til at udarbejde udkast til studiebogen, som NORV, der var medlem af Executive Committee, fik til opgave at komme med begrundede ændringsforslag til. Både Bürkis oplæg af 15. april 1973 og NORV's otte siders kommentarer fra 7. juli 1973 blev sendt i høring og derefter gennemdrøftet i IFES' Executive Committee.⁴¹² Januar 1975 kunne IFES' generalsekretær Chua Wee Hian præsentere det endelige studiedokument på 50 sider.

I sin kommentar til Bürkis udkast begyndte NORV med at understrege, at han personligt følte sig i fuld overensstemmelse med, hvad Hans Bürki havde skrevet om bibelsynet. Dog ønskede NORV at tilføje:

All Scripture is entire trustworthy because God is trustworthy. The trustworthiness of Scripture is no other than the trustworthiness of God speaking. Trustworthiness is a more comprehensive word than infallibility and emphasizes that biblical truth is not an abstract notion but a reality to be trusted upon because God is Truth. One cannot know therefore the truth of the Word of God without trust, e.g. without personal commitment to God and His will expressed in human words. However, the entire trustworthiness of Holy Scripture also implies the infallibility of all biblical statements, not only in matters of faith and conduct but also in matters of history etc., presupposed that every statement is rightly understood according to its originally intended meaning.

undlod imidlertid at redegøre for, at lovudvalget med ham som eneste teologiske medlem havde indstillet til KFS' landsudvalg, at ordet ufejlbar skulle indføres i KFS' vedtægter, men at KFS' landsudvalg ikke havde fulgt indstillingen. Alle dokumenter fra konsultationen findes i KFS-arkiv æske 108. I det landsudvalg, der ikke tilsluttede sig lovudvalgets og dermed afviste NORV's forslag til bibelsynsformulering, sad følgende cand. theol.er: Sognepræst Flemming Frøkjær-Jensen, sognepræst, senere forstander på LMH Hans Erik Nissen (f.1938), generalsekretær i LM Leif Rasmussen og senere sognepræst Carl Peder Behrens (f.1939). Da der ikke udfærdiges forhandlingsreferat ved KFS' landsudvalgsmøder, og beslutningsreferaterne er meget kortfattede, kan det ikke fastslås af hvilke grunde, lovudvalgets bibelsynsformulering ikke er blevet vedtaget.

⁴¹⁰ I dag er det umuligt at fastslå, hvorfor ordet ufejlbar er dukket op i forbindelse med lovudvalgets skriftlige indstillinger til FU og LU i slutningen af 1960'erne. Der findes nemlig ingen referater eller andre dokumenter fra lovudvalgets interne arbejde. De to nulevende medlemmer af det daværende lovudvalg Knud Pedersen og Jens Ove Rønne-Rasmussen har hverken interne papirer eller erindring om ordet ufejlbar.

⁴¹¹ Johnson 1964:174.

⁴¹² Alle dokumenter i denne sag findes i KFS-arkiv æske 122 og æske 171.



IFES tilsluttede sig NORV's formuleringer, men i forkortet udgave, så præciseringen, at "infallibility" omfatter "not only in matters of faith and conduct but also in matters of history etc." gled ud.⁴¹³ Ordet 'infallibility' forekom hverken i IFES' oprindelige formulering fra 1947 eller i den udvidede fra 1975.⁴¹⁴

Ordet ufejlbar forekommer heller ikke i Inter-Varsity Christian Fellowship of the United States' vedtægter, hvor formuleringen lød: "The unique Divine inspiration, integrity and authority of the Bible".⁴¹⁵ I 1960 valgte man formuleringen: "We receive the Bible in its entirety, and the Bible alone, as the Word of God, written, inspired of God, and therefore the inerrant rule of faith and practice".⁴¹⁶

I nordisk sammenhæng var NKSS i Norge fra begyndelsen den toneangivende evangelikale studenterbevægelse.⁴¹⁷ Her hed det i grundlagsparagraffen:

§4. Lagene bygger på det objektive frelsesgrundlag som er lagt ved Jesus Kristus og hans soning for våre synder og hans oppstandelse til vår rettferdiggjørelse slik som det er uttrykt i Den Hellige Skrift og i den apostoliske trosbekjennelse.

§5. Landsrådet [hovedbestyrelsen] bygger på Den Helligeskrift og den evangelisk-lutherske bekjennelse.⁴¹⁸

Der er to ting at bemærke om NKSS' grundlagsparagraf. 1. Den fokuserede på kristendommens centrum og formulerede ikke et detaljeret skriftsyn. 2. De lokale studenter- og gymnasiegrupper var ikke forpligtet på den lutherske bekendelse. Den forpligtelse påhvilede alene Landsrådet. NKSS har fra begyndelsen haft en mere åben og rummelig holdning end KFS.

Eftersom NKSS var hovedinspirationen til fremvæksten af de evangelikale studenterbevægelser i Sverige, Finland og Island, var det også NKSS, der prægede linjen med hensyn til formulering af grundlagsparagraffer og dermed bibelsyn i disse lande.⁴¹⁹

Den eneste af de toneangivende bevægelser fra IFES' første år, der udtrykkelig brugte ordet *ufejlbar*, var det engelske IVF/UCCF, som det fremgår både af den første

⁴¹³ Bürki 1975:28.

⁴¹⁴ I en udateret rapport sendt til de nordiske evangeliske studenterbevægelser informerede NORV om mødet i Executive Committee, hvor han især kommenterede drøftelsen af Doctrinal Basis. Han gik ikke ind på enkeltheder, men understregede, at "der viste sig at være en vidtgående enighed om alle væsentlige spørgsmål, og at hele drøftelsen foregik i en broderlig ånd og var præget af vilje til indbyrdes forståelse", men han omtalte ikke, at ordet *infallibility*, som han selv udtrykkelig havde foreslået, ikke var kommet med i den endelige formulering.

⁴¹⁵ Citeret efter Woods 1978:159. Den amerikanske bibelsynsformulering var overtaget fra den canadiske, Woods 1978:47.

⁴¹⁶ Woods 1978:48.

⁴¹⁷ Om ordene evangelisk/evangelikal se Kapitel 8 om NORVs sprogbrug og begreber.

⁴¹⁸ Johnsen & Fougner 1964:33; Kristensen 1993:15.

⁴¹⁹ Se Gislason 1974, Josephsson 1974, Mäkelä 1983, Kofod-Svendsen 2009.



Doctrinal Basis og i Doctrinal Basis gældende ved 50-års jubilæet i 1978. Ordlyden var: "The divine inspiration and infallibility of Holy Scripture, as originally given, and its supreme authority in all matters of faith and conduct".⁴²⁰

8. *Pragmatisk samarbejde*

Ifølge protokollen for KFS' LU-møder havde man på et ekstraordinært landsudvalgsmøde i 1967 en længere bibelsynsdrøftelse.⁴²¹ Årsagen var, at senere sognepræst Carl Peder Behrens var blevet opfordret til at blive rejsesekretær efter sin kandidateksamen. Protokollen nævner også, at man først havde haft et uformelt møde i Hillerød hos Leif Rasmussen, hvor NORV, Hans Erik Nissen og Carl Peder Behrens havde deltaget. På det møde var der fremkommet "visse væsentlige forskelle i bibelsyn mellem C.P. Behrens og NORV", og C.P. Behrens havde frygtet for, at han ikke til fulde kunne stå inde for det bibelsyn, man ofte fik indtryk af, at KFS stod for.⁴²² I forkyndelsen mente han ikke, der ville være divergenser. Derfor ønskede Behrens en drøftelse med det samlede Landsudvalg. Resultatet af det møde blev

en markering og erkendelse af, at der også inden for KFS findes mindre væsentlige forskelle i bibelsyn, og at der også må være en berettiget plads herfor inden for vort arbejde, mens et radikalt bibelkritisk syn ikke må vinde indpas. NORV mener ikke ud fra det af C.P. Behrens fremførte at kunne fastslå en så principiel divergens i bibelsynet, at det skulle udelukke Carl Peder fra sekretærposten. Vi er alle ufuldkomne i vor erkendelse (jf. Fil 3), men så længe vi forkynder det samme og sande bibelske evangelium, er der basis for samarbejde. Hvis de to syn med tiden skulle vise sig at føre til, at man modarbejder hinanden, må man skilles og gå hver til sit. Flemming Frøkjær mener, at så sandt man står inde for, at Bibelen er den eneste autoritet i spørgsmål om tro og lære, vil det ikke skabe splittelse i bibelsyn og samarbejde.⁴²³

I referatet fra mødet bruges ikke ordene konservativt og ortodokst bibelsyn, men ud fra sammenhængen fremgår det, at det er det, man har haft i tankerne. Carl Peder Behrens blev ansat som rejsesekretær i 1967.

⁴²⁰ Johnson 1979:359; Barclay & Horn 2002:96; UCCF: *For the Faith of the Gospel* 1928-1978:40

⁴²¹ LU-ref.26.10.1967.

⁴²² I KFS' officielle protokol har mødets protokolfører oprindelig skrevet: "visse væsentlige forskelle i bibelsyn mellem C.P. Behrens og det bibelsyn, som KFS er kendt for at stå for". Så er ordene "Det bibelsyn, som KFS er kendt for at stå for", blevet overstreget, og NORV har i stedet for med sin karakteristiske håndskrift skrevet "N.O. Rasmussen". Det er vanskeligt i dag at fastslå, hvad motivet har været for NORV til at rette i protokollen. Eftersom NORV var kendt for at ønske, at formuleringer i protokoller skulle være så sagligt dækkende som muligt, kan hans motiv have været at tilkendegive, at den egentlige modsætning til Behrens' bibelsyn var hans eget. Det er det redigerede referat, der i duplikeret form er udsendt til Landsudvalgets medlemmer. På det følgende LU-møde er der ingen bemærkninger til, at der var blevet rettet i protokollen. Årsagen har sikkert været, at ingen havde bemærket det. Hvis NORV har informeret om, at han havde rettet i protokollen, er det ikke nævnt i mødereferatet.

⁴²³ LU-ref.26.10.1967.



Efter at NORV i 1956 havde taget initiativ til oprettelsen af KFS og i 1960 havde udformet et dokument, der præciserede, hvad KFS stod for, blev han i 1962 den første ansatte medarbejder. Da han fratrådte med udgangen af 1969, var pionertiden forbi, og KFS var blevet et landsdækkende arbejde.⁴²⁴

9. Sammenfatning

Som stud.theol. fandt NORV KAF's teologiske linje overfladisk. Han tog så initiativ til at begynde et kristent studenter- og gymnasiastarbejde i Danmark med Norges Kristelige Studenter og Skoleungdomslag som forbillede. DKS/KAF beklagede dannelsen af KFS og dermed to konkurrerende studenterarbejder på Folkekirken grund og indbød til samarbejde. NORV tog udfordringen op og førte over en længere periode samtaler med KAF's ledelse om bibelsyn, kirkesyn og arbejdssyn. NORV konkluderede, at uenigheden var for stor til et samarbejde. Da de teologiske drøftelser var afsluttet, udarbejdede NORV en større redegørelse, hvor han præciserede KFS' teologiske linje i modsætning til DKS'. NORV satsede på klare, men ikke for snævre formuleringer. Redegørelsen blev primært sendt til præster og højskolelærere med tilknytning til IM og KFUM & KFUK samt til IM-missionærer og KFUM & KFUK-sekretærer. Formålet var at få dem til at støtte KFS økonomisk og moralsk i stedet for DKS. Fra begyndelsen fik NORV klar opbakning fra LM, mens IM og KFUM & KFUK i begyndelsen ikke ønskede at vælge side i den modsætning NORV tegnede mellem KFS og DKS.

Da NORV blev cand.theol. i 1962 var der økonomisk basis for at ansætte NORV som KFS' første sekretær. Hans erklærede vision var at etablere KFS-arbejde på alle højere uddannelser, seminarier, teknika og gymnasier i Danmark. Det medførte teologisk konfrontation med Danmarks Kristelige Seminaristbevægelse, ligesom NORV af principielle grunde afviste at samarbejde med enhver studenterpræst, da Folkekirken i midten af 1960'erne påbegyndte sådanne ansættelser. Da De Studerendes Kirketjeneste i Århus ønskede et økumenisk samarbejde med fælles gudstjenestefejring mellem de forskellige kristelige studenterbevægelser, gav NORV efter forhandlinger en længere teologisk begrundelse for at afvise et sådant samarbejde.

Da NORV begyndte som sekretær opfattede han det konservative bibelsyn som udtryk for en bibeltro holdning. I slutningen af sin tid som generalsekretær prøvede han at få indsnævret KFS' bibelsyn, men fik ikke støtte af KFS' ledelse.

⁴²⁴ Om KFS' vækst og udvikling henvises til Kofod-Svendsen 2008:260-278.



III. Reformert teologi og økumenik

I dette kapitel vil jeg undersøge, hvordan NORV forholdt sig til reformert teologi i tre forskellige sammenhænge.⁴²⁵ Her undersøger jeg en række breve af og til NORV, men også redegørelser som han udarbejdede om de samtidige begivenheder. Hvor kildematerialet har været sparsomt, har jeg anmodet nulevende personer om at redegøre for de daværende begivenheder. Eftersom det ikke er samtidige kilder, må det vurderes, i hvilken grad de også indeholder efterrationaliseringer.

1. *Studentermisjonen /Kristne Studerende*

Januar 1951 havde Studentermisjonen begyndt sit arbejde i København.⁴²⁶ Det var inspireret af Poul Madsens (1916-2009) bibelarbejde i Hvide Marker.⁴²⁷ Studentermisjonen havde størst tilslutning i årene 1953-1955, hvor de kunne samle 40-50 deltagere til møder på Københavns Universitet. Derefter begyndte det at gå tilbage. Fra maj 1956 kaldte de sig Kristne Studerende.⁴²⁸

Efter at KFS var etableret i 1956, redegjorde NORV i det norske studentermagasin *Credo* for, at Kristne Studerende ret hurtigt havde rettet henvendelse til KFS om samarbejde. Kristne Studerende havde ifølge NORV's redegørelse argumenteret med, at de to bevægelser, som begge ville virke til vækkelse og omvendelse blandt deres studenterkammerater ud fra et klart bibeltro grundsyn, burde stå sammen i det arbejde. Kristne Studerende havde ikke ment, at man skulle lade sig hindre af forskelle i syn på dåb og visse andre lærepunkter. Det afgørende for Kristne Studerende havde været, at man var ét i troen på Kristus og ville det samme med arbejdet. De havde været overbevist om, at gik man sammen om arbejdet, ville man kunne nå længere ud end

⁴²⁵ Om reformert se kapitel 8 om NORVs sprogbrug og begreber.

⁴²⁶ Kofod-Svendsen 2008:226.

⁴²⁷ Hvide Marker opstod som en bedekreds/missionskreds i 1947, derefter begyndte Poul Madsen at holde bibeltimer i 1949. I 1955 ændredes navnet til Kristent Fællesskab (Neiiendam 1958:312-315; Madsen 1967up). I en redegørelse fra DKS til WSCF 01.10.1952 blev Studentermisjonen beskrevet sådan: "A new group of evangelizing students representing the theology of the IVF movement and now also cooperating with the IFES. Their theology and the way in which they work widely differ from that of the SCM, and because of this there are on both sides a considerable amount of scepticism towards the other group. One particularly severe difficulty for the SCM in the relation to this group is the fact that some of their top leaders have been rebaptized. However the SCM keeps trying to get a Christian conversation started between leaders of the two movements, so far however with very little encouraging results, although it is one of their basic reasons for having established themselves as a new group that they want to be an ecumenical movement (understood as not founded on any particular church). We have therefore had the strange experience of finding ecumenical contact and cooperation much more difficult with this "ecumenical" movement than with other church related groups (e.g. Baptists)." Sørensen 1952up, KFS arkiv æske 104.

⁴²⁸ Navneforandringen fremgik af deres program for foråret 1956 (KFS-arkiv æske 105); jf. NORV *Credo* 7/1958: 10; Kofod-Svendsen 2008:228-229.



ved at arbejde hver for sig. NORV havde understreget, at så enkelt var det nu ikke at samarbejde.⁴²⁹ NORV forklarede situationen sådan i det norske *Credo*:

De står i meget nær tilknytning til den for mig at se noget sværmeriske og – skønt fordækt – så alligevel bevisligt gendøberiske bevægelse Kristent Fællesskab (tidligere Hvide Marker) [...] Vi er nok enige med dem i, at vi har ”sola scriptura” tilfælles, men vi er ikke så overbeviste om, at vi har samme forståelse af det ganske vist fra begge sider hævdede ”sola gratia” og ”sola fide”. Derfor har vi også måttet sige til disse vore venner, at vi fra denne side føler kernepunktet i vor reformatoriske arv – læren om retfærdiggørelse af nåde alene ved tro – truet gennem en forkyndelse og sjælesorg, der ikke forstår at skelne ret mellem lov og evangelium, hvilket vi f. eks. finder afsløret i deres sakramenteforståelse, i deres – trods al tale om at være evangeliske – ret loviske forkyndelse og i deres hævde af menneskets frie vilje i forholdet til Gud.⁴³⁰ Og disse spørgsmål er så betydningsfulde og afgørende for os, at vi har set os nødsaget til – for at være tro mod skrift og bekendelse, for at værne det rene evangelium – at afvise at stå i forkynnderfællesskab med disse mennesker [...] Vi er da også helt overbeviste om, at et evangelisk studenterarbejde, som skal have nogen som helst fremtid for sig i vort land, må være fast forankret i evangelisk-luthersk tradition.⁴³¹

NORV italesatte i det norske *Credo* en holdning til reformert teologi og tværkirkeligt samarbejde, som Vilhelm Beck og IM traditionelt har stået for.⁴³² NORV’s meget teologisk begrundede afvisning af forkynnderfællesskab med Studentermissionen, fordi det ville true retfærdiggørelse af nåde ved tro, kunne minde om den ortodokse lutherdoms holdning til reformert kristendom, som den findes i for eksempel Missourisynoden.⁴³³

Men i slutningen af artiklen forlod NORV den meget teologisk begrundede argumentation og anlagde en pragmatisk-taktisk vurdering af den kirkelige situation i Danmark som baggrund for sin stillingtagen. NORV’s tankegang synes at have været, at hvis KFS ikke i begyndelsen havde været klart luthersk i dåbsspørgsmålet, ville IM’s og en række folkekirkepræsters betænkelighed ved det nye arbejde have været så stor, at KFS ikke ville have haft nogen som helst fremtid. Omtrent samtidig med NORV’s pragmatiske vurdering, blev der i Danmark etableret et Scripture Union arbejde på fælleskirkelig basis, hvor den drivende kraft kom fra Kristent Fællesskab, hvad også lederne i Studentermissionen gjorde. Dette fælleskirkelige Scripture Union arbejde fik kun en kort levetid.⁴³⁴

⁴²⁹ *Credo* 7/1958:10,13; KD 24.08.1960.

⁴³⁰ Om ”lovisk” se Kapitel 8 om NORVs sprogbrug og begreber.

⁴³¹ *Credo* 7/1958:13.

⁴³² Larsen 1986:169-179; Larsen 2001:223-225; Larsen 2011:122-123; jf. Olesen 1997:97-100.

⁴³³ *Credo* 7/1958:11.13; Walther 1946:322-328.350-358; Pieper 1953:267-275.297-298.377-380; Rudnick 1966:85. 105.115-116.

⁴³⁴ Kofod-Svendsen 2001:38-64.



2. *International Fellowship of Evangelical Students' conference*

Ifølge generalsekretær i det engelske Inter-Varsity Fellowship (IVF) Douglas Johnsons brev til Norges Kristelige Student- og Skoleungdomslags (NKSS) generalsekretær Arthur With (d.1961) havde With været initiativtager til beslutningen om, at IFES skulle afholde en ledertræningskonference i Danmark i sommeren 1958.⁴³⁵ Ud fra IFES' fælleskirkelige tænkning var ledelsen i IFES gået ud fra som en selvfølge, at KFS og Kristne Studerende i fællesskab kunne stå for den praktiske planlægning og gennemførelse af konferencen. Derfor var IFES' ledelse irriteret over, at de to evangeliske studenterarbejder slet ikke var i stand til at samarbejde, som Pete Lowman har beskrevet det i sin bog om IFES' historie.⁴³⁶ Først langsomt gik det op for de reformerte ledere i IFES, hvor afvisende KFS var til selv det mindste samarbejde med Kristne Studerende.

Da konferencens sekretær og kasserer, pastor Douwe Wouters fra det reformerte studenterarbejde i Holland havde været på besøg i Danmark, havde han sammen med NORV haft et længere møde med brødrene Poul og John Madsen (1918-69) fra Kristent Fællesskab. Under denne samtale havde NORV, efter hvad han efterfølgende skrev i et brev til generalsekretær Arthur With, på ingen måde lagt skjul på vanskeligheden ved direkte forkynnerfællesskab med disse mennesker. Samtidig havde NORV ifølge samme brev understreget, at han aldrig ville fornægte det kristne fællesskab med dem.⁴³⁷

I et samtidigt brev til generalsekretær Douglas Johnson gjorde NORV det krystalklart, at i forholdet mellem KFS og Kristne Studerende drejede uenigheden sig ikke om uvæsentlige detaljer eller et særligt dansk luthersk syn på dåben, men kernen i uenigheden drejede sig om sandhed eller vildfarelse i forståelsen af, hvad nåde, tro og frelse var, og også i forståelsen af retfærdiggørelse og helliggørelse. For NORV handlede det om en ret forståelse af de reformatoriske begreber "sola gratia" og "sola fide" gennem en sand skelnen mellem lov og evangelium. NORV understregede i brevet, at han ikke kunne indgå noget kompromis. Vejen frem for NORV i forsøget på at opnå reel enighed ville være teologiske samtaler ud fra Bibelen under bøn om Helligåndens oplysning.⁴³⁸

Dette skarpe brev om Kristne Studerende i Danmark kom til at stå i et særligt lys, fordi NORV i et tidligere brev til Johnson om konferencen, hvor de allerfleste ledere

⁴³⁵ Douglas Johnsons brev 27.01.1958 til Arthur With; jf. Eriksen 1989:22. Korrespondance m.m. om lederkonferencen i Hillerød findes i KFS-arkiv æske 001 og æske 121. Det engelske evangelikale studenterarbejde Inter-Varsity Fellowship (IVF) blev officielt etableret i 1928 (Barclay & Horn 2002:96). I 1974 ændrede IVF navn til the Universities and Colleges Christian Fellowship of Evangelical Unions (UCCF).

⁴³⁶ Lowman 1983:106.

⁴³⁷ NORV's brev 22.03.1958 til Arthur With.

⁴³⁸ NORV's brev 20.03.1958 til generalsekretær Douglas Johnson i IVF.



og deltagere ville have en reformert teologi ligesom Kristne Studerende, havde skrevet, at han forventede, at konferencen ville blive af stor betydning for KFS' arbejde i Danmark, ja KFS havde simpelthen brug for den hjælp og velsignelse, som man kunne få fra en sådan conference.⁴³⁹

Forklaringen på denne forventning om at kunne få hjælp og inspiration fra reformert side skal måske søges i, at NORV i de foregående år, da han havde arbejdet så intenst med at finde et fast ståsted i bibelsynsspørgsmålet og i den forbindelse havde læst megen reformert teologisk litteratur, var blevet overbevist om, at det ville være for snævert udelukkende at få undervisning og inspiration fra den lutherske tradition. Måske var det allerede da blevet hans overbevisning, at man også både kunne og burde lære af den reformerte tradition.

Da det for alvor var gået op for IFES' ledere, hvor afvisende KFS var over for samarbejde med Kristne Studerende, blev der udfoldet stor diplomatisk snilde for at løse det opståede økumeniske problem. Løsningen blev, at KFS alene blev dansk arrangør sammen med IFES og dermed den eneste danske indbyder, hvilket Kristne Studerende accepterede med den begrundelse, at de kun var en lille bevægelse. IFES' ledelse accepterede, at de officielle indbydelser til konferencen blev sendt til KFS via den norske lutherske generalsekretær Arthur With, mens IFES via konferencens sekretær Wouters i Holland sendte personlige invitationer til enkeltpersoner i Kristne Studerende. Det skete ikke i deres egenskab af at være aktive i Kristne Studerende, men de modtog indbydelserne til konferencen som mangeårige venner af IFES. Selve konferencens deltagerliste blev også udformet med diplomatisk snilde, idet der under Danmark dels var en delegation på seks fra KFS, og dels var fem deltagere under overskriften: "Friends coming from Kristne Studerende". Af foredragsholderne var der to lutheranere fra Norge, mens resten havde en reformert baggrund.⁴⁴⁰

Det bør noteres, at samtidig med at NORV markant afviste at samarbejde med Kristne Studerende, var KFS i gang med et større mediefremstød med udsendelse af forskelligt informationsmateriale primært over for personer med tilknytning til IM for at hverve dem som venner og støtter af KFS' arbejde.⁴⁴¹ IM har imidlertid altid ønsket at være

⁴³⁹ Dateret 15.12.1957. Under samarbejdsvanskelighederne havde Douglas Johnson i et brev 27.01.1958 til Arthur With foreslået, at man flyttede konferencen til Norge eller Sverige. På det tidspunkt var det tilsyneladende vanskeligt at finde et conferencecenter i et andet land, og samtidig var NORV optaget af, at en IFES-konference i Danmark kunne være til inspiration og velsignelse for KFS, blot måtte konferencen ikke blive forbundet med Kristne Studerende.

⁴⁴⁰ Fremstillingen bygger på en række breve, hvor de vigtigste er: NORV til Johnson 15.12.1957; Johnson til NORV 31.12.1957; Johnson til With 27.01.1958; Johnson til NORV 27.01.1958; Wouters til NORV 29.01.1958; NORV til Wouters 31.01.1958; Wouters til NORV 03.02.1958; Johnson til NORV 11.02.1958; Wouters til NORV 13.02.1958; Wouters til NORV 15.03.1958; NORV til Johnson 20.03.1958; NORV til With 22.03.1958; Wouters til NORV 18.06.1958 samt "list of students at the I.F.E.S. leadership training course at Hillerød".

⁴⁴¹ Skrivelsen om "Det nordiske studenter- og gymnasiearbejde på bibelsk grund" af maj 1958 blev sendt til en række personer den 3. juni 1958. KFS samarbejdede i 1958 med Poul Henning Fromsejer



stærkt sakramental i sit arbejde og har derfor været meget kritisk til samarbejde med organisationer, der ikke har haft et klart luthersk dåbssyn.⁴⁴² Bare antydning af samarbejde med Kristne Studerende, udgået fra Kristent Fællesskab, kunne have været ødelæggende for det planlagte mediefremstød.

I 2006 opfordrede jeg Poul Madsen til at beskrive sine forbindelser med IFES, eftersom der ikke fandtes samtidige kilder. Jeg er bevidst om, at Poul Madsens fremstilling kan være farvet. I brevet til mig omtalte Poul Madsen, at IFES' generalsekretær C. Stacey Woods i 1950 eller 1951 havde besøgt ham. Stacey Woods skulle ifølge brevet fra Madsen straks have fornemmet, at Kristent Fællesskab var på linje med IFES' grundholdning blandt andet i dåbsspørgsmålet.⁴⁴³ Stacey Woods havde også direkte spurgt Poul Madsen, om han kunne tænke sig at repræsentere IFES i Danmark. Poul Madsen havde afslået, især fordi han ikke mente at egne sig til den opgave på grund af sit ikke lutherske dåbssyn. Poul Madsen havde i 1942 ladet sig gendøbe og var dermed trådt ud af Folkekirken. Han havde ment, at et arbejde på danske gymnasier og universiteter måtte ledes af en evangelisk-luthersk mand med nidkærhed for sjæles frelse.⁴⁴⁴

Studentermismissionen var i udpræget grad på linje med IFES' ledere og deltog hyppigt i konferencer arrangeret af IVF eller IFES, ligesom de ofte havde besøg af talere fra IVF eller IFES, for eksempel IFES' formand Lloyd-Jones. Lloyd-Jones medvirkede også hos Poul Madsen ved Nyborg Strand stævnet i 1966, hvor foredragene

(f.1934), der som stud.theol. arbejdede som freelancejournalist, om at formidle information om KFS til *KD*, *IMT* samt kirkestof til forskellige dagblade. Alt materiale fra mediefremstødet findes i KFS-arkiv æske 001.

⁴⁴² Larsen 1986:169-171; Larsen 2007:205-206. Olesen har redegjort for oprettelsen i 1895 af World's Student Christian Federation (WSCF) på det gamle slot Vadstena ved Vättern sø i Sverige. Olesen har forklaret, at lederen af det danske Studenters hjemmet F.W. Steinthal (1862-1951) også havde været til stede på det stiftende møde, men havde i modsætning til nordmændene og svenskerne ikke kunnet tilslutte sig oprettelsen af WSCF. Olesen har argumenteret for, at det danske særstandpunkt skyldtes Vilhelm Becks kompromisløse afvisning af ethvert tværkirkeligt samarbejde. Beck havde ifølge Olesens dokumentation været til stede den dag, WSCF blev oprettet (Olesen 1997:97-100).

⁴⁴³ Eftersom Stacey Woods var opvokset i en Open Plymouth Brethren menighed i Australien, hvor de forkastede barnedåben, virker Poul Madsens fremstilling af enighed med Stacey Woods i at nedprioritere dåbsspørgsmålet retvisende (Woods 1978:155; MacLeod 2007:23-32).

⁴⁴⁴ Brev af Poul Madsen 04.04.2006 til mig (FKS privatarkiv); jf. *Mod Målet* 1/2000:5; *Mod Målet* 1-2/2006:5-6; Kofod-Svendsen 2001:54; Kofod-Svendsen 2008:228-229). I brevet til mig fra 2006 fortalte Poul Madsen flere ting, der lå mere end 50 år tilbage. I følgebrevet til mig fortalte Madsen, at han desværre ikke havde kunnet finde skriftlige samtidige kilder. Derfor byggede brevet på hans hukommelse. Da jeg skrev bogen *Tro til tiden*, hvor jeg også behandlede det frikirkelige studenterarbejde Studentermismissionen/Kristne Studerende, kunne jeg næsten ingen samtidige skriftlige kilder finde. Derfor kontaktede jeg flere af dem, der havde været ledere i deres studentertid. Flere sendte mig redegørelser fra deres engagement. Poul Madsens brev til mig virker troværdigt, når jeg har sammenlignet det med de redegørelser, jeg har fået om Studentermismissionen /Kristne Studerende.



efterfølgende blev trykt i *Mod Målet*.⁴⁴⁵ Derimod havde Studentermmissionen ingen kontakt med Det Nordiske Studenterarbejde på bibelsk grund.

3. Bladfonden Emmaus

Stud.med. Louis Nielsen havde ønsket at udgive Frederick Fyvie Bruce's bog: *The New Testament Documents: Are They Reliable?* på forlaget Bladfonden Emmaus.⁴⁴⁶ Eftersom bogen var udgivet af Inter-Varsity Fellowship (IVF), skulle NORV give tilladelse til bogens udgivelse på Bladfonden Emmaus.⁴⁴⁷ NORV gav lederen af IVF's forlag Ronald Inchley (1912-2005) en markant luthersk kritik af Open Plymouth Brethren og konkluderede, at bogen burde udgives på et andet forlag, så den kunne få en større udbredelse i Danmark. Louis Nielsen reagerede meget indigneret ved blandt andet at skrive i et brev til NORV, at det skuffede ham dybt, at NORV ikke alene modsatte sig udgivelsen af en af IVF's bøger på et frikirkeligt forlag, men også gav udtryk for en hånlig holdning over for anderledes tænkende kristne. Louis Nielsen sluttede sit brev til NORV med følgende utilfredse ord:

De udtaler Dem kategorisk og fordømmende ved at kalde os for sekterikere, fanatikere og dagdrømmere, blot fordi vi er tilsluttet et samfund uden for den evangelisk-lutherske folkekirke.⁴⁴⁸

Louis Nielsen og NORV havde også haft et møde om sagen. I et notat, Louis Nielsen har udarbejdet på min opfordring, skrev han, at som han huskede mødet, havde NORV som baggrund for sin stillingtagen henvist til reaktionen i sit bagland. I notatet tilføjede Louis Nielsen, at han i de år havde undret sig over NORV's dobbeltspil, hvor samarbejde med danske frikirkefolk var udelukket, mens han uden problemer syntes at

⁴⁴⁵ Louis Nielsen 2013up:1 (FKS-privatarkiv).

⁴⁴⁶ Nielsen (f.1937) var opvokset hos Open Plymouth Brethren, hvad F.F. Bruce også var. Nielsen opgav de medicinske studier og begyndte på et forkyndende arbejde. Han har i mange år været redaktør af kristne tidsskrifter og var i årene 1974-2007 præst for Kristent Fællesskab i Odense, men har hele livet bevaret kontakten til Open Plymouth Brethren.

Bladfonden Emmaus, der eksisterede 1960-75, var privatejet af en ikke-lutheraner og udgav kristne bøger og tidsskrifter.

⁴⁴⁷ Der var indgået en international aftale i IFES gående ud på, at bøger udgivet af et forlag ejet af en af IFES' medlemsorganisationer skulle gives i option til de respektive IFES-medlemsorganisationers forlag. Selv om en national medlemsorganisation ikke ønskede at udgive en given bog udgivet af en IFES-medlemsorganisation, gav aftalen også en national IFES-medlemsorganisation mulighed for at fraråde, at et andet nationalt forlag udgav en bog udgivet af en IFES-medlemsorganisation.

⁴⁴⁸ Nielsens brev 11.10.1963 til NORV. Brevvekslingen i den sag findes i KFS' arkiv æske 033. Bruce' bog blev i 1973 udgivet af Emmaus Publikationer, forlagsdelen af Bladfonden Emmaus, i kommission hos Kristent Fællesskabs forlag Perspektiv under titlen: *Det Nye Testaments Skrifter. Er de troværdige?*



kunne samarbejde med englændere med samme teologiske holdning som de danske frikirkefolk.⁴⁴⁹

4. *Ansøgning om medlemskab af International Fellowship of Evangelical Students*

NORV's brevveksling viser, at han efter lederkonferencen i Hillerød fortsatte kontakterne med både IVF i England og det internationale IFES. Brevvekslingen drejede sig blandt andet om danske studenterets deltagelse i konferencer arrangeret af IVF og IFES.⁴⁵⁰ I et brev til den engelske studenterleder Oliver Barclay fortalte NORV, at han i Norge juni 1960 havde haft en længere drøftelse med IFES' generalsekretær C. Stacey Woods, der havde tilbudt økonomisk støtte fra IFES, så KFS så hurtigt som muligt kunne ansætte en fuldtids sekretær. NORV redegjorde så i brevet for, at han havde afvist forslaget af to grunde: 1. Det var sundere for en organisation selv at rejse de nødvendige økonomiske midler. 2. Danmarks Kristelige Studenterbevægelse ville kunne bruge en økonomisk støtte fra IFES til at stemple KFS som en slags angelsaksisk fremmedlegeme i Folkekirken.⁴⁵¹

I et indlæg i *KD* den 9. august 1960 havde sognepræst (tidligere DKS-sekretær) Erik Ågård kritiseret KFS for dobbeltspil ved på den ene side at være meget lærebevidst over for DKS, og samtidig "plejer KFS 'økumenisk' samarbejde med gendøbere og andre sekterere inden for IFES". I sit svar i *KD* den 24. august 1960 gjorde NORV meget ud af at nedtone og sløre det samarbejde, KFS havde med IFES. Han kaldte det en "kontakt", som bestod i "forskellige korrespondancer, udveksling af blade og litteratur, gensidig repræsentation ved studentermøder af forskellig art samt i afholdelse af enkelte fælles lederkonferencer". Derefter understregede NORV, at "KFS end ikke er egentligt medlem af IFES". NORV konkluderede sit indlæg i *KD* med ordene, "at han anså det for en ganske grundløs beskyldning" at ville mistænkeliggøre KFS for at samarbejde med "gendøbere og andre sekterere". NORV tilføjede så, at en sådan ganske grundløs beskyldning i hvert fald slet ikke burde fremsættes af en mand

⁴⁴⁹ Louis Nielsen 2013:3.

⁴⁵⁰ Eksempler på denne brevveksling var brev 16.08.1960 fra NORV til Oliver Barclay, der efter sin ph.d. i zoologi blev sekretær i IVF og 1964-1980 var generalsekretær, og Barclays breve 06.1.1959, 23.01.1961 og 09.01.1962 til NORV (KFS-arkiv æske 121).

⁴⁵¹ Stacey Woods var samme dynamiske ledertype med et stort organisationstalant og et smittende engagement som WSCF's første generalsekretær John Mott. Ligesom Mott i sin tid var optaget af at få etableret WSCF i forbindelse med det nordiske studentermøde, var Stacey Woods også optaget af at få de nordiske, lutherske studenterbevægelser inddraget i det internationale, reformert prægede samarbejde. NKSS var med ved stiftelsen af IFES i 1947. SESG fra Sverige var blevet medlem i 1950, og i 1950 var Finlands Kristliga Studentrörelse blevet associeret medlem. Tilbage i Norden manglede kun Danmark og Island (der først blev medlem i 1975). Efter Stacey Woods' feltherretænkning var det vigtigt at få skabt et livskraftigt, dynamisk evangelikalt studenterarbejde i Danmark, der også kunne blive medlem af IFES.



som Erik Ågård, ”der var vel vidende om, hvilken stilling vi havde indtaget over for det af Kristent Fællesskab influerede studenterarbejde, da disse for et par år siden opfordrede os til samarbejde”.

Det fremgik tydeligt af debatten, at NORV brugte sin tidligere meget markante afvisning af ethvert samarbejde med Kristne Studerende til at sløre eller nedtone det samarbejde, der i virkeligheden var etableret med IFES, førend KFS var blevet formelt medlem. For eksempel havde NORV brugt samarbejdsreglerne for medlemsorganisationer af IFES til at hindre, at Louis Nielsen kunne udgive en bog.

Over for henholdsvis Kristne Studerende og Bladfonden Emmaus på den ene side og IFES på den anden side anlagde NORV to forskellige vurderingsparametre. Når det gjaldt Kristne Studerende og Bladfonden Emmaus, vurderede han bibelsk-luthersk dogmatisk og gav udtryk for en klar konfessionel luthersk holdning. Med det udgangspunkt blev konklusionen intet som helst samarbejde. Når det gjaldt IFES, nedprioriterede NORV den lutherske dogmatik og understregede, at han ”føjte” en ”stærk åndelig overensstemmelse”, og i dette fællesskab havde han ”gjort mange erfaringer”, som han var meget taknemmelig for.⁴⁵² At NORV med åbne øjne gik ind i det tværkirkelige samarbejde i IFES, begrundede han med, at IFES havde ”en ubetinget anerkendelse af Skriftens autoritet som eneste og tilstrækkelige regel og rettesnor for kristen tro, lære og liv”.⁴⁵³

I *Credo* 7/1958 understregede NORV, at han var enig med Kristne Studerendes bibelsyn. Det kan ikke overraske, eftersom Kristne Studerende havde samme bibelsyn som IFES. Fra KFS’ begyndelse praktiserede NORV både den klare bibel- og bekendelsestro linje, og den mere allianceprægede linje.⁴⁵⁴

⁴⁵² KD 24.08.1960.

⁴⁵³ KD 24.08.1960.

⁴⁵⁴ Om en alliancepræget holdning eller linje: Den økumeniske bevægelses forstadie var de bevægelser, der begyndte på det personlige plan, og som alle havde en evangelisatorisk målsætning. Det gjaldt Evangelisk Alliance fra 1846, der var udtryk for et almindeligt ønske om et internationalt fællesskab af ægte protestanter. Den bekendelsesbasis, som man antog, indebar blandt andet en anerkendelse af Skriften som eneste autoritet, af treenighedslæren, de to sakramenter dåb og nadver, menneskets totale syndighed og retfærdiggørelse ved tro alene. Det samme gjaldt KFUM, hvis verdensforbund blev dannet i forbindelse med verdensudstillingen i Paris i 1855. Her var trosbasis at bekende sig til ”Herren Jesus Kristus som Gud og Frelser i overensstemmelse med de hellige Skrifter”. Endelig gjaldt det World’s Student Christian Federation, der er blevet kaldt et ”økumenisk laboratorium”, som blev stiftet i Vadstena i 1895 og antog KFUM’s Pariserbasis som sin egen. Til forstadiet hører delvis også missionsøkumenien, hvor ordet mission især sigter på ydre mission, men også den hjemlige mission må nævnes. Til denne sidstnævnte gren må regnes British and Foreign Bible Society, der i 1804 etablerede et samarbejde mellem forskellige lande om trykning og spredning af bibler og bibeldele. Hvad ydre mission angår må især nævnes ikke-konfessionelle selskaber og samarbejde over konfessionsgrænser. Her udmærker for eksempel London Missionary Society fra 1795 sig ved ikke at være bundet til en bestemt konfession. Edinburgh-konferencen 1910 med 1200 delegerede, der var officielle repræsentanter for kirker og missionsselskaber fra hele verden, er blevet betegnet som det internationale kirkemøde, der gav inspiration til og blev ophav til flere nye



Det har sandsynligheden for sig, at NORV's stærke afvisning af samarbejde med Kristne Studerende primært var bestemt af den danske kirkepolitiske situation, mens hans ønske om medlemskab af IFES udsprang af en overbevisning om, at KFS kunne modtage åndelig inspiration af et interkonfessionelt samarbejde "på bibelsk grund". Hvis NORV's meget stærke afvisning af samarbejde med Kristne Studerende ikke alene var dogmatisk bestemt, men måske især taktisk for at hindre, at Erik Ågård og andre ville kunne kritisere KFS for at samarbejde med et dansk gendøbende studenterarbejde, bliver NORV's samtidige positive holdning til og senere ønske om medlemskab af IFES meget lettere at forklare.

Af KFS' protokoller for landsudvalg og forretningsudvalg fremgår, at KFS' ledelse i perioden 1963-1965 havde adskillige drøftelser, om man skulle søge medlemskab af IFES. Men intet tyder på ud fra alt tilgængeligt arkivmateriale, at man nogen sinde ud fra klare bibelsk-lutherske præmisser har gennemdrøftet, hvad betingelserne for et medlemskab af IFES skulle være. Inden mødet den 8. november 1963 med IFES' generalsekretær C. Stacey Woods havde KFS' ledelse den 1. november 1963 holdt et ekstraordinært landsudvalgsmøde. Ifølge mødereferatet var man helt bevidst om, at: "såfremt KFS tilslutter sig IFES, [vil det] kunne få en ikke ringe betydning for vort arbejdes ansigt udadtil, idet vi derved åbent erklærer at stå i samarbejde med baptister og gendøbere".⁴⁵⁵

Der har ifølge mødereferatet især været to punkter fra IFES' Doctrinal Basis, som man under mødet med Stacey Woods ønskede en nærmere drøftelse af: 1. "The divine inspiration and entire trustworthiness of Holy Scripture, as originally given, and its supreme authority in all matters of faith and conduct. 2. The justification of the sinner by the grace of God through faith alone".⁴⁵⁶

Det kan overraske, at NORV og de øvrige i KFS' ledelse ifølge forhandlingsprotokollen ikke har været interesseret i at høre om IFES' og Stacey Woods' syn på sakramenterne og helliggørelsen, som ellers havde stået meget centralt i NORV's afvisning af ethvert samarbejde med Kristne Studerende. Man havde tilsyneladende på forhånd besluttet kun at ville drøfte de spørgsmål med IFES' generalsekretær, hvor man vidste, at man ville være enige, mens man undlod at drøfte de spørgsmål, hvor man vidste eller måtte have en stærk formodning om, at man ville være uenige. Af NORV's omfattende korrespondance med C. Stacey Woods og andre fra IFES og IVF bibringes man det indtryk, at NORV havde truffet sin beslutning om

bevægelser til at styrke det kristne fællesskab, selv om mødets hovedtema var at give inspiration til fremtidens missionsindsats.

⁴⁵⁵ LU-ref.01.11.1963.

⁴⁵⁶ LU-ref.01.11.1963.



KFS' medlemskab.⁴⁵⁷ Både interne møder og mødet med C. Stacey Woods syntes at have tjent det formål at få ledelsens opbakning til NORV's allerede trufne beslutning.

Stacey Woods syntes ifølge referatet fra mødet med KFS' landsudvalg at have svaret til spørgernes tilfredshed på de udvalgte spørgsmål, han blev stillet, og samtidig havde han understreget som sit oprigtige ønske, at KFS ville træde ind i IFES' arbejdsfællesskab, hvor KFS både ville kunne yde en indsats og samtidig modtage inspiration og støtte i sit arbejde.⁴⁵⁸

Blandt andet i NORV's brev til Oliver Barclay og NORV's udtalelser til *KD* i debatten med Erik Ågård havde han understreget, at samarbejdet med IFES alene skulle handle om nogle kontakter på lederplan.⁴⁵⁹ På den baggrund kan det undre, at NORV i forbindelse med Stacey Woods' besøg i Danmark udtrykkeligt havde ønsket, at Stacey Woods skulle forkynde både til et offentligt møde i København, hvor 90-100 studenter var til stede, og ligeledes til et offentligt KFS-møde i Århus. Af brevet, hvor NORV havde opfordret Stacey Woods til at forkynde til de offentlige møder, fremgik det, at NORV havde en forventning om, at Stacey Woods inspireret af Helligånden både ville formidle inspiration og en markant udfordring. Forud for Stacey Woods møder udfoldede NORV også en meget betydelig presseaktivitet, før KFS' ledelse havde haft en læresamtale med den reformerte C. Stacey Woods.⁴⁶⁰ I *Nyt fra KFS*, marts 1964 gav NORV udtryk for, at han var godt tilfreds med Stacey Woods budskab.

På en måde burde afgørelsen om medlemskab i IFES ikke have været så vanskelig. KFS var i denne periode åndeligt afhængig af Norges Kristelige Student- og Skoleungdomslag (NKSS), hvis formand var Carl Fr. Wisløff. NKSS var en af de 10 studenterbevægelser, der havde været med til at stifte IFES i 1947. Ole Hallesby var blevet valgt til IFES' første præsident (1947-1959). Wisløff var 1959-1967 formand for IFES og præsident 1967-1979. Det er nærliggende at formode, at Wisløff i en samtale med NORV havde tilskyndet til medlemskab, men der findes ikke kildemateriale, der kan underbygge den opfattelse. NORV havde motiveret ønsket om medlemskab på følgende måde:

⁴⁵⁷ NORV's breve til Stacey Woods 08.06.1963; 08.10.1963, 09.10.1963, 17.04.1964, jf. NORV's brev 16.08.1960 til Barclay og Stacey Woods' breve til NORV 12.06.1963, 12.11.1963, 17.03.1964 (KFS arkiv æske 121).

⁴⁵⁸ LU-ref.08.11.1963. På det følgende LU-møde 23.01.1964 var stemningen ifølge referatet klart positiv for medlemskab af IFES.

⁴⁵⁹ Brev af NORV til Barclay 16.08.1960 og indlæg i *KD* 24.08.1960.

⁴⁶⁰ NORV's brev 08.06.1963 til Stacey Woods. Mødet med Stacey Woods blev PRmæssigt forberedt meget grundigt (ref. af arbejdsudvalgsmøde 04.11.1963; protokol for København-KFS). NORV udsendte 05.11.1963 en pressemeddelelse for at indbyde til det offentlige møde med Woods under temaet: "Is there a true alternative to moral and religious relativism of to-day?" (KFS-arkiv æske 138; jf. Eriksen 1989:23).



”Vi trænger til den inspiration og støtte, som det betyder at stå med i et verdensomspændende fællesskab på bibelsk grund”.⁴⁶¹

Omvendt ville medlemskab af IFES udsende et helt andet signal end det, man havde udvist i holdningen til Kristne Studerende. Ud fra referaterne fra forhandlingerne fremgår det, at KFS gerne ville være medlem, og referaterne viser, at man på intet tidspunkt har haft egentlige teologiske indvendinger mod at blive medlem af det interkonfessionelle IFES til trods for den meget skarpe dogmatiske kritik, NORV havde fremført over for Kristne Studerende. Problemet havde ikke været teologien, men kommunikationen. Om den endelige beslutning hed det: ”Efter nærmere forhandling vedtog Landsudvalget enstemmigt, at Kristeligt Forbund skal ansøge om medlemskab i IFES”.⁴⁶²

Officielt blev KFS medlem af IFES på General Committee i 1967. Der foreligger ingen arkivalier, der siger noget om andre kirkelige organisationers reaktion. Måske skyldes det, at samarbejdet foregik med udenlandske organisationer, så det ikke rigtigt blev bemærket.

Året efter at KFS blev medlem af IFES, blev conferencecentret Schloss Mittersill i Østrig indviet. Det skete ved en stort anlagt indvielsesgudstjeneste, hvor det reformert dominerede IFES havde indbudt ledende gejstlige fra både den romersk katolske og den lutherske kirke. Festgudstjenesten sluttede med, at både katolikker og protestanter i fællesskab sang Luthers salme ”Vor Gud han er så fast en borg”.⁴⁶³ Arkivmaterialet afslører ikke, om NORV har haft kritiske bemærkninger til den indvielsesgudstjeneste sammen med ledende katolikker.

5. Medlemskab af International Fellowship of Evangelical Students

Medlemskabet af IFES rejste både for NORV og de følgende ledere i KFS en række udfordringer. Henrik Nymann Eriksen har i KFS’ jubilæumsskrift skildret, hvordan medlemskabet af IFES har været præget af både ”begejstring og forbehold”.⁴⁶⁴ Eftersom Martyn Lloyd-Jones i mange år var en af de mest fremtrædende ledere af IVF i England og samtidig mere end nogen anden tegnede IFES’ teologiske profil de første årtier og dermed havde et stort ansvar for den toneangivende teologi, der prægede IFES, da KFS søgte om medlemskab, vil jeg give en kort skitse af hans teologi.⁴⁶⁵

Lloyd-Jones havde på den ene side en meget markant teologisk profil, og på den anden side kunne han være smidig, for eksempel da han i 1953 udtalte:

⁴⁶¹ *Nyt fra KFS*, marts 1964.

⁴⁶² LU-ref.20.06.1964.

⁴⁶³ MacLeod 2007:207-208.

⁴⁶⁴ Eriksen 2006:24-26.

⁴⁶⁵ Barclay 1997:135; MacLeod 2007:103; Murray 2009:152-158. Eftersom NORV på sit kontor havde billeder af Luther, Rosenius og Lloyd-Jones, understreger det Lloyd-Jones’ betydning for NORV’s egen teologiske udvikling og tænkning.



I have always asserted and argued as strongly as I could that evangelicals should not separate on the question of Calvinism and Arminianism. In the IVF Arminians and Calvinists work most happily and harmoniously together, and it is my privilege to co-operate with all such.⁴⁶⁶

I Lloyd-Jones' forkyndelse og omfattende forfatterskab var *ordet om korset* klart i centrum.⁴⁶⁷ For ham var menneskets stilling krystalklar: Et menneske uden tro på Kristus gik fortabt, og den afgørende begivenhed var forkyndelsen af evangeliet i Helligåndens kraft. Da kunne for Lloyd-Jones den afgørende hændelse finde sted i et menneskes liv: At det gik fra mørke til lys, fra åndelig død til åndeligt liv. Når D.W. Bebbington (f.1949) i sin bog *Evangelicalism in modern Britain* i sin sidste karakteristik af en *evangelical* brugte ordet *crucicentrism*, så ramte den beskrivelse meget præcist nerven i Lloyd-Jones' forkyndelse.⁴⁶⁸ I IFES' "Doctrinal Basis", hvor Lloyd-Jones var hovedansvarlig for udformningen, var det udtrykt sådan:

- The universal sinfulness and guilt of all men since the fall, rendering them subject to God's wrath and condemnation.
- Redemption from the guilt, penalty, dominion and pollution of sin, solely through the sacrificial death (as our Representative and Substitute) of the Lord Jesus Christ, the incarnate Son of God.
- The presence and power of the Holy Spirit in the work of regeneration.
- The justification of the sinner by the grace of God through faith alone.⁴⁶⁹

Lloyd-Jones præsenterede sig flere steder som discipel af Calvin.⁴⁷⁰ Når det gjaldt Luther, udtalte han sig ret så kritisk om både hans sakramentesyn og kirkesyn, men han var altid positiv over for hans retfærdiggørelseslære.⁴⁷¹ En sammenligning af Lloyd-Jones' retfærdiggørelseslære med retfærdiggørelseslæren hos C.O. Rosenius, Øivind Andersen (1905-1994) og Frank Jacobsen (1931-2013), som de har udfoldet den i deres kommentarer til Romerbrevet, viser en slående lighed i udformningen af dette centrale

⁴⁶⁶ Barclay 1997:74; Lloyd-Jones 1989:352; Murray 2009:228-230.458-460. I Barclays citat og også i Lloyd-Jones' tale "What is an Evangelical" 1989:299-355 formulerede Lloyd-Jones sig meget diplomatisk om forholdet mellem calvinister og arminianere, hvor synet på prædestinationen ellers havde ført til voldsomme stridigheder, jf. Molland 1976:266-268; Olsen 2009:29-53.

⁴⁶⁷ Første kapitel i *Autoritet*, hans prædikensamlinger over brevet til Romerne og brevet til Efeserne samt *Preaching and preachers* fra 1971 og *Knowing the Times* fra 1989.

⁴⁶⁸ I sit standardværk *Evangelicalism in modern Britain* karakteriserer D.W. Bebbington en *evangelical* med følgende nøgleord *conversionism*, *activism*, *biblicism* og *crucicentrism* (Bebbington 2002:5-17).

⁴⁶⁹ Johnson 1964:174.

⁴⁷⁰ Lloyd-Jones 1989:32-37; Lloyd-Jones 2002:101.

⁴⁷¹ Lloyd-Jones 1971a:1; Lloyd-Jones 2002:134-135.222-223.



lærepunkt.⁴⁷² Yderligere sammenligning viser, at Luthers Store Galaterbrevskommentar var deres fælles inspirationskilde.

Hvad bibelsynet angår var Lloyd-Jones discipel af Benjamin Breckinridge Warfield (1851-1921).⁴⁷³ Warfield var 1887-1921 professor of Didactic and Polemic Theology in the Theological Seminary of Princeton, New Jersey. Warfield understregede især Bibelens guddommelige inspiration og ufejlbarhed, og han blev kendt som en "defender of inerrancy *par excellence*".⁴⁷⁴

I sin anmeldelse af Benjamin B. Warfield *Biblical Doctrines* understregede NORV, at Warfield havde spillet en fremtrædende rolle i opgøret mellem historisk, bibelsk kristendom og den fremtrængende modernisme og liberale teologi.⁴⁷⁵ I sit bidrag "Bibelens syn på sig selv" til antologien *Skrift & åbenbaring*, henviste NORV også til B.B. Warfield *The Inspiration and Authority of the Bible*. Lloyd-Jones og NORV var begge inspireret af personer, der fastholdt Bibelens guddommelige inspiration og ufejlbarlighed, og også Lloyd-Jones' crucicentrisme var helt identisk med det, NORV havde understreget i opgøret med DKS. Derfor var det ikke overraskende, at hans bekendtskab med Lloyd-Jones og IFES skabte tillid og gav mod på yderligere samarbejde.

Da Lloyd-Jones i 1971 på en IFES-konference på Schloss Mittersill talte over emnet "What is an evangelical?", understregede han to farer: 1. Man blev for snæver, så man blev skismatisk, dvs. delte sig i forskellige grupper. Som eksempel nævnte han menigheden i Korinth.⁴⁷⁶ Han vedgik tillige, at den katolske kirke havde noget ret, når den kritiserede protestantismen for at have en tendens til stadig at blive spaltet i mindre grupper. 2. Man blev teologisk for bred, så man ikke fulgte Skriften alene og blev læremæssigt uklar. Derfor afviste han en evangelikal læremæssig indifferentisme. Men for at undgå at ende i en læremæssig forstenet ortodoksi indførte Lloyd-Jones inspireret af Calvin en distinktion mellem trossætninger, der var "essential", og andre der var "non-essential", som han betegnede secondary truths not essential to unity.⁴⁷⁷ Hvis evangelikale ikke magtede at indføre denne distinktion, ville de blive atomiseret og delt op i så mange grupper, at de ikke kunne give et fælles kristent vidnesbyrd i den moderne verden.⁴⁷⁸

For Lloyd-Jones var det væsentligt at afvise den apostolske succession, nødvendigheden af biskopper, og endelig sagde han nej til, at der var en forskel mellem

⁴⁷² Lloyd-Jones' retfærdiggørelseslære er mest sammenhængende fremstillet i 1. *Romans. An Exposition of Chapters 3.20-4.25. Atonement and Justification*. 1971. 2. *Romans. An Exposition of Chapter 5. Assurance* 1971. 3. *God's Way of Reconciliation. Studies in Ephesians chapter 2*. 1972.

⁴⁷³ Forord til Warfield 1958.

⁴⁷⁴ Beale 1986:129.

⁴⁷⁵ *Nemalah* 3/1989:110-118.

⁴⁷⁶ Lloyd-Jones 1989:307.

⁴⁷⁷ Calvin 2011:679-680.

⁴⁷⁸ Lloyd-Jones 1989:337-338.



præsteskab og lægfolk.⁴⁷⁹ Når det gjaldt sakramenterne, afviste Lloyd-Jones enhver form for præstevælde, og at sakramenterne virkede automatisk. Han rettede især sin kritik mod begrebet "ex opere operato" og fastholdt, at et sakramente i sig selv ikke var noget, hvis der ikke var en modtagende tro.⁴⁸⁰ Lloyd-Jones pointerede, at man skarpt skulle afvise enhver form for genfødsel i dåben ikke alene i den katolske kirke, men overalt hvor den lære fandtes.⁴⁸¹

Om begrebet "secondary truths not essential to unity" understregede Lloyd-Jones, at han med ordene "non essential" ikke mente, at de var uvæsentlige, men han brugte begrebet "non-essential", fordi de ikke var nødvendige til frelse.⁴⁸² Han fandt, at der var spørgsmål, som Skriften ikke udtalte sig så klart om, at man kunne sige, at dette skulle tros. Sådanne spørgsmål skulle drøftes blandt brødre. Her blev der tale om en forskellig forståelse af eller fortolkning af forskellige skriftafsnit. Om "secondary truths" tilsluttede Lloyd-Jones sig Calvins tale om, at i sådanne spørgsmål burde kristne ikke dele sig, men prøve på at hjælpe hinanden.⁴⁸³ Som eksempel nævnte Lloyd-Jones spørgsmålet om udvælgelse og prædestination. Lloyd-Jones var calvinist og fastholdt både udvælgelse og prædestination. Men spørgsmålet hørte under "non-essential". Han ville klart afvise pelagianisme, men for ham var det anderledes med de forskellige udgaver af arminianisme. Det hørte ikke under kategorien "essential"; der var derimod tale om en forskellig forståelse. Det afgørende for Lloyd-Jones var, at mennesket var syndigt og alene blev frelst ved Guds nåde i Kristus, som bar straffen for menneskers synd, døde, opstod igen, fór til himmels og sendte Helligånden, der genføder. Det var essentials. Derimod ville Lloyd-Jones ikke bryde fællesskabet med en arminianer, der ikke troede på læresætningen om udvælgelse og prædestination, såfremt vedkommende fastholdt, at mennesker blev frelst af nåde.

På tilsvarende måde fastholdt han, at dåbsspørgsmålet var non-essential. Men afvisningen af genfødsel i dåben var for Lloyd-Jones essential. Han mente ikke, at Bibelen gik ind for en bestemt dåbsopfattelse. Derfor burde det ikke være adskillende mellem evangelikale, om man var tilhænger af barnedåb eller voksendåb.⁴⁸⁴ Lloyd-Jones' egen dåbsforståelse var stort set fraværende i alle hans prædikener og bibelforedrag. Han fandt ikke bibelsk begrundelse for barnedåb, men blev heller ikke baptist, fordi han ikke troede på dåb ved fuldstændig neddykning.⁴⁸⁵ Lloyd-Jones så analogt på spørgsmålet, om man var pre-, post- eller a-millennianist. Det måtte ikke medføre splittelse.⁴⁸⁶

⁴⁷⁹ Lloyd-Jones 1989:350.

⁴⁸⁰ Lloyd-Jones 1989:350.

⁴⁸¹ Lloyd-Jones 1989:351.

⁴⁸² Lloyd-Jones 1989:351.

⁴⁸³ Lloyd-Jones 1989:351.

⁴⁸⁴ Lloyd-Jones 1989:353.

⁴⁸⁵ Murray 2009:790-791.

⁴⁸⁶ Lloyd-Jones 1989:352-353.



I Lloyd-Jones' tolkning af Romerbrevet 6 mente han ikke, at Paulus med udtryk som "dåb til Kristus Jesus" og "sammenvokset med Kristus", talte om vanddåben, selv om Lloyd-Jones indrømmede, at man ikke uden videre kunne afvise den sakramentale forståelse af teksten. Lloyd-Jones inddrog så forskellige andre tekster af Paulus og konkluderede, at det var Helligånden, der forenede mennesker med Kristus, ligesom Helligånden i genfødslen gav mennesker et nyt liv. Derudfra konkluderede Lloyd-Jones, at når Paulus brugte ordene "dåb til Kristus Jesus" og "sammenvokset med Kristus" i Rom 6,1-5, talte han ikke om vanddåben, men Paulus ville med Rom 6 sige, at det var Helligånden, der forenede mennesker med Kristus.⁴⁸⁷

I nadverspørgsmålet mente Lloyd-Jones, at Luther havde været alt for firkantet under læresamtalen i Marburg i 1529. Han betegnede det som en tragedie, at Luther under de teologiske drøftelser om nadveren havde været så kantet og stædig, at han efter Lloyd-Jones' opfattelse blev skyld i delingen i lutherske og reformerte kirker.⁴⁸⁸

Hvad kirkesynet angår, har der aldrig været konsensus i IFES. John Stott (1921-2011) og James Packer (f.1926) var begge anglikanere. De har øvet stor indflydelse både i IVF og IFES, men de har begge haft sammenstød med Lloyd-Jones om kirkesynet.⁴⁸⁹

Da KFS i 1967 blev medlem af IFES, og NORV i 1971 blev medlem af IFES' Executive Committee mødte han med hensyn til bibelsyn, retfærdiggørelse af tro og evangeliet i centrum samme grundsyn, som KFS stod for. Men da KFS' ledelse i første halvdel af 1960'erne ivrigt diskuterede, om KFS skulle søge om medlemskab af IFES eller ej, synes man helt at have overset, at der inden for IFES fandtes to forskellige syn på begrebet "the Baptism with the Holy Spirit".

Lloyd-Jones var en varm fortaler for, at døpte, troende mennesker tillige burde opleve en særlig dåb med Helligånden, som gav kraft til forkyndelse og vidnetjeneste. Den opfattelse blev han i efteråret 1954 overbevist om under sin gennemgang af Efeserbrevets første kapitel, og siden understregede han sin holdning i utallige sammenhænge.⁴⁹⁰ Den anden forståelse af "the Baptism with the Holy Spirit" inden for IFES var blandt andet repræsenteret af John Stott og James I. Packer.⁴⁹¹ I en diplomatisk kritik af Lloyd-Jones udfoldede Stott, at dåben er indgangen til kristenlivet, og at modtagelsen af Helligånden er indeholdt i dåbens gave.⁴⁹² Det var

⁴⁸⁷ Lloyd-Jones 1972a:29-67.

⁴⁸⁸ Lloyd-Jones 2002:226-227.

⁴⁸⁹ Horn 1986; Packer 1986; Stott 1986; MacLeod 2007:161.

⁴⁹⁰ Lloyd-Jones 1978:243-300. I sidste afsnit i kapitel X.3 "Afvisning af pentecostal karismatik" sammenlignes NORV's og Lloyd-Jones' syn på dåb med Helligånden.

⁴⁹¹ I bogen *Five evangelical Leaders* (Catherwood 1985:8-9) nævnes ud over Martyn Lloyd-Jones, James I. Packer og John Stott også Francis Schaeffer og Billy Graham (1918-2018), som de fem ledere uden hvilke væksten i "evangelical Christianity" i Storbritannien og Nord Amerika ikke kan forstås.

⁴⁹² Stott 1964:15. Stott nævnte så, at der var nogle, der ved "a subtle exegetical distinction", som han kaldte det, udlagde 1 Kor 12,13, så Paulus på det sted ikke talte om dåb med Helligånden. Stott nævnte



grundlæggende for Stott, at når et menneske var forenet med Kristus, havde det fået alt, hvad Gud havde at give.⁴⁹³

Da Packer skrev forord til Lloyd-Jones' bog *Prove all things*, udtalte han sig meget rosende om Lloyd-Jones som prædikant, men tilføjede så sin reservation over for Lloyd-Jones' lære om dåb med Helligånden.⁴⁹⁴

I KFS' holdning til samarbejde med IFES har der i alle årene været en vis spænding eller uoverensstemmelse. Nogle har anlagt en dogmatisk vurdering af IFES og har i konsekvens af den holdning understreget, at man kun ønskede en begrænset kontakt på lederplan til gensidig inspiration. Man har lagt vægt på, at KFS bygger sit arbejde på Bibelen og den lutherske bekendelse, som NORV formulerede det i sentensen "På Folkekirkens grund" fra 1960. Andre har understreget, at de har følt et stærkt fællesskab med evangelikale kristne i andre lande og har i konsekvens heraf ønsket at udbygge samarbejdet til et egentligt forkynderfællesskab. Det var den holdning, NORV skiftede til i løbet af 1960'erne.⁴⁹⁵

Da NORV havde været medlem af executiv-komiteen i IFES i fire år skrev han en artikel om strømninger i dagens kristenhed.⁴⁹⁶ Han talte om tre åndelige strømninger: Katolicismen, evangelikalismen og pentekostalismen. Efter hans vurdering bestod evangelikalismen af luthersk, calvinsk, baptistisk, metodistisk med flere retninger. Det var de retninger, som prægede IFES, og som videreførte de bibelske og reformatoriske grundsætninger: Skriften alene, Kristus alene, troen alene. Efter NORV's vurdering stod evangelikalismen ikke alene i modsætning til katolicismen, men også i modsætning til pentekostalismen, der lagde vægt på den religiøse oplevelse og erfaring.⁴⁹⁷

6. Billy Graham i Danmark

Evangelisk Alliance i Danmark har i deres 100 års jubilæumsskrift beskrevet, hvordan Evangelisk Alliance gennem årene havde taget initiativ til at indbyde internationale forkyndere. I 1954, 1955 og 1965 havde Evangelisk Alliance bistået af Ungdom for Kristus, Navigatørerne og en kreds af missionerende lægfolk lagt navn til at indbyde den tids mest søgte evangelist Billy Graham til at holde vækkelsesmøder i Danmark.⁴⁹⁸

ikke, hvem han polemiserede imod, men et nøjere studium af hans engelske ordvalg indikerer klart, at hans polemik var vendt mod Lloyd-Jones' tolkning af 1 Kor 12,13. De bøger, hvor Lloyd-Jones' tolkning af 1 Kor 12,13 findes, blev publiceret længe efter Stotts bog fra 1964, men flere af Lloyd-Jones' prædikener/foredrag over 1 Kor 12,13 blev holdt tidligere eller samtidig med Stotts bog.

⁴⁹³ Stott 1964:20.

⁴⁹⁴ Lloyd-Jones 1986b:9-10.

⁴⁹⁵ Kofod-Svendsen 2008:277-283.

⁴⁹⁶ *Båndet* 1/1976:6-16.

⁴⁹⁷ *Båndet* 1/1976:8.

⁴⁹⁸ Bjerno 1984:12-13.



Graham er baptist, og eftersom Evangelisk Alliance sammen med andre frikirkegrupper stod bag arrangementet, foregik det på tværkirkelig basis. Det skabte debat. Dertil kom at Graham i sine kampagnemetoder var meget moderne og PR-fokuseret. Det virkede noget fremmedartet på mange danskere. Derimod var hans forkyndelse bibelcentreret, og Graham holdt fast ved de enkelte led i den apostolske trosbekendelse. Samtidig var flere optaget af, hvad Graham ikke talte om. Som baptist nævnte han hverken dåb eller nadver i sine prædikener.

Besøget i 1954 i København varede kun en enkelt dag, men den daværende formand for Evangelisk Alliance Georg Bartholdy var yderst tilfreds med besøget.⁴⁹⁹

Besøget i 1955 fandt sted i Århus. Det udløste blandt andet en skarp kritik fra folkekirkelig side, hvor 18 præster i Århus heriblandt professor P.G. Lindhardt, hjælpepræst ved Vor Frue Kirke, udsendte en advarselsskrivelse, hvor de advarede imod den underkendelse af barnedåben, som Billy Grahams forkyndelse indebar.⁵⁰⁰

I Evangelisk Alliances jubilæumsskrift er det også beskrevet, hvordan det mest omfattende besøg fandt sted i København i 1965, hvor Forum var fyldt til trængsel hver aften i en uge.⁵⁰¹ Ifølge protokollen for kampagnen blev der til at gennemføre kampagnen nedsat en tværkirkelig arrangementskomite. Den bestod især af personer fra forskellige frikirker som Baptistkirken, Metodistkirken, Missionsforbundet, Pinsebevægelsen og Den apostolske kirke. Der var ikke nogen biskop eller domprovst fra Folkekirken med, men idet Evangelisk Alliance var repræsenteret ved sin formand sognepræst (senere provst) Aage Bjerno (1913-1992), var der en gejstlig med fra Folkekirken. Endelig var Karl Otto Mogensen (1915-1999) fra LM med i komiteen.⁵⁰² Mogensen var medlem af bestyrelsen for LM's kreds i Nansensgade i København og samtidig LM's repræsentant i Evangelisk Alliances komite for København.

Ifølge protokollen for KFS' forretningsudvalg drøftede forretningsudvalget den 17. februar 1965 en henvendelse fra Billy Graham komiteen om "at slutte op om møderækken ved blandt andet at stille rådgivere til rådighed". Hverken formand eller kasserer deltog i mødet, så de tilstedeværende var ud over NORV næstformanden, der var stud.theol., og forretningsføreren. Ifølge protokollen var holdningen positiv til et vist engagement, idet mødets beslutning var:

Som bevægelse ser vi os dog ikke i stand til at slutte op om kampagnen, men såfremt aktive KFS'ere ville tage del i komitearbejdet inden møderækken eller tjene som rådgivere under møderækkens afvikling, opfordrede forretningsudvalget gerne til det.

⁴⁹⁹ Bjerno 1984:13.

⁵⁰⁰ *PrfBl* 27/8. juli 1955:493. Efterfølgende fandt der en debat sted i *PrfBl*, hvor Georg Bartholdy forsvarede besøget.

⁵⁰¹ Bjerno 1984:12-13.

⁵⁰² Referat fra komitemøde 31.03.1965; takkebrev fra komiteen sendt til Billy Graham 03.11.1965 (KFS-arkiv æske 176); jf. LM-FU-ref. 20.04.1964. Alle LM-dokumenter findes i LM-arkiv på dets sekretariat Industrivænget 40 i Hillerød.



Referatet var et beslutningsreferat, så hver enkelt deltagers synspunkter fremgik ikke af referatet, men med NORV's stærke personlighed og store evne til at præge beslutningsprocessen i et udvalg eller en bestyrelse ville det være utænkeligt, at mødereferatets positive holdning til at tage et åndeligt medansvar for Billy Graham-kampagnen ikke var udtryk for NORV's egen holdning. Beslutningsreferatet udtrykte en dobbelthed. På den ene side ønskede man ikke KFS' navn direkte knyttet til Billy Graham kampagnen. På den anden side opfordrede forretningsudvalget til, at KFS'ere både engagerede sig i komitearbejde og som rådgivere under selve møderækkens afvikling.

Efter forretningsudvalgsmødet havde NORV ifølge forretningsudvalgsprotokollen drøftet Billy Graham-kampagnen med formanden Flemming Frøkjær-Jensen, der "som formand ikke kunne give sin tilslutning til, at vi sluttede op om kampagnen".

Et andet medlem af landsudvalget Hans Erik Nissen, der tillige var medlem af LMH's elevforenings bestyrelse, var ifølge protokollen blevet opfordret til at træde ind i Graham-komiteen, hvilket han havde afvist.⁵⁰³

Da man afholdt nyt forretningsudvalgsmøde kun seks dage efter det forrige, deltog også landsudvalgsmedlem Leif Rasmussen, der i 1964 var blevet generalsekretær i LM. På dette møde var engagementet for Graham-kampagnen tydeligt nedkølet. Nu ville man alene anmode Graham-komiteen om at få nogle bedekort tilsendt, som man så ville uddele til interesserede.⁵⁰⁴

Der har i KFS' ledelse været forskellige vurderinger af, om KFS i forbindelse med Graham-kampagnen især skulle værne om den lutherske profil, eller man snarere burde tage et åndeligt medansvar for kampagnens gennemførelse. Under disse drøftelser har NORV hørt til den mere åbne eller allianceøkumeniske part. Kilderne afslører ikke, hvad der kan have været årsagen til, at NORV var villig til at nedprioritere engagementet i forbindelse med Billy Graham kampagnen. Motivet kan have været ønsket om at undgå intern splid i KFS.

Fra Folkekirken har der ikke været nogen officiel opbakning til Billy Grahams besøg, men der var heller ikke en så massiv afvisning, som tilfældet var i 1955.

I IM gav man Billy Graham en blandet modtagelse. Kurt Larsen har skildret de forskellige holdninger:

- Hvis Gud kunne bruge Billy Graham til at sætte en gnist til danskernes tørre kristendomskundskab, skulle man takke for det. Hvis Grahams

⁵⁰³ Ref. af FU-møde 23.02.1965. Det er i dag ikke muligt at fastslå, hvad der har været Nissens begrundelse for at afslå at indtræde i Graham-komiteen, jf. Nissens brev 20.06.2012 til mig (FKS-privatarkiv).

⁵⁰⁴ Ref. af FU-møde 23.02.1965. Det er i dag ikke muligt at fastslå, hvad Leif Rasmussen måtte have sagt på nævnte FU-møde. Men i årene 1977-2005 var Rasmussen som LM-repræsentant medlem af Evangelisk Alliances landsbestyrelse, og der har han ved mange anledninger markeret sig – i modsætning til de flestes mening i bestyrelsen – med den holdning, at man ikke som Alliance-fællesskab skulle stå for evangeliserende tiltag. Hans begrundelse var, at den teologiske uenighed var for stor, Rasmussens brev af 06.06.2012 til mig (FKS-privatarkiv).



omvendelsesforkyndelse derimod slukkede det lys, som Gud havde givet over dåb og nadver, så grunden forsvandt både under omvendelsen og helliggørelsen, blev det en farlig ild.⁵⁰⁵

- Christian Bartholdy mente, at den åndelige nød var så stor i Danmark, at han ikke havde råd til at fælde dom over amerikansk kristendom, hvis Gud gennem en amerikaners klare vækkelsesforkyndelse kaldte danskerne til omvendelse og tro.⁵⁰⁶

- Hans efterfølger som formand L.P. Jensen var ikke så økumenisk indstillet. Han advarede mod den holdning, som han kaldte ”vækkelse for enhver pris”. Da blev bibelsk, kirkelig, sværmerisk, sekterisk for mange fromme mennesker tilsyneladende ret ligegyldige ord, blot der skete noget.⁵⁰⁷

- Jensens efterfølger Kristian Friis (1911-1995), der var formand 1961-1979 lagde afstand til Billy Graham: Det var ikke evangelisk-luthersk kristendom, når forkyndelsen appellerede til tro uden at regne med barnedåben. Derfor havde en baptist ikke adgang til at tale i IM’s huse, og indremissionærer måtte ikke samarbejde med baptistiske forkyndere”.⁵⁰⁸

LM i København engagerede sig aktivt i Billy Graham-kampagnen. Ikke alene var LM i København repræsenteret i kampagnekomiteen, men mange i LM, også ud over afdelingen i København, stillede sig til rådighed som åndelige vejledere og praktiske medarbejdere. LMH’s mangeårige leder af højskolens musiklinje Thomas Evald (1911-2003) ledede Graham-stævnets sangkor på ca. 500 deltagere, der havde et stævnerpertoire på 14 forskellige sange. Sangere og musikere kom fra de forskellige frikirker samt fra Sammenslutningen af IM’s og LM’s strengekor.⁵⁰⁹ Evald var landsdirigent for Sammenslutningen af IM’s og LM’s strengekor og dermed kendt af mange i både folkekirkelige og frikirkelige kredse som dirigent ved store koncerter. LMH’s daværende forstander Johannes Christensen (1928-2019) skrev en leder i skolens elevblad *Båndet*, hvor han i højstemte vendinger udtrykte sin glæde over Billy Grahams forkyndelse og sin taknemmelighed over det meget store fremmøde. Samtidig udtrykte han sin store skuffelse over kritiske indlæg i *KD*. Christensen var tydeligt irriteret over, at der havde lydt kritiske røster om Grahams dåbssyn, når han ellers havde formidlet et så klart vidnesbyrd om Kristus.⁵¹⁰

I LM’s organ *Missionsvennen* havde der flere gange været omtale af Billy Graham kampagnen.⁵¹¹ Det var altid formet som en positiv omtale uden reservationer.

⁵⁰⁵ Larsen 1986:169.

⁵⁰⁶ Larsen 1986:170.

⁵⁰⁷ Larsen 1986:170.

⁵⁰⁸ Larsen 1986:170.

⁵⁰⁹ Ref. af komitemøde 31.03.1965 og mail til mig af Evalds datter organist Anni Munch 11.11.2012 (FKS-privatarkiv). Sammenslutningen af IM’s og LM’s Strengekor blev etableret i 1946, og allerede i 1947 blev Evald knyttet til arbejdet, hvor han senere blev ansat som landsdirigent.

⁵¹⁰ *Båndet* 5/1965:58.

⁵¹¹ *Missionsvennen* 06.02.1965; 20.03.1965; 24.04.1965; 06.05.1965; 20.05.1965.



Hovedsynspunktet var, at når der lød en positiv vækkelsesforkyndelse, der kaldte mennesker til tro på Kristus, så burde LM bakke op om det.

I holdningen til Billy Graham-kampagnen var LM mere åben end IM og Folkekirken officielle ledelse. De fleste fra IM kunne ikke støtte kampagnen. I KFS havde flere personer reservationer ligesom IM, mens NORV var mere åben og dermed mere på linje med LM.

7. Kirkernes Verdensråd

Da NORV i 1960 formulerede sentensen ”På Folkekirken grund”, understregede han, at Folkekirken bekendelsesskrifter var nødvendige i dagens situation som afgrænsning over for den liberale teologi, den romersk-katolske kirke og den økumeniske bevægelse.⁵¹²

⁵¹² Om den økumeniske bevægelse: Den økumeniske bevægelses forstadie var de bevægelser, der begyndte på det personlige plan, og som alle havde en evangelisatorisk målsætning. Det gjaldt Evangelisk Alliance fra 1846, der var udtryk for et almindeligt ønske om et internationalt fællesskab af ægte protestanter. Den bekendelsesbasis, som man antog, indebar blandt andet en anerkendelse af Skriften som eneste autoritet, af treenighedslæren, de to sakramenter dåb og nadver, menneskets totale syndighed og retfærdiggørelse ved tro alene. Det samme gjaldt KFUM, hvis verdensforbund blev dannet i forbindelse med verdensudstillingen i Paris i 1855. Her var trosbasis at bekende sig til ”Herren Jesus Kristus som Gud og Frelser i overensstemmelse med de hellige Skrifter”. Endelig gjaldt det World’s Student Christian Federation, der er blevet kaldt et ”økumenisk laboratorium”, som blev stiftet i Vadstena i 1895 og antog KFUM’s Pariserbasis som sin egen.⁵¹² Til forstadiet hører delvis også missionsøkumenien, hvor ordet mission især sigter på ydre mission, men også den hjemlige mission må nævnes. Til denne sidstnævnte gren må regnes British and Foreign Bible Society, der i 1804 etablerede et samarbejde mellem forskellige lande om trykning og spredning af bibler og bibeldele. Hvad ydre mission angår må især nævnes ikke-konfessionelle selskaber og samarbejde over konfessionsgrænser. Her udmærker for eksempel London Missionary Society fra 1795 sig ved ikke at være bundet til en bestemt konfession. Edinburgh-konferencen 1910 med 1200 delegerede, der var officielle repræsentanter for kirker og missionselskaber fra hele verden, er blevet betegnet som det internationale kirkemøde, der gav inspiration til og blev ophav til flere nye bevægelser til at styrke det kristne fællesskab, selv om mødets hovedtema var at give inspiration til fremtidens missionsindsats.

Spørger man om hvem eller hvad, der førte til dannelsen af Kirkernes Verdensråd (KV), den største og vigtigste organisation for kirkeøkumenik, må der henvises til en række personer og begivenheder inden for forskellige kirker. De direkte forløbere for KV var Life and Work (Liv og arbejde) og Faith and Order (Tro og kirkeordning), der begge voksede frem af inspirationen fra Edinburgh. Life and Work skyldes flere initiativer. Under 1. Verdenskrig blev der fra forskellig kirkelig side udfoldet fredsinitiativer. I 1919 skrev det ortodokse patriarkat i Konstantinopel et brev, hvor man inviterede til tilnærmelse og samarbejde mellem ”Kristi kirker overalt”.⁵¹² Den svenske ærkebiskop Nathan Söderblom (1866-1931) med de mange internationale kontakter var optaget af at oprette et ”økumenisk kirkeråd” og indkaldte til konference i Stockholm i 1925. 1600 år efter synoden i Nikæa skabte han et møde, der fik karakter af et økumenisk koncil. Söderblom arbejdede under overskriften en ”evangelisk katolicitet” med at skabe et samlende kirkebegreb. Et af Stockholm-konferencens resultater var nedsættelsen af en fortsættelseskomite, der efter nogle års arbejde foreslog og fik



Den 14.-19. august 1967 var NORV leder af den nordiske studiekonference for studenter.⁵¹³ En af hovedforedragsholderne var David Hedegård, der bl.a. talte om ”Kristen enhed – sand eller falsk?”. Hedegård, der var meget kritisk til Kirkernes Verdensråd (KV), rettede på konferencen en meget skarp kritik af KV. Hedegårds hovedargument var, at de ledende teologer inden for KV var præget af liberal teologi, og at de havde gjort kristendommen til en dennesidig religion, hvor menneskets stilling over for den hellige Gud og frelsen i Jesus Kristus var blevet trængt i baggrunden og erstattet af forkyndelsen af dennesidige, medmenneskelige opgaver.

oprettet Universal Christian Council for Life and Work. Söderblom afviste, at de konfessionsbestemte forskelle i henseende til troslæren skulle være en hindring for kirkeligt fællesskab og solidarisk ansvar over for tidens udfordringer. ”Lærepunkterne virker adskillende, men den gudstjenstlige praksis kan forene”, hævdede Söderblom. Life and Work fik derfor ikke nogen bekendelsesbasis. Det betød, at sammenhængen mellem den praktisk gudstjenstlige, den dogmatisk læremæssige og den sociale dimension stedvist blev trængt i baggrunden, for så vidt som den moralske appel kom til at stå ensidigt i forgrunden.

Den amerikanske episkopale biskop Charles Brent (1862-1929) var ikke tilfreds med nedtoningen af lærespørgsmål i det økumeniske samarbejde. Han tog derfor initiativ til en økumenisk organisation, som specielt skulle tage sig af tros- og kirkeordningsspørgsmål. I Geneve trådte i 1920 en komite sammen, som skulle forberede indkaldelsen af et møde for de protestantiske kirker angående grundlæggende dogmatiske spørgsmål. Initiativgruppen blev kaldt ”Komiteen for troslære og kirkens ordning” (Faith and Order). Resultatet af denne og nogle efterfølgende konsultationer blev det store møde, der blev holdt i Lausanne i Schweiz i 1927. Her deltog knap 400 delegerede, der repræsenterede 108 kirkesamfund, og som antog KFUM & KFUK’s Pariserbasis med bekendelsen til Jesus Kristus som ”Gud og Frelser” som sin basis. På dette møde lagde ærkebiskop Söderblom med stor kraft sine tanker frem om et økumenisk kirkeråd. Det var imidlertid først på det andet møde i Edinburgh i 1937, at også Faith and Order gik ind for en sammenslutning med Life and Work til en organisation. Der blev nedsat en forberedelseskomite, men på grund af 2. Verdenskrig blev Kirkernes Verdensråd (KV) ikke formelt grundlagt før i Amsterdam 1948. Den stiftende generalforsamling fandt sted d. 22. august til 4. september 1948. 147 kirker fra 47 lande var repræsenteret ved 351 officielle delegater. Hertil kom flere hundrede konsulenter, besøgende, ungdomsdelegater og pressefolk. Den danske Folkekirke var blandt stifterne.

Biskop Fuglsang-Damgaard havde været aktiv i de forberedende drøftelser blandt andet som medlem af forberedelseskomiteen og havde løbende informeret sine bispekolleger. Parallelt med de internationale økumeniske drøftelser blev der ført tilsvarende danske drøftelser og taget tilsvarende initiativer, for eksempel blev Det økumeniske Fællesråd oprettet i Københavns Bispegård d. 21. marts 1939. Det økumeniske initiativ, der gik på tværs af konfessionsgrænser, og hvis mål var at formidle samtale og samarbejde mellem kirker med forskellige konfessioner, kom i høj grad til at præge udviklingen i mellemkrigstiden. Men samtidig foregik der konfessionsbestemte sammenslutninger. Fra dansk side skal især nævnes de lutherske mellemkirkelige organisationer. Den vigtigste af disse blev i begyndelsen kaldt Det Lutherske Verdenskonvent, men navnet blev i 1947 ændret til Det Lutherske Verdensforbund. På Edinburgh konferencen i 1910 blev der udpeget en komite, som skulle arbejde for samarbejde i Ydre Mission på tværs af nationale og konfessionelle grænser. Det førte til dannelsen af Det Internationale Missionsråd i 1921, der i 1961 blev integreret i KV; NORV 1960up:8.

⁵¹³ Programmet med bilag om mødet findes i KFS-arkiv æske 108.



En tilsvarende kritik bragte NORV i KFS' nystartede organ *pro-Fide* i en artikel af domprovst G.A. Danell (1908-2000) hentet fra det svenske tidsskrift *Nya Väktaren*. Danell vendte sig ikke alene i skarpe vendinger mod KV, men han afviste tillige samarbejde med reformerte kristne. Det fik NORV til at lægge afstand til Danells strengt konfessionelle, lutherske holdning. NORV's argument var, at han hos "evangeliske, bibeltro og genfødte kristne fra reformerte kirkesamfund" ofte mødte en langt klarere erkendelse af evangeliets sandhed end hos mange inden for de lutherske kirker. NORV mente, at den erkendelse burde få praktiske konsekvenser.⁵¹⁴ I næste nummer af *pro-Fide* bragte NORV et uddrag fra Hedegårds bog om økumenik, hvor Hedegård markerede en skarp kritik af det økumeniske arbejde fra 1925, der førte til dannelsen af KV.⁵¹⁵

Derefter omtalte NORV en konference afholdt i Enebakk ved Oslo den 22.-25. april 1968, der var arrangeret af NKSS med deltagelse af blandt andet repræsentanter fra de øvrige nordiske, evangeliske studenterbevægelser. Konferencen vedtog en skarp resolution om, at de kirker og kirkelige organisationer, som ønskede at tage den bibelske åbenbaring alvorligt, burde træde ud af KV. Det var muligt at finde andre former for økumenik end den, som blev bedrevet af KV. NORV hævdede, at den kritik, som gennem mange år var blevet rettet mod KV, havde været alt for lidt kendt i Danmark. Derfor så NORV det som sin opgave at fremtræde som en markant kritiker af KV.⁵¹⁶ Allerede i samme nummer af *pro-Fide* bragte han en artikel af Carl Fr. Wisløff hentet fra et svensk tidsskrift, hvor Wisløff kritiserede KV for at søge en kirkelig enhed uden at have Skriften alene som ledestjerne.

I *pro-Fide* 1/1969 havde NORV et særtryk til bladet med titlen *Evangeliet og/eller socialt-politisk engagement?* Her vendte NORV sig især imod den tyske teolog Jürgen Moltmann (f.1926) og Johs. Aagaard (1928-2007), som NORV betegnede som "vor hjemlige missionsstrateg og ærkeøkumen". NORV's hovedkritik var, at de begge forvandlede Bibelens budskab til dennesidig humanisme. Deroverfor satte NORV sin egen kristendomsforståelse, hvor han i denne sammenhæng lagde vægt på Luthers toregimentelære.⁵¹⁷ KFS fortsatte den kritiske holdning til KV, også efter at NORV var trådt tilbage som generalsekretær. Den blev i de følgende år blandt andet fremført på en række nordiske missions- og økumenikkonferencer, hvor personer som Carl Fr. Wisløff og Peter Beyerhaus (1929-2020) var de toneangivende foredragsholdere. En af disse nordiske missionskonferencer blev holdt på Åh Stiftsgård oktober 1973.

⁵¹⁴ *Pro-Fide* 2/1968:9

⁵¹⁵ Artiklen stod i *pro-Fide* 3/1968. Hedegårds bog udkom i 1953 og kom i ny udgave 1968 med titlen: *Ekumenismen och Bibeln*.

⁵¹⁶ *Pro-Fide* 3/1968.

⁵¹⁷ Om NORV's argumentation henvises til bilag 7-III.7.



Foredragene fra denne konference blev blandt andet sammen med Berlinerklæringen fra 1974 udgivet i bogen *Hvad er frelse? Grundlagskrise i missionen*.⁵¹⁸

8. Bibelsk økumenik og folkekirkekritik

På de nordiske studenterbevægelseres økumenik-konference på Bjerkely ved Oslo 6.-9. maj 1969 holdt NORV et principielt foredrag over temaet *Hvordan praktisere bibelsk økumenik*?⁵¹⁹

NORV begyndte med at understrege, at det ikke var tilstrækkeligt at sige nej til den form for økumenik, KV repræsenterede. Han fandt det heller ikke tilstrækkeligt bare at tale om de ”sandt troendes usynlige, åndelige enhed”.⁵²⁰ NORV understregede, at enheden også måtte manifestere sig i det ydre, om ikke således, at den umiddelbart kunne ses af verden, så dog alligevel på en sådan måde, at det gjorde indtryk på udenforstående.⁵²¹ NORV rejste spørgsmålet, om ligegyldighed over for de kristnes synlige enhed og uanfægtet tilfredshed med og forbliven ved status quo virkelig var forsvarligt på Skriftens grund? Han skærpede spørgsmålet ved at spørge, om der ikke i den forhåndenværende splittelse – ikke bare mellem sande og falske kristne, men mellem sande Guds børn indbyrdes – var tale om en bedrøvelse af Guds Ånd, som aldrig måtte lade en i ro?⁵²²

I stedet for at besvare det stillede spørgsmål, rejste NORV nye spørgsmål. Han stillede skarpt på det begrænsede internationale samarbejde, som det for eksempel blev praktiseret i Evangelisk Alliance eller IFES. Var det en udmøntning af det, han kaldte at praktisere bibelsk økumenik? Han rejste to kritiske spørgsmål: For det første: Tog

⁵¹⁸ Berlinerklæringen blev til ved et møde for skrift- og bekendelsestro kredse i Tyskland, afholdt Kristi Himmelfartsdag 1974 i Berlin.

⁵¹⁹ Foredraget er med enkelte ændringer og tilføjelser trykt i *Budskabet* 6/1969:159-164; *Budskabet* 1/1970:18-23 og *Budskabet* 2/1970:50-51. Om bibelsk økumenik: Efter KFS' medlemskab af IFES talte NORV om bibelsk økumenik, hvormed han mente et åndeligt fællesskab, der også i det mindste lejlighedsvist kunne indebære fuldt gudstjenstligt fællesskab mellem lutherske kristne og ikke alene reformerte kristne i betydningen Calvin disciple, men også fællesskab med ”ikke-lutherske” kristne, der snarere tilhørte reformationens venstrefløj og havde et baptistisk dåbssyn og en afvisning af den lutherske lære om realpræsensen i nadveren. Som eksempel på denne sidste gruppe kan nævnes Open Plymouth Brethren og Kristent Fællesskab i Danmark, og visse former for baptisme, for eksempel den baptisme der findes i Sydstaterne i USA. NORV's forudsætning for at kunne praktisere, hvad han kaldte bibelsk økumenik, var, at man var enige i bibelsynet og retfærdiggørelseslæren. Var der fuld enighed på de to punkter, var NORV villig til at gå ganske langt i samarbejde. Et eksempel var Lloyd-Jones, som NORV var helt enig med i bibelsyn og retfærdiggørelseslære, hvor NORV aldrig på noget tidspunkt udtrykte kritik af eller reservation over for Lloyd-Jones' markante lære om åndsdaab. Parallelt med ”bibelsk økumenik” talte NORV også om ”Kristus-økumeni”, hvor tankegangen var, at alle genfødte og troende kristne var ét i Kristus, og denne enhed burde synligt manifestes.

⁵²⁰ *Budskabet* 6/1969:159.

⁵²¹ *Budskabet* 6/1969:161-62.

⁵²² *Budskabet* 6/1969:162.



man sandhedsspørgsmålet alvorligt? Derefter rejste han det yderligere spørgsmål, om disse forskellige former for fælleskirkeligt samarbejde og fællesskab på konservativ-evangelisk grund virkelig var udtryk for, at man tog Paulus' ord "fuldt ud forenede i samme sind og samme overbevisning" (1 Kor 1,10) alvorligt?

Hvis det var tilfældet, hvorfor anså man det da fortsat for nødvendigt at opretholde konfessionelle skillemure på det lokale plan? Hvorfor kunne man da ikke også *være* sammen i samme lokale menighed, holde gudstjeneste og fejre nadver sammen og forvalte dåbens sakramente i fuld indbyrdes forståelse og enighed.⁵²³

I stedet for at formulere sig konkret og offensivt om at overvinde de århundredlange uoverensstemmelser mellem reformert og luthersk kristendom, kastede NORV sig over Folkekirken, hvor han ønskede, som han udtrykte det, at gøre kompromisløst op med al vrang lærdom og vildfarelse, al udglidning på såvel lærens som livsførelsens område.⁵²⁴ NORV fandt ikke, at den klassiske linje, som de missionske vækkelsesbevægelser principielt havde stået for, hvor man samledes i missionshuset og samtidig sluttede op om en præst, der stod på samme åndelige linje som missionshuset, var tilfredsstillende. NORV's udsagn var, at det blev mere og mere klart for ham, at så længe man fastholdt selve folkekirketanken og hverken ville opgive den eller sit medlemskab i den, så havde man uvægerligt også ansvar for forkyndelse, lære og praksis ikke bare inden for de frivillige kirkelige organisationers og bevægelsers rammer, men også i de sognemenigheder, man hørte hjemme i og i Folkekirken som helhed. Uansvarlig ligegyldighed på dette punkt lod sig ikke forsvare på Skriftens og bekendelsens grund.⁵²⁵ I sin argumentation forholdt NORV sig ikke til de frihedsordninger, der siden Grundtvig har været gældende i Folkekirken. Han omtalte for eksempel slet ikke, at Rigsdagen i 1855 havde indført loven om sognebåndsløsning og senere frihedsordninger. NORV vurderede Folkekirken som en central enhedskirke, sådan som man vurderede statskirken i ortodoksiens tid.

NORV holdt sit foredrag i 1969 om at praktisere, hvad han kaldte bibelsk økumenik, få måneder før sin fratræden som generalsekretær i KFS. I foredraget formulerede han to nye holdninger i forhold til sætningen "På Folkekirkens grund".

- En ny og skærpet holdning til vranglærere. I 1960 sagde han nej til at bruge vranglærere i folkekirkelige organisationer som for eksempel KFS, som han få år forinden havde etableret, og han sagde nej til frivilligt at lytte til vranglærere ved at indfinde sig til deres gudstjenester. Primært takket være Grundtvig var der i den danske Folkekirke indført ordninger (tilkaldegudstjenester, hensyntagen til teologiske mindretal etc.), som har betydet, at der ved samme lokale Folkekirke kunne lyde forskellig teologisk forkyndelse, og i praksis kunne der være to forskellige menigheder,

⁵²³ *Budskabet* 6/1969:164

⁵²⁴ *Budskabet* 1/1970:18. Om NORV's begrundelse for økumenik og folkekirkekritik se bilag 8-III.8.

⁵²⁵ *Budskabet* 1/1970:19.



der sluttede op om hver sin præst.⁵²⁶ Det nye i NORV's linje var, at han fandt det i strid med Bibelen og bekendelsen at praktisere den grundholdning, som vækkelsesbevægelserne – med lidt forskellig accentuering – historisk havde stået for. NORV formulerede holdninger, der i praksis ville føre til et brud med hele folkekirketanken.⁵²⁷

NORV modificerede den konfessionelle lutherske holdning, han havde givet udtryk for i formuleringen fra 1960 "På Folkekirkens grund", så han i slutningen af 1960'erne kaldte sin tidligere holdning "en bedrøvelse af Guds Ånd".⁵²⁸ I stedet ønskede han på lokalt plan et fuldt menighedsfællesskab mellem dem, han betegnede som "de sandt troende".⁵²⁹ Det betød, at NORV lokalt ønskede dannelsen af evangelikale menigheder, der var kendetegnet af et markant bibelsyn, en klar forensisk retfærdiggørelseslære og en klar lærebevidsthed kombineret med hans forståelse af Kristus-økumeni.

I sit foredrag henviste NORV til tre forskellige foredrag af Martyn Lloyd-Jones: Hans foredrag på den tredje Leicester Conference for britiske evangelicals i april 1965. Hans åbningsforedrag på the Second National Assembly of Evangelicals, arrangeret af Evangelisk Alliance i London 18.-19. oktober 1966. Hans foredrag i anledning af reformationsjubilæet 1. november 1967.

I denne periode skete der en ændret vægtlægning i Lloyd-Jones' kirkesyn. Lloyd-Jones havde altid ment, at NT kun anerkendte to aspekter af kirken: 1. Den hellige almindelige kirke som bestod af alle sandt Kristus-troende både i himlen og på jorden. 2. Den lokale menighed, som var et fællesskab bestående af alle, som var i Kristus. Det samlende element var evangeliet, der havde bragt alle dem sammen, hvis liv Helligånden ved evangeliets forkyndelse havde forandret. I konsekvens af det syn havde Lloyd-Jones altid ment, at troværdige evangelikale ikke i længden kunne forblive tro mod deres evangelikale grundholdning, hvis de forblev medlemmer af kirker, hvor dele af både præsteskrabet og de menige medlemmer åbent fornægtede troens basale læresætninger. Men samtidig havde han tillidsfuldt for eksempel i IFES-samarbejdet med evangelikale, der var aktive medlemmer af den anglikanske kirke i England (John Stott mfl.) eller den lutherske kirke i Norge (Carl Fr. Wisløff mfl.). Flere af hans nærmeste venner var også aktive i læremæssigt blandede kirker.

Især Lloyd-Jones' tale i 1966 er blevet betegnet som hans Rubicon. Han fokuserede på to temaer

⁵²⁶ I denne sammenhæng redegøres ikke for de forskelle, der i praksis har været mellem IM, LM og ELM i synet på Folkekirken. Denne forskel i kirkesyn og dermed synet på Folkekirken har medført, at LM og ELM i praksis har haft langt mindre kontakt med Folkekirkens præster end IM, jf. Vigilius 2004:331-353.

⁵²⁷ NORV fremførte en kritik af selve folkekirketanken, der mindede om den kritik, som N.P. Grunnet (1827-1897) fremførte, inden han brød med Folkekirken og i 1855 dannede Den Evangelisk-Lutherske Frikirke (Michael 1955:17-24).

⁵²⁸ Formuleringen "På Folkekirkens grund" redegøres der for i kapitel IV. *Budskabet* 6/1969:162.

⁵²⁹ *Budskabet* 6/1969:162.



1. Var evangelikale parat til at blive mere end en kirkelig retning inden for deres eget kirkesamfund? Ja, han gik så langt, at han betegnede det som en skismatisk handling, hvis evangelikale forblev i en kirke præget af lærepluralisme. 2. De evangelikale, der forlod deres lærepluralistiske trossamfund, skulle til gengæld samle sig i fællesskaber af sandt troende. Det kaldte han: evangelical ecumenicity.

Lloyd-Jones blev voldsomt modsagt af dem, han i mange år havde arbejdet sammen med for eksempel i IFES. En af dem var John Stott.⁵³⁰ Lloyd-Jones' motiv var at skabe et synligt bibelsk alternativ til tidens mange enhedsbestræbelser, som de for eksempel blev udfoldet inden for KV. Lloyd-Jones' skærpede holdning medførte imidlertid, at de evangelikale i den anglikanske kirke og de gamle trossamfund som baptister og metodister følte sig presset til at skulle forlade de sammenhænge, hvor de både havde stærke personlige relationer, og hvor de udgjorde en klar evangelisk røst. Disse taler af Lloyd-Jones i 1960'erne medførte, at Lloyd-Jones på sine ældre dage ikke længere var en samlende leder for alle evangelikale, men primært for dem, der befandt sig i lokalt selvstændige kirker.

Da Lloyd-Jones fremførte disse tanker, var han i sit kirkesyn inspireret og præget af den radikale fløj af reformationsbevægelsen. Navnet ”døbere” eller ”gendøbere” fik de personer på reformationstiden, som ikke anerkendte barnedåben og hævdede, at dåben forudsatte en bevidst trosoverbevisning. Men selv om gendåben var den praksis, de blev kendt på, så var dåbsteologien ikke det primære i deres teologiske grundsyn. Både Luther, Zwingli og Calvin mente, at Jesu Kristi kirke fremdeles eksisterede – trods alle katolske vildfarelser. Den skulle imidlertid reformeres grundigt. Men døberne mente, at den ikke fandtes længere, den måtte genoprettes. De talte med andre ord hellere om en restitutio end om en reformatio (restitutio: genoprettelse). Både de lutherske og de reformerte kirker holdt på den gamle syntese mellem kirke og folk (folket som corpus christianum). Hverken Luther eller Calvin havde nogen illusioner om, at alle mennesker var troende kristne. Men alle skulle inkluderes i kirkens fællesskab og få mulighed for at høre evangeliet. Døberne mente derimod, at Jesu Kristi kirke er det synlige fællesskab af dem, som efter frit valg er kommet til tro. Dåben er den handling, ved hvilken de bekender deres tro og bliver optaget i menigheden. Både lutheranere og reformerte støttede sig til den verdslige magt og fremholdt, at øvrigheden havde pligt til at værne om menigheden og fremme dens gavn. De beholdt det gamle folkekirkelige syn. Men døberne mente, at øvrigheden overhovedet ikke havde noget med kirken at gøre. Kirken er en fri kirke, den består af de troende, holdes oppe ved streng kirketugt og bliver derfor en minoritetskirke. I århundreder havde der ikke været nogen forskel mellem menigheden og verden, sagde flere – men nu har døberne fulgt Skriftens ord, skilt sig ud fra verden og dannet en menighed af sande kristne. Menigheden kendes på, at den forkynnder Guds ord ret, at den bruger dåb og nadver sådan, som Skriften siger – og det vil da efter deres mening sige, at kun bekendende mennesker skal døbes, ikke

⁵³⁰ Catherwood 1985:84-93; Packer 1986:44-46; Stott 1986:207.



børn. Videre skal menigheden kendes på, at de kristne lever et gudfrygtigt liv, viser kærlighed mod næsten – og endelig: At den lider undertrykkelse og forfølgelse for troens skyld. Carl Fr. Wisløff siger: ”Med adskillig rett har enkelte forskere talt om en viss ”martyrteologi” hos døperne”.⁵³¹

Ved en komparativ læsning af Lloyd-Jones’ taler fra 1960’erne og alle artikler, debatindlæg m.m., som NORV har skrevet om Folkekirken fra slutningen af 1960’erne til sin død, er det slående, hvor afhængig NORV i hele sin tænke- og argumentationsmåde har været af Lloyd-Jones.

Med sit foredrag om at praktisere bibelsk økumenik modificerede NORV den konfessionelle lutherdom, som han gav mund og mæle i formuleringen ”På Folkekirkens grund”. Allerede i 1960’erne var han begyndt regelmæssigt at gå til gudstjeneste i Kristent Fællesskab ud over gudstjenester i Folkekirken og møder i LM’s missionshus. Senere blev han af Kristent Fællesskab ifølge et brev til Poul Madsen opfordret til at påtage sig en fast forkyndertjeneste i deres menighed.⁵³² Efter lang betænkningstid meddelte NORV, at han takkede meget for den tillid og det brodersind, opfordringen var udtryk for, men at han alligevel ikke havde fået frimodighed til at svare ja til opgaven. Samtidig tilføjede han, at han i grunden slet ikke var i tvivl om, at der i virkeligheden bestod en langt mere omfattende åndelig og læremæssig samhørighed og overensstemmelse mellem ham og Poul Madsen, end han havde med det, han kaldte ”mange af mine lutherske brødre helt ind i både LM’s og KFS’ rækker”. Derfor indrømmede han også i brevet, at det kunne synes meningsløst, at han blev ved med at stå i et ydre fællesskab med mennesker fra LM og KFS, mens han veg tilbage for at indgå i et ”forkynderfællesskab med f.eks. dig i Kristent Fællesskabs sammenhæng”. Det begrundede han så med, at han var overbevist om, at heller ikke de lærespørgsmål, som Poul Madsen og han var uenige om, var uvæsentlige. Hans frygt var, at andre kunne opfatte deres uenighed som uvæsentlig, hvis han sammen med Poul Madsen begyndte at praktisere forkyndelsesfællesskab i samme forsamling, uden at de var blevet enige indbyrdes. Så tilføjede han modificerende, at det ikke nødvendigvis betød enighed om *alt*, men dog om de grundlæggende sandheder i Guds frelsesråd, som der tidligere havde stået en sådan strid om, at det havde voldt splid i Kristi legeme og ført til de alvorlige splittelser, som man stadig led under og ikke havde magtet at overvinde. Han sluttede sit brev til Poul Madsen ved at understrege,

⁵³¹ Om reformationens venstrefløj, der formede Lloyd-Jones’ kirkesyn: Wisløff 1974a:117-120 (citatet står s.120); Holmquist-Nørregaard 1949 II:74-77; Kilsmo 1967; Christensen-Göransson 1969 II: 138-144; Hubmaier 1977; Ozment 1980:330-332.340-351; Weigelt 1983: 473-480.882-884; Lloyd-Jones 1989; Lindberg 1999:199-227; McGrath 2000:162-163; Lloyd-Jones 2002; Packull 2004:194-219.

⁵³² NORV’s brev 26.11.1990 til Poul Madsen (DBI’s arkiv æske 36).



at jeg er Gud inderlig taknemlig for den velsignelse, som er blevet både mig og utallige andre til del gennem dit virke i både tale og skrift, kære broder i Kristus. Af samme grund vil jeg også gerne fortsat læse *Mod Målet* og finde en høreplads i forsamlingen for at lytte til din prædiken om 'Kristus som korsfæstet', når lejlighed dertil gives.

Da NORV i 1984 var på studieophold i Missourisynoden, mødte han meget, han kunne tilslutte sig.⁵³³ Samtidig savnede han kort sagt noget pietisme med det selvransagende moment i forkyndelsen og det almindelige præstedømme, ligesom NORV reagerede negativt på Missourisynodens kritik af evangelikal kristendom. Desuden havde præsten efter NORV's vurdering en for central placering, og han reagerede negativt på det, han kaldte Missourisynodens "kirke, embeds- og sakramenteobjektivisme".⁵³⁴

Brevet til Poul Madsen og NORV's reservation over for Missourisynoden viser de indre brydninger med hensyn til kirke- og menighedstilhørsforhold, som NORV stod i. I sin begrundelse for at sige nej til en fast forkyndertjeneste i Kristent Fællesskab nævnte NORV ikke, at han var rektor på DBI, og at et fast engagement i Kristent Fællesskab ville have medført store problemer i hans forhold til DBI's styrelse og bagland.

Med udgangspunkt i den lutherske bekendelse ønskede NORV, at den evangelikale kristendom fra de internationale, interkonfessionelle organisationer som IFES og Scripture Union i højere grad blev praktiseret på lokalt plan. Samtidig ønskede NORV ud over, hvad der var almindeligt i evangelikale kredse, et opgør med og afstandtagen fra vranglæren. Med den markant kritiske holdning til en lærepluralistisk kirke mindede Lloyd-Jones og NORV mere om amerikansk fundamentalisme end om den traditionelle evangelikalisme.⁵³⁵

9. Sammenfatning

Kort efter at NORV havde taget initiativ til at oprette KFS, tog han markant afstand fra at samarbejde med det fælleskirkelige Studentermissionen/Kristne Studerende og det ligeledes fælleskirkelige Bladfonden Emmanuel. Da han formulerede KFS' trosgrundlag understregede han også betydningen af Bibelen og den lutherske

⁵³³ *DBI-Information* 7/1984:4-7; *Nemalah* 3/1984:132-138.

⁵³⁴ *DBI-Information* 7/1984:6.

⁵³⁵ Både Beale 1986 og Marsden 2006 redegør for, hvordan den internationale fundamentalisme udgør en slags teologisk højrefløj inden for den internationale evangelikalisme, hvor fundamentalismen er teologisk mere markant især med hensyn til at frasige sig ethvert forkyn- og arbejdsfællesskab med vranglærende kirker og kirkelige organisationer. På dette punkt kan fundamentalismen minde om den konfessionelle lutherdom i Missouri- og Wisconsinssynoden. Der er blot den forskel, at Missouri- og Wisconsinssynoden betegner de forskellige fundamentalistiske kirker som vranglærende, fordi de ikke er forpligtet på den lutherske bekendelse. Det betyder, at der sjældent er lutherske kristne med et ortodokst – af andre kaldet fundamentalistisk – bibelsyn med i den fundamentalistiske bevægelse (Rudnick 1966).



bekendelse. Samtidig ønskede han fællesskab med den fælleskirkelige internationale studenterorganisation IFES. Han syntes især at sige nej til samarbejde med ikke-lutherske kristne i Danmark, for at ikke et sådant samarbejde skulle blokere for KFS' indgang i lutherske kredse. Da KFS var etableret og i vækst, ønskede NORV, at KFS skulle blive medlem af den internationale fælleskirkelige paraplyorganisation IFES for at modtage inspiration, deltage i internationale konferencer og i begrænset omfang bruge ikke-lutherske internationale talere. Efter medlemskabet af IFES talte NORV mindre om den lutherske bekendelse og understregede i højere grad Bibelens altdominerende betydning. Samtidig begyndte han at fremføre folkekirkekritiske synspunkter. I KFS' historie har der været en vis spænding mellem dem, der ville fremhæve den lutherske profil og dem, der ville understrege betydningen af villigheden til samarbejde med ikke-lutherske kristne blandt andet i IFES. Her har NORV været talsmand for den mere åbne holdning.

Da der blev arrangeret Billy Graham kampagne i København 1965, var NORV mere åben for samarbejde end flere andre i KFS' ledelse. Derimod var NORV markant afvisende over for Kirkernes Verdensråd, hvis ledere han kritiserede for at forvandle Bibelens budskab til dennesidig humanisme.

I sit foredrag om at praktisere bibelsk økumenik ønskede NORV ikke alene at fremme et økumenisk engagement gennem organisationer med et klart bibelsyn, men også lokalt at arbejde for et økumenisk fællesskab mellem de mennesker, han betegnede som "sandt troende". Samtidig formulerede han en skærpet kritik af det, han kaldte Folkekirkens lærepluralisme.

IV. På Folkekirkens grund

I dette kapitel vil jeg dels undersøge, hvad NORV forstod ved at arbejde "På Folkekirkens grund", men også se på, hvordan han i konkrete situationer både agerede og argumenterede. Når han indtog nye holdninger, vil jeg undersøge, hvem der inspirerede ham.

Da NORV havde afvist samarbejde med både DKS og Kristne Studerende udformede han i 1960 formuleringen "På Folkekirkens grund".

1. De lutherske bekendelsesskrifter

Han begyndte med at fastslå, "at en rent formal hævde af Bibelens autoritet som eneste kilde og norm for kristen lære og liv ikke i sig selv er noget vidnesbyrd om en ret forståelse af evangeliet".⁵³⁶

Som dokumentation for denne sætning brugte NORV kirkehistorien og beskrev, hvordan mennesker med samme hævde af Bibelens autoritet var kommet frem til forskellige opfattelser af det kristne budskab. NORV's standpunkt var, at enhver

⁵³⁶ NORV 1960up:8.



generation måtte afprøve de lutherske bekendelsesskrifter ud fra Skriften. Det havde han gjort og hans konklusion var, at de lutherske bekendelsesskrifter klart og tydeligt udtrykte Bibelens lære om frelse af nåde alene ved troen på Kristus alene. I konsekvens af den forståelse af de lutherske bekendelsesskrifter var det væsentligt for NORV dels at understrege, at et evangelisk studenterarbejde ud over Bibelen også måtte bygge på den evangelisk-lutherske kirkes bekendelsesskrifter, dels at Folkekirken var en bekendelseskirke med et klart bekendelsesgrundlag: Bibelen, de oldkirkelige symboler, Confessio Augustana og Luthers Lille Katekismus.⁵³⁷ Han mente desuden, at en tilslutning til den evangelisk-lutherske kirkes bekendelsesskrifter var nødvendig for at kunne afgrænse sig over for tre strømninger og holdninger i samtiden: 1. Den liberale teologi. 2. Den romersk-katolske kirke og 3. Den økumeniske bevægelse.⁵³⁸ For NORV var forkyndelsen af evangeliet det bedste middel til at tale imod vildfarelse og vrang lære.⁵³⁹ Det var netop i bundethed til Bibelen og den lutherske bekendelse, at KFS som et frivilligt arbejdsfællesskab inden for den danske Folkekirke ønskede at tjene denne kirke. KFS' selvforståelse var at være en del af Folkekirkens arbejde blandt studenter, kirken i funktion i studenterverdenen. Derfor ønskede KFS ikke at blive spærret inde i foreningsrammer, men tilstræbte nær forbindelse med brede kredse i menighederne.⁵⁴⁰ I konsekvens af den selvforståelse har KFS aldrig haft nogen formel organisatorisk forbindelse til en bestemt kirkelig organisation.

2. Ordination og ansøgning om præsteembede

Den 13. juni 1965 blev NORV i Københavns Domkirke ordineret til præst af biskop Willy Westergaard Madsen (1907-1995). I 1965-1966 virkede NORV så som ulønnet hjælpepræst hos sognepræst Asger Højlund (1922-1971) ved Kingos Kirke. NORV's ordination var et længe næret ønske fra både KFS' ledelse og NORV selv. Med en ordineret generalsekretær ville KFS bedre kunne leve op til at være en del af Folkekirkens arbejde blandt studenter.⁵⁴¹ Forud for ordinationen var der ingen drøftelse af, hvorvidt NORV skulle anmode om at blive ordineret af biskop Christian Baun (1898-1972), der i det daværende bispekollegium var den eneste, der ikke ordinerede kvinder. NORV lod sig blot ordinere af den biskop, i hvis stift både KFS' landskontor og Kingos kirke lå. I kildematerialet findes ingen antydning af, at det skulle være problematisk at blive ordineret af en biskop, der ordinerede kvinder. Ifølge NORV's brev efteråret 1967 til Asger Højlund søgte NORV sognepræsteembede ved Præstevang Kirke i Hillerød.⁵⁴² NORV fik ikke embedet. Ved disse to handlinger viste

⁵³⁷ Se bilag 9-IV.1; jf. Pieper 1946: 166-169; Pieper 1950: 354-367.

⁵³⁸ NORV 1960up:8.

⁵³⁹ NORV 1960up:8.

⁵⁴⁰ NORV 1960up:10.

⁵⁴¹ NORV 1960up:10; KFS-LU-ref.25.06.1965; *Nyt fra KFS* september 1965.

⁵⁴² Brev af NORV til Asger Højlund, Bibellæser-Ringens arkiv.



NORV, at han i 1960'erne anså Folkekirken for at være den kirke, han ønskede at virke i.

Samtidig må det noteres, at den selvfølgelighed, hvormed NORV i 1960 havde talt om og understreget samhørigheden mellem Bibelen og de lutherske bekendelsesskrifter, efter medlemskabet af IFES blev nedtonet og erstattet af en sprogbrug, hvor betoningen var *Skriften alene* uden samtidig understregning af den lutherske bekendelses betydning.⁵⁴³ Desuden blev retorikken om fællesskab på Folkekirkens grund overskygget af behandling af enkeltspørgsmål, der af nogle blev opfattet som manglende loyalitet mod den folkekirkelige orden. Disse enkeltspørgsmål beskrives i det følgende.

3. Dåbssyn

I NORV's barndomshjem læste man som tidligere nævnt til den daglige familieandagt Asschenfeldt-Hansens *Fra Guldgruben*. Asschenfeldt-Hansen lærte genfødsel i dåben.⁵⁴⁴ Det har derfor sandsynligheden for sig, at NORV har tilegnet sig det syn gennem sit hjems kristendomsoplæring, men der findes ikke eksplicit belæg for NORV's dåbssyn, da han påbegyndte det teologiske studium.

NORV var den drivende kraft bag KFS' medlemskab af IFES i 1967. Selv læste han alle tidsskrifter fra IFES og dets største medlemsorganisation IVF. I 1936 blev Ronald Inchley ansat til at etablere IVF's forlag, der senere fik navnet IVP. Inchley fik, inden han søgte sin afsked i 1976, opbygget IVP til et verdensomspændende forlag, hvis bøger hovedsagelig var skrevet af reformerte forfattere.⁵⁴⁵ Bøger fra IVP blev solgt i alle IFES' medlemsorganisationer, og adskillige af bøgerne blev oversat til de enkelte medlemsorganisationers sprog. Så snart NORV var ansat som KFS' første sekretær i 1962, begyndte han at opbygge et bogsalg, hvor bøger fra IVP udgjorde grundstammen. Især læste og formidlede han bøger af Martyn Lloyd-Jones.

I 1971 holdt Lloyd-Jones tre foredrag på conferencecentret Schloss Mittersill i Østrig over temaet "What is an Evangelical?" Han skelnede da mellem "Foundational and secondary Truths". De første kaldte han også *essentials*, og herunder fastslog han om dåben: "we must assert very strongly that we reject any suggestion of baptismal regeneration. It must be entirely excluded, not only in the Roman Catholic form, but in every form."⁵⁴⁶

Også den norske teolog Olav Valen-Sendstad fik afgørende betydning for NORV's teologiske udvikling. Valen-Sendstads udgangspunkt var biskop Erik Pontoppidan (1698-1764), hvis bog *Sandhed til gudfrygtighed* var trængt igennem overalt i Danmark

⁵⁴³ Se fx NORV's artikel om at praktisere økumenik *Budskabet* 6/1969, 1/1970, 2/1970.

⁵⁴⁴ Asschenfeldt-Hansen 1923:191-195.489; Asschenfeldt-Hansen 1924:21.325.371-372.395.

⁵⁴⁵ Om reformert se Kapitel 8 om NORVs sprogbrug og begreber.

⁵⁴⁶ Foredraget findes i *Knowing the Times* fra 1989. I den bog er samlet en række foredrag af Lloyd-Jones, hvor flere tidligere havde været publiceret i tidsskrifter eller som pamfletter.



og Norge og i flere slægtled nærmest var hele folkets lærebog i kristendom.⁵⁴⁷ De danske og norske missionske vækkelsesbevægelser blev præget af Pontoppidans dåbssyn. Dog er IM mindst præget af Pontoppidans pietistiske dåbssyn.⁵⁴⁸ Hos Pontoppidan var tankegangen, at enhver omvendelse fra døde gerninger og opvækkelse til et nyt liv var en ny fødsel. Ordet og dåben havde samme kraft til at frelse og føde på ny.⁵⁴⁹ Valen-Sendstad havde i en årrække samme dåbssyn som Pontoppidan. I 1946 skrev han i *Dagen*, at han ikke diskuterede det spørgsmål, om der skete genfødsel i dåben, for det havde alle lutheranere i gammel og ny tid været enige om. Det var klart bibelsk lære.⁵⁵⁰ Den opfattelse hævdede Valen-Sendstad også i en række skrifter, som udkom efter krigen for eksempel i bogen *Ordet som aldri kan dø* fra 1949, hvor han bl.a. skrev:

Hvad Skriften siger om *dåbens* virkekraft og virkning ligger så helt på linje med, hvad den siger om *Ordet*, at det er overordentligt lærerigt og interessant at stille de to ting op ved siden af hinanden. Ordet renser den, der hører det (Joh 15,3) – dåben er et vandbad ved Ordet, som renser (Ef 5,26). Den, der hører Ordet og tror, bliver frelst (Es 55,3; 1 Kor 15,1-2) – den, der tror og bliver døbt, bliver frelst (Mark 16,16). Troen på Guds løfte regnes til retfærdighed (Rom 4,3) – dåben giver syndernes forladelse ved troen på Kristus (ApG 2,38). Ordet er en kraft til frelse (1 Kor 1,18) – dåben frelser (Tit 3,5; 1 Pet 3,21). Ordet genføder (1 Pet 1,23; Jak 1,18) – dåben genføder (Tit 3,5). Ved Ordet får vi Den hellige Ånd (Ef 1,13) – dåben giver os Den hellige Ånd (Tit 3,5). Den hellige Ånd, modtaget ved Ordet, er pant og segl på vor forløsning (Ef 1,13f) – dåben er et segl på retfærdigheden af tro (jf. Rom 4,11). – I en sum: Ifølge Skriften har Ordet og dåben nøjagtig samme virkninger, hvor de bliver modtaget med et oprigtigt hjerte.⁵⁵¹

Men Valen-Sendstad kom senere til nye synspunkter. Han reagerede stærkt mod det, han kaldte kryptoromanisme og dåpsobjektivismen i samtidig teologi.⁵⁵² For Valen-Sendstad var der to problemstillinger 1. Dåbens virkning. Virker dåben automatisk (magisk) genfødsel i dåbsøjeblikket i enhver, som døbes – enten det er børn eller voksne? Her svarede Valen-Sendstad ud fra sin forståelse af skrift og bekendelse *Nej*, mens den katolske kirke og den norske kirkes alterbog svarede *Ja*.⁵⁵³ 2. Den katolske

⁵⁴⁷ Koch 1911:581-582; Koch 1960:99; Lausten 1987:183-184.

⁵⁴⁸ Det falder uden for denne afhandling at gennemgå forskelle og ligheder i dåbssynet i de nordiske lutherske vækkelsesbevægelser.

⁵⁴⁹ Se fx Pontoppidan 1964:121-123.

⁵⁵⁰ *Dagen* 08.04.1946; Wisløff 1971:485; Høiesen 1997:344.

⁵⁵¹ Valen-Sendstad 1979 [1949], 117-118.

⁵⁵² Denne udvikling er beskrevet i Høiesen 1997:331-378. I bøgerne *Ordet som aldri kan dø* 1949, *Velsignelsen i Kristus Jesus* 1953, *Oppgjør om den lutherske dåpslære* 1954 og *Dogmatikken for legmenn. Konkordieboken. De lutherske bekjennelsesskrifter* 1957 kan man følge udviklingen i hans opgør med den lutherske dåpslære.

⁵⁵³ Den formulering i den dagældende alterbog, som Valen-Sendstad reagerede imod og kaldte kvasikatolsk, lød, at Gud ”har gjort deg til sitt barn i den hellige dåp”, Valen-Sendstad 1957:311; Wisløff 1971:485.



dåbslære i den norske alterbog. Den var ifølge Valen-Sendstad opstået ved, at Luther selv ved en ulykkelig inkonsekvens havde bibeholdt det katolske dåbsritual.⁵⁵⁴

Når Valen-Sendstad for sin egen del hævdede, at han ikke kunne sige med sikkerhed, at alle børn blev genfødt i dåben, så syntes han ifølge Carl Fr. Wisløff ”å koble inn en utvelgelseslære som også tidligere hadde vært merkbar i enkelte av hans skrifter”.⁵⁵⁵

Til afløsning for det Valen-Sendstad kaldte den katolske dåbslære i den norske alterbog, udformede han et nyt dåbsritual, hvor ordene efter dåben i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn lød:

Så har Gud elsket deg at han har hengitt sin enbårne Sønn for dine synder og oppreist ham til din rettferdiggjørelse. Derfor har han i denne hellige dåp lovet og tilsagt deg at du har syndenes forlatelse, er Guds barn og arving til det evige liv ved troen på Jesus Kristus.⁵⁵⁶

Når Aksel Valen-Sendstad ønsker at forsvare sin fars Olav Valen-Sendstads kritik af Luther og den lutherske tradition, synes jeg, at han fremfører flere gode synspunkter,⁵⁵⁷ men hans argumentation svækkes af, at han ikke forholder sig til Carl Fr. Wisløffs ord, at Olav Valen-Sendstads ”kritikere anførte med rette art. 9 i Augustana, hvor det tales om at barna blir overgitt til Gud i dåpen og tatt til nåde av ham”.⁵⁵⁸

Da den karismatiske vækkelse brød frem i Danmark i begyndelsen af 1970'erne, anmodede KFS NORV om at skrive en bog, hvor han fremstillede og vurderede bevægelsen. Da han afleverede sit manuskript i begyndelsen af 1971, havde han også behandlet dåben, hvor han fastslog, at et menneske ikke uden videre genfødes i dåben.⁵⁵⁹ I dåben skete det, han kaldte ”Guds sakramentale gaveoverdragelse”.⁵⁶⁰

Han understregede, at når det døbte menneske kommer til tro på Kristus, bliver det genfødt, døbt med Helligånden og får syndernes forladelse. Inspirationen fra Lloyd-Jones og Valen-Sendstad var tydelig. Ligesom det bør bemærkes, at NORV om dåbens

⁵⁵⁴ Om hele debatten: Valen-Sendstad 1957:308-355; Aalen 1966:217-242; Valen-Sendstad 1996:483; Høiesen 1997:349-378.

⁵⁵⁵ Wisløff 1971:485.

⁵⁵⁶ Valen-Sendstad 1957:354.

⁵⁵⁷ Valen-Sendstad 1996:482-484.

⁵⁵⁸ Wisløff 1971:485.

⁵⁵⁹ NORV's syn på forholdet mellem dåb og genfødsel findes bilag 10-IV.3. Til NORV's syn jf. pastor Bent Feldbæk Nielsens (f.1938) syn på forholdet mellem dåb og genfødsel (Nielsen 1999; Garde 2006:261-442). Den 21. sept. 1995 forelå anklageskriftet til den læresag, som Kirkeministeriet gennem kammeradvokaten havde rejst mod sognepræst Feldbæk Nielsen, der var anklaget for at have tilsidesat den danske Folkekirkes bekendelsesgrundlag i dåbsspørgsmålet. Feldbæk Nielsen tabte sagen både ved Præsteretten og ved Landsretten og blev afskediget. Det falder uden for denne afhandling at foretage en sammenlignende læsning af NORV's og Feldbæk Nielsens dåbssyn. Der findes intet i kildematerialet om NORV's syn på Feldbæk Nielsens dåbsforståelse.

⁵⁶⁰ NORV 1971:53.



virkning brugte formuleringer, der kunne minde om John Calvin dåbsliturgi *La forme des prières et chantz ecclésiastiques* fra 1542, hvor Calvin bl.a. sagde:

Attendu que le Baptême est un signe et Symbole, per le quel nostre Seigneur nous testifie qu'il nous veult recepvoir au nombre de son peuple et des heritiers de son Royaume [...] Or, quand il nous a remontré nostre malheur: il nous console semblablement, par sa miséricorde, nous promettant, de nous regenerer par son saint Esprit, en une nouvelle vie, laquelle nous soit comme une entrée en son Royaume.⁵⁶¹

Derimod har jeg intetsteds hos NORV, hverken i de trykte kilder eller i det omfattende arkivmateriale, fundet nogen antydning af inspiration fra Karl Barth (1886-1968) i dåbssynet.⁵⁶² Eftersom to af NORV's teologiske forbilleder Olav Valen-Sendstad og Martin Lloyd-Jones var meget kritiske til Karl Barths teologi, kan det være årsagen til den manglende interesse.⁵⁶³

På grund af NORV's dåbssyn ville Lohses Forlag ikke udgive bogen i KFS' pro-fide serie.⁵⁶⁴ KFS' ledelse havde så et langt møde med provst Christian Agger (1898-1975) og rejsepræst Johannes Pedersen (1898-1973) fra IM's ledelse. Agger og Pedersen redegjorde for, at det bærende i IM's dåbsforståelse var Vilhelm Becks syn. For Beck skete genfødslen for det enkelte menneske i dåben – og kun der, for genfødslen var for Beck eksklusivt knyttet til dåben. Så havde der også i IM været ledere, der havde et mere pietistisk præget dåbssyn for eksempel Carl Moe (1848-1927), der talte om genfødsel i både dåben og omvendelsen.⁵⁶⁵

I løbet af mødet blev også C.O. Rosenius' syn på dåben drøftet. Om Rosenius understregede Agger og Pedersen, at han talte troværdigt om dåben, men det var desværre ikke tilfældet med alle hans disciple i LM.⁵⁶⁶ Efter Aggers og Pedersens opfattelse repræsenterede NORV et reformert inspireret dåbssyn, der ikke havde hjemstedsret i IM.

Efterfølgende havde KFS en længere drøftelse af dåbsspørgsmålet, som resulterede i, at der blev udarbejdet en redegørelse, som blev gennemdrøftet på landsudvalgsmødet 26.-27. januar 1974, hvor landsudvalget tilsluttede sig redegørelsen, der efterfølgende

⁵⁶¹ Calvin 1952; jf. Frost-Christensen 1978; Calvin 2011:858-892.

⁵⁶² Om Barths dåbsteologi: Nielsen 2000.

⁵⁶³ Valen-Sendstad 1935 og Strivens 2011.

⁵⁶⁴ Ref. af KFS-FU 03.11.1971; ref. af KFS-FU 22.03.1972, KFS-arkiv æske 027. Bogen blev så udgivet af Dansk Luthersk Forlag med titlen *Den karismatiske vækkelse – pinse på ny?*

⁵⁶⁵ Ref. af KFS-FU 22.03.1972, KFS-arkiv æske 027. I *Indre Mission og dåben* har John Ørum Jørgensen (f.1940) redegjort for forskellene mellem Becks og Moes dåbssyn. Becks dåbssyn er også skildret i Larsen 2001:80-89.

⁵⁶⁶ Agger og Pedersen henviste til Rosenius 1906:158-191; Rosenius 1933:290-316 og Rosenius 1948: 207-208; jf. Johannes Pedersens brev 14.02.1972 til KFS, hvor Pedersen bl.a. skrev, at "det reformerte og baptistiske sakramentsyn var en fristelse for Rosenius en overgang, men at han kæmpede sig igennem til bibelsk klarhed og fasthed" (KFS-arkiv æske 014).



blev bragt som særtryk til *pro-Fide* 2/74.⁵⁶⁷ Af redegørelsen fremgik, at det ikke var NORV's dåbssyn, der blev bestemmende for KFS, idet KFS understregede, at der skete genfødsel i dåben. Dog var KFS i dåbssynet mere rummelig end IM. NORV fortsatte i KFS' landsledelse og som skribent og taler. I 1977 udsendte Credo bogen *Evangeliet om Helligånden* skrevet af Johannes Christensen, der i dåbsspørgsmålet var discipel af Olav Valen-Sendstad.⁵⁶⁸

Efter at NORV havde udgivet sin bog om den karismatiske bevægelse holdt han til flere prædikantmøder i LM foredrag om dåbens plads i forkyndelsen.⁵⁶⁹ Han bragte heri fyldige citater fra LM's stifter Christian Møllers (1834-1907) skrift "Den christelige Daab fra 1884."⁵⁷⁰ Her citerede NORV Møller for om dåben at fastslå, at dåben var Guds gerning, men den gav ikke syndernes forladelse. Derimod hævdede Møller, at Gud i dåben på en synlig måde "tilforsikrede" den enkelte om ejendomsret til og del i, hvad Kristus havde tilvejebragt for alle mennesker ved sin forsoning.⁵⁷¹

NORV understregede, at dåbens *gyldighed* og frelsende og genfødende *virkekraft* beroede på Jesu Kristi fuldbragte værk og på hans indstiftelse, dvs. det ord og løfte,

⁵⁶⁷ Uddrag af redegørelsen findes som bilag 11-IV.3

⁵⁶⁸ Johannes Christensen har i telefonsamtaler med mig i foråret 2011 fortalt, hvordan Olav Valen-Sendstad havde haft meget stor åndelig betydning for ham, da han studerede ved det, der i dag hedder Fjellhaug Misjonshøgskole i Oslo, hvorfra han i 1952 tog missionseksamen. Det gjaldt også i dåbsspørgsmålet. Christensen var 1954-1962 lærer, 1962-1970 forstander på LMH. 1971-1988 præst i Folkekirken. Hans søn Jens Ole Christensen (f.1956) har i mail 30.03.2011 til mig meddelt (FKS-privatarkiv), hvordan hans far i årene 1972-1986 som sognepræst ved Vesterkær Kirke i Aalborg Stift under biskopperne Erik Jensen (1906-1975) og Henrik Christiansen (1921-2011) brugte følgende dåbserklæring: "Den almægtige Gud, vor Herres Jesu Kristi Fader, som genføder ved vand og Helligånden og skænker syndernes forladelse, han styrke dig med sin nåde til det evige liv! Han bevare din udgang og indgang fra nu og til evig tid! Amen". Under en visitats i slutningen af 1970'erne hørte biskop Christiansen pastor Christensen bruge ovennævnte dåbserklæring. Men biskop Christiansen gav hverken nogen påtale eller irettesættelse.

⁵⁶⁹ Dette foredrag findes i den artikelsamling med titlen *Vejen mellem afvejene*, som studenter på DBI udsendte i anledning af NORV's 50-års-fødselsdag. I DBI's arkiv, æske 43, findes foredraget om dåben i tre forskellige eksemplarer, der med håndskrevne kommentarer viser, at NORV stadig har kæmpet med formuleringen af forholdet mellem dåben og genfødslen. I *Nemalah* 3-4/1997:25-67 har NORV skrevet en længere artikel: "Guds udvælgelse og spædbørns dåb, tro og genfødsel ifølge Johannes Brenz". Det fremgår af artiklen, at NORV har været optaget af at kunne sandsynliggøre, at hans dåbssyn også havde hjemstedsret inden for den lutherske tradition.

⁵⁷⁰ Det fremgår ikke af arkivmaterialet, hvornår NORV lærte Chr. Møllers dåbssyn at kende. Derfor kan det ikke definitivt afgøres, hvorvidt Møller har været med til at påvirke NORV's dåbssyn, eller NORV først lærte Møllers dåbssyn at kende, efter at han selv var kommet frem til personlig afklaring. Men NORV havde fra KFS' oprettelse tæt kontakt med LMH's forstander Frits Larsen, der bl.a. var en af talerne på KFS' allerførste weekendlejr 17.-18.11.1956 (KFS-arkiv, æske 081). Det har derfor sandsynligheden for sig, at Frits Larsen, der havde samme dåbssyn som Chr. Møller og Olav Valen-Sendstad (Larsen 1948; Larsen 1957), har orienteret NORV om Møllers bog om dåben fra 1884, så Møller også har været med til at forme NORV's dåbssyn.

⁵⁷¹ NORV 1981:59.



han havde knyttet sammen med dette tegn og denne handling. Men dernæst fremhævede NORV ud fra Paulus' ord til menigheden i Kolossæ, at troens liv med Gud var skjult. Det betød for NORV, at man ikke kunne se ind i hverken barnets eller den voksnes hjerte og konstatere, om eller hvor troens liv fandtes. Det indebar for NORV, at der bare var tvivlsom dækning for *Folkekirkenes dåbsritual*, hvor det hedder: "Den almægtige Gud, vor Herre Jesu Kristi Fader, som nu har genfødt dig ved vand og Helligånden og skænket dig syndernes forladelse [...]".

NORV's påstand var, at med de ord udtalte man sig om noget, som man strengt taget ikke vidste noget om. NORV's tese var, at ingen kunne vide, om den gave, Gud i dåben havde overrakt, også var blevet taget imod med hjertets tro i selve dåbens øjeblik.

Hvad forholdet mellem dåb og genfødsel angik, gjorde NORV gældende, at der bestod en klar parallel mellem dette og så forholdet mellem omskærelsen i det ydre og hjertets omskærelse under den gamle pagt. Derefter henviste han til Paulus ord i Romerbrevet 2,25-29. For at forklare de ord bragte NORV et længere citat fra Rosenius' Romerbrevskommentar, hvor Rosenius beskrev, hvad Guds pagtsfolk Israel havde fået betroet, men de fik ikke gavn af det, hvis de ikke personligt havde tilegnet sig det. På tilsvarende måde omtalte Rosenius dåben og understregede, at vi kun havde frelsende gavn af dåben, hvis vi ved Helligåndens fornyelse levede det nye liv i Kristus.⁵⁷²

Hvis NORV havde valgt at citere de afsnit fra Rosenius' skrifter, som IM's ledere havde været glade for, kunne NORV have redegjort for, hvordan Rosenius lærte, at dåben var en guddommelig indstiftelse, hvor Gud genfødte ved vand og Helligånden. I dåben blev et menneske iført alt, hvad Kristus havde vundet til det. Dåben betød for Rosenius døds- og livsfællesskab med Kristus. Samtidig understregede Rosenius, at vendte en døbt sig fra Kristus, fik han ikke gavn af sin dåb, men dåben bestod. Rosenius brugte billedet med Noahs ark. Faldt man ud af arken, så bestod arken fortsat. Men den, der var faldet ud i vandet, ville drukne, medmindre han igen blev løftet op i arken. Dåben bestod også for den frafaldne, men han måtte vende tilbage til sin dåb for at få glæde af den.⁵⁷³

Chr. Møller talte anderledes om dåben. For ham var dåben ikke et genfødselsbad, ligesom han ikke mente, at dåben gav syndernes forladelse. For Møller betød dåben, at Gud tilforsikrede den enkelte alt, hvad Kristus ved sin forsoning havde vundet til alle mennesker.⁵⁷⁴ Ordet "tilforsikre" betød ikke, at dåben var en forsikring eller garanti for, at den døbte var blevet genfødt, men dåben var en tilforsikring i den forstand, at der var noget, der tilhørte den døbte, og som den døbte havde ret til at tro, hvor vantro og ugudelig, man end måtte føle sig.⁵⁷⁵ Møller ville ikke tage stilling til, om genfødslen

⁵⁷² Rosenius 1933:88.

⁵⁷³ Rosenius 1868:152-171; Rosenius 1933:288-302; Rosenius 1948:207-208.

⁵⁷⁴ NORV 1981:59.

⁵⁷⁵ Roswall 1980:19.



skete i dåben eller ved evangeliet. Han sagde, at ”genfødselen sker i menneskehjertet”.⁵⁷⁶

Når man sammenligner Rosenius’ og Møllers dåbssyn i praksis, så kunne Rosenius tale meget sjælesørgerisk om dåben og henvise den anfægtede til hans dåb, hvor Gud havde podet ham ind på Kristus og iført ham alt, hvad Kristus havde vundet til ham. For Rosenius var der ingen modsætning mellem ordets forkyndelse og dåben. Møller derimod advarede mod at bygge på sin dåb og henviste den anfægtede til Kristi gerning på korset. Dåben blev for Møller lidt af et unødvendigt vedhæng eller et forstyrrende indslag til Jesu forsonergerning, så han talte mere af pligt end af engagement om dåben. Forskellen i dåbssynet mellem Rosenius og Møller var en af årsagerne til, at det i forskellige fremstillinger af LM skrevet af personer fra IM altid blev understreget, at Rosenius var klart bedre end sine eftersnakkere.⁵⁷⁷

I LM har der historisk været to forskellige holdninger til dåben, hvor den ene gruppe har videreført Rosenius’ af Luther prægede sakramentale forståelse, mens den anden gruppe har holdt på Møllers mere reformert⁵⁷⁸ prægede dåbsforståelse.⁵⁷⁹ Det er den sidste dåbsforståelse, som NORV har ligget i forlængelse af, der har skabt spændinger i forhold til IM, sådan som det skete med NORV’s bog, der blev forkastet af IM.

I det følgende gives først en fremstilling af det lutherske dåbssyn og derefter af det reformerte dåbssyn på grundlag af Calvin. Til sidst vil NORV’s dåbssyn blive vurderet i lyset af det lutherske og det reformerte dåbssyn.

Det lutherske dåbssyn

Martin Luther

Året 1520 var et afgørende år for reformationen, for det år tog Luther sit store opgør med den katolske sakramentelære. Det sker i skriftet *Om kirkens babyloniske fangenskab*.⁵⁸⁰ Ligesom det gamle Israel er kirken i landflygtighed og lever i

⁵⁷⁶ Møller 1974:40.

⁵⁷⁷ V. Beck *IMT* 46/1869:733-734; Asschenfeldt-Hansen II u.å:507.

⁵⁷⁸ Ønsker nogen at studere Calvins syn på og forståelse af dåben, vil jeg henvise til Calvin 2011[1559], 858-892.

⁵⁷⁹ De to forskellige syn fremgår af LM’s Vejledende liturgihåndbog fra 21.01.2006 (FKS-privatarkiv). Møllers dåbssyn har været repræsenteret af LMH’s to første forstandere Frits Larsen og Johannes Christensen (1962-1970), mens Rosenius’ dåbssyn har været repræsenteret af de to næste forstandere på LMH Hans Erik Nissen (1970-2003) brev 23.05.1973 til mig (FKS-privatarkiv); Henrik Nymann Eriksen (2003-2022) mail 05.03.2011 til mig (FKS-privatarkiv). Både LM’s tidligere generalsekretær Leif Rasmussen (1964-2005): *Budskabet* 4/1969, og hans efterfølger Jens Ole Christensen (2005-2015): Christensen 1999:38-39, har Rosenius’ dåbssyn.

Også i bevægelsen Ordet og Israel, hvor mange fra LM er aktive, kan man møde Møllers dåbssyn. Det gjaldt fx kontorchef, cand.jur. E. Sivertsen (1877-1965) Sivertsen 1958:29-43, der i 1946 var en af bevægelsens stiftere.

⁵⁸⁰ Luther 1982, Credo; Clemensudgaven bd. 1, s. 426-512; Weimarudgaven bd 6, s. 497-573.



fangenskab. Blot er det sådan, at paven og hans teologer er trådt i det gamle Babylons sted. Luther tager for sig de syv sakramenter, som den katolske kirke regner med. Han beholder tre, nemlig dåben, nadveren og boden, dvs. skriftemålet med tilsigelse af syndernes forladelse til den angrende og troende synder. Man skulle ikke diskutere, hvor mange sakramenter der findes, før man har forklaret, hvad man mener med dette ord. Luther bliver stående ved, at et sakramente er et synligt, materielt tegn, som Jesus har knyttet sit guddommelige nådeløfte til. Ud fra den definition bliver der kun *to* sakramenter. Luther citerer ofte Augustins ord: *Accedat verbum ad elementum et fit sacramentum*. Ordet kommer til elementet (vandet – eller brød og vin), og så bliver det et sakramente. Dåben er Jesu løfteord sammen med vandet. Nadveren er Jesu indstiftelsesord sammen med brød og vin. Mens Luther giver skriftemålet en slags mellemposition,⁵⁸¹ afviser han at kalde konfirmationen, ægteskabet, ordinationen og den sidste olie for sakramenter, selv om de i sig selv – brugt rigtigt – kan være meningsfulde handlinger.

Luther er fuld af glæde og taknemmelighed over dåbens nåde. I skriftet *Om kirkens babyloniske fangenskab* begynder han dåbskapitlet⁵⁸² med at prise og takke Gud, fordi han har bevaret dette sakramente gennem al vildfarelse, som har hersket i kirken. På den måde er Guds nåde blevet givet til mennesker som små børn, og mange er blevet bevaret hos Gud. Men det er en helt anden sag, at kirken ikke har talt ret om dåben. Den har praktiseret dåben, men den har ikke givet en rigtig forklaring om dåb og tro. Dette var baggrunden for, at noget af det første, man indførte i de evangeliske menigheder, var en enkel, folkelig undervisning i, hvad den kristne tro handlede om. Det er denne undervisning, som Luther gav ud fra Guds ord, som i slutningen af 1520'erne udmøntede sig i de to katekismer, den Lille og den Store.⁵⁸³ I dem udfoldede Luther i seks afsnit det allernødvendigste i troen: 1) De ti Bud, dvs. hvordan Gud vil, at vi skal leve med ham og med hinanden. 2) Trosbekendelsen, det vil sige, hvem den Gud er, som vi tror på, nemlig en Gud, der både som skaber, frelser og fornyer giver sig selv til os. 3) Fadervor, det vil sige bønnen som det grundlæggende i vores forhold til Gud. Og dertil kommer 4) dåben, 5) nadveren og 6) skriftemålet som den konkrete og synlige ramme for vores forhold til Gud.

Hvad giver eller gavner dåben? spørger Luther i sin lille katekismus, og han svarer: ”Den virker syndernes forladelse, genløser/frelser fra døden og Djævelen og giver den evige salighed til alle dem, som tror det, således som Guds ord og løfte lyder”.⁵⁸⁴

⁵⁸¹ Se mere Luther 1982, 97-108.

⁵⁸² Luther 1982, 69.

⁵⁸³ *Luthers lille katekismus*, ved biskop Balslev, Gyldendal 1957; *Luthers Skrifter i Udvalg* bd. 2, 244-269, redigeret af Regin Prenter 1963, Gad; Det Danske Bibelselskab: Den danske Folkekirkes Bekendelsesskrifter ved Grane 1976, 100-123; Credo 1997; *Luthers store katekismus*: *Luthers Skrifter i Udvalg* bd. 2, 105-233, 1963, Gad; *Luthers Skrifter i Udvalg* bd. 9, Credo 1996.

⁵⁸⁴ Luther 1957, 66.



Den menneskelige fornuft vil spørge, hvordan en ceremoni som dåben kan have en så stor virkning. Det spørgsmål tager Luther op i den lille katekismus, og hans kendte svar lyder: ”Vand virker det så vist ikke, men Guds ord som er med og ved vandet, og troen, der stoler på Guds ord forbundet med vandet. For uden Guds ord er vandet vand slet og ret og ingen dåb; men med Guds ord er det en dåb, det vil sige: et livets vand, fuldt af nåde, og et bad til genfødsel ved Helligånden, således som apostlen Paulus skriver i brevet til Titus i det tredje kapitel: ”Han frelste os, ikke fordi vi havde gjort retfærdige gerninger, men fordi han er barmhjertig; det gjorde han ved det bad, der genføder og fornyer ved Helligånden, som han i rigt mål udgød over os ved Jesus Kristus, vor frelser”.⁵⁸⁵

Man skal ikke gå for hurtigt hen over katekismens ord. Her er hvert led vigtigt. Vi ser, at Ordet bliver stærkt betonet. Dåben er ikke en magisk handling, der er ikke noget ved vandet i og for sig, som kan give frelse og salighed. Guds ord er det vigtigste, og det er Ordet, som troen skal forholde sig til.

Dette forstår sværmerne ikke. Det uddyber Luther i Store Katekismus med ordene: ”Lær nu heraf at komme til en rigtig forståelse og at svare på spørgsmålet om, hvad dåben er. Du skal svare, at den er ikke blot simpelt vand, men vand, der er indbefattet i Guds ord og bud og helliget ved det. Den er et guddommeligt vand, ikke fordi vandet i sig selv er ædlere end andet vand, men fordi Guds ord og bud er kommet til. Derfor er det en ren slyngelstreg og Djævelens bespottelse, når vore nye ånder⁵⁸⁶ nu for at håne dåben tager Guds ord og ordning fra den og ikke regner den for mere end det vand, man øser op af brønden, og derpå vrøvler: ”Hvilken gavn skulle sjælene have af en håndfuld vand?” Ja, min bedste, hvem ved ikke, at vand er vand, hvis det kom an på at skille de enkelte dele fra hinanden? Men hvordan vover du at gribe ind i Guds ordning og rive det bedste smykke bort, hvormed Gud har forbundet og indbefattet det, og som han ikke vil have skilt fra det? For det er kernen i vandet, Guds ord eller bud og Guds navn, som er en større og ædlere skat end himmel og jord. Forstå altså nu forskellen. Dåben er helt forskellig fra alt andet vand, ikke på grund af vandets naturlige egenskaber, men fordi noget ædlere her er føjet til. Gud har nemlig selv sat

⁵⁸⁵ Luther 1957, 67.

⁵⁸⁶ De stridigheder, der i løbet af 1520'erne splittede de kræfter, som havde sat sig op mod paven og den romerske kirke, drejede sig ikke mindst om sakramenterne. Døberbevægelsen eller reformationens venstrefløj vendte sig mod barnedåben som en blot ydre handling og forlangte en ”åndsdåb”, dvs. en voksendåb på grundlag af dåbskandidatens tro. Modsætningen til døberne og andre, som Luther kaldte ”sværmere” bestemmer i meget høj grad Store Katekismus’ afsnit om sakramenterne. Bag døberbevægelsens afvisning af barnedåben lå deres kirkesyn. Både de lutherske og de reformerte kirker fastholdt den gamle syntese mellem kirke og folk (folket som corpus christianum), selv om hverken Luther eller Calvin havde nogle illusioner om, at alle medlemmer af en folkekirke var troende kristne, så skulle alle inkluderes i kirkens fællesskab og dermed have mulighed for at høre evangeliet. Døberne derimod mente, at Jesu Kristi kirke var det synlige fællesskab af dem, som efter et frit valg var kommet til tro på Kristus. Dåben var den handling, ved hvilken de bekendte deres tro og blev optaget i menigheden. Barnedåben bliver da en umulighed.



sin ære og lagt sin magt og kraft deri. Derfor er det ikke blot naturligt vand, men guddommeligt, himmelsk, helligt og saligt vand, og hvad man ellers kan sige til dets pris, alene for ordets skyld, fordi det er et himmelsk, helligt ord, som ingen kan prise tilstrækkeligt, da det indeholder og formår alt, hvad Guds er. Det er det, der gør dåben til det, den er, så den kaldes et sakramente, sådan som også Augustin har sagt: *Accedat verbum ad elementum et fit sacramentum*,⁵⁸⁷ det vil sige: ”Når ordet kommer til elementet eller den naturlige ting, bliver der et sakramente ud af det,” dvs. en hellig og guddommelig ting og tegn”.⁵⁸⁸

Sværmerkernes fejl er, at de ikke giver agt på Ordet, som er knyttet til dåben. Men denne understregning af Ordets betydning medfører ikke, at vanddåben i virkeligheden skulle være overflødig – ”vi har jo i hvert fald Ordet”. En sådan tankegang ville være at foragte Guds ordning og indstiftelse. Gud har villet, at vi skulle blive døbt.

Luther understreger det i sin indledning i Store Katekismus: ”Vi er nu færdige med den almindelige kristne læres tre hovedstykker [De ti Bud, Troen og Fadervor]. Ud over dem bør der yderligere siges noget om vore to sakramenter, som Kristus har indstiftet. Om dem bør enhver kristen i hvert fald have en almindelig, kort undervisning, da ingen kan være kristen uden dem, skønt man hidtil desværre intet har lært om dem... For ligesom jeg kan sige, at De ti Bud, Troen og Fadervor ikke er noget menneskes hjernesvind, men åbenbaret og givet af Gud, sådan kan jeg også hævde, at dåben ikke er menneskeværk, men indstiftet af Gud selv. Desuden er det strengt og alvorligt befale, at vi skal lade os døbe, da vi ellers ikke vil blive frelst, for at man ikke skal tro, det er en lige så ligegyldig ting som at iføre sig en ny rød dragt. Det er ganske overordentlig vigtigt, at man regner dåben for noget stort og herligt, for om den strides og kæmper vi allermest, da verden nu til dags er fuld af sekter, som skriger op om, at dåben er en ydre ting, og at ydre ting intet gavner. Men lad den nok så meget være en ydre ting, Guds ord og bud står alligevel fast, som indsætter, begrunder og bekræfter dåben. Men hvad Gud indsætter og befaler, kan ikke være uvæsentligt, men må være særdeles værdifuldt, som hvis det efter det ydre at dømme var ringere end et halmstrå”.⁵⁸⁹

Dåben er nødvendig til salighed. Det vil alligevel ikke sige, at dåben er absolut nødvendig, sådan at man går glip af den evige salighed, hvis man af ydre grunde bliver forhindret i at blive døbt. Her følger Luther den gamle kirke, som regnede med, at *votum baptismi* (dvs. ønsket om at blive døbt) kunne erstatte dåben, f.eks. hvis en katekumen led martyrdøden, førend han kunne blive døbt. I en prædiken over de sidste ord i Markusevangeliet (Mark 16,16,16) peger Luther på, at Jesus siger: ”Den, der ikke

⁵⁸⁷ Luther bringer ofte dette citat af Augustin. Citatet stammer fra Augustins udlægning af Johannes-Evangeliet (*Tractatus in Johannis Evangelium* 80, 3).

⁵⁸⁸ Luther 1996, 146-147.

⁵⁸⁹ Luther 1996, 144-145.



tror, skal dømmes” – men Jesus siger ikke: ”Den, som ikke bliver døbt”; her nævner Jesus troen, men ikke dåben.⁵⁹⁰

Det bliver ofte sagt, at den lutherske kirke lærer, at udøbte børn går fortabt – for der står jo i Augustana art 9: ”De fordømmer gendøberne, som misbilliger barnedåb og påstår, at børn frelses uden dåb”; se også art. 2. Men det er en misforståelse. Hensigten med disse artikler i Augustana er at tage afstand fra gendøberne, som mente, at børn blev født uden arvesynd. Derimod er hensigten med disse artikler aldeles ikke at sige, at udøbte børn kommer til helvede, som det ofte hedder i propagandaen. Der foreligger klare udtalelser fra Luther og Melancthon, som viser, at de har tænkt helt anderledes. Kristne menneske bærer deres børn frem for Gud, før de bliver født. Dør barnet, før det kan blive døbt – måske allerede i mors liv – så har Gud hørt de troende forældres bøn.⁵⁹¹

Jeg vil afslutte fremstillingen af Luthers dåbssyn med et længere citat fra Wisløffs bog om Luthers teologi:

Dåben giver os hele Guds nåde. Det mest omfattende udtryk for dette er *genfødselen*. Det ord sammenfatter i sig alt, som Gud vil give os i dåben. I dåben bliver man sat ind i livs- og dødsfællesskab med Kristus. Luther anfører i Den Lille Katekismus Romerbrevet 6,4: ”Vi blev altså begravet med Kristus ved dåben til døden, for at, som Kristus blev oprejst fra de døde ved Faderens herlighed, således skal også vi leve et helt nyt liv”.⁵⁹²

I Luthers *Sermon om dåbens hellige ærværdige sakramente* (1519) hedder det, at dåbens betydning er ”en salig død fra synden og opstandelse i Guds nåde, for at det gamle menneske, som er undfanget og født i synd, bliver druknet, og et nyt menneske, født i nåde, kommer ud igen og rejser sig”. Selve dåbshandlingen er hurtig udført, ”men meningen, den åndelige dåb, som skal drukne synden, den varer så længe vi lever, og fuldendes først i døden. Først da bliver mennesket virkelig sænket ned i dåben, og dåbens mening er sket fyldest. Derfor er hele dette liv ikke noget andet end en åndelig dåb uden ende, helt til døden. Den, som bliver døbt, bliver døbt til døden”....

Hele livet står altså i dåbens tegn. Derfor siger Luther også, at dåben med sin kraft og betydning også omfatter boden – som til dels blev kaldt et sakramente; vi ville tænke på den daglige omvendelse med anger og tro. Som det siges i den Store Katekismus: ”Dette er egentlig ikke noget andet end dåben. For hvad andet er boden end med alvor at angribe det gamle menneske og begynde et nyt liv? Hvis du da lever i boden, så vandrer du i dåben. For dåben ikke alene forkynder et nyt liv, den virker, begynder og fortsætter dette nye liv. I dåben får vi nåde, Ånd og kraft til at undertrykke det gamle menneske, så det nye kan komme frem og blive stærkt”.

Her må vi hele tiden huske Luthers stærke understregning af Ordet og troen. Når det siges, at dåben virker så store ting, må man ikke glemme, at det samtidig bliver sagt, og med samme styrke, at dåben intet gavner uden troen, og at troen skal holde sig til Guds løfte i dåben. ”Så retfærdiggør dåben ikke nogen og gavner heller ikke nogen, men troen på løftets ord som dåben er føjet til. - - At søge sakramentets kraft i noget andet end i løftet og troen, det er at gøre sig forgæves umage og finde fordømmelse”....

⁵⁹⁰ WA 18, 181.

⁵⁹¹ Om udøbte børns skæbne: Kofod-Svendsen 2016, 139-158; Vigilius 2024, 23-40.

⁵⁹² Luther 1957, 68.



Vi så i det foregående, at dåben ikke bliver til frelse og gavn uden troen. Det understreger Luther meget ofte. Men hvad sker da, hvis et menneske bliver døbt uden at have troen? På Luthers tid blev alle børn i kristenheden døbt som spædbørn. Voksne menneskers dåb var en sjældenhed. Når Luther tager dette spørgsmål op i sin Store Katekismus, kan han ikke tænke sig andet, end at det måtte være en jøde; de var de eneste, som ikke blev døbt som børn. Men af og til ønskede en jøde at blive døbt, og hvis nu denne var en hykler, som ønskede at blive døbt for at opnå ydre fordele – hvad skulle man da tænke om virkningen af dåben?

Luther svarer: Vi må alligevel sige, at dåben er gyldig (dass die Taufe recht wäre). For vandet og Guds ord er der, selv om han ikke har taget imod dåben, sådan som han skulle – akkurat som en uværdig nadvergæst trods alt får det virkelige sakramente (med Jesu legeme og blod), selv om han ikke tror.

Dette er et betydningsfuldt synspunkt. Det var sikkert godt, hvis vi tænkte mere på dåbens *gyldighed*, end vi ofte gør. I teologi og sjælesorg er der ofte tale om virkningen af dåben. Vi siger: Dåben er genfødsels sakramente, dåben virker genfødsel. Ja, men hvis den, som bliver døbt, ikke tror – da bliver der ingen frelsende virkning af dåben for hans del. Ingen frelse og genfødsel uden tro...

Luther mente, at også dåbsbarnet kan tro. Han drøfter det spørgsmål indgående i sin store prædiken over evangeliet til 3. søndag efter Epifanias/Helligtrekonger (Matt 8, 1-13). Troen er nødvendig til frelse, og heller ikke de små børn bliver frelst uden tro. ”Derfor må vi sige, at børnene selv tror i dåben; de har selv en tro. Den virker Gud i dem ved faddernes forbøn og ved, at de bringer dem frem i den kristne kirkes tro. Og det kalder vi ”den fremmede tros kraft”. Ikke sådan at nogen bliver frelst ved den (dvs. ved andres tro), men at barnet, ved forbøn og hjælp, kan få sin egen tro af Gud selv og blive salig ved den”. – ”Børnene bliver ikke døbt i faddernes tro eller kirkens tro, men faddernes og menighedens tro beder og udvirker, at de får deres egen tro, som de kan blive døbt i, og selv tro”.

Ellers har Luther udtalt sig lidt forskelligt om dette vanskelige spørgsmål. Det vigtigste for ham er altid at få frem, at vi ikke døber nogen på hans tro, men på Guds ord og løfte. Som det kort og godt bliver sagt i den Store Katekismus: ”Alt afhænger af Guds ord og befaling – for det er ikke min tro, som laver dåben – troen tager kun imod dåben. – Vi bærer barnet frem i den mening og det håb, at det tror, og så beder vi om, at Gud må give det troen”.

Dåben er genfødsels sakramente. Men hvad skal vi da tænke om dem, som bliver døbt som barn, men som siden kommer bort fra Gud for en kortere eller længere tid? De blev genfødt i dåben, men mistede siden livet i Gud ved synd og vantro. Hvad sker der så, når de omvender sig?...

Man skal ikke have læst meget i Luthers skrifter, for man ser, at han bruger ordet ”genfødsel” i forskellige sammenhænge.

Vi har set, hvordan han taler om genfødsel i dåben. Vi bliver døbt til døden – og til det nye liv. Dette er noget, som omfatter hele vort liv. Derfor kan Luther sige, at dåbens mening er sket fyldest, når et menneske er død i troen på Kristus.

Men Luther taler også om at blive genfødt ved Guds ord og troen. I fortalen til Romerbrevet siger han, at ”troen er et guddommeligt værk i os, som forvandler os og føder os på ny af Gud”.⁵⁹³ Ellers bliver det meget ofte fremhævet, at genfødselen er et værk af Guds Hellige Ånd ved evangeliet.

Man kan også bemærke, at de lutherske bekendelsesskrifter taler om genfødsel i forskellige betydninger. Konkordieformelen gør rede for det...

⁵⁹³ Luther 1981, 120.



Mennesket kan ikke gøre noget selv for at opnå den nye fødsel. Troen og barnekåret, alt hvad der har med livet i Gud at gøre, er Guds egen gerning. Så bundet er menneskets vilje i synden; dette er arvesyndens dybe alvor. Hovedsagen for Luther er da denne: At fremhæve at nådens midler altid kommer før troen. Uden evangeliet og dåben, intet nyt liv. Min tro er kun svaret på Guds nådekald. For døpte, men frafaldne mennesker vil det sige, at Ordet må gøre ham til et nyt menneske igen.⁵⁹⁴

Carl Olof Rosenius⁵⁹⁵

1. C.O. Rosenius skriver til indledning, at hvis man skal få den rette forståelse af dåben, skal man ikke hæfte sig ved det, man ser for sine øjne, men man skal betragte dåben i lyset af Guds ord. Det synlige i dåben er vand. Ser man kun på det, bliver dåben intet andet end en tom ceremoni. Men betragter man dåben i forbindelse med de ord, som Jesus selv – han som har al magt i himmel og på jord – har knyttet til dette vand, bliver det ”nåderigt livets vand”, et bad, der ”virker genfødsel og fornyelse ved Helligånden”, et bad til lægedom og evigt liv. De ord, der åbenbarer for os dåbens værdi og betydning, finder vi i Matt 28,16-20 og Mark 16,16. Af disse ord udleder Rosenius tre hovedlærdomme om dåben.
2. Dåben er ikke et menneskeligt påfund, men er af guddommelig oprindelse. Dåben er indstiftet og påbudt af ham, som kunne sige: ”Mig er givet al magt i himmelen og på jorden”. Bestemt til at gælde for ”alle folkeslagene” og beseglet i den treenige Guds navn.
3. Dåben skal ledsage evangeliets forkyndelse. Det er disse to nådemidler i forening, der skal virke troen og den nye fødsel.
4. Endelig får vi at vide, hvilke nådegaver Herren har knyttet til dåben. Det drejer sig om intet mindre end at ”blive frelst”. ”Den, som tror og bliver døbt, skal blive frelst”, siger Jesus.
5. Vel har vi tusinder af gange gennem Guds evangelium fået det bekræftet, at Gud havde besluttet den faldne slægts frelse på denne forunderlige måde. Derved nemlig, at hans egen elskelige søn skulle træde i vort sted, gøre det, vi burde have gjort, og lide det, vi burde have lidt, og at alt dette i dåben skulle blive vor personlige ejendom, så det endog skulle hedde om os, at vi er ”iført Kristus”.
6. Vi slår da endnu en gang fast, at Kristi forsoning og tilregnelsen af hans retfærdighed er en realitet. Det er jo dog en uomstødelig sandhed, at Kristus med sit blod har borttaget alle menneskers synder. Og endnu mere: han har – efter først at have båret vor straf og betalt vor gæld - forhvervet og skænket os sin egen fuldkomne retfærdighed samt i dåben iført os dette herlige skrud. Han har ikke

⁵⁹⁴ Wisløff 1983, 123-135.

⁵⁹⁵ I *Pietisten* 5. årg. 10/1846, 145-155. 161-175 skrev Rosenius artiklen *Några ord om Dopet*. Den artikel oversatte Chr. Møller til dansk og udgav i *Hemmeligheder i Lov og Evangelium* bd. 1, 152-171. Rønne 1868 under titlen *Om den hellige Daab*. Klara Lund oversatte samme artikel til dansk, som blev udgivet i *C.O. Rosenius Samlede Skrifter* bd. 13, 85-105. København 1956 under titlen *Den hellige dåb*. Fra disse artikler har jeg udarbejdet dette resumé.



alene gjort os syndfri, men i syndens sted sat retfærdigheden, og således gjort os retfærdige og hellige for Gud.

7. Mennesker, som i dåben er blevet rensed med Guds Søns blod, rensed så fuldkomment, at Jesus kalder dem helt rene – vist må de eje Guds velbehag i allerhøjeste grad, så meget mere, som hans hjerte i forvejen brænder af kærlighed.

8. Prætorius siger: ”Den kristen, som for alvor er begyndt at tro, har derfor den største møje med at værges sig for denne stolte fjendes angreb. Ofte må han tvivlrådigt stå stille og sige til sig selv: Jeg føler jo daglig synden røre sig i mig, og trods al min modstand kommer den også til udbrud nu og da. Hvordan kan jeg da slå mig til ro, som om jeg var uden synd? Kære ven! Netop disse synder er det, der i dåben er borttaget, så de aldrig skal tilregnes dig, såfremt du ikke frivilligt giver dem rum i dit hjerte... Netop disse synder, som jeg mod min vilje og til min store sorg må slæbe rundt med til min død, er i min dåb slettet ud. Dette bør vi tro, såfremt vi ikke vil føre bespottelig tale om vor dåb ved på god papistisk vis at sige, at vel er arvesynden aftvættet i dåben, men gerningssynderne står endnu tilbage, og dem må vi selv ved vor anger og blod slette ud. En sådan dåb, som kun delvis renser mig, var i sandhed kun af liden værdi og til ingen nytte. Thi hvorfra skulle jeg senere få et bedre og mere virkningsfuldt bad til renselse, hvis dåben som er så nøje forbundet med Kristi blod, ikke skulle formå at rense mig til fuldkommenhed?”. Så langt Prætorius.

9. Ønsker vi et bibelord, som i korte, klare og stærke udtryk sammenfatter alt, hvad her er sagt om de rigdomme, vi ejer i vor dåb, så finder vi et sådant i Gal 3,27, hvor det hedder: ”Alle I, som blev døbt til Kristus, har iført jer Kristus”. Se, dette er hemmeligheden ved den rent ubegribelige renhed, vi ejer, og den yndest, vi står i hos Gud. Vi er iført Kristus. Vi står for Gud i Kristi klæder, Kristi person, Kristi retfærdighed. Gud betragter os ikke efter, hvad vi selv er, men efter, hvad Kristus er. Alt, hvad Kristus var, havde og gjorde, er i dåben flyttet over på os. Hele den frelse, han vandt til os, har det behaget ham ved sine ord om dåben at nedlægge i og knytte sammen med denne. Så mange, som derfor bliver døbt til Kristus, bliver på én gang iført alt, hvad der er nødvendigt for at blive salig, nemlig Kristus og hele den frelse, han vandt.

10. Give da Gud, at den trøst, der er at finde i vor dåb, mere og mere måtte komme til at stå os klart! At vi midt i vor svaghed og nød fortrøstningsfuldt må kunne sige: Det er jo dog ikke til mig selv, men til *Kristus*, jeg er døbt. Det er i hans retfærdighed og ikke i min egen, jeg skal bestå for Gud. Thi jeg er i dåben blevet iført Kristus.



Francis Pieper⁵⁹⁶

1. Dåben er ikke blot en kirkelig, men en guddommelig ordning, som gælder for alle mennesker lige til den yderste dag.
2. Dåben er ikke på nogen måde en ringere guddommelig ordning end evangeliets forkyndelse og undervisningen af Guds ord (Matt 28,19-20).
3. Dåbens element eller ydre tegn er vandet. Luther kaldte det hån mod sakramentet, hvis nogen ville anvende andet end vand ved dåben.
4. For øvrigt betyder dåbens ydre form ikke alene at dø og blive begravet (Rom 6,4), men også at få synderne vasket af (ApG 22,16), at blive genfødt og fornyet ved Helligånden (Tit 3,5) og blive bestænket med Kristi blod (Hebr 10,22).
5. Det, som gør dåben til Kristi dåb, er det faktum, at Kristus til denne brug af vandet har givet sin befaling og sit løfte (jf. Augustin: "Accedit verbum ad elementum et fit sacramentum", Joh. Tract. 80).
6. Til dåben hører således a) vandet, b) vandets brug, c) Kristi ord: "Idet I døber dem i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn".
7. Det er vigtigt at forstå og fastholde dåbens nådemiddelkarakter. Dåben er et af Gud forordnet middel, hvorigennem Gud på en særlig måde rækker og overdrager den syndsforladelse, som er til stede ved Kristi stedfortrædende forsoningsgerning. Med andre ord er dåben et retfærdiggørelsesmiddel. Dåben er ikke en handling, som vi gør for Gud, men som Gud udfører med os, idet Gud fremrækker og skænker os syndernes forladelse. Dåben hører således ikke til loven, men til evangeliet.
8. Ligesom synderne forlades gennem evangeliets ord, er dåben også et middel til syndernes forladelse (ApG 2,39), dåben afvasker synderne (ApG 22,16), Kristus har rensset sin menighed i dåbens bad (Ef 5,26). Ligesom syndernes forladelse rækkes ved evangeliets ord og derved fremkalder og styrker troen, så er det på samme måde med dåben, at i den rækkes den samme nåde, idet den er det bad, der genføder og fornyer ved Helligånden (Tit 3,5). Både dåben og evangeliet virker en ny fødsel.
9. Det, som adskiller dåben som nådemiddel fra evangeliet, er, at den individuelle, på den enkelte person sigtende tilsigelse af nåden gennem appliceringen eller anvendelsen af vand, medfører, at dåben bliver et synligt ord (*verbum visibile*).
10. Luther siger i Den lille Katekismus om dåben: "Den virker syndernes forladelse, frelser fra døden og Djævelen og giver evig salighed til alle dem, som tror Guds ord og løfte". Skriften siger, at dåben er midlet til syndsforladelse og en ny fødsel.
11. Ligesom syndsforladelsen og genfødslen sker ved dåben som middel, således sker også indlemmelsen i Kristi åndelige legeme, nemlig kirken, af Helligånden ved dåben. Endelig virkes også helliggørelsen, det gamle menneskes død og opstandelse til et nyt liv, ved dåben.

⁵⁹⁶ Fremstillingen bygger på Piepers dogmatik *Christian Dogmatics* bd. III 1953, 253-289 og *Kristen Dogmatik* 1985, 561-579.



Regin Prenter⁵⁹⁷

Jesus Kristus er dåbens kraft. Ved at blive døbt bliver vi ført til ham, ind i hans rige, sådan som de, der, mens Jesus vandrede på jorden efter Johannesdåben, fulgte ham, kom ind i hans rige og på grund af hans lydighed mod Gud og kærlighed til dem kunne leve glad og frit som Guds børn med alle deres synders forladelse. Det, der sker i dåben til Jesu navn, udtrykkes i Kol 1,13 sådan: ”Han [Gud Fader] friede os ud af mørkets magt og flyttede os over i sin elskede søns rige”. Når Jesu navn stilles ved siden af Guds Ånd som dåbens kraft, er det, fordi navnet rummer hele Jesu livsfylde og livsmagt, som den meddeler sig til andre. ”Enhver, som tror på Jesus Kristus, skal få syndernes forladelse ved hans navn”, siger Peter i Kæsarea (ApG 10,43), dvs. de får syndernes forladelse ved den livsfylde og livsmagt, som er i den Jesus Kristus, de tror på.

Når man holder fast ved, at der ligger så meget gemt i Jesu navn, aner man noget om, hvad det vil sige at blive døbt til Jesu navn (eller i Faderens, Sønnens og Helligåndens navn).

Denne dobbeltvirkning, at dåben til Jesu Kristi navn er dåb bort fra mørkets magt og ind i Jesu rige, udtrykker Paulus i ordet om, at vi ved dåben begravnes med Jesus til døden, for at vi, ligesom han oprejstes fra de døde ved Faderens herlighed, også skal vandre i et nyt liv (Rom 6,4; Kol 2,12).

Dåben til Jesu Kristi navn, er altså både vanddåb, der udtrykker, at vort gamle menneske er blevet korsfæstet med Jesus Kristus (Rom 6,6), og åndsdaab, der udtrykker oprejsningen af et nyt menneske (Rom 6,8-14). Dåben er derfor *genfødselsens bad* i den Helligånd (Tit 3,5; Joh 3,5).

Men når tro og dåb hører sammen, hvordan kan man så døbe børn? Barnedåben omtales ikke udtrykkelig i NT, selv om der kan have været børn med i de ”huse”, som blev døbt under ét f.eks. Apostlenes Gerninger 16,15 og 31-34. Fra de første århundreder har vi vidnesbyrd om, at barnedåb og voksendåb dengang trivedes side om side. Så længe kirken i stort omfang er missionskirke, vil altid mange blive døbt som voksne. Men barnedåb fandt altså også sted i kristne familier. Da kristendommen blev romersk statsreligion i det 4. århundrede efter Kristus, blev barnedåb reglen, sådan som det er i alle folkekirker den dag i dag.

Når man i dag den kristne kirke, formodentlig helt tilbage til aposteltiden, uden at fornægte sammenhængen mellem dåb og tro, har godtaget barnedåben, betyder dette ikke, at man godkender en anden slags dåb uden tro for børnenes vedkommende. Dette ville jo være i åben strid med NT's dåbsforståelse; og hvis man kun kunne praktisere barnedåb under sådanne vilkår, måtte barnedåben forkastes. Anerkendelsen af barnedåben betyder tværtimod, at man regner med, at også det spæde barn, der af troende forældre bringes til dåben, har en tro, som Gud anerkender og velsigner. I den ovenfor citerede salme af Grundtvig udtrykkes dette syn således:

⁵⁹⁷ Fremstillingen bygger på Prenters *Kirkens tro*.



Lad derfor dog ej barne-dåb
For hovedet dig støde!
De små vi døbe i det håb,
Guds-ordet tro skal møde,
den komme først, den komme sidst,
den hos Vorherre ganske vist
hans himmerig skal finde.

Denne tanke om en barnetro, som Gud finder og anerkender, begrundes med et ord af Jesus, som også lyder ved vor barnedåb: ”Lad de små børn komme til mig; for men dem det ikke; thi Guds rige hører sådanne til” (Mark 10,14).

Barnetroen er ved spædbarnsdåb endnu hverken bevidst eller personlig. Går det an at tale om tro, hvor der hverken foreligger klar bevidsthed eller personlig tilslutning? Her er det for det første af afgørende betydning at fastholde, at det drejer sig ikke om en tro, mennesker kan konstatere eller godkende, men om den tro, Gud kan finde og godkende. Og Gud ser til bunds også i spædbarnets hjerte og i hjerterne af de forældre, der i tro og med bøn til Gud om, at han vil lade deres tro være barnets, bærer deres barn til døbefonten. Dermed træder det for det andet frem, at al tro – dette gælder også den voksnes bevidste og personlige tro – er menighedens fællestro, hvor vi må hjælpe hinanden med at tro. Det er da ved døbefonten de voksnes opgave at bede Gud skænke dette barn den frelsende tro, også inden denne tro bliver barnet bevidst og personligt tilegnet. Et sådant syn på troen rummer for det tredje muligheden af en kristen opdragelse. Den spæde og upersonlige tro rummer i sig modtageligheden for undervisningen i Guds ord, så at den gradvis kan folde sig ud og blive til bevidst og personlig tro, hvad enten dette sker i et pludseligt gennembrud (en éngangs-omvendelse i voksen alder) eller i en langsom vækst og modning.

Bo Giertz⁵⁹⁸

1. Hvad er dåben? Dåben er et bad til genfødsel.
2. Hvorfor kaldes dåben et bad? Fordi den foregår ved vand, ved neddykning eller overøsning.
3. Hvordan kan vandet have en så kraftig virkning? Fordi vandet er helliget ved Guds befaling og forbundet med Guds Ord.
4. Hvad giver dåben os? Dåben giver os frelse. Dåben giver os barnekår hos Gud og medlemskab i Kristi kirke. Alle mennesker fødes med synd. Derfor må alle mennesker genfødes. Ved naturlige fødsel bliver vi medlemmer af den faldne menneskeslægt. Ved den nye fødsel i dåben bliver vi medlemmer af Guds folk, som er den kristne kirke.
5. Hvad skænker Gud os, når vi ved dåben optages i kirken? Syndernes forladelse og evigt liv.

⁵⁹⁸ Fremstillingen bygger på Giertz' konfirmandbog *Grundvolden*.



6. Skænker Gud dette liv til alle, som døbes? Ja, men de må tro på deres dåb og leve i deres dåb, ellers forspildes gaven.
7. Hvad forpligter dåben os til? Dåben forpligter os til at leve et kristent liv.
8. Hvad vil det sige, at vi er døbt til Kristi død og opstandelse? Det vil sige, at der er noget hos os, som daglig må dø bort, og noget, som daglig skal vækkes til live.
9. Hvad er det, som daglig skal undertrykkes og dræbes? Det er det gamle menneske med alle dets onde begæringer.
10. Hvad er det, som daglig skal komme frem og opstå? Det er et nyt menneske, som lever for Gud i retfærdighed og renhed.
11. At leve sådan kaldes at leve i sin dåb. At leve i sin dåb er at leve i daglig bod.
12. Hvordan kan dåben forpligte os til det? I dåben har Gud gjort os til Kristi lemmer og til et tempel for Helligånden.
13. Hvorfor sker dåben i Faderens, Sønnens og Helligåndens navn? Fordi den treenige Gud slutter en pagt med os i dåben. Denne pagt kaldes dåbspagten.
14. Hvad lover Gud os i dåbspagten? At give os al den nåde, som den treenige Gud kan give en synder: Barnekår, syndernes forladelse og evigt liv.
15. Hvad bindes vi på vor side til ved dåbspagten? Til i tro og kærlighed at holde os til Gud som vor Fader, til Guds Søn som vor frelser og til Helligånden som vor hjælper på salighedens vej.
16. Et menneske står i dåbspagten, så længe det tror. For at kunne bevare sin tro må det bruge nådemidlerne og leve i daglig bod.
17. Dåbspagten brydes, når et menneske forsømmer Ordet, nadveren og bønnerne, får lyst til verden og siger ja til synden. Så forspilder det dåbens nåde, dvs. sin barneret, sine synders forladelse og det evige liv. Det bliver et dødt lem på Kristus og en tabt søn.
18. Er dåbspagten helt ophævet, når et menneske har brudt den? Nej, Gud har ikke brudt dåbspagten, men forbliver trofast.
19. Hvad gør Gud med sådanne mennesker, som har brudt deres dåbspagt? Han opsøger de faldne for gennem en sand omvendelse at føre dem tilbage til troen.

Carl Fr. Wisløff⁵⁹⁹

1. Ordet, dåben og nadveren kalder vi nådemidler, for ved dem formidler Gud sin nåde.
2. Dåben og nadveren kalder vi sakramenter.
3. Augustin har sagt et fint ord om sakramenterne: ”De er synlige ord”. Et ord er ellers noget, vi kan høre eller læse. Men sakramenterne er ord, som vi kan se. Når dåb og nadver forrettes, vil Gud sige os noget.

⁵⁹⁹ Fremstillingen bygger på Wisløffs troslære *Jeg ved på hvem jeg tror*. Jeg har fulgt den danske udgave fra 1975.



4. Et sakramente består af to dele: et ord af Jesus (indstiftelsesordet) og et synligt tegn, som man har kaldt elementet; i dåben er det *vandet*, i nadveren *brødet og vinen*.

5. Dåbens indstiftelsesord er Matt 28,19-20. Det var altså Jesu vilje, at dåben skulle praktiseres i hans menighed over hele jorden.

6. Hvad giver dåben? På spørgsmålet om, hvad dåben giver og udretter, svarer Skriften klart. Peter forklarede på den første pinsedag sine tilhørere, hvad dåben skulle give dem: "Omvend jer og lad jer alle døbe i Jesu Kristi navn til jeres synders forladelse, så skal I få Helligånden som gave" (ApG 2,38). Her får vi at vide, hvad dåben udretter. Den giver syndernes forladelse. Og den, som har fået sine synder tilgivet, er frelst. I Tit 3,5 siger Paulus: "Gud frelste os ved badet til fornyelse og genfødelse ved Helligånden". Her siges det klart, at der er genfødelse i dåben. Genfødslen er et under. Vi fatter det ikke. Men efter Skriften er det klart nok, at Gud har villet bruge dåbens vand som et genfødselsbad.

7. Ved troen på Guds ord og løfte bliver et menneske genfødt. Dåben kaldes i Skriften "badet til genfødelse" (Tit 3,5), men der tales også om at blive genfødt ved Ordet. "I er genfødt – ved Guds levende og blivende ord" (1 Pet 1,23; Jak 1,18).

8. I Pontoppdans Forklaring står der: Spørgsmål 691: Kan dåbens pagt også her blive en synder til trøst og styrke i troen? – Ja visse, for da pagten altid står fast fra Guds side, så står nådens dør åben for den synder, som vender om og søger nåde. Ja, Gud står hele dagen med udstrakte kærligheds-arme for at tage imod og igen favne de tabte sønner, som kommer hjem til fars hus (Luk 15,20; Es 65,1). Spørgsmål 692. Bliver en synder da atter genfødt i sin omvendelses-tid, efter at han har tabt dåbens første genfødselsnåde? Ja, enhver omvendelse fra døde gerninger og opvækkelse til nyt liv er en ny fødsel. Spørgsmål 693: Er dåben ikke det eneste genfødselsmiddel? Nej, Ordet har samme kraft og virkning.

Aksel Valen-Sendstad⁶⁰⁰

Til de nådemidler, som Jesus har indstiftet, hører dåben i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn (Matt 28,18-20). Dåben har ligesom de øvrige nådemidler det kendetegn, at den har Jesus Kristus og hans gerning som indhold og det sigte at frelse mennesket. Den giver syndernes forladelse og meddeler Helligånden til et menneske (ApG 2,38). Den genføder, frelser, fornyer, renser og gør mennesket til ét åndeligt legeme med Herren (Tit 3,5; 1 Pet 3,21; Ef 5,26; 1 Kor 12,13). På denne måde har dåben både det samme løfte og den samme virkning som Ordet (Joh 15,3; Es 55,3; 1 Kor 15,1-2; 1 Pet 1,23; ApG 10,44; Gal 3,1 f.; Ef 1,13).

Dåben skiller sig imidlertid fra Ordets nådemiddel på følgende måde: Den er indstiftet som nådemiddel til at *indlemme* i Guds rige, dvs. i det nye pagtsfællesskab med Gud i

⁶⁰⁰ Fremstillingen bygger på Valen-Sendstads *Kristen troslære*. Jeg har fulgt den danske udgave fra 1990.



Jesus Kristus. Dette fremgår klart både af Jesu indstiftelse (Matt 28,18-20) og af det apostoliske ord og apostlenes praksis (1 Kor 12,13; ApG 2,37-41; 10,44-48; Rom 6,1-11. Som sådan er dåben nødvendig til frelse (Mark 16,16; Joh 3,5).

Baggrunden er, at dåben er indstiftet som den *nye pagts tegn*, der afløser *omskærelsen* i den gamle pagt. Den er at forstå som ”Kristi omskærelse” (Kol 2,11 f.), dvs. Kristi nådepagts tegn, ligesom omskærelsen var Abraham-pagtens tegn (Rom 4,11). Ligesom omskærelsen var *tegn og middel* til indlemmelse i Guds folk, det nye Israel, den kristne kirke. Dåben som *tegn* betyder her: *synlig garanti*. Fordi dåben til forskel fra Ordets nådemiddel er et *pagtstegn*, har den i kirken fået betegnelsen *sakramente*.

Det er nødvendigt at understrege, at forholdet mellem Ordet og vandet (tegnet, elementet) i dåben ikke må forstås sådan, at *Ordet* er det egentlige, der genføder og frelser, mens *vandet* er et underordnet tillæg, som symboliserer renselsen ved Ordet. Omtrent sådan blev dåben forstået af *Zwingli og Calvin*, dvs. i reformert teologi. Mod dette fremholdt *Luther* stærkt, at det er Ordet og vandet, dvs. *Ordet sammen med vandet, der gør dåben til sakramente efter Jesu indstiftelse*. Ordet forbinder sig med vandet, så *et nyt nådemiddel bliver til*: dåben (latin: *accedit verbum ad elementum et fit sacramentum*, Augustin og Luther). Det er nødvendigt at sige dette for at præcisere, at selv om Ordet er det grundlæggende nådemiddel og også konstituerende for dåben, så er det et *nyt og andet* nådemiddel, som bliver til, når Ordet forbinder sig med vandet, nemlig dåbens sakramente, Der er altså ikke kun tale om en symbolsk ”udvidelse” af Ordet.

Det reformerte dåbssyn⁶⁰¹

Indledende bemærkninger

Calvin understreger syndefaldets følger og arvesyndens realitet lige så markant, som det sker i Confessio Augustana art. 2.⁶⁰² Det syndige og faldne menneske kan kun blive frelst ved Kristi stedfortrædende frelsergerning.⁶⁰³ Det faldne menneske modtager Kristi frelsergerning ved Helligåndens virksomhed. Resultatet af Helligåndens gerning er, at det enkelte menneske får troen på Kristus og bliver indpodet i Kristus.⁶⁰⁴ Det er troen på Kristus, der genføder et menneske. Calvin knytter genfødslen alene til troen på Kristus. Calvin mener ikke, at der sker genfødsel i dåben, men dåben er et segl og en bekræftelse på, at syndernes forladelse og en ny fødsel – som tilbydes os i Ordet – virkelig bliver givet. Ved genfødslen bliver Guds børn befriet fra syndens trældom, men ikke sådan at den genfødte ikke føler plage eller irritation fra kødet. I sin uddybning af genfødslen henviser Calvin til Paulus’ ord: ”Men nu er vi løst fra loven

⁶⁰¹ Fremstillingen bygger på John Calvin *Institutes of the Christian Religion*. Translated by Henry Beveridge. Third Printing 2011.

⁶⁰² Calvin 2011, 146-189.

⁶⁰³ Calvin 2011, 212-216.

⁶⁰⁴ Calvin 2011, 352-383.



og er døde fra det, vi før var fanget i, så at vi er tjenere i Åndens nye liv, og ikke i bogstavens gamle” (Rom 7,6).⁶⁰⁵

Calvins syn på sakramenterne

Calvin understreger til indledning, at i tillæg til evangeliets forkyndelse har vi i sakramenterne en anden hjælp til at styrke vores tro. Calvin definerer et sakramente som et ydre tegn, hvormed Herren på vores samvittighed besegler sine løfter om nåde mod os for at støtte og opretholde vores svage tro. Calvin understreger, at der er aldrig et sakramente uden et foregående løfte. Sakramentet er føjet til som en slags appendiks med en bekræftelse og besejling af løftet. Sakramentets opgave er ikke så meget at bekræfte Guds ord som at tilvejebringe og styrke troen hos os. Guds sande ord er i sig selv troværdigt og kan ikke få en bedre bekræftelse end den, der er givet i ordet. Men eftersom vores tro er svag, så vil vores nådige Herre gennem disse jordiske elementer føre os til sig. Calvin citerer Augustin: ”Lad Ordet blive føjet til elementet, vil det blive til et sakramente.”⁶⁰⁶ Calvin citerer forskellige skriftsteder fra NT, at troen kommer af forkyndelsen af evangeliet, og han giver eksempler på tegn, der styrker troen. Han nævner bl.a., at Abraham fik omskærelsen som et tegn og som et segl på den retfærdighed ved tro, som han havde, inden han blev omskåret (Rom 4,11). Calvin skriver, at Augustin kalder et sakramente et synligt ord, fordi det repræsenterer Guds løfte som i et billede. Calvin henviser til andre sammenligninger, hvormed sakramenter er mere klart angivet, som når de kaldes søjler for vores tro. Ligesom en bygning hviler på et fundament, men står mere sikkert, når den tillige understøttes af søjler, sådan hviler troen også på Guds ord som dens rette fundament, men når sakramenter er føjet til, bliver troen yderligere understøttet. Calvin understreger så til sidst, at for at sakramentet kan understøtte troen, må Helligånden virke sammen med sakramentet.⁶⁰⁷

Calvin konkluderer sin egen fremstilling af sakramenterne med følgende ord:

Therefore, as by bread and other aliment he feeds our bodies, as by the sun he illumines, and by fire gives warmth to the world, and yet bread, sun, and fire are nothing, save inasmuch as they are instruments under which he dispenses his blessings to us; so in like manner he spiritually nourishes our faith by means of the sacraments, whose only office is to make his promises visible to our eye, or rather, to be pledges of his promises.⁶⁰⁸

Forskellen på luthersk og reformert sakramentelære ses tydeligst i nadveren. Den lutherske lære går ud på, at Kristi legeme og blod bliver givet i og med nadverens brød og vin. Men det går de reformerte ikke med til. De mener, at ”udvortes” bliver brød og vin delt ud ifølge indstiftelsesordene. Men samtidig med dette virker Helligånden

⁶⁰⁵ Calvin 2011, 384-402.

⁶⁰⁶ Calvin 2011, 844.

⁶⁰⁷ Calvin 2011, 845-847.

⁶⁰⁸ Calvin 2011, 849.



”indvortes” og giver de troende del i velsignelsen i Kristus. De vantro får kun brød og vin, mens de troende ved Helligåndens virkning får fællesskab med Kristus.

Efter reformert tankegang kan Jesu legeme og blod nemlig ikke være til stede i og ved brødet og vinen. Ifølge den reformerte kristologi er Jesus sand Gud og sandt menneske; efter sin guddommelige natur er han allesteds nærværende, men efter sin menneskelige natur er han i Himmelen. Og når han efter sin legemlige natur er i Himmelen, så kan han ikke være her på jorden med sit legeme og blod. Men når vi alligevel får fællesskab med hans legeme og blod, da er det en virkning af Helligånden, for ifølge Calvin ”kan Ånden forene det som er adskilt i rum”.⁶⁰⁹

Calvins syn på dåben

Dåben er det første tegn på, at vi er givet adgang til kirkens fællesskab. Som indlemmet i Kristus regnes vi for Guds børn. Denne indlemmelse i Kristus bidrager dels til at styrke vores tro på ham og dels tjener den som en bekendelse over for andre mennesker. Dåben bidrager til vores tro med tre ting. 1. Som et tegn og vidnesbyrd på vores renselse, eller som et slags troværdigt instrument hvormed Kristus forsikrer os, at vores synder er så udslettet, dækket og udvisket, at de aldrig vil komme ind for Guds ansigt, aldrig vil blive omtalt, aldrig vil blive tilskrevet os. Over for dem der siger, at dåben ikke er andet end et kendetegn eller mærke, hvormed vi bekender vores kristendom over for andre mennesker, ligesom en soldat bærer et mærke eller emblem for at signalere, hvilken hærfører han tilhører, understreger Calvin, at de har ikke forstået det principielle i dåben, som er, at vi modtager dåben sammen med løftet: ”Den, som tror og bliver døbt, skal frelses, men den, der ikke tror, skal dømmes” (Mark 16,16). 2. En anden fordel og nytte ved dåben er, at den viser os vores død i Kristus og vores nye liv i ham. Her henviser Calvin til Paulus: ”Eller ved I ikke, at alle vi, som er blevet døbt til Kristus Jesus, er døbt til hans død? Vi blev altså begravet sammen med ham ved dåben til døden, for at også vi, sådan som Kristus blev oprejst fra de døde ved Faderens herlighed, skal leve et nyt liv” (Rom 6,3-4). Calvin forklarer, at ved disse ord tilskynder Paulus os ikke alene til at efterligne Jesus, men vi formaner til ved dåben på samme måde som Kristus døde, skal vi også døde vores lyster, og som han opstod, skal vi opstå i retfærdighed. Men Calvin understreger, at Paulus løfter sagen endnu højere, idet Kristus ved dåben har gjort os til deltagere i hans død ved at indpode os på Kristus. Ligesom grenen modtager substans og næring fra den rod, den er fæstnet, således får den, der i ægte tro modtager dåben, lov at mærke virkningsfuldheden af Kristi død i dødsen af sit eget kød, og virkningen af Kristi opstandelse i Helligåndens levendegørende gerning i hans eget liv. 3. Den sidste fordel, som troen modtager fra dåben, er, at den ikke alene forsikrer os om, at vi er indpodet både i Kristi død og liv, men at vi er så forenet med Kristus selv, at vi får del i alle hans velsignelser.⁶¹⁰

⁶⁰⁹ Wisløff 1974, 82

⁶¹⁰ Calvin 2011, 858-870; se også Frost-Christensen 1978, 73-89.



I sit forsvar for barnedåben foretager Calvin en grundig sammenligning af omskærelsen og barnedåben. Da Gud oprettede en pagt med Abraham, påbød Gud Abraham, at alle af mandkøn i hans slægt skulle lade sig omskære som tegn på den indgåede pagt. Calvin begynder derfor at undersøge ligheder og forskelle på omskærelse og dåb.

Da Gud pålagde Abraham at praktisere omskærelse, lovede han at være Gud for Abraham og hele hans afkom. De ord inkluderer løftet om evigt liv, som også Jesus forkyndte det (Matt 22,32). Calvin understreger, at hedningerne havde været uden håb og Gud i verden (Ef 2,11-12). Den første adgang til Gud, den første indgang til evigt liv er syndernes forladelse. Dette korresponderer med løftet om at blive rensset i dåben. Calvin forklarer yderligere, hvordan Moses formanede Israels folk til at omskære deres hjertes forhud, fordi Herren havde udvalgt dem til sit folk ud af alle verdens folk. Calvin konkluderer, at der er givet et åndeligt løfte til fædrene i omskærelsen, ligesom der er givet et løfte til kristne i dåben, hvor begge løfter peger hen på syndernes forladelse og kødets dødelse. De to tegn understreger det samme løfte, mens de to tegn eller den ydre ceremoni rent konkret er forskellige. Derfor er det ubestrideligt, at dåben har efterfulgt omskærelsen og yder eller gennemfører den samme tjeneste eller det samme hverv. Når vi så skal undersøge, hvorvidt dåben er givet til børn, må vi fastslå, at omskærelse af barnet var et tegn på løftet om pagten. Og det er helt klart, at dåben er givet til at efterfølge omskærelsen (Kol 2,11-13). Derfor står det for Calvin klart, at det er rigtigt at praktisere dåb af børn.

Endelig henviser Calvin til Jesu ord om at lade de små børn komme til ham, for Himmeriget er deres (Matt 19,13-14). Calvins argument er, at når det var rigtigt at bringe de små børn til Jesus, hvorfor skulle vi så ikke også bringe dem til dåben?⁶¹¹

Sammenligning af det lutherske og det reformerte dåbssyn

Den lutherske kirke lægger stærk vægt på *nådemidlerne*. Ved Jesu Kristi død og opstandelse er frelsen og nåden vundet til alle mennesker. Men nåden er ikke dermed blevet alle menneskers ejendom. Den må blive tilbudt og rakt dem; de kan ikke selv tage den efter eget forgodtbefindende. For at tilbyde og række menneskene sin frelse, bruger Gud visse ydre midler, nådemidlerne. Der er her tale om Guds ord og om dåb og nadver. Ordet (evangeliet) og sakramenterne kaldes nådemidler. Det er udtrykt sådan i Confessio Augustana art. 5: ”For at vi skal nå til denne tro, er der indstiftet et embede til at forkynde evangeliet og række sakramenterne. For ved ord og sakramenter som midler gives Helligånden, der – hvor og når Gud vil – virker troen i dem, der hører evangeliet”.

I det lutherske syn er dåben et genfødsels bad. Som påvist under fremstillingen af det lutherske dåbssyn sker der genfødselse i dåben. Både Luther og Calvin fastholdt barnedåben. Luther skriver i Den Store Katekismus: ”Vi bærer barnet til dåben, idet vi

⁶¹¹ Calvin 2011, 871-892



mener og håber, det tror, og vi beder om, at Gud vil skænke det troen, men vi døber det ikke af disse grunde, men alene, fordi Gud har befaleet det”.⁶¹² Calvin fastholdt barnedåben ud fra en sammenligning af omskærelsen i GT og dåben i NT (Kol 2,11-12). I Confessio Augustana art. 2 står: ”Ligeledes lærer de, at siden Adams fald fødes alle mennesker, som er forplantet på naturlig måde, med synd, det vil sige: uden guds frygt, uden tillid til Gud og med begær, [og de lærer] at denne arvede sygdom eller last er virkelig synd, der også nu fordømmer dem, der ikke genfødes ved dåb og Helligånd, og pådrager dem evig død”. Dåben er nødvendig til salighed, og den lutherske bekendelse afviserne døberne, som siger, at børn bliver salige uden dåb. Men som tidligere påvist er det en misforståelse, at Confessio Augustana lærer, at udøbte børn kommer til Helvede. I de reformatoriske kirkeordninger bliver præster og jordemødre formanet til at trøste mødre, hvis børn er døde uden dåb, og minde dem om at ”det er ikke jeres himmelske Fars vilje, at en eneste af disse små skal fortabes” (sådan hedder det i den danske Kirkeordinans fra 1539). Luther mente, at forældrenes bøn kunne bringe børnene til Jesus, hvis de ikke nåede at få dem døbt. Gendøberne bliver afvist, fordi de mener, at barnet hører Gud til uden videre i kraft af Kristi forsoning. I modsætning til dette lærer den lutherske kirke nådemidlernes nødvendighed.

Den egentlige forskel på Luther og Calvin eller på luthersk og reformert dåbssyn er, at efter luthersk opfattelse er både Ordet (evangeliet) og dåben et nådemiddel, der føder på ny og giver syndernes forladelse og evigt liv, mens efter reformert opfattelse alene Ordet (evangeliet) er et nådemiddel, der føder på ny og giver syndernes forladelse og evigt liv. Efter reformert opfattelse er dåben derimod et tegn eller et segl og en bekræftelse på, at syndernes forladelse og en ny fødsel – som tilbydes i Ordet (evangeliet) – virkelig bliver givet. Men efter reformert opfattelse er der ikke genfødsel i dåben.⁶¹³ Efter reformert opfattelse skal børn ikke døbes for at de skal blive Guds børn i dåben, men for at de ved dette ydre tegn skal blive optaget i kirken. De troendes børn er nemlig på forhånd Guds børn i kraft af løftet om, at Gud vil velsigne os og vores slægt efter os. Nøddåb er af samme grund overflødig.⁶¹⁴

Vurdering af NORV's dåbssyn

I lyset af denne sammenligning foretages i det følgende en vurdering af NORV's dåbssyn.

I 1946 skrev Olav Valen-Sendstad i *Dagen*, at han ikke diskuterede spørgsmålet, om der skete genfødsel i dåben, for det havde alle lutheranere i gammel og ny tid været enige om. Det var klart bibelsk lære.⁶¹⁵ Den opfattelse hævdede Valen-Sendstad også i en række skrifter, som udkom efter krigen for eksempel i bogen *Ordet som aldri kan*

⁶¹² Luther 1996, 154.

⁶¹³ Calvin 2011, 384.391.392.530.849.852.865-867.875.882; Wisløff 1974, 81-83; Wisløff 1983, 123-135.

⁶¹⁴ Calvin 2011, 865.883.890-891; Wisløff 1974, 83.

⁶¹⁵ *Dagen* 08.04.1946; Wisløff 1971:485; Høiesen 1997:344.



dø fra 1949. Dette udsagn af O. Valen-Sendstad er klart blevet bekræftet af den omfattende undersøgelse af dåbssynet, jeg har foretaget af ikke alene Luther og Rosenius, men også af flere nyere lutherske teologer i Norden. Efter Skriften er det klart, at Gud har villet bruge dåbens vand som et genfødelsens bad. Der er genfødelse i dåben. Derfor var det nyt i luthersk teologi, da Olav Valen-Sendstad, som tidligere nævnt ændrede holdning.

I bilag 10-IV.3 med titlen *NORV's syn på forholdet mellem dåb og genfødelse*⁶¹⁶ fastslår NORV, at ... ”dåben frelser og føder på ny ... men ikke nødvendigvis altid i det øjeblik, dåbshandlingen udføres, men når Jesu navn tros”. NORV mente også, at man sagde for meget, når præsten i folkekirkens dåbsritual siger til det netop døbte barn: ”Den almægtige Gud, vor Herre Jesu Kristi Fader, som nu har genfødt dig ved vand og Helligånden og skænket dig syndernes forladelse, han styrke dig med sin nåde til det evige liv! Han bevare din udgang og indgang fra nu og til evig tid! Amen.” Jeg finder, at NORV med disse indskrænkninger siger mindre om dåben, end det har været almindeligt inden for luthersk teologi i Skandinavien. Den klare tale om genfødelse i dåben er blevet svækket. Vi har ikke kildemateriale til rådighed, hvorudfra vi kan fastslå, hvad der har ført til denne svækkelse. Men vi ved, at Olav Valen-Sendstad ændrede sin dåbsteologi, og at NORV var teologisk stærkt påvirket af ham. Vi ved også, at NORV efter at have været markant luthersk i sin grundholdning i etableringen af KFS og i de første år af KFS' historie blev mere åben over for inspiration fra IFES og reformert litteratur. Men det er vanskeligt at have en kvalificeret mening om, i hvilken udstrækning reformert teologi har været bestemmende for hans udvikling i dåbsteologien, hvor han fra sit barndomshjem var klart præget af Asschenfeldt-Hansens klare lutherske lære om genfødsel i dåben i sin bibelforklaring *Fra Guldgruben*.

4. Nadversyn

I NORV's kristendomsforståelse havde nadveren altid en central plads.⁶¹⁷ I nadverspørgsmålet var NORV luthersk og vendte sig imod både den katolske sakramentalisme og den reformerte spiritualisme. NORV definerede sakramentalisme med et citat fra Carl Fr. Wisløff: ”Den tro og praksis, som kredser omkring sakramentet uden at lade sig vejlede af ordet”.⁶¹⁸ NORV gennemgik den katolske lære om messeofferet i lyset af NT og konkluderede, at ”man rives fra Kristi gerning *uden for* og *uden* os som frelsens eneste grund og forledes til i stedet – i hvert fald i nogen måde

⁶¹⁶NORV 1971, 53-54

⁶¹⁷ Se fx NORV 1981: *Vejen mellem sakramentalisme og spiritualisme*, der er en bearbejdet gengivelse af en artikelserie, trykt i LMH's elevblad *Båndet* 1969.

⁶¹⁸ NORV 1981:85.



– at bygge sit håb om liv og salighed på Kristi gerning *i os sammen med os*".⁶¹⁹ Hans konklusion var, at sakramentalismen var "trosnedbrydende og tilintetgørende".⁶²⁰

NORV definerede spiritualismen som "den tro og praksis, som kredser omkring menneskets eget indre, åndelige liv uden at lade sig oplyse og vejlede af ordet, og som netop derfor altid farer og fører vild".⁶²¹ NORV gennemgik blandt andet Calvins nadverlære og gendrev den med citater fra *Konkordieformelen* af 1577.⁶²² NORV's påstand var, at mens sakramentalismen sagde mere end Skriften, så sagde spiritualismen mindre, men i praksis havde de samme grundfejl: De førte ikke troværdig tale og burde derfor forkastes.⁶²³

NORV understregede, at nadveren burde fejres og modtages af de troende i den forsamling, hvori man havde sit åndelige hjem.⁶²⁴ For NORV gav det tre muligheder, som man måtte vælge imellem.

- Man sluttede op om gudstjenesterne i de folkekirkelige menigheder og søgte flittigt nadveren der. Dog havde NORV betænkeligheder ved den løsning, idet han frygtede for, at man for at modtage nadveren regelmæssigt også gik i kirke, hvor der lød en falsk og vildledende forkyndelse.
- Man begyndte at praktisere såkaldt fri nadver, dvs. overgik til at forvalte nadverens sakramente i egne, frie forsamlinger løsrevet fra det kirkelige embede. Dog advarede NORV mod at gøre det, hvis ønsket var at "være sig selv nok" og demonstrere egen position og selvstændighed i forhold til det officielt kirkelige arbejde og embede eller i forhold til andre kristne i øvrigt.⁶²⁵
- Man meldte sig ud af Folkekirken og dannede i stedet for evangelisk-lutherske frimenigheder med egen sakramenteforvaltning. For NORV var det den bedste løsning, eftersom den bedst stemte med Skriftens klare advarsler mod enhver form for frivilligt åndeligt samarbejde og gudstjenstligt fællesskab med vranglærere.⁶²⁶

Da LM i 1990'erne havde en omfattende drøftelse af, og dets øverste organ Delegeretmødet traf beslutning om, at man i de LM-kredse, som måtte ønske det, kunne fejre såkaldt fri nadver, var NORV ikke på noget tidspunkt inddraget som teologisk rådgiver for LM.⁶²⁷ Alle beslutningstagere i LM kendte imidlertid NORV's positive holdning til såkaldt fri nadver, så man kan formode, at hans ånd svævede over vandene under den interne drøftelse i LM.

⁶¹⁹ NORV 1981:87.

⁶²⁰ NORV 1981:88.

⁶²¹ NORV 1981:88.

⁶²² NORV 1981:90-94.

⁶²³ NORV 1981:95. I bilag 12-IV.4. findes NORV's grundigere argumentation.

⁶²⁴ NORV 1981:107.

⁶²⁵ NORV 1981:109.

⁶²⁶ NORV 1981:110.

⁶²⁷ NORV's brev 07.09.1995 til stud.theol. Lars Christiansen (DBI-arkiv, æske 37); Kofod-Svendsen 2012:90-92.



5. Ordinationsgudstjenester, kvindelige præster, vielse af fraskilte

Den 1. januar 1970 efterfulgte jeg NORV som generalsekretær i KFS. Da jeg den 22. januar 1970 skulle ordineres i Helsingør Domkirke, deltog NORV i ordinationen. Det forløb beskrev han godt 25 år senere i et brev til biskop Erik Norman Svendsen (f.1941), hvor han meldte afbud til at deltage i ordinationen af en af DBI's medarbejdere. NORV fortalte, at han til min ordination stod omklædt og glædede sig til at deltage i den festlige gudstjeneste med både procession og ordination. Men da der så også indfandt sig nogle af stiftets kvindelige præster for at deltage i ordinationsgudstjenesten, måtte han stilfærdigt lægge præstekjolen og klæde om til civil igen. Han fortalte videre, at da nogle af de øvrige tilstedeværende præster havde spurgt ham om grunden til det og fik den at vide, så havde de ifølge hans erindring nærmest overfuset ham og givet ham en kraftig belæring om, hvor lidt han havde fattet af, hvad evangelisk kristendom var. Derimod havde NORV i sin egen erindring om sin optræden ingen som helst overvejelser om, hvordan hans egen optræden ved ordinationsgudstjenesten kunne blive opfattet og forstået.

I brevet fortalte han tillige, at han ikke med god samvittighed ville kunne deltage i ordinationsgudstjenester i Folkekirken, fordi han derved indgik i frivilligt gudstjenstligt fællesskab med dem, der efter hans vurdering havde brudt med Guds skaberordning og handlede i strid med klar nytestamentlig, apostolsk overlevering.

I brevet til Norman Svendsen præciserede han, at der var tre grupper, han ikke kunne deltage i en ordinationsgudstjeneste sammen med: 1. kvindelige præster 2. åbenlyst vranglærende præster og 3. præster der lever i homofile parforhold.⁶²⁸ Dette krav havde han ikke formuleret ved sin egen ordination i 1965. Da han brød med DKS i 1956, var en af hans begrundelser, at han ikke ville kalde vranglærende præster til at prædike/holde foredrag. Hans handling ved ordinationsgudstjenesten i Helsingør var udtryk for en skærpet kritisk holdning til Folkekirken, idet han heller ikke ville gå i procession med kvindelige præster og præster, han definerede som vranglærere.

Der findes ingen skriftlige kilder, der direkte beskriver NORV's syn på *kvindelige præster* i 1950'erne og 1960'erne. Men ud fra de overordentligt mange bevarede programmer fremgår det, at KFS ikke har benyttet en kvindelig præst som taler eller indbudt til gudstjeneste hos en kvindelig præst. Der kan ikke være tvivl om, at NORV har været modstander af ordningen med kvindelige præster i Folkekirken. Men omvendt synes det ikke at have været et højtprofileret tema i den periode.

Da KFS voksede, så der blev behov for at ansætte en rejsesekretær, blev Åse Birk (f.1941, gift: Nissen) i 1966 ansat som den første. Åse Birk holdt foredrag/bibeltimer på lejre og i KFS-grupperne både på gymnasier, lærerseminarier og universiteter helt parallelt med NORV. Alt tyder på, at NORV i den periode delte den grundholdning,

⁶²⁸ NORV's brev 08.08.1995 til biskop Erik Norman Svendsen Københavns Stift (DBI-arkiv, æske 37).



der var almindelig hos modstandere af ordningen med kvindelige præster, at man tillige som udfoldelse af det almindelige præstedømme og med henvisning til NT's tale om kvinder aktive i menigheden sagde ja til kvindelig forkyndelse i diverse sammenhænge.⁶²⁹ I KFS' enkelte grupper både på gymnasier og diverse højere læreanstalter var kvinder og mænd også i fællesskab aktivt med i løsningen af de samme opgaver, ligesom der også sad både kvinder og mænd i landsledelsen. Dog blev det en tradition, at en række færdiguddannede kandidater sad en længere årrække i landsledelsen. Det var oftest mænd.

NORV var en markant modstander af ordningen med kvindelige præster, men han udtalte sig sjældent om det emne i den offentlige debat. Dog har han skrevet en enkelt artikel, hvor han behandlede spørgsmålet om kvindelige præster.⁶³⁰ I artiklen begyndte han med at fastslå,

at den, som vendte sig til Skriften med villighed til at høre og bøje sig for, hvad Gud dér havde sagt, behøvede ikke at være i tvivl. I Skriften var sagt med tilstrækkelig klarhed, hvad man behøvede at vide om kvindelige præster.⁶³¹

NORV's metode var at begynde med et dogmatisk postulat og ikke en eksegetisk undersøgelse af Skriftens udsagn. Selv om NORV's store teologiske læremester og forbillede Olav Valen-Sendstad allerede i 1960 i to artikler i tidsskriftet *Kirke og kultur* ud fra Bibelen havde argumenteret for ordningen med kvindelige præster, findes der ingen steder i det omfattende kildemateriale en bemærkning fra NORV til Valen-Sendstads standpunkt.⁶³² Ved sammenligning af Valen-Sendstad og NORV, er det ikke overraskende, at det er de samme skriftsteder, de begge lagde vægt på. Det falder uden for denne afhandling at foretage en detaljeret eksegetisk udredning af de to personers skriftfortolkning. Men det er mere end påfaldende, at NORV hverken i sine offentlige udtalelser eller i diverse breve på noget tidspunkt har nævnt, at en af de teologer, han har lært allermest af, og som han normalt altid har fulgt, var han i synet på kvindelige præster direkte uenig med. Både Valen-Sendstad og NORV understregede Skriftens inspiration, ufejlbarlighed og klarhed. Man fornemmer heller ikke, at NORV på noget tidspunkt har overvejet, om han i spørgsmålet om kvindelige præster kunne have lært

⁶²⁹ Som eksempler på det syn henvises til Giertz 1958up (FKS-privatarkiv); Brunner 1961; Giertz 1961; Carl Fr. Wisløff *Fast Grunn* 2/1975:86-88; Højlund 2007.

⁶³⁰ I *DBI-information* 3/1981 og *pro-Fide* 2/1981 skrev NORV artiklen "Striden om kvindelige præster". I *KD* 01.05.1978 havde han også et kort indlæg om kvindelige præster og luthersk lærertradition, men det var en reaktion på et referat, *KD* havde bragt, af et foredrag på DBI, jf. også NORV 1980up (DBI-arkiv æske 31).

⁶³¹ *DBI-information* 2/1981:2-3.

⁶³² Høiesen 1997: 517-526. I NORV's privatarkiv fandtes i alt tre fotokopier af Valen-Sendstads artikler om ja til kvindelige præster, hvor NORV under læsningen havde gjort forskellige understregninger i teksten.



noget af Valen-Sendstad. Det samme gælder NORV's forhold til Olav Valen-Sendstads søn Aksel Valen-Sendstad (1932-2011), der i mange år var professor ved MF i Århus. Aksel Valen-Sendstad, der havde samme bibelsyn som NORV, argumenterede i sit store værk *Troens fundamenter* på linje med sin far for, at ud fra en evangelisk læsning af Bibelen kunne det være rigtigt at sige ja til og praktisere ordningen med kvindelige præster. Aksel Valen-Sendstad redegjorde tillige for, hvordan han mente, at man også ud fra Bibelens egne præmisser kunne sige nej til ordningen med kvindelige præster.⁶³³ NORV roste i mange sammenhænge Aksel Valen-Sendstads teologi, men forbigik i tavshed hans nuancerede fremstilling af Bibelens syn på kvindelig tjeneste.⁶³⁴

I artiklen i DBI-information fortsatte NORV med at gennemgå de relevante bibeltekster, og derpå konkluderede han, at der ikke kunne være nogen tvivl om, at kvindelige præster i vores sammenhæng i dag "optræder som lærere" og "taler i menighedens forsamling" i netop den betydning af disse udtryk, som indebar udøvelse af overordnet autoritet og myndighed over menighedens modne mænd. Derfor mente han, at kvinders varetagelse af dette "embede" var i klar strid med Skriften og et åbenlyst brud på Guds skaberordning.

Derefter kom han med den tilføjelse, at var det imod Guds ord og "Herrens bud", at en ordineret kvinde optrådte som lærer og taler i menighedens forsamling iført kjole og krave, så var det ikke mindre bibelstridigt, men en lige så alvorlig overtrædelse af "Herrens bud" og krænkelse af Guds skaberordning, når en uordineret kvindelig missionær eller sekretær gjorde det samme bare uden kjole og krave.⁶³⁵ Med denne stramning af udlægningen af taleforbudet i NT formulerede NORV sig på en måde, hvor der vanskeligt blev plads til NT's fyldige omtale af kvindelige tjenester. NORV formulerede sig også anderledes, end det var almindeligt i kredse, hvor man fastholdt, at hyrde- og lærerembedet i menigheden var forbeholdt mænd. Sammenligner man NORV's argumentation med Prenters i dialogen med biskop Halfdan Høgsbro, ser man, at Prenter var embedstænkende, hvor udgangspunktet for ham var det kirkelige embede. NORV derimod var funktionstænkende, hvor udgangspunktet for ham var den funktion at formidle Bibelens budskab ganske uafhængigt af ordination eller ej.

I DBI's styrelse har der aldrig siddet kvinder med stemmeret. Flere påpegede i 1980'erne, at der burde sidde kvinder i DBI's styrelse. På styremødet efteråret 1988 drøftede man kvinder i DBI's styrelse ud fra et notat udarbejdet af Flemming Frøkjær-Jensen.⁶³⁶ Frøkjær-Jensens indstilling til styrelsen var, at der burde sidde kvinder i

⁶³³ Valen-Sendstad 1996:294-300.

⁶³⁴ I sin anmeldelse i *Ichthys* 4/1993 af *Teologi for kirken*, MF's 25-års jubilæumsskrift, gav NORV ikke alene en positiv anmeldelse af Valen-Sendstads bidrag til festskriftet, men han gav tillige tilslutning til hans teologiske grundposition.

⁶³⁵ *DBI-information* 3/1981:4-5.

⁶³⁶ Alle dokumenter til behandlingen af kvinder i DBI's styrelse findes i DBI's arkiv æske 02, 03 og 09.



DBIs styrelse. Hans standpunkt var, at den overordnede lærergerning i menigheden, præsteembedet, var forbeholdt mænd, men ellers skulle mand og kvinde både i hjem og menighed supplere hinanden. Hans pointe var, at kvinden var mandens medhjælp (1 Mos 2,18), og der var noget galt med de mænd, der i for eksempel bestyrelsesarbejde ikke ville tage imod Guds medhjælp. På styremødet var der ikke uden videre opbakning til Frøkjær-Jensens indstilling; af referatet fremgår, at uenigheden blandt andet gik på, at man så forskelligt på, hvorvidt DBI's styrelse var en ældstefunktion eller en udfoldelse af det almindelige præstedømme.

Grundet manglende tid blev de nye ønskede bilag ikke udarbejdet rettidigt, så den næste drøftelse fandt først sted foråret 1990. Til drøftelsen havde NORV udarbejdet et notat på 10 sider, som Jens Ole Christensen forud for mødet havde kommenteret skriftligt. NORV's påstand i notatet var, at i følge Guds skaberordning bestod der en grundlæggende forskel mellem mand og kvinde i henseende til den opgave, plads og funktion, de kunne have i hjem, menighed og samfund. NORV beskrev ud fra overordentlig mange skriftsteder kvindens store betydning i både hjem, menighed og samfund, men hans konklusion var, at manden var kvindens hoved, at en kvinde ikke måtte optræde som lærer i menigheden, og at hun heller ikke måtte byde over/udøve myndighed eller autoritet over manden. Det tolkede NORV sådan, at kvinder ikke måtte forkynde og lære i menigheden, når der var mænd til stede. Kvinder måtte heller ikke have sådanne stillinger i menigheden, som var forbundet med læremæssig og/eller administrativ myndighed over for hele menigheden.

I appliceringen af at Guds skaberorden efter NORV's opfattelse også gjaldt samfundet, var han ikke krystalklar. Han gjorde først en del ud af med mange henvisninger til diverse skriftsteder at fastslå, at det var en særlig situation, at Debora og Hulda i GT havde haft magt og indflydelse både i menigheden og samfundet. Det er vanskeligt at læse NORV anderledes, end at han mente, at Guds skaberorden betød et nej til kvindelige chefer i samfundet, måske også et nej til kvindelige menighedsrådsmedlemmer, eftersom det er menighedsrådene, der vælger præster. Endelig er det påfaldende, at NORV totalt forbigik de argumenter, Frøkjær-Jensen i sit notat havde fremført som argument for kvindelige bestyrelsesmedlemmer. NORV synes ikke at have været villig til at lytte og eventuelt lære noget af en, som han ellers havde samarbejdet med i over 30 år.

J. O. Christensen samlede sine kommentarer til NORV's notat i en række punkter og spørgsmål:

- Christensen fastslog, at der fra syndefaldet og ikke fra skabelsen var en mandlig trang til at herske og dominere, som vi måtte bekæmpe.
- Christensen rejste spørgsmålet, om der var bibelsk dækning for NORV's meget omfattende taleforbud for kvinder i menigheden.
- Om NORV's applicering af Guds skaberordning på samfundet, spurgte Christensen, om det for NORV indebar, at kvindelige menighedsrådsmedlemmer, folketingsmedlemmer og ministre var imod Guds skaberorden.



- Christensens afsluttende spørgsmål var, at hvis styrelsen konkluderede, at kvinder ikke ville kunne være medlemmer af DBI's styrelse, blandt andet med den begrundelse, at den havde karakter af et ældsteråd, hvordan gjorde man så brug af Bibelens tale om de kvindelige nådegaver. Christensen knyttede direkte til ved Frøkjær-Jensens tale om, at kvinden var skabt til at være mandens medhjælp også i bestyrelsesarbejde.

Ifølge DBI's formand, sognepræst Finn Kappelgaards (f. 1945) brev af 4. september 1990 til DBI's forretningsudvalg havde der på styremødet foråret 1990 været en meget følelsesladet debat. Man havde ganske enkelt været uenige om, hvorvidt kvinder måtte sidde i DBI's styrelse. Det havde været umuligt at finde et kompromis.⁶³⁷ F. Kappelgaard skrev videre i brevet til forretningsudvalget, at eftersom der i styrelsen var fuld enighed om de afgørende spørgsmål i Skriftens lære om forholdet mellem mand og kvinde i hjem og menighed, for eksempel afvisningen af kvindelige præster, så måtte i denne situation uenigheden om kvindelige styrelsesmedlemmer ikke skabe splittelse. Derfor var hans forslag, at man opretholdt den hidtidige praksis med ingen kvinder i styrelsen. Referaterne fra både forretningsudvalget og styrelsen viser, at begge instanser tilsluttede sig Kappelgaards forslag.

I sin bog *Tjenester og nådegaver* havde sognepræst Ole Skjerbæk Madsen (f.1947) fremlagt en større undersøgelse af kvindens plads i menigheden. Madsen understregede, at for ham var Bibelen norm for kirkens lære og liv og dermed også for tjenester og kirkeordning.⁶³⁸ Madsens konklusion var, at Bibelens samlede vidnesbyrd ikke afviste kvindelige præster. I en kommentar til Madsens synspunkt gik NORV i bogen *Hvad er vort budskab?* ikke ind i en eksegetisk drøftelse af Madsens argumentation, men han hævdede, at Madsen var præget af "subjektiv menneskelig vilkårlighed i omgangen med Guds ord", ligesom NORV mente, at der var en "ligefrem slående lighed" mellem Madsens argumentation og fortolkningsprincipper, og de argumenter og fortolkningsprincipper, som for eksempel pastor Paul Honoré (1919-2012) anvendte i sit ja til homofil praksis. NORV mente, at begge i deres bibeltolkning havde "givet efter for tidsåndens pres".⁶³⁹

Da Lise-Lotte Rebel (f.1951) i april 1995 var blevet valgt til den første kvindelige biskop i Danmark, udtrykte NORV forundring over, at personer, der principielt var modstandere af ordningen med kvindelige præster, alligevel var villige til at lade sig ordinere af en kvindelig biskop og give sig ind under hendes åndelige tilsyn.⁶⁴⁰

NORV's principielle holdning var, at sagde man ja til kvindelige præster med "den begrundelse at de [apostolske forskrifter] er situations- og tidsbestemte og derfor ikke bindende for os", så åbnede man en ladeport for fornægtelse og forkastelse af endog de mest centrale kristne trossandheder.⁶⁴¹

⁶³⁷ Referat af bestyrelsesmødet og Finn Kappelgaards brev 04.09.1990 til forretningsudvalget.

⁶³⁸ Madsen 1987:91.

⁶³⁹ NORV 1991:51-54.

⁶⁴⁰ *Fast Grunn* 1/1997:54.

⁶⁴¹ NORV 1991:45-47.



Grundet NORV's meget markante afvisning af kvindelig tjeneste i menigheden vil jeg undersøge hans *hermeneutiske overvejelser* ved applicering af andre bibeltekster. I en artikel i studentermagasinet *pro-Fide* behandlede NORV spørgsmålet om, hvad i Mose lov der var forpligtende i dag.⁶⁴² Han tog udgangspunkt i en prædiken af Luther fra 1525 om, hvordan man læste GT rigtigt. Her var Luther polemisk vendt mod sværmerne, der talte om, hvad Moses sagde. Luthers pointe var, at begyndte man først at påstå, at det var nødvendigt at overholde et af budene hos Moses, så skulle man overholde dem alle. Det betød, at man skulle lade sig omskære, vaske sit tøj på jødisk vis etc. NORV tilsluttede sig helt Luther og understregede, at efter at Kristus var kommet, havde ingen af Moselovens mange bud og forskrifter længere noget krav på os. Loven havde aldrig været frelsesvej. Dens hovedopgave var at overbevise om synd og skabe syndserkendelse. NORV fastslog, at Mose lov ikke var forpligtende norm for os i dag. Det, der står i Mose lov, var kun forpligtende, såfremt det helt igennem stemte med Jesu og apostlenes undervisning. Ifølge NORV var Mose lov Kristusvidnesbyrd, og deri bestod dens blivende betydning for os i dag.

I tidsskriftet *Budskabet* skrev NORV om helligdagsbudet i Bibelen og hos reformatorerne.⁶⁴³ NORV fastslog, at sabbatsbuddet i gammeltestamentlig forstand var afskaffet, efter at Kristus var kommet. Det var kernen både i NT og hos reformatorerne. NORV understregede så, at vi skulle fokusere på at efterleve Guds blivende vilje både vedrørende sabbatsbuddet og alle de andre Guds bud. Hvad sabbatsbuddet angik, mente NORV, at det var vigtigt at fokusere på tre ting: 1. Regelmæssig hvile. 2. Regelmæssig deltagelse i gudstjenester for at høre Guds ord. 3. Villighed til at hjælpe mennesker, der havde brug for opmuntring, aflastning og omsorg. Disse ting var ikke bundet til en bestemt dag, men burde ideelt set være i fokus hver dag. Både af pædagogiske og praktiske grunde var det værdifuldt med en ugentlig dag med det fokus. Her var søndagen ikke bedre end andre dage, men af historiske grunde ville NORV ligesom Luther holde fast ved den.

I de to artikler udfoldede NORV et evangelisk syn på Mose lov og andre lovtekster i Bibelen. Dette syn står i en vis konflikt med hans bibelbrug og bagved liggende hermeneutik i redegørelsen om kvindens plads og tjeneste i hjem, menighed og samfund. Det gælder især hans afvisning af kvinder i DBI's styrelse og hans noget diffuse udtalelser om nej til kvindelige chefer i samfundet.

Inden for den teologiske højrefløj har der jævnligt været debat om synet på kvindelig tjeneste i menigheden. En af de seneste debatter har været ført mellem IM's formand Hans-Ole Bækgaard (f.1973), der er imod ordningen med kvindelige præster, og professor Peter Legarth (f.1949) fra MF, der er for kvindelige præster.⁶⁴⁴

⁶⁴² *pro-Fide* 1/1977:7-11.

⁶⁴³ *Budskabet* 1/1996:31-35.

⁶⁴⁴ Bogen *Kvinder på Herrens mark* fra 2007 med indlæg af bl.a. Hans Ole Bækgaard og *Dansk Tidsskrift for Teologi og Kirke* 2/2010; 3/2010 og 4/2010 med indlæg af Bækgaard og Legarth.



I synet på kvindelige præster og især kvindelig tjeneste blev NORV med årene mere rigoristisk og fjernede sig dermed noget fra toneangivende grupper på den kirkelige højrefløj.

Vielse af fraskilte

Om *vielse af fraskilte* har NORV ikke publiceret noget på skrift, hvilket er meget ærgerligt, idet man så kun kender hans synspunkt gennem mundtlig fremstilling og forkortede referater. Men han har holdt et foredrag om *Ægteskabet i Bibelens lys*.⁶⁴⁵ Her understregede han først, at ægteskabet var indstiftet af Gud, og det varede, indtil døden skilte. Derfor var skilsmisse imod Guds vilje. Dernæst fokuserede han ud fra Matthæusevangeliet 5,32 på utugt og skilsmisse, hvor han konkluderede, at begik den ene ægtefælle utugt, var den anden fri til skilsmisse og et nyt ægteskab, hvis man ikke magtede forsoning og forlig. Han fastslog endvidere som sin forståelse af Bibelen, at hvis et ægtepar blev skilt, og en af parterne giftede sig igen, så et forlig ikke længere var muligt, var den anden fraskilte fri til at gifte sig igen.

På DBI har man holdt to temadage over emnet *ægteskab, skilsmisse, gengifte*. På den første afholdt den 6. oktober i 1980 var debattørerne daværende bibelskolelærer Leif Andersen (f.1952) og NORV. Leif Andersen argumenterede for, at en fraskilt ikke kan gifte sig igen, så længe den anden ægtefælle endnu er i live, mens NORV argumenterede for det netop skitserede syn.⁶⁴⁶ I slutningen af 1980'erne afholdt DBI endnu en debat, hvor temaet var formuleret "Skilsmisse og indgåelse af nyt ægteskab". Debattanterne var NORV og lektor Torben Kjær (f.1949).⁶⁴⁷ Kjærs syn var, at enhver skilsmisse er et brud med Guds norm. Dog medgav han, primært ud fra den såkaldte utugtsklausul (Matt 5,32 og 19,9), at der findes skilsmisser, hvor en fraskilt var uden skyld. Det var en nødordning for at undgå et endnu større onde. Men Kjær mente ikke, at Bibelen gav fraskilte en bibelsk ret til nyt ægteskab. NORV argumenterede dels eksegetisk og dels med kirkehistoriske eksempler for situationer, hvor det bibelsk set var legitimt, at en fraskilt blev gift igen. Kjær mente, at NORV kom til sin holdning ved at læse de klare steder i Bibelen ud fra de uklare.⁶⁴⁸

I Menighedsfakultetets Studenterblad *Ichthys* nr., 4, december 1999 bragte man tre forskellige indlæg om skilsmisse og vielse af fraskilte. Lektor, cand.theol. (nuværende professor, dr.theol.) Kurt Larsen (f.1955) gav et kort historisk vue over kirkens forhold til skilsmisse og vielse af fraskilte. Om Luther skrev Larsen: ... "Luther var stærkt imod skilsmisse og kunne sige, at han næsten foretrak bigami fremfor skilsmisse.

⁶⁴⁵ [www.lysetoglivet.dk/Prædikener/NORV/ Serie 1/Ægteskabet i Bibelens lys](http://www.lysetoglivet.dk/Prædikener/NORV/Serie%201/Ægteskabet%20i%20Bibelens%20lys).

⁶⁴⁶ Referat *DBI-Information* 11/1980.

⁶⁴⁷ Kildematerialet siger ikke, hvornår debatten præcis fandt sted, og Kjær har ikke kunnet oplyse den præcise dato. Men debatten må formodes at have fundet sted, inden Kjærs indlæg blev trykt i *Nemalah* 1/1989.

⁶⁴⁸ Kjærs indlæg er trykt *Nemalah* 1/1989:3-17 og *Nemalah* 2/1989:51-65. NORV's indlæg er ikke trykt. Det foreligger i en (vanskelig læselig) håndskreven udgave og i et ret omfattende maskinskrevet ekstrakt (DBI-arkiv æske 29). NORV's håndskrevne manuskript og det maskinskrevne ekstrakt bekræfter hans ovenfor beskrevne syn



Derfor var han forbitret på romerkirken, der i praksis tillod ægteskabsannullering af mange og uigennemskuelige grunde. Ifølge Skriften var der kun tre grunde, hvor skilsmisse kunne accepteres: Hor, desertio og impotens ... Yderligere skilsmissegrunde accepterede Luther ikke. Ganske særligt var han vred over romerkirkens tale om annullering af ægteskab i forbindelse med klosterløfter og såkaldt åndeligt slægtskab. Luther var altså på én gang skrapere og mildere end romerkirken. Forskellen i forhold til romerkirken var, at Luther definerede nogle få klare tilfælde ud fra Skriften, hvor skilsmisse og vielse af fraskilte kunne tillades, mens det var forbudt i alle andre tilfælde. Det var noget, der skulle afgøres i al åbenhed, og dommen skulle fældes med den verdslige øvrigheds dom. Kirken skulle efter Luthers opfattelse ikke selv dømme i ægteskabssager (som i romersk-katolsk tradition), men overlade det til øvrigheden, der efter en offentlig rettergang skulle straffe den skyldige og hjælpe den uskyldige. Offentligheden var vigtig, for ægteskabet var en verdslig størrelse. Helst så Luther et samarbejde mellem teologer og jurister i særlige ægteskabsretter, der kunne tage sig af de indviklede sager, og sådanne oprettedes da også i visse lutherske områder (*Ichthys*, 160-161).

Teologisk lærer, senere lektor, cand.theol. Leif Andersen skrev under overskriften «Skilsmisse og nyt ægteskab», hvor hans resume var: «Over for de forskellige tolkninger, der ser en åbning for vielse af fraskilte i visse tilfælde, fastholdes et generelt Nej i alle tilfælde». I artiklen begrundede Andersen så med forskellige eksegetiske argumenter sit resume (*Ichthys* 166-177).

Sognepræst Flemming Frøkjær-Jensen (1934-2020) skrev sin artikel under overskriften »Et forsvarligt eksegetisk grundlag for vielse af fraskilte«, hvor hans resume lød: »Artiklen argumenter for det bibelsk forsvarlige i vielse af fraskilte for den uskyldige parts vedkommende i tilfælde af utroskab. Dette sker gennem en analyse af Moselovens forståelse af skilsmisse og nyt ægteskab, hvor det påvises, at Moseloven tager hensyn til den uskyldige part. Gennem analyse af relevante tekster i NT argumenterer forfatteren for, at Jesus og Paulus anerkender og viderefører dette syn». Dette resume begrundede Frøkjær-Jensen i artiklen med en række eksegetiske argumenter (*Ichthys* 178-188).

Vielse af fraskilte i LM

Ligesom der i DBI var to forskellige syn på eller to holdninger til vielse af fraskilte, var det samme tilfældet i LM.

Den mangeårige redaktør af LM's tidsskrift *Budskabet* skrev i 1979 en leder i bladet om bruddet mellem Indre Mission og KFUM & KFUK. Eftersom synet på vielse af fraskiltes og gengiftes tjeneste i menigheden havde været en stor del af baggrunden for bruddet mellem de to bevægelser, fokuserede Roswall i sin leder på spørgsmålet om vielse af fraskilte og deres tjeneste i menigheden.

Roswall skrev til indledning, at der ikke synes at være bibelsk grundlag for det syn, at en skilsmisse i sig selv, og således under alle omstændigheder, udelukker fra en



tjeneste i menigheden. For i to situationer er en fraskilt løst i forhold til den tidligere ægtefælle og stillet som ikke gift. For det første tillades skilsmisse i tilfælde af utugt. I Matt 5,32 og 19,9 nævner Jesus udtrykkeligt utugtssynden som en tilladelig årsag til skilsmisse. Ikke for den, som har begået utugt. Men den part, som har været udsat for, at ægtefællen har begået utugt, begår ikke synd mod det 6. bud ved at blive skilt. For det andet nævnes ordene fra 1 Kor 7,10-15. Af sammenhængen i disse vers fremgår, at man ikke må skille sig fra sin ægtefælle. Og hvis man alligevel gør det, er man ikke fri til at gifte sig igen. Den anden part kan imidlertid være anderledes stillet. Hvor den ene part, uberettiget, forlader den anden, siges det, at den forladte, og dermed forskudte part ikke er trælunden (jf. 5 Mos 24,1-2). I et sådant tilfælde kan der naturligvis rejses spørgsmål om, hvorvidt den forladte virkelig er uden skyld i, at den anden går sin vej. Men Roswall fastslår, at Skriften forudsætter, at en ægtefælle kan være forladt og dermed berettiget til at gifte sig igen. Roswall citerer så Melanchthon fra *Traktaten om pavens magt og overhøjhed* fra 1537 med ordene: ”Det er også uretfærdigt, at de forbyder den uskyldige part at gifte sig igen efter en skilsmisse”. Roswall fastslår så først, at ”hvad Gud har sammenføjet, må et menneske ikke adskille” (Matt 19,6) og fortsætter som sin læsning af Bibelen, at den giver to undtagelser (hvor en ægtefælle har været udsat for, at ægtefællen har begået utugt eller for det at ægtefællen har forladt en = det Luther kalder desertio), hvor den uskyldige part er fri til at gifte sig igen (Roswall: *Budskabet* nr.2/1979,1-2).

Roswalls synspunkter minder om NORV, der blev bibelskolelærer ved Luthersk Missionsforenings Højskole (LMH) i Hillerød 1. jan. 1970. Jeg har ikke fundet kilder, der kan informere om, hvorvidt de har inspireret hinanden. Men begge boede i Hillerødområdet og kom i et af LM’s missionshuse i Hillerød.

Personligt har jeg aldrig været i tvivl om, at Bibelen afviser vielse af fraskilte. Derfor har jeg i mine mange år som præst i folkekirken ikke viet fraskilte. Samtidig har jeg tænkt meget over Jesu ord: ”Enhver, som skiller sig fra sin hustru af anden grund end utugt, forvolder, at der begås ægteskabsbrud med hende, og den, der gifter sig med en fraskilt kvinde, begår ægteskabsbrud” (Matt 5,32; jf. Matt 19,9). Hvad mener Jesus med ordene ”af anden grund end utugt (porneia)”. Det er jo denne sætning, der er baggrunden for, at Luther og mange i den lutherske tradition har hævdet, at den uskyldige part efter en skilsmisse kan blive gift igen.

NORV’ søn cand.theol., ph.d. Mikkel Vigilius⁶⁴⁹ (f.1963) blev bibelskolelærer ved

⁶⁴⁹ Da jeg tænkte på at revidere og ajourføre min ph.d.afhandling fra 2014 med henblik på at gøre den tilgængelig på nettet, drømte jeg om at finde nye bøger/artikler, som jeg kunne henvise til og evt. i forkortet form indlægge i min afhandling. Min tanke faldt så på M. Vigilius’ artikel *Skilsmisse og gengifte* fra 2022, som jeg havde læst med stor glæde og stort udbytte. Jeg genlæste artiklen og blev overbevist om, at den i forkortet form kunne bringes under afsnittet *Vielse af fraskilte*. Jeg vil gerne understrege, at det fortsat er 100% M. Vigilius’ artikel. Jeg har forkortet, men intet ændret i indholdet.



LMH i Hillerød 2001. Han repræsenterer en anden holdning i LM end Roswall og NORV og argumenterer i artiklen ”Skilsmisse og gengifte”⁶⁵⁰ på en overbevisende måde for, at ingen fraskilt kan blive gift igen. Da jeg finder artiklen meget klargørende og afgørende i debatten om vielse af den uskyldige part, bringes i det følgende M. Vigilius’ artikel i et fyldigt referat:

Når man gifter sig som eller med en fraskilt, er det altid ægteskabsbrud. Læser man NT rigtigt, gives der ingen situationer, hvor en fraskilt kan gifte sig igen. Vigilius redegør for, at oldkirkens ledere var enige om at sige entydigt nej til vielse af fraskilte. Det var den vestlige kirkes fælles syn helt frem til reformationen. På reformationstiden introducerede reformhumanisten Erasmus af Rotterdam (1466-1536) et nyt syn: et ja til vielse af fraskilte under visse særlige omstændigheder. Luther tilsluttede sig dette nye syn. Siden har mange lutherske forkyndere og sjælesørgere fulgt og formidlet Luthers syn. Andre lutherske forkyndere og sjælesørgere har videreført kirkens gamle syn. I bibeltro lutherske sammenhænge i Norden findes begge syn.

Det afgørende skriftsted, som uenigheden samler sig om, er Matt 19,9. Her siger Jesus: ”Den, der skiller sig fra sin hustru af anden grund end utugt og gifter sig med en anden, begår ægteskabsbrud”.

Ud fra dette vers lyder argumentet fra Luther og dem, som følger ham i dette spørgsmål: Jesus siger, at man begår ægteskabsbrud, hvis man gifter sig, efter at man har forladt sin ægtefælle af anden grund end utugt. Det må omvendt betyde, at hvis man forlader sin ægtefælle på grund af utugt, så begår man ikke ægteskabsbrud, hvis man gifter sig igen.

Når Luther skulle begrunde, hvorfor en skilsmisse forårsaget af utugt muliggjorde et nyt ægteskab, argumenterede han på denne måde: Ifølge Moseloven var der dødsstraf for at bryde ægteskabet. Ægteskabsbryderen måtte dø. Dermed stod den uskyldige ægtefælle alene tilbage og var som enke/enkemand fri til at gifte sig igen. På Jesu tid fik jøderne ikke lov at eksekvere dødsstraffen. Men vi må forstå Jesus sådan, at han betragtede den utro ægtefælle som principielt død. Derfor var den uskyldige ægtefælle fri til at gifte sig med en anden, uden at det var ægteskabsbrud. Det var Luthers tankegang.

Efter Luther har andre med samme syn på gengifte tilføjet et andet argument. Ægteskabsbruddet har brudt ægteskabet og bragt det til ophør. Ægteskabet eksisterer ikke mere. Derfor er den uskyldige ægtefælle fri til at gifte sig med en anden.

Vigilius mener, at der er en række grunde til, at man ikke kan følge argumenterne.

1. Alle andre NT-tekster om gengifte siger klart og entydigt nej. Paulus nævner to og kun to muligheder for den fraskilte: at forblive ugift eller at forlige sig med sin ægtefælle. Lukas og Markus citerer Jesus for uden undtagelse at definere ethvert gengifte som ægteskabsbrud. Hvis der var undtagelser, var det da ikke forventeligt og naturligt, at de også var nævnt af Paulus, Markus og Lukas.
2. Det er et vigtigt princip i bibelfortolkning, at vi lader de klare tekster kaste lys over de uklare. Matt 19,9 er et kringlet vers. Der er stor uenighed blandt grammatisk kompetente teologer om, hvordan verset skal forstås og oversættes, for at meningen i den græske grundtekst og dermed i Jesu vejledning kommer frem. I en sådan situation er det naturligt at lade de klare tekster i NT kaste lys over verset. Alle andre tekster i NT om denne sag siger entydigt og klart nej til gengifte i ethvert tilfælde.
3. NT viderefører ikke GT’s bestemmelser om dødsstraf for utroskab. Dødsstraffen var en del af samfundsloven i den gamle pagt, og den samfundslov forsvandt med den gamle pagt. Når

⁶⁵⁰ Nyt Liv, nr.3/2022, 37-58.



dødsstraffen ikke har gyldighed i den nye pagt, giver det ikke mening at lægge den til grund for den etiske vejledning i den nye pagt. Vi kan og skal ikke i den nye pagt dræbe alle ægteskabsbrydere eller betragte dem som principielt døde.

4. Hvis utroskab opløser et ægteskab, så er der en væsensforskel mellem Guds ægteskab med Israel og vore ægteskaber i dag. Gennem hele Bibelen understreges det modsatte: at vore menneskelige ægteskaber skal afspejle og vidne om ægtepagten mellem Gud og hans folk, og den pagt opløses ikke ved folkets utroskab.
5. Hvis utroskab opløser et ægteskab, må den eneste naturlige konsekvens være, at alle ægtepar, som har oplevet utroskab, må gifte sig igen, hvis de fortsat vil leve sammen. Hvis de på grund af utroskab ikke længere har et ægteskab, og hvis det er grunden til, at de kan gifte sig med andre, så må konsekvensen også være, at de ikke kan vende tilbage og leve seksuelt sammen uden at gifte sig igen. Ellers vil de leve sammen som to ugifte. Ingen drager dog denne indlysende konsekvens. Det undergraver tankegangens troværdighed.
6. Paulus skriver til alle de fraskilte i Korinth, at de enten må forblive ugifte eller forlige sig med deres ægtefælle. Korinth var kendt for i enestående grad at have en seksuelt løssluppen kultur. De fraskilte kristnes tidligere ægtefæller måtte derfor forventes for de flestes eller for alles vedkommende at være gået videre til andre seksuelle relationer. Alligevel åbner Paulus ikke op for, at "den uskyldige part" kan gifte sig igen. Det peger i retning af, at en ægtefælles seksuelle forhold til en tredje part ikke sætter "den uskyldige part" fri til at indgå et nyt ægteskab.
7. Der er god grund til at tro, at Jesus med ordet "utugt" i Matt 19,9 taler om noget andet end en ægtefælle, der er utro efter den endelige indgåelse af ægteskabet. Dette fortjener en nærmere begrundelse.

Utugt i Matt 19,9

I Matt 19,9 bruger Jesus to forskellige græske ord for seksuel synd. Det første ord er *porneia*, som vi oversætter med utugt, og det andet ord er *moicheia*, som vi oversætter med ægteskabsbrud: "Den, der skiller sig fra sin hustru af anden grund end *porneia*/utugt og gifter sig med en anden, begår *moicheia*/ægteskabsbrud". Vi møder den samme anvendelse af de to ord i Matt 5,32: "Enhver, som skiller sig fra sin hustru af anden grund end *porneia*/utugt, forvolder, at der begås *moicheia*/ægteskabsbrud med hende".

Jesu brug af ord er ikke tilfældig. Når Jesus bruger to forskellige ord, er det naturligt at regne med, at han taler om to forskellige ting. Hvis årsagen til skilsmissen er ægtefællens *porneia*/utugt, begår man ikke *moicheia*/ægteskabsbrud ved at gifte sig igen.

Det centrale spørgsmål bliver, hvad ordet *porneia* dækker over og henviser til. Ordet *porneia* er kun brugt én gang mere i Matthæusevangeliet. Det er i Matt 15,19: "Thi fra hjertet udgår onde tanker, mord, ægteskabsbrud (*moicheia*), utugt (*porneia*) ...".

Det fremgår af formuleringerne her, at *porneia* ikke er identisk med og ikke henviser til det samme som *moicheia*. Ellers ville Jesus ikke have brugt begge ord.

Hvad dækker *porneia* over, når det bruges i NT? Ordet bruges i forskellige i alt over 30 gange i NT. I almindelighed henviser det til seksuel synd i bred forstand. I Johannes Åbenbaring anvendes det hyppigt som et billedligt udtryk for hengivelse til synd. Der er enighed blandt græskkyndige om, at ordets præcise betydning, når det anvendes, må afklares i lys af konteksten.

Tre ting bør imidlertid bemærkes i denne sammenhæng.

For det første: Abel Isaksson skrev i 1965 en teologisk doktorafhandling, hvor han gik i dybden med betydningen af ordet *porneia* i Matt 19,9. I den forbindelse undersøgte han ordets anvendelse i før-kristen jødisk litteratur og i NT. Isaksson fastslår, at både den før-kristne jødiske litteratur og NT skelner mellem det, som kan betegnes som *porneia*/utugt, og det, som



kan betegnes som *moicheia*/ægteskabsbrud. Det er ifølge Isaksson tvivlsomt, om der findes et eneste eksempel på, at ordet *porneia* bruges specifikt om ægteskabsbrud. På den baggrund fastslår Isaksson, at vi må regne med, at *porneia* i Matt 19,9 dækker over noget andet end ægteskabsbrud.⁶⁵¹

For det andet: I NT har vi en række eksempler på, at *porneia* bruges om sex uden om og før ægteskabet. I 1 Kor 7,2 skriver Paulus: "For at undgå utugt (*porneia*) skal enhver mand have sin hustru og enhver kvinde sin mand". Med andre ord: Hvis en mand er seksuelt sammen sin hustru, er det ikke utugt. Hvis en kvinde er seksuelt sammen med sin mand, er det ikke utugt. Men hvis man er sammen med en, som man – endnu – ikke er gift med, så er det utugt. Her betegnes sex før ægteskabet som *porneia*. I 1 Thess 4,3-5 skriver Paulus: Dette er Guds vilje, at I helliggøres, så I afholder jer fra utugt (*porneia*), og enhver af jer ved at vinde sig sin hustru i hellighed og ære, ikke i begærligheds brynde, som hedningerne, der ikke kender Gud" (DO 1948). Her henviser *porneia* til sex før ægteskabet. I Joh 8,31-59 gengives et opgør mellem Jesus og nogle jøder, som Jesus ville hjælpe til omvendelse. Jesus afviser, at de kan trøste sig ved, at de har Abraham til far. Om sig selv siger Jesus, at han har Gud til sin far. Det skaber en reaktion hos jøderne, som kommer til udtryk i disse ord: "Vi er ikke avlet i utugt (*porneia*), kun én far har vi, det er Gud" (v.41). Den oplagte forståelse er, at jøderne her henviser til de særlige omstændigheder omkring Jesu fødsel. Han blev født mindre end ni måneder efter sine forældres vielse. Ud fra det slutter de, at han er "avlet i utugt". Her bruges *porneia* igen om sex før ægteskabet.

For det tredje: 5 Mos 22,13-21 behandler en situation, hvor det viser sig, at en kvinde har været seksuelt sammen med en mand før ægteskabet. Om den synd, kvinden har begået, bruges i v. 21 det hebraiske ord *zenot*, som er en parallel til det græske ord *porneia*. I den græske oversættelse af GT, som var udbredt blandt jøderne på Jesu tid, blev der i oversættelsen af *zenot* brugt en variant af ordet *porneia*. Jøderne på Jesu tid var med andre ord fortrolige med, at dette ord blev brugt om sex før ægteskabet.⁶⁵²

Henviser ordet *porneia* i Matt 19,9 til sex før ægteskabet? Som sagt er der enighed blandt græskkyndige om, at ordets præcise betydning, når det anvendes, må afklares i lys af konteksten. Derfor vil vi se på konteksten.

Konteksten for Matt 19,9

Den tekstmæssige kontekst er Matthæusevangeliet i sin helhed. I Matt 1,18ff. hører vi om Jesu fødsel. Som den eneste evangelist fortæller Matthæus om Josefs reaktion, da han bliver klar over, at Maria er gravid: "Hendes mand Josef var en retsindig mand og ønskede ikke at bringe hende i vanry, men besluttede at skille sig fra hende i al stilhed" (v.19). På Jesu tid var forlovelsen så forpligtende, at man kun kunne komme ud af den ved en skilsmisse. De forlovede var ikke gift. Men skulle de gå fra hinanden, måtte de skilles. Når det skete, havde man altså at gøre med to fraskilte, som aldrig havde været gift. Den mest almindelige og den på Jesu tid indiskutable legitime grund til skilsmisse var, at den ene af de to forlovede havde bedrevet utugt ved at være sammen med en tredje part. Når det blev afdækket, var det forventeligt, at den bedragede part tog initiativ til en skilsmisse. Det var dette, Josef ville gøre. Han ville skille sig fra Maria på grund af utugt: *porneia*. Matthæus understreger, at han var "retsindig", da han besluttede at gøre det. Han brød på ingen måde Guds lov. Han var i sin

⁶⁵¹ Isaksson 1965, 131-135.

⁶⁵² Rudvin, Arne. 1994. *Jesu ord om skilsmisse og gengifte* I-III. Kronikker i Dagen: 5., 6., 7. september. Kronik nr. III.



gode ret til at gøre det. Han brød på ingen måde Guds lov. Havde Josef gjort alvor af skilsmisse, ville han have været en fraskilt, som aldrig havde været gift.

Matthæus er som sagt den eneste evangelist, der fortæller om Josefs overvejelser om at lade sig skille. Det kan meget vel have sin grund i de modtagere, som Matthæus skrev sit evangelium til. I højere grad end de tre andre evangelister, målrettede Matthæus sit evangelium til jøder. De var fortrolige med den jødiske kultur vedrørende forlovelse og skilsmisse. Derfor forstod de umiddelbart det, som Matthæus skrev om Josef. De vidste, at man som forlovet – før den endelige indgåelse og bekræftelse af ægteskabet – kunne blive skilt på grund af *porneia*, og at man da havde status som en, der aldrig havde været gift. Med dette er vi inde i den kulturelle kontekst for Jesu ord i Matt 19,9. I den jødiske kultur, som Jesus levede og talte ind i, var der nogle andre ordninger for forlovelse og skilsmisse end uden for denne kultur. Det er naturligt, at Matthæus tager højde for den særlige jødiske kultur, når han skriver sit evangelium med særlig adresse til jøder. Markus og Lukas gengiver også det, som Jesus siger om skilsmisse og gengifte. Men begge udelader Jesu ord om, at der er en undtagelse. Hvis man er blevet skilt på grund af modpartens *porneia*, kan man gifte sig med en anden. Det sagde Jesus, og Matthæus gengiver det. Men Markus og Lukas udelader det. Hvorfor? Det mest oplagte er, at Markus og Lukas udelader det, fordi det er en undtagelse, som deres ikke-jødiske læsere ikke ville kunne forstå. Det er også en undtagelse, som deres ikke-jødiske læsere ikke har brug for eller gavn af at høre. For den handler isoleret om noget, som er relevant for jøder i forhold til deres særlige love vedrørende forlovelse og skilsmisse.

For de jødiske modtagere af Matthæusevangeliet er det imidlertid helt afgørende, at denne undtagelse gengives. Hvis de kun hørte, at Jesus havde sagt, at enhver fraskilt må leve alene, og at ingen må gifte sig med en fraskilt, så ville de nødvendigvis have spurgt: Men hvad så med dem, som er blevet skilt i forlovelsestiden, og som aldrig har været gift? Kan de heller ikke blive gift? Netop det spørgsmål besvarer Jesus med sine ord om undtagelsen. Hvis man er blevet skilt på grund af *porneia*, altså modpartens utugt i forlovelsestiden, så er man fri til at gifte sig med en anden. Denne undtagelse var helt afgørende for jøderne at få med, hvis de skulle forstå Jesus ret. Derfor tog Matthæus den med, og han tog den med både i Matt 5,32 og i Matt 19,9. Dermed tydeliggjorde Matthæus: Jesus er indforstået med den jødiske ordning, hvor man kan blive skilt før den endelige indgåelse og bekræftelse af ægteskabet. Sker det, er man fri til at gifte sig ”med en anden”. Det er værd at bemærke Jesu præcise formulering her. Jesus siger ikke, at den, som er blevet skilt på grund af *porneia*, er fri til at gifte sig ”igen”. Nej, for den person, som Jesus taler om her, har aldrig været gift. Derfor siger Jesus, at den, som er blevet skilt på grund af *porneia*, er fri til at gifte sig ”med en anden”. Når Matthæus tager Jesu undtagelse med, opnår han endnu en ting. Han kaster lys tilbage over Josefs tanker og overvejelser i Matt 1 og bekræfter, at Josef tænkte ret og havde været i sin gode ret til at skille sig fra Maria, hvis hun havde været seksuelt sammen med en anden i forlovelsestiden.

For en nutidig læsning kan det forvirre, at Jesus i Matt 19,9 taler om at blive skilt fra sin ”hustru”. Den titel bruger vi i dag kun om en, som er blevet gift. Men blandt jøder på Jesu tid blev de forlovede kaldt ”mand” og ”hustru”. At Matthæus anerkender denne sprogbrug, fremgår af kapitel 1,19, hvor han omtaler Marias forlovede som ”hendes mand Josef”. I den græske grundtekst til Matt 1,20 kan man endvidere finde belæg for, at Maria omtales som Josefs hustru, mens de endnu kun er forlovede. I den gamle danske oversættelse står der: ”Frygt ikke for at tage din hustru Maria til dig”. At Jesus i Matt 19,9 taler om at skille sig fra sin ”hustru”, udelukker således ikke, at han taler om en skilsmisse før brylluppet.

Både den tekstmæssige og den kulturelle kontekst for Jesu ord i Matt 19,9 underbygger, at Jesus med sine ord om ”af anden grund end utugt” henviser til utugt i forlovelsestiden. Den undtagelse, Jesus nævner var afgørende at få med for samtidens jøder. For ikke-jøder og for



os i dag har den ikke samme vigtighed. Vi praktiserer ikke skilsmisse før ægteskabet. De, som bliver skilt hos os i dag, bliver altid skilt efter den endelige indgåelse og bekræftelse af ægteskabet. Derfor er der for os i dag ingen undtagelse. Konklusionen bliver dermed, at de, som er blevet skilt, må forblive ugifte eller forlige sig med deres ægtefælle. Gifter de sig igen, begår de ægteskabsbrud. Det lærer hele NT entydigt og samstemmende – også Matt 19,9.⁶⁵³

Hvem kan have inspireret NORV til sit syn?

Selv om der ikke findes artikler af NORV om hans syn på vielse af fraskilte, tror jeg dog ud fra de sparsomme kilder at kunne fastslå, at han var inspireret af Luther fx fra hans skrift *Om kirkens babyloniske fangenskab*, hvor Luther i afsnittet ”Om ægteskabet” bl.a. skrev:

Jeg for mit vedkommende kan ikke udstå skilsmisse, ja, jeg ville næsten foretrække bigami fremfor skilsmisse, men jeg tør ikke selv afgøre spørgsmålet definitivt. Overhyrden, Kristus selv, siger i Matthæus 5 (v. 32): ”Enhver, som skiller sig fra sin hustru af anden grund end utugt, han bliver årsag til, at der bedrives hor med hende; og den, der gifter sig med en fraskilt kvinde, han bedriver hor” Kristus tillader altså kun skilsmisse, når der er tale om ægteskabsbrud, og det er et tvingende bevis på, at paven er på gale veje, hver gang han opløser et ægteskab af andre grunde; man skal heller ikke uden videre tro, at den hellige grav er vel forvaret, hvis paven har givet dispensation til at opløse ægteskabet mere ud fra sin sædvanlige ubekymrede indstilling end ud fra den magtfulde stilling, der er blevet ham betroet. Lad så det være, men det er mig en kilde til endnu større undren, hvad grunden kan være til at de tvinger den mand, der er skilt fra sin hustru, til at leve ugift, og ikke tillader ham at gifte sig med en anden. Når Kristus nemlig tillader skilsmisse i tilfælde af ægteskabsbrud, og ikke tvinger nogen til at leve ugift, og Paulus synes, det er bedre, at vi gifter os, end at vi brænder af begær (1 Kor 7,9), kan det da dårligt betyde andet, end at det er tilladt at gifte sig med en anden kvinde end den, man er skilt fra. Jeg ville ønske, at dette spørgsmål blev gennemdrøftet og stillet helt klart op, så man kunne finde

⁶⁵³ Den tolkning, som her er fremlagt, kaldes ”the betrothal view”/”forlovelses-synet”. Det ligger i forlængelse af og på linje med oldkirkens syn på skilsmisse og gengifte ved at fastholde, at ingen fraskilte kan gifte sig igen. Samtidig er dette syn særpræget ved at forstå *porneia* i Matt 19,9 som en henvisning til sex før ægteskabet, i forlovelsestiden. I nordisk sammenhæng er dette syn blevet fremført af Abel Isaksson i hans doktorafhandling *Marriage and Ministry in the Temple* fra 1965. Afhandlingen er internationalt og til dato den fagligt mest kompetente og grundige argumentation for dette syn. Tidligere er dette syn i nordisk sammenhæng blevet fremført af danskeren J. Fjord Christensen i artiklen *Skilsmisse og Indgaaelse af nyt Ægteskab*, u.å. Denne artikel var en oversættelse af W.F. Harlows lille bog *Marriage, Divorce, Remarriage?* fra 1923. I Norge er synet blevet fremført af missionær og tidligere biskop i Pakistan Arne Rudvin i tre kronikker i avisen Dagen med den fælles titel *Jesu ord om skilsmisse og gengifte*, 5., 6., 7. september 1994. Internationalt kan synet spores tilbage til bl.a. Matthew Henry 1706-1729, Matthew Henry’s Commentary on the Whole Bible, Zondervan, Grand Rapids (1961), 5:270. I nyere tid er synet blevet fremført af bl.a. John Piper i artiklen ”Divorce & Remarriage”: A Position Paper, 1986, www.desiringgod.org/articles/divorce-and-remarriage-a-position-paper. En grundig fremstilling af synet er givet af David W. Jones, professor ved Southeastern Baptist Theological Seminary, i artiklen ”The Betrothal View of Divorce and Remarriage”, Bibliotheca Sacra 165, (January-March 2008), 68-85.



råd for alle de bekymringer, vi møder hos dem, der uden egen skyld tvinges til at leve uden ægtefælle, altså dem, hvis hustru eller mand stikker af og lader ægtefællen alene tilbage for først at vende tilbage mange år senere, hvis det i det hele taget sker. Hvad enten årsagen nu er Satans enestående snuhed eller foragt for Guds ord, så rammer denne ulykkelige situation mange mennesker hver eneste dag, og det kan ikke andet end pine mig” (Luther 1982,127-128).

NORV kan også være inspireret af følgende ord af Luther:

But a public divorce, whereby one [the innocent party] is enabled to remarry, must take place through the investigation and decision of the civil authority so that the adultery may be manifest to all – or, if the civil authority refuses to act, with the knowledge of the congregation, again in order that it may not be left to each one to allege anything he pleases as a ground for divorce. You may ask: What is to become of the other [the guilty party] if he too is perhaps unable to lead a chaste life? Answer: It was for this reason that God commanded in the law [Deut. 22: 22-24] that adulterers be stoned, that they might not have to face this question” (Luther’s works Vol. 45,32; WA 10,2,289).

Følgende ord af Luther kan også have inspireret NORV:

But what if one party did not want to be reconciled with the other but remained quite separate and the other could not control himself and needed a mate? What should that party do? May he change his status? Answer: Yes, without doubt. For since he is not commanded to live in chastity and he does not have the grace to do so, and his spouse will not return to him, taking away the body he cannot do without, therefore God will not demand the impossible because of the disobedience of the other, and he should then act as though his spouse were dead. This is particularly true because it is not his fault that they cannot be reconciled” (Luther’s works Vol. 28,32; WA 12,119).

Missourisynoden udsendte i 1987 *Divorce and remarriage. An Exegetical Study*. A Report of the Commission on Theology and Church Relations of The Lutheran Church-Missouri Synod. NORV kan også være inspireret af denne rapport, der havde følgende konklusion:

When God instituted marriage at creation He intended that it be the lifelong union of one man and one woman. By its very nature the one flesh union of husband and wife will not permit the intrusion of a third party; therefore what God has joined together let no man put asunder.....

When a spouse commits fornication (i.e., is guilty of sexual unfaithfulness), which breaks the unity of the marriage, the offended party who endures such unfaithfulness has the right, though not the command, to obtain a legal divorce and remarry.

The Lord Himself addresses one situation in which the securing of a legal divorce would not be a violation of the divine principle that marriage is to be the lifelong union of one man and one woman in a relationship not to be broken, viz., sexual unfaithfulness on the part of one’s spouse. While no marriage partner can avoid committing sins which threaten to harm the marriage relationship, only sexual unfaithfulness is regarded as a legitimate ground for divorce in God’s sight. However, reconciliation must remain the goal even of those who suffer this form of abandonment on the part of the spouse. Love covers a multitude of sins, and mindful of



Christ's forgiveness, Christian spouses will seek the healing of a broken marriage through the power of forgiveness. If such efforts fail, the spouse suffering such wrong may without burden of conscience obtain a divorce and remarry (s. 37-38 i Missouri-rapporten).

Jeg tror også, at følgende ord fra "Traktaten om pavens magt og overhøjtid" i *Konkordiebogen*: "Det er uretfærdigt, at de forbyder den uskyldige part at gifte sig igen efter en skilsmisse" (s. 192), kan have inspireret NORV.

NORV's syn på vielse af fraskilte synes at være inspireret af Luther, *Konkordiebogen* og Missourisynoden. Men dermed blev hans syn mere nuanceret, end den kirkelige højrefløj har været kendt for, og NORV var mere nuanceret end enkeltpersoner på den kirkelige højrefløj.

6. *Sammenfatning*

Da NORV stiftede KFS og i de følgende år understregede han stærkt betydningen af at bygge på Bibelen og den lutherske bekendelse. Samtidig blev han ordineret præst i Folkekirken og søgte også et embede i Folkekirken, som han ikke fik. Fra slutningen af 1960'erne begyndte han at fremføre folkekirkekritiske synspunkter og ved enkelthandlinger at bringe sig i et vist spændingsforhold til Folkekirken:

- Han afviste at deltage i ordinationsgudstjenester i ornat. Senere udeblev han fra ordinationsgudstjenester.
- Han blev afklaret i sin dåbsteologi på en sådan måde, at han ikke fuldt ud kunne tilslutte sig Folkekirkens dåbsritual.
- Han argumenterede for "lægmandsnadver" eller "fri nadver".
- Han skærpede afvisningen af kvindelige præster til også at gælde uordinerede kvindelige prædikanter.
- Med hensyn til vielse af fraskilte udformede han en mere nuanceret holdning, end den kirkelige højrefløj ellers er kendt for.



V. Den Højkirkelige Bevægelse og *Kirkens Ja og Nej*

I dette kapitel vil jeg undersøge, hvordan NORV stillede sig til Den Højkirkelige Bevægelse og til kredsen bag et nyt folkekirkeligt initiativ *Kirkens Ja og Nej*, der ønskede at fremme en bibel- og bekendelsestro teologi i Folkekirken.⁶⁵⁴ Eftersom jeg har fået adgang til sognepræst P. Ulsdals og sognepræst, lic.theol. Jørgen Glenthøjs omfattende privatarkiver, inddrager jeg materiale herfra sammen med NORV's fremstilling og vurdering.

1. Den Højkirkelige Bevægelse

Da NORV i 1963 skrev et større notat om bibelsynet, var det første tema, han behandlede "Skriften og den kirkelige tradition". Hans påstand var, at lærte man skrift og tradition, betød det reelt, at kirken og dens læreembede blev bestemmende for, hvad der er Guds ord.⁶⁵⁵ Det mest konsekvente udtryk for denne forståelse fandt han i den romersk-katolske kirkes lære om pavens ufejlbarlighed. Men han tilføjede, at hos mange anglikatolikker og også i Folkekirken stødte man på det samme grundsyn – bare i forskellig og mere eller mindre konsekvent udformning.⁶⁵⁶ NORV præciserede ikke, hvilke grupper i Folkekirken han tænkte på, men med placeringen af Folkekirken umiddelbart efter anglikatolikker, kan der ikke herske tvivl om, at han primært har tænkt på Den Højkirkelige Bevægelse og sikkert især på Fraternitas Corporis Christi og kredsen omkring Hans Justesen.⁶⁵⁷

Da det i 1972 var på tale, at NORV skulle ansættes på MF, skrev han forskellige breve til personer i Norge.⁶⁵⁸ Brevene giver et godt indtryk af, hvordan NORV tænkte i den periode. Det fremgår tydeligt, at det absolut vigtigste for ham var, at MF fik et rent ortodokst bibelsyn, men han tilføjede så, at i den daværende ledelse på MF og hos den højkirkelige sognepræst H.O. Okkels, der også efter planen skulle ansættes på MF, var der personer, som han var uenig med i kirke-, embeds- og sakramentesynet. Det havde han besluttet at leve med, hvis blot bibelsynet blev ortodokst. I de breve præciserede NORV ikke uenigheden i detaljer.

I 1976 havde NORV en artikelserie i LMH's elevblad *Båndet* under temaet "Strømninger i tiden". Her var katolicismen en af de åndsretninger, han vurderede, og som efter hans opfattelse også omfattede det han kaldte højkirkelig "katolicisme". Denne åndsretning kaldte han en "forfalskning og forvrængning af ægte bibelsk kristendom".⁶⁵⁹ Det begrundede han med, at denne retning var præget af det lille ord

⁶⁵⁴ Glenthøj 1974:130; Studsgård & Ulsdal 1978; Kofod-Svendsen 2007.

⁶⁵⁵ Notatet blev efterfølgende publiceret i indholdsmæssig uændret form under titlen "Fundamentalismen" - kætteri eller ortodoksi i *Budskabet* 5/1967:154-160.149.

⁶⁵⁶ *Budskabet* 5/1967:155.

⁶⁵⁷ Kofod-Svendsen 2007: 49-61.79-82.

⁶⁵⁸ Brev af NORV 20.03.1972 til Dag Risdal, 06.05.1972 til Dag Risdal, 27.06.1972 til Carl Fr. Wisløff og 31.10.1972 til Steinar Hundestad. Brevene findes i DBI-arkiv æske 01 og æske 36.

⁶⁵⁹ *Båndet* 1/1976:7.



”og”, så man stolede på Skriften og traditionen, Kristus og jomfru Maria, helgenerne og det klerikale hierarki. Hans konklusion var, at det, der hørte under hans brede betegnelse for katolicismen, var en ”antikristelig fornægtelse af Kristus som eneste mellemmand mellem Gud og os, en fornægtelse af, at vi frelses af nåde alene, ved troen alene”.⁶⁶⁰

I 1987-1988 skrev NORV to artikler, hvor han redegjorde for sit syn på det kirkelige embede.⁶⁶¹ NORV understregede indledningsvis, at der ikke i NT fandtes et enkelt udtryk, der præcist modsvarede begrebet ”det kirkelige embede”. Men derefter fastslog NORV, at kirkens embede ifølge NT’s eget vidnesbyrd med ét samlende udtryk var: ”forlignelsens tjeneste (diakónia tes katallages)”.⁶⁶² Det embede var ifølge NORV fra Gud. Det uddybede han ved at fastslå, at kirkens ”prædikeembede” ikke var af menneskelig, men af guddommelig oprindelse. Han konkluderede: ”Guds indstiftelse af ”Ordets tjeneste” er således givet i og med selve åbenbaringen og fuldbyrdelsen af Guds frelsesråd her i tiden og historien. Det ligger i selve evangeliets indhold og væsen, at det efter Guds vilje skal prædikes for at blive hørt og troet.”⁶⁶³

Derefter afviste NORV en opfattelse, som han havde mødt i forskellig variation hos A. Hartnack, R. Sohm og R. Lietzmann, at de urkristne forsamlinger var et dynamisk, karismatisk fællesskab, styret og ledet af Ånden og de frit og spontant virkende nådegaver. Som begrundelse for denne afvisning bragte NORV et længere citat af H. Sasse.⁶⁶⁴

Dernæst behandlede NORV apostolatets egenart og særstilling, hvor han konkluderede:

- Det var en ’Ordets tjeneste’ af helt enestående karakter.
- Det var åbenbaringsbærende og kirkegrundlæggende i enestående forstand.
- Det var en frelseshistorisk engangsbegivenhed.⁶⁶⁵

Derpå skrev NORV, at den forståelse af apostolatet, som han havde gjort gældende, stod i modsætning til den fremherskende opfattelse i megen nyere embedsteologi, hvor han nævnte afhandlinger af H. Riesenfeld, N. Johansson, R. Prenter og S. Aalen. Om dem konkluderede han:

Det er karakteristisk for denne embedsteologi, at kirkens embede forstås som *Kristus-repræsentation*, delagtighed i Kristi eget embede og gerning. Det er den opstandne Kristus selv, der fortsætter sit værk gennem apostlene og siden gennem apostlenes efterfølgere i det kirkelige embede, der forstås som apostolatets videreførelse i menigheden.⁶⁶⁶

⁶⁶⁰ *Båndet* 1/1976:7.

⁶⁶¹ *Ichthys* 4/1987:124-135 og 1/1988:2-6.

⁶⁶² *Ichthys* 4/1987:125.

⁶⁶³ *Ichthys* 4/1987:127.

⁶⁶⁴ *Ichthys* 4/1987:129.

⁶⁶⁵ *Ichthys* 4/1987:132.

⁶⁶⁶ *Ichthys* 4/1987:133.



NORV bestred, at der i NT var dækning for denne embedskontinuitet. Tværtimod mente han, at den stod i fare for at fordunkle NT's klare vidnesbyrd om Kristus som den eneste mellemmand mellem Gud og mennesker og om Jesu frelsergerning som noget helt enestående og én gang for alle fuldbragt.⁶⁶⁷

I næste artikel fremstillede NORV sit eget syn under overskriften "Det kirkelige embede – det almindelige præstedømme". Her fastslog NORV, at "Ordets og bønnens tjeneste: Kristi evangelium, Fadervor, 'nøglemagten', dåben, nadveren og missionsbefalingen er af Kristus givet, ikke alene til apostlene, men til hele menigheden".⁶⁶⁸

Det synspunkt godtgjorde NORV med flere citater fra NT og Luther. Når NORV derefter udfoldede forholdet mellem det almindelige præstedømme og det kirkelige embede, skete det med et længere citat af Carl Fr. Wisløff. Hovedindholdet af det citat er, at de, der kaldes til det kirkelige embede, udfører en opgave, som i princippet tilhører enhver kristen.

2. Kirkens Ja og Nej

På grundlag af Glenthøjs privatarkiv vil jeg kort skildre pjecen *Kirkens Ja og Nejs* forhistorie. Det begyndte med, at biskop Chr. Baun og professor R. Prenter indbød nogle præster til en fortrolig sammenkomst i Viborg bispegård d. 1. feb. 1960. Baggrunden var den uro med hensyn til Folkekirkens fremtid, som den kirkelige udvikling havde fremkaldt hos mange, især præster. De mente, at årsagen var, at det folkekirkelige flertal og flertallet i Folketinget slet ikke så nogle problemer i, at loven om kvinders adgang til prædikeembedet var gennemført uden hensyntagen til Skriftens og den kirkelige overleverings stilling til spørgsmålet. Indbyderne ønskede nu at høre, hvordan de højkirkelige og de, der på Skriftens og bekendelsens grund var imod indførelsen af et kvindeligt prædikeembede, vurderede situationen. Ud over indbyderne kom der 21 deltagere: En biskop, fem provster og 15 sognepræster.

Dette møde førte til dannelsen af Viborg-kredsen hos biskop Baun, ligesom enkeltpersoner formulerede holdninger udsprunget af drøftelserne for eksempel J. Glenthøj i artiklen: "Fremmed ild".⁶⁶⁹ Ved møderne i Viborg-kredsen fortsatte man drøftelserne af Folkekirkens situation og begyndte at formulere teser. Til et møde i Viborg-kredsen 14. sept. 1962 drøftede man et udkast af R. Prenter med titlen "Hvad er Folkekirken?". Man nedsatte et redaktionsudvalg, og J. Glenthøj og H. Wagner fik til opgave at udarbejde referater fra møderne.⁶⁷⁰ De større principielle notater blev udarbejdet af Prenter, og andre bearbejdede dem, så de fik en mere folkelig form.

⁶⁶⁷ *Ichthys* 4/87:133.

⁶⁶⁸ *Ichthys* 1/88:2.

⁶⁶⁹ *Re-Formatio* 3/1962:44-46

⁶⁷⁰ Alle dokumenter synes bevaret i Glenthøjs arkiv, fx at biskop Baun var blevet forhindret i at deltage i et møde, fordi han var blevet inviteret til middag hos kongen. Det fyldige arkiv betyder, at pjecens tilblivelsesproces, herunder uenigheder undervejs, kan følges nøje. Det største problem



De 12 præster, der på daværende tidspunkt stod sammen om den kommende pjece, arrangerede for særligt indbudte præster og lægfolk et lukket stævne på Snoghøj højskole den 3.-4. maj 1964. Prenter præsenterede indholdet af pjecen *Kirkens Ja og Nej*, og der var efterfølgende forhandling. NORV var indbudt og deltog ifølge mødets referat ivrigt i debatten, hvor han primært forfægtede to synspunkter: 1. Der er ikke brug for en ny bevægelse, men en ny holdning, der vil koste noget. Man skal ikke alene sige ja til frivilligt samarbejde med dem, man er enig med, men også sige nej til samarbejde med dem, man er uenig med. 2. En tydelig bekendelse til Skriftens ufejlbarlighed. Det er vigtigt, at Skriften alene er lærenorm. I forlængelse af det spurgte NORV, om der var plads til folk, der afviser fejl og modsigelser i Bibelen, uden at de så bliver skældt ud for at være fundamentalistiske kætttere?⁶⁷¹

En anden deltager spurgte, hvorfor man ikke i stedet for at etablere en ny bevægelse gik ind i Kirkeligt Forbund, der havde en god og folkelig formulering af sit formål med teologisk kant, og som samtidig havde kontakt til lægfolket.

Den 22. okt. 1964 holdt kredsen bag *Kirkens Ja og Nej* det afsluttende redaktionsmøde.⁶⁷² Af mødets referat fremgår, at en havde trukket sig fra kredsen. Det blev endvidere nævnt, at den gennemgående reaktion fra deltagerne i Snoghøj-stævnet havde været en ængstelse for blokdannelse og en ny højrefløj i Folkekirken.

Den 22. oktober 1964 udsendte så de 11 præster i Folkekirken med tilslutning og anbefaling af professor Regin Prenter og biskop Christian Baun pjecen *Kirkens Ja og Nej*.⁶⁷³ Det fremgik af pjecens indledning, at udgiverne ønskede at kalde den danske

opstod i begyndelsen af 1964, da Prenter og Baun forlod det direkte samarbejde, efter at Baun, Prenter og Glenthøj havde afholdt to møder i et nedsat redaktionsudvalg. Prenter gjorde det med ordene ”uden bitterhed eller anklage mod nogen. Tværtimod er jeg taknemmelig for alt, hvad jeg har lært, og for de timer, vi har haft sammen, inden den atmosfære bredte sig, som jeg ikke kan tage mere” (citeret fra fortroligt notat udarbejdet til ”Viborg-kredsen” af Glenthøj forud for mødet d. 12. feb. 1964). I det fortrolige notat påtog Glenthøj sig ansvaret for den opståede ”malaise” (ildebefindende) i kredsen. I en supplerende redegørelse til Viborg-kredsen understregede Prenter, at Glenthøjs sagsfremstilling var korrekt, men tilføjede så, at han især ved de to møder i det lille redaktionsudvalg havde fået det indtryk, at man var kørt fast i kredsen, ikke på grund af uovervindelige teologiske uoverensstemmelser, men på grund af en udbredt usikkerhed og mangel på tryghed og tillid mellem to grupperinger inden for kredsen. I den situation skønnede Prenter, at det var bedst for det videre arbejde, at han trådte ud. Sluttelig understregede Prenter, at kredsen ikke måtte bebrejde Glenthøj noget. Havde nogen behov for at komme med bebrejdelser, kunne man rette dem mod ham. I solidaritet med Prenter fulgte Baun Prenter og overlod alt initiativ til Glenthøj. Glenthøj bad så kredsen om på et lukket møde, hvor han ikke var stede, at tage stilling til den fremtidige ledelse. Man valgte en ledelse på fem med provst Sv. Aa. Nielsen som leder og Glenthøj som sekretær.

⁶⁷¹ Om fundamentalisme se Kapitel 8 om NORVs sprogbrug og begreber.

⁶⁷² I mødet deltog rådgivende gæster, bl.a. daværende sognepræst Gerhard Pedersen (1931-2010) (Studsgaard 1965-up. FKS-privatarkiv).

⁶⁷³ Pjecen blev udgivet i kommission på J. Frimodts Forlag. IM's officielle forlag var Lohses Forlag, der går tilbage til 1868. Mens August Lodberg (1902-1988) var forlagsleder, købte man Frimodts Forlag, der havde været ejet og drevet af Frimodt-familien i to generationer. Bøger, som IM ikke ønskede 100 % at identificere sig med, udsendte man på Frimodts Forlag, jf. Nielsen 1993:20.



kirke til opvågnen og besindelse. Man ønskede som en reformbevægelse inden for Folkekirken at kalde til samling på Bibelens og bekendelsens grund. Pjecen var trykt i et stort oplag og blev blandt andet sendt til samtlige præster i Folkekirken, til lærere og studerende ved de teologiske fakulteter, til menighedsrådsmedlemmer, folketingsmedlemmer og en række ledere i kristelige organisationer. Pjecen vakte en betydelig debat og blev trykt i 39.500 eksemplarer. I de følgende år udsendte kredsen bag *Kirkens Ja og Nej* knapt 50 pjecer, ligesom udgiverne deltog i en række debatmøder.⁶⁷⁴

De mange debatindlæg, som udgivelsen af pjecen *Kirkens Ja og Nej* forårsagede, blev samlet i ”Presseklip fra debatten om *Kirkens Ja og Nej*”. Som afløser for ”Presseklip” påbegyndte kredsen bag *Kirkens Ja og Nej* udgivelsen af tidsskriftet *Kirkelig Information*. I præsentationsnummeret januar 1966 blev det påpeget, at bladets primære opgave var at holde sine læsere underrettet om det væsentligste i den kirkelige debat og den dermed sammenhængende moraldebat.

Ved 10-års jubilæet for udsendelsen af pjecen *Kirkens Ja og Nej* redegjorde sognepræst lic.theol. J. Glenthøj for pjecens anliggende.⁶⁷⁵ Ved 40-års jubilæet i 2004 udkom *Kirkelig Information* som et fyldigt jubilæumsnummer med artikler om bevægelsens historie og en række hilsener heriblandt organisationerne i De Otte.⁶⁷⁶

Bladet *Kirkelig Information* udkom i mange år, sidste redaktør var pastor emeritus Svend Erik Larsen (f.1942). Grundet dalende abonnementstal er det erstattet af nyhedsbreve og information på nettet. Formand for Kirkelig Samling om Bibel og Bekendelse er pastor emeritus H.O. Okkels (1935-2019), der i en telefonsamtale 3. februar 2014 har oplyst mig om, at man ikke har medlemmer som Fællesskabet Kirkelig Fornyelse, men han skønner, at ca. 100 står bag bevægelsen, eller kan opfattes som tilsluttede.

3. NORV's holdning til *Kirkens Ja og Nej* – kritik af bibelsynet

NORV havde på Snoghøj mødet i markante vendinger formuleret sin grundholdning til pjecen *Kirkens Ja og Nej* og kredsen, som stod bag. NORV's position var, at han stod udenfor og vurderede, om denne reformbevægelse kunne skabe varig fornyelse i Folkekirken. Som den eneste i debatten kritiserede han pjecens bibelsyn for manglende

⁶⁷⁴ Ulsdal 1985:22-32, 47-60, 74-77.

⁶⁷⁵ Glenthøj 1974:124-125. Glenthøj nævnte tillige, at man havde ændret navn til Kirkelig Samling om Bibel og bekendelse for bedre at få formidlet, at man ville være kirke i Bibelens forstand, Guds folk med nådegaverne og lemmerne, der samvirkede, styrkede, støttede og led sammen.

⁶⁷⁶ Om De Otte: I slutningen af 1980'erne blev der etableret et mere formaliseret samarbejde eller lederforum, kaldet De Otte mellem følgende kirkelige organisationer. 1. Dansk Bibel-Institut (DBI). 2. Evangelisk Luthersk Missionsforening (ELM). 3. Fællesskabet Kirkelig Fornyelse (FKF). 4. Indre Mission (IM). 5. Kirkelig Samling om Bibel og Bekendelse (KSBB). 6. Kristeligt Forbund for Studerende (KFS). 7. Luthersk Mission (LM). 8. Menighedsfakultetet (MF). Disse organisationer har optrådt sammen i en række situationer.



klarhed.⁶⁷⁷ Han udtalte flere anerkendende ord og mente, at pjecen stort set var i overensstemmelse med Bibelen, men han rejste tre kritiske spørgsmål.

Kirkens Ja og Nej fastslog, at Guds ord, som det findes i de profetiske og apostolske skrifter, var autoriteten i kirken.⁶⁷⁸ NORV ville vide, om det var en klar bekendelse til *Skriften alene* som autoriteten i kirken, eller det snarere var en bekendelse til Skriften plus en eller anden menneskelig myndighed, der skulle afgøre, hvad der i eller bag de bibelske skrifter var Guds ord?⁶⁷⁹

NORV glædede sig over, at der blev sagt et klart nej til det, han kaldte ”den vilde subjektivisme”, som, han mente, længe havde hærget Folkekirken. Men han savnede et lige så klart nej til det, han kaldte den ”ugudelige traditionalisme”, som han mente kunne skjule sig bag det, han kaldte ”en luthersk konfessionalismes bibel- og bekendelsestro facade”.⁶⁸⁰ NORV stillede det retoriske spørgsmål, om man ville underkaste sig den kirkelige tradition og det kirkelige læreembede?⁶⁸¹

Mens mange kredse i Folkekirken udtalte sig kritisk om pjecen *Kirkens Ja og Nej*, fordi man hævdede, at pjecen trak frontstillingerne i Folkekirken unødvendigt og urimeligt skarpt op, var NORV kritisk, fordi pjecen efter hans vurdering ikke var markant nok. Dermed udtalte han for første gang en offentlig skepsis over for personer, som han hidtil havde samarbejdet med i for eksempel KFS. NORV’s kritik fremtrådte endnu skarpere, fordi personer fra LM og ELM, som delte bibelsyn med NORV, ikke udtalte samme skepsis over for bibelsynet i pjecen *Kirkens Ja og Nej*. Det gjaldt LM’s landsformand Aage Jensen, LM’s senere landsformand Gunnar Svendsen, efterskoleforstander Hans Peter Mogensen, højskolelærer, redaktør Frode Thorngreen, LMH-forstander Johannes Christensen og lektor Oscar Børløs Jensen.⁶⁸² Når folk fra

⁶⁷⁷ Kronik i *For Fattig og rik* 17.01.1965. Bilag 13-V.3.

⁶⁷⁸ *Kirkens Ja og Nej*:5.

⁶⁷⁹ Kronik i *For Fattig og rik*.

⁶⁸⁰ Kronik i *For Fattig og rik*.

⁶⁸¹ Kronik i *For Fattig og rik*.

⁶⁸² Aage Jensen (1910-1991) var oprindelig diakonuddannet, men blev kornhandler. Han var 1960-1971 landsformand for LM. Kommenterede *Kirkens Ja og Nej* i *Jydske Tidende* 02.03.1965.

Gunnar Svendsen (1922-2007) var mølleriejer, men afhændede møllen og ernærede sig som afdelingssekretær for LM på Bornholm. Han var 1971-1986 landsformand for LM. Kommenterede *Kirkens Ja og Nej* i *Missionsvennen* 3/1965.

Hans Peter Mogensen (1935-2004) var læreruddannet og forstander for LM’s efterskole i Løgumkloster 1963-96. Han kommenterede *Kirkens Ja og Nej* i skolens organ *Gry*.

Frode Thorngreen (1905-1989) var læreruddannet. Han begyndte som folkeskolelærer i Nordsjælland, men var i årene 1961-1973 højskolelærer på Unge Hjem Højskole. Han var en årrække redaktør af LM’s organ *Budskabet*. Thorngreen var i mange år redaktør af bevægelsen Ordet og Israels blad og var en del år formand for LM’s forlag, der i 2012 blev en del af forlagsgruppen Lohse. Thorngreen redigerede også LM’s 100-års jubilæumsskrift *På Ordets grund*, der udkom i 1968. Han kommenterede *Kirkens Ja og Nej* i *Budskabet* 1/1965.

Johannes Christensen kommenterede *Kirkens Ja og Nej* i forord til den danske udgave af Arthur Bergs bog *Vi er alle præster*.



LM reserverede sig over for pjecen *Kirkens Ja og Nej*, var det på grund af pjecens svage syn for betydningen af lægmandsforkyndelse.

Den organisation, der mest helhjertet bakkede op om pjecen *Kirkens Ja og Nej* var Kirkeligt Forbund af 1933, der med citater fra egne dokumenter påviste, at *Kirkens Ja og Nej* videreførte, hvad Kirkeligt Forbund af 1933 havde arbejdet for siden dets oprettelse.⁶⁸³

4. Konfrontation

NORV's position var, at han udfordrede kredsen bag *Kirkens Ja og Nej* til konkret stillingtagen over for dem, han kaldte vranglærere. Den strategi udfoldede han første gang til et KFS-møde den 19. februar 1965 i København, hvor en af underskriverne sognepræst, lic.theol. Jørgen Glenthøj talte om *Kirkens Ja og Nejs* anliggende. Her spurgte NORV under henvisning til en debat i *KD*, om P. G. Lindhardt havde en selvfølgelig hjemstedsret som præst i Folkekirken. I sit svar bestred Glenthøj det. Da fortsatte NORV med at udfordre Glenthøj med hensyn til biskop Bauns ordinationspraksis. NORV glædede sig over, at Baun indtil dato havde nægtet at ordinere kvindelige teologer, men udfordrede Glenthøj til stillingtagen til, at Baun ikke havde nægtet at ordinere dem, NORV kaldte mandlige vranglærende kandidater. I sit svar ville Glenthøj ikke offentligt kritisere Bauns ordinationspraksis, men understregede, at der stadig var meget uafklaret, som vi i fællesskab måtte lide os igennem, inden vi nåede frem til klarhed over, hvad der var den rette stillingtagen.⁶⁸⁴

Da kredsen bag *Kirkens Ja og Nej* havde indbudt til det store stævne den 19.-20. april 1965 på Nyborg Strand fortsatte NORV sin konkrete udfordring til stillingtagen. Hans standpunkt var, at provst Svend Aage Nielsen (1910-2000) havde udvist for stor tolerance over for P.G. Lindhardt. NORV nævnte også én konkret vranglærer og spurgte med henvisning til biskop Baun, om der kunne gives kollats til dem, der forkyndte et anderledes evangelium?⁶⁸⁵ Det direkte spørgsmål udløste ifølge referatet fra mødet stor irritation, hvor blandt andet Jørgen Glenthøj var optaget af at få nedsat arbejdsgrupper i hvert stift til at videreføre den teologiske debat, som pjecen havde rejst. NORV fastholdt i et nyt indlæg, at forsamlingen nu stod i en valgsituation, og han stillede det spørgsmål, som profeten Elias havde stillet på Karmels bjerg i 1 Kong 18: "Hvor længe vil I blive ved at halte til begge sider?" NORV's udfordrende

Oscar Børlos Jensen kommenterede *Kirkens Ja og Nej* i *Kyrka och Folk* 6/1965 og i *KD* 12.02.1965.

⁶⁸³ *Vor Kirke* 1/1965:1-2.

⁶⁸⁴ KFS-mødet med debatten mellem NORV og Jørgen Glenthøj blev fyldigt beskrevet i *KD* 01.03.1965. *KD* nævnte også, at NORV tog udgangspunkt i en kronik af prof. N.H. Søb i *KD* 14.12.1964, hvor han havde rettet følgende spørgsmål til Prenter: "Vi er dog vel tilmed enige om, at en røst som Lindhardts har selvfølgelig hjemstedsret i vor kirke, og at dette ikke er udtryk for folkekirkelig laden stå til, men for bundetheden til evangeliet alene." Eftersom Prenter endnu ikke havde svaret, udfordrede NORV Glenthøj til at tage stilling til Søb's spørgsmål.

⁶⁸⁵ Studsgård 1965:11.



spørgsmål var, om den sag, kredsen bag *Kirkens Ja og Nej* havde rejst, nu skulle tales bort i ord og ord og ord, som alligevel i sidste ende ikke betød noget? Eller ville man tage skridtet og bryde med dem, der forkyndte ”et anderledes evangelium”, og afstå fra enhver form for samarbejde med dem?⁶⁸⁶

I modsætning til NORV's konfrontatoriske tilgang valgte lektor Børlos Jensen at formulere en lidt klarere teologisk linje som optakt til det begyndende gruppearbejde i stifterne og fik mødets opbakning til det. Glenthøj derimod tildelte NORV en offentlig irettesættelse, fordi han havde rettet det hårde skyts mod biskop Baun, som var en broder, der havde båret dagens byrde og hede.⁶⁸⁷ Det var tydeligt, at kredsen bag *Kirkens Ja og Nejs* første Nyborg Strand-møde afslørede ikke alene teologisk uenighed mellem NORV og Glenthøj, men også en meget forskellig vurdering af, hvordan det videre arbejde skulle forløbe.

I 1965 udsendte kredsen bag *Kirkens Ja og Nej* syv kronikker og et præludium, der uddybede indholdet i den oprindelige pjece. Professor Regin Prenter og provst Sv. Aa. Nielsen skrev om bibelsynet. Prenter understregede, at man ikke kunne lukke øjnene og overtage det 16. eller det 17. århundredes gammeldags bibelopfattelse. Hans klare standpunkt var, at man måtte studere Bibelen med de metoder, som virkelig sandhed og redelighed krævede. Idet Prenter fastholdt den historiske kritik, sagde han samtidig nej til det, han kaldte en overlegenhed over for Bibelen, som han mente, at der oftere og oftere blev demonstreret i kirken. Prenter var især kritisk til det, han kaldte en påfaldende svaghed i kirken over for populære flertalssynspunkter.⁶⁸⁸

Sv. Aa. Nielsen tog udgangspunkt i, at en gang tørnede et gammelt og et nyt bibelsyn sammen. Det var dengang, Vilhelm Beck formulerede sine berømte ord: ”På knæ for Bibelen, I professorer”.⁶⁸⁹ Provst Nielsen understregede, at der fandtes nogle, som endnu havde det gamle syn, men stort set havde det nye sejret. Som belæg for det henviste han til fortolkningerne i Dansk Bibelværk for Menigheden fra Lohses Forlag, hvor det tydeligt fremgik, at for eksempel skabelsesberetningen ikke længere ansås for at være historisk.⁶⁹⁰

I 1966 udsendtes inspireret af kredsen bag *Kirkens Ja og Nej* og med bevægelsens formand, provst Erich Petersen Alshauge (1907-2006) som anbefaler studiebogen *Hvad siger kirken?* for at inspirere til øget studiekredsarbejde over pjecen *Kirkens Ja og Nej*. I *Hvad siger kirken?* understregedes det, at vejen frem i bibelsynsspørgsmålet var på den ene side at sige nej til den radikale bibelforskning og på den anden side at afvise fundamentalismen eller verbalinspirationslæren for så at læse Skriften i tillid og lydhed og leve sammen med Kristus og i kirkens fællesskab i bøn om Helligåndens

⁶⁸⁶ Studsgård 1965:14-15.

⁶⁸⁷ Studsgård 1965:15.

⁶⁸⁸ Prenter 1964:8-9.

⁶⁸⁹ Nielsen 1965:23.

⁶⁹⁰ Nielsen 1965:23.



vejledning.⁶⁹¹ Da ville man få den vejledning både dogmatisk, etisk og praktisk, som man behøvede.⁶⁹²

I *Dansk Kirkeliv* i 1974 gav Glenthøj en samlet fremstilling af pjecen *Kirkens Ja og Nejs* anliggende. Man ville ikke blot være en ny kirkelig retning, Man ville sætte ord på og bekende indholdet af ordinationen. Gruppen bag *Kirkens Ja og Nej* mente, at der i Folkekirken var to kirkesyn:

- Kirken bestemt ud fra C.A. 7 og 8 som en bekendelseskirke, hvor ordet forkyndes rent og purt og sakramenterne forvaltes efter Kristi indstiftelse.
- Folkets kirke som man talte om i Folketinget og i massemedierne. Gruppen bag *Kirkens Ja og Nej* mente, at de to syn stod i en sådan indbyrdes modsætning, at de ikke ville kunne leve med samme hjemstedsret i Folkekirken. Ifølge Glenthøj ønskede man at fremme en indbyrdes samtale om de to syn i Folkekirken for med udgangspunkt i kirkens historiske bekendelse at skabe klarhed i Folkekirken. Glenthøj understregede, at man lagde vægt på at tale Guds bud ind i folks samvittighed, eftersom Guds evangelium ikke kunne høres til tro og vækkelse og liv i menigheden, hvis ikke Guds bud blev forkyndt. Derfor gik de ind i kampen for folkeadressen (1964) om en ægte seksualvejledning på buddets grund. Derfor gik de ind i kampen imod abortlovgivningen og imod pornolovgivningen. Glenthøj pointerede, at på grund af den holdning blev de opfattet som krigskarle, der altid var på krigsstien, men han lagde vægt på, at de higede efter at være ægte kirke, ægte bekendere, men ikke provokatører.

NORV troede ikke på, at en dialog mellem de forskellige kirkeforståelser i Folkekirken ville føre til noget positivt. Han mistede i stigende grad troen på, at kredsen bag *Kirkens Ja og Nej*/Kirkelig Samling om Bibel og Bekendelse ville bringe nogen fornyelse i kirken og blev mere og mere overbevist om, at kredsen bag *Kirkens Ja og Nej* blot ville medføre ord uden handling.⁶⁹³ Da NORV i en artikel i 1996 skildrede den folkekirkelige situation, nævnte han, at kredsen bag *Kirkens Ja og Nej* langsomt var sygnet hen og havde mistet lægfolkets opbakning.⁶⁹⁴

5. Sammenfatning.

NORV havde to hovedindvendinger mod Den Højkirkelige Bevægelse.

Han mente ikke, at den tilstrækkelig klart fastholdt Skriften alene som autoriteten i kirken. Man føjede den kirkelige tradition og det kirkelige embede til.

Han mente, at man i Den Højkirkelige Bevægelse talte om det kirkelige embede, så man stod i fare for at fordunkle NT's klare vidnesbyrd om Kristus som den eneste mellemmand mellem Gud og mennesker og dermed tilsløre Jesu frelsesgerning.

⁶⁹¹ Schou 1966:10.

⁶⁹² Schou 1966:12.

⁶⁹³ NORV's bror Carljohan Rasmussen, der hele sit liv har været aktiv i IM på Fyn og bl.a. en overgang har været med i ledelsen af MF, har over for sognepræst Johannes Eriksen (f.1935) redegjort for NORV's syn på kredsen bag *Kirkens Ja og Nej* (Eriksen 2009up).

⁶⁹⁴ NORV 1996:27.



NORV mødte fra begyndelsen kredsen bag pjecen *Kirkens Ja og Nej* med skepsis. Han troede ikke på dens dialogholdning og gik derfor aldrig ind i et samarbejde ud fra kredsens egne præmisser. Modsat oplevede kredsen bag *Kirkens Ja og Nej* ham som provokerende og med en urimelig kritisk holdning til Folkekirken.



VI. Bibellæser-Ringen

I dette kapitel vil jeg undersøge, hvorfor NORV ville etablere Bibellæser-Ringen i Danmark, og hvordan han arbejdede for at nå sit mål. Mit kildemateriale er især de fyldige breve, som NORV skrev og modtog i denne sag samt referaterne fra de forskellige komitemøder. Mange mødereferater fra diverse foreninger er korte beslutningsreferater, og hvis der i en organisation er uenighed, vælger man ofte i referatet at skrive sig ud af uenigheden, så det bliver intetsigende. I Bibellæser-Ringens referater fra de forskellige komitemøder er mødedeltagernes indlæg fyldigt refereret, også når de hver især vurderede, om forskellige navngivne personer var bibeltro nok til at kunne blive brugt som skribenter. Det muliggør, at man præcist kan fremstille de forskellige positioner. Men først lidt om Scripture Union og dets tidligere historie i Danmark.

Scripture Union blev stiftet i England i 1867 som et arbejde blandt børn med bibelfortælling og bibelundervisning i centrum. Scripture Union var fra begyndelsen et interkonfessionelt arbejde.⁶⁹⁵ Allerede i 1868 afholdt man den første børnelejr. I 1879 traf man en vigtig beslutning om at udarbejde bibelkort, en bibellæseplan med angivelse af 12-15 bibelvers til læsning hver dag. Fra 1880 begyndte man at udarbejde en systematisk plan, så man i løbet af fire år læste hele NT og dele af GT. Senere differentierede man, så der blev bibelkort for forskellige grupper – børn, unge og voksne. Man understregede, at Guds ord skal læses opmærksomt og under bøn. Derfor anbefalede man fra begyndelsen, at man inden bibellæsningen bad Gud velsigne læsningen. Endelig opfordrede man til efter bibellæsningen at finde et *nøgleord* i teksten og eventuelt lære det udenad. Jesus var det store forbillede med ordene: ”Mennesket skal ikke leve af brød alene, men af hvert ord, der udgør af Guds mund” (Matt 4,4).⁶⁹⁶

I begyndelsen lavede Scripture Union ikke bibellæseplaner med forklaringer. Det begyndte man først med i 1920’erne. Scripture Union i England (og en række andre lande, hvor man hurtigt kom i gang) lagde vægt på to ting: 1. At samle børn og unge til søndagsskole og i junior-/ungdomskredse samt på lejre, hvor det centrale var at lukke Bibelen op for tilhørerne. 2. At motivere dem og give dem materiale til selv at læse Bibelen.

⁶⁹⁵ Hews understregede i sit brev 10.02.1966 til NORV, at Scripture Union som bibellæserbevægelse ikke ønskede at blive forbundet med et bestemt kirkesamfund.

⁶⁹⁶ Scripture Union påbegyndte første gang arbejde i Danmark i 1882, hvor arbejdet varede indtil 1957. Arbejdet blev reetableret 1959 på en fælleskirkelig basis, men ophørte allerede i 1962. NORV fik genetableret Scripture Union i Danmark i 1966 under navnet *Bibellæser-Ringen* med udsendelse af bibellæseplaner. I 2024 skiftede *Bibellæser-Ringen* navn til *Bibelnøglen*. Om Scripture Union: Sylvester 1984; Sylvester 1993; Hews 2000.



I tillæg til bibelkortene udsendte man derfor børne- og ungdomsblade, som understregede vigtigheden af at tro på Jesus og leve sit liv i efterfølgelse af ham, og at læse dagligt i Bibelen efter bibelkortets anvisning.

Det er utroligt, hvor hurtigt Scripture Unions materiale blev spredt. Dels var der i vækkelsestiden en hunger efter Guds ord, og dels lykkedes det Scripture Union i England at få mange frivillige involveret, bl.a. handelsrejsende, advokater m.fl. Efter jernbanens oprettelse rejste mange englændere til de europæiske lande, og adskillige havde Bibelen og Scripture Union materiale med sig både på ferie- og erhvervsrejser. På den måde fik man bibelambassadører ikke alene i europæiske lande, men verden over. I Det Danske Bibelselskabs årsberetning for 1887, hvor man nævner bibelsagen i forskellige lande – herunder Japan – gør man udtrykkeligt opmærksom på bibelforeningen Scripture Union og siger, at den på det tidspunkt havde mere end 4.800 medlemmer i Japan. I Scripture Union blev alle, der regelmæssigt modtog bibelkortene, regnet for medlemmer. Det hele blev styret fra hovedkontoret i London. Man satsede så på i så mange lande som muligt at have en sekretær, der sørgede for, at et-års-kortene blev oversat til nationalsproget, mens de normalt blev trykt i England. Den nationale sekretær skulle så sørge for – bl.a. ved hjælp af regionale sekretærer og andre medhjælpere – at bibelkortene nåede så langt ud som muligt. Desuden var det sekretærens opgave at få oversat og distribueret ugentlige eller månedlige blade, småskrifter o.lign., der kunne understøtte medlemmernes bibellæsning.

Scripture Union i Danmark

Scripture Unions leder Tom Bishop besøgte Danmark i 1882, hvor han holdt møder i København og Vejle. Allerede i 1883 udkom de første bibelkort på dansk, der blev trykt i 2000 eks., og samtidig påbegyndte man udgivelsen af Kristelig Børnetidende, et søndagsskoleblad, der især indeholdt historier for børn, som dels opfordrede dem til at tro på Jesus og leve deres liv med ham og dels opfordrede til bibellæsning. Bibelkortene blev udgivet af *Ungdommens Forening til Læsning af Bibelen*, der klart fremtrådte som en afdeling under hovedkontoret i London. Gårdmissionær V. Wright blev i 1883 den første danske sekretær for Scripture Union, og i de følgende år var der stadig vækst. I 1884 trykte man 3.000 bibelkort, hvor de 1.000 var tiltænkt sømænd, i 1887 4.000 og i 1888 5.000 bibelkort.⁶⁹⁷ Wright blev i 1909 efterfulgt af Caroline Eigtved som sekretær for Scripture Union i Danmark. Caroline Eigtved var hele livet meget aktivt engageret i kirkeligt børnearbejde. I hendes sekretærtid blev bibelkortene fortsat trykt i London – i gennemsnit i 1.500 eksemplarer – men hun stod for distribueringen. I 1933 gav Caroline Eigtved sekretæropgaven videre til sin søsters søn, Viggo Pade, der netop da var blevet præst i Nørre Sundby. Viggo Pade var sekretær for Scripture Union indtil 1938, hvor han døde af gigtfeber kun 34 år gammel.

⁶⁹⁷ Holt 1940:74-75; Sylvester 1984:41; Kofod-Svendsen 2001:47-49.



I årene 1939-1957 var sognepræst Børge Hjerl-Hansen (1900-1975) sekretær for Scripture Union i Danmark. Hjerl-Hansen var sekretær i KFUM's Centralforening i København, inden han i 1932 blev præst ved Messiaskirken i Hellerup.

I hans sekretær tid omtales Foreningen til Læsning af Bibelen (Scripture Union) i Paul Nedergaards *Kirkelig Haandbog*, hvor det under Kirkelig vejviser i 1943 hedder: "Den vil fremme daglig læsning af Bibelen. Enhver, der er i besiddelse af foreningens årlige bibelplan og følger den fra dag til dag, betragtes som medlem. For de ganske unge udgives en særlig plan." Det samme siges i 1947, mens den i 1951 og 1955 nævnes under navnet Verdensforeningen til Bibellæsningens Fremme, stadig med Hjerl-Hansens adresse og ganske få ord om arbejdet. Fra og med Nedergaards 1959-udgave er der ikke omtale af foreningen.

I Hjerl-Hansens sekretærtid steg medlemstallet fra 3.000 i 1941 til 16.000 i 1948. I 1948 blev der indledt et samarbejde med Det Danske Bibelselskab, sådan at teksterne til daglig bibellæsning blev udarbejdet af Scripture Union og afleveret af Hjerl-Hansen til Bibelselskabet, der havde hovedansvaret for trykningen. Det fremgik af bibellæseplanen, at det var et samarbejdsprojekt med omtale af både Det Danske Bibelselskab og dens danske afdeling, der fra 1948 tog navnet *Verdensforeningen til Bibellæsningens Fremme*. Bibelselskabet ønskede af flere grunde at være medudgiver af en bibellæseplan. Samarbejdet mellem Børge Hjerl-Hansen og Det Danske Bibelselskab ophørte imidlertid i 1950.⁶⁹⁸ Hjerl-Hansen fortsatte imidlertid udgivelsen af Scripture Unions bibelkort, der normalt blev trykt i 12.000 eksemplarer. De blev især distribueret gennem KFUM & K og nogle kirker, som Hjerl-Hansen havde kontakt med. Dog blev kontakten mellem Hjerl-Hansen og Scripture Unions hovedkontor stadig svagere, indtil han fratrådte som sekretær i 1957; samme år søgte han sin afsked fra Messiaskirken.⁶⁹⁹

Efter 2. Verdenskrig kom der en ny ledergeneration i Scripture Union. Den var optaget af at afvikle Englands åndelige overherredømme og i stedet fremskynde dannelsen af selvstændige, nationale bibellæserrings-bevægelser, hvor Scripture Union i Storbritannien optrådte som en primus-inter-pares bevægelse. Under denne decentralisering stod det klart, at Scripture Unions arbejde var nede i en bølgedal i de nordiske lande. På adskillige møder i 1956 og de følgende år blev det drøftet, hvordan man kunne etablere selvstændige nordiske bibellæsningsbevægelser. I Danmark var kontakten med Børge Hjerl-Hansen ved at ebbe ud, og samtidig havde man fået henvendelse fra brødrene Poul og John Madsen, der ønskede at bruge og distribuere Scripture Union-materiale, ligesom Johannes Gylling (1907-1975) brugte oversat Scripture Union materiale i sit børnearbejde i Kristent Fællesskab.

⁶⁹⁸ Fremstillingen af samarbejdet mellem Hjerl-Hansen og Det Danske Bibelselskab bygger på, at jeg har fået fuld adgang til Bibelselskabets arkiv. Men ud fra kildematerialet er det lidt vanskeligt at forstå, hvorfor samarbejdet mellem Hjerl-Hansen og Bibelselskabet ophørte.

⁶⁹⁹ Kofod-Svendsen 2001:50-51



For at finde den rette vej frem besluttede Scripture Unions ledelse at foretage flere studierejser til de nordiske lande. Af deres fyldige rapporter og diverse bestyrelsesprotokoller fremgår det, at man var meget bevidst om kurs og linje forud for etableringen af et arbejde i de nordiske lande. Man ønskede konsekvent at knytte til ved personer, der var klart bibeltro, som kunne vinde bred tilslutning i bibeltro kredse, og som var så overbevist om bibellæsningens betydning, at de også ville ofre tid og kræfter på sagen. Under disse drøftelser betonedes Poul Madsen fra Kristent Fællesskab, at hvis Scripture Union skulle slå igennem i Danmark, skulle de ledende folk i arbejdet være evangeliske lutheranere. Selv om han selv brændte for at fremme bibellæsning, mente han, at det ville gavne sagen bedst, hvis han ikke blev medlem af en kommende komité. De forskellige rapporter viser, at Scripture Union-folkene var overbevist om, at der måtte gøres noget for at fremme bibellæsning i Skandinavien. Dog skelnede rapporterne mellem Norge og Danmark. I Norge fandtes mange evangeliske præster inden for Folkekirken, mens situationen blev tegnet meget dystert i Danmark.

Resultatet af de mange drøftelser og overvejelser blev dannelsen af en komité med repræsentanter for Folkekirken og flere frikirker. Det lå i luften, at den skulle sammensættes af folk fra Folkekirken, der også kunne samarbejde med frikirkerepræsentanter, og frikirkerepræsentanter, som kunne samarbejde med folkekirkelige. Komiteen kom til at bestå af sognepræst Georg Bartholdy (formand), landsretssagfører Hans B. Holm, sognepræst Aage Bjerno, præst Knud Wümpelmann, lektor O. Børlos Jensen og bankfuldmægtig Johannes Gylling (sekretær).

Komitéen begyndte sit arbejde august 1959 og udsendte to serier bibellæseplaner med bibelforklaringer for henholdsvis store børn og unge under navnet *Ungdommens Bibelnoter*. Det lykkedes imidlertid ikke for komitéen at få indgang i det danske kirkeliv. Allerede i efteråret 1960 holdt komitéen op med at trykke nye bibellæseplaner og virkede så som en afviklingskomité, der prøvede at få solgt de mange udaterede trykte bibellæseplaner, der stod i store kasser i Gyllings kælder. I foråret 1961 besøgte Gylling for sidste gang Scripture Unions hovedkontor i London. I 1962 døde komitéens formand Georg Bartholdy, og ikke så længe efter måtte den altid arbejdsomme Gylling efter ordre fra sin læge nedtrappe sin arbejdsindsats.

Jeg tror, der især er tre årsager til, at komitéen ikke fik en varig betydning i dansk kirkeliv:

1. De gode mennesker i komitéen havde reelt ikke/tog sig ikke tid til at præsentere bibellæsningsmaterialet for præster, ungdomsmedarbejdere, forkyndere osv. Det blev ikke til så meget, når der kun var Gylling til at gøre arbejdet.
2. Som oversætter og redaktør var Gylling ikke nogen mester. Materialet fremtrådte for meget som en oversættelse. Der var et stort behov for, men ingen ressourcer til produktudvikling.
3. Baggrunden for Scripture Unions nyetablering efter Hjerl-Hansens mangeårige indsats var frikirkelig. Selv om man fik en folkekirkepræst som formand og andre fra Folkekirken i komitéen, var frikirkeforbindelsen til arbejdet så stærk,



at det blev en hindring for indgang i folkekirkelige kredse, både folkekirkemenigheder og missionshuse. Man burde have lyttet mere til Poul Madsens ord om, at hvis Scripture Union skulle slå igennem i Danmark, skulle de ledende folk i arbejdet være evangeliske lutheranere.⁷⁰⁰

Da Scripture Union blev etableret i Norge 1964 som Bibelleseringen, blev vedtægterne formuleret, så det blev et fælleskirkeligt arbejde, og samtidig blev der vedtægtsmæssigt sikret et tæt samarbejde mellem det evangelikale studentearbejde og Scripture Union, som det også er tilfældet i den engelsktalende verden.⁷⁰¹

Lederen af Bibelleseringen Marie Wilhelmsen (1927-1989) var af Scripture Union blevet opfordret til at etablere et Scripture Union arbejde i Danmark.⁷⁰² Af Wilhelmsens breve til NORV fremgår, at hun foreslog, at man i Danmark burde begynde et Scripture Union arbejde med udgangspunkt i KFS, LM og Kristent Fællesskab, eventuelt ved i begyndelsen at udsende en oversættelse af den norske *Bibelnøkk*.⁷⁰³

1. Konfessionstroskab

Af NORV's svarbrev til Wilhelmsen fremgik, at han helst ville have IM og KFUM & KFUK med. Men i brevet gav han også til kende, at det efter hans vurdering ville være vanskeligt, fordi mange inden for IM's ledelse efter hans vurdering var stærkt på vagt både over for angelsaksisk og reformert indflydelse og også over for indflydelse fra norsk pietisme og vækkelseskristendom.⁷⁰⁴ Men han ville bestemt gøre et forsøg og tage en samtale med de respektive ledere om sagen. Så var det imidlertid hans vurdering, at skulle man gøre sig håb om at få dem med, gik det næppe an at gøre en eventuel dansk komite fælleskirkelig. Lykkedes det ikke at få IM og KFUM & KFUK med, vurderede NORV, at det ville blive vanskeligt at få den store tilslutning. Dog troede han, det ville være muligt at få LM og Kristent Fællesskab med og måske også nogle af de frikirker, der var tilsluttet Evangelisk Alliance. Problemet med frikirkerne, som han så det, var dels, at de var små og uden større indflydelse i Danmark, og dels at de med, ville en dansk Scripture Union i flere kredse blive mødt med megen

⁷⁰⁰ Kofod-Svendsen 2001:52-56.

⁷⁰¹ Referat af Bibelleseringens komitemøde 21.10.1964.

⁷⁰² Brev af Marie Wilhelmsen 15.09.1964 til NORV. Om Scripture Unions samlede historie i Danmark: Kofod-Svendsen 2001:47-67.

⁷⁰³ Breve af Marie Wilhelmsen 12.10.1964 og 24.10.1964 til NORV. Alt arkivmateriale om Scripture Union i Danmark/Bibellæser-Ringen findes i deres arkiv. Det gælder fx referater fra alle komitemøder, vedtægter, diverse materiale om udarbejdelse og brug af bibellæsningsmateriale samt forskellige breve m.m.

⁷⁰⁴ Med udtrykket "norsk pietisme og vækkelseskristendom" mente NORV uden tvivl en kristendomsforståelse, der lagde stærkt vægt på viljesafgørelsen i omvendelsen kombineret med et svagt dåbssyn og en from livsstil præget af adiafora-spørgsmålene (Jf. Larsen 2011:307-308).



skepsis og ængstelse for ”fremmed og farlig indflydelse”. NORV var alligevel personlig indstillet på, at Scripture Union i Danmark burde etableres på en økumenisk basis, som det var sket i Norge, og som det var tilfældet i andre lande.⁷⁰⁵

Den 14. november 1964 skrev LM's ungdomssekretær Johannes Pedersen imidlertid i et brev til NORV, at LM med al sandsynlighed ikke ønskede at være sammen med Kristent Fællesskab om nogen arbejdsopgave.⁷⁰⁶ Pedersen erkendte, at det kunne lyde lidt hårdt, men på det punkt ønskede LM klare linjer. Efter det brev og en samtale med IM's landssekretær Stefan Ottesen (1907-1991) beskrev NORV i et nyt brev til Wilhelmsen, at det kunne ganske enkelt ikke lade sig gøre at etablere et Scripture Union arbejde i Danmark på en fælleskirkelig basis. I brevet redegjorde han så for, at det var nødvendigt at bygge arbejdet på en klar luthersk grund. Hvis man ikke ville se det i øjnene og indrette sig efter det, kunne man risikere at tabe den gode sag på gulvet allerede helt fra start. I et lidt undskyldende sprog tilføjede han i brevet, at det var næsten umuligt for udlændinge at sætte sig ind i, hvor negativt flere reagerede over for samarbejde med Kristent Fællesskab og lignende bevægelser. Derfor ville han heller ikke tage kontakt med Kristent Fællesskab, som han tidligere havde nævnt.⁷⁰⁷

I sit næste brev til Stefan Ottesen for at få ham og IM engageret i dannelsen af et Scripture Union arbejde i Danmark understregede NORV, at arbejdet skulle bygge på luthersk grund, og der ville ikke blive noget samarbejde med Kristent Fællesskab eller andre ikke-lutherske samfund. NORV fremhævede også i brevet, at man ikke ville arbejde på den interkonfessionelle linje, som de praktiserede i Norge.⁷⁰⁸

⁷⁰⁵ NORV's brev 18.10.1964 til Marie Wilhelmsen. Når NORV brugte udtrykket ”økumenisk basis” mente han et samarbejde mellem lutherske og ikke-lutherske evangeliske kristne, sådan som det var sket i Norge. Efter KFS' medlemskab af IFES talte NORV om bibelsk økumenik, hvormed han mente et åndeligt fællesskab, der også i det mindste lejlighedsvist kunne indebære fuldt gudstjenstligt fællesskab mellem lutherske kristne og ikke alene reformerte kristne i betydningen Calvin disciple, men også fællesskab med ”ikke-lutherske” kristne, der snarere tilhørte reformationens venstrefløj og havde et baptistisk dåbssyn og en afvisning af den lutherske lære om realpræsens i nadveren. Som eksempel på denne sidste gruppe kan nævnes Open Plymouth Brethren og Kristent Fællesskab i Danmark, og visse former for baptisme, for eksempel den baptisme der findes i Sydstaterne i USA. NORV's forudsætning for at kunne praktisere, hvad han kaldte bibelsk økumenik, var, at man var enige i bibelsynet og retfærdiggørelseslæren. Var der fuld enighed på de to punkter, var NORV villig til at gå ganske langt i samarbejde. Et eksempel var Lloyd-Jones, som NORV var helt enig med i bibelsyn og retfærdiggørelseslære, hvor NORV aldrig på noget tidspunkt udtrykte kritik af eller reservation over for Lloyd-Jones' markante lære om åndsdaab. Parallelt med ”bibelsk økumenik” talte NORV også om ”Kristus-økumeni”, hvor tankegangen var, at alle genfødte og troende kristne var ét i Kristus, og denne enhed burde synligt manifestes. Om Kristent Fællesskab/Hvide Marker se note 427.

⁷⁰⁶ Johannes Pedersen (1907-1998) var 1961-1974 ungdomssekretær i LM.

⁷⁰⁷ I brev til Marie Wilhelmsen 17.11.1964 gav NORV både sin realpolitiske analyse af situationen i Danmark og sin realistiske vurdering af, hvordan man bedst kom i gang.

⁷⁰⁸ NORV's brev 19.11.1964 til Stefan Ottesen.



Efter at NORV havde besluttet sig for den lutherske linje, stod den udfordring tilbage at få Scripture Unions hovedkontor til at acceptere, at man i Danmark dannede en rent luthersk komite, og at man udelukkende ville bruge evangelisk-lutherske skribenter til at skrive kommentarerne til de bibelske tekster. Den 28. februar 1966 havde NORV i København et møde med Scripture Unions Overseas Secretary Harold G. Ling, der var baptist.⁷⁰⁹ Her lykkedes det at overbevise Ling, der senere fik overbevist den øvrige Scripture Union ledelse om, at et levedygtigt Scripture Union arbejde kun ville kunne etableres i Danmark, hvis det var bundet til den lutherske bekendelse.⁷¹⁰ Årsagen til at Scripture Unions hovedkontor accepterede, at Danmark imod Scripture Unions grundholdning fik lov til at have en særlig Luther-paragraf og samtidig være et fuldgældigt medlem af Scripture Union, kan være, at der allerede i 1959 var blevet etableret en dansk Scripture Union komite sammensat af folk fra Folkekirken og flere frikirker, som kun havde haft en kort levetid.⁷¹¹

Selv om det var besluttet, at Scripture Union arbejdet skulle etableres i Danmark med en luthersk konfessionsbinding, sendte repræsentanter for ikke-lutherske frikirker alligevel venlige breve til NORV, ønskede ham Guds velsignelse over arbejdet og lovede al mulig støtte.⁷¹²

NORV brugte nu målbevidst konfessionsbindingen for at få opbakning og tilslutning til det kommende arbejde. I sine breve til sognepræst, senere biskop Georg Geil (1930-1996) for at få ham til at blive medlem af en kommende komite og for at få provst Anton Westergaard-Jacobsen (1895-1976) til at skrive kommentarer, understregede NORV, at arbejdet i Danmark var helt igennem luthersk.⁷¹³ Da NORV sendte skrivelser til både *Indre Missions Tidende* og Kristeligt Pressebureau for at informere om det nye arbejde, kunne han i en historisk redegørelse ikke komme uden om at nævne, at Scripture Union i Danmark var en direkte underafdeling af det internationale Scripture Union, men han undlod helt at komme ind på, at Scripture Union var fælleskirkeligt, ligesom han i hele fremstillingen brugte ord og vendinger, der ikke skulle kunne vække mistanke i IM om, at den underafdeling af Scripture Union i Danmark, der var etableret med IM's hus som ekspedition, havde relation til noget fælleskirkeligt.⁷¹⁴

Den konfessionsbinding til den lutherske bekendelse, som blev besluttet ved etableringen, er fortsat gældende.⁷¹⁵ Dette var anden gang en dansk organisation, der ønskede at blive medlem af en interkonfessionel, global organisation, fik lov til nationalt at fastholde sin Luther-paragraf. Første gang var i 1898, hvor KFUM fik lov

⁷⁰⁹ Marie Wilhelmsens brev 11.12.1966 til NORV.

⁷¹⁰ Lings breve 09.02.1966 og 14.03.1966 til NORV.

⁷¹¹ Kofod-Svendsen 2001:52-56.

⁷¹² Det gjaldt fx Johannes Gylling i brev 15.01.1966 til NORV. Gylling havde i den tidligere komite fra 1959 været en varm tilhænger af en fælleskirkelig linje. Poul Madsens brev 15.10.1966 til NORV.

⁷¹³ Brev af NORV 25.03.1966 til Geil og brev af NORV 16.07.1966 til Westergaard-Jacobsen.

⁷¹⁴ Henvendelsen til *IMT* var 22.09.1966 og til Kristeligt Pressebureau var 29.12.1966.

⁷¹⁵ §5 i Vedtægter for Bibellæser-Ringen i Danmark, vedtaget 17.03.2007.



til at tiltræde Pariserbasis med det forbehold, at de danske foreninger kunne nægte medlemskab for unge danskere, der ”tilhørte sekteriske samfund, og om hvem man mener at turde forudsætte, at de vil benytte deres indtræden til propaganda”. Også tilrejsende udlændinge kunne man holde ude af foreningen, hvis man skønnede, at der var en risiko for konfessionel splid.⁷¹⁶

2. Bibeltroskab

På NORV's initiativ blev den danske *Scripture Union* komite den 3. april 1966 dannet under navnet Bibellæser-Ringen.⁷¹⁷ Den kom til at bestå af NORV (formand), Asger Højlund og Vilhelm Munch (1917-1991).⁷¹⁸ Man besluttede at udgive bibellæseplanen *Bibelnøglen*. Da Georg Geil havde sagt nej til at indtræde i komitéen, opfordrede man i stedet lektor Oscar Børløs Jensen, der var villig. Da NORV henvendte sig til IM's landssekretær Stefan Ottesen og KFUM & KFUK's generalsekretær Aksel Nielsen (f.1924) for at få tilslutning til det nye projekt og undersøge muligheden for at supplere komiteen med et par medlemmer, der var kendt og mødt med tillid i IM og KFUM & KFUK, orienterede han ifølge referatet af det følgende møde komiteen om, at han havde fået at vide, at blev Bibellæser-Ringen for meget præget af reformert fundamentalisme og norsk pietisme, og fik LM en dominerende indflydelse, ville Bibellæser-Ringen blive mødt med en tøvende holdning, ja ligefrem skepsis.⁷¹⁹

⁷¹⁶ Olesen 1997:92-94; Nielsen 2003:8-9.

⁷¹⁷ Om baggrunden Kofod-Svendsen 2001:58-61; ref. fra det første komite-møde 03.04.1966. I den engelsktalende verden er det almindeligt, at nationale, evangelikale studenterorganisationer er tilsluttet IFES og arbejder blandt studerende på de højere læreanstalter (Johnson 1964; Brown 2006), mens nationale, evangelikale organisationer tilsluttet Scripture Union arbejder blandt gymnasieelever som en del af Scripture Unions generelle børne- og ungdomsarbejde med fokus på lejrarbejde og materialer til fremme af bibellæsning (Laird 1981:153-171; Hews 2000). Eftersom KFS både arbejdede blandt studenter og gymnasieelever, og de forskellige missionsforeninger alle drev børne- og ungdomsarbejde, har Bibellæser-Ringen i Danmark ligesom i de øvrige nordiske lande aldrig haft et børne- og ungdomsarbejde med lejrarbejde m.m., men alene satset på bibellæseplaner og lignende initiativer for at fremme bibellæsning blandt børn, unge og voksne.

⁷¹⁸ Højlund var på daværende tidspunkt sognepræst ved Kingos Kirke i København og en af de 11 fra kredsen bag *Kirkens Ja og Nej*. NORV var hjælpepræst hos Højlund 1965-1966. Munch var uddannet skiltemaler og landsjuniorsekretær i LM.

⁷¹⁹ Med reformert fundamentalisme har Ottesen og Nielsen nok hentydet til et skriftsyn, der meget stærkt understregede det formale princip: 'Skriften alene' med vægtlægning på ufejlbarlighedsdogmet og en radikal biblicisme, der lagde stærkt vægt på brug af enkeltskriftsteder; kunne fx komme til udtryk i krav om en såkaldt "bibelsk" kirkeordning og gudstjenesteliturgi. Det står mig ikke helt klart, hvorfor de var betænkelige ved norsk pietisme, men det har sikkert gået på, hvad NORV omtalte i et brev til Wilhelmsen, se note 704. Måske har Ottesen og Nielsen været betænkelige ved den radikale norske lavkirkelighed, som den findes i Det Vestlandske Indremisjonsforbund og Norsk Luthersk Misjonssamband (Wisløff 1971:101-102; Kjebeek 1991; Kleppa & Odland 1998). Måske har Ottesen og Nielsen været præget af traditionen fra Chr. Bartholdy, der i sit mindeord om Hallesby var ret reserveret over for ham (Bartholdy 1962). Bartholdy



Samtidig orienterede han om, at Ottesen havde understreget, at det absolut ville gavne *Bibelnøglen*s indgang i IM, hvis Lohses Forlag stod for udgivelsen. NORV fik da hurtigt komiteens opbakning til at vælge Lohses direktør August Lodberg (1902-1988) til medlem af komiteen. Lodberg kvitterede ved at love, at Lohses Forlag ville tage *Bibelnøglen* i hovedkommission og distribuere den gennem forlagets sædvanlige ”kanaler” og ”apparat”.⁷²⁰

Eftersom Bibellæser-Ringen var en del af det internationale Scripture Union arbejde, blev den danske afdeling oprettet med mandat fra Scripture Unions London-Råd til at drive et nationalt arbejde i Danmark. Bibellæser-Ringen skulle derfor bygge på Scripture Unions trosgrundlag, hvor formuleringen i bibelsynsparagraffen udtrykkelig understregede Skriftens ”guddommelige inspiration og fulde troværdighed” og dens ”absolutte autoritet ”i alle spørgsmål vedrørende ”tro og livsførelse”.⁷²¹

Uenighed opstod i forståelsen af ”guddommelige inspiration og fulde troværdighed”. Betød det:

- At Skriften var ufejlbarlig i alle udsagn også af for eksempel historisk og geografisk art?
- At Skriften var den absolutte autoritet og dermed ufejlbarlig i alle spørgsmål vedrørende tro og livsførelse, mens den godt kunne indeholde mindre uoverensstemmelser i perifere spørgsmål?

I komiteen skulle man hurtigt tage stilling til, hvem der skulle skrive kommentarer til bibelteksterne til den daglige læsning. Det skabte mange problemer og afslørede en sådan uenighed i bibelsynet og især i vurderingen af andres bibelsyn, at komiteen var ved at blive sprængt.⁷²² Højlund foreslog i et brev til formanden, at man som skribenter primært skulle bruge folk med tilknytning til:

- KFS som Flemming Frøkjær-Jensen, Hans Erik Nissen, Leif Rasmussen, Frank Jacobsen mfl.
- LM som LMH-forstander Johannes Christensen mfl.
- IM som Chr. Bartholdy, Janus Rasmussen (1899-1973) mfl.
- folk med tilknytning til Kirkens Ja og Nej som Ove Bisgaard (1918-1975), Jørgen Glenthøj, Hartvig Wagner (f.1929), Niels Schou (1921-1994), Gunnar Peters-Lehm (1912-1987) samt kredssekretær i KFUM Niels Medom Madsen (1924-2012).⁷²³

Højlund havde på det forrige komitemøde foreslået provst Sv. Aa. Nielsen og provst Anton Westergaard-Jacobsen. Højlund var forhindret i at deltage i det følgende

var forbeholden over for at etablere for tæt samarbejde med Hallesby, og dermed med norsk Indre Misjon, norsk pietisme, det norske Menighetsfakultet og NKSS (Kofod-Svendsen 2008:210-213.219).

⁷²⁰ Ref. fra komite-møde 21.06.1966.

⁷²¹ 27.maj-3. juni 1960 afholdt Scripture Union i Old Jordans i England en konference, hvor man nyformulerede sit trosgrundlag. Dette er oversat til dansk af NORV.

⁷²² Fremgår af de fyldige referater af komitemøder i 1966-1967.

⁷²³ I brev af 24.07.1966 til NORV.



komitemøde. Ifølge mødereferatet afviste deltagerne flere af Højlunds skribentforslag. NORV nævnte, at der fra LM var kommet en ret kraftig reaktion på referatet fra det forrige komitemøde, fordi Sv. Aa. Nielsen var nævnt som muligt skribentemne.⁷²⁴ NORV ville heller ikke gå ind for Sv. Aa. Nielsen, fordi han havde skrevet kritisk om Josvas Bog og Dommerbogen i *Dansk Bibelværk for Menigheden*. Børlos Jensen og Vilh. Munch, der forstod Scripture Unions trosgrundlag som fastholdende Bibelens ufejlbarlighed, udtalte sig derefter endnu mere afvisende end NORV.

Ifølge mødereferatet opfordrede NORV så til at undgå konsekvensmageri og virkelig overveje, hvor konsekvent man skulle håndhæve sit eget standpunkt. Selv om NORV ikke sagde det direkte, kan man af referatet formode, at han var optaget af Stefan Ottensens og Aksel Nielsens advarsel mod, at Bibellæser-Ringen blev så meget præget af engelsk fundamentalisme og norsk pietisme, at det kunne hindre eller i hvert fald vanskeliggøre Bibelnøglens indgang i IM og KFUM & K.⁷²⁵

Kort efter det komitemøde skildrede NORV i et brev til daværende missionær Herbert Neimanas (1928-2006), hvor utrolig vanskeligt det var at skabe forståelse for og opbakning til Bibellæser-Ringens arbejde. Han skrev direkte, at han mange gange havde haft lyst til at løbe fra det hele og lade sagen falde. Når han alligevel ikke havde kunnet gøre det, skyldtes det, at for ham stod det at etablere Bibellæser-Ringen og dermed fremme bibellæsning i Danmark som en opgave, Gud ligefrem havde tvunget ham ind i. Derfor mente han heller ikke, at han havde lov til at slippe den opgave, så længe Gud ikke selv havde taget den fra ham.⁷²⁶

Det er vanskeligt at vurdere, om dette guddommelige kald, som NORV personligt mente at have fået, har spillet ind, da han på komitemødet tidligere på måneden advarede Børlos Jensen og Munch mod at blive for konsekvente i bibelsynskravet til skribenter. Et for konsekvent bibelsynskrav ville kunne vanskeliggøre og måske direkte forhindre, at Bibellæser-Ringens kommentarer blev udbredt i Danmark.

Ifølge referatet af det følgende komite-møde var Højlund foruroliget over referatet fra det forrige møde. Dels var der overvægt af navne fra LM, og dels syntes komiteens flertal kun at ville godkende folk med det, han kaldte et rent fundamentalistisk bibelsyn.⁷²⁷ Det var ikke afgørende for Højlund, om man brugte Sv. Aa. Nielsen, da der åbenbart var så stor modvilje mod ham i LM, at han ville kunne skade udbredelsen af Bibelnøglen dér. Men han kunne ikke acceptere en generel afvisning af de folk, han havde stillet sig sammen med i kredsen bag *Kirkens Ja og Nej*, hvis begrundelsen var,

⁷²⁴ Baggrunden for LM's store skepsis var, at Sv. Aa. Nielsen havde ført en længere bibelsynsdebat med LMH-forstander Frits Larsen og LMH-lærer Marius Jørgensen. Debatten blev ført i en række kronikker i *KD* 13.03.1956; 12.11.1956; 13.11.1956; 27.11.1956; 03.12.1956; 27.12.1956; 28.12.1956; 08.02.1957. Efter den debat havde mange i LM mistet tilliden til Sv. Aa. Nielsen.

⁷²⁵ Ref. af komitemøde 03.09.1966. Bilag 14-VI.2

⁷²⁶ Brev af 28.09.1966 til missionær Neimanas.

⁷²⁷ Ref. af komitemøde 07.10.1966. Når Højlund brugte udtrykket "et rent fundamentalistisk syn" tænkte han på den holdning, hvor man ophøjede ufejlbarlighedsdogmet i synet på Bibelen som *conditio sine qua non* for ethvert kristeligt samarbejde.



at de ikke var bibeltro. Højlund advarede mod en massiv fundamentalisme og antydede, at såfremt Bibellæser-Ringen skulle bindes til en sådan opfattelse, måtte han tage sin stilling som komiteemedlem op til fornyet overvejelse. Han ville ikke sidde i komiteen som gidsel og kunne heller ikke gøre det med sin personlige ærlighed og redelighed i behold, hvis det fundamentalistiske syn virkelig skulle være enerådende.⁷²⁸

Højlunds markante indlæg gjorde et stort indtryk på det fundamentalistiske flertal, hvor alle nu erklærede sig villige til at gøre et ærligt forsøg på at etablere et samarbejde trods de forskellige syn.⁷²⁹ Man indgik et pragmatisk kompromis. Derefter drøftede man skribentforslag og enedes om en prioriteret rækkefølge, hvor både det fundamentalistiske og konservative bibelsyn var repræsenteret. Selv om komiteemedlemmerne ikke var enige i synet på Bibelens ufejlbarlighed, var de enige om at stå sammen for at fremme bibellæsning.

I forlængelse af bibelsynsdebatten sendte NORV et tre sider langt brev til Højlund vedlagt sit notat "Fundamentalismen og Guds ord" fra 1963 samt J.I. Packers bog *'Fundamentalism' and the Word of God* og E.M.B. Greens bog *The Authority of Scripture*.⁷³⁰ I brevet skrev NORV, at han i sit notat "Fundamentalismen" og Guds ord havde forsøgt at gengive, hvad der efter hans forståelse var Bibelens eget skriftsyn og dermed hans eget. Han skrev tillige, at Packers bog var et af de skrifter, der havde hjulpet ham til afklaring i skriftsynsspørgsmålet. Derfor ville han forære den til Højlunds velvillige læsning. Når han også sendte Greens bog *The Authority of Scripture* skyldtes det, at Green deri behandlede deres indbyrdes uenighed. Nogle evangelikale for eksempel B.B. Warfield i *Inspiration and Authority* havde fastholdt Bibelens ufejlbarlighed i alt, hvad den sagde.⁷³¹ Andre for eksempel James Orr (1844-1913) i *Revelation and Inspiration* havde understreget, at der i Bibelens fremstilling fandtes små uoverensstemmelser i evangelisternes opstandelsesberetninger, som reelt styrkede de bibelske forfatteres troværdighed. Greens konklusion var, at vi skulle bøje os for og adlyde Bibelens samlede budskab, så den blev vor norm og autoritet i alt, hvad der vedrører kristen tro og livsførelse, uden at spørgsmålet om Bibelens ufejlbarlighed brød samarbejdet mellem grupper, der forstod begrebet ufejlbarlighed lidt forskelligt.

NORV fulgte i brevet til Højlund Warfields holdning, men indrømmede samtidig, at han ikke var så endeligt afklaret, at han turde gøre sit eget syn til det eneste rigtige i modsætning til J. Orr – Odland – Hallesby. Dog skrev han i brevet, at han frygtede, at deres syn ville kunne føre ud i det, han kaldte "subjektivismens og relativismens hægedynd". Men hans konklusion var, at han ikke ville udelukke folk med et konservativt bibelsyn som medarbejdere i Bibellæser-Ringen. Han var helt bevidst

⁷²⁸ Ref. af komitemøde 07.10.1966.

⁷²⁹ Ref. af komitemøde 07.10.1966.

⁷³⁰ Brev af 19.10.1966.

⁷³¹ Om evangelikal se Kapitel 8 om NORVs sprogbrug og begreber.



om, at det ville give nogle spændinger i deres samarbejde, men dem måtte de lære at leve med i indbyrdes respekt og oprigtig broderkærlighed.

Eftersom NORV i det bibelsynsnotat fra 1963, han sendte til Højlund, udtrykkelig fastslog, at han ikke ville drage deres bibeltroskab i tvivl, som havde et konservativt bibelsyn, må man formode, at NORV i 1966 havde den overbevisning, at han ikke ville ophøje sit eget bibelsyn til det eneste rigtige. Samtidig bør man være åben for en mere taktisk tolkning. Hvis NORV havde brugt flertallet i komiteen til at gennemtrumfe et rent ortodokst bibelsyn som vilkår for at være skribent til Bibelnøglen, ville Højlund have trukket sig ud af komiteen. Det ville sikkert af IM's ledelse være blevet tolket, som at Bibellæser-Ringen var LM-domineret og præget af reformert fundamentalisme. Det kunne have medført, at IM havde trukket sig ud af samarbejdet. Tilbage havde NORV stået alene med LM og KFS, eftersom LM ikke ville samarbejde med frikirker i denne sag. Dermed ville NORV's store drøm om at fremme regelmæssig bibellæsning i brede kredse, som han ovenikøbet selv opfattede som Guds direkte kald til ham, være faldet til jorden.

Højlund sendte så et længere brev til NORV, hvor han kommenterede deres uenighed.⁷³² Han begyndte brevet med at understrege, at de næsten var enige – men ikke helt. De var enige om at hævde Bibelen som Guds ord helt igennem. Men uenigheden opstod, når de kom til forståelsen af begrebet *Bibelens ufejlbarlighed* eller Bibelens menneskelige side. Her skildrede Højlund sin position ved at sige, at Gud havde givet os sin frelsesåbenbaring gennem menneskelige redskaber, der også kunne huske forkert og referere ting forskelligt. Højlunds standpunkt var, at Bibelen ikke var eller ville være fejlfri – for det var intet, som var gået gennem mennesker – men Bibelen tog aldrig fejl, når den meddelte os, hvad der var kristen tro, lære og liv. Den havde en ufejlbarlig læreautoritet. NORV mente heller ikke, at vi havde en fejlfri overlevering af de bibelske tekster. Men han mente, at de oprindelige bibeltekster, som de var givet ved Gud Helligånd, var uden fejl og nogen slags modsigelser. Begge mente, at deres syn mest korrekt gengav Bibelens syn på sig selv. Højlund mente, at NORV underkendte Bibelens menneskelige side ved a priori at udelukke enhver form for fejl og modsigelser. NORV mente omvendt, at Højlund indførte et kriterium, så han kunne skelne mellem skriftudsagn, hvis troværdighed var af væsentlig betydning for den kristne tro og vor frelse, og andre hvis troværdighed skulle være betydningsløs i denne sammenhæng og derfor kunne indeholde fejl og modsigelser.

Som en del af det pragmatiske kompromis skulle alle kommende skribenter have tilsendt Scripture Unions trosgrundlag, hvor bibelsynsformuleringen var central, og man skulle gøre de kommende skribenter opmærksom på, at man gik ud fra, de kunne tilslutte sig den formulering.

⁷³² Brev af 30.10.1966. Bilag 15-VI.2.



Som redaktør var det NORV, der kontaktede kommende skribenter.⁷³³ Han henvendte sig ofte til skribenterne på et sent tidspunkt i forhold til afleveringsdatoen, og i henvendelsen skrev han, at han både gik ud fra, at de personligt kunne tilslutte sig det medsendte bibelsynsgrundlag, og at de ligesom komiteens medlemmer mente, at der var behov for en bibellæseplan som *Bibelnøglen*.⁷³⁴ Resultatet af denne henvendelsesform blev, at adskillige af de skribenter, Højlund havde bragt i forslag, sagde nej. I et brev til pastor Frank Jacobsen skrev NORV, at selvfølgelig var det beklageligt, når han fik afslag, men samtidig var han alligevel ikke ked af det. For i grunden var der så få personer, han på forhånd var helt tryk ved at opfordre til at skrive.⁷³⁵ Når personer med et konservativt bibelsyn i højere grad sagde nej end personer med et ortodokst, kan det skyldes, at de personer, der havde samme bibelsyn som NORV, brændte mest for at få etableret en dansk Bibelnøgle. Derfor var de gennemgående mest villige til at blive skribenter, også selv om de fik en kort afleveringsfrist. Flere af de opfordrede skribenter med et konservativt bibelsyn sagde ofte nej af tidsmæssige grunde eller med en bemærkning om, at det vel ikke var så nødvendigt med en bibelnøgle, når man nu havde Dansk Bibelværk for Menigheden. Det betød i praksis, at skribenter med rod i LM eller unge medarbejdere fra KFS kom til at fylde mere på skribentlisten, end den pragmatiske løsning lagde op til. Det medførte atter, at *Bibelnøglen* fik en hurtig indgang i KFS, LM og snart også ELM, men tillige i enkelte frikirker som for eksempel Kristent Fællesskab. Da Højlund fra Kirkens Ja og Nej og Lodberg fra Lohse samtidig gav Bibellæser-Ringen en vis rummelighed, og *Bibelnøglen* blev formidlet via Lohses Forlag, fik den også en god indgang i IM. Hvert år var der en stigning i antallet af abonnenter, så man i løbet af få år havde 2.500 betalende abonnenter på *Bibelnøglen*.⁷³⁶ Bibellæser-Ringen skiftede i 2024 navn til Bibelnøglen.

3. Sammenfatning

NORV udtalte selv, at han følte et kald fra Gud til at etablere et Bibellæser-Rings arbejde som kunne fremme bibellæsning i flere kirkelige sammenhænge. For at nå det mål manøvrerede han smidigt. Principielt ønskede han et Scripture Union arbejde etableret på fælleskirkelig grund, som det var sket i Norge, og som det var tilfældet overalt i verden, hvor der var Scripture Union. For at få IM og LM med, satsede han målrettet på at etablere et rent luthersk arbejde. Som leder af Bibellæser-Ringen var

⁷³³ Eftersom NORV som hovedregel rettede skriftlig forespørgsel til skribenterne, og de forespurgte normalt også svarede skriftligt, er det via Bibellæser-Ringens arkiv muligt at danne sig et godt indtryk af, hvordan NORV arbejdede som redaktør.

⁷³⁴ Fx brev af 13.10.1966 til sognepræst O. Bisgaard.

⁷³⁵ Brev af 25.10.1966 til Frank Jacobsen.

⁷³⁶ Om udgivelse af bibellæseplaner for børn, juniorer og forskellige udgivelser for voksne se Kofod-Svendsen 2001:62-63.



NORV skeptisk eller tøvende over for at inddrage folk med et konservativt bibelsyn som forfattere. Men dels fordi han ikke ønskede at gøre sit eget bibelsyn enerådende, og dels fordi en række folk med et konservativt bibelsyn i en opbyggelig formidling af en bibeltekst sjældent lod deres syn på mulige fejl i Bibelen slå igennem og endelig nok også af pragmatiske grunde – både for at bevare Højlund i komiteen og for at fremme salget i IM og KFUM & KFUK – accepterede NORV, at man som skribenter brugte personer med både et konservativt og et ortodokst bibelsyn.



VII. Menighedsfakultetet

I dette kapitel vil jeg undersøge baggrunden for MF's oprettelse, og hvilken rolle NORV spillede under de langvarige drøftelser. Da jeg har haft adgang til sognepræst Asger Højlunds, Ulsdals, Glenthøjs, NORV's samt dele af sognepræst Harboe Pedersens privatarkiver samt mit eget privatarkiv, bygger fremstillingen især på samtidige breve, referater og udarbejdede notater.

I adskillige år havde sognepræst Harboe Pedersen (1906-1994), der i 1933 i sin studietid havde været på studieophold ved Menighetsfakultetet i Oslo, talt varmt og indtrængende for oprettelsen af et dansk Menighedsfakultet (MF).⁷³⁷ Harboe Pedersen var overbevist pietist.⁷³⁸ Af Pedersens erindringer fremgår det, at det var bedemøder og den pietistiske livsførelse, der var altafgørende for ham. Derimod følte han, at der let kom noget dødt over en markeret lærebevidsthed. Han var også betænkelig ved en udpræget luthersk forkyndelse i kategorierne lov og evangelium, da han frygtede, at det kunne gøre nåden for let og svække livsførelsen. For Harboe Pedersen var det væsentligt at fastholde målsætningen det fuldt udbyggede fakultet. Af Pedersens brev af 29. august 1966 til sognepræst Asger Højlund fremgik, at han satsede på, at primært IM og kredsen bag *Kirkens Ja og Nej* skulle stå for oprettelsen af MF i Danmark.⁷³⁹ Pedersen ønskede bevidst en betydelig kirkelig bredde bag et kommende fakultet, hvor sammenhængskraften var den personlige fromhed. Brevet til Højlund viser, at han ikke alene ønskede at henvende sig til kredsen bag *Kirkens Ja og Nej*, IM og Kirkeligt Forbund – men også til LM, de højkirkelige, KFUM & KFUK, grundtvigianerne, missionsselskaberne, Moralsk Oprustning og andre inden for Folkekirken. Kriteriet var, at man havde interesse for sagen.

1. Bibelsyn og teologisk bredde

Den 13. september 1967 blev ”Sammenslutningen til oprettelse og drift af et menighedsfakultet i Danmark” stiftet.⁷⁴⁰ Asger Højlund fra *Kirkens Ja og Nej* blev den første formand og Harboe Pedersen fra IM den første sekretær. I den første bestyrelse

⁷³⁷ Oprettelsen af det norske MF og dets virke er skildret i Nome 1958; i Haanes 1998b og i Oftestad & Røsæg 2008.

⁷³⁸ Pedersen 1933. For Harboe Pedersen var pietismen den rette udmøntning af Bibelens budskab. Han lagde vægt på omvendelsesforkyndelse, bøn og fællesskab, men frygtede at for markante formuleringer om bibelsyn ville forårsage splittelser, ligesom han argumenterede for, at synet på kvindelige præster burde være et adiaforon, der ikke skabte splittelse. Et af Pedersens store teologiske forbilleder var Hallesby, bl.a. hans omvendelsesforkyndelse, som Pedersen ønskede mere af i Danmark. Om Hallesbys omvendelsesforkyndelse: Moe 1996 omtalt i indledningen I-2:28.

⁷³⁹ Brevet findes i Højlund privatarkiv, Studsgaard 1965up :11 om Pedersens opfordring til at danne et MF.

⁷⁴⁰ Larsen 1993:16. Ifølge Kærgaard Hous artikel *Budskabet* 3/1968:68-69 fandt det stiftende møde sted i Fredericia; Legarth 2017:9-31.



sad også LM's formand Aage Jensen og KFS' generalsekretær NORV samt pastor Kristen Kjærgaard Hou (1922-2004; IM, KFUM & KFUK). Kort tid efter stiftelsen af MF blev bestyrelsen udvidet med indremissionær Henry Tidemand (1915-1997) og sømandsmissionær Peder Larsen Lodberg Jensen (1900-1977).

Til stiftelsesdagen havde Asger Højlund sammen med en mindre kreds udarbejdet følgende bibelsynsparagraf, som blev vedtaget:

Sammenslutningen bygger på Bibelen og vor kirkes bekendelse og vil virke ud fra det syn på Bibelen, som er Bibelens eget, og som altid har været kirkens: den er Guds ord, blevet til under Helligåndens inspiration og ledelse; den er det troværdige vidnesbyrd om Guds store frelsesgerninger i historien, den ufejlbarlige meddelelse af den frelsende sandhed i Gudsåbenbaringen i Jesus Kristus; derfor den absolutte autoritet i alle spørgsmål vedrørende tro og livsførelse, og som sådan norm for kirkens forkyndelse og lære, og dermed også for kirkens præsteuddannelse og teologisk forskning. Denne paragraf må ikke ændres i strid med sit indhold.⁷⁴¹

Asger Højlund havde brugt megen tid på at formulere bibelsynsparagraffen. Han havde selv et konservativt bibelsyn, som han blandt andet var blevet overbevist om under et studieophold i Uppsala hos professor Anton Fridrichsen (1888-1953) og ved megen kontakt med Erling Utnem og Bo Giertz. Samtidig kendte han det ortodokse bibelsyn godt fra mange drøftelser med NORV. Det var væsentligt for Højlund at understrege, at Bibelen har en ydre formel autoritet.

Det der står i Bibelen, det er sandt og troværdigt uafhængigt af og forud for min erkendelse af dets sandhed. Det er sandt, simpelthen fordi det står i Bibelen, den af Gud inspirerede beretning om og fortolkning af åbenbaringen.⁷⁴²

Under udformningen af bibelsynsparagraffen førte Højlund samtaler med blandt andet Børlos Jensen.⁷⁴³ Højlund ønskede at formulere sig så tæt på det ortodokse bibelsyn som muligt, og han ønskede på ingen måde at give bibelkritikken hjemstedsret på et kommende MF, men han mente ikke, at Bibelen selv gav udtryk for, at den var ufejlbarlig i alle spørgsmål af historisk og geografisk art. Derfor skrev han det heller ikke i bibelsynsformuleringen. Højlunds vision for lærerne ved et kommende MF formulerede han i den såkaldte "tommelfingerregel": "MF's lærere må ikke være så

⁷⁴¹ Citeret efter de oprindelige vedtægter, MF-arkiv.

⁷⁴² Brev fra Højlund 07.06.1969 til sin far, Højlund privatarkiv; jf. udateret manus til foredrag over emnet "Bibeltroskab i dag" (Højlund privatarkiv) samt "Bibelen skal have det sidste ord", *KD* 29.04.1963 og "Er Herrens ord forsvundet af Hans hus?" *KD* 20.04.1965.

⁷⁴³ Denne fremstilling bygger især på Højlund 2009 forfattet af Højlunds enke Beate Højlund (1925-2022) samt efterfølgende telefonsamtaler.



fundamentalistiske, at de ikke kan have lærefællesskab med konservative – eller så konservative, at de ikke kan have lærefællesskab med fundamentalister”.⁷⁴⁴

Med bibelsynsformuleringen og ”tommelfingerreglen” ville Højlund give det, andre kaldte det gammeldags eller fundamentalistiske/ortodokse bibelsyn, fuld hjemstedsret på et kommende MF, men han ønskede ikke, at det blev det eneste accepterede bibelsyn. Der burde efter hans opfattelse også være plads til udgaver af det konservative bibelsyn.⁷⁴⁵

Mens både KFS og LM fra begyndelsen gav fuld opbakning til MF-initiativet, var der i begyndelsen stor tøven i kredsen bag *Kirkens Ja og Nej*, og IM’s ledelse var afventende eller direkte skeptisk over for det nye initiativ, mens mange af IM’s venner bakkede initiativet op.⁷⁴⁶ Sognepræst, lic.theol. Jørgen Glenthøj mente, at stud.theol.’erne burde fortsætte på Det Teologiske Fakultet og parallelt dermed mødes i en Teologkreds, hvor nøgleordene var: ”Studium – bøn og lovsang”. Den 17. september 1971 oprettede man i Glenthøjs præstegård i Borum en sådan Teologkreds.⁷⁴⁷

I sin formandsberetning på det første vennestævne i MF-sammenslutningen 30.-31. august 1969 udtalte Højlund, at der var skepsis og modstand fra dem, der burde være vore venner. Konkret nævnte han IM, kredsen bag *Kirkens Ja og Nej* og en række præster. Højlund udtalte især sin skuffelse over IM.⁷⁴⁸ Også Kærgaard Hou har i *Budskabet* givet udtryk for skuffelse over den lunkne holdning hos kredsen bag *Kirkens Ja og Nej*.⁷⁴⁹

NORV’s holdning i bibelsynet kom til udtryk, da Erling Utnems bog *Bibeltroskab i dag* udkom på dansk. Højlund skrev i bogens forord, at Utnems bog var udtryk for det syn på Bibel og bekendelse, som det norske MF byggede på, og som et tilsvarende dansk fakultet i givet fald også skulle bygges på.⁷⁵⁰ I brev af 30. marts 1968 til Højlund gav NORV udtryk for sin usikkerhed ved Højlunds forord. NORV ville vide, om det forord betød, at det ortodokse bibelsyn alligevel kom ud på et sidespor. Af NORV’s brev fremgik det tillige, at der var opstået uenighed i bestyrelsen om en bredere eller

⁷⁴⁴ KD 26.02.1971; Larsen 1993:35. Om konservativt og fundamentalistisk bibelsyn se indledningen I-8:37.39.

⁷⁴⁵ Om det ortodokse og konservative bibelsyn i nordisk sammenhæng se Kofod-Svendsen 2009:219-271. Jf. Jensen 1985 og Legarth 1985.

⁷⁴⁶ Højlund, februar 1969 i duplikeret skrivelse til tilsluttede interesserede (MF-arkiv); jf. Jørgensen 2009:161.

⁷⁴⁷ Bennetzen 1972:3.

⁷⁴⁸ Brev til Kære tilsluttede oktober 1969 (MF-arkiv).

⁷⁴⁹ *Budskabet* 3/1968:68-69.

⁷⁵⁰ Utnem 1968:6. Højlunds forord er bilag 16-VII.1. Bogen udkom ikke på Lohses, men på Frimodts Forlag. Det skyldtes, at flere i IM’s hovedbestyrelse på det tidspunkt var direkte skeptiske til tanken om oprettelse af et MF (jf. Nielsen 1993).



snævrere linje i forbindelse med udarbejdelsen af den første præsentationstryksag for MF.⁷⁵¹

I sin anmeldelse af Utnems bog afslørede NORV en helt anden vurdering, end Højlund gav udtryk for i sit forord.⁷⁵² NORV roste først Utnem for at give en fair fremstilling af sin modpart og for at være klar i afvisningen af Rudolf Bultmann (1884-1976) og ligesindede. Men så vurderede NORV Utnems bibelsyn. Her roste han først Utnems fremstilling af Skriftens vidnesbyrd om Det gamle Testaments og apostlenes autoritet, men så kritiserede han Utnem for ved at tale om ”fejl” og ”uløselige selvmodsigelser” at indføre en skelnen mellem fejlbart og ufejlbart i det inspirerede Guds ord til mennesker. NORV mente ikke, at Skriften selv opererede med en sådan skelnen, og han betegnede Utnems position som en ”i det lange løb aldeles uholdbar position. Det må komme til en klaring, og der må træffes et endeligt og afgørende valg”.⁷⁵³ NORV konkluderede sin anmeldelse på følgende måde:

Falder ufejlbarligheden, da falder også inspirationen. Men falder inspirationen, da falder også samtidig alt, hvad Utnem ellers i dette skrift bevidner så stærkt og gerne vil bryde en lanse for: Skriftens vidnesbyrd om sig selv, Skriftens absolutte og uindskrænkede guddommelige autoritet og troværdighed i ”trossager”, i ”alt, der vedrører frelsens vej og Guds vilje med sit folk”. Og da glider vi uuhjælpeligt ad ”den subjektive vilkårligheds glidebane” ud i det relativismens hængedynd, som ingen kan bjærge sig selv op af, men i hvilket man uvægerligt vil synke dybere og dybere ned, når man først er kommet ud i det. Det er den virkelighed, jeg ikke længere tror, vi kommer uden om at se i øjnene og gøre vor stilling op over for, når vi drøfter ”bibeltroskab i dag”.⁷⁵⁴

Når NORV skrev: [...] ’jeg ikke længere tror’ [...] gav han udtryk for en ny holdning og vurdering af det konservative bibelsyn. I 1967 havde han om personer med et konservativt bibelsyn skrevet, ”hvis bibeltroskab jeg i øvrigt ikke føler nogen trang til at drage i tvivl”.⁷⁵⁵ Men med sin anmeldelse af Utnems bog såede han tvivl om troværdigheden af Utnems bibelsyn. Med denne anmeldelse tog NORV et opgør med en af lederne i Norges Kristelige Student- og Skoleungdomslag, som han ellers havde samarbejdet tillidsfuldt med siden KFS’ oprettelse, og hvis navn han med tilslutning udtrykkelig havde henvist til, da han formulerede temaet ”På bibelsk grund” i 1960.

Eftersom Højlund i sit forord havde skrevet, at der havde bredt sig en usikkerhed over pjecen *Kirkens Ja og Nejs* bibelsyn, men at Utnems bog forhåbentlig ville fjerne denne

⁷⁵¹ Brevet findes i Højlund privat-arkiv. I brev af 23.11.1968 til Carl Fr. Wisløff beskrev NORV sin usikkerhed og betænkelighed ved, om MF’s teologiske kurs og linje ville blive tilstrækkelig klar (KFS-arkiv æske 033).

⁷⁵² NORV anmeldte bogen i *Båndet* 5/1968:79-84; anmeldelsen findes som bilag 17-VII.1.

⁷⁵³ *Båndet* 5/1968:83.

⁷⁵⁴ *Båndet* 5/1968:84.

⁷⁵⁵ *Budskabet* 5/1967:159. Det var oprindeligt NORV’s notat om bibelsynet fra 1963, som han sprogligt bearbejdede inden trykning i 1967, men hvor han fastholdt indholdet.



usikkerhed, betød NORV's kritiske anmeldelse også en undsigelse af pjecen *Kirkens Ja og Nej*.

Det fremgår af et personligt brev fra Højlund 13. maj 1968 til NORV, at Højlund var meget skuffet over anmeldelsen. Højlund fandt det helt i orden, at NORV redegjorde for sit eget ortodokse syn, men fandt det beklageligt, at det skete på en sådan måde, at "et vist mistænkelighedens skær, nolente volente, er blevet kastet over os og vort standpunkt". Højlunds ønske var, at man kunne vise hinanden fuld tillid, selv om man var lidt uenige i bibelsynet. Højlund fortsatte:

Det føler jeg at Børlos formår at realisere; han er jo helt på din side i denne sag her, men jeg er vis på, at han har fuld tillid til mig og Hans Erik [Nissen] o.l. som bibeltroende brødre, eet med ham i den store sag: viljen til ubrydelig troskab mod bibel og bekendelse.

Trods NORV's kritik glædede Højlund sig over at "være i selskab med både Hallesby, Odland, Hans Erik og mange andre gode folk".⁷⁵⁶

I et privat brev af 24. oktober 1969 til NORV skrev Utnem i en meget venlig tone, at hvis NORV arbejdede mere eksegetisk og tekstkritisk med de bibelske tekster, ville han komme frem til Utnems grundholdning.⁷⁵⁷ Utnems hovedsynspunkt var, at kirkehistorikerne og systematikerne kunne fastholde NORV's position, men ikke eksegeterne som på en helt anden måde var tvunget til at arbejde indgående med bibelproblemerne og detaljerne.

Spørgsmålet er, hvad der har været årsagen til NORV's nye, mere kritiske holdning til det konservative bibelsyn. Ikke alene i KFS' etableringsfase, men også i de følgende år havde Norges Kristelige Student- og Skoleungdomslag (NKSS) været den store inspirationskilde for NORV og KFS. Det gjaldt især Carl Fr. Wisløff, der i årene 1956-68 var formand for NKSS. I modsætning til NKSS' første leder Ole Hallesby havde Carl Fr. Wisløff et ortodokst bibelsyn. Derfor skal vi kort undersøge Wisløffs bibelsyn med udgangspunkt i hans troslære *Jeg vet på hvem jeg tror*. Den udkom i fire bearbejdede udgaver i 1946, 1959, 1965 og 1975. I hver udgave havde Wisløff ifølge sine egne forord foretaget nogle rettelser og forbedringer. I førsteudgaven i 1946 skrev Wisløff i forordet, at han stod i stor gæld til Frans Piepers *Christliche dogmatik* uden derfor at kunne følge den i alt. I den udgave hed bogens fjerde kapitel: "Bibelens ufeilbarhet". I forordet til de følgende udgaver omtalte Wisløff ikke længere sin afhængighed af Pieper, og bogens fjerde kapitel hed i anden og de følgende udgaver: "Bibelens autoritet". Det betød ikke, at Wisløff havde ændret teologi. Men der var sket et lille fokus-skift, idet han i anden og de følgende udgaver talte om at "Bibelen har en ufeilbar læreautoritet. Skriften kan ikke feile. Derfor er vi også visse på at Skriftens ord ikke kan motsi hverandre i noe spørgsmål som har med vår frelse å gjøre".⁷⁵⁸

⁷⁵⁶ Brevet findes i KFS-arkiv æske 033.

⁷⁵⁷ Brevet findes i KFS-arkiv æske 033.

⁷⁵⁸ Wisløff 1959:23.



I 1963 holdt Wisløff i flere præsteforeninger foredrag om bibelsynet. Foredraget blev udgivet som bog i 1963 og på dansk i 1964 med titlen *Vor tillid til Bibelen* oversat af NORV. I bogen skrev Wisløff, at der blandt konservative teologer var forskellige meninger om rækkevidden af eller grænserne for Bibelens absolutte troværdighed. Den almindelige opfattelse hos teologer som Odland og Hallesby var, at der kunne tænkes fejl og uoverensstemmelser i Bibelen i uvæsentlige detaljer af historisk og geografisk art. Om sig selv sagde Wisløff, at han dog stadig veg tilbage for at tale om fejl i Bibelen. Derpå tilføjede han, at til trods for denne uenighed stod de sammen i tillid til det bibelske budskab om Guds frelsesgerninger, og de regnede alle med bibelordet som et inspireret, autoritativt budskab fra Gud ved profeter og apostle.⁷⁵⁹

I Egil Sjaastad *I samtale med Carl Fr. Wisløff* drøftedes også Wisløffs bibelsyn. Wisløff understregede da, at han aldrig havde trukket snævre kirkepolitiske konsekvenser af sit bibelsyn, men fremhævede tværtimod, at han havde samarbejdet godt med teologer, der havde Hallesbys bibelsyn.⁷⁶⁰ Konklusionen er klar: NORV's mere kritiske holdning til personer med et konservativt bibelsyn var ikke inspireret af Wisløffs holdning.

I foråret 1967 udkom i USA *Crisis in Lutheran Theology I-II* med John Warwick Montgomery (f.1931) som forfatter til det første bind og redaktør af det andet med 12 bidrag af 8 forskellige forfattere, heraf tre bidrag af Robert D. Preus. I sin indledning redegjorde Montgomery for, at det teologiske hovedspørgsmål på den tid efter hans opfattelse var bibelsynet.⁷⁶¹ Montgomery skildrede to hovedpositioner.

- Adskillige teologer understregede, at Bibelen var guddommeligt inspireret og lærte troværdigt om Gud og livet med ham, men de fastholdt ikke Bibelens ufejlbarlighed.
- Heroverfor kom Montgomery med sin påstand, at man simpelthen ikke kunne skille Bibelens inspiration og ufejlbarlighed. Fastholdt man ikke, at konsekvensen af Bibelens inspiration var dens ufejlbarlighed, ville resultatet blive, at Bibelen endte med at blive en bog som alle andre bøger og dermed uden nogen særlig autoritet.⁷⁶²

Også Robert D. Preus argumentation var, at Bibelens ufejlbarlighed var en nødvendig ledsagende omstændighed af Bibelens inspiration. Preus indrømmede, at begrebet ufejlbarlighed ikke stod direkte i Bibelen. Men det var den rigtige og nødvendige logiske slutning af, at Gud var fuldkommen og ufejlbarlig, og at Gud Helligånd havde inspireret de bibelske forfattere. For Preus var talen om Bibelens ufejlbarlighed et trosudsagn. Det betød for Preus, at historiske beretninger i Bibelen også virkelig var

⁷⁵⁹ Wisløff 1964:26. Da bogen i 1966 blev genudsendt på norsk i nyt oplag, noget bearbejdet og med en anden titel, var dette afsnit uændret.

⁷⁶⁰ Sjaastad 1982:121. Wisløffs holdning til personer med et konservativt bibelsyn bilag 18-VII.1.

⁷⁶¹ Montgomery 1967:15.

⁷⁶² Montgomery 1967:17.



sket, sådan som det blev fortalt i Bibelen. Samtidig understregede Preus, at Bibelens hovedopgave var at føre mennesker til tro på Kristus.⁷⁶³

Sammenligner man argumentationen i *Crisis in Lutheran Theology I-II* og NORV's kritik af Utnems bog *Bibeltroskab i dag*, fremgår det, at NORV har været endog meget stærkt afhængig af Montgomery, Preus og de andre bidragsydere.⁷⁶⁴

Montgomery udgav *Crisis in Lutheran Theology I-II* som kampskrift i den store bibelsynsdebat, der rasede i Missourisynoden i 1960'erne og 1970'erne. Historisk har Missourisynoden stået for et klart ortodokst bibelsyn.

Efter 2. Verdenskrig begyndte der imidlertid at lyde nye toner på Missourisynodens præsteuddannelse Concordia Theological Seminary. Unge stillede spørgsmål til den traditionelle udformning af verbalinspirationslæren vedrørende ufejlbarligheden og brug af den historisk-kritiske metode og forståelsen af enkeltafsnit i Bibelen om skabelsen, om kvindelige præster, jomfrufødslen m.m. Ligeledes debatteredes en mere åben økumenisk holdning.

Montgomery var ikke opvokset i Missourisynoden, men som ung var han blevet overbevist om den lutherske ortodoksi, og han blev chefideologen i den voldsomme kirkekamp i synoden. Bibelsyns- og kirkesynsdebatten blev dels ført i forskellige tidsskrifter, dels på konferencer med udarbejdede skriftlige oplæg.

I 1969 blev John H. Tietjen (1928-2004) leder af Concordia Theological Seminary, og to måneder senere blev J.A. O. Preus valgt til præsident for den gennemført demokratiske Missourisynode. Preus gik offensivt i gang med at udrense den teologi, der efter hans opfattelse ikke var i overensstemmelse med Missourisynodens historiske linje. Han suspendede Tietjen i 1974, der i protest dannede den konkurrerende teologiske uddannelsesinstitution Concordia Seminary in Exile/ Seminex. Det store flertal af lærerne ved Concordia Theological Seminary fulgte Tietjen, mens lægfolket støttede Preus, og derfor vandt han magtkampen og videreførte Missourisynodens historiske linje.⁷⁶⁵

⁷⁶³ Preus 1967:35-37.

⁷⁶⁴ Montgomerys og Preus' bibelsyn findes i uddrag, bilag 19-VII.1

⁷⁶⁵ Både optrækket til magtkampen og hele forløbet er skildret af flere. 1. Geir Hoaas: *Fast Grunn* 2/1975:112-120. 2. Torleiv Austad: *Tidsskrift for Teologi og Kirke* 1975:262-274. 3. 1975 udgav den sejrende fløj dokumentet *The Inspiration of Scripture*, der detaljeret uddybede sejrherrenes bibelsyn. 4. Kurt E. Marquart tilhørte det sejrende parti, men havde under magtkampen opholdt sig i Australien, så han havde ikke været involveret i de intriger og personmodsatninger, der uvægerligt kommer til at præge en teologisk magtkamp. Han beskrev hele forløbet i bogen *Anatomy of an Explosion* fra 1977. 5. Efter at NORV i 1984 havde haft et tre måneders studieophold ved Missourisynodens præsteseminarium i Fort Wayne, gav han i *Fast Grunn* 6/1984:353-355 sin positive vurdering af magtkampens resultat. 6. I 1999 udgav Daniel Preus (f.1949, søn af Robert Preus) en kortfattet, folkelig fremstilling af begivenhederne i 1960'erne og 1970'erne, for at den unge generation i Missourisynoden fortsat skulle være bevidst om og blive overbevist om, hvor vigtig kampen efter hans mening havde været (Jensens privatarkiv, der indeholder flere teologiske rapporter udarbejdet af magtkampens sejrherre).



NORV læste med tilslutning Montgomerys bøger og arbejdede på at få dem spredt, ligesom han var optaget af at få teologiske studenter til at deltage i IFES' teologikonference 25. august - 4. september 1967 i Norditalien, hvor Montgomery var en af hovedforedragsholderne.⁷⁶⁶

Med NORV's stærke interesse for Montgomery og hans bøger *Crisis in Lutheran Theology*, hans intense medleven i udviklingen i Missourisynoden, og en komparativ læsning af *Crisis in Lutheran Theology* og NORV's anmeldelse af Utnems bog, tyder meget på, at udviklingen i Missourisynoden og Montgomerys bøger var en af årsagerne til NORV's mere kritiske holdning til det konservative bibelsyn.

2. To visioner

Ved vennestævnet i 1969 var NORV på valg til MF's bestyrelse, men han ønskede ikke at modtage genvalg, fordi han var utryg ved den bredere linje, som Harboe Pedersen hele tiden arbejdede for. Pedersens vision var det fuldt udbyggede fakultet med et stærkt andagtsliv etableret så hurtigt som muligt, så studenterne ikke behøvede at følge universitetets undervisning. Hvad bibelsynet angår, argumenterede Pedersen for, at man skulle følge den linje, som Odland og Hallesby havde stået for i Norge og også i andre spørgsmål lade sig inspirere af MF i Norge.⁷⁶⁷ Af MF's Informationsbrev fremgik det, at NORV's vision var en anden. Han mente, at man burde begynde i det små med at yde studiestøtte til egnede folk til teologisk dygtiggørelse og etablere et bibelinstitut, hvor man oprettede et studie- og inspirationscenter for de studenter, der fulgte undervisningen ved det teologiske fakultet.⁷⁶⁸ NORV var inspireret af det engelske Tyndale House, der i 1942-1944 var oprettet af det engelske IVF. Det fungerede som et evangelikalt studie- og forskningscenter med et stort bibliotek og mulighed for studieophold.⁷⁶⁹ Af Informationsbrevet fremgik det, at NORV også var inspireret af det svenske Biblicum, der var oprettet på initiativ af domprovst, teol.dr. Gustav Adolf Danell og teol.dr. David Hedegård.⁷⁷⁰ Danell havde som ung et konservativt bibelsyn, men blev senere en markant fortaler for den lutherske ortodoksi, hvor han tilsluttede sig "en form av verbalinspirationsläran", som han selv udtrykte det.⁷⁷¹

⁷⁶⁶ Montgomerys bøger kom hurtigt efter udgivelsen med i KFS' bogsalg; konferencens program med forberedelsesmateriale m.m. findes i KFS-arkiv æske 119.

⁷⁶⁷ Se nærmere Haanes 1994; Haanes 1998a; Haanes 2008.

⁷⁶⁸ Information til de tilsluttede oktober 1969, MF-arkiv.

⁷⁶⁹ Johnson 1979:212-213; Barclay 1997:48-49; Barclay 2002:120-121.

⁷⁷⁰ Om Danells livsforløb og teologiske tænkning henvises til festskriftet *Den goda bekännelsen*, udgivet til hans 65-års fødselsdag i 1973. Om Hedegård henvises tilsvarende til festskriftet *Ditt ord är sanning*, der var planlagt at udkomme til hans 80-års fødselsdag i 1971. Da han døde kort forinden, blev skriftet en posthum hyldning.

⁷⁷¹ *Svensk Pastortidskrift* 44/1971:816-819; *Nya Vaktaren* 12/1967:169. Danells bibelsyn bilag 20.VII.2.



Danell efterfulgte i 1968 som redaktør af tidsskriftet *Nya Väktaren* Axel B. Svensson (1879-1967), der i en menneskealder havde været en markant leder af missionsselskabet Bibeltroga Vänner og i 60 år, præget af den lutherske ortodoksi, havde redigeret og udgivet *Nya Väktaren*.⁷⁷² Danell videreførte Svenssons redaktionelle linje og tog i markante vendinger afstand fra alt, hvad han forstod som bibelkritik inklusive det konservative bibelsyn.⁷⁷³ NORV læste Danells *Nya Väktaren*. David Hedegård var fra 1937 og til kort før sin død i 1971 redaktør af tidsskriftet *För Biblisk Tro*, hvor han førte en energisk kamp mod alt, hvad han forstod som bibelkritik inklusive det konservative bibelsyn. I slutningen af 1960'erne bekæmpede han kraftigt rektor Torsten Nilsson (f.1925) og andre med et konservativt bibelsyn inden for Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen.⁷⁷⁴ NORV læste fra begyndelsen af sit studium *För Biblisk Tro*.

I dagene 7.-12. januar 1969 ledede NORV en nordisk teologkonference i Danmark. På conferenceprogrammet anbefalede NORV konferencens deltagere på forhånd at læse den af John Montgomery redigerede antologi *Crisis in lutheran Theology I-II*.⁷⁷⁵ Hovedforedragsholdere var professor Robert D. Preus fra Concordia Theological Seminary og domprovst G.A. Danell.⁷⁷⁶ Derved udbyggede NORV kontakten til Missourisynoden og Biblicum. Af NORV's brev 20. marts 1972 til Dag Risdal i Norge fremgår, at NORV fulgte løbende med i den teologiske højrefløjs udvikling i Missourisynoden og udviklingen i Biblicum.⁷⁷⁷

I 1971 førtes en større bibelsynsdebat i *Svensk Pastoraltidsskrift* mellem Danell og Giertz.⁷⁷⁸ Af NORV's tidligere omtalte brev til Risdal fremgår, at NORV nærmest slugte debatten mellem Danell og Giertz, og især påskønnede NORV meget, at Danell offentligt vedgik, at han havde forladt det konservative bibelsyn og offentligt forsvarede det ortodokse syn. Både Hedegård og Danell var med til i slutningen af 1960'erne at forme NORV's mere kritiske holdning til det konservative bibelsyn.

3. Fortsat uenighed om bibelsynet og splittelse.

Af Hartvig Wagners brev af 21. maj 1970 til Højlund fremgår, at Højlund havde ført samtaler med sognepræsterne Hans Olav Okkels og Hartvig Wagner om ansættelse på

⁷⁷² Om Svenssons bibelsyn se Kofod-Svendsen 2009:234-237.

⁷⁷³ *Nya Väktaren* 12/1967:182-183; 7-8/1968:102-106; 2/1971:23-27; 10/1971:135-136; 11/1971:149-153 og 155-163; 12/1971:170-171; 5/1972:68-70; 6-7/1972:81-84; 10/1972:133-140; 1/1973:4-11; Danell 1971c:25-43.

⁷⁷⁴ Om Hedegårds bibelsyn se Kofod-Svendsen 2009:238.

⁷⁷⁵ Conferenceprogram, deltagerliste m. m. findes i KFS-arkiv æske 108.

⁷⁷⁶ NORV mødte Preus første gang i 1963 på en conference i Norge arrangeret af Prestelaget for Bibel og Bekjennelse, NORV's brev 16.10.1968 til Preus, KFS-arkiv æske 108 og Preus' brev 23.06.1975 til NORV, DBI-arkiv æske 33.

⁷⁷⁷ NORV's mangeårige brevveksling med Dag Risdal findes i DBI's arkiv æske 33-37.

⁷⁷⁸ Uddrag af debatten findes i bilagsdelen som bilag 21-VII.2.



det kommende MF.⁷⁷⁹ De pegede imidlertid på, at Jørgen Glenthøj også burde inddrages i arbejdet. Af udateret brev til bestyrelsen, der er personligt underskrevet af Højlund, fremgår, at han orienterede om Glenthøj ved først at sige, at Glenthøj var hans bedste ven. Han betegnede også Glenthøj som en meget betydelig teolog. Og dog var han skeptisk over for ham som lærer. Primært fordi han frygtede, at ansatte man Glenthøj, ville det historisk-kritiske bibelsyn få indpas på MF. I den situation håbede Højlund at kunne ansætte NORV som den anden pol. Det ville efter Højlunds vurdering være et fint spændingsfelt.⁷⁸⁰

I brevet pegede Højlund på de to navne, der på mange måder var omdrejningspunktet i bibelsynsuenigheden på MF. Nogle ønskede Glenthøj tilknyttet MF for at sikre den teologiske og kirkelige bredde. De frygtede, at NORV's linje alene med det klart formulerede bibelsyn ville gøre MF for snævert.⁷⁸¹ Andre havde kun fuld frimodighed til at være med, hvis NORV's bibelsyn var det bærende på MF. Disse endeløse drøftelser af bibelsynsparagraffen var lammende for arbejdet. Dertil kom smerten og rådvildheden, da Højlund pludselig døde som 48-årig i 1971.

En nytiltrådt bestyrelse foreslog i brev af 9. marts 1972 til MF's nyudnævnte repræsentantskab følgende ændring af vedtægternes § 2:⁷⁸²

Sammenslutningen bygger på Bibelen og vor kirkes bekendelse og vil virke ud fra det syn på Bibelen, som er Bibelens eget, og som altid har været kirkens: Den hellige skrift er Guds eget, ved Helligånden inspirerede og såvel i sin helhed som i alle sine enkelte udsagn, fuldt ud troværdige og ufejlbare ord, helt igennem og uadskilleligt Guds ord og menneskeord, og som sådant eneste, men også fuldt ud tilstrækkelige, klare og absolutte autoritet for kirkens forkyndelse og lære og dermed også for kirkens præsteuddannelse og teologiske forskning.

I dette forslag fra bestyrelsen brugtes ordet *ufejlbar*. Dermed ville MF's bibelsynsparagraf blive indsnævret og ændret fra at rumme både et ortodokst og et konservativt bibelsyn, som Højlund havde formuleret det forud for oprettelsen, til kun at kunne rumme det ortodokse bibelsyn. Eftersom næppe alle i bestyrelsen havde et ortodokst bibelsyn, kan det undre, at bestyrelsen i enighed ønskede at indføre ordet *ufejlbar* i MF's vedtægter. I flere breve har NORV redegjort for, at han deltog i det bestyrelsesmøde, hvor man besluttede at ændre bibelsynsparagraffen, og at det havde været hans vilkår for at sige ja til ansættelse ved MF.⁷⁸³ Her var det første gang, at NORV drog kirkepolitiske konsekvenser af sin skærpede holdning til det konservative bibelsyn. I et af brevene gav NORV direkte udtryk for sin overraskelse over, at en enig

⁷⁷⁹ Brev af 21.05.1970 til Højlund (Højlund-privatarkiv).

⁷⁸⁰ Det udaterede brev findes i Højlund-privatarkiv.

⁷⁸¹ Se fx Jørgensen 2009:162.

⁷⁸² Brevet findes i MF-arkiv.

⁷⁸³ Brev af NORV 20.03.1972 til Dag Risdal, 06.05.1972 til Dag Risdal; 27.06.1972 til Carl Fr. Wisløff og 31.10.1972 til Steinar Hunnestad. Brevene findes i DBI-arkiv æske 26 og æske 36.



bestyrelse havde stillet sig bag den nye formulering af bibelsynet. Ud fra NORV's måde at arbejde på vil mit gæt være, at NORV havde lavet formuleringen hjemme og medbragt den til bestyrelsesmødet. Formuleringen var i alle tilfælde en typisk formulering af NORV. Desværre er der ikke bevaret et referat fra det bestyrelsesmøde, hvor beslutningen blev truffet. De forskellige bestyrelsesmedlemmer, jeg har talt med, har ikke haft en klar erindring fra bestyrelsesmødet for mere end 40 år siden. Enkelte har antydnet, at årsagen til enigheden om at ændre bibelsynsparagraffen havde været ønsket om at få ansat de første lærere og dermed komme i gang med undervisningen. Men den forklaring findes ikke bekræftet i de samtidige og meget sparsomme kilder.

De breve, NORV i månederne efter bestyrelsesmødet har sendt til forskellige personer, giver et godt indtryk af, hvordan NORV har tænkt, og hvad der har været hans motiv til at forlange et rent ortodokst (fundamentalistisk) bibelsyn som vilkår for ansættelse, på trods af at han i KFS og det nordiske samarbejde i alle årene havde arbejdet under en bibelsynsparagraf, der indholdsmæssigt var identisk med MF's hidtidige bibelsynsparagraf. Også i Bibellæser-Ringen havde NORV accepteret at arbejde efter samme bredde som MF's bibelsynsparagraf.

Hans intense interesse for bibelsynsdebatten i Missourisynoden og også i nogle reformerte kirkesamfund samt debatten mellem Giertz og Danell og Danells mange artikler om bibelsynet i tidsskriftet *Nya Väktaren* havde gjort ham mere skeptisk til det konservative bibelsyn.⁷⁸⁴ Udviklingen i Missourisynoden var kommet til at stå for ham som det kirkehistoriske bevis på, hvordan det kunne gå, hvis man ikke i ord og handling fastholdt et klart bibelsyn.⁷⁸⁵ Den skepsis havde han redegjort for i sin anmeldelse af Erling Utnems bog *Bibeltroskab i dag*. Fra debatten i forbindelse med pjecen *Kirkens Ja og Nej* vidste NORV, at i spørgsmålet om dåbssyn, nadversyn, kirke- og embedssyn var han ikke enig med de personer fra den sammenhæng, som nu var med i MF's ledelse. Eftersom bestyrelsen havde opfordret både NORV og H.O. Okkels til at blive MF's to første lærere, havde de haft en længere teologisk drøftelse. For ikke alene at bygge min fremstilling af denne drøftelse på NORV's referat i forskellige breve, anmodede jeg i 2009 Okkels om at udarbejde et notat om samtalen, som han huskede den. Det interessante er, at NORV's fremstilling i breve skrevet kort efter samtalen og Okkels' notat udarbejdet 37 år efter samtalen faktisk supplerer hinanden uden at modsige hinanden. Samtalen havde hovedsagelig drejet sig om følgende spørgsmål: Bibelsyn. Sakramentesyn. Kirke- og embedssyn.

Den samtale havde vist, at de to var enige i bibelsynet, idet de begge fulgte Danell og mente, at Giertz' konservative bibelsyn ikke helt svarede til Bibelens eget syn. De kunne altså begge helt bakke op om det forslag til bibelsynsparagraf, som bestyrelsen

⁷⁸⁴ Om bibelsynsdebatten mellem Giertz og Danell se bilag 21-VII.3. Om reformert se indledningen I-8:56.

⁷⁸⁵ Jf. Sejergård 2001. I 1984 var NORV på studieophold ved Missourisynodens præsteseminarium, ConcordiaTheological Seminary i Fort Wayne. I *Nemalah* 3/1984:132-138 gav NORV sin fremstilling og vurdering af magtkampen og udviklingen i Missourisynoden.



havde foreslået. Den enighed havde NORV også udtrykkelig givet udtryk for i sin brevveksling med Dag Risdal. Det motiverede NORV med, at Okkels havde været under stærk påvirkning af Biblicum i Sverige og Missouri-lutherdommen i USA, herunder John W. Montgomery *Crisis in Lutheran Theology I-II*.

I dåbssynet havde de derimod ikke været enige. Okkels havde stærkt fastholdt ordene i dåbsritualet: ”Den almægtige Gud, vor Herre Jesu Kristi Fader, som nu har genfødt dig ved vand og Helligånden og skænket dig syndernes forladelse”.

Okkels havde understreget, at de ord hvilede på Joh 3,3-5 og Tit 3,5, ligesom han havde fremhævet, at det ikke blot var et katolsk levn, når Luther havde fastholdt denne bøn i dåbsritualet. NORV havde derimod ud fra sin bog *Den karismatiske vækkelse – pinse på ny?* fra 1971 formuleret sig således om dåben:

Dåben frelser, føder på ny og gør personlig delagtig i Helligåndens gave, ikke derved at, og derfor heller ikke nødvendigvis altid i det øjeblik, dåbshandlingen udføres, men når Jesu navn tros. Den, som er døbt i Jesu navn, har visselig fået frelsen skænket, men tror han ikke i sit hjerte på Jesus, er han dog ikke frelst; han er nok døbt med ”badet til genfødsel og fornyelse ved Helligånden” (Tit. 3,5), men er dog ikke født på ny.⁷⁸⁶

I nadverlæren havde de været enige om at fastholde realpræsensen, ligesom de også havde været enige om, at ikke-troende modtager Jesu legeme og blod. Derimod havde de været uenige om rekonsekreringens nødvendighed.⁷⁸⁷

I Okkels’ notat fra 2009 om samtalen med NORV i 1972 skrev han, at han efter samtalen havde nævnt sin uenighed med NORV over for bestyrelsen, der havde henvist til, at når Luther (1483-1546) og Melanchthon (1497-1560) havde kunnet samarbejde, så burde Okkels og NORV også kunne. Okkels tilføjede så, at det var han ikke helt overbevist om og følte, at han nok bedre ville kunne samarbejde med teologer, som havde det konservative bibelsyn, såfremt de holdt fast ved bibelsk og luthersk lære om dåb og nadver, end med nogle som havde et fundamentalistisk formelt bibelsyn, men ikke fastholdt bibelsk lære om dåb og nadver.⁷⁸⁸

I et brev den 10. april 1972 til repræsentantskabets medlemmer understregede bestyrelsen, at det var meget vigtigt, at repræsentantskabets medlemmer kom til det indkaldte repræsentantskabsmøde, da bestyrelsen var i forhandling med læreremner, og deres stillingtagen var afhængig af, om der var tilslutning til den foreslåede klargøring af bibelsynsparagraffen.⁷⁸⁹

Den 29. april 1972 samledes første gang MF’s repræsentantskab, der var blevet udpeget af den bestyrelse, der havde stillet forslag til ændring af bibelsynsparagraffen. Ifølge mødets referat kom repræsentantskabsmedlemmerne primært fra følgende

⁷⁸⁶ NORV 1971:53-54.

⁷⁸⁷ NORV’s brev 20.03.1972 til Risdal.

⁷⁸⁸ Okkels 2009 (FKS-privatarkiv). Eftersom jeg har kendt Okkels og hans teologi i over 40 år, virker det troværdigt for mig, at det var Okkels’ vurdering også i 1972.

⁷⁸⁹ MF-arkiv.



kirkelige sammenhænge: IM, LM, ELM, Ordet og Israel, KFS, kredsen bag *Kirkens Ja og Nej*, Den Højkirkelige Bevægelse. I alt var der udpeget 36 medlemmer til repræsentantskabet. 32 var mødt frem til repræsentantskabsmødet. Ifølge referatet redegjorde bestyrelsens formand Frøkjær-Jensen for, at det var bestyrelsens plan at påbegynde første fase undervisning som supplement til Århus Universitet den 1. sept. 1972 med Okkels og NORV som lærere og med missionshuset Bethania som undervisningssted. En enig bestyrelse havde fremsat det på forhånd rundsendte forslag til ændring af bibelsynsparagraffen i retning af en klargøring af det bibelsyn, der skulle ligge til grund for arbejdet. Formanden motiverede forslaget med, at det havde vist sig, at bibelsynsparagraffen var blevet tolket som et udtryk for et bredere konservativt syn, hvorefter Skriften uden for sit centrale intentionsområde skulle indeholde fejl og modsigelser. Der blev også gjort opmærksom på, at NORV's ansættelse som lærer var afhængig af forslagets vedtagelse, og at bestyrelsen var enig med ham i at starte på det grundlag, som nyformuleringen var udtryk for.⁷⁹⁰

Det blev et meget følelsesladet møde, hvor flere af deltagerne aldrig havde mødt hinanden før.⁷⁹¹ Det gennemgående spørgsmål blev: Hvem skal udelukkes med det fremsatte forslag? Flere rejste spørgsmålet, om forslaget betød den definitive udelukkelse af Glenthøj? Hvad var den reelle forskel på den gamle og den nye formulering? Ifølge referatet fra mødet var bestyrelsens svar, at forslaget var stillet for at fremme ægte bibeltroskab. Forsamlingen kom aldrig i virkelig dialog. Nogle i forsamlingen blev også forvirrede over NORV, der havde stillet ændring af bibelsynsparagraffen som vilkår for læreransættelse ved MF, idet han samtidig ved spørgsmål fra forsamlingen om forståelsen af Første Mosebog 1-2 ikke fastholdt en bogstavelig forståelse af ordet "dag", men understregede, at skabelsens syv dage skulle fortolkes ud fra Bibelen selv, hvor der kunne tales om, at "én dag er for Herren som tusinde år, og tusinde år som én dag (2 Pet 3,8)". Nogle var fra begyndelsen stærkt optaget af at få ændringsforslaget vedtaget. Andre var stærkt optaget af at få det forkastet. Men ingen af modstanderne rejste det spørgsmål, om ændringsforslaget var vedtægtsstridigt, idet vedtægterne ellers udtrykkelig fastslog, at hverken grundlags- eller formålsparagraffen "kunne ændres i strid med sit formål". Afstemningsresultatet blev 16 stemmer for vedtagelse og 16 stemmer for forkastelse. Dermed var ændringsforslaget forkastet, da vedtagelse i henhold til vedtægterne krævede kvalificeret flertal. Det betød, at repræsentantskabet fastholdt en bredere tolkning af bibelsynsparagraffen. I konsekvens af afstemningen var der naturligvis ikke mere tale om NORV som lærer på MF, ligesom en tredjedel af bestyrelsen trådte tilbage, mens resten fortsatte sammen med indkaldelse af stedfortræderne.⁷⁹² De, der forlod bestyrelsen, var dem, der var mest enig med NORV. Resultatet blev, at LM og KFS,

⁷⁹⁰ Brev 17.05.1972 til repræsentantskabets medlemmer fra bestyrelsens sekretær Jens Steffensen (1930-2020). Brevet indeholdt også referatet fra repræsentantskabsmødet 29.04.1972, MF-arkiv.

⁷⁹¹ Jørgensen 2009:161-162. Som medlem af MF's repræsentantskab deltog jeg i mødet.

⁷⁹² *Vennebrev* 5/september 1973, MF-arkiv; Behrens 2009:62-63; Larsen 1993:34.



der helt fra begyndelsen havde bakket MF-projektet op, fik mindre indflydelse i MF's ledelse, mens kredsen bag *Kirkens Ja og Nejs* og de højkirkeliges indflydelse blev forøget.

Senere kritiserede den højkirkelige Ulsdal med et stærkt ordvalg Larsen for i MF's 25 års jubilæumsskrift at have underkendt de højkirkeliges betydning for oprettelsen og ledelsen af MF i de første år.⁷⁹³ Ulsdal har en pointe, når det gælder de højkirkeliges indflydelse på MF i årene efter afstemningen på det første repræsentantskabsmøde. I den periode havde også den norske højkirkelige professor Leiv Aalens teologi en vis betydning på MF.⁷⁹⁴ I sin replik til Ulsdal synes Larsen også at indrømme Ulsdals synspunkt en vis berettigelse.⁷⁹⁵

I det tidligere nævnte brev af 6. maj 1972 til Dag Risdal gav NORV få dage efter repræsentantskabsmødet sin vurdering af mødet. Han redegjorde for, at der havde været en længere bibelsynsdrøftelse, hvor de såkaldt konservative og de gammelluthersk ortodokse standpunkter blev trukket nok så klart op over for hinanden, og så havde der desuden været mange formidlende røster ind imellem. NORV understregede, at væsentligere for ham end selve afstemningsresultatet var afsløringen af den manglende åndelige konsensus i forsamlingen. NORV fastslog i brevet, at det hele tiden havde været en nødvendig forudsætning for ham for at gå ind i arbejdet, at der fandtes en tilstrækkelig grad af åndelig enighed mellem de direkte implicerede og ansvarlige personer. Mødet havde vist ham, at det ikke var tilfældet.

Den 1. september 1972 påbegyndtes undervisningen i missionshuset Bethania ved manuduktionstimer og gæsteforelæsninger dels ved præster og dels ved studenterinstruktører. Den teologiske linje var den af Højlund formulerede tommelfingerregel. Den 1. september 1973 påbegyndte cand.theol. Kai Kjær-Hansen (f.1945) sin undervisning i NT som MF's første fuldtidsansatte lærer.⁷⁹⁶ I henhold til MF's formål om at tilskynde og økonomisk støtte dygtige bibeltroende teologer til at kvalificere sig til en lærergerning for kommende præster drev Kjær-Hansen ud over sin undervisning også videregående forskning, der resulterede i, at han i 1982 blev teol.dr. fra Lund Universitet. Igennem årene har unge, der i studieårene havde studiemæssig tilknytning til MF, idet de samtidig studerede ved Det Teologiske Fakultet, hvor de blev cand.theol.er, foretaget videregående teologiske studier, så de har kunnet indlevere ph.d.- eller doktorafhandlinger ved danske eller offentligt anerkendte udenlandske universiteter for at erhverve den ønskede akademiske grad. Nogle har efterfølgende udarbejdet habilitationsarbejder, hvorefter deres samlede videnskabelige produktion er vurderet af et bedømmelsesudvalg efter de gældende regler. Indtil nu har

⁷⁹³ *Ichthys* 4/1993:158-168.

⁷⁹⁴ Børge H. Andersens mail 26.02.2014 til mig (FKS-privatarkiv); Aalens teologi er grundigt fremstillet og analyseret i Hegstads *Transcendens og Inkarnasjon. Troserkjennelsens problem i Leiv Aalens teolog* (dr.afh. MF 1992).

⁷⁹⁵ *Ichthys* 1/1994:4-5.

⁷⁹⁶ Larsen 1993:27



MF tre ansatte, der har opnået professorkompetence, mens andre på MF har lektorkompetence.⁷⁹⁷ MF har ikke selvstændig eksamensret, men etablerede i 2005 samarbejde med et udenlandsk universitet, så bachelor-undervisningen på MF afsluttes med en bachelorgrad i teologi ved det udenlandske universitet. Siden 2019 har MF samarbejdet med Fjellhaug Internasjonal University Colleges (FIUC). Med denne bachelorgrad kan studenter påbegynde et masterstudium ved inden- eller udenlandske universiteter. I forlængelse af denne ordning har MF i 2022 indgået en samarbejdsaftale med Aarhus Universitet, så en stud.theol. kan blive indskrevet både ved Aarhus Universitet og MF og modtage undervisning begge steder, hvor undervisningen ved MF bliver meritoverført, så den bliver en del af den bachelorundervisning, der resulterer i den bachelorgrad, som studenter tager ved Aarhus Universitet og dermed får juridisk ret til at fortsætte masterstudiet ved Aarhus Universitet med henblik på at blive cand.theol. fra Aarhus Universitet. Denne samarbejdsaftale med Aarhus Universitet giver samtidig studenterne mulighed for at modtage SU fra studiets begyndelse.⁷⁹⁸

4. Sammenfatning

Sognepræst Harboe Pedersen havde i adskillige år ønsket at få oprettet et dansk MF efter norsk forbillede. Med udgivelsen af pjecen *Kirkens Ja og Nej* begyndte Pedersen at arbejde målbevidst for at oprette et MF, hvor han ønskede, at kredsene bag *Kirkens Ja og Nej* og IM skulle udgøre grundstammen. I 1967 blev der etableret en sammenslutning til oprettelse af et dansk MF med sognepræst Asger Højlund som formand og Pedersen som sekretær for bestyrelsen. Både LM's formand og NORV var med i den første bestyrelse, mens kredsene bag *Kirkens Ja og Nej* og IM i de første år var tøvende over for det nye projekt. Der opstod spændinger i bestyrelsen, eftersom Pedersen hurtigst muligt ønskede oprettet et fuldt udbygget fakultet uden at lægge for megen vægt på de kommende læreres bibelsyn. Omvendt lagde NORV megen vægt på bibelsynet og blev i de følgende år overbevist om, at det konservative bibelsyn var et for svagt fundament at bygge et MF på. I konsekvens af uenigheden udtrådte han af bestyrelsen. Men bibelsynsuenigheden fortsatte. I 1972 ønskede en nytiltrådt bestyrelse at ansætte sognepræst H.O. Okkels og NORV til at forestå en begyndende undervisning. NORV krævede som vilkår for sin ansættelse, at MF indsnævrede sin paragraf om bibelsynet, så der kun blev ansat personer, der tilsluttede sig det ortodokse bibelsyn med dets vægtlægning på Bibelens ufejlbarlighed. Bestyrelsen imødekom NORV's krav, som repræsentantskabet derimod afviste. NORV blev ikke ansat ved MF, som bevarede den oprindelige paragraf om bibelsynet, der gav plads til både et konservativt og et ortodokst bibelsyn.

⁷⁹⁷ Dette var situationen i 2014, da jeg afleverede min afhandling. Om lærersituationen på MF i dag henvises til MF's hjemmeside <https://teologi.dk>

⁷⁹⁸ MFbladet 1/1923:3-7.



VIII Dansk Bibel-Institut

I dette kapitel vil jeg undersøge baggrunden for DBI's oprettelse, og hvordan NORV arbejdede i forbindelse med oprettelsen. DBI's forhistorie udfoldede sig i en teologkreds, der var oprettet i begyndelsen af 1972. Desværre er der ikke lavet noget referat fra møderne i Teologkredsen, ligesom der er få mødeindkaldelser, da den meste kommunikation var mundtlig. De intense drøftelser, der førte til dannelsen af DBI, skete i en fire-mandsgruppe, hvor hoveddebattørerne var NORV og Kai Kjær-Hansen, der senere blev MF's første fuldtidsansatte teolog. Kjær-Hansen har som den eneste bevaret alle NORV's udkast til grundlags- og formålsparagraf for Teologkredsens virke samt egne håndskrevne kommentarer og notater.⁷⁹⁹ Til gavn for min afhandling har Kjær-Hansen kontaktet alle deltagerne i Teologkredsen for at indhente yderligere oplysninger fra bevarede kalendere m.m. og så med udgangspunkt i alt tilgængeligt kildemateriale givet en fremstilling af det, der førte til oprettelsen af DBI. Min skildring bygger på Kjær-Hansens fremstilling, og hvad der i DBI's arkiv findes om oprettelsen samt korte fremstillinger fra DBI's 10- og 25-års jubilæumsomtale. Jeg er selvfølgelig bevidst om, at Kjær-Hansens fremstilling er et partsindlæg om en uenighed for over 40 år siden. Læses Kjær-Hansens fremstilling kritisk, kaster den efter min vurdering værdifuldt lys over DBI's forhistorie. Jeg har i min afhandlings bilagsdel bragt meget fyldige uddrag af Kjær-Hansens fremstilling. Dermed kan enhver ved selvsyn konstatere, hvordan jeg har brugt Kjær-Hansens beretning.

1. Teologkredsen og oprettelsen af Dansk Bibel-Institut

I begyndelsen af 1972 blev der som nævnt dannet en teologkreds med tilknytning til KFS i København.⁸⁰⁰ Deltagerne var hovedsagelig stud.theol.er, enkelte stud.mag.er samt NORV, der var bibelskolelærer på LMH. Teologkredsen samledes i private hjem, hvor man med udgangspunkt i evangelikal litteratur drøftede studierelevante emner.⁸⁰¹

⁷⁹⁹ Da jeg blev klar over, at Kjær-Hansen var i besiddelse af en del kildemateriale, som ikke fandtes andre steder, kontaktede jeg ham. Han svarede mig, at kildematerialet for en stor del bestod af vanskeligt læselige håndskrifter m.m. Men han fortsatte med at sige, at han havde overvejet at skrive et større notat om Dansk Bibel-Instituts forhistorie. Min henvendelse havde tilskyndet ham til at gå i gang med at udarbejde det notat, som han så ville sende til mig, som jeg så sammen med andet kildemateriale kunne bruge til min fremstilling af oprettelsen af Dansk Bibel-Institut. Efter et stykke tid sendte Kjær-Hansen mig et notat på 67 A4-ark. Det notat har jeg haft stor glæde og gavn af. Da jeg ville bringe en række bilag i min afhandling, ønskede jeg også at bringe Kjær-Hansens notat. Men jeg måtte samtidig konstatere, at et notat på 67 sider ville være for omfattende i forhold til de andre bilag. Derfor har jeg udarbejdet en forkortet udgave af Kjær-Hansens notat, som jeg bringer som to bilag sammen med en række andre bilag.

⁸⁰⁰ Egon Kattner *DBI-Information* 10/1982:3-4, jubilæumsnummer; Sejergaard 2001; Jørgen Skydstofte 2006up "Omrids af nyere kristen skolehistorie":2; liste over deltagere i Teologkredsen febr. 1972; Kjær-Hansen 2013up (DBI-arkiv æske 01).

⁸⁰¹ Med evangelikal litteratur menes her litteratur, der som udgangspunkt understregede, at Bibelen var eneste kilde og norm for kristen tro, lære og liv, og hvor sammenhængen mellem det akademiske



Arbejdsformen var, at en eller to af deltagerne på skift forelagde indholdet fra en af studiebögerne, hvorefter der var debat.

På mødet den 4. maj 1972 forelagde Kai Kjær-Hansen på Jørgen Skydstoftes (f.1944) og egne vegne det projekt, at Teologkredsens deltagere skulle gå sammen om at leje Rørholmsgade 14, kld. tv. og oprette et studiebibliotek mv., hvor Teologkredsen kunne fortsætte sine aktiviteter.⁸⁰² Kjær-Hansen havde også på forhånd udarbejdet en liste, hvor hver enkelt kunne forpligte sig med et månedligt beløb til at betale huslejen. Skydstofte og Kjær-Hansen var imidlertid ikke i gang med at lave et bibelinstitut med vedtægter. De ville blot sikre en lejlighed til studiebrug for Teologkredsen.

Ved den efterfølgende drøftelse gjorde NORV det hurtigt klart, at forslaget var værd at overveje, men at man ikke kunne gå i gang med et sådant projekt uden en formålsparagraf. Man besluttede på den baggrund at drøfte forslaget ved det efterfølgende møde i Teologkredsen, som blev berammet til den 7. juni. Med påegningen af at projektet måtte have en formålsparagraf, havde NORV givet forslaget et videre sigte. Det er usikkert, hvor mange der tænkte på det den aften. Det er også vanskeligt at vide, hvilke fremtidsvisioner NORV havde, da han påpegede nødvendigheden af en formålsparagraf. I brev af 20. marts 1972 til Dag Risdal havde han skrevet, at hvis MF ville lade hans ”gammelkirkelige ortodokse bibelsyn være enerådende, ville han sige ja til at være med”. Og han fortsatte: ”I modsat fald er jeg indstillet på foreløbigt at blive, hvor jeg er, indtil Gud måtte vise en anden vej”.

Ved mødet den 7. juni 1972 nedsatte man en arbejdsgruppe bestående af Finn Kappelgaard (f.1945), Kai Kjær-Hansen, Jørgen Skydstofte og NORV. De skulle udarbejde formål og grundlag for et studiebibliotek ”med særlig vægtlægning på moderne bibeltro teologisk litteratur og forskning, som ikke kunne forventes at være til stede på fakultetet”.⁸⁰³ Arbejdsgruppen mødtes den 15. juni, hvor NORV fremlagde sit første forslag til vedtægter for ”Institutum Biblicum” med en bibelsynsformulering,

studium og formidlingen af Bibelens budskab i en senere præste-, missionær- eller undervisningstjeneste havde en høj prioritet. Man satsede på at studere litteratur, der ikke fandtes på Det Teologiske Fakultet. Dermed blev Teologkredsen et supplement til studiet ved Det Teologiske Fakultet.

⁸⁰² Familien Skydstofte boede på det tidspunkt i Rørholmsgade 12 og havde nr. 14 som studiebolig, hvor der tillige boede en student. I denne studiebolig havde Kjær-Hansen og Skydstofte i længere perioder i 1971 læst til eksamen sammen. Skydstofte blev cand.theol. i december 1971. Allerede i slutningen af april måned 1972 stod det klart, at han fra og med 01.11.1972 var ansat som sognepræst i Ansager og derfor skulle afhænde lejemålet af nummer 14. I den anledning – og på baggrund af deres positive oplevelser med at have et sted, hvor de uforstyrret kunne læse sammen – opstod tanken om, at Teologkredsen kunne overtage lejemålet, når det blev ledigt 01.11.1972. Kjær-Hansen 2013up:8

⁸⁰³ Jørgen Skydstoftes brev 30.06.1972 til deltagerne i Teologkredsen; Egon Kattner (u.å): Historiske data – Dansk Bibel-Institut (DBI-arkiv æske 01); Kattner *DBI-Information* 10/1982:3.



der mindede om den formulering, som kort forinden var blevet forkastet på MF.⁸⁰⁴ Formuleringen lød:

Bibelen er såvel i sin helhed som i alle sine enkelte udsagn Guds eget ved Helligånden inspirerede, fuldt ud troværdige og ufejlbare ord, og som sådant eneste, men også fuldt tilstrækkelige, klare og absolutte autoritet i alle spørgsmål vedrørende kristen tro, lære og livsførelse.

Omdrejningspunktet for uenigheden mellem parterne – både ved den teologiske arbejdsgruppes møde den 15. juni samt ved Teologkredsens møde den 14. september – fandtes i ordene om, at ”Bibelen er såvel i sin helhed som i alle sine enkelte udsagn Guds eget ved Helligånden inspirerede, fuldt ud troværdige og ufejlbare ord”.⁸⁰⁵

Under hele forhandlingsforløbet var NORV yderst betænkelig ved formuleringer, der kunne afstedkomme udglidning. Derfor skulle NORV ifølge Kjær-Hansen ”trækkes” eller ”presses” til at indføre formuleringer, som han tidligere havde vedkendt sig. Det gjaldt for eksempel formuleringen om Skriften, at den er ”helt igennem og uadskilleligt Guds ord og menneskeord”.⁸⁰⁶ NORV havde tilsyneladende forhandlingstaktisk valgt en så ”højredrejet” formulering som sit første oplæg, at han kunne give indrømmelser, som ikke var reelle indrømmelser, idet det var formuleringer, han ellers normalt brugte, men som Kjær-Hansen den aften måtte bruge kræfter på at få indføjet. Kai Kjær-Hansens udgangspunkt under drøftelserne var det kristologiske og missionale, hvor han var nervøs for, at for firkantede bibelsynsformuleringer kunne blokere for Kristusvidnesbyrdet, idet fokus blev flyttet fra Kristus og frelsen i ham til spidsfindige drøftelser af Skriftens ufejlbarlighed. Som konsekvens af sin missionale tilgang ønskede Kjær-Hansen, at vedtægtsforslaget skulle have samme bibelsynsbredde, som KFS havde haft i alle de år, hvor NORV var generalsekretær, og som KFS stadig havde.⁸⁰⁷

Efter drøftelserne den 15. juni fik NORV til opgave af arbejdsgruppen at indføre de vedtagne ændringer og tilføjelser i den ny version, som skulle fremlægges til drøftelse i Teologkredsen. Ifølge Kjær-Hansens fremstilling havde NORV i sin nye version redigeret arbejdsgruppens ændringer uden dog at blive kritiseret for det. Ifølge Kjær-Hansen blev det NORV's ”renskrevne” forslag, som Skydstofte sendte ud til Teologkredsens medlemmer den 30. juni, uden at udvalget havde set det eller godkendt

⁸⁰⁴ Dokumentet findes kun i Kjær-Hansens privatarkiv. Kjær-Hansen har bragt det som bilag i Kjær-Hansen 2013up. Jeg har ikke fundet det, hverken i NORV's privatarkiv eller i DBI's arkivmapper, da vi systematiserede DBI's arkivalier. Finn Kappelgaard og Jørgen Skydstofte har heller ikke bevaret det.

⁸⁰⁵ I bilag 22-VIII.1 findes Kjær-Hansens detaljerede beskrivelse af forhandlingsforløbet.

⁸⁰⁶ Kjær-Hansen 2013:23.

⁸⁰⁷ Kjær-Hansen 2013:28-36.



det. I følgeskrivelsen blev det imidlertid gjort klart, at den teologiske arbejdsgruppe ikke var nået til enighed.⁸⁰⁸

Forud for det afgørende møde i Teologkredsen den 14. september 1972 bredte usikkerheden sig.⁸⁰⁹ På selve aftenen begyndte NORV sin redegørelse med at nævne, at Seth Erlandsson i brev af 4. september havde anmodet om, at navnet for det nye institut ikke blev Institutum Biblicum, da det ville kunne medføre forvekslinger med Biblicum i Sverige. NORV indstillede, at man imødekom Biblicums ønske. Derefter gennemgik NORV grundlagsparagraffen punkt for punkt. I et brev til Seth Erlandsson 18. oktober 1972 – få dage efter stiftelsen af DBI – gav NORV sin version af, hvad der var foregået i Teologkredsen den 14. september. Han skrev først, at 20 af Teologkredsens deltagere var mødt op den aften. Dernæst nævnte han, at de havde haft en lang og intens debat om bibelsynet. Da havde der vist sig den samme forskel som under den tidligere debat på MF. Dog havde der i Teologkredsen været et flertal, der gik ind for, at et eventuelt kommende DBI skulle bygge på det, NORV formulerede at ”Skriftens inspiration også indebærer fuld og uindskrænket troværdighed”, mens et mindretal kun kunne være med, såfremt der var samme teologiske bredde som ved MF i Århus. NORV understregede i brevet til Seth Erlandsson, at et kompromis ikke havde været muligt. Hver enkelt havde måttet vælge. Da viste det sig, at 13 af Teologkredsens deltagere sluttede op om et bibelinstitut, der hvilede på det, NORV kaldte ”et klart bibeltro grundlag”, mens de resterende 7 ønskede, at et eventuelt bibelinstitut skulle rumme både et konservativt og et ortodokst bibelsyn.⁸¹⁰

NORV sluttede sit brev med at nævne, at der blev aftalt et nyt møde den 11. oktober 1972, hvor han håbede, at den egentlige stiftelse kunne finde sted. Forinden skulle vedtægtsforslaget bearbejdes endnu engang.⁸¹¹

I løbet af de måneder NORV debatterede bibelsyn i Teologkredsen anmeldte han festskriftet til David Hedegård. NORV var især begejstret for indlæggene af professor Siegbert W. Becker fra Wisconsinssynoden og Biblicums formand G.A. Danell. I tilslutning til deres syn formulerede NORV sit eget med ordene: ”De hellige Skrifter er Guds eget ved Helligånden verbalt inspirerede og, såvel i sin helhed som i alle sine enkelte udsagn, fuldt ud troværdige, autoritative og ufejlbarlige ord”.⁸¹²

Den 11. oktober 1972 blev Dansk Bibel-Institut (DBI) stiftet af 12 stud.theol. er, en stud.mag. og tre præster med følgende bibelsynsformulering:

⁸⁰⁸ Kjær-Hansen 2013:24.

⁸⁰⁹ Se fx Jens Simonsens brev 04.09.1972 til Jørgen Skydstofte, DBI-arkiv æske 01.

⁸¹⁰ Kjær-Hansens redegørelses første del om DBI's forhistorie bilag 22-VIII.1. Kjær-Hansens redegørelses anden del om DBI's forhistorie bilag 23-VIII.1.

⁸¹¹ NORV's brev 18.10.1972 til Seth Erlandsson, DBI-arkiv æske 36. Om Kjær-Hansens grundige redegørelse for optakten til DBI's stiftelse og de efterfølgende brydninger: bilag 23-VIII.1

⁸¹² *Budskabet* 5/1972:29-31.



Dansk Bibel-Institut bygger sit virke på det skriftsyn og den forståelse af Skriftens indhold, Jesus og apostlene havde, og som de bibelske skrifers selvvidnesbyrd giver udtryk for:

Den hellige Skrift er Guds eget ved Helligånden inspirerede, fuldt troværdige og urokkelige ord, helt igennem og uadskilleligt Guds ord og menneskeord.

Som Guds inspirerede ord er Skriften, sådan som den oprindelig blev givet, såvel i sin helhed som i alle sine enkelte dele og udsagn, uden fejl og selvmodsigelser, når alt forstås i overensstemmelse med Helligåndens og de bibelske forfatters hensigt og formål.⁸¹³

Som Guds åbenbaringsord, givet os som vejledning til frelse, er Skriften eneste, men også fuldt tilstrækkelige, klare og absolutte autoritet i alle spørgsmål vedrørende kristen tro, lære og livsførelse.⁸¹⁴

Både i NORV's udkast til formålsparagraf og den offentlige præsentation af DBI var det væsentligt for ham at understrege, at DBI ikke som MF alene ville koncentrere sig om det teologiske studium og præsteuddannelsen, men også ville tage sigte på lægmandsforkyndelsen, undervisningssektoren og missionsarbejdet hjemme og ude. Som DBI's rektor var NORV også meget optaget af at fremme praktisk bibelbrug.

Når NORV fra DBI's begyndelse lagde vægt på at satse på lægmandsforkyndelsen, hang det dels sammen med hans skarpe blik for betydningen af lægmandsforkyndelse, og dels at han tidligt blev brugt som foredragsholder og underviser på LM's prædikantkurser og senere også medvirkede ved ELM's prædikantmøder.⁸¹⁵

Når NORV fra DBI's begyndelse også lagde vægt på at inddrage undervisningssektoren, hang det sammen med, at han i årene 1971-81 sad i styrelsen for Landsforeningen til oprettelse af kristne friskoler m.m. Derudfra var han optaget af at yde et bibeltro alternativ til seminariernes kristendomsundervisning.⁸¹⁶

Allerede i sin skriftlige beretning i 1959 til arbejdsudvalget i KFS-København havde NORV understreget, at hvis KFS' arbejde skulle forblive sundt, skulle Ydre Mission være en organisk del af arbejdet.⁸¹⁷ I referatet fra KFS' LU-møde 1.-2. januar 1969 stod, at NORV i 1968 var blevet opfordret til at blive lærer på den af LM påtænkte missionsskole. Af forskellige grunde besluttede LM's landsstyrelse i december 1970 at udsætte planerne om en missionsskole på ubestemt tid, så NORV aldrig blev

⁸¹³ Sætningen ” når alt forstås i overensstemmelse med Helligåndens og de bibelske forfatters hensigt og formål ” blev foreslået af Elmo Due (f.1946) på mødet 14.09.1972 som en følge af NORV's tale om Skriftens tilsigtede mening. Kjær-Hansen har behandlet det indgående i sin redegørelse fra 2013:31; Skydstofte: Kilder til DBI's forhistorie indtil stiftelsen 11. oktober 1972; DBI-arkiv, æske 01. Sætningen blev fastholdt efter bruddet i Teologkredsen.

⁸¹⁴ Citeret efter de første vedtægter der blev trykt, og som præsenterer sig som vedtaget på stiftelsesdagen med angivelse af stifternes navne. De forskellige bibelsynsformuleringer fra NORV's første udkast forelagt i Teologkredsens arbejdsgruppe d. 15. juni 1972 til DBI's første vedtægter er indgående undersøgt og vurderet af Kjær-Hansen 2013, DBI-arkiv, æske 01.

⁸¹⁵ Se NORV 1981, hvor flere af bidragene er holdt på prædikantkurser.

⁸¹⁶ Se NORV's forord til hans skrift fra 1978 *Kristendomskundskab eller kristendomskritik. Den historisk-kritiske metode kritisk belyst*.

⁸¹⁷ KFS arkiv æske 081.



missionsskolelærer.⁸¹⁸ Men Ydre Mission var en integreret del af NORV's kristenliv og teologiske tænkning. Derfor var det naturligt, at uddannelsen af ydremissionærer blev en del af DBI's formålsparagraf.

Da DBI's Tværkulturelle Missionsuddannelse (TKM) officielt blev oprettet i 2001 efter flere års forudgående sonderinger og forhandlinger, var det en af NORV's visioner fra DBI's oprettelse, der blev realiseret. NORV havde visionen og ønsket om, at missionsdimensionen måtte gennemsyre DBI's arbejde, men det var personer med politisk fingerspidsfornemmelse og forståelse for psykologien ved komplicerede forhandlinger mellem forskellige organisationer, der realpolitisk gennemførte etableringen af TKM som et samarbejdsprojekt mellem DBI, LM, ELM og Dansk Ethiopiermission. I en periode var KFS og Heimamissionen, Færøerne, med som associerede medlemmer. I 2006 blev uddannelsen udvidet til ikke bare at være en uddannelse, eller rettere en pakke af uddannelser, der sigtede mod tværkulturel mission, men også en bacheloruddannelse med henblik på arbejde i Danmark blandt etniske danskere. Dansk Europamission kom med i kredsen af samarbejdspartnere om uddannelsen fra 2007 og IM fra 2008.⁸¹⁹

Under arbejdet med DBI's vedtægter var NORV i tæt kontakt med Biblicums leder Seth Erlandsson og søgte hans råd med hensyn til vedtægtsudformningen. I brev af 4. september 1972 til NORV skrev Seth Erlandsson, at han havde vist forslaget til Vedtægter for Institutum Biblicum til nogle af Biblicums bestyrelsesmedlemmer og til professor Becker. De havde konstateret med tilfredshed, at vedtægterne var væsentligt bedre end vedtægterne for det danske MF. Dog bemærkede han, at formuleringen "absolutte autoritet i alle spørgsmål vedrørende kristen tro, lære og livsførelse" ofte var blevet brugt, så man havde indskrænket Bibelens autoritet. Derfor rådede han til at overveje formuleringen. En sammenligning af DBI's grundlagsparagraf med Biblicums tilsvarende viser, hvor meget det svenske Biblicum har inspireret NORV.

Den tætte forbindelse blev opretholdt. Da NORV havde skrevet en længere artikel om forholdet mellem MF og DBI, sendte han den til Erlandsson med opfordring til offentliggørelse i tidsskriftet *Biblicum*.⁸²⁰ I folgebrevet 25. april 1973 skrev NORV om artiklen, at den var skrevet med tanke på at blive offentliggjort i *KD* – under forudsætning af, at forretningsudvalget erklærede sig indforstået med det. Men allerede 1. maj 1973 sendte NORV et nyt brev til Erlandsson, hvor han blandt andet anmodede Erlandsson om ikke at offentliggøre den tidligere sendte artikel, fordi flere fra både DBI's forretningsudvalg og styrelse havde været så kritiske til den, at NORV

⁸¹⁸ Planer og problemer med at etablere LM's missionsskole er beskrevet Rasmussen 2005:83-87.

⁸¹⁹ Dette videre sigte med DBI fremgår af materiale i DBI-arkiv æske 01. Om de komplicerede forhandlinger bag oprettelsen af TKM: DBI-arkiv æske 05, 06, 18 og 19 samt mail 15.01.2013 fra Finn Aa. Rønne til mig (FKS-privatarkiv).

⁸²⁰ Tidsskriftet *För Biblisk Tro* var i mange år redigeret af David Hedegård. Kort før sin død i 1971 overdrog han redaktørposten til Biblicums forstander Seth Erlandsson. Samtidig blev det besluttet, at tidsskriftets fremtidige navn skulle være *Biblicum*, *För Biblisk Tro* 5/1971:193.



havde bearbejdet den og sendt den reviderede udgave til styrelsens medlemmer. Erlandsson ville få endelig besked om offentliggørelse, når der havde været afholdt forretningsudvalgsmøde. Både en række yderligere breve, at NORV og Erlandsson var de første undervisere på DBI, og udgivelsen af skrifter fra Biblicum vidner om det meget tætte samarbejde de første år efter DBI's oprettelse.

2. Menighedsfakultetet og Dansk Bibel-Institut i konfrontation

Efter oprettelsen af både MF og DBI fremtrådte de dels som institutioner, der udfyldte hver sit behov i henholdsvis København og Århus i forhold til at tilbyde teologiske studenter supplerende undervisning, og dels som konkurrenter. De henvendte sig til det samme kirkelige bagland med anmodning om økonomisk støtte. De ønskede så mange teologiske studenter som muligt. Begge institutioner havde brug for dygtige teologer til at varetage den bibeltro undervisning og forskning, man ønskede at give.⁸²¹

I en kronik i *KD* den 26. juni 1973 præsenterede NORV DBI for de kirkeligt interesserede danskere.⁸²² I kronikken redegjorde han også for forholdet til MF og hævdede, at der var en principiel teologisk forskel på de to institutioner. Det var bibelsynet, sagen drejede sig om. Mere præcist: spørgsmålet om Skriftens fulde troværdighed og ufejlbarlighed. Ifølge NORV stod to syn over for hinanden. Om de to syn sagde han:

De viser hver sin vej og fører i hver sin retning. De fører i den sidste ende – medmindre man fastholdes i en lykkelig inkonsekvens – til to helt forskellige grundholdninger til Guds ord i Den hellige skrift.⁸²³ Mellem dem kan der derfor bare træffes et valg. Slår man ind på den ene vej,

⁸²¹ Om bibeltro undervisning: "Bibelens eget syn på sig selv" eller "Bibelens eget skriftsyn" samt ordet "bibeltro". NORV brugte i flere sammenhænge disse udtryk. Dermed mente han, at Bibelens forfattere sagde om Bibelen, at den var inspireret, autoritativ og ufejlbarlig. Ved bibeltro undervisning og forskning forstod NORV, at man arbejdede ud fra hans forståelse af Bibelens eget syn på sig selv. Både MF og NORV var enige om at tage udgangspunkt i, at Bibelen er Guds ord i modsætning til de teologiske fakulteters opfattelse af Bibelen som menneskelige vidnesbyrd om tro. Fordi ufejlbarlighedsdogmet var *conditio sine qua non* for NORV, stillede han på DBI mere markante bibelsynskrav til undviserne for at betegne dem som bibeltro, end man gjorde på MF. På MF ligestillede man det ortodokse og konservative bibelsyn. Begge syn blev betegnet som bibeltro – der var blot tale om en nuanceforskel inden for det samme grundsyn.

⁸²² Se bilag 24-VIII.2.

⁸²³ Om begrebet "lykkelig inkonsekvens": NORV's tankegang ved at bruge begrebet "lykkelig inkonsekvens" var, at der var en nøje sammenhæng mellem bibelsyn og Kristusbekendelse. Han mente, at har man ikke det ortodokse bibelsyn, ville det normalt føre til en ubibelsk Kristusbekendelse. Dog medgav han, at der findes nogle, der ikke har et ortodokst bibelsyn, men som ikke desto mindre har en bibelsk Kristusbekendelse. Det er disse mennesker, han karakteriserede med ordene, at de "fastholdes i en lykkelig inkonsekvens". Det er denne "lykkelig inkonsekvens"-tænkning, der var baggrunden for, at NORV både kritiserede personer som for eksempel Giertz', Hallesbys og Utne's bibelsyn og samtidig benyttede dem som prædikanter og undervisere. Det er samme "lykkelig inkonsekvens"-tænkning, der ligger bag NORV's kritik af for eksempel et baptistisk



bevæger man sig de facto bort fra den anden, og afstanden øges, jo længere man bevæger sig frem ad vejen.

NORV fremstillede DBI's syn som Bibelens eget bibelsyn og understregede, at det var det syn, som fra begyndelsen havde været både det gamle Israels og den kristne kirkes syn. Hvad MF angik, så havde nogle af de ansvarlige bag denne institution bibelsyn fælles med DBI, mens andre havde et herfra noget afvigende syn. Dette andet syn var ifølge NORV karakteriseret ved, at man hævdede, at der i de bibelske skrifter fandtes en række fejl og indre uoverensstemmelser og modsigelser. Dette førte ifølge NORV i retning af en de facto forkastelse af det ene af reformationens to grundlæggende principper: Skriften alene som kilde og norm for kristen tro, lære og liv. Dette førte ifølge NORV igen til, at man stod i fare for at ophøje enten den kirkelige tradition eller det menneskelige subjekt til at være den sidste afgørende instans.

Samtidig understregede NORV, at DBI og MF på mange måder havde fælles anliggende og dannede fælles front og kæmpede mod den samme radikalt bibelkritiske og opløsende teologi og bibelforskning.

Kjær-Hansen kommenterede i *KD* den 27. juli 1973 NORV's kronik.⁸²⁴ Han pointerede, at han alene ønskede at videreføre, hvad han i KFS havde lært af NORV, da han var KFS' leder: at have et tillidsfuldt samarbejde i forkyndelse og undervisning med personer, der havde et konservativt bibelsyn. Ifølge Kjær-Hansens opfattelse var det væsentlige i den opståede broderstrid, at NORV havde foretaget en drejning til det yderste højre. Indholdet i denne højredrejning havde ikke så meget med NORV's eget bibelsyn at gøre. Essensen var hans nye holdning til lærefællesskab med personer, der havde et konservativt bibelsyn. Kjær-Hansens påstand var, at det ikke var rimeligt at "sætte et identitetstegn mellem Kristussyn og bibelsyn eller at prioritere bibelsynet højere end Kristussynet" og Kjær-Hansen fortsatte:

I vanskelige situationer henviser apostlene aldrig til et bibelsyns-system, men altid til Kristi evangelium, Gudshandlingen centreret omkring Jesu person, i hans liv, død og opstandelse. De henviser til det budskab der lød fra begyndelsen af, de gode nyheder om at Gud nu har opfyldt det, han i sin tid havde forjættet, i Jesus har Gud nu vist, at han ikke "lyver". Fornægter man dette og ikke anerkender, at Jesus er Kristus, kommen i kødet, og fortsætter sit liv i "mørket" ja, da gør

dåbssyn eller en spiritualistisk nadverforståelse og samtidig brug af sådanne personer som foredragsholdere og undervisere. Hans argument var, at der var personer med det beskrevne sakramentesyn som ikke desto mindre havde et ret bibelsyn og lærte bibelsk rigtigt om retfærdiggørelsen. Det er denne "lykkelig-inkonsekvens"-tænkning hos NORV, der betyder, at han i praksis ofte bliver mere rund eller mere åben, end hans markante dogmatiske formuleringer lader formode.

⁸²⁴ Da NORV var generalsekretær i KFS, var Kjær-Hansen meget aktiv i KFS. Han blev i 1963 formand for den første KFS-gruppe på et gymnasium. Som stud.theol. blev han i 1968 formand for KFS' nyoprettede litteraturudvalg, foråret 1969 var han rejsesekretær, ligesom han i hele sin studietid var en meget benyttet foredragsholder og skribent. Se uddrag af Kjær-Hansens kronik bilag 25-VIII.2.



man Gud til en løgner. For apostlene er skillevejen aldrig – for nu atter at bruge denne anakronisme – et bibelsyn, men derimod et Kristussyn og en hermed forbunden Kristuskonsekvens.

NORV gav i *KD* den 4. oktober 1973 en kommentar til Kjær-Hansens kronik. Her valgte han en mere irenisk tone og understregede blandt andet, at han var parat til et vist samarbejde både med personer med et konservativt bibelsyn og et reformert sakramentesyn. Derimod afviste han, at han havde ændret holdning og skiftet spor. Det var rigtigt, at han i årene 1967-1969 deltog i bestyrelsessamarbejde for at oprette et MF. Det var også rigtigt, at dette samarbejde fandt sted på grundlag af en basisformulering, der ikke siden var ændret på. Derimod havde han ikke været med til at udarbejde basisformuleringen, der var udarbejdet af sognepræst Højlund, førend han selv kom med i arbejdet. Denne basisformulering var åben for fortolkning i forskellig retning, og i de første år var der stadige drøftelser af, hvad den i praksis skulle betyde for MF's arbejde. Så var der imidlertid sket en afklaring, som viste sig at indebære konsekvenser, som han fra begyndelsen ikke havde ønsket.

I forbindelse med cand.theol. Poul Langagergaards (f.1948) tiltræden som landssekretær på MF i 1976 udtalte han i et tiltrædelsesinterview i *KD* den 13. oktober 1976, at han glædede sig over, at der også i København gennem DBI var etableret et bibeltro alternativ til Det Teologiske Fakultet. Men glæden blev vendt til sorg, da han bemærkede, hvordan en eksklusivitet i bibelsynet fik til følge, at man sagde nej til så fremragende folk på den evangeliske fløj som for eksempel Bo Giertz, Ole Hallesby og Erling Utnem. Langagergaard henviste til eksempler i Sverige og USA, hvor det bastante, eksklusive, ortodokse bibelsyn havde fået til følge, at ægte bibel- og bekendelsestroskab var gået fløjten og var endt i nyrationalisme. Langagergaard var spændt på, om DBI ville knytte sig til disse eksklusive kræfter. Skete det, ville forholdet til MF blive kølnet.

I en kronik i *KD* den 18. november 1976 tog NORV til genmæle, hvor han både roste evangeliske ledere som Giertz, Hallesby og Utnem for deres store kirkehistoriske betydning, og samtidig reserverede sig over for deres bibelsyn.⁸²⁵ Han kritiserede dem for at indføre en

tvedeling af Skriften i *én* del, som er absolut autoritativ, fuldt troværdig og ufejlbar, og en *anden* del, som er behæftet med både modsigelser og fejl ... De skæbnesvangre konsekvenser af enhver sådan tvedeling af Skriften mærkes lykkeligvis ikke altid hos de pågældende selv, som fra først af indfører en sådan skelnen. I nogle tilfælde mærkes følgerne heraf for alvor først i en anden eller tredje generation. Det må vi glæde os over og være taknemmelige for. Men historien og erfaringen vidner alligevel klart nok om, at netop derved, at man indfører en sådan tvedeling af Skriften, slås portene op – først på klem og siden på vid gab for menneskets hovmodige og egenmægtige omgang med Guds ord. Det fører uvægerligt til, at mennesket sætter sig selv til doms over Guds åbenbaringsord i Den hellige skrift. Konservativt indstillede vil givetvis gå meget varsomt og forsigtigt til værks i så måde og forsøge at begrænse bibelkritikken til at gælde troens udenværker

⁸²⁵ Se dele af kronikken som bilag 26-VIII.2.



alene. Radikalt-kritisk indstillede naturer derimod vil meget snart forgribe sig på de helt centrale bibelske grundsandheder til frelse: inkarnation, forsoning og opstandelse, og således rasere selve troens grund.

Eller for at sige det med et eksempel: Naturligvis er der en verden til forskel på f.eks. en Bo Giertz og så en Rudolf Bultmann, hvad angår det centrale og altafgørende i deres hele teologi og forkyndelse. Bo Giertz tror, forkynder og bekender Bibelens Kristus og Bibelens frelsende evangelium. Rudolf Bultmann derimod fornægtede Bibelens Kristus og Bibelens frelsende evangelium. Men med sin skelnen mellem ”Guds frelsesbudskab i Bibelen” p.d.e.s. og så den ramme, dette budskab er indføjet i p.d.a.s., de enkeltheder ”der ikke har med Gud og hans frelse at gøre” – med indførelsen af denne distinktion i Skriften selv har Bo Giertz dog principielt betrådt den samme vej som Rudolf Bultmann, der skelnede mellem det bibelske frelsesbudskab, ”kerygmaet”, p.d.e.s. og så hele den mytologiske dragt, hvori det er klædt i Ny Testamente, p.d.a.s. – hvortil ifølge Bultmann netop de helt centrale frelsesbegivenheder i Ny Testamente hører: Kristi evige forudtilværelse hos Faderen, hans menneskevordelse ved jomfru Maria, den stedfortrædende forsoning, Jesu Kristi legemlige opstandelse, hans himmelfart og genkomst i herlighed på den yderste dag.⁸²⁶

Samtidig ønskede NORV at understrege, at han ikke havde fældet nogen dom over, hvad de i øvrigt troede, bekendte, forkyndte og lærte. Han ville heller ikke med et nej til det, der ifølge hans opfattelse var ubibelsk lære, afvise enhver form for samarbejde og fællesskab med dem, der til trods for at de ikke lærte helt ret om Bibelen, så alligevel bekendte, forkyndte og lærte Bibelens Kristus og Bibelens frelsende evangelium. Det var heldigvis tilfældet med Hallesby, Giertz, Utnem og mange med dem.

Efter DBI's oprettelse var der en række konkrete ting at tage stilling til.⁸²⁷ Man dannede en styrelse, som ud over unge kandidater og studenter med rod i KFS også kom til at bestå af fhv. gårdejer Ejner Madsen, gårdejer Christian Lodahl og stud.theol. Leif G. Jensen.⁸²⁸ Styrelsens medlemmer var enige om at udbygge kontakten til Biblicum i Sverige og lignende lutherske institutioner med et ortodokst bibelsyn for eksempel Lutherische Theologische Hochschule i Ober Ursel ved Frankfurt.

De første undervisere var Seth Erlandsson og NORV; man ville for eksempel tilbyde et seminar over John W. Montgomerys bog *Crisis in Lutheran Theology* bd. II, og Montgomery og Preuss blev tidligt bragt i forslag som gæsteforelæsere.⁸²⁹ Da man

⁸²⁶ Om Giertz' bibelsyn se Giertz 1971b:19-32; Giertz 1973:9-95; Johansson 2005; jf. bilag 21-VII.2. Bibelsynsdebat mellem Bo Giertz og G.A. Danell.

⁸²⁷ Se referat fra styrelsesmøderne i 1972-1974, DBI-arkiv æske 01.

⁸²⁸ Ejner Madsen (1902-1984) var formand for LM på Bornholm 1965-1973. Han virkede som prædikant i 50 år fra 1934 til kort før sin død.

Christian Lodahl (1921-2009) var prædikant i ELM og redaktør af foreningens blad *Mørke og Lys*. Både Lodahl og Madsen var meget kyndige lægfolk med stor fortrolighed med Luthers og Rosenius' skrifter. Teologisk repræsenterede de den lutherske ortodoksi.

Leif G. Jensen (f.1951) var opvokset i Den Evangelisk-Lutherske Frikirke. Han gennemførte teologiske studier ved Concordia Seminary, St. Louis, USA. Han repræsenterede Missouri-lutherdommen. Især som gymnasiast havde han været aktiv i KFS.

⁸²⁹ Ref. fra FU-møde 03.03.1973, DBI-arkiv æske 08, og styremøde 06.04.1974, DBI-arkiv æske 01.



begyndte at drøfte udgivelse af bøger, blev blandt andet bøger af Seth Erlandsson og Robert Preus foreslået.⁸³⁰ Preus' artikel "Biblical Hermeneutics and the Lutheran Church Today" blev således udgivet på dansk med titlen *Moderne bibeltolkning og kristen tro*.⁸³¹ I det brev til Preus, hvor NORV anmodede om tilladelse til at oversætte og udgive artiklen, skrev han blandt andet, at han fandt den artikel meget værdifuld og vurderede, at den var meget nødvendig i det teologiske klima i Danmark.⁸³²

Men to ting skabte uenighed i DBI's styrelse:

- Forholdet til personer og institutioner med et konservativt bibelsyn.
- Forholdet til reformerte teologer og institutioner.

Som NORV's tidligere nævnte korrespondance med Seth Erlandsson afslørede, var der også i styrelsen uenighed om, hvilket ordvalg der skulle bruges i omtalen af forholdet til MF. Et par år efter at konfrontationen med MF og i Teologkredsen var afsluttet, ønskede NORV en mere åben holdning, som ad åre kom til at betyde, at man på DBI som gæstelærere både brugte personer med et konservativt bibelsyn og personer med et reformert sakramentesyn, ligesom DBI også skulle kunne arrangere særlige konferencer og kurser sammen med MF og lignende institutioner, selv om man ikke var enige i alle teologiske spørgsmål.⁸³³ NORV's linje var, at der både skulle siges et klart nej og et klart ja. Det klare nej til et konservativt bibelsyn og dermed MF havde han sagt. Det skulle så efterfølges af et ja, for hvor og når Kristus-troende talte sandt om Kristus og frelsen i ham, var der grundlag og mulighed for samarbejde og fællesskab om både forkyndelse og undervisning, så langt som enheden i tro og overbevisning rakte. NORV tænkte og arbejdede ud fra en dobbelt overbevisning. Dels sagde han *nej* til alt, hvad han var overbevist om, var forkert. Det betød nej til det konservative bibelsyn og nej til dele af reformert teologi. Dels sagde han *ja* til alle, han var et med i troen på Kristus. Denne økumeniske overbevisning betød et ja til samarbejde med kristne med et konservativt bibelsyn og reformerte kristne. Nogle styremedlemmer frygtede, at denne åbne holdning ville indebære fare for udglidning. At NORV både offentligt sagde markeret nej til personer med et konservativt bibelsyn og til reformerte teologer og samtidig ønskede at samarbejde med dem ud fra devisen: "så langt enigheden rækker, så langt rækker samarbejdet", kunne flere ikke forstå.⁸³⁴ I forholdet til Biblicum skabte det betydelige spændinger, som der senere vil blive redegjort for. Denne linje bakkede et flertal i styrelsen op om.⁸³⁵ Et mindretal i styrelsen ønskede, at DBI stod for en mere konsekvent linje, så man kun samarbejdede med lutheranere med et ortodokst bibelsyn. Repræsentanter for den konsekvente linje forlod

⁸³⁰ Ref. af FU-møde 05.01.1973 og 03.03.1973, DBI-arkiv æske 08.

⁸³¹ Det er et af Preus' bidrag til bogen *Crisis in Lutheran Theology* bd. II.

⁸³² 07.06.1975, DBI-arkiv æske 36.

⁸³³ Jf. NORV's svar til Kjær-Hansen KD 04.10.1973.

⁸³⁴ Brev 16.11.1974 til DBI's styre (DBI-arkiv æske 01); se bilag 27-VIII.2.; jf. Sejergaard 2001:70, 81 og ref. af styremøde 07.11.1973 (DBI-arkiv æske 01).

⁸³⁵ Ref. af styremødet 06.04.1974, DBI-arkiv æske 01.



styrelsen eller blev passiviseret.⁸³⁶ Efter at NORV havde dannet DBI, der hvilede på det ortodokse bibelsyn, var han optaget af, at det ikke endte i død ortodoksi og indelukkethed. Påvirkningen fra Missourisynoden og Biblicum fik ham til at sige det markante nej til det konservative bibelsyn. Arven fra KFS fik ham til at sige ja til en samarbejdslinje. Derved stod han for en linje, hvor han både ville sige et *ja* og et *nej*.

Resultatet er blevet, at DBI efter en del år jævnlige som forelæsere har inviteret lutherske teologer med et konservativt bibelsyn som teol.dr. Kai Kjær-Hansen, professor Kurt Christensen (f.1948), biskop Bo Giertz, professor Bengt Hägglund (1920-2015), rektor Agne Nordlander (f.1939), professor Tryggve Kronholm (1939-1999), Sverige/Norge og professor Torleiv Austad (f.1937), Norge. Når NORV som rektor for DBI skrev til personer med et konservativt bibelsyn for at opfordre dem til at holde gæsteforelæsninger på DBI, skrev han meget tillidsfuldt til dem og nævnte intet om DBI's bibelsyn. Når han nævnte tema for forelæsninger, var formuleringen også meget åben, så den forespurgt forelæser var medbestemmende om emneformulering. Når NORV tilsvarende skrev til reformerte teologer for at opfordre dem til at holde gæsteforelæsninger, nævnte han intet om, at DBI var forpligtet på de lutherske bekendelsesskrifter.⁸³⁷ I 1977 etablerede DBI et studenterråd.⁸³⁸ Desværre er referaterne fra studenterrådets arbejde kortfattede og delvis mangelfulde. Derfor er det vanskeligt at fastslå i hvilken udstrækning, studenterrådet har præget NORV i åbningen med at inddrage personer med et konservativt bibelsyn.

Af inviterede reformerte teologer kan nævnes Francis Schaeffer (1912-1984), Samuel Külling (1924-2003), Schweitz, og F.F. Bruce (1910-1990), England. NORV's og dermed DBI's praksis blev mere åben end NORV's offentlige retorik i bibelsynsdebatten umiddelbart var blevet forstået. På MF var det ortodokse/fundamentalistiske bibelsyn og det konservative bibelsyn ligestillet. På DBI skulle man have et ortodokst bibelsyn og en luthersk bekendelse for at kunne sidde i styrelsen og få fast læreransættelse. Men dertil kom en slags tommelfingerregel, der i praksis betød, at man ikke måtte være mere ortodoks i bibelsynet og mere luthersk bekendelsesmæssigt, end at man var villig til at samarbejde med personer med et konservativt bibelsyn og med reformerte kristne. Samarbejdet kunne for eksempel

⁸³⁶ Christian Lodahl meddelte i brev 04.01.1974 (DBI-arkiv æske 01), at han udtrådte af styrelsen, eftersom han ønskede, at DBI skulle være et rent evangelisk luthersk arbejde med et konsekvent ortodokst bibelsyn. Leif G. Jensen, stud.theol. Egon Kattner (f.1948) og Ejner Madsen blev i styrelsen, men gav udtryk for betænkeligheder over den skitserede kurs, ref. af styremøde 06.04.1974, notat fra telefonopringning 18.11.1974. Leif G. Jensens betænkeligheder blev dog så store, at han i brev 03.04.1976 (DBI-arkiv æske 01) meddelte styrelsen, at han ikke så sig i stand til at fortsætte.

⁸³⁷ Fx brev 24.02.1982 til Bo Giertz, 11.03.1982 og 19.10.1982 til Torleiv Austad, 16.03.1982 til Bengt Hägglund og 17.01.1984 til Agne Nordlander, brev 02.09.1974; 20.02.1975; 17.06.1975; 02.10.1975; 29.03.1976; 23.11.1976 (DBI-arkiv æske 36). Studenterne havde tydeligvis været glade for forelæserne med et konservativt bibelsyn, se fx referat af Studenterrådsmøde 04.11.1981, 30.11.1982 og 04.02.1983 (DBI-arkiv æske 15).

⁸³⁸ DBI-arkiv æske 15.



omfatte brug af gæstelærere og afholdelse af kurser og konferencer i samarbejde med andre institutioner. Med denne inkluderende holdning sagde NORV nej til den mere markante og ekskluderende lutherdom, som Wisconsinssynoden samt Biblicum repræsenterede. Også ELM har tidligere stået for en meget markant lutherdom, og denne markante linje står Den Evangelisk-Lutherske Frikirke i Danmark fortsat for.⁸³⁹ Denne mere inkluderende holdning fra NORV's side var en af årsagerne til, at der ad åre kunne etableres et tillidsfuldt samarbejde mellem DBI og MF.⁸⁴⁰

NORV behandlede ofte bibelsynsspørgsmålet i sin undervisning på DBI.⁸⁴¹ Det foregik som regel i seminarform ud fra en grundbog med et klart ortodokst bibelsyn for eksempel John Warwick Montgomerys *God's Inerrant Word* eller G.K. Beales *The Erosion of Inerrancy in Evangelicalism*. I undervisningen gjorde NORV meget ud af at redegøre for de forskellige bibelsyn, men det fremgik også krystalklart, at det ortodokse bibelsyn var *det rette bibelsyn*.⁸⁴²

3. Bibelsynet i Kristeligt Forbund for Studerende, Menighedsfakultetet og Dansk Bibel-Institut

Det var nyt og uforståeligt, at mennesker, der i 1960'erne havde arbejdet sammen i KFS, delte sig, da man ville etablere institutioner, der skulle give alternativ/supplerende undervisning til de teologiske fakulteter. Samtidig skal det bemærkes, at der var personer, der på samme tid sad i ledelsen både på MF og DBI og dermed fungerede som brobyggere mellem de to institutioner.

I denne nye situation arbejdede man i KFS med at finde formuleringer, der kunne rumme både MF og DBI. Til drøftelse i KFS' Landsudvalg blev der blandt andet udarbejdet et notat med følgende indstilling: "Som medarbejdere i KFS i bred forstand bruges folk med et ortodokst skriftsyn og folk med et sådant konservativt skriftsyn, at de bliver ortodokse i deres praktiske bibelbrug".⁸⁴³

⁸³⁹ En ekskluderende lutherdom har kun gudstjenstligt fællesskab med dem, man har etableret kirkeligt fællesskab med. Derfor deltager man fx ikke i et økumenisk fællesskab som den fælles bedeuge i Evangelisk Alliance. Da Den Evangelisk Lutherske Frikirke i Danmark fejrede sit 150-års jubilæum, indbød den ledere fra bl.a. KFS og DBI til jubilæet. Men til søndagens festgudstjeneste undlod man nadverfejring for at undgå den situation, at nogle af de inviterede gæster ønskede at deltage i nadveren.

⁸⁴⁰ Om NORV's og DBI's mere inkluderende lutherske holdning i modsætning til Biblicums mere markante og ekskluderende holdning se Sejergaard 2001:71.

⁸⁴¹ I DBI's arkiv æske 40 findes mange dispositioner, oversigter over relevant litteratur, diverse fotokopier m.m., så man derudfra kan danne sig et indtryk af, hvordan undervisningen er foregået. I bilag 28-VIII.2 om NORV's syn på forholdet mellem Kristus-tillid og bibel-tillid.

⁸⁴² I bilag 29-VIII.2 om NORV's definitive opgør med den historisk-kritiske metode.

⁸⁴³ Notat til KFS' landsudvalg og sekretærer 20.12.1972 (KFS-arkiv æske 014).



Efter drøftelsen på baggrund af notatet blev følgende vedtaget:

Landsudvalget ønsker at gøre det klart, at KFS' arbejde er udsprunget af troen på Bibelens Kristus-vidnesbyrd og den i Kristus-tillid begrundede reservationsløse tillid til Bibelen som Guds inspirerede, fuldt troværdige og urokkelige ord. Samme syn og holdning vedkender vi os også i dag. Det er vort arbejdes grund og bestemmende for vor linje og kurs. Vi vedkender os ikke og ønsker ikke at have noget andet syn på Jesus Kristus, end Bibelen har, og ikke noget andet syn på Bibelen, end Jesus Kristus og apostlene havde. I praksis indebærer dette, at vi forventer, at der ikke i vor sammenhæng i tale og skrift, i forkyndelse og undervisning, gives udtryk for andet end reservationsløs tillid til troværdigheden af det, som står skrevet, og uforbeholden anerkendelse af Skriftens absolutte autoritet i alle spørgsmål angående kristen tro, lære og livsførelse.⁸⁴⁴

Knap fire måneder senere den 12. maj 1973 blev KFS' vedtægter ændret. Da afgik det omfangsrige, reformert prægede appendiks ganske stille ved døden, og man vedtog følgende formulering om bibelsynet: "De bibelske Skrifter som Guds inspirerede, fuldt troværdige og urokkelige ord og eneste kilde og norm for kristen tro, lære og liv".⁸⁴⁵

Med disse to beslutninger var der ro om bibelsynet i KFS, så man fortsat kunne koncentrere sig om det egentlige: at sætte Bibelens Kristus i centrum og arbejde målrettet og strategisk på at formidle Bibelens budskab. Det bemærkes, at det kontroversielle ord *ufejlbarlig* ikke er brugt. Formuleringen om bibelsynet fra 1973 viste sig langtidsholdbar, idet den er bevaret i samtlige senere vedtægtsændringer, og KFS' arkiv viser, at bibelsynsspørgsmålet ikke siden har været et kontroversielt emne.⁸⁴⁶

På spørgsmålet om hvorvidt KFS i 1970'erne nuancerede/præciserede/strammede sin holdning i bibelsynsspørgsmålet i forhold til 1950'erne og 1960'erne, er der lidt forskellige vurderinger. Generalsekretær Jens Ole Christensen (f.1956) har udtrykt, at der skete en "læremæssig bevidstgørelse".⁸⁴⁷ Sognepræst Flemming Baatz Kristensen (f.1953) har vurderet, at "bibelsynet en tid inden for KFS blev debatteret voldsomt, og der var tendenser til at indskrænke KFS til et fundamentalistisk/ortodokst bibelsyn". Her finder Baatz Kristensen, at Giertz hjalp KFS med at holde tungen lige i munden, så både det ortodokse og konservative syn har præget KFS.⁸⁴⁸ Sognepræst Jørgen Sejergaard (f.1953) har skønnet om bibelsynsudviklingen i KFS, at der i begyndelsen af 1970'erne "rent faktisk blev gennemført en stramning", men Sejergaard har også

⁸⁴⁴ LU-ref.20.-21.01.1973 (KFS-arkiv, æske 003).

⁸⁴⁵ Citeret efter 1973-vedtægterne (KFS-arkiv, æske 065).

⁸⁴⁶ Her bør bemærkes, at jeg skildrer en periode af KFS' historie, hvor jeg selv er hovedarkitekten til udformningen af de vedtagne papirer. Derfor kan med rette spørges, om jeg har magtet den nødvendige distance til stoffet.

⁸⁴⁷ Christensen 2006:62.

⁸⁴⁸ Kristensen 2005:328.



brugt udtrykket en ”præcisering”.⁸⁴⁹ NORV har formuleret det sådan, at KFS i slutningen af 1960’erne og begyndelsen af 1970’erne ”klargjorde sit bibelsyn”. I praksis betød det ifølge NORV, at man i KFS i tale, skrift og forkyndelse ikke måtte give udtryk for reservationer med hensyn til Skriftens autoritet.⁸⁵⁰

4. *Skarp kritik af det konservative bibelsyn*

Den 24.-25. april 1982 afholdt de nordiske studenterbevægelser en konsultation om arbejdets kurs og linje i fremtiden. Baggrunden for konsultationen var, at der fra slutningen af 1970’erne havde vist sig begyndende spændinger i det nordiske samarbejde. Her havde det været KFS, der havde trukket de gamle idealer frem. KFS havde især været bekymret over udviklingen på to områder: 1. Holdningen til den karismatiske bevægelse. 2. Musikstil. I KFS’ landsudvalg havde NORV så afgjort hørt til høgene i udformningen af den danske skepsis.⁸⁵¹ På den nordiske konsultation holdt NORV oplæg til drøftelse af bibelsynet.⁸⁵² Det nye for flere af deltagerne i konsultationen, som huskede NORV fra samarbejdet med ham fra hans tid som generalsekretær i KFS, var, at når han nu talte om ”Bibelens troværdighed og ufejlbarhed”, foretog han et skarpt opgør med flere af dem, der havde betydet overordentlig meget i det nordiske, evangelikale studenterarbejde for eksempel Hallesby, Utnem og Giertz. NORV kritiserede dem for at foretage en sontring i Skriften mellem *noget*, som var absolut autoritativt, fuldt troværdigt og ufejlbart, og *andet*, som var behæftet med både modsigelser og fejl. NORV underbyggede ikke sin tale om Bibelens ufejlbarlighed med argumenter fra Bibelen, men med lange citater af blandt andet Kurt Marquardt fra Missourisynoden, der understregede, at ”begrebet ’ufejlbarlighed’ tjente som en lakmus-prøve på, om der var alvor og mening i en persons tale om Bibelens inspiration”.

Marquardts påstand – som NORV gjorde til sin – var, at hævdede man, at noget både var Guds inspirerede og autoritative ord og samtidig behæftet med fejl og undergivet menneskelig korrektion, så førte man meningsløs tale.

Talen vakte kraftig debat. Indholdsmæssigt var der intet nyt i forhold til NORV’s undervisning på DBI.⁸⁵³ Derimod var holdningen til personer med et konservativt bibelsyn ny i sammenligning med hans holdning, da han var generalsekretær i KFS. I referatet fra konsultationen hed det, at

⁸⁴⁹ Sejergaard:2001:70-71.

⁸⁵⁰ Personligt føler jeg mig som daværende generalsekretær i KFS, næstformand i MF’s repræsentantskab og styremedlem i DBI så involveret i de mange taktiske og strategiske overvejelser, der fandt sted, at jeg ikke har den nødvendige kritiske afstand til at vurdere udviklingen.

⁸⁵¹ Se mere Kofod-Svendsen 2008:297-300.

⁸⁵² NORV’s redegørelse på den nordiske teologiske konsultation i 1982, alle dokumenter findes i KFS-arkiv, æske 108 og i DBI-arkiv æske 40 samt i uddrag som bilag 31-VIII.4.

⁸⁵³ Materiale fra hans undervisning om bibelsynet på DBI findes i DBI-arkiv, æske 40 og 44.



NORV's tale om bibelsynet var et angreb på den linje, som man havde stået for siden det første nordiske studentermøde i 1921. Det indebar en kritik af dem, som havde været de ledende i studenterarbejdet i Norden. NORV's indlæg måtte ikke stå alene, men skulle suppleres. Der havde eksisteret forskellige bibelsyn siden Hallesbys tid. Den indbyrdes dialog skulle fortsætte. Bibelsynet var ingen grund til splittelse. Den ville indtræffe, hvis man stillede nye skærpede krav til enighed i bibelsynsspørgsmålet.⁸⁵⁴

Det er ikke helt enkelt at forklare NORV's konfrontatoriske holdning på den nordiske konsultation i 1982. 10 år tidligere havde han skabt splittelse på MF og i Teologkredsen. Men den splittelse var han selv i gang med at bygge bro over op gennem 1980'erne og 1990'erne, efterhånden som han fik opbygget et tillidsforhold til lærerne på MF. Den tillid, som han ikke havde haft til de højkerkelige og kredsen bag *Kirkens Ja og Nej*, som også var med i opbygningen af MF. I 1960'erne og i 1970'erne havde han tillid til lederne i NKSS og SESG, selv om de fleste havde et konservativt bibelsyn. Fra slutningen af 1970'erne blev han skeptisk til den karismatiske holdning og musiksynet hos flere af ledere i NKSS og SESG. I denne situation vælger han en konfrontatorisk holdning i bibelsynsspørgsmålet. Lederne i det nordiske samarbejde fastholdt den gamle, mere rummelige linje i bibelsynsspørgsmålet.

5. *Fra konfrontation til dialog*

I de første år efter oprettelsen af DBI var ånden og tonen ikke til dialog mellem MF og DBI. Da fokuserede man mere på de relativt få ting, der var uenighed om, i stedet for de mange ting, man var enige om. Samtidig var der ting, der pegede frem mod et kommende samarbejde.

- Studenter ved begge institutioner kom fortsat i KFS, og dermed var der en løbende dialog.
- De teologer, der blev ansat som sekretærer i KFS, havde normalt studeret ved enten MF eller DBI.
- I 1976 nedsatte KFS et Luther-udvalg, der i perioden 1981-1996 udgav i alt ni bind indeholdende en række Luther-skrifter på dansk. I hele perioden sad NORV fra DBI og senere professor Asger Højlund (f.1951) fra MF i det udvalg, hvor de fandt hinanden i et tillidsfuldt samarbejde. I de første år var senere professor Kurt Christensen (f.1948) fra MF også medlem af udvalget. Endelig var sognepræst Johannes Sanggaard (1952-2008) i alle årene formand for udvalget.⁸⁵⁵

⁸⁵⁴ Bilaga till protokoll fört vid sammanträde med styrelsen för "Samarbetsorganet för de evangeliska student- och skolungdomsrörelserna i Norden" den 26.-27.04.1982 i Uppsala (KFS-arkiv æske 108).

⁸⁵⁵ Udvalgets sammensætning fremgår af forordet til de enkelte bind. Johannes Sanggaard hed oprindeligt Johannes Jensen, men overtog i første halvdel af 1980'erne sin kones mellemnavn Sanggaard som efternavn.



• Fra slutningen af 1970'erne begyndte MF og DBI mere systematisk at ansætte færdiguddannede cand.theol.er som lærere og forskere. De mødtes typisk på teolog- og forskerkonferencer i udlandet. Da opstod naturligt ønsket om også at mødes i dansk sammenhæng. Carsten Vang (f.1953) fra MF og Nicolai Winther-Nielsen (f.1953) og Leif Kjølner-Rasmussen (f.1951) fra DBI begyndte tidligt et samarbejde inden for GT.

Den 9. november 1977 sendte MF's formand Hans Olav Okkels et brev til DBI's formand Jørgen Skydstofte, hvor han skrev, at de på MF gennem nogen tid havde drøftet, om det ikke ville være hensigtsmæssigt, at der på bestyrelses- og lærerplan blev afholdt et møde mellem DBI og MF, hvor man kunne drøfte forskellige spørgsmål vedrørende de to institutioner.⁸⁵⁶ Okkels skrev også, at det måtte være en forudsætning for et sådant møde, at begge institutioner opfattede hinanden som bibeltro. Dog betød det ikke forhåndsaccept af den anden institutions synspunkter. Som overordnede emner for drøftelsen foreslog Okkels følgende to temaer: Hvad er bibeltroskab? Hvad er bekendelsestroskab?

Konsultationen mellem MF og DBI blev afholdt på Christianssæde-centret på Lolland den 7.-9. marts 1980. Langagergaard og NORV udarbejdede arbejdsrapporter om bibelsynet, der mindede meget om hinanden.⁸⁵⁷ De var enige om at fastholde:

- Bibelen var Guds ord.
- Bibelen var blevet til gennem Helligåndens inspiration og ledelse.
- Begge parter fastholdt Bibelens enhed, klarhed og tilstrækkelighed.
- Forskellene kom først rigtigt frem i de spørgsmål, man stillede til hinandens arbejdsrapporter.
- Fra DBI havde Skriftens ufejlbarlighed en fremtrædende placering. Et eksempel:

Vi ønsker en præcisering af, hvad Skriftens guddommelige inspiration indebærer med hensyn til Skriftens historiske troværdighed og ufejlbarhed: Er inspirationen ensbetydende med, at Gud er den egentlige "auctor" til alt, hvad Skriften faktisk siger?⁸⁵⁸ Er alle åndeligt ansvarlige på MF enige med os i de tre følgeslutninger derudfra, som er anført midt på side 7 i NORV's oplæg: Hvad er bibeltroskab? [De tre følgeslutninger lyder: 1. Alt, hvad Skriften siger, siger Gud. 2. Alt, hvad Skriften siger, er fuldt troværdigt, indre modsigelsesfrit og ufejlbart, fordi Gud er absolut sandhed og ikke kan lyve. 3. Alt, hvad Skriften siger, står urokkeligt fast med absolut guddommelig autoritet og myndighed.] Hvis det er tilfældet, hvorfor står der i oplægget s.2, linje 49-50, at

⁸⁵⁶ Brevet findes i DBI-arkiv æske 33.

⁸⁵⁷ Alle dokumenter til konsultationen findes i DBI-arkiv æske 26. Langagergaards og NORV's arbejdsrapporter findes i uddrag som bilag 30-VIII.5.

⁸⁵⁸ At Gud var den egentlige "auctor" til alt, hvad der stod i Skriften, vendte NORV flere gange tilbage til. Hans kilde var uden tvivl Robert Preus' bog *The Inspiration of Scripture* fra 1957, som NORV havde læst meget omhyggeligt. Der var en fotokopi af Preus' bog i NORV's privatarkiv, (DBI-arkiv æske 26), hvor hver eneste side klart signalerede, at den havde været studeret meget grundigt. S.26-75 gennemgik Preus de lutherske dogmatikeres syn på Skriftens inspiration, hvor han detaljeret behandlede verbalinspirationen i relation til de menneskelige forfattere. Preus understregede, at den lutherske ortodoksi havde afvist en mekanisk inspiration, men netop fastholdt Gud som Skriftens *auctor*.



”Skriften er uden fejl og brist og uden modsigelser i alt, hvad Skriften vil sige” og ikke: ”i alt, hvad Skriften faktisk siger” eller: ”i alle sine udsagn”.⁸⁵⁹

Dernæst bragte DBI en række citater fra blandt andet professor Prenter, professor Sverre Aalen (1909-1980) og biskop Utne, hvor de pågældende personer sagde, at der i de bibelske tekster fandtes ”ujævnheder og unøjagtigheder (fejl om man vil) i forskellige ydre ting som historiske oplysninger, geografiske, kronologiske o.l. spørgsmål”.⁸⁶⁰ Her ønskede DBI at vide, om MF var enig med de pågældende personer.

MF derimod formulerede konkrete eksegetiske spørgsmål. Kjær-Hansen gav en eksegeese af Mark 3,13-19, som han begrundede med, at han ønskede at rejse nogle spørgsmål, som en evangelikal historisk bevidst eksegeese ikke kom uden om at svare på. Han mente ikke, at spørgsmålene kunne ignoreres som udsprunget af en overdreven, negativ kritisk forhåndsindstilling til NT. Derefter formulerede Kjær-Hansen nogle meget konkrete eksegetiske spørgsmål.

Peter Legarth (f.1949) havde udarbejdet et arbejdspapir om det historiske bibelstudiums metode, hvor han i teseform forsøgte at klarlægge det historiske bibelstudiums metode. Hans første tese var: ”Der må skelnes mellem den historisk-kritiske metode som ideologi/livsanskuelse og det historisk-kritiske apparatur”.

Sammenlignes de spørgsmål, der var rejst fra MF og DBI, kan det konstateres, at MF rettede fokus mod konkrete metodiske og eksegetiske detailspørgsmål, hvor man var optaget af at drøfte, hvordan man fastholdt, at Bibelen er Guds ord blevet til gennem Helligåndens inspiration og ledelse og samtidig arbejdede historisk, eksegetisk med de enkelte bibeltekster. Derimod havde spørgsmålene fra DBI en dogmatisk tilgang, som i altovervejende grad handlede om en principiel drøftelse af Bibelens inspiration og ufejlbarlighed.

Af konsultationens program fremgik, at man ikke skulle nå til nogen konklusion. Man mødtes til teologiske samtaler. I konsekvens af præmisserne for konsultationen foreligger der ikke noget konklusionspapir, men naturligvis har man efterfølgende drøftet og evalueret konsultationen i de respektive organisationers ledende organer. På MF’s FU-møde 2. april 1980 konkluderede man om konsultationen med DBI, at samtalen havde haft et meget positivt forløb og blev ført i en god, broderlig ånd, ligesom der blev opklaret flere misforståelser. Desuden ville samtalen uden tvivl have en gunstig virkning på forholdet de to institutioner imellem. FU opfordrede lærerrådet til at overveje muligheden af at gøre brug af lærerkræfter fra DBI til for eksempel gæsteforelæsninger. Desuden ville det være ønskeligt med et nærmere teologisk samarbejde i den følgende tid.⁸⁶¹

⁸⁵⁹ ”Spørgsmål fra DBI til de af MF udarbejdede og tilsendte oplæg til drøftelse på MF-DBI-konsultationen, den 7.-9. marts 1980”. Notatet findes i DBI-arkiv, æske 26.

⁸⁶⁰ Sverre Aalen var 1955-1979 professor i NT ved Menighetsfakultetet i Oslo.

⁸⁶¹ Referatet fra MF’s FU-møde findes i DBI-arkiv æske 26.



I referatet fra DBI's styremøde 21.-22. marts 1980 stod der, at NORV havde givet en rapport fra MF/DBI-konsultationen. Styrelsen havde en lang drøftelse af konsultationen samt følgerne af den.⁸⁶²

Efterfølgende blev forholdet til MF drøftet både i DBI's studenterråd og på et fællesmøde mellem studenterråd og forretningsudvalg. Her ønskede ifølge referatet studenterrådet at udbygge lærersamarbejdet med MF under den klare forudsætning, at der ikke skete en problematisering af DBI's syn.⁸⁶³ Forretningsudvalget "kan principielt godt under visse omstændigheder bruge både konservative og reformerte teologer til bestemte undervisningsopgaver". Direkte adspurgt af studenterrådet "om Kai Kjær-Hansen og Peter Legarth kan bruges til undervisning i NT på DBI", mente forretningsudvalget ikke, at "det kan komme på tale i øjeblikket, hverken af teologiske eller af praktiske grunde". Dog ville FU ikke udelukke, at man gjorde brug af "f.eks. Kai Kjær-Hansen til en gæsteforelæsning om de messianske jøder".⁸⁶⁴

Konsultationen på Christianssæde blev ingen enlig svale. 30. september-2. oktober 1983 afholdt MF-DBI en weekend med deltagelse af ca. 80 teologer inkl. ægtefæller og børn. DBI var praktisk arrangør. Emnet for weekenden var den historiske Jesus og den kerygmatiske Kristus. Foredragsholderne fra MF var Kjær-Hansen og Legarth, mens NORV og Torben Kjær var det fra DBI. Desuden deltog institutionernes to formænd Erik Bang (f.1950) fra MF og Finn Kappelgaard fra DBI. At dømme efter Krista Rosenlund Larsens (f.1959) referat var det en tillidsskabende weekend, hvor mange misforståelser blev ryddet af vejen.⁸⁶⁵ Samtidig var det faglige udbytte stort.

Langsomt udviklede der sig fælles lærerrådsmøder, studenterrådene mødtes ligeledes, og det samme var tilfældet med administrationsafdelingerne. I anledning af MF's 25-års jubilæum i 1992 udsendtes festskriftet *Teologi for kirken*, der bestod af i alt ni bidrag, skrevet af MF's otte lærere samt bestyrelsens formand. I MF's studenterblad *Ichthys* 4/1993 skrev NORV en lang og meget rosende anmeldelse. Samlende skrev NORV om de forskellige bidrag: "De er præget af en solid forankring i Guds ord, en betydelig teologisk indsigt og et fagligt højt niveau". Derefter vurderede og kommenterede han hvert enkelt indlæg med positive og anerkendende formuleringer. De få indvendinger, NORV havde, blev fremført på en næsten undskyldende måde. Ånden og tonen var en helt anden end det, der prægede NORV's og DBI's indlæg til konsultationen i 1980. Mistænksomhedens ånd fra 1980 var afløst af tillid.

Denne meget venlige og rosende anmeldelse virkede stærkt fremmende på samarbejdet mellem de to institutioner. I 2006 etablerede MF og DBI så et konsortiesamarbejde, der bedst kan karakteriseres som en formalisering af det

⁸⁶² Referatet fra DBI-styremødet findes i DBI-arkiv æske 01.

⁸⁶³ Referat fra SR-møde 25.04.1980; jf. referat fra SR-møde 10.03.1980. Findes i DBI-arkiv æske 15.

⁸⁶⁴ Ref. af fællesmøde mellem FU og SR 29.04.1980, DBI-arkiv æske 08.

⁸⁶⁵ I *Ichthys* 4/1983:155-156 har Krista Rosenlund Larsen en artikel: "Aspekter og Perspektiver. Indtryk fra MF/DBI-weekenden Lyngbo".



samarbejde, der langsomt var blevet opbygget og udvidet igennem mange år.⁸⁶⁶ Samtidig fortsatte man med at være uenige om bibelsynet. MF har fra begyndelsen fulgt den af Højlund formulerede tommelfingerregel. Denne linje har MF fulgt ud fra den holdning, at begge synspunkter fortjener betegnelsen *bibeltro* – der er blot tale om en nuanceforskel inden for det samme grundsyn.⁸⁶⁷

DBI har fra begyndelsen fastholdt, at man kun havde ét bibelsyn, det ortodokse. Det har betydet, at man kun kunne være medlem af DBI's styrelse og fastansat lærer, hvis man af overbevisning tilsluttede sig det ortodokse bibelsyn, som det er formuleret i vedtægterne. Derimod har man lært at samarbejde med institutioner, der ikke har et ortodokst bibelsyn, ligesom man som gæstelærere har haft personer, der ikke tilsluttede sig et ortodokst bibelsyn.

I 2009 udsendte DBI *Troen, teksten og konteksten. Festskrift til Torben Kjær*. Her redegjorde DBI's rektor Børge H. Andersen (f.1956) for DBI's ortodokse bibelsyn.⁸⁶⁸ Samtidig havde professor Legarth fra MF et bidrag, der var skrevet ud fra et klart konservativt bibelsyn.⁸⁶⁹ Redaktionen skrev så i forordet, at redaktionen ikke nødvendigvis stod inde for skribenternes synspunkter – det gjorde skribenterne selv. Festskriftets eksegetiske bidrag var præget af et hermeneutisk og kontekstualiserings engagement, der mindede om de notater, som MF's Kjær-Hansen allerede havde fremlagt til konsultationen i 1980. DBI har på engang fastholdt det ortodokse bibelsyn, men har samtidig foretaget et vis fokusskift fra den gentagne dogmatisk orienterede tale om Skriftens ufejlbarlighed til et målrettet arbejde med den korrekte forståelse af de enkelte bibelske tekster og en up to date formidling og kontekstualisering. Da T. Kjær februar 1984 begyndte som NT-lærer, udtalte han i et interview, at der på DBI i de første ti år var blevet udført en vigtig pionertjeneste. Det var blevet klart, hvor vigtigt bibelsynet var, og at det var nødvendigt at sige nej til alt det, som karakteriserede et forkert bibelsyn. Nu var man imidlertid kommet til det punkt, hvor man skulle *bruge* bibelsynet til at sige ja til nogle ting. Man skulle arbejde sig ind i Skriften og forstå hele dens dybde og dens klarhed.⁸⁷⁰

MF og DBI har kort sagt lært at samarbejde uden at være enige i alt. I *DBI-Posten* 06/2010 bekræftede fakultetsleder Ingolf Hensch Pedersen (f.1948) MF og rektor Andersen DBI samstemmende, at hverken MF eller DBI ville ændre deres grundlagsformulering. Omvendt understregede begge institutioners ledelser, at uenigheden ikke måtte komme til at fylde mere, end den sagligt kunne bære. Begge bestyrelser og den fælles konsortieledelse ville tværtimod udbygge det allerede

⁸⁶⁶ I dokumenterne 05.10.2005; ref. af møde mellem repræsentanter fra DBI og MF 10.10.2005; 18.11.2005; 02.01.2006 er beskrevet begrundelse for, indhold af og den praktiske oprettelse af DBI-MF-konsortiet. Alle dokumenter findes i DBI-arkiv æske 26.

⁸⁶⁷ Larsen 1993:35; jf. Øystese 1966.

⁸⁶⁸ Andersen 2009:141-163.

⁸⁶⁹ Legarth 2009:189-211.

⁸⁷⁰ *DBI-Posten* feb. 1984.



eksisterende samarbejde, hvor man blandt andet i fællesskab arrangerede et årligt landskonvent for præster og teologer, ligesom forskellige lærere havde undervisning på hinandens institutioner. Derimod var uenigheden fra 1970'erne i kirke-, embeds- og sakramentesyn stort set forsvundet i takt med, at Den Højkirkelige Bevægelse og Kirkens Ja og Nej har været i tilbagegang og har manglet markante ledere.

Selv om MF og DBI lærte at samarbejde, bevarede de også hver deres lidt forskellige teologiske profil. De har også truffet selvstændige beslutninger. Det skete for eksempel, da MF i 2014 oprettede Center for Kristen Apologetik.⁸⁷¹ DBI foreslog, at det nye center blev forankret i MF, KFS og DBI i fællesskab. Det afslog MF med den begrundelse, at som eneejer kunne MF lettere manøvrere og etablere et bredt økumenisk samarbejde, der inkluderede både evangeliske og katolske kristne.⁸⁷²

NORV var ikke alene optaget af at etablere DBI ud fra, hvad han forstod som Bibelens eget bibelsyn. Han tilskyndede også unge studerende, der havde fulgt undervisningen ved DBI og Det Teologiske Fakultet, hvor de var blevet cand.teol.er, til at fortsatte de teologiske studier for at skrive ph.d.- eller doktorafhandlinger, så de kunne opnå de pågældende grader fra et dansk eller offentligt anerkendt udenlandsk universitet. Dernæst har flere udarbejdet habilitationsarbejder, hvor de ligesom ved MF har indleveret deres samlede videnskabelige produktion til bedømmelse. Foreløbig har to ved DBI erhvervet professorkompetence, mens flere har lektorkompetence.⁸⁷³ Ligesom MF har DBI også etableret samarbejde med et udenlandsk universitet, så den bachelorundervisning, DBI giver, afsluttes med den teologiske bachelorgrad ved det udenlandske universitet. Den eksamen giver så den studerende mulighed for at studere til mastergraden ved et dansk eller udenlandsk universitet. Ligesom MF samarbejder DBI også med Fjellhaug Internasjonal University Colleges (FIUC) om de studerendes erhvervelse af den teologiske bachelorgrad. DBI har indgået en lignende samarbejdsaftale med Københavns Universitet, som MF har indgået med Aarhus Universitet. For de studerende betyder det kort fortalt, at de kan fortsætte direkte på kandidatuddannelsen efter bestået bachelorgrad uden forsinkelse, og som studerende ved Københavns Universitet har de adgang til at modtage SU.⁸⁷⁴

6. Bibelsynsudviklingen på Menighedsfakultetet og Dansk Bibel-Institut

For at kunne redegøre for bibelsynet på MF og DBI ca. 10 år efter NORV's død, har jeg spurgt fem informanter fra hver institution om at redegøre for deres bibelsyn.⁸⁷⁵

⁸⁷¹ *MF-bladet* 01/2014:3.

⁸⁷² *Tro og Mission* 04/2014:7.13.

⁸⁷³ Dette var situationen i 2014, da jeg afleverede min afhandling. Om lærersituationen på DBI i dag henvises til DBI's hjemmeside.

⁸⁷⁴ *DBI-Posten* 02/2024:8-9.

⁸⁷⁵ Alle bidrag findes i FKS-privatarkiv.



Alle har tillige i KFS arbejdet sammen med NORV. Fra DBI er det: Tidligere rektor Børge Haahr Andersen.⁸⁷⁶ Tidligere rektor, tidligere generalsekretær, pastor emeritus Jens Ole Christensen.⁸⁷⁷ Professor Jens Bruun Kofoed (f.1963).⁸⁷⁸ Lektor, Ph.d. Peter Olsen (f.1963).⁸⁷⁹ Mangeårigt bestyrelsesmedlem, pastor emeritus Jørgen Sejergaard.⁸⁸⁰

Fra MF er det: Lektor emeritus Leif Andersen.⁸⁸¹ Mangeårigt bestyrelsesmedlem, pastor emeritus Carl Peder Behrens.⁸⁸² Professor emeritus Asger Højlund (f.1951).⁸⁸³ Professor emeritus Peter Legarth.⁸⁸⁴ Lektor emeritus Carsten Vang (f.1953).⁸⁸⁵ Af de fem bidragydere fra MF har de tre et konservativt bibelsyn og de to et ortodokst. Alle lever til fulde op til den såkaldte Højlund-tommelfingerregel for MF's lærere, at de ikke må være så fundamentalistiske, at de ikke kan have lærefællesskab med konservative, eller så [bredt] konservative at de ikke kan have lærefællesskab med fundamentalister.⁸⁸⁶ Sammenligner man de forskellige bidrag fra MF med de mange bibelsynsdrøftelser, der har været ført siden stiftelsen i 1967, er det næsten påfaldende, hvor ubrudt den teologiske linje er blevet videreført. Det er væsentligt for repræsentanterne for de to bibelsyn at understrege, at der ikke er den store forskel dem

⁸⁷⁶ Bilag 32-VIII.6. Børge Haahr Andersens bibelsyn i uddrag.

⁸⁷⁷ Bilag 33-VIII.6. Jens Ole Christensens bibelsyn i uddrag.

⁸⁷⁸ Bilag 34-VIII.6. Jens Bruun Kofoeds bibelsyn i uddrag.

⁸⁷⁹ Bilag 35-VIII.6. Peter Olsens bibelsyn i uddrag.

⁸⁸⁰ Bilag 36-VIII.6. Jørgen Sejergaards bibelsyn i uddrag.

⁸⁸¹ Bilag 37-VIII.6. Leif Andersens bibelsyn i uddrag.

⁸⁸² Behrens skrev et engageret papir om sit første møde i 1958 med NORV i hans bibelstudiekreds. NORV's bundethed til Bibelen kom til at præge Behrens for livet. Men Behrens udfoldede ikke i det tilsendte sit eget bibelsyn. Til gengæld har MF's første lærer Kai Kjær-Hansen sendt mig det papir, han på opfordring til bispeeksamen 20.12.73 havde lavet om bibelsyn og bibelbrug som oplæg til et menighedsmøde. Det var ifølge eget udsagn det eneste, han nogensinde havde lavet om bibelsyn. Derfor bilag 39-VIII.6. Kai Kjær-Hansens bibelsyn i uddrag.

⁸⁸³ Bilag 38-VIII.6. Asger Højlund's bibelsyn i uddrag.

⁸⁸⁴ Bilag 40-VIII.6. Peter Legarths bibelsyn i uddrag.

⁸⁸⁵ Bilag 41-VIII.6. Carsten Vangs bibelsyn i uddrag.

⁸⁸⁶ Mens Højlund i udformningen af sin tommelfingerregel brugte ordet fundamentalist, brugte forfatterne en menneskealder senere ordet ortodokst. I de senere år har personer tilhørende den kirkelige højrefløj i stigende grad afvist at bruge ordet fundamentalisme. Det er der flere grunde til. Der har været en stigende erkendelse af, at især den nyere amerikanske fundamentalisme ønskede at forme samfundet og skoleundervisningen efter Bibelen (se nærmere Marsden 2006:199-260) på en sådan måde, at vejen ikke blev så lang til islamisk fundamentalisme. I Islam har man altid lagt vægt på Koranen som en hellig skrift, der også skal præge og forme samfundet. Årsagen til denne linje i amerikansk fundamentalisme er, at man ikke har været præget af Luthers toregimentelære med dens skelnen mellem troens og fornuftens område. Ved at undlade at bruge ordet fundamentalisme vil man også markere, at Koranen og Bibelen repræsenterer to fundamentalt forskellige forståelser af, hvad Guds ord er i menneskemund. Selv forfatteren, cand.jur. Poul Hoffmann (1928-2015), der havde betegnet sig som fundamentalist, holdt de sidste år af sit liv op med at bruge ordet om sig selv (om denne udvikling se nærmere *IMT* 8/2014:9-17).



imellem. Begge parter er enige om, at hele Bibelen er Guds ord, og at det er Bibelen selv, der skal definere bibelsynet. Uenigheden de to parter imellem opstår, når de nærmere skal bestemme eller definere, hvordan Bibelen mere præcist forstår sig selv. Uenigheden består i forståelsen af inspirationens rækkevidde og dermed synet på Bibelens ufejlbarlighed. Når man fra konservativ side skal begrunde, hvorfor man ikke er ortodoks, er argumentet blandt andet, at de bibelske forfattere ikke eksplicit formulerer en ufejlbarhedslære, at det ortodokse syn risikerer at flytte fokus fra centrum til periferi, at det skaber unødige problemer i evangeliserende øjemed, og at det skaber vanskeligheder for en historisk forskning af kildematerialet. Endelig har man den mere teologiske indvending, at med et ortodokst bibelsyn yder man ikke altid betydningen af det historiske fuld retfærdighed.

DBI's bibelsyn har fra begyndelsen været rent ortodokst og dermed snævrere end MF's. Denne linje finder man også i de fem bidrag. Dog er bidragene mere forskelligartede end forventeligt. Peter Olsen viderefører mest konsekvent NORV's dogmatiske tilgang med stærk understregning af Bibelens ufejlbarlighed, klarhed og autoritet. Han polemiserer ikke imod det konservative bibelsyn, men hans ordvalg viser samtidig, at han er klart uenig i det syn. Hos andre er der ud fra den ortodokse grundholdning et stærkt fokus på hermeneutikken og formidlingen af indholdet i de bibelske tekster. Andersen viderefører også NORV's tænkning om bibelsynet og redegør i en upolemisk sprogbrug for, hvorfor han ikke kan tilslutte sig det konservative bibelsyn. I spørgsmålsform lægger han op til en dialog med ordene:

De principielle spørgsmål er: Hvilken autoritet over Skriften kan afgøre, om en detalje i Bibelen er uvæsentlig og derfor kan være en fejl? Gør det ikke bibelfortolkeren til dommer over Skriften, hvor det modsatte burde være tilfældet?⁸⁸⁷

Som GT-forsker fokuserer Kofoed på, hvordan man ud fra et ortodokst bibelsyn kan udføre ægte forskning. Christensen og Sejergaard retter især fokus på de pastoralteologiske konsekvenser af et ortodokst bibelsyn, og hvad det har betydet for dem som præster og forkyndere. Lægger man de fem indlæg ved siden af hinanden, fremgår det klart, at alle har modtaget inspiration af NORV og viderefører arven fra ham. Samtidig er der sket et vist fokusskifte. Hvor NORV især fokuserede på Bibelens sandhed, troværdighed og ufejlbarlighed, har flere af hans disciple et stærkere fokus på hermeneutik og formidling. Dog arbejdede især den ældre NORV også med hermeneutikken.⁸⁸⁸

⁸⁸⁷ Andersen 2011up:3.

⁸⁸⁸ Se især NORV 2002.



7. Sammenfatning

I begyndelsen af 1972 blev der dannet en teologkreds i København i tilknytning til KFS, hvor også NORV deltog. Kai Kjær-Hansen og Jørgen Skydstofte foreslog, at Teologkredsen i fællesskab skulle leje en lejlighed og opbygge et studiebibliotek. NORV bakkede op om projektet, men understregede, at det skulle have en formålsparagraf. Dermed blev der sat en udvikling i gang, som NORV styrede. Under drøftelsen af formålsparagraf, opstod der uenighed om bibelsynet, hvor NORV argumenterede for, at det ortodokse syn skulle være enerådende. Et flertal fulgte ham, mens et mindretal ønskede samme bibelsyn som på MF. Flertallet etablerede DBI efter grundigt arbejde med at udforme grundlags- og formålsparagraf. DBI's styrelse valgte til formand NORV, der i sin offentlige præsentation af DBI formulerede sig polemisk om MF's bibelsyn.

I de første år efter oprettelsen af DBI fokuserede NORV på de få ting, der adskilte MF og DBI. Efter at NORV markant havde afvist det konservative bibelsyn hos MF, ønskede han at fokusere på de mange ting, som MF og DBI var enige om, ligesom NORV som gæstelærere begyndte at bruge personer med et konservativt bibelsyn. Både MF og DBI delte denne vision, og i 2006 etablerede man et formelt samarbejde, idet man samtidig var enige om at være uenige i bibelsynet.

På baggrund af fem udarbejdede bibelsynsdokumenter fra de nuværende ledere på DBI og MF fremgår det, at MF fortsat ledes af personer med et konservativt og ortodokst bibelsyn, mens alle lederne af DBI har et ortodokst bibelsyn. Alle på DBI er præget af arven fra NORV, men flere er mere optaget af hermeneutik og formidling end NORV's stærke fokus på Bibelens sandhed og ufejlbarlighed.



X. International Council of Christian Churches og Biblicum

I dette kapitel vil jeg undersøge, hvordan NORV forholdt sig til to organisationer, som han på den ene side havde meget til fælles med, men som samtidig på nogle punkter lå "til højre" for ham. Fremstillingen bygger især på breve af og til NORV fra repræsentanter for de to organisationer. Biblicums leder teol.dr. Seth Erlandsson og NORV skrev breve til hinanden på 14-15 A-4-sider. Begge skrev i et meget skarpt sprog med markante vurderinger af den andens teologi. Det betyder, at positionerne fremtræder klart i brevene

1. *Nej til International Council of Christian Churches*

Efter at NORV havde sagt nej til samarbejde med DKS og de andre studenterarbejder på Folkekirkens grund, blev han udfordret på konsekvensen af sin egen teologi. International Council of Christian Churches (ICCC) blev oprettet ved en konference i Amsterdam den 11.-19. august 1948. Bag stiftelsen stod mere end hundrede delegerede fra forskellige protestantiske kirker. Formålet var at fastholde Bibelens Kristus og Bibelens ufejlbarhed. Det formål ville man fremme ved at skabe et verdensomspændende fællesskab mellem bibeltro, evangeliske menigheder og organisationer. Samtidig ville man oplyse om og bekæmpe modernismen inden for de forskellige protestantiske kirker, ligesom man ville bekæmpe den katolske kirke. Meget hurtigt blev ICCC en af de skarpeste kritikere af det økumeniske samarbejde, som det blev praktiseret i Kirkernes Verdensråd.⁸⁸⁹ ICCC holdt normalt hvert tredje år en konference med deltagere fra hele verden. Derudover satsede man på at etablere regionale afdelinger af ICCC.

Nordens Evangeliske Råd blev dannet som en regional afdeling af ICCC ved en konference i Jönköping, Sverige den 31. juli-7. august 1955. Den drivende kraft bag oprettelsen var David Hedegård. De danske repræsentanter i ledelsen af Nordens Evangeliske Råd blev Frits Larsen, O. Børløs Jensen og Frode Thorngreen. De stod som de praktiske arrangører af Nordens Evangeliske Råds konference på LMH i Hillerød 1.-7. august 1957. Arrangørernes ønske var at nå studerende unge. Der deltog stort set ingen præster eller stud.theol.er.⁸⁹⁰

Nordens Evangeliske Råd havde som sit formål at skabe kontakt mellem enkeltpersoner og grupper af kristne i de nordiske lande, som endnu troede på Bibelens Kristus og regnede Bibelen for en guddommelig bog, som man udtrykte det i programmet for konferencen på LMH.⁸⁹¹

⁸⁸⁹ Hedegård 1968:324-328; Beale 1986:324; ICCC's trosgrundlag bilag 42-IX.1. I KFS' arkiv æske 176 og Rønnes privatarkiv findes en række brochurer m.m. om ICCC.

⁸⁹⁰ Ifølge deltagerlisten har NORV heller ikke deltaget.

⁸⁹¹ I KFS' arkiv æske 176 og Rønnes privatarkiv findes en række brochurer, programmer, foredragsmanuskripter m.m. fra konferencer arrangeret af Nordens Evangeliske Råd i 1950'erne.



Under Nordens Evangeliske Råds konferencer var der bestemte temaer, der gik igen.

- Om bibelsynet blev der til stadighed holdt foredrag ud fra et markant ortodokst bibelsyn.
- Darwinismen blev afvist i klare vendinger.
- Ikke alene lød der en stærk retorik mod kommunismen, men der blev også fremført betæneligheder ved den nordiske velfærdsmodel, da den ville kunne betyde en statsliggørelse af samfundet og dermed formindske den enkelte borgers personlige ansvar.⁸⁹² Selv om foredragsholderne understregede vanskeligheden og usikkerheden ved at udforme en bibelsk samfundsmodel, fornemmede man tydeligt, at de generelt repræsenterede en klar borgerlig politisk holdning.⁸⁹³
- I flere foredrag var der et klart kald til at drive ydre mission, herunder mission i den kommunistiske verden.
- Der blev tegnet en klar front mod den romerske katolske kirke.

Da NORV var blevet ansat i KFS, prøvede formanden David Hedegård at engagere NORV og dermed KFS i arbejdet i Nordens Evangeliske Råd.⁸⁹⁴ Af NORV's brev 23. august 1966 til Hedegård fremgår det, at NORV i bibelsynet var grundlæggende enig med Nordens Evangeliske Råd og med mange enkeltpersoner i den globale organisation ICCC, og at han med stort udbytte havde deltaget i konferencen i Jönköping i 1955.⁸⁹⁵ Samtidig havde han betydelige betæneligheder, der især gik på, at nogle amerikanske repræsentanter for ICCC forenede deres bibeltroskab med en meget højreorienteret, antikommunistisk politik, ja ligefrem havde mistænkeliggjort blandt andet IFES' generalsekretær C. Stacey Woods for at være kommunist-sympatisør.⁸⁹⁶ Om adskillige af ICCC's amerikanske repræsentanter frygtede NORV, at de stod i fare for på en skæbnesvanger måde at knytte evangeliets sandhed og kampen for troen sammen med en bestemt politisk-økonomisk liberalisme og en militant antikommunisme, der snarere havde sin grobund i en amerikansk højrepolitisk

⁸⁹² Det er typisk for sprogbrugen, at når Hedegård i en meddelelse 31.05.1958 til medlemmerne i Nordens Evangeliske Råd anbefalede deltagelse i ICCC's verdenskongres i Rio de Janeiro i Brasilien, så skrev han, at man forventede et stort antal deltagere fra alle dele af den ikke kommunistbeherskede verden (Rønnes privatarkiv).

⁸⁹³ Når David Hedegård i sin bog: *Är KDS ett misstag? Några kritiske synpunkter på Kristen Demokratisk Samling* var principielt modstander af kristelige partier og i forordet skrev, at han ikke var medlem af noget politisk parti, ændrede det ikke ved, at hans politiske tænkning i den bog var klart borgerlig.

⁸⁹⁴ I KFS-arkiv æske 33 findes en ret omfattende korrespondance, som NORV har ført primært med Hedegård og pastor emeritus Poul Niels Christiansen (1897-1970) i Herning. Af brevvekslingen fremgår det, at holdningen til ICCC var et spørgsmål, NORV havde drøftet med bl.a. Carl Fr. Wisløff og NKSS' generalsekretær Leif M. Michelsen samt O. Børlos Jensen. NORV abonnerede endvidere i en årrække på ICCC's tidsskrift *Reformation Review*.

⁸⁹⁵ Brev 23.08.1966 fra NORV til David Hedegård, KFS-arkiv æske 033.

⁸⁹⁶ Om det spørgsmål se nærmere MacLeod 2007:122.



reaktion og nationalisme end i Jesu Kristi evangelium.⁸⁹⁷ Ud fra sit kendskab til og indtryk af ICCC ønskede NORV ikke at blive identificeret med denne sammenslutning, ligesom han nødigt ville medvirke til, at KFS i folks bevidsthed blev identificeret og forbundet med ICCC.⁸⁹⁸ Selv om NORV havde samme bibelsyn som ICCC, ønskede han alligevel ikke at blive forbundet med ICCC. Bibelsynet forenede, men synet på politik adskilte, hvor NORV i sin stillingtagen var stærkt præget af den lutherske toregimentelære. Hans holdning har uden tvivl været en stærkt medvirkende årsag til, at ICCC og Nordens Evangeliske Råd ingen fremtid fik i Danmark.

Man kunne også overveje, om det tillige var taktisk begrundet, at NORV lagde afstand til ICCC, fordi Folkekirken generelt og herunder IM var positive over for Kirkernes Verdensråd i 1950'erne. Kirkernes Verdensråd var faktisk teologisk ret konservativ i 1950'erne – modsat 1960'erne – og IM og dansk kirkeliv var endnu ikke kritiske mod Kirkernes Verdensråd. Derfor kunne det være taktisk klogt for NORV og KFS ikke at være med i ICCC, der var meget kritisk mod Kirkernes Verdensråd. Måske var han ikke (kun) imod ICCC qua dets antikommunistiske, amerikanske højrepolitik, men også af kirkepolitisk-taktiske grunde af hensyn til at bevare gode relationer i dansk kirkeliv, så KFS ikke blev stemplet som en ekstrem højrefløjsorganisation.⁸⁹⁹

2. Nej til Biblicum

Da DBI blev oprettet, var der en tæt kontakt mellem NORV og Biblicums leder Seth Erlandsson. Den nære kontakt fortsatte i de første år efter DBI's oprettelse.⁹⁰⁰ I 1970'erne brugte KFS også Seth Erlandsson blandt andet som foredragsholder, ligesom man i 1975 oversatte og udgav hans skrift *Guds folk Israel och grunden för dess existens*.⁹⁰¹ Den 23. januar 1976 indgik KFS' forlag Credo en aftale med Seth Erlandsson om, at han skulle skrive en kommentar til Esajas' Bog i den planlagte

⁸⁹⁷ NORV-brev 22.08.1966 til pastor emeritus P.N. Christiansen og brev 23.08.1966 til David Hedegård. I USA blev ICCC's leder Carl McIntire (1906-2002) også af nogle fundamentalistiske kredse kritiseret for sin "militant crusading against communism, modernism, and ecumenism. Some refused, for example, to support McIntires "politically oriented" marches" (Beale 1986:325). George M. Marsden udtrykte det sådan: "Some evangelists, such as Fred Schwartz, Carl McIntire, and Billy James Hargis, specialized in anti-communism, and paved the way for the Religious Right" (Marsden 2006:232; Marsden 2006:210.245).

⁸⁹⁸ NORV-brev 22.09.1966 til P.N. Christiansen.

⁸⁹⁹ Jf. Kurt Larsen i sin anmeldelse af min afhandling i *DTKK* 01/42.årg./2015:90.

⁹⁰⁰ Se fx ref. af DBI-FU-møde 04.03.1974 (DBI-arkiv, æske 08).

⁹⁰¹ Erlandsson var fx en af hovedtalerne på den teologkonference 21.-27.08.1972 på Sanden Bjerregård, som KFS arrangerede sammen med IFES. Se program m.m. i KFS-arkiv, æske 108. I brev til Erlandsson 18.10.1972 omtalte NORV Erlandssons medvirken på teologkonferencen i meget positive vendinger (DBI-arkiv æske 26).



kommentarserie *Credo Kommentaren*.⁹⁰² Men også her blev NORV udfordret på konsekvensen af sin teologi.

I begyndelsen af 1970'erne blev Seth Erlandsson sammen med et par andre i Biblicums bestyrelse stadig mere kritiske til den læremæssige situation i Svenska Kyrkan. I sommeren 1972 var Siegbert W. Becker fra Wisconsinsynoden i Sverige, hvor han dels underviste ved Biblicums sommerkursus og dels var på besøg som repræsentant for Wisconsinsynodens ydre missions afdeling. I sidste egenskab benyttede han lejligheden til at redegøre for Wisconsinsynodens principper for gudstjenestefællesskab. Kirkens principielle holdning var, at den kun kunne have gudstjenestefællesskab med kirker, den var helt teologisk enig med. For kirkens enkelte medlemmer betød det, at de kun kunne praktisere fælles bøn og gudstjenesteligt fællesskab med dem, de var helt enige med i tro, lære og bekendelse.⁹⁰³ Denne holdning blev Seth Erlandsson overbevist om og praktiserede fra 1973, hvor han også var trådt ud af Svenska Kyrkan.⁹⁰⁴

I Biblicums bestyrelse opstod der en sådan uenighed om holdningen til Svenska Kyrken, at Biblicums bestyrelse blev sprængt. Biblicum blev videreført af dem, der brød med Svenska Kyrkan.⁹⁰⁵ Efter at Erlandsson havde forladt Svenska Kyrkan, udbyggede han og Biblicum kontakten til Wisconsinsynoden, som han også var i kirkefællesskab med.⁹⁰⁶ Han arbejdede meget med spørgsmålet om, hvem han ifølge Bibelen og den lutherske bekendelse kunne have kirkeligt fællesskab med. Sine tanker nedfældede han i 1977 i bogen *Kyrkogemenskap – vad lär Bibeln?*

Da NORV blev klar over, at Seth Erlandsson havde fået den holdning, at han kun kunne have bønsmæssigt og andet åndeligt fællesskab med dem, han var helt teologisk enig med, havde NORV den 11. november 1976 sammen med andre fra DBI's ledelse en længere teologisk drøftelse med Erlandsson.⁹⁰⁷ Drøftelsen drejede sig om forskellige eksegetiske spørgsmål blandt andet om tolkningen af 1 Mos 1, Rom 11,25-27 og Åb 20,1-10. NORV og Erlandsson var ikke særligt uenige om den konkrete forståelse af ovennævnte tekster. Uenigheden gik på, om der skulle være fuldstændig enighed om alt, hvad Bibelen udtalte sig om, for at kristne kunne have bønsmæssigt og andre former for gudstjenstligt fællesskab med hinanden. Dette var

⁹⁰² Breve 17.06.1975, 05.07.1975, 21.07.1975, 28.07.1975, 15.12.1975, 16.01.1976 og 23.01.1976 mellem Credo og Seth Erlandsson, KFS-arkiv, æske 151.

⁹⁰³ *Biblicum* 4-5/1972:204-207.

⁹⁰⁴ Mail 01.03.2013 til mig fra Seth Erlandsson (FKS-privatarkiv).

⁹⁰⁵ De, der brød med Svenska Kyrkan og videreførte Biblicum, redegjorde i tidsskriftet *Biblicum* 1974 under overskriften "Biblicums kamp för Biblisk Tro":3-140 for deres opfattelse af bruddet i Biblicum. I *Nya Vaktaren* 3/1973:36-39 redegjorde den tidligere formand Danell for, hvorfor han så sig nødsaget til at forlade Biblicums bestyrelse. (Jf. *Vigilius* 2004:295-312). Juli 1973 erklærede Erlandsson, at han trådte ud af Svenska Kyrkan, (*Vigilius* 2004:297).

⁹⁰⁶ Seth Erlandsson mail 14.03.2011 til mig (FKS-privatarkiv).

⁹⁰⁷ I brev 14.04.1977 NORV til Seth Erlandsson, fortsatte NORV debatten med Erlandsson, og brevet viser indholdet af deres drøftelse 11.11.1976 (KFS-arkiv, æske 175).



Erlandssons holdning, som NORV bestred. Resultatet blev en omfattende korrespondance mellem Erlandsson og NORV. Flere af brevene fyldte 10-15 A-4-sider.⁹⁰⁸

Af korrespondancen udkrystalliseres to syn: Erlandsson ønskede at repræsentere den konsekvente, konfessionelle lutherdom. Grunden for menneskets frelse var Kristus og hans satisfactio vicaria, og ikke at vi holdt Guds lov eller undlod at følge falske profeter eller holdt os borte fra trossamfund, der førte falsk lære. Erlandsson mente, at der fandtes kristne i alle trossamfund. Men når det gjaldt kirkefællesskab, så forudsatte det enighed i bekendelsen. Her var det nødvendigt med enighed i alt, hvad Bibelen lærte. Det betød for eksempel for Erlandsson enighed om, at ordet ”dag” i 1 Mos 1 skulle forstås som en dag på 24 timer. Men det var væsentligt for Erlandsson at understrege, at han ikke betegnede alle dem, han ikke kunne have kirkefællesskab med, som ikke kristne. Ud fra mange henvisninger til ortodokse lutheranere understregede Erlandsson, at man inden for lutherdommen skelnede mellem fundamentale og ikke-fundamentale læresætninger. Det var alene troen på Kristus, som der blev undervist om gennem de fundamentale læresætninger, der gjorde et menneske til en kristen. Men i en kirke skulle også alle ikke-fundamentale læresætninger følges. De, der afviste ikke-fundamentale læresætninger, skulle formaneshes og tilrettevises, for eksempel hvis de afviste en bogstavelig forståelse af 1 Mos 1. For at kunne have prædikestols-, nadver- og bønsmællesskab skulle man være enige om alt, hvad Bibelen lærte. Men Erlandsson havde ingen reservationer eller indvendinger over for at holde foredrag eller udgive bøger i sammenhænge, hvor der ikke var etableret kirkeligt fællesskab.⁹⁰⁹

NORV's påstand var, at forudsætningen for, at man kunne bede og lovsynge og have et åndeligt samarbejde med hinanden i tjenesten for evangeliet, var den fælles tro på Jesus Kristus. Så tilføjede han, at mellem dem, som allerede i troen var ét i Kristus, bestod der fremdeles her på jorden store indbyrdes forskelle – også i henseende til erkendelse og ret forståelse af troens indhold.⁹¹⁰ Det uddybede NORV ved at understrege, at der altid her i tiden vil være forskellige meninger og bestå uenighed om den rette forståelse af forskellige ting i Guds ord.⁹¹¹ NORV argumenterede for, at der i

⁹⁰⁸ Eftersom NORV ifølge protokollerne var pennefører, fremstiller jeg det som en debat mellem NORV og Seth Erlandsson, selv om KFS og DBI i de fleste tilfælde var den formelle afsender af brevene. Arkivmaterialet viser, at NORV sendte sine meget lange breve til KFS-FU og undertiden DBI-FU og gav mulighed for bemærkninger, inden brevene blev sendt til Seth Erlandsson. I KFS' og DBI's arkiver findes ingen tegn på, at nogen har brugt tid på at kommentere NORV's breve. NORV til Erlandsson 14.04. 1977; Erlandsson 19.04.1977 til NORV, NORV 29.06.1977 til Erlandsson; Erlandsson 07.07.1977 med fyldige bilag af ortodokse lutheranere til NORV. NORV's svar til Erlandsson var udateret, alle bilag findes i KFS-arkiv æske 175, Erlandsson 31.10.1977 til NORV vedlagt skriftet *Kyrkogemenskap – vad lär Bibeln?* NORV 31.01.1978 til Erlandsson (DBI-arkiv, æske 26), hvor også korrespondancen med Erlandsson findes.

⁹⁰⁹ Se Erlandssons præmisser for kristent fællesskab bilag 43-IX.2.

⁹¹⁰ NORV 29.06.1977:1.

⁹¹¹ NORV 29.06.1977:2.



NT blev skelnet mellem de fundamentale og grundlæggende trossandheder og så den fulde indsigt i og den fuldstændigt rigtige erkendelse af det bibelske budskab i hele dets fylde. Her hævdede NORV, at centrum i det bibelske frelsesbudskab: forsoningen i Kristus var nødvendig til frelse. Så vedgik NORV, at der for eksempel i KFS kunne være uenighed om visse ikke-fundamentale spørgsmål om den rette forståelse af 1 Mos 1, om talen om et tusindårsrige m.m. Men det ændrede ikke på enheden i Kristus og fællesskabet i tjenesten, selv om uenighed i ikke-fundamentale trosspørgsmål kunne medføre visse begrænsninger i det konkrete, synlige samarbejde og fællesskab.

NORV afviste klart den holdning, at man på grund af uenighed i visse ikke-fundamentale spørgsmål afbrød det åndelige samarbejde og afholdt sig fra alle ydre og synlige former for fælles bekendelse og vidnesbyrd, indtil man havde konstateret fuldstændig indbyrdes enighed også om den rette forståelse af alle omstridte eksegetiske spørgsmål og hermed sammenhængende ikke-fundamentale trosspørgsmål. Afviste man det åndelige samarbejde, mente NORV, at man gjorde sig skyldig i en livsfarlig og ukristelig separatisme, der stod i fare for meget snart at føre videre i retning af den åbenlyse sekterisme, der gjorde åndeligt forblindet og førte mennesker bort fra Kristus, så de havnede i fortabelsen.⁹¹² Ved at afvise åndeligt fællesskab med andre kristne satte man reelt spørgsmålstejn ved Kristi fuldbårte værks tilstrækkelighed som frelsesgrund og ved troens tilstrækkelighed til personlig frelestilegnelse og delagtiggørelse i alt, hvad Kristus har erhvervet og vundet til mennesker.⁹¹³ Dette præciserede NORV ved at sige, at man ved at gøre troens og frelsens følger og frugter til forudsætning for troen, ved at gøre det, der følger af at være i Kristus, til forudsætning for at blive indlemmet i Kristus som et lem på hans legeme, så gjorde man det, der følger af Åndens enhed, til forudsætning for denne enhed.

Efter NORV's vurdering stod man i fare for at ende i den judaistiske og papistiske vildfarelse og vranglære i ny variation: et anderledes evangelium – og da drejede uenigheden mellem Erlandsson og NORV sig ikke længere blot om mindre væsentlige og ikke-fundamentale spørgsmål, men om selve frelsens grund og vej. Derfor måtte den uenighed også få helt anderledes alvorstunge følger end al uenighed og forskellig opfattelse kristne imellem angående detaljeeksegetiske spørgsmål og trosspørgsmål af ikke-fundamental karakter.⁹¹⁴

NORV konkluderede, at når det kom til stykket, var det ikke KFS og DBI, der brød det åndelige fællesskab og samarbejde. Det var tværtimod Erlandsson, der gjorde det, når han hverken ville bede, lovsynge eller samarbejde med KFS og DBI på en sådan måde, at det også udadtil blev vist, at de var ét i Kristus. NORV gav ikke noget for, at Erlandsson gerne ville komme og missionere for sine synspunkter i KFS og DBI ved at fremføre dem både mundtligt og skriftligt og samtidig demonstrere sin afvisende

⁹¹² NORV 29.06.1977:8.

⁹¹³ NORV 29.06.1977:12.

⁹¹⁴ NORV 29.06.1977:13.



holdning til åndeligt fællesskab. Det var for NORV ikke ensbetydende med, at han virkelig ville have åndeligt fællesskab og indgå i åndeligt samarbejde med DBI og KFS i en fælles tjeneste for evangeliet.⁹¹⁵

På grund af Erlandssons teologiske holdning annullerede KFS den indgåede aftale med ham om at skrive en kommentar til Esajas' Bog.

Den 31. oktober 1977 sendte Stiftelsen Biblicum Seth Erlandssons bog *Kyrkogemenskap – vad lär Bibeln?* til DBI med anmodning om, at DBI ville tilkendegive sin stillingtagen til skriftets indhold. DBI behandlede skriftet på et forretningsudvalgsmøde og konkluderede, at eftersom der allerede havde fundet en læresamtale sted mellem repræsentanter for DBI og Seth Erlandsson, og der efterfølgende havde været ført en korrespondance mellem Seth Erlandsson og NORV, så fandt man ingen grund til igen at indlade sig på en længere drøftelse af sagen. Dermed havde både KFS og DBI med NORV som strateg og pennefører afbrudt samarbejdet med Biblicum.⁹¹⁶

Denne holdning, at man skulle være enig i forståelsen af alle detaljer i Bibelen for at kunne have åndeligt fællesskab, afviste NORV hele livet. NORV var for meget pietist og evangelikal til, at han helt ud kunne følge den strengt konfessionelle lutherdom, som han mødte i Missouri- og Wisconsinssynoderne i USA samt i de små lutherske frikirker i Sverige og Den evangelisk-lutherske Frikirke i Danmark, der er i kirkefællesskab med Missourisynoden. NORV's holdning blev for eksempel markeret, da Wisconsinssynoden i midten af 1990'erne gerne ville have et møde for at drøfte eventuelle samarbejdsmuligheder. Professor ved DBI Jens Bruun Kofoed beskrev det sådan:

Jeg deltog i mødet med de to repræsentanter sammen med H. Bartholdy (f.1960) og NORV, og da repræsentanterne som en del af betingelserne for et eventuelt samarbejde nævnte, at DBI i givet fald måtte tilslutte sig den tolkning, at dagene i skabelsesberetningen skulle forstås som døgn á 24 timer og at dyret i åbenbaringsbogen i øvrigt var paven selv, reagerede NORV meget stærkt og karakteriserede uden omsvøb deres krav som et brud på formaningen i Åb 22:19 om ikke at lægge noget til ordene i denne bog. Og så var dét møde forbi.⁹¹⁷

Det bør noteres, at NORV i sit opgør med Erlandsson var mere lidenskabelig og afvisende, end han nogensinde var i sit opgør med personer og institutioner med et konservativt bibelsyn.

3. Sammenfatning

Da NORV var blevet ansat i KFS ønskede David Hedegård, formand for Nordens evangeliske Råd, der var tilknyttet ICCC, at etablere et samarbejde med KFS. NORV

⁹¹⁵ NORV 29.06.1977:13-14. Om NORV's præmisser for kristent fællesskab bilag 44-IX.2.

⁹¹⁶ DBI's styrelses brev 31.01.1978 til Stiftelsen Biblicum (DBI-arkiv, æske 26).

⁹¹⁷ Jens Bruun Kofoed: Bibelsyn 05.01.2011:16 (FKS-privatarkiv).



var principielt enig med Hedegaard og ICCC i bibelsynet, men NORV havde observeret, at de amerikanske ledere i ICCC kombinerede deres bibeltroskab med en højreorienteret politik, der var karakteriseret af en markant økonomisk liberalisme og en iøjnefaldende antikommunistisk retorik. Denne kombination af bibeltroskab og højreorienteret politik fandt NORV i strid med den lutherske toregimentelære, og derfor ønskede NORV ikke et samarbejde med Hedegårds organisation.

I forbindelse med etableringen af DBI stod NORV i tæt forbindelse med Biblicums leder Seth Erlandsson. Det nære samarbejde fortsatte de følgende år. Seth Erlandsson besluttede så af læremæssige grunde at udtræde af Svenska Kyrkan. Hans nye frimenighed etablerede kirkefællesskab med Wisconsinsynoden, og Erlandsson tilsluttede sig Wisconsinsynodens holdning med et nej til gudstjenstligt og åndeligt fællesskab med dem, man ikke var i kirkeligt fællesskab med. Da NORV hørte om denne nye holdning, indledte han teologiske drøftelser med Erlandsson, hvor han skarpt kritiserede Erlandssons standpunkt, som han betegnede som brud på det kristne fællesskab. Da Erlandsson fastholdt sin overbevisning, afbrød NORV ethvert samarbejde med Erlandsson og Biblicum.



X. Afvisning af pentekostal karismatik

I dette kapitel vil jeg undersøge, hvordan NORV vurderede og forholdt sig til Den Karismatiske Bevægelse, da den kom til Danmark.⁹¹⁸ Kildematerialet i dette kapitel er publicerede bøger og blade, hvor talsmændene for den karismatiske bevægelse fremlagde deres erfaringer og oplevelser, som NORV underkastede en teologisk vurdering.

1. Den Karismatiske Bevægelse kommer til Danmark

Det er vanskeligt at sige, hvornår Den Karismatiske Bevægelse begyndte. Den syntes at opstå spontant i 1950'erne flere steder i verden.⁹¹⁹ Men en enkelt begivenhed betegnede dens mediemæssige gennembrud.

Påskedag den 3. april 1960 meddelte *Dennis Bennett* (1917-1991), der var sognepræst i den episkopale forstadsmenighed St. Marks i van Nuys uden for Los Angeles, fra prædikestolen, at han havde haft en *pinseoplevelse*, der betød, at han var blevet fyldt med Helligånden og talte i tunger på samme måde, som apostlene og de andre disciple den første pinsedag.⁹²⁰ Reaktionen var voldsom. Da en af Dennis Bennets præstekolleger ved kirken, som medvirkede ved gudstjenesten, hørte dette, rejste han sig, tog i menighedens påsyn præstekjolen af og marcherede ud af kirken i protest. Ved en efterfølgende gudstjeneste i kirken senere på dagen tog en af menighedens øvrige præster direkte til orde mod de "fantasterier", som Bennett havde meddelt om formiddagen. Af andre i menigheden fik Dennis Bennett en utvetydig henstilling om, at det nok var bedst, han søgte sin afsked som menighedens præst. Siden greb også menighedens biskop ind med et hyrdebrev, i hvilket han direkte forbød al videre

⁹¹⁸ Ordet karismatisk kommer af ordet karisma, der i NT betyder nådegave. Ordet bruges som betegnelse for den vækkelses- eller fornyelsesbevægelse, der i flere kirker voksede frem i 1950'erne med pentekostale træk, og som blev offentligt kendt i 1960.⁹¹⁸ Bevægelsen har fra begyndelsen lagt vægt på at forny undervisningen om og brugen af nådegaverne, som de er beskrevet i NT. I begyndelsen fremtrådte bevægelsen som en økumenisk bevægelse med deltagelse fra stort set alle kirkesamfund i diverse stævner og konferencer. Fra 1970'erne blev det stadig mere karakteristisk for den karismatiske bevægelse, at den inden for de forskellige historiske kirkesamfund tilpassede sig den teologiske og kirkelige tradition i vedkommende kirkesamfund. Det har medført, at der siden slutningen af 1970'erne har været en katolsk karismatisk bevægelse, en reformert, en anglikansk, en metodistisk, en luthersk, ja til og med inden for den klassiske pinsebevægelse, har man fået sin egen "karismatiske" bevægelse. I Danmark er Dansk Oase således en karismatisk folkekirkelig bevægelse, men økumenisk åben.

⁹¹⁹ Madsen 1995:309; Barclay 1997:94; Pedersen 1999:330-341; Bebbington 2002:231; Neerskov 2008:7

⁹²⁰ NORV 1971:20; Bennett 1972:9, 67-69; Boysen 1979:11-13; Engelsviken 1982:10. I Skandinavien taler man om Åndsdåben, Åndens dåb, dåben i Helligånden osv. I den engelsktalende verden taler man om the Baptism of, in eller with the Holy Ghost eller the Holy Spirit (Bloch-Hoell 1956:341).



tungetale i menigheden. Dennis Bennett lod sig tvinge bort, søgte sin afsked, men fik ikke så længe efter tilbud om at blive præst for en anden menighed.

Da var denne historie imidlertid for længst forsidestof i aviser over hele USA; i juli blev den optaget i de to internationale ugemagasiner Time og Newsweek og blev dermed kendt over hele verden.

Efter at Dennis Bennett havde fortalt om sine karismatiske oplevelser, var der unge evangelikale præster i England, der berettede om lignende oplevelser. Det gjaldt for eksempel anglikanerne David Watson (1933-1984), der var præst i Cambridge, og Michael Harper (1931-2010), der var præst ved All Souls i London sammen med John Stott (1921-2011). I den situation kontaktede de Lloyd-Jones, der var "delighted" over deres henvendelse og bad dem besøge ham "without delay".⁹²¹ Da de havde fortalt om deres oplevelser, berettede Lloyd-Jones om en lignende oplevelse, han havde haft i 1949, der havde givet ham en ny autoritet i forkyndelsen, og han udbrød: "Gentlemen, I believe that you have been baptized with the Holy Spirit".⁹²²

Efter at Michael Harper i 1963 var blevet døbt med Helligånden, etablerede han og kredsen omkring ham i 1964 The Fountain Trust med Harper som generalsekretær.⁹²³ De ønskede at fremme en karismatisk fornyelse i de bestående kirkesamfund ikke mindst den anglikanske kirke, men de var af taktiske grunde forsigtige med at samarbejde med Pinsebevægelsen. Det betød, at den karismatiske bevægelse i England tidligt udviklede sig ad to lidt forskellige linjer, hvor jeg ikke nærmere omtaler den karismatiske bevægelse i relation til Pinsebevægelsen.⁹²⁴ Harper arbejdede intenst med Bibelens lære om Helligåndens virkninger og de karismatiske manifestationer. I 1964 udgav han bogen *Power for the Body of Christ*, i 1965 *As at the Beginning* og i 1968 *Walk in the Spirit*, ligesom han redigerede tidsskriftet *Renewal*. Harper har øvet indflydelse på den karismatiske udvikling i Danmark. Han mente, at en kristen fik Helligånden ved genfødslen, men understregede tillige, at en kristen efterfølgende burde døbes med Helligånden for at få kraft til tjeneste. Normalt ville der gå lidt tid fra genfødslen til åndsdåben. Harper lærte altså som pinsevækkelsen, at den nye fødsel og Helligåndens dåb var to forskellige ting, og at tungetalen var det normale tegn på Helligåndens dåb. Men han udtrykte sig normalt mere forsigtigt eller diplomatisk end pentekostale karismatikere. Harper var også parat til at droppe udtrykket åndsdåb og finde en anden betegnelse for det at erfare Helligånden. Det skete af hensyn til ikke-karismatikere, der hævdede, at alle sande kristne var døbt med Helligånden.⁹²⁵ Lloyd-Jones bevarede den tætte personlige kontakt med Michael Harper og opmuntrede ham på de indre linjer. Når Harper for eksempel arrangerede karismatiske stævner, havde han opbakning fra Lloyd-Jones, som imidlertid ikke selv ønskede at være taler ved

⁹²¹ Atherstone 2011:116.

⁹²² Atherstone 2011:116.

⁹²³ Bebbington 2002:230-232.

⁹²⁴ Bebbington 2002:229-233.

⁹²⁵ Bebbington 2002:232.



disse karismatiske stævner. Lloyd-Jones var på den ene side helt enig med den karismatiske bevægelse i synet på dåb med Helligånden, men samtidig havde han reservationer over for bevægelsen: Man lagde for megen vægt på tungetale og helbredelsesforkyndelse. Man var for åbne over for Den Katolske Kirke og Kirkernes Verdensråd, og man lod sig lede af åndelige oplevelser på bekostning af enhed i lærespørgsmål.⁹²⁶

Ifølge en af de tidlige ledere af den karismatiske bevægelse i Danmark, sognepræst Svend C. Boysen (1932-1995), fortabte de første spor af denne vækkelse i Danmark sig i det dunkle. Men i slutningen af 1960'erne var der mennesker, som på grund af forbindelse med vækkelseskredse i den anglikanske verden ikke blot blev opmærksomme på dette nye, men også rejste ud – og vendte fornyede hjem. Ifølge Boysen spillede lægmandsorganisationen Full Gospel Business Mens' Fellowship International en betydelig rolle.⁹²⁷ Ifølge en anden af bevægelsens ledere, sognepræst Ole Skjerbæk Madsen (f.1947), stod den karismatiske bevægelses frembrud og udvikling i Danmark på mange måder i gæld til Pinsebevægelsen og Apostolsk Kirke.⁹²⁸

I en historisk fremstilling af den karismatiske bevægelse i Danmark nævnte Neerskov også betydningen af det første karismatiske stævne i Skandinavien i 1970. Det blev afholdt i Kvinesdal i Norge, og Aril Edvardsen (1938-2008) var initiativtager.⁹²⁹ Edvardsen var aktiv i Pinsebevægelsen og havde en klar pentekostal forståelse af dåb med Helligånden.⁹³⁰

Ellers var den karismatiske bevægelses begyndelse i Danmark i høj grad knyttet sammen med den engelske læge Michael Harrys (1928-2007) virksomhed. Harry var netop udnævnt til læge ved Diakonissestiftelsen, da han deltog i et Full Gospel Business Mens Fellowship Internationals møde i 1965 i London. Her lærte han Michael Harper at kende og tog imod Helligåndens gave ved håndspålægning.⁹³¹ Sidst i 1960'erne holdt Harry en række møder især i Jylland sammen med blandt andet Kristne Forretningsmænd og senere med Michael Harper fra Fountain Trust. Fra først i

⁹²⁶ Atherstone 2011:118, 122.

⁹²⁷ Boysen 1979:28-29. På dansk er navnet Kristne Forretningsmænd. Om Full Gospel Business Mens Fellowship International: Langagergaard 1975:15; Madsen 1995:307-308; Shakarian 2000; Neerskov 2008:21.

⁹²⁸ Madsen 1995:319. Dog synes Pinsebevægelsen i Danmark i højere grad at have modtaget karismatisk inspiration fra Pinsebevægelsen i USA end i England. Den karismatiske påvirkning i Danmark fra England kom fra anglikanske kredse; jf. Bebbington 2002:231-233.

⁹²⁹ Neerskov 2008:11

⁹³⁰ Hans Helligånds-teologi fremgår bl.a. af hans bog *Meg har Gud vist*. Edvardsen kom senere i en voldsom konflikt med Pinsebevægelsen. Det fremgår bl.a. af Thoralf Gilbrandts bog *Pinsebevægelsens svar til Aril Edvardsen*.

⁹³¹ Harry 1982:40-41; Madsen 1995:319; Neerskov 2008:13.



1970'erne skete der et gennembrud ind i folkekirkelige kredse, hvor sognepræsterne Stig Christensen (f.1944) og Poul Hjorth Lange (1899-1994) kom med i vækkelsen.⁹³²

I København kom det til et gennembrud i 1970 i forbindelse med et besøg i påsken 1970 af en gruppe amerikanere bestående af bl.a. hippier og katolske præster, som med deres tilbedelse gjorde et stort indtryk, så pinseforsamlingen Elim med dens forstander Alfred Lorenzen (1939-1988) blev en indgang til den karismatiske bevægelse for mange kristne fra forskellige kirkesamfund. To efterfølgende møder med Michael Harper arrangeret af Michael Harry og med folkekirkepræsterne Christian Bartholdy og Johannes Magelund (1909-2003) og den katolske højesteretssagfører Valdemar Hvidt (1897-1986) som indbydere fandt sted i Vartov og i Domkirkens rotunde.⁹³³ De fremskyndede den karismatiske bevægelses indgang i København.⁹³⁴ På grund af stor indflydelse fra pinsemenigheden Elim og fra katolske karismatikere blev den karismatiske bevægelse klart fælleskirkelig i København.

Den karismatiske bevægelses indgang i Danmark blev støttet af en række bogudgivelser.

- Neerskov (f.1932) skelnede i sin bog *Liv og kraft ved Helligånden* fra 1962 mellem Helligånden som den iboende Ånd, og Helligånden som den udgydte Ånd.⁹³⁵
- David Wilkersons (1931-2011) hovedbudskab i bogen *Korset og springkniven* var, at han havde fået kraft til sin tjeneste blandt narkomaner og luddere, fordi han var blevet døbt med Helligånden.⁹³⁶ Bogen udkom på dansk i 1967 på Pinsebevægelsens forlag Royal og blev i de følgende år trykt i oplag efter oplag, så den efter mindre end 20 år var trykt i 80.000 eksemplarer.
- Amerikaneren John Sherrill var oprindelig skeptisk til den megen tale om mirakler i 1960'erne, men han oplevede Helligåndens dåb og tungetale. Hans bog *De taler med nye tunger* udkom i 1968 på Den Apostolske Kirkes forlag, Evangelieforlaget.
- I sin bog *Nine o'clock in the morning* fra 1970 fortalte Dennis J. Bennett om sine karismatiske oplevelser med åndsdaab og tungetale.⁹³⁷ Hans sprogbrug var pentekostal uden teologiske refleksioner.
- Amerikaneren Robert C. Frost deltog i foråret 1970 i et karismatisk seminar i København, og i 1972 udgav Royal hans bog: *Brændende i ånden*. Han skildrede også

⁹³² Boysen 1979:31-32; Madsen 1995:319; Neerskov 2008:9.

⁹³³ Valdemar Hvidt havde i 1930'erne været aktiv i Oxford-bevægelsen og senere Moralsk Oprustning.

⁹³⁴ Madsen 1995:319-323; Neerskov 2008:10-11.

⁹³⁵ Neerskov 1962:7, 18, 26, 49. Neerskovs syn var i overensstemmelse med traditionel pentekostal tænkning: fx Bloch-Hoell 1956:334-373. I den senere bog *Kristendommens Grundsandheder* har Neerskov nuanceret sit syn. Her ville han ikke bruge udtrykket "The second blessing", da det var et ubibelsk udtryk. Han understregede, "at vi har alt i Jesus Kristus", men tilføjede så: "Men selv om Gud har skænket os alt i Jesus, bliver det hele ikke en realitet for os på én gang", Neerskov 2000:55.

⁹³⁶ Wilkerson 1986:171.

⁹³⁷ Bogen blev hurtigt oversat til en række sprog. Den danske oversættelse er fra 1971 og udgivet af Pinsebevægelsens forlag Royal med titlen: - *kl. 9 om formiddagen*.



den pentekostale teologi, hvor første trin var modtagelsen af Jesus som personlig Frelser. Det var Helligåndens genfødende værk. Vanddåben var så tegn på det nye liv, man havde fået i Kristus. Derefter fulgte andet trin, som var dåben med Helligånden til kraft i en kristens liv.⁹³⁸

2. Præsentation og afvisning

NORV bragte i KFS' organ *pro-Fide* 6/1970 under overskriften "Forhærdelse – fornyelse – forførelse" sin første omtale af den karismatiske bevægelse, da den var ved at bryde igennem i Danmark. NORV indledte med at fastslå, at han udmærket kunne forstå, at den nye verdensvækkelse med tegn og undere havde skabt så stor opmærksomhed og forventning hos mange som en reaktion på, hvad han kaldte de etablerede kirkesamfunds og gamle vækkelsesbevægelser efterhånden udslukte glød, stivnede former, udlevede traditioner og ofte følelseskolde og goldt teoretiske dogmatisme, der blev fornemmet uden liv og ånd.⁹³⁹

NORV mente, at vi både som enkeltpersoner og menigheder havde tre reaktionsmuligheder i mødet med den frembrydende karismatiske bevægelse.

- *Forhærdelsen*. Det skete ifølge NORV, når man i selvtilfredshed afviste den karismatiske vækkelse, fordi man følte sig åndelig rig.⁹⁴⁰
- Om *fornyelsen* både i den enkelte troendes og i forsamlingens liv med Gud skrev NORV, at det var vor tids mest påtrængende åndelige behov.⁹⁴¹
- Om *forførelsen* skrev NORV at det var en meget nærliggende fare, at man lod sig rive med af alt det, den karismatiske vækkelse var forbundet med.⁹⁴²

NORV konkluderede, at Guds Ånd var virksom i den karismatiske bevægelse, men det var forførende åndsmagter og kræfter også.⁹⁴³

Dernæst understregede NORV: Der blev ikke i NT skelnet mellem to slags kristne: nogle som nok var omvendte, men ikke åndsdopte, og andre som var begge dele. Tungetalen var et vidt udbredt religiøst-ekstatisk fænomen og var kendt også inden for de hedenske religioner. I NT blev den omtalt som en af de mindre væsentlige nådegaver, der især var til personlig brug i lønkammeret. Hvor Guds ånd var virksom, blev *løgn* afsløret som løgn og *sandhed* som sandhed. NORV hævdede så, at den åndsmagt, der var virksom i den karismatiske bevægelse, i mange tilfælde syntes at føre i retning af fuldstændig læremæssig opløsning og ligegyldighed. NORV's konklusion: Det afgørende var Kristus-bekendelsen, som den karismatiske bevægelse skulle måles og vurderes på.

⁹³⁸ Frost 1972:30.

⁹³⁹ *pro-Fide* 6/1970:24-25.

⁹⁴⁰ *pro-Fide* 6/1970:26.

⁹⁴¹ *pro-Fide* 6/1970:26.

⁹⁴² *pro-Fide* 6/1970:26.

⁹⁴³ *pro-Fide* 6/1970:27.



Den 20. dec. 1970 arrangerede KFS en drøftelse med Michael Harry, fordi han havde udtrykt ønske om at blive brugt som forkynder i KFS. Drøftelsen afslørede en betydelig uenighed om syndefaldet og dets konsekvenser, om frelsens modtagelse og om dåben. På grund af mødets fremskredne tidspunkt og den allerede afslørede uenighed, fandt Harry det unødvendigt med en drøftelse af temaet Helligåndens dåb.⁹⁴⁴ KFS ønskede ikke at benytte Michael Harry som forkynder.

Da NORV udgav sin bog *Den karismatiske bevægelse – pinse på ny?* i 1971, påviste han ved henvisning til forskellige udtalelser fra personer i den karismatiske bevægelse, at bevægelsens folk forstod det, der skete, dels som svar på manges bønner og dels som et nyt afgørende frelseshistorisk indgreb fra Gud umiddelbart før denne tidsalders afslutning. Desuden erfarede de ny interesse for Bibelen, for Jesus, ny inspiration til bøn og lovsang, ny åndelig kraft, glæde og frimodighed til at vidne, ny interesse for kirken; ny kærlighed til medmennesker og medkristne uanset kirketilhørighed, og åndsdaßoplevelsen viste sig at være en livsforvandlende virkelighed, der gav mange mennesker en helt ny livskurs, fornyede ægteskaber på randen af forlis, frigjorde narkomaniens, alkoholismens og sexualismens slaver og gav sig udslag i øgede sociale aktiviteter.

Ikke desto mindre mente NORV, at den karismatiske bevægelse burde undersøges i Bibelens lys. Derfor satte han under bestemte temaer fokus på bevægelsen, som han samlede i nogle punkter.

- Det var åndsdaßoplevelsen og tungetalen, som mere end noget andet kendetegnede den karismatiske vækkelse:
- I lighed med den ældre pinsevækkelses folk anså karismatikerne nogle kristne for at være døbt med Helligånden, mens andre ikke var det. NORV fastslog, at et menneske blev døbt med Helligånden i det øjeblik, det kom til tro på Jesus. Dåben frelser, føder på ny og gør personlig delagtig i Helligåndens gave, ikke derved at, og derfor heller ikke nødvendigvis altid i det øjeblik, dåbshandlingen udføres, men når Jesu navn tros.

NORV påpegede, at det var ubibelsk, falsk og derfor farligt at forkynde og lære Åndens dåb som en særskilt oplevelse, som Gud nok havde givet hver troende løfte om, men som ikke alle i troen havde tilegnet sig og taget imod. Det førte direkte over i en helt ubibelsk og skæbnesvanger skelnen mellem åndsdoßte og ikke-åndsdoßte kristne i samme menighed.

NORV skelnede skarpt mellem at blive døbt med Helligånden og at lade sig fylde af Ånden. Alle kristne var døbt med Helligånden. Men alle kristne var ikke i lige høj grad fyldt af Helligånden. Mange, som var døbt med Helligånden og havde Helligånden boende i sit hjerte, lod sig dog ikke fylde af ham, men af alt muligt andet. Det var ensbetydende med en alvorlig bedrøvelse af Guds Ånd. Derfor den indtrængende apostolske formaning: "Bedrøv ikke Guds Helligånd" (Ef 4,30). Men: "Lad jer fylde af Ånden!" (Ef 5,18).

⁹⁴⁴ Alle dokumenter om KFS' drøftelser med Harry findes i KFS-arkiv æske 13.



For NORV betød det at blive fyldt af Ånden ikke noget pludseligt og noget én gang for alle, men en stadig og aldrig tilendebragt vækst.⁹⁴⁵ NORV mente også, at der i NT var tale om det at blive fyldt af Helligånden i en noget anden betydning end den, der var omtalt i Ef 5,18. NORV nævnte, at der flere steder var tale om, at Helligånden i givne situationer kom kristne til hjælp og udrustede dem med overnaturlig og guddommelig kraft, idet den pludselig og momentant kom over og fyldte én eller flere personer og ligesom helt beherskede dem og handlede igennem dem.⁹⁴⁶ Det var væsentligt for NORV at understrege, at NT's opfordring til at lade sig fylde af Ånden var talt til mennesker, der tidligere var blevet døbt med Helligånden⁹⁴⁷.

NORV fastslog, at det var falsk og ubibelsk, når den karismatiske vækkelse lærte, at tungetalens gave var tegnet på, at man var blevet døbt med Helligånden, og vidnesbyrd om en særlig grad af åndsfylde. Dermed fulgte den karismatiske bevægelse den ældre pinsebevægelse. NORV hævdede, at læren om, at alle kristne skulle tale i tunger, var helt i strid med NT.⁹⁴⁸ NORV sammenlignede direkte karismatikernes med judaisterne på aposteltiden. Judaisternes falske lære førte direkte ind i lovtrældom: Kristus + omskærelse og overholdelse af Moselov. Karismatikernes falske lære om ånstdåb og tungetale førte direkte ind i usundt sværmeri og oplevelsestrældom: Kristus + ånstdåbsoplevelse og tungetale.⁹⁴⁹

NORV fandt, at der i den karismatiske vækkelse skete en forkert prioritering, så evangelieforkyndelsen fik for perifer en placering, mens talen om tungetale og andre ekstraordinære nådegaver fik en mere central plads, end de havde i NT. Det vidnede for NORV om, at der i den karismatiske vækkelse ikke rådede nogen særlig stor grad af åndelighed.⁹⁵⁰

NORV mente, at den karismatiske vækkelse var præget af en ligegyldighed for lærespørgsmål, der førte i retning af den fuldstændige sandhedsrelativisme og det rene religionsblanderier.⁹⁵¹ Han begrundede det med, at han havde observeret, at havde forskellige personer fra for eksempel den katolske kirke og et protestantisk kirkesamfund haft samme ånstdåbsoplevelse og talte de i tunger, så bandt disse oplevelser dem sammen på en sådan måde, at de overså eller så stort på de teologiske forskelle, der var imellem deres kirkesamfund.

Da NORV begyndte sin analyse af den karismatiske vækkelse, udtalte han, at det ville være tåbeligt og i strid med kendsgerningerne at benægte, at Gud havde ført adskillige mennesker til sand omvendelse og tro på Kristus gennem den karismatiske vækkelse. Ligeledes at mangfoldige havde oplevet en personlig åndelig fornyelse, og at Kristus

⁹⁴⁵ NORV 1971:93.

⁹⁴⁶ NORV 1971:93.

⁹⁴⁷ I bilag 45-X.2 findes NORV's uddybende redegørelse for Ådens dåb eller dåb med Helligånden.

⁹⁴⁸ NORV 1971:58.

⁹⁴⁹ NORV 1971:59. I bilag 46-X.2. findes NORV's uddybende redegørelse for tungetalens gave.

⁹⁵⁰ NORV 1971:65-79.

⁹⁵¹ NORV 1971:79.



var blevet forherliget for mange derigennem. Syge var blevet helbredt på uforklarlig og underfuld vis, narkomaner og porno-slaver var blevet frigjort og forløst fra narkomaniens og seksualismens tyranni. Mange karismatikeres liv var kendetegnet af glæde. De udstrålede vitalitet og dynamik. De gav indtryk af at være helhjertede og forunderligt frimodige og frygtløse i deres vidnesbyrd og tjeneste.⁹⁵² Men når NORV så konkret vurderede en række enkeltpørgsmål vedrørende den karismatiske vækkelse i det, han kaldte Bibelens lys, blev hans konklusion en markant afvisning af bevægelsen. Han formulerede det sådan:

Efter alt, hvad der er fremført i det foregående, kan ingen længere være i tvivl om, at jeg tvært imod at anse den karismatiske vækkelse for at være Guds svar på den åndskrise, den kristne kirke længe har befundet sig i, snarere er tilbøjelig til at advare mod den som en antikristelig forførelse, selv om det rigtignok endnu engang bør understreges, at alt ikke er éntydigt, og at begge de to vældige åndsmagter, der kæmper om menneskets sjæl, er virksomme mellem hinanden også i ”karismatiske” kredse.⁹⁵³

Til sidst understregede NORV, at den karismatiske vækkelse samtidig betegnede en mægtig udfordring til Guds menighed. Et kald, man ikke uden at tage skade på sin sjæl kunne være overhørig eller være ulydig mod.⁹⁵⁴

NORV's bog blev ikke anmeldt mange steder, men i LM og KFS fik bogen en positiv anmeldelse.⁹⁵⁵ Her blev bogen præsenteret som en veldokumenteret analyse af den karismatiske bevægelse sagligt vurderet i Bibelens lys.

3. Forskelle i forståelsen af dåb med Helligånden

NORV var en stor beundrer af Lloyd-Jones, citerede ham gentagne gange, bragte bidrag af ham i bøger og blade, og endelig samarbejdede de i IFES.⁹⁵⁶ Begge havde et ortodokst bibelsyn og understregede også Skriftens klarhed. Retfærdiggørelse af tro var for begge et meget centralt punkt. Som ledere af et kristent studenterarbejde var de markante talsmænd for en forkyndelseslinje med *ordet om korset* i centrum.⁹⁵⁷ De var fremtrædende modstandere af den økumenik, Kirkernes Verdensråd stod for, ligesom

⁹⁵² NORV 1971:47.

⁹⁵³ NORV 1971:106.

⁹⁵⁴ NORV 1971:106.

⁹⁵⁵ *Budskabet* 3/1972:31; *Missionsvennen* 2/1972:5; *pro-Fide* 1/1972:11. Trods ihærdig eftersøgning er det ikke lykkedes at finde en anmeldelse i *IMT*.

⁹⁵⁶ Om IFES se indledningen I-7:48. Som formand for DBI redigerede NORV DBI's første større skrift *Guds ord er levende* fra 1974, hvor antologiens eneste ikke-skandinaviske bidragyder var Lloyd-Jones. I tidsskriftet *Budskabet* havde NORV en større artikel *Hvordan praktisere bibelsk økumenik?* der strakte sig over nr. 6/1969 og nr. 1/1970 og nr. 2/1970. Her var der mange citater af Lloyd-Jones. Andre artikler kunne nævnes.

⁹⁵⁷ Lloyd-Jones 1971b:13-15; Lloyd-Jones 1986b:11; Horn 1986.



de var klart afvisende over for Den katolske Kirke. De hævdede, at Skriften skulle fortolkes med ord fra Skriften, og de klare steder i Skriften skulle forklare de mindre klare.

Lloyd-Jones' lære om dåb med Helligånden byggede på en intensiv udlægning af en række relevante skriftsteder i Bibelen.⁹⁵⁸ Også NORV byggede sin argumentation på Bibelen.⁹⁵⁹ Men i synet på dåb med Helligånden definerede de forskellige skriftsteder som henholdsvis klare og mindre klare. Fordi de tog udgangspunkt i hver deres skriftafsnit, som de så fortolkede med andre skriftsteder, kom de til diametralt modsatte synspunkter i synet på dåb med Helligånden, og dermed havde de også en meget forskellig vurdering af dele af Den Karismatiske Bevægelse.

Det bør også noteres, at samtidig med at de begge understregede *Sola Scriptura*, var Lloyd-Jones præget af reformerte puritanere, hvor Helligåndsteologien spillede en stor rolle, og han inddrog mange eksempler især fra den puritanske tradition, så den tradition, han selv var en del af, blev bestemmende for den måde, han læste og tolkede Bibelen på. Wesleys, Whitefields, Finneys og Moodys erfaringer blev også inddraget.⁹⁶⁰ NORV var i sin læsning af Bibelen præget af den lutherske tradition, hvor lov-evangelium tænkningen spillede en dominerende rolle, og Helligåndsteologien var nedprioriteret.

NORV understregede, at tilhængere af dåb med Helligånden førte ”direkte over i en helt ubibelsk og skæbnsvanger skelnen mellem åndsdøbte og ikke-åndsdøbte kristne inden for den troende menighed”.⁹⁶¹

Omvendt hævdede Lloyd-Jones, at dåb med Helligånden var af afgørende betydning, især hvis man var betroet forkyndelsen.⁹⁶²

Mens NORV i alt, hvad han skrev om Den Karismatiske Bevægelse, rettede en knusende kritik af læren om dåb med Helligånden, findes der ingen steder hos ham bare den mindste antydning af kritik af Lloyd-Jones' lære om åndsdåb. Derimod kritiserede den erklærede NORV discipel Peter Olsen ud fra klare lutherske præmisser

⁹⁵⁸ Ud over spredt i hans forfatterskab findes hans syn især samlet tre steder: 1. Hans gennemgang af Ef 1,13, Lloyd-Jones 1978:243-300. 2. Rom 8,15-16, Lloyd-Jones 1974a:159-401 og 3. Joh 1, 26 og 1,33, Lloyd-Jones 1986a og Lloyd-Jones 1986b. I bilag 47-X.3 findes Lloyd-Jones' uddybende redegørelse for baptism with the Holy Spirit. I sin gennemgang af Paulus' brev til Efeserne 1,13, hvor Lloyd-Jones udtrykkelig skelnede mellem at have fået Helligånden, da et menneske kom til tro, og så efterfølgende blive døbt med Helligånden, beklagede Lloyd-Jones, at han i bogen *Christ Our Sanctification*, IVF 1948 (first published: *Christ Our Freedom: the report of the Fourth International Conference of Evangelical Students*, Cambridge, 1939. På norsk *Kristus vår helliggjørelse*, Credo Forlag, udateret) havde lært forkert, da han i bogen hævdede, at et menneske blev døbt med Helligånden, da det kom til tro (Lloyd-Jones 1978:252-253).

⁹⁵⁹ NORV 1971:87-95.

⁹⁶⁰ Se fx Lloyd-Jones 1978:249,271,275-278,283-284,287,293-294,298; Lloyd-Jones 1974a:192,202-203,207,215,218,251,271,279-283,304,307,315-324,332-337,339-342,344-354,356-357,359-360,366,384,394-399, Lloyd-Jones 1986a, 62, 72-74; jf. Eaton 1989 og Sargent 2007.

⁹⁶¹ NORV 1871:54.

⁹⁶² Fx Lloyd-Jones 1971c:304-325; Lloyd-Jones 1986b:52-69.



Lloyd-Jones' forståelse af begrebet åndsdåb.⁹⁶³ Der findes heller ingen antydning af, at Lloyd-Jones' måde at læse Bibelen på med hensyn til spørgsmålet om åndsdåb, fik NORV til at overveje, om der skulle være et berettiget anliggende i Lloyd-Jones' bibellæsning. NORV gik aldrig i dialog med Lloyd-Jones' syn, hverken for at afvise det eller lære noget af det.

Da man i Sverige i 1974 ville udgive *Den karismatiske vækkelse – pinse på ny?* blev NORV opfordret til at give en ajourført skildring og vurdering af den karismatiske vækkelses udvikling i 1971-1974. Det resulterede i bogen *Åbenbaringstro eller sværmeri?*⁹⁶⁴ Overordnet mente NORV, at udviklingen i årene efter hans første bog havde bekræftet de vurderinger, han fremlagde i 1971. Dog syntes han i 1974 at skelne stærkere mellem sunde og usunde karismatiske strømninger end i 1971. Han mente fortsat ikke, at man kunne foretage nogen entydig tolkning af den karismatiske vækkelse, men tilføjede så, at der forelå troværdige vidnesbyrd, som syntes at godtgøre, at i hvert fald visse grene af den karismatiske vækkelse havde sat sig spor i sandt bibelsk og ægte evangelisk trosoverbevisning med fornyelse af hele kristenlivet til følge: bibellæsning, bøn, vidnetrang, omsorg for andre, offersind og tjenstvillighed. Denne fornyelse havde været mærkbar i såvel mange enkeltpersoners som mange forsamlings liv.⁹⁶⁵

NORV nævnte også, at der i de mellemliggende år var sket en vis konfessionel selvbesindelse, så for eksempel katolske karismatikere søgte at udforme en Helligåndens teologi, der gjorde det muligt at indpasse deres oplevelse af åndsdåben og de karismatiske gaver i det romersk-katolske læresystem.⁹⁶⁶ NORV nævnte, at tilsvarende bestræbelser fandt sted i forskellige konfessionelle karismatiske grupper inden for den protestantiske kristenhed. For eksempel tydede meget på en sådan udvikling inden for lutherske karismatiske kredse i Norge, og vist nok også i Sverige.⁹⁶⁷

NORV bemærkede, at den karismatiske vækkelse i de første år af 1970'erne udviklede sig til en konference-bevægelse, hvor tyngdepunktet og det åndelige kraftcentrum kom til at ligge på konferencer og stævner. Her beklagede NORV det åndelige fællesskab inklusive nadverfejring mellem katolikker og diverse protestanter. NORV sluttede sin bog med et efterskrift, der tidligere havde været publiceret under

⁹⁶³ *Nemalah* 2/1991:72-74.

⁹⁶⁴ NORV 1974:5.

⁹⁶⁵ NORV 1974:25.

⁹⁶⁶ NORV 1974:22-23.

⁹⁶⁷ NORV 1974:23. Ole Skjerbæk Madsen har omtalt samme tendens, Madsen 1995:232-233. Den udvikling fortsatte, så Tormod Engelsviken i 1981 kunne sige: "I stadig høyere grad har det blitt karakteristisk for den karismatiske bevegelse innen de ulike historiske kirkesamfunnene at den har tilpasset seg den teologiske og kirkelige tradisjon eller bekjennelse som gjelder for vedkommende kirkesamfunn. Der finnes i dag en katolsk karismatisk bevegelse, en reformert, en anglikansk, en metodistisk, en luthersk, ja, til og med innen den klassiske pinsebevegelsen har man fått sin egen "karismatiske" bevegelse!", Engelsviken 1981a:12.



titlen *Sværmeri i går og i dag*. Her sammenlignede NORV bl.a. Luthers opgør med sværmerne med sit eget opgør med den karismatiske bevægelse.

4. Sammenfatning

Da NORV begyndte at undersøge den karismatiske bevægelse, der var ved at finde fodfæste i Danmark, var det hans klare opfattelse, at der i de forskellige folkekirkelige menigheder og i de gamle vækkelsesbevægelser var et stærkt behov for Helligåndens gennemgribende fornyelse. Han citerede blandt andet Hallesby for at underbygge det behov. Hans indledende spørgsmål var, om den karismatiske vækkelse var Guds løsning på tidens åndelige afmagtskrise. Han refererede flere udsagn fra bevægelsens egne rækker om positive begivenheder forårsaget af Helligånden i karismatisk sammenhæng, som han i hvert fald for de flestes vedkommende ikke fandt grund til at betvivle.

Samtidig fandt NORV det nødvendigt at underkaste den karismatiske bevægelse en nøjere analyse. NORV underkastede så en række begreber som Åndens dåb, tungetale, modtagelse af Helligånden, økumenik, Åndens gaver en analyse, ud fra det han forstod som Bibelens lære. Det resulterede i en meget skarp kritik af Den Karismatiske Bevægelse. Et af de spørgsmål, NORV fokuserede på hos den karismatiske bevægelse, var dens lære om Åndens dåb/dåb med/i Helligånden. I dette spørgsmål havde NORV's store teologiske forbillede M. Lloyd-Jones i mange år givet en undervisning, der var på linje med undervisningen i den karismatiske bevægelse. Mens NORV skarpt kritiserede åndsdåbslæren i den karismatiske bevægelse, kritiserede han aldrig Lloyd-Jones' tilsvarende undervisning, ligesom han aldrig gik i dialog med Lloyd-Jones' syn for at undersøge, hvordan Lloyd-Jones' syn og hans eget syn forholdt sig til Bibelens lære.



XI. Afvisning af luthersk karismatik

I dette kapitel vil jeg undersøge hvordan den lutherske karismatik voksede frem, og hvordan NORV forholdt sig til og vurderede den udvikling. Her bygger min fremstillinger primært på publicerede bøger og blade. Når det gælder holdningen i KFS til luthersk karismatik, har jeg allerede beskrevet den i min bog *Tro til tiden*, hvor kildematerialet er interne notater og protokollater. Debatterne på Vejen-konventerne er beskrevet på baggrund af ret detaljerede protokollater, brevvekslinger m.m., som jeg har fået adgang til. NORV's foredrag på LM's Rådsmøde og den debat, det skabte, har LM givet mig adgang til.

1. Baggrunden for luthersk karismatik

Michael Harry havde siden slutningen af 1960'erne arbejdet energisk for at bringe den karismatiske fornyelse ind i Folkekirken. Op gennem 1970'erne havde så en række folkekirkepræster sluttet sig til fornyelsen.⁹⁶⁸ I 1982 udsendte Harry bogen *Åndelig Fornyelse*, der indeholdt det budskab, han utrætteligt havde formidlet. Hans forkyndelse fulgte en klar neopentekostal model.⁹⁶⁹ Han understregede, at en kristen var et menneske, der var født af Ånden – som havde Helligånden.⁹⁷⁰ Disciplene var genfødt før pinse, men de var frygtsomme og ude af stand til at udføre det hverv, Kristus ville overdrage dem.⁹⁷¹ Harry fortalte i sin bog, at som yngre havde han været overbevist om, at genfødslen var begyndelsen og enden på hele Helligåndens værk i den troendes liv.⁹⁷² Så havde han hørt Lloyd-Jones' ord om, at intet i den grad slukkede Ånden som den undervisning, der identificerede Helligåndens dåb med genfødslen ved at hævde, at vi havde fået det hele ved dåben eller omvendelsen.⁹⁷³

Harry skrev, at uanset om man kaldte det Helligåndens dåb, Helligåndens fylde eller besegling med Helligånden, så var det væsentlige at opleve den samme kraft, som de første disciple havde haft – og som kristne gennem kirkens historie også havde oplevet gennem vækkelser.⁹⁷⁴ Harry ønskede, at mennesker blev født på ny. Det var første trin.⁹⁷⁵ Men han ønskede også, at mennesker skulle tjene i Helligåndens kraft. Derfor forkyndte han Helligåndens dåb som det andet trin. Men han var smidig i sit ordvalg. Derfor sagde han ofte, at Ånden faldt på mennesker, at Ånden blev udgydt, at mennesker modtog Helligåndens gave eller Helligåndens løfte.⁹⁷⁶ Det afgørende var at

⁹⁶⁸ Madsen 1995:320-322; Neerskov 2008:12-13.

⁹⁶⁹ Madsen 1995:228.

⁹⁷⁰ Harry 1982:16.

⁹⁷¹ Harry 1982:16.

⁹⁷² Harry 1982:40.

⁹⁷³ Harry 1982:41.

⁹⁷⁴ Harry 1982:42.

⁹⁷⁵ Harry 1982:12-16.

⁹⁷⁶ Harry 1982:45.



acceptere oplevelsen af Helligåndens dåb. Harry mente, at dåben i Helligånden var noget, som skete én gang – men man måtte blive ved med at lade sig fylde af Ånden.⁹⁷⁷

De folkekirkepræster, der især i midten af 1970'erne prægede den karismatiske fornyelse, var: Svend C. Boysen, sognepræst i Give 1969-1983, derefter sekretær og projektleder ved Dialogcentret i Aarhus. Boysen havde i 1973 oplevet et åndeligt gennembrud, der havde ført ham ind i den karismatiske fornyelse.⁹⁷⁸ Stig Christensen (f.1944) sognepræst i Sønderborg fra 1973. Han var oprindelig cand.jur. og ansat i Socialdirektoratet i København. Han gennemgik så den teologiske særuddannelse for akademikere. Ifølge egne oplysninger blev han april 1970 omvendt og kom til personlig tro på den opstandne Kristus i forbindelse med en tv-transmitteret Billy Graham-kampagne. I 1971 blev han døbt med Helligånden, og på et senere tidspunkt i 1971 fik han tungetalens nådegave.⁹⁷⁹ I Sønderborg mødte han i 1973 Michael Harry og sluttede sig til den karismatiske fornyelse. Helge Pahus (f.1943) sognepræst i Karlslunde 1971-2007. Han kom i 1973 med i den karismatiske fornyelse. Sognepræst i Silkeborg Hakon Bojsen (1931-2011) kom også tidligt med i den karismatiske bevægelse.⁹⁸⁰

Boysen talte i bredere vendinger om Helligåndens fornyende gerning og behandlede også begreberne dåb med Helligånden og tungetale. Han gjorde det på en sådan måde, at folk med et pentekostalt åndsdaabssyn ville kunne føle sig trygge ved hans formuleringer, mens han i lutherske sammenhænge ville kunne hævde, at han ikke delte Pinsebevægelsens lære om åndsdaab.⁹⁸¹ Boysen syntes at tilslutte sig den pentekostale opfattelse af en selvstændig Helligåndsoplevelse adskilt fra omvendelsen/genfødslen, men samtidig bragte han et citat af John V. Tayler, der sagde, at det var en forvirring af begreberne at tale om en velsignelse nummer to.⁹⁸²

Christensen lærte klart bibelsk-luthersk om dåben.⁹⁸³ Han understregede både arvesyndens realitet, og at Kristus i dåben rensede den bort. Ufortjent fordi Kristus var død på korset for syndere. I dåben skænkede Kristus nyt liv. Han kaldte også dåben genfødselsens sakramente. I dåben tog Faderen og Sønnen og Helligånden bolig i den døbte. Ifølge Christensen gav den første åndsmeddelelse delagtighed i påsken, det vil sige i Jesu korsfæstelse, død og opstandelse.

Derefter talte Christensen om den anden åndsmeddelelse, som han kaldte ”salvelsen med Helligånden”, som skænkede åndskraft og nådegaver. Ved denne anden åndsmeddelelse blev kristne delagtige i pinsen og modtog Kristus som Herre.⁹⁸⁴ Den

⁹⁷⁷ Harry 1982:47; Ef 5,18.

⁹⁷⁸ Madsen 1995:320.

⁹⁷⁹ Christensen:2008:127.

⁹⁸⁰ Bojsen 2008:58-60.

⁹⁸¹ Boysen 1976:20-24.60-72; Boysen 1979:185-190; Boysen 1980:41-44.80-91.120-135.

⁹⁸² Boysen 1979:187.

⁹⁸³ Fremstillingen bygger på Christensen 1976:49-57.

⁹⁸⁴ Christensen 1976:55.



anden åndsmeddelelse blev ifølge Christensen formidlet enten ved bøn og håndspålæggelse eller alene ved bøn. Christensen lagde sig i sine formuleringer tæt opad M. Harper. Christensen hævdede samtidig, at åndelig fornyelse havde man behov for både efter dåben og efter salvelsen med Helligånden.⁹⁸⁵

Pahus havde en meget udogmatisk tilgang. Han beskrev den danske folkekirke som en samling døbte, hvor kun få bekendte sig til Jesus som deres Herre. Troen spillede ikke nogen rolle i deres dagligdag.⁹⁸⁶ Vejen ud af den krise hed ifølge Pahus: Bøn, bibellæsning og at vandre i tro.⁹⁸⁷ I 1973 tog han med sin ungdomsklub ind i København til en Pris-Herren-Aften arrangeret af Unge Kristne.⁹⁸⁸ På trods af sin umiddelbare oplevelse af at det var alt for fromt, erfarede han, at det også havde virket dragende. Et strejf af et liv og en tilbedelse, en glæde og frihed, som han ikke kendte til.⁹⁸⁹

Pahus kom med i en kreds af præster og lægfolk, hvor Michael Harry ofte holdt bibeltimer om Helligånden. Da blev de enige om at følge Apostlenes Gerninger og lægge hænderne på hinanden og bede Guds Ånd om at fylde dem. Pahus erfarede en teologisk, forstandsmæssig overgivelse til noget, der var beskrevet i Bibelen, og som han vidste, han havde brug for. Nogle dage senere kom der fremmede ord ind i hans bøn, enkle ord som han besluttede at give til Gud som en del af sin bøn.⁹⁹⁰ Pahus' karismatiske oplevelse fik betydning i hans arbejde som sognepræst.⁹⁹¹

Pahus opererede med Helligånden i tre funktioner: Ved den første funktion skabte Guds Ånd liv på jorden, og Guds Ånd skaber fortsat liv.⁹⁹² Ved den anden funktion skaber Guds Ånd Jesus-tro i mennesker.⁹⁹³ Guds Ånd bor i en på en ny måde.⁹⁹⁴ Den tredje funktion kaldte han den karismatiske, dåben-med-Helligånden. Det skete, når Guds Ånd kom over et menneske til kraft og tjeneste.⁹⁹⁵ Til trods for Pahus' runde og

⁹⁸⁵ Christensen 1976:57.

⁹⁸⁶ Pahus 1976:14.

⁹⁸⁷ Pahus 1976:25-29.

⁹⁸⁸ Omkring 1970 udkom forskellige småbøger i forlængelse af studenteroprøret. Bøgerne var enten præget af socialisme eller et ønske om at gøre op med såkaldte borgerlige dyder. Af titler kan nævnes: 1. *Skrifter og digte. Mao Tse-Tungs tænkning*. 2. *Den lille røde bog for skoleelever*. 3. *Den lilla for de unge*. 4. *Den lille ternede*. 5. *Den sort hvide. En bog om revolution*. Unge ledere primært fra Pinsebevægelsen og Den Apostolske Kirke som Johs. Facius, Johnny Noer og Ove Stage ønskede at danne en modkultur. De kaldte sig Unge Kristne og udgav bl.a. tidsskriftet *Ung Tro* og udsendte i 1970 *Den lille hvide*. Unge Kristne, der blev præget af Den Karismatiske Bevægelse, arrangerede udadrettede vækkelsesmøder og købte et hus i Knabrostræde i det indre København som basis for deres udadrettede arbejde.

⁹⁸⁹ Pahus 1980:11 og 2008:45.

⁹⁹⁰ Pahus 2008:47.

⁹⁹¹ Pahus 1980:136-146.

⁹⁹² Pahus 1986:13.

⁹⁹³ Pahus 1980:23.

⁹⁹⁴ Pahus 1986:31.

⁹⁹⁵ Pahus 1980:23-26 og 1986:29-31.



beskrivende formuleringer, så var hans holdning principielt pentekostal.⁹⁹⁶ Men på en meget udogmatisk måde, idet hans fokus hele tiden var at kalde mennesker til at modtage og leve af Helligåndens kraft i deres tjeneste. Denne modtagelse af Helligånden måtte ske igen og igen med de kristne.⁹⁹⁷ Pahus' karismatiske oplevelser havde gjort ham økumenisk åben over for kirkesamfund, der forkastede barnedåben.⁹⁹⁸ Men Pahus havde teologisk kant over for dem, der mente, at det at blive døbt med Helligånden var det samme som at blive døbt med vand – eller at komme til tro. Om den holdning skrev Pahus, at det var ikke sandt.⁹⁹⁹ Det fremgik ikke direkte, hvorvidt den sætning var polemisk vendt mod NORV's bog *Den karismatiske vækkelse – pinse på ny?* men her var der en lodret uenighed mellem NORV og Pahus.¹⁰⁰⁰

Sognepræst Hakon Bojsen udtalte senere om de første år, at i begyndelsen havde de forskellige deltagere været meget grebet af den karismatiske vækkelse. De havde oplevet gennem den at få noget af det, de manglede i deres liv og tjeneste. De havde ikke gjort sig mange teologiske overvejelser og havde brugt ord og vendinger fra Pinsebevægelsen. De havde måske heller ikke været helt klare i dåbsspørgsmålet. De havde naturligvis ikke forkyndt gendåb, men forkyndelsen af dåben fik ikke den plads, den skulle have haft. Sådan var Hakon Bojsens vurdering ca. 20 år senere.¹⁰⁰¹

De folkekirkepræster, der blev ledende i den karismatiske bevægelse i første halvdel af 1970'erne, havde en mere eller mindre udtalt pentekostal forståelse af dåben med Helligånden, ligesom de var økumenisk åbne for et samarbejde ikke alene med for eksempel Pinsebevægelsen, men også med repræsentanter for Den Katolske Kirke. Det var den teologi og teologiske holdning NORV kritiserede i sine bøger fra 1971 og 1974.

Om den kritik sagde Svend Boysen, at NORV's vurdering af fornyelsen i flere bøger desværre var endt i en ufrugtbar kritik. Boysen savnede en forståelse for andre kirkelige traditioners sprog ud fra deres egne traditioner. Efter hans vurdering krævede det en særlig indsats at kunne lytte sig ind til for eksempel pinsevækkelsens sprog, der var et teologisk, religiøst erfaringsprog. Når dette arbejde ikke blev gjort, hindrede det de positive, åndelige korrektioner, en vækkelse havde brug for. Efter Boysens vurdering kunne ellers det solide arbejde med det bibelske budskab, der udgik fra LM og KFS, have været en god spore til selvdisciplin for karismatikere.¹⁰⁰²

2. Eksempler på luthersk karismatik

En gruppe studenter ved det norske Menighetsfakultet mødtes midt i 1970'erne regelmæssigt i en bedegruppe, hvor de fik karismatiske oplevelser og erfaringer. Men

⁹⁹⁶ Pahus 1976:79-80.

⁹⁹⁷ Pahus 1976:78-80 og 1980:21.

⁹⁹⁸ Pahus 1980:105-107.

⁹⁹⁹ Pahus 1986:30.

¹⁰⁰⁰ NORV 1971:89-92.

¹⁰⁰¹ *Kristen i dag* 1. feb. 1992:17.

¹⁰⁰² Boysen 1979:37.



deres klare udgangspunkt var, at Bibelen skulle være normen for det kristne liv. Desuden ønskede de at være tro mod den lutherske bekendelse. Deres refleksioner og konklusioner lagde de frem i bogen *Dere skal få kraft*. I bogens forord fortalte de, at de sammen havde kæmpet sig igennem tvivl og anfægtelser til teologisk afklaring, selv om de slet ikke var kommet til bunds i alle spørgsmål.¹⁰⁰³ Bogen er et af de tidlige forsøg på at gennemtænke de karismatiske erfaringer ind i en konfessionel luthersk teologi.

En langt større indflydelse på den offentlige mening fik det, da en arrangementskomite bestående af biskop Utne og 6-7 personer med baggrund i norsk Indre Misjon og Norges Kristelige Student- og Skoleungdomslag (NKSS) arrangerede det første Helligåndsseminar i Oslo februar 1977 med ca. 1200 deltagere.¹⁰⁰⁴ Temaet var Helligåndens gerning i liv og tjeneste. Konferencens foredrag blev allerede samme år udgivet på Luther Forlag. I Norge fortsatte komiteen med at arrangere Helligåndskonferencer i andre byer. Det udviklede sig til, at den første landsdækkende Oase konference blev afholdt i sommeren 1980 med 5000-6000 deltagere.

Et væsentligt indslag på seminaret i 1977 var Oddvar Søviks (f.1945) foredrag over emnet "Åndsdåb og åndsfylde". Søvik begyndte med at omtale den karismatiske erfaring, som mange mennesker havde haft. Han nævnte så den pentekostale teologi, der ofte var en del af denne oplevelse. Denne teologi refererede som sit bibelske belæg til disciplenes oplevelse pinsedag, samaritanernes erfaring, begivenhederne i Kornelius' hus og til de tolv Apollos disciple i Efesos.¹⁰⁰⁵ Søvik ville ikke drage disse menneskers oplevelse i tvivl og havde også selv haft en sådan frigørende oplevelse. Men han var kritisk til den teologi, der lå bagved. Den ville uundgåeligt medføre en opdeling i to slags kristne: de almindelige påsekristne og de pinsekristne.

Søvik understregede, at teologi ikke skal bygge på oplevelser, men på Bibelen. Omvendt fremhævede han, at hvis teologien ikke gav plads til bibelsk bevidnede erfaringer og oplevelser, måtte man efterprøve teologien.¹⁰⁰⁶ Søvik påviste, at Helligånden optrådte både som person og som kraft, og han understregede, at Jesu løfte til disciplene "I skal døbes med Helligånden om ikke mange dage" blev opfyldt pinsedag som en historisk engangsbegivenhed. Derfor skulle Åndens komme fra Himmelen for at tage bolig i den kristne kirke ikke gentages. Derimod skulle modtagelsen af Ånden inden for kirken bestandig finde sin gentagelse, hvilket skete, når mennesker omvendte sig, troede og blev døbt. Søvik pointerede, at omvendelse, tro, dåb i vand og åndsmeddelelse normalt hørte sammen. Denne åndsmeddelelse, knyttet til dåben, var, hvad Skriften kaldte at "døbes med Helligånden". Samtidig lod

¹⁰⁰³ Hesselberg 1977:11-12.

¹⁰⁰⁴ Jens-Petter Jørgensen (f.1948) gav i sin bog *Forandring* en personlig skildring af, hvordan det havde været at være medarrangør af det første Helligåndsseminar, og hvad det siden havde ført til (Jørgensen 1990:32-63).

¹⁰⁰⁵ ApG 2; 8; 10; 19.

¹⁰⁰⁶ Søvik 1979:55.



det sig gøre at være ånds døbt uden at være ånds fyldt. Søvik bestemte det at være fyldt af Helligånden, som at "være behersket af Helligånden". Ånden var den, der beherskede den ånds fyldtes liv.¹⁰⁰⁷

Også i Sverige spillede Pinsebevægelsen en vigtig rolle ved den karismatiske vækkelses indtog. Men især i Gøteborg stift fik den karismatiske vækkelse med årene et luthersk præg. En af årsagerne var, at biskop Bertil Gärtner (1924-2009) i begyndelsen af 1970'erne samlede en gruppe præster og lægfolk i sit hjem til bibelstudier om Helligånden. Man arbejdede især med skriftafsnit i relation til begreber som dåb med Helligånden, Helligåndens fylde, Helligåndens gaver.

Under indflydelse af den tyske lutherske fornyelsesbevægelse og den katolske karismatiske bevægelse begyndte fra slutningen af 1960'erne et andet syn på den personlige fornyelse i Helligånden at gøre sig gældende.¹⁰⁰⁸

Da den amerikanske lutherske præst Larry Christensons bog *Den karismatiske fornyelse og luthersk tradition* udkom på dansk i 1979, og Svend Boysen i forordet understregede, at det ikke var noget tilfældigt valg, at den netop nu blev udsendt, og at bogen primært skulle skabe klarhed i lutherske sammenhænge, kunne det vanskeligt forstås anderledes, end at den lutherske del af den karismatiske bevægelse ville frigøre sig fra den tidligere tætte binding til den pentekostale del af fornyelsen.

Larry Christenson var en af dem, der repræsenterede nyorienteringen, hvor udgangspunktet var, at Helligånden blev modtaget, når man blev kristen i dåben. Tanken var så, at der efterfølgende måtte ske en vækst og en personlig tilegnelse af dåbens gave. Christenson udtrykte det sådan, at dette vækstsyn betød, at Helligåndens gave, som var Ånden selv, blev givet til alle kristne. At inddele de kristne i dem, der kun var frelst og dem, der tillige havde Ånden var ubibelsk. Teologisk fandtes der ikke noget, der hed "a second blessing" (et andet trin) i det kristne liv, selv om der ville kunne være erfaringer af denne karakter.¹⁰⁰⁹ Selv om Christenson afviste to-trinsmodellen og erstattede den med et mere historisk vækstsyn, fastholdt han imidlertid den særlige erfaringsforventning som en vital side af den karismatiske fornyelse.¹⁰¹⁰ Om denne erfaring sagde Christenson, at man på den ene side måtte erkende, at man her stod over for en ægte, bibelsk erfaring, der ikke stred mod Bibelen. På den anden side skulle læren bygge på klar apostolsk undervisning.¹⁰¹¹

Christenson gav følgende karakteristik af, hvad han kaldte dåb med Helligånden: Erfaringen skete sædvanligvis i forbindelse med bøn. Denne bøn samlede sig især om en fylde eller frigørelse af Helligånden i ens liv. Det drejede sig ikke om at blive en kristen, men om at modtage kraft til at leve et kristenliv under Kristi herredømme, til

¹⁰⁰⁷ Søvik 1979:57-63. Bilag 48-XI.2 om Søviks syn på Åndens fylde til dygtiggørelse.

¹⁰⁰⁸ Madsen 1995:232.

¹⁰⁰⁹ Christenson 1979:38. I Jensen 1975:108-111 gives en god gennemgang af en to-trins-model; jf. Bloch-Hoell 1956:334-363.

¹⁰¹⁰ Christenson 1979:39.

¹⁰¹¹ Christenson 1979:45.



Guds ære, i Helligåndens kraft. Bønnen var altså udtalt trinitarisk. Forventningen rettede sig mod en fornyelse ved Helligånden – man kunne kalde den en ny frigørelse eller en ny overdragelse af Ånden – som satte sig mærke i et menneskeliv. For mange kom dette til at virke som en indvielse til et bevidst åndsfuldt liv; derfor udtrykket dåb. De, som bad om Helligåndens fylde, talte i almindelighed i tunger, eller fik andre gaver som helbredelse eller profeti. Resultatet af denne erfaring var en levendegørelse af ens tro.¹⁰¹²

Christenson pointerede, at udtrykket dåb med Helligånden signalerede nogle problemer i luthersk sammenhæng. I én betydning var enhver kristen blevet døbt med Ånden, for så vidt som han havde modtaget kristen dåb i Faderens, Sønnens og Helligåndens navn. I denne betydning hørte dåb med Helligånden til enhver kristens arv. Udtrykket blev imidlertid også brugt i erfaringsmæssig betydning. Når det blev brugt på den måde, henviste det til den begivenhed eller den vækstproces, hvorved Helligåndens kraft blev frigjort på en ny måde. I denne betydning var dåb med Helligånden en ægte bibelsk erfaring af Guds Ånds virke. Christenson fremhævede, at i den karismatiske fornyelse blev udtrykket dåb med Helligånden næsten udelukkende brugt i den erfaringsmæssige betydning som en personlig pinseerfaring.¹⁰¹³

Det bør bemærkes, at det centrale lutherske begrebspår ”lov og evangelium” faktisk ikke blev omtalt i Christensons bog. Det samme gjaldt den lutherske formulering ”simul justus et peccator”.

I 1979 udgav Lohses Forlag den norske Oase-bog af Erling Utnem med flere *Åndens gerning i liv og tjeneste*. Bogen havde et anbefalende forord af IM's kommende formand John Ørum Jørgensen og den senere generalsekretær Poul Langagergaard, hvor de blandt andet skrev, at det var deres ønske, at den norske evangelisk-lutherske seminarkreds måtte inspirere mange danske unge og ældre til at stille sig til rådighed for Guds Ånd. De understregede, at det var vigtigt, at der blev givet sund og sober vejledning ud fra Bibelen og den evangelisk-lutherske bekendelses grund.¹⁰¹⁴ Jørgensen og Langagergaard havde desuden udarbejdet en række spørgsmål til overvejelse og gruppearbejde. Langagergaard har begrundet bogudgivelsen med, at Ørum Jørgensen og han havde ønsket at sætte en positiv dagsorden for arbejdet med Helligåndens virke.¹⁰¹⁵ Det skete blandt andet på baggrund af, at den daværende formand Kristian Friis på forskellig måde havde udtalt sig på en nedsættende måde om det karismatiske.¹⁰¹⁶

I sommeren 1981 blev der i Finland holdt en International Lutheran Charismatic Renewal Leaders' Conference. Der deltog ca. 100 fra 12 forskellige lande. Deltagerne i konferencen havde alle betydelig pastoral erfaring og teologisk luthersk træning.

¹⁰¹² Christenson 1979:45-46.

¹⁰¹³ Christenson 1979:48-49.

¹⁰¹⁴ Utnem 1979:14-15.

¹⁰¹⁵ Mail 22.08.2012 til mig (FKS-privatarkiv).

¹⁰¹⁶ Det skete bl.a. i *IMT* 30.07.1978:643.



Dertil havde de førstehånds erfaring i den karismatiske fornyelse. I 1981-1982 udarbejdede en række af deltagerne mindre afhandlinger om den karismatiske bevægelse i bred forstand. Disse *papers* blev på to samlinger i 1982 og 1983 grundigt gennemdrøftet, idet deltagerne samtidig brugte tid til bøn, tilbedelse og fællesskab. Derefter redigerede Larry Christenson de mange dokumenter til bogen *Welcome Holy Spirit. A Study of Charismatic Renewal in the Church*, der udkom 1987.¹⁰¹⁷ Christenson begyndte med at fastslå, at

the charismatic renewal understands itself as a renewal of biblical faith and experience. Its central feature is a profound encounter with the triune God who has revealed himself in the Scriptures, his inspired Word.¹⁰¹⁸

Christenson understregede, at den karismatiske fornyelse skulle ses i lyset af, at Jesus Kristus var Herre. Bevægelsen ønskede i sin generation at stå som et særligt vidnesbyrd om Kristi herredømme.¹⁰¹⁹ Men ellers fremtrådte Christenson som et forsvar for erfaringen som et bevidst møde med Gud, hvor Gud var initiativtageren, og hvor dette møde medførte observerbare resultater i den naturlige verden eller i enkeltpersoners eller fællesskabers liv. En autentisk karismatisk erfaring blev opfattet som et Gud givet tegn på Guds virkelighed og magt.¹⁰²⁰

Den karismatiske erfaring blev som en indviende erfaring ofte kaldt dåb med Helligånden eller åndelig fornyelse.¹⁰²¹ Denne erfaring havde vidtrækkende konsekvenser, som ofte blev kaldt liv i Ånden eller et fornyet liv. Nogle, som ikke havde haft en klart identificerbar indviende oplevelse, kunne alligevel blive dybt involveret i fornyelsen og bevæge sig ind i et liv, præget af en fortsat karismatisk spiritualitet.¹⁰²² For Christenson var den karismatiske erfaring en uundværlig del af det kristne liv.¹⁰²³ Når Christenson beskrev den karismatiske erfaring, talte han i et erfaringsprog og ikke i et teologisk fagsprog.¹⁰²⁴

I bogens eksegetiske afsnit om Lukas' tekster var konklusionen, at Lukas foretrak formuleringen "fyldt med Helligånden". Lukas fokuserede ikke primært på en enkelt indviende erfaring, men på at Helligåndens komme kunne blive gentaget fra tid til anden i en troendes liv.¹⁰²⁵ Her var det tydeligt, at Christenson var optaget af at undgå den pentekostale to-trins-model. Dette blev også underbygget, når det i et senere kapitel blev understreget, at Helligånden boede i den, der var retfærdiggjort ved tro på Kristus,

¹⁰¹⁷ Vedrørende detaljer i tilblivelsesprocessen, se introduktionen til *Welcome Holy Spirit*:11-12 og Madsen 1995:233-234. Formelt bærer bogen lidt præg af at være sammenredigeret af mange bidrag.

¹⁰¹⁸ Christenson 1987:24.

¹⁰¹⁹ Christenson 1987:24.

¹⁰²⁰ Christenson 1987:25.

¹⁰²¹ Christenson 1987:26.

¹⁰²² Christenson 1987:27.

¹⁰²³ Christenson 1987:27.

¹⁰²⁴ Christenson 1987:28-38.

¹⁰²⁵ Christenson 1987:62.



og at Helligånden var givet som pant på frelsen.¹⁰²⁶ Samtidig havde Christenson en lille polemisk brod mod de meget lærebevidste lutheranere:

The best-formulated theological motifs can be perverted. Lutherans justly prize the theological insights of Luther, but too easily they can become an occasion for pride and contention. Without the willingness to see our desperate need for renewal, such motifs as “law and gospel” and “simultaneously sinner and saint” can degenerate into sloganeering defenses of the status quo and become excuses for resisting the Spirit.¹⁰²⁷

3. *Vejen-konventerne*

I begyndelsen af 1980'erne løb den karismatiske bevægelse ind i en række problemer, som flere har omtalt.¹⁰²⁸ Bevægelsen kom reelt ud i en overlevelseskrise. Fra slutningen af 1970'erne havde adskillige unge fra KFS og missionsforeningernes ungdomsafdelinger deltaget i nordiske og internationale konferencer, hvor de havde oplevet evangelikale og karismatikere i tillidsfuldt samarbejde. Nogle stod også i kontakt med de helligåndsseminarer i Norge, der udviklede sig til Norsk Oase. Efter at de havde modtaget de nye indtryk, forekom NORV's fortsat markante afvisning af enhver udgave af den karismatiske bevægelse at være udtryk for en ”håbløst utidssvarende traditionsbundethed, stivbenet og gold konservatisme eller en uhyrlig stejl og selvtilstrækkelig luthersk dogmatisme”, som NORV selv formulerede det nogle år senere.¹⁰²⁹

I september 1985 blev der på Åh Stiftsgård nord for Göteborg afholdt en nordisk, luthersk lederkonference om åndelig fornyelse med ca. 25 danskere deltagere. Stig Christensen fortalte senere, at det havde været en meget inspirerende conference, og at Gud på et tidspunkt havde talt meget direkte til ham om at stifte Dansk Oase efter norsk forbillede. Ifølge Christensens egen fremstilling havde hele den danske gruppe støttet hans plan, der yderligere var blevet understøttet af nogle syner og profetiske ord fra nogle af deltagerne. Således opmuntret så Christensen en strategisk mulighed for at puste nyt liv i den kriseramte danske karismatiske bevægelse. Derfor indbød han til et møde på Vejen Højskole Kibbutz den 3.- 4. januar 1986 med ca. 70 præster og lægfolk, der alle ønskede at besinde sig på, hvad åndelig fornyelse betød i luthersk sammenhæng. Stig Christensen forelagde sin beslutning om at etablere Dansk Oase efter norsk forbillede, hvor han dels lagde vægt på, at Dansk Oase blev etableret inden for en folkekirkelig evangelisk luthersk ramme og dels vurderede, at den karismatiske bevægelses hidtidige forkyndelse om dåben i Helligånden – pinseerfaringen – som en momentan erfaring nok burde suppleres med en bredere forståelse for, at vejen ind i

¹⁰²⁶ Christenson 1987:74.

¹⁰²⁷ Christenson 1987:230-231.

¹⁰²⁸ Christensen 2008:132; Madsen 1995:321; Dørken *DTTK* 04/2010:38.

¹⁰²⁹ NORV *Fast Grunn* 4/1993:236; Madsen 1995:240.



denne åndelige erfaring og forløsningen af nådegaverne kunne ske som en gradvis åndelig proces.¹⁰³⁰ På mødet blev der nedsat en arbejdsgruppe, som skulle arbejde med spørgsmålet om fornyelse på luthersk grund samt stå for planlægningen af nye konventer. Gruppen kom til at bestå af ni personer, hvoraf flere havde været med i den karismatiske bevægelse fra 1970'erne, mens nogle var aktive i KFS og samtidig havde kontakt til IM. Gruppens arbejde med referater, breve evalueringer etc. er samlet i en arbejdsmappe, der er den primære kilde til min fremstilling.¹⁰³¹

Da Vejen-konventerne begyndte, var der en række grundpositioner i den relaterede kirkelige kontekst:

- Michael Harry var af principielt teologiske grunde modstander af det, man var i gang med på Vejen-konventerne, da det ville bryde med hans økumeniske grundholdning, hvor den åndelige fornyelse burde finde sted i brede fælleskirkelige fora, hvorfra de enkelte åndeligt fornyet skulle vende tilbage til deres respektive menighedssammenhænge. Efter stiftelsen af Dansk Oase blev Harry isoleret i dansk kirkeliv og mistede sin centrale placering i den åndelige fornyelsesbevægelse.¹⁰³²
- NORV var af principielt teologiske grunde betænkelig ved det, man ønskede med Vejen-konventerne, da han mente, at den nye lutherske karismatik, som for eksempel Norsk Oase, kun var grads- og ikke artsforskellig fra den oprindelige pentekostalt prægede karismatiske bevægelse, selv om åndsdåben var gledet i baggrunden. Derfor var NORV dybt skeptisk til og modarbejdede, at nogen fra KFS eller missionsforeningerne gik med i en Dansk Oase bevægelse. Han havde flere disciple, der delte hans kritiske vurdering.
- IM's generalsekretær Poul Langagergaard havde ikke så stærke teologiske betænkeligheder ved Norsk Oase som NORV, men hævdede, at Norsk Oase ikke havde bragt megen egentlig fornyelse i menighederne, men derimod en del spændinger og splittelse. Det var af frygt for, at en kommende Dansk Oase bevægelse ville kunne svække IM, at han i *KD* den 20. maj 1989 og *IMT* den 28. maj 1989 direkte advarede IM's medarbejdere og venner mod at engagere sig. Han mente heller ikke, at lederne på en tilstrækkelig klar måde havde afklaret sig på en luthersk-sakramental basis. Han mødte Vejen-konvent initiativet med skepsis. Hans linje var, at det positive fra de norske Helligånds-seminarer skulle kanaliseres ind i IM og bringe fornyelse der. Derved kunne man måske hindre dannelsen af en Dansk Oase bevægelse eller i det

¹⁰³⁰ Christensen 2008:133-134. I tidsskriftet *Kristen i dag* 1/1992:10; Madsen 1995:322 og Dørken *DTTK* 04/2010:39 spillede Stig Christensen en langt mere underordnet rolle end i hans egen fremstilling.

¹⁰³¹ Arbejdsgruppen lavede referat fra deres planlægningsmøder, ligesom de brugte tid på at evaluere de enkelte arrangementer. Disse evalueringer er fyldigt refereret i arbejdsmappen, hvori der også er bevaret en del brevkorrespondance, håndskrevne notater og kommentarer til udsendte dagsordener og mødereferater m.m. Denne kildesamling, som jeg velvilligt har fået stillet til rådighed af en af deltagerne i arbejdsgruppen, er hovedkilden til min fremstilling af dette afsnit. Arbejdsmappen findes i FKS-privatarkiv.

¹⁰³² Nekrolog i *Udfordringen* 15.08.2007.



mindste begrænse antallet af deltagere fra IM. Fordi blandt andet opgøret med KFUM & KFUK i 1980'erne havde krævet mange kræfter, havde IM ikke fået arbejdet tilstrækkelig grundigt med den karismatiske dimension, og man havde ikke fået den godt nok implementeret ud fra en klar bibelsk-luthersk grundholdning.¹⁰³³

- Stig Christensen var meget optaget af at få præciseret det lutherske syn på dåb, nadver og retfærdiggørelse med sådanne ord, at han kunne få bygget bro til missionsforeningerne. Samtidig ønskede han ikke så markante dogmatiske formuleringer, at det ville betyde brud med dem, han tidligere havde stået sammen med i den karismatiske bevægelse. Ellers var han først og fremmest optaget af at få afsluttet de teologiske drøftelser, så man kunne få dannet Dansk Oase, som han følte et guddommeligt kald til at være initiativtager til.

- Bibelskolelærer Leif Andersen havde besluttet at skrive bogen *Kære karismatiske venner* af to grunde: Til afklaring for sine elever på bibelskolen. Som et forsøg på at føre dialogen mellem de lutherske missionsfolk og de lutherske karismatikere ud over slagordene.¹⁰³⁴ I et notat, som Andersen på min opfordring har skrevet om sin relation til NORV og hans teologi, nævnte Andersen udtrykkelig, at bogen *Kære karismatiske venner* var inspireret af NORV's forståelse af den karismatiske bevægelse.¹⁰³⁵

De, der deltog i Vejen-konventerne, havde en længsel efter åndelig fornyelse. Men mange havde vanskeligt ved at sætte teologiske ord på det, de længtes efter. Arbejdsgruppen planlagde og gennemførte konventer i 1987 og 1988. Der har tydeligvis været flere frustrationer i arbejdsgruppen. Når man for eksempel havde Leif Andersen til at holde foredrag, hvor han gav udtryk for nogle af de betænkkeligheder, han så ud fra en luthersk synsvinkel, blandt andet gendåb og helliggørelsesforståelse, var der straks nogle, der traumatisk talte om, at det blot var en gentagelse af den kritik, som NORV havde fremført siden begyndelsen af 1970'erne. De "gamle" karismatikere fra 1970'erne var tydeligvis nervøse for, at deres ledelsesposition i den åndelige fornyelse skulle blive anfægtet af de nye fra KFS og missionsforeningerne. Omvendt var de nye stadig nervøse for, om den teologiske profil var tilstrækkeligt klart forankret i bibelsk-luthersk kristendom.¹⁰³⁶ Alle var enige om, at hvis dette initiativ skulle have en fremtid, måtte man grave et spadestik dybere for virkelig at finde ud af og formulere, hvad karismatisk fornyelse på bibelsk-luthersk grund var. Derfor tog Stig Christensen med brev af 28. januar 1988 initiativ til at få nedsat en teologisk arbejdsgruppe. Kommissoriet var at formulere det teologiske grundlag for det videre arbejde i Vejen-konventet. De to hovedspørgsmål, der skulle arbejdes med, var forståelsen af begrebet åndsdåb og helliggørelse.¹⁰³⁷ Den teologiske arbejdsgruppe kom til at bestå af følgende

¹⁰³³ *Kristen i dag* 1/1992:16-17.

¹⁰³⁴ *Kristen i dag* 1/1992:13.

¹⁰³⁵ Andersen 2009:3.

¹⁰³⁶ Disse positioner fremgår af den tidligere nævnte arbejdsmappe.

¹⁰³⁷ De to punkter var også nerven i NORV's kritik af bevægelsen i bogen *Den karismatiske vækkelse – pinse på ny?* se fx NORV 1971:87. Fra flere sider nævnes, at NORV's skarpe kritik både blev



personer: 1. Bibelskolelærer Leif Andersen. 2. Sognepræst Stig Christensen. 3. Sognepræst Torben Juhl Christensen (f.1927).¹⁰³⁸ 4. Sekretær i KFS, senere sognepræst Niels Jørn Fogh (f.1952).¹⁰³⁹ 5. Sekretær i KFS, senere sognepræst Mogens Gottfred Jensen (f.1958). 6. Sognepræst Ole Skjerbæk Madsen.¹⁰⁴⁰ 7. Stud.theol., senere sognepræst Morten Munch (f.1961).¹⁰⁴¹

I januar 1989 – et år efter at initiativet blev taget til udvalgets nedsættelse – måtte udvalgets medlemmer konstatere, at trods god vilje og megen snak var det dog ikke lykkedes at nå frem til enighed. De havde måttet erkende, at det ikke havde været muligt for dem at formulere en fælles udtalelse om, hvad de forstod ved åndelig fornyelse.¹⁰⁴² De valgte så at udgive et fotokopieret hæfte med titlen *Åndelig fornyelse & luthersk teologi*, hvor hver enkelt havde formuleret sin forståelse af åndelig fornyelse.¹⁰⁴³ Grundlæggende var de enige om behovet for en åndelig fornyelse i Danmark.

Det er ikke helt enkelt at beskrive uenigheden.¹⁰⁴⁴ Det er tydeligt, at modpolerne har været Stig Christensen og Leif Andersen. Ved konventet i januar 1988 havde blandt andet Leif Andersen talt. Han havde givet udtryk for nogle af de betænkeligheder, han så fra luthersk hold, blandt andet åndsdåben og helliggørelsesforståelsen, og han så en splittelse i, at lutherske karismatikere havde forkyndelsesfællesskab med åndsdøbte katolikker, pinsevenner og baptister. Til trods for betænkelighederne havde Leif Andersen været villig til at gå ind i en arbejdsgruppe, der skulle arbejde med de teologiske spørgsmål og søge at nå en fælles erklæring.¹⁰⁴⁵ Christensen havde også

bestemmende for fleres vurdering af den karismatiske vækkelse, fx John Ørum Jørgensen i *Kristen i dag* 1/1992:16 og den nybesindelse, der skete inden for den karismatiske bevægelse, se fx Madsen 1995:322.

¹⁰³⁸ Juhl Christensen havde som ung præst en kortere periode været ansat som heltidsmedarbejder i Moralsk Oprustning.

¹⁰³⁹ Fogh var opvokset i et ikke-kirkeligt miljø. Han var blevet kristelig aktiv gennem KFS.

¹⁰⁴⁰ Madsen havde været aktiv i flere kirkelige sammenhænge bl.a. Den Karismatiske Bevægelse og Den Højkirkelige Bevægelse. Af tidsmæssige grunde trak han sig fra den teologiske arbejdsgruppe efter det første møde (Jensen 1989: indledning).

¹⁰⁴¹ Munch var opvokset i LM, hvor hans far i en årrække havde været landsjuniorsekretær.

¹⁰⁴² Jensen 1989: indledning.

¹⁰⁴³ Jensen 1989: indledning. Dog valgte bibelskolelærer Leif Andersen og sekretær i KFS Mogens G. Jensen at lave et fælles bidrag, så der forelå fem forskellige indlæg. I bilagene bringes et indlæg af hver, men to indlæg af Andersen og Jensen. Bilag 49-XI.3. Stig Christensen: "Når Helligånden kommer". Bilag 50-XI.3. Leif Andersen og Mogens Jensen: "Hvordan modtages Helligånden?" Bilag 51-XI.3. Morten Munch: "Helliggørelse". Bilag 52-XI.3. Leif Andersen og Mogens Jensen: "Retfærdiggørelse og helliggørelse". Bilag 53-XI.3. Torben Juul Christensen: "Tværkirkeligt arbejde". Bilag 54-XI.3. Niels Jørn Fogh: "Tværkirkelighed".

¹⁰⁴⁴ To af indlæggene var skrevet af sekretærer i KFS, og bibelskolelærer Leif Andersen sad på det tidspunkt i KFS' landsudvalg og blev to år senere bevægelsens generalsekretær.

¹⁰⁴⁵ Christensen 2008:135.



kendt Andersens kritik af og skepsis til den karismatiske bevægelse, da han havde opfordret ham til at indtræde i den teologiske arbejdsgruppe.

Uenigheden i arbejdsgruppen opstod omkring de punkter, Andersen havde beskrevet i sit foredrag i 1988. Man fornemmer problemerne med en tilvant retorik, som ingen helt forstod at løsgøre sig fra. Men der var også teologisk uenighed kombineret med usikkerhed på en række punkter.

Stig Christensen havde som tidligere beskrevet været pentekostal i sine formuleringer i 1970'erne.¹⁰⁴⁶ Selv om han i sin retorik i 1980'erne havde præciseret det lutherske dåbssyn, var det tydeligt, at der har været usikkerhed i arbejdsgruppen.¹⁰⁴⁷ Leif Andersen og Mogens Jensen udfordrede dem, som ville lægge distance til åndsdåbsmodellen, som man i arbejdsgruppen havde kaldt den, om hvad det konkret var, man afviste i denne lære? Hvor var den reelle forskel på forkyndelsen af den karismatiske erfaring og læren om second blessing, som den historisk havde lydt.¹⁰⁴⁸ Den indvending synes Stig Christensen ikke at have kunnet eller villet forstå. Uenigheden gik også på forholdet mellem den karismatiske erfaring og læremæssige forskelle. Kunne den karismatiske erfaring legitimere, at man primært prioriterede fællesskabet med dem, man delte åndelig erfaring med uden at prioritere kampen mod det, man anså for ubibelsk lære.

Man har haft lange drøftelser af forholdet mellem retfærdiggørelse og helliggørelse blandt andet ud fra en uenighed i forståelsen af Romerbrevet 7. Bag formuleringerne fornemmes også uenighed i synet på, hvor vigtigt det var med fuld dogmatisk enighed.

Der blev også afsløret forskelle vedrørende tværkirkeligt samarbejde eller økumeni, samtidig med at alle følte sig forpligtet på Jesu ord i Johannesevangeliet 17,21. Grundlæggende var der enighed om at regne kirkens splittelse for at være en synd mod Kristi legeme på jord.¹⁰⁴⁹ Men hvor stor betydning skulle man tillægge læreuenighed i afvejningen af, hvilke kirker og kirkelige organisationer man kunne og burde samarbejde med?

Niels Jørn Fogh udtrykte stor betænkelighed ved det, han kaldte ”oplevelsesøkumeni”, som han indholdsbestemte ved at understrege, at inden for den karismatiske bevægelse kunne man møde en opfattelse, som lidt forenklet gik ud på, at havde man blot gjort samme erfaring af dåben med Helligånden, var lærespørgsmål og kirketilhørsforhold af underordnet betydning. Kærlighed til Jesus og til den medkristne nedbrød alle skel. Men en sådan opfattelse var med til at undergrave en sund bibelsk lærebevidsthed.¹⁰⁵⁰ Den holdning delte Leif Andersen og Mogens Jensen, mens Stig Christensen, Torben Juul Christensen og Morten Munch havde reservationer.

¹⁰⁴⁶ Christensen 1976; jf. Madsen 1995:230-231.

¹⁰⁴⁷ Christensen 2008:3, 134.

¹⁰⁴⁸ Jensen 1989:2.

¹⁰⁴⁹ Jensen 1989:4.

¹⁰⁵⁰ Fogh 1989:4-5.



Sammenbruddet i arbejdsgruppen skete ifølge Stig Christensen i slutningen af 1988, da Leif Andersen havde sendt ham en kopi af sin bog *Kære karismatiske venner*.¹⁰⁵¹ Her havde Leif Andersen blandt andet skrevet, at et af den karismatiske bevægelses dogmer var, at det var samme erfaring, der forenede for eksempel den lutherske, den baptistiske og den katolske karismatikere, så at de endog – uden at ændre teologi! – nu kunne gå ind i forkyndelsesfællesskab og åndeligt samarbejde. Leif Andersen havde altid undret sig over dette, indtil det gik op for ham, at det virkelig var samme erfaring, at de virkelig *var* forenet af en fælles oplevelse: en almenreligiøs oplevelse uden evangelisk indhold! Leif Andersen var godt klar over, at det lød groft, men han kunne ikke se det anderledes!¹⁰⁵² Med de ord mente Christensen ikke, at der længere var noget grundlag for et samarbejde. Bogen *Kære karismatiske venner* kom ikke til at fremme den ønskede dialog. Da Leif Andersen af nogle blev kritiseret for bogens karske stil, svarede han, at det var hans erfaring, at det stort set var lige meget, *hvordan* man udtrykte sig. Problemet var, *at* man sagde det. Men i øvrigt syntes han selv, at han havde mange nuancer med.¹⁰⁵³ Om Dansk Oase sagde Andersen, at han syntes, man var forbavsende uanfægtede. Det var, som om man ikke havde villet andet med samtalerne end at få den klart lutherske fløj overbevist. Andersen havde ikke mødt megen villighed til at lære og lytte – en villighed, som han syntes mange af de lutherske på hans egen fløj havde udvist.¹⁰⁵⁴

Efter sammenbruddet i teologgruppen arbejdede Stig Christensen i arbejdsgruppen videre med formelt at etablere Dansk Oase efter norsk forbillede. Morten Munch udarbejdede lejlighedsskriftet *Karismatisk fornyelse og luthersk tradition*, der var en stor udbygning af hans bidrag til *Åndelig fornyelse & luthersk teologi*. Det skrift blev det teologiske fundament for Dansk Oase, der blev stiftet den 25. august 1989.¹⁰⁵⁵ Stig Christensen skrev om stiftelsen, at da de kom til sammensætningen af lederskabet, trak en del potentielle kandidater sig tilbage af forskellige grunde, således at det imod hans intention alligevel endte med, at det første lederskab kom til at bestå udelukkende af mennesker, der var bekendende karismatikere.¹⁰⁵⁶ De gamle lutherske karismatikere fik deres organisation, men de fik ikke følgeskab af de unge med baggrund i missionsforeningerne, KFS og Nyt Liv. I 1970'erne havde parolen været, som Svend Boysen havde udtrykt det, at den karismatiske fornyelse stædigt skulle arbejde på at gøre sig selv overflødig. Det ville ske den dag, den karismatiske dimension atter havde

¹⁰⁵¹ Christensen 2008:135.

¹⁰⁵² Andersen 1988:63. Her er et af de steder, hvor man klarest ser Andersens teologiske afhængighed af NORV's bog *Den karismatiske vækkelse – pinse på ny?* fx NORV 1971:85-87.

¹⁰⁵³ *Kristen i dag* 1/1992:13.

¹⁰⁵⁴ *Kristen i dag* 1/1992:13. Begge parter påberåbte sig Luther. Det er en kendt sag, at Luther er blevet tolket meget forskelligt op gennem kirkehistorien. Til uenigheden på Vejen-konventet: Højlund 1992:185-215.

¹⁰⁵⁵ NORV havde i *DBI-posten* oktober /1989 en kritisk vurderende omtale af det nydannede Dansk Oase.

¹⁰⁵⁶ Christensen 2008:137.



fundet sin rette plads i kirkens liv.¹⁰⁵⁷ Det havde også været Michael Harrys og Stig Christensens holdning. Men Stig Christensen skiftede standpunkt og arbejdede målrettet på at etablere Dansk Oase, hvad han anså som Guds særlige kald til ham.¹⁰⁵⁸

Årsagen til, at det endte med den smalle løsning, skyldtes sikkert, som det er blevet udtrykt, at der havde hersket stor usikkerhed. Redaktøren for LM's organ *Tro og Mission*, cand.theol. Birger Reuss Schmidt (f.1958) forklarede sin holdning, at han ikke havde været sikker på, at de alle havde forstået de teologiske indvendinger. Derfor havde de præcise formuleringer været meget vigtige.¹⁰⁵⁹ Niels Jørn Fogh understregede, at man skulle være 100 procent overbevist i en sag for at gå ind og være med til at starte noget nyt. For man skulle være parat til at betale omkostningerne, som i dette tilfælde nemt kunne være brudte bånd til det hidtidige bagland.¹⁰⁶⁰ Både Fogh og sognepræst Jesper Hougaard (f.1953), der havde været indremissionær, inden han begyndte at læse teologi, tillagde Langagergaards advarsel i *KD* 20. maj 1989 og *IMT* 28. maj 1989 mod at engagere sig i Dansk Oase stor betydning. Langagergaards advarsel havde været en medvirkende årsag til, at Hougaard ved det stiftende møde havde sagt nej til at være med i Dansk Oase. Da Hougaard havde fulgt Oases udvikling i et par år, havde han imidlertid vurderet, at det var en sund bevægelse og havde sagt ja til at indtræde i lederskabet.¹⁰⁶¹

4. Synet på Dansk Oase

Op gennem 1980'erne mødte både KFS-sekretærer og studerende på forskellige nordiske og internationale studenter-, evangelisations- og missionskonferencer den karismatiske bevægelse i en ny udgave. Nogle steder talte man for en sammensmeltning af evangelikal og karismatisk vækkelseskristendom. Denne udvikling medførte intense drøftelser i KFS' ledelse og afslørede også, at der blandt KFS' ledende personer ikke var fuld enighed i vurderingen og håndteringen af den nye udvikling. Til landsudvalgsmødet juni 1987 havde både generalsekretær Ingolf Hénoch Pedersen og stud.theol., fra den 1. januar 1991 studentersekretær, Jens Jørgen Rasmussen (f. 1959) udarbejdet hvert sit oplæg.¹⁰⁶² Begge havde sammen med andre sekretærer i KFS og et par landsudvalgsmedlemmer deltaget i Konvent for åndelig fornyelse i luthersk sammenhæng på Vejen Højskole Kibbutz den 2.-3. januar 1987.

I deres oplæg ønskede begge en bibelsk åndelig fornyelse i KFS, men de havde alligevel hver sit fokus. Hénoch Pedersen fokuserede meget på, at der på græsrodsniveau i KFS taltes meget om behovet for åndelig fornyelse. KFS i Århus

¹⁰⁵⁷ Boysen 1975:66.

¹⁰⁵⁸ Christensen 2008:133-135.

¹⁰⁵⁹ *Kristen i dag* 1/1992:12.

¹⁰⁶⁰ *Kristen i dag* 1/1992:12.

¹⁰⁶¹ *Kristen i dag* 1/1992:12.

¹⁰⁶² LU-ref. 1987 + bilag (KFS-arkiv æske 017).



havde for eksempel i foråret 1986 haft *fornyelse* som målsætning. I den forbindelse var der blevet holdt en række lovsangsgudstjenester med undervisning om Helligåndens kraft, Helligåndens frugt og udrustende gerning til tjeneste. Det samme havde været tilfældet ved årets nytårskonference. Henoch Pedersen ønskede at intensivere den linje, hvor de bibelske tekster om Helligånden for alvor blev studeret og formidlet i KFS. Jens Jørgen Rasmussen fokuserede meget på det, han kaldte den karismatiske bevægelses teologiske uklarheder. Han understregede også, at Vejen-konventet var bredere end Oase-bevægelsen. Hans konklusion var, at man måtte sige nej til alle forkerte og uheldige tendenser i den karismatiske bevægelse og samtidig blive positivt udfordret af den.¹⁰⁶³

På baggrund af drøftelsen af indholdet i og forståelsen af begrebet åndelig fornyelse samt nådegavernes plads i forkyndelsen og deres udfoldelse i KFS nedsatte man et udvalg bestående af formanden Flemming Frøkjær-Jensen, Ingolf Henoch Pedersen, senere rektor på DBI Børge Haahr Andersen, senere generalsekretær i KFS Leif Andersen samt sekretær i KFS, senere sognepræst Mogens Jensen, der skulle fremlægge et forslag til vedtagelse på næste landsudvalgsmøde. NORV sagde nej til at deltage i udvalgsarbejdet af tidsmæssige grunde.¹⁰⁶⁴ På næste landsudvalgsmøde var NORV kritisk til udvalgets indstilling. Resultatet blev et nyt dokument, hvor NORV's kritiske bemærkninger blev indarbejdet i den endelige udformning, der blev KFS' officielle tekst, som man offentliggjorde.¹⁰⁶⁵ I forhold til den første indstilling var den endelige tekst ændret på følgende punkter: 1. Talen om menneskets synd og fortabthed var blevet yderligere understreget. 2. Fronten mod begrebet åndsdåb var blevet verbalt skærpet. 3. Forskellen på begrebet "fyldt af Ånden" og begrebet åndsdåb var blevet uddybet. 4. Talen om nådegaver var blevet mere defensiv. Konkluderende kan det konstateres, at den endelige tekst var mere polemisk og mindre sjælesørgerisk end udvalgets oprindelige indstilling.

På LM's Rådsmøde den 29. april 1988 holdt NORV foredrag over emnet "Lad jer fylde af Ånden! – Har Gud mere at give? Fornyelse – Fremgangsteologi – Oase-bevægelser".¹⁰⁶⁶ NORV sluttede sit foredrag med en markant afvisning af Oase-bevægelsens teologi. Inden Rådsmødet blev NORV's foredragsmanuskript rundsendt til deltagerne, der blev anmodet om at kommentere inden den 1. april 1988. Nogle kommentarer til manuskriptet blev udsendt til deltagerne inden mødet. Det

¹⁰⁶³ Rasmussen uddybede senere sin holdning: Rasmussen 1993.

¹⁰⁶⁴ Om det nærmere historiske forløb henvises til Kofod-Svendsen 2008:308.

¹⁰⁶⁵ Det skete i *pro-Fide* 2/1988:3-5.

¹⁰⁶⁶ Ved en vedtægtsændring i 1968 etablerede LM Rådsmødet i sin organisationsstruktur. Rådsmødet, der indkaldes af Landsstyrelsen efter behov, er et forum, hvor repræsentanter for foreningens forskellige arbejdsgrøner mødes til drøftelser og rådslagning. Udtalelser eller henstillinger fra et Rådsmøde er ikke forpligtende, men rådgivende for Generalforsamling, Landsstyrelse og Lærerråd. Selv om Rådsmødet ikke har beslutningskompetence, er det tidligere generalsekretær Leif Rasmussens vurdering, at Rådsmødernes anbefalinger har haft stor betydning i mange spørgsmål, Leif Rasmussens mail 10.10.2012 til mig (FKS-privatarkiv).



gennemgående tema i dem var, at de delte NORV's grundholdning, men savnede en mere positiv formidling af Bibelens tale om nådegaverne og om at lade sig fylde af Ånden.

Birger R. Schmidt skrev blandt andet i sin replik, at man i LM havde advaret kraftigt mod usund og ubibelsk karismatik, men resultatet var blevet, at man af angst for at havne i den grøft blot havde gravet sig endnu dybere ned i den anden grøft – der hvor det karismatiske aspekt i Skriften helt blev overset, og hvor nådegave-bevidstheden og nådegave-livet derfor også blev derefter. Schmidt mente, at der først og fremmest var tale om at give især de unge en tiltrængt hjælp til at leve deres kristenliv. Han opfordrede NORV, der gennem sine bøger i 70'erne frem for nogen var kendt for at sige nej til det usunde, til nu at sige et ja til nådegavernes plads i kristenlivet. Schmidt frygtede, at en af følgerne af 70'ernes nej var blevet manglende frimodighed hos mange LM-prædikanter til at sige noget positivt om nådegaverne.¹⁰⁶⁷

Efter NORV's foredrag afslørede deltagerne i Rådsmødet nok så forskelligartede opfattelser af, hvordan LM skulle forholde sig til spørgsmålet om åndelig fornyelse. På den ene side var der dem, der mente, at svaret på fornyelses-strømningerne burde være en yderligere vægtlægning på ordet om korset. Til den gruppe hørte blandt andet forstander Nissen, LMH, og bibelskolelærer Karl Riis (f.1938). På den anden side understregede nogle, at Oase-bevægelser og lignende netop opstod, fordi LM ikke selv havde den bibelske fylde i sin forkyndelse og virksomhed. Her påpegede blandt andet landsungsdomssekretær Claus Munk (f.1948), at formuleringen at ”forkynde Kristus og det som korsfæstet” kunne blive et slagord, der på en eller anden måde kom til at lukke af for, hvad Guds ord også talte om, for eksempel nådegaverne. LM's forkyndelse af korset kunne ske under en så snæver synsvinkel – klichépræget – at den næsten mekaniske gentagelse virkede sløvende og trættende.¹⁰⁶⁸

NORV's holdning blev yderligere uddybet i bogen *Hvad er vort budskab?* der bestod af fem foredrag af NORV udsendt i anledning af hans 60-års fødselsdag i 1991. Det ene var en bearbejdet og udvidet version af oplægget til LM's Rådsmøde i 1988.

Sin vane tro begyndte NORV med at skildre, hvordan både Folkekirken, frikirkerne og de gamle vækkelsesbevægelser og missionsforeninger inden for kirken var i krise. NORV påpegede, hvordan Den Karismatiske Bevægelse i de foregående år havde været dagsordensættende i debatten om åndelig fornyelse. NORV analyserede derefter Den Karismatiske Bevægelse for at fastlægge dens særlige budskab. Han konkluderede, at sætningen ”Gud har mere at give” var det evangelium, man hørte overalt i Den Karismatiske Bevægelses sammenhæng. Meningen var klart nok den, at Gud havde mere at give kristne end det, man havde fået, da man kom til tro.

NORV mente, at det var forskelligt, hvordan man i Den Karismatiske Bevægelse benævnte indholdet af dette *mere*: oplevelse af Åndens dåb eller af at blive fyldt af Helligånden, modtagelse af Åndens fylde eller oplevelse af Helligåndens udrustning

¹⁰⁶⁷ Schmidt 1988:6.

¹⁰⁶⁸ *Missionsvennen* 27. maj 1988.



med kraft og nådegaver. Men uanset alle terminologiske forskelle forblev dog selve sagen den samme: Det *mere*, Gud havde at give, var en personlig bevidst oplevelse og erfaring af Helligånden som gave, af Åndens fylde og Åndens kraft, som var forskellig fra selve frelsens modtagelse. Denne oplevelse og erfaring gav del i noget *ekstra* ud over det, alle kristne allerede havde fået ved troen og dåben.¹⁰⁶⁹

I vurderingen af om det var bibelsk, at Gud havde mere at give, svarede NORV både nej og ja. Først understregede han, at et troende menneske ejede alt, hvad Gud ville give, men tilføjede så, at under en anden synsvinkel havde Gud mere at give. Det begrundede han med, at ingen til fulde havde erkendt, hvor stort det var, som man allerede havde i Kristus.¹⁰⁷⁰ Alle kristne havde del i Åndens fylde, men alle var ikke lige åndsfulde. Der var forskel på, hvor meget eller hvor lidt de enkelte troende havde erkendt og tilegnet sig af alt det, de allerede ejede i Kristus.¹⁰⁷¹

Ud fra NORV's tolkning af åndelig fornyelse og det, han forstod som begyndelsesgrundene til sværmeri, vurderede han Dansk Oase, der var vokset ud af Norsk Oase. Han sagde endvidere, at sammen med indbydelsen til det første Vejen-konvent i januar 1987 blev der som forberedelsesmateriale udsendt et foredragsmanuskript af den daglige leder af Norsk Oase, Jens-Petter Jørgensen, holdt i 1984 over emnet: "Organisationerne og Oase – spændinger og udfordringer".¹⁰⁷² NORV opfattede det som repræsentativt for, hvad lutherske karismatikere i Oase-bevægelsen stod for og henholdt sig derfor meget til det.

NORV citerede Jørgensen for, at Oase ikke var nogen protestbevægelse. Den var snarere et resultat af en åndelig fornyelse, som flere af dem havde erfaret i deres liv, og som de havde følt sig drevet til at bringe videre i respektive kristelige sammenhænge.¹⁰⁷³ Til grund for Oase-bevægelsen lå ifølge Jørgensen erkendelsen af, at der var sider ved kristentroen, som ofte havde haft en marginal plads i hovedstrømmen i kirken. Derfor ønskede man en fornyet besindelse på bibelske sandheder, som i urkirken havde haft en helt naturlig plads i lære og liv. I Oase var man overbevist om, at det var der også behov for i de gamle lutherske vækkelsesbevægelser. NORV understregede, at Oase primært ville være en

¹⁰⁶⁹ NORV 1991:131.

¹⁰⁷⁰ NORV 1991:137.

¹⁰⁷¹ NORV 1991:151.

¹⁰⁷² Ifølge både Jensen 1989: indledning og Christensen 2008:133 fandt det første Vejen-konvent sted i 1986. Jeg har prøvet at efterspore Jørgensens foredragsmanuskript. Morten Munch har oplyst til mig i mail 03.10.2012 (FKS-privatarkiv), at han ikke har foredraget eller har kendskab til det. Stig Christensen har i telefonsamtale 15.10.2012 oplyst, at han ingen erindring har om, at det foredrag er rundsendt som forberedelsesmateriale, ligesom han heller ikke har en kopi af foredraget. Arkiverne siger ikke, hvordan NORV har fået Jørgensens foredragsmanuskript fra 1984, men man kan let forestille sig, at han har fået det fra en af sine norske kontakter.

¹⁰⁷³ NORV 1991:153.



fornynelsesbevægelse, som fokuserede på løfterne i Bibelen om, at Ånden skulle gives som en erfarbar virkelighed i et menneskes liv.¹⁰⁷⁴

NORV stillede så det overordnede spørgsmål: ”Et fuldere eller et anderledes evangelium?” Derefter talte NORV stærkt om, at alle trængte til åndelig fornyelse. Men det betød ikke, at man skulle være åben for Oases egentlige anliggende. Da stod man efter NORV’s vurdering i overhængende fare for at åbne sig, ikke for Helligåndens fornyende, men for tidsåndens forførende kræfter.¹⁰⁷⁵

NORV pointerede, at den karismatiske bevægelses afgørende kendetegn var budskabet om, at ”Gud havde mere at give” end det, alle havde fået, da de kom til troen. Det var læren om, at der var en særlig åndsdaßoplevelse, som alle kristne kunne og burde have, der udgjorde selve grundlaget for den karismatiske bevægelse.

NORV’s konklusion var, at grundtonen i luthersk karismatisk forkyndelse var den samme som i både Pinsebevægelsen og den karismatiske bevægelse i øvrigt. Det var budskabet om, at Gud har mere at give! Det sammenfattede NORV to udsagn – i lighed med, hvad der gjaldt for den pentekostale karismatik:

- Gud ville give alle kristne en særskilt karismatisk oplevelse: en bevidst personlig erfaring af Åndens fylde og kraft.
- Gud ville give hele spekteret af bibelske nådegaver til enhver kristen menighed også i dag.¹⁰⁷⁶ Det første punkt tydeliggjorde NORV med et citat af Tormod Engelsen (f.1943):

Alle, som er sande kristne, har modtaget Ånden som Guds gave ved dåben og troen, eller – om de først er kommet til troen i voksen alder – ved deres omvendelse. Men ikke alle har gjort en bevidst personlig erfaring af, at Helligånden er givet dem. De er ikke blevet fyldt af Ånden eller har oplevet Helligåndens udrustning med kraft og nådegaver. Guds Ord lover alle kristne en sådan erfaring.¹⁰⁷⁷

Den opfattelse betegnede NORV som ubibelsk åndsdaßsteologi. NT sagde intet om en sådan anden erfaring forskellig fra selve frelsesmodtagelsen, som alle kristne kunne og burde have.

Det samme gjaldt efter NORV’s vurdering Jens-Petter Jørgensens tale om, at hele spekteret af bibelske nådegaver hørte med til kirkens ordinære hverdagsliv. NORV pointerede, at Bibelen hverken indeholdt noget løfte eller noget påbud om ganske bestemte åndelige oplevelser eller nådegaver, som alle kristne kunne eller burde have. Bibelen sagde heller ikke noget om, at et bestemt antal eller samtlige nytestamentlige nådegaver eller undere og tegn, der svarede til aposteltidens, ville eller burde forekomme i enhver menighed på ethvert sted eller til enhver tid.¹⁰⁷⁸

¹⁰⁷⁴ NORV 1991:155.

¹⁰⁷⁵ NORV 1991:159.

¹⁰⁷⁶ NORV 1991:161-162.

¹⁰⁷⁷ NORV 1991:162.

¹⁰⁷⁸ NORV 1991:163.



NORV havde så tilføjet siderne 165-176 til manuskriptet til LM's Rådsmøde, hvor flere blandt andet B.R. Schmidt i sin replik til NORV's forud rundsendte manuskript udtrykkeligt havde opfordret NORV til at tage Skriftens karismatiske udfordring op i en positiv forkyndelse.

De nye sider var givetvis NORV's bestræbelse på at imødekomme Schmidts og andres ønsker. NORV redegjorde først for, hvordan man kunne stræbe efter åndelige nådegaver både på en kødelig og åndelig måde. Dernæst forklarede han profetisk tale og tungetale, og hvordan de kunne bruges til menighedens opbyggelse. Endelig understregede NORV, at det var forkyndelsen af Kristi ord, der var midlet for Guds meddelelse af sin Ånd, men tilføjede så, at modtagelsen af Ånden kunne i nogle tilfælde være forbundet med for eksempel bøn og håndspålæggelse.

B.R. Schmidt har næppe set sit ønske om på en positiv og sjælesørgerisk måde at få formidlet Bibelens budskab om Helligåndens gerning, gaver og udrustning opfyldt med NORV's ekstra redegørelse.

Under overskriften: "Et 'fuldere evangelium' – eller: evangelium gjort til lov" konkluderede NORV:

Det 'fuldere evangelium', som også 'lutherske' karismatikere mener at forkynde, er på de helt afgørende punkter uden grundlag i Guds Ord. Det får som alle andre afvigelser fra Guds Ord skæbnesvangre konsekvenser for forkyndelse og sjælesorg og for såvel mange enkelte troendes som hele menighedens liv.¹⁰⁷⁹

Ud fra denne konklusion drog han nogle delkonklusioner om de lutherske karismatikeres syn:

- Der blev to slags kristne. Nogle, som havde haft den karismatiske oplevelse, og andre som ikke havde det. Der blev nogle menigheder, som havde taget imod hele spekteret af bibelske nådegaver, og andre som endnu manglede en eller flere af dem.
- Det budskab, som gav sig ud for at være et fuldere evangelium, var i virkeligheden slet ikke noget evangelium, men en sammenblanding af lov og evangelium, der stod i fare for at føre mange ind i oplevelsestrældom og dermed til frafald fra Kristus.
- Følgen blev, at hele accentueringen i forkyndelsen blev forskudt. Dette begrundede NORV ved et citat af Carl Fr. Wisløff, som sagde, at Jesu fuldbragte værk og syndernes forladelse ved troen på ham ikke længere havde hovedvægten – det hørte jo med til forudsætningerne for det næste store trin: den karismatiske oplevelse. Dermed var det ikke længere den sunde bibelske lære, der blev selve hovedsagen, men den nye oplevelse.¹⁰⁸⁰
- Endelig blev følgen af den forkyndelse, der gav løfter i Guds navn, som var uden grundlag i Bibelen, en farlig adskillelse mellem Ånden og Ordet. Mennesker blev forledt til at søge efter åndelige oplevelser og velsignelser, åndsudrustning og

¹⁰⁷⁹ NORV 1991:178.

¹⁰⁸⁰ NORV 1991:179.



nådegaver uden om nådens midler: Ord og sakramenter. Enhver sådan forventning stod i fare for at føre til åbenlyst sværmeri og bringe i forførende magters vold.¹⁰⁸¹

I sin endelige konklusion var NORV lidt mere nuanceret:

Ingen bedømmelse, som skærer alt over én kam og udtaler sig, som om alt i den karismatiske bevægelse var enten det ene eller det andet, vil være retfærdig og sand. Som i mange andre bevægelser i kirkens historie møder vi også i den karismatiske bevægelse såvel Helligåndens sandt fornyende gerning gennem Bibelen som tidsåndens forførende indflydelse.¹⁰⁸²

Denne konklusion delte han så i to delkonklusioner. I den ene fastslog han, at Kristus blev forkyndt også i den karismatiske bevægelses sammenhæng. Det betød, at den fornyelse, der skete i den karismatiske bevægelse, var Helligåndens gerning. I den anden delkonklusion understregede NORV, at der i den karismatiske bevægelse var tendenser, der ikke stammede fra Guds hellige Ånd, men var udtryk for den antikristelige tidsåndens forførende indflydelse. De tendenser måtte man på det kraftigste afvise og advare imod.¹⁰⁸³

Sammenfattende kan det fastslås, at NORV i sin bog i 1991 var mere rummelig i konklusionen, end han var i afslutningen på sit foredrag til Rådsmødet i 1988. Det må ses som en imødekommelse af de røster på Rådsmødet, der ønskede en mere nuanceret holdning.

Den holdning til Dansk Oase, som NORV gav udtryk for omkring dannelsen af Dansk Oase, var der generel tilslutning til blandt lederne i de gamle missionsbevægelser samt i KFS, MF og DBI.¹⁰⁸⁴ Således udsendte Dansk Luthersk Forlag i 1993 Jens Jørgen Rasmussens bog *Mærker du Ånden?*, der havde samme grundholdning til Dansk Oase som NORV.¹⁰⁸⁵ Dog kunne ordvalget variere lidt blandt de forskellige, der deltog i debatten, hvor NORV normalt var den, der formulerede kritikken skarpest.¹⁰⁸⁶ Ligeledes bør man bemærke senere sognepræst Uffe Kronborgs (f.1969) anmeldelse af *Mærker du Ånden?*¹⁰⁸⁷ Kronborg havde mange rosende ord om bogen, men sluttede alligevel, at det var da ærgerligt, at hvis man ønskede at efterkomme den bibelske formaning om at stræbe efter og anvende bestemte nådegaver, så fik man heller ikke her den konkrete undervisning og vejledning, man havde brug for. Der var man fortsat

¹⁰⁸¹ NORV 1991:179-80.

¹⁰⁸² NORV 1991:184. I bilag 55-XI.4 findes NORV's uddybende vurdering af Dansk Oase.

¹⁰⁸³ NORV 1991:184-85.

¹⁰⁸⁴ Dog bør det bemærkes fra LM's Rådsmøde i 1988, at selv om ledere i LM som Nissen og Karl Riis gav NORV 100 % opbakning, så var der også mødedeltagere, der fandt NORV for unuanceret. Hvordan vurderingen på græsrodsniveau har været i fx IM, LM og KFS til NORV's markante afvisning af Dansk Oase, findes der mig bekendt ingen undersøgelse af.

¹⁰⁸⁵ *Mærker du Ånden?* var en lidt mere folkelig udgave af Rasmussens speciale *Den karismatiske fornyelse og luthersk tradition* fra 1988.

¹⁰⁸⁶ Se fx hvordan NORV fik skærpet retorikken i KFS' udtalelse.

¹⁰⁸⁷ *Nemalah* 3/1995:114-115.



stort set henvist til Oase-inspiration. Kronborg sluttede med spørgsmålet, at det var vel ikke meningen?

Der blev imidlertid i de kommende år formuleret andre holdninger til Dansk Oase end NORV's. Både på Vejen-konventerne og i bogen *Kære karismatiske venner* fremtrådte Leif Andersen som hovedkritikeren. På MF holdt han imidlertid i 2005 et foredrag med temaet "Erfaringsdimensionen. Den karismatiske bevægelses udfordring til min teologi".¹⁰⁸⁸ Her udviste Andersen en ny åbenhed over for den karismatiske erfaring og dermed Dansk Oase. Han nævnte, at en yderliggående betonkarismatik og en yderliggående betonlutherdom kunne formulere dogmatiske meningsforskelle. Så kunne man diskutere dem og hive og hale i hinandens formuleringer eller angribe hinandens overbevisninger. Derimod var det vanskeligere for en moderat karismatik og en moderat lutherdom. En åben, anfægtet og moderat lutherdom kunne faktisk vanskeligt formulere egentlige læreforskelle. Forskellen viste sig snarere i *betoningsforskelle*, i vægtforskydninger. Den slags forskelle kunne man kun håndtere ved at lytte ydmygt og lade sig sige, men ikke angribe hinanden. I Andersens nye holdning, kunne han kun formulere sin udfordring til den karismatiske bevægelse i spørgsmålets form – udfordre den til at overveje dens egen position.¹⁰⁸⁹ Sidste del af Andersens indlæg bestod så af en række spørgsmål til samtale med den karismatiske bevægelse. Med den grundholdning havde Andersen flyttet sig en del i forhold til den grundposition, NORV fastholdt i forholdet til den karismatiske bevægelse, herunder Dansk Oase. Andersens åbne holdning til Dansk Oase er yderligere udbygget af nogle stud.theol.er ved MF. Mange er optaget af positivt at formulere Bibelens undervisning om Helligåndens gerning, gaver og udrustning. Dermed er kontakten til Dansk Oase blevet udbygget.¹⁰⁹⁰

5. Sværmerne på Luthers tid og karismatikerne i dag

I sine forskellige opgør med den karismatiske bevægelse henviste NORV flere gange til Luthers opgør med sværmerne.¹⁰⁹¹ Til skriftet *Åbenbaringstro eller sværmeri* fra 1974 føjede NORV en artikel om *Sværmeri i går og i dag*. Der skrev NORV, at Luther måtte tage et kraftigt opgør med den radikale fløj af reformationsbevægelsen, da de skred ud i sværmeriet og påberåbte sig umiddelbare guddommelige åbenbaringer, åndsmodtagelse og åndsbesiddelse uden om og uafhængigt af det ydre ord og sakramenternes tegn.¹⁰⁹² Derefter tilføjede NORV, at Satan intet havde imod Jesus-vækkelse, Jesus-begejstring og Jesus-dyrkelse, så længe Jesus blot var navnet på et

¹⁰⁸⁸ DTTK 4/2010:59-71. I bilag 56-XI.4. bringes uddrag af Andersens foredrag.

¹⁰⁸⁹ Andersen DTTK 4/2010:69-70.

¹⁰⁹⁰ *Nemalah* 3/1995:114-115; DTTK 4/2010; Dahl 2005.

¹⁰⁹¹ Da jeg systematiserede NORV's privatarkiv sammen med DBI's arkiv, fandt jeg to ringbind, hvorpå der stod skrevet Luthers opgør med sværmerne. Begge ringbind var fyldt med fotokopier, som NORV havde samlet. Flere af kopierne var fra bøger, NORV havde lånt på Det Kongelige Bibliotek.

¹⁰⁹² NORV 1974:54.



populært religiøst idol, der inspirerede menneskets eget *jeg* til fornyede moralske og religiøse anstrengelser og forsøg på at bjærge sit eget liv.¹⁰⁹³

Da NORV tog et opgør med Oase-bevægelsen, begyndte han med at omtale den såkaldte fremgangsteologi og John Wimbers kraft-evangelisation. Som NORV så det, var det, der udfoldedes i både fremgangsteologien og John Wimbers kraft-evangelisation den logiske konsekvens af det, som udgjorde den karismatiske bevægelses egenart i alle dens forgreninger. Disse retninger og det åbenlyse sværmeri, som karakteriserede dem, var en konsekvens af den sværmeriske grundopfattelse, som helt fra begyndelsen havde været bestemmende for denne bevægelse og dens videre udvikling.¹⁰⁹⁴ Derefter understregede NORV, at det var vigtigt at værne samvittighederne mod sværmeriets trælbindende magt.

I en artikel i *Nemalah* havde NORV den mest direkte sammenligning af sværmerne på Luthers tid med karismatikerne.¹⁰⁹⁵ Han bragte citater fra Luthers skrifter mod sværmerne og understregede, at det, der frem for alt karakteriserede den karismatiske bevægelse, var dens forkyndelse af, at Gud havde mere at give end selve frelsens gave, som Gud gav, og som mennesker tog imod, da de kom til tro. Man forkyndte en bestemt karismatisk oplevelse eller ganske bestemte nådegaver, Gud ville, at alle kristne – eller alle kristne menigheder – skulle have.¹⁰⁹⁶

Ligesom Luther konkluderede, at sværmernes mange krav og påbud reelt ændrede evangeliet til lov, så fældede NORV samme dom over karismatikerne, selv om han i sin samlede fremstilling flere steder havde understreget, at man også i Den Karismatiske Bevægelse kunne møde Helligåndens sandt fornyende gerning.¹⁰⁹⁷

6. Sammenfatning

De folkekirkepræster, der i begyndelsen af 1970'erne gik med i Den Karismatiske Bevægelse, havde en pentekostal retorik og også en delvis pentekostal forståelse af begrebet dåb med Helligånden. Op gennem 1970erne skete der en luthersk selvbesindelse i en række lande, som i Norge førte til Oase-bevægelsen, hvor personer i troskab mod Bibelen og den lutherske bekendelse gennemtænkte karismatiske oplevelser og erfaringer. Man fastholdt, at teologien skal bygge på Bibelen og ikke på oplevelser. Omvendt hævdede man, at hvis teologien ikke gav plads til klart bibelsk bevidnede erfaringer og oplevelser, burde en sådan teologi efterprøves.

Flere i KFS og missionsforeningerne mente, at NORV for ensidigt kritiserede den karismatiske bevægelse og var tiltalt af de nye toner fra Norsk Oase. Resultatet blev en

¹⁰⁹³ NORV 1974:58.

¹⁰⁹⁴ NORV 1991:152.

¹⁰⁹⁵ *Nemalah* 4/1994:119-137.

¹⁰⁹⁶ *Nemalah* 4/1994:122, 133.

¹⁰⁹⁷ Luther 1963; Luther 1980a; Luther 1980b; NORV 1991:176-178.



række konventer i Vejen med deltagere fra den oprindelige karismatiske bevægelse og fra KFS og missionsforeningerne, hvor temaet var åndelig fornyelse i luthersk sammenhæng. Det lykkedes ikke at opnå enighed på Vejen-konventerne.

NORV var dybt skeptisk til den nye karismatik i luthersk sammenhæng. Trods ny retorik mente han, at den indholdsmæssigt videreførte den oprindelige karismatiske bevægelses ubibelske åndsdaåslære.

På LM's rådsmøde 1988 holdt NORV et foredrag, hvor han i skarpe vendinger kritiserede den nye Oase-bevægelse for – trods sproglige forskelle – reelt at videreføre den oprindelige karismatiske bevægelses ubibelske åndsdaåsteologi og dermed føre mennesker ind i oplevelsestrældom. Flere var enige i NORV's vurdering, men nogle kritiserede ham for ikke positivt at formidle, hvad Bibelen sagde om Helligdaådens gerning, gaver og udrustning. I de senere år har flere på den kirkelige højrefløj fundet NORV's totale afvisning af den lutherske karismatik for ensidig og er blevet mere åbne over for Dansk Oases anliggende.

NORV så sin kamp mod Den Karismatiske Bevægelse i forskellig iklædning som en videreførelse af Luthers kamp mod sværmerne.



XII. Folkekirke – frikirke

I dette kapitel vil jeg først undersøge folkekirkedebatten i DBI mellem styrelsen og NORV. Kildematerialet er primært en række interne notater af forskellige styremedlemmer og NORV samt diverse protokollater. Dernæst vil jeg undersøge den ældre NORV's syn på Folkekirken og hans vurdering af at danne lutherske frimenigheder. Her er kildematerialet dels publicerede tekster af NORV, dels notater fra personer, der har været aktive i dannelsen af de første nyere lutherske frimenigheder, dels forskellige mails af NORV.

1. *Folkekirkedebat i Dansk Bibel-Institut*

Da DBI blev oprettet, var alle stiftere medlemmer af Folkekirken med undtagelse af stud.theol. Leif G. Jensen fra Den Evangelisk-Lutherske Frikirke. Jensen var også i en periode medlem af DBI's styrelse. Men ellers var i de første mange år samtlige styremedlemmer, lærerkræfter og øvrige ansatte medarbejdere ved DBI medlemmer af Folkekirken, flere af dem var tillige ordinerede præster.

Som institution var DBI principielt uafhængig af såvel andre kirkelige institutioner og foreninger som af Folkekirken eller et andet kirkesamfund. Det betød i praksis, at medlemskab af DBI's styrelse, eventuel ansættelse som lærere ved DBI eller andre former for ansvarligt medlemskab ikke beroede på et bestemt kirkeligt tilhørsforhold, men alene på fuld personlig tilslutning til DBI's formål og grundlag som anført i vedtægterne.

Denne frie profil passede perfekt i NORV's tænkning. Det altafgørende var bibelsynet. Derudover havde DBI samme bekendelsesgrundlag som Folkekirken, og man ønskede at styrke og fremme arbejde, som blev udført på dette grundlag. Det blev af NORV og DBI tolket, så reformerte kristne med samme bibelsyn som DBI også kunne medvirke som gæstelærere.¹⁰⁹⁸ Spørgsmålet om menighedens ydre fremtrædelsesform var et adiaforon, det vil sige hver enkelt var frit stillet, om man tilsluttede sig Folkekirken eller en frikirke.

Dette, at man gjorde folkekirkemedlemskab til et adiaforon, skabte problemer, da man henvendte sig til Folkekirkelige Organisationers Fællesudvalg (FKOF) med en anmodning om i lighed med andre kirkelige organisationer at få tildelt en fast årlig kollektdag. Da DBI's ansøgning første gang blev behandlet på FKOF's repræsentantskabsmøde i december 1978, blev der på repræsentantskabsmødet rejst tvivl om, hvorvidt DBI med rette kunne betegnes som et folkekirkeligt foretagende, og om FKOF derfor i sin egenskab af *Folkekirkelige Organisationers Fællesudvalg* kunne tildele denne institution en fast kollektdag til optagelse i Præsteforeningens kalender. Der skete fornyet sagsbehandling, der resulterede i, at alle FKOF's 44 medlemsorganisationer skulle tilkendegive deres vurdering af DBI's placering i

¹⁰⁹⁸ Se fx NORV: "Afsporing – eller fremad i samme spor", KD.04.10.1973.



forhold til Folkekirken. 25 organisationer behandlede sagen. 17 var imod – seks var for – to kunne ikke træffe nogen afgørelse. Med den afgørelse fik DBI ikke tildelt en fast kollektdag.¹⁰⁹⁹

I forbindelse med NORV's 50 års fødselsdag var der et interview med ham, hvor han blandt andet udtalte, at de, der var præster i Folkekirken, blev presset ud i "det ene samvittighedssløvende kompromis efter det andet", ligesom han understregede, at det heller ikke var muligt for ham "at deltage i en ordinationsgudstjeneste i Folkekirkens sammenhæng".¹¹⁰⁰

Interviewet skabte uro og usikkerhed dels blandt de studerende ved DBI, hvor der var en flok studenter, der studerede teologi med henblik på at blive præster i Folkekirken, og dels blandt DBI's venner, der havde en udbredt forventning om, at DBI's studenter efter eksamen ville søge embede i Folkekirken. Flere styremedlemmer vurderede, at NORV havde udtalt sig på en sådan måde, at dette blev draget i tvivl. På grund af den opståede usikkerhed gav DBI sig til at drøfte følgende to spørgsmål:

- Kan DBI opmuntre og tilskynde de teologiske kandidater til at søge embede i Folkekirken?
- Indebærer deltagelse i ordinationsgudstjenesten åndeligt fællesskab med og anerkendelse af den ordinerende biskop og de deltagende præster?¹¹⁰¹

Drøftelserne afslørede en dyb uenighed mellem DBI's styrelse og NORV, hvor DBI's rektor var på kollisionskurs med den samlede bestyrelse. Af hensyn til DBI's fremtid var man imidlertid nødt til at finde et kompromis, og man nåede også frem til en fælles redegørelse, som man mente skabte så megen afklaring, at man sammen kunne arbejde videre på at fremme DBI's formål.¹¹⁰² Styrelsen understregede to ting:

- Eftersom Folkekirken havde Bibelen og den evangelisk-lutherske bekendelse som sit erklærede grundlag, var det ret at gøre præstetjeneste i Folkekirken.
- Hvad deltagelse i en ordinationsgudstjeneste angik, afviste styrelsen med fyldige henvisninger til Bibelen og den lutherske bekendelse, at selve det at deltage i en ordinationsgudstjeneste, hvor der måtte være vranglærere eller kvindelige præster til stede, eo ipso skulle betyde, at man tog imod disse.¹¹⁰³

Efter at styrelsen havde underkendt NORV's holdning og noteret, at han ikke kunne tilslutte sig den øvrige bestyrelses konklusion, sluttede styrelsen trods de divergerende holdninger med at udtrykke fuld tillid til NORV's virke som rektor ved DBI. Intet i

¹⁰⁹⁹ Kollektagens akter findes i DBI-arkiv, æske 01.

¹¹⁰⁰ KD 30.06.1981. Findes som bilag 57-XII.1.

¹¹⁰¹ Drøftelserne blev ikke alene ført ved styremøderne 31.03.1982 og 08.11.1982 og forretningsudvalgsmøderne 21.05.1982, 15.06.1982, 04.09.1982, 30.11.1982, men resulterede også i, at der blev skrevet breve, fx NORV's brev 02.01.1982 til cand.theol. Per Kofoed-Nielsen, og udarbejdet en del notater, fx Frøkjær-Jensen 26.08.1982; Kappelgaard 20.10.1982, kommentarer til notaterne af NORV, ligesom den daværende formand Skydstofte prøvede at koordinere synspunkterne. Alle dokumenter findes i DBI-arkiv æske 01 og 08.

¹¹⁰² Redegørelsen "DBI's forhold til Folkekirken" blev in extenso trykt i *DBI-Information* 1/83.

¹¹⁰³ Styrelsens nærmere begrundelse findes som bilag 58-XII.1.



arkivmaterialet eller samtaler med daværende styremedlemmer har indikeret overvejelser om, at DBI's rektor burde have samme grundholdning til præstetjeneste i Folkekirken som bestyrelsen. Drøftelserne cementerede dermed den holdning, at DBI både rummede en folkekirkelig og en frikirkelig stillingtagen.

En ting var at formulere en fælles redegørelse. Noget andet var at udmønte den i praksis, og hvordan den blev modtaget i baglandet. Nogle år senere måtte man konstatere, at tilgangen af studerende var for lille.¹¹⁰⁴ På styremødet marts 1991 udspandt der sig igen en debat om forholdet til Folkekirken.¹¹⁰⁵ Nogle omtalte det image-problem, DBI løb ind i på grund af betænkelighederne ved Folkekirken. Debatten medførte, at NORV ifølge referatet fra styremødet

ønskede et klart svar på, om personer med hans syn er ønsket, eller blot er tålt? Er en yderligere lærer med samme holdning også ønsket? Hvad med betænkeligheder ved dåbspraksis? Om image-problemet sagde NORV, at det er uundgåeligt. Er det et problem med en rektor på DBI med denne holdning? NORV's slutbemærkning var: Hvis vi bliver sammen, må vi lide under denne smerte – ellers er vi nogle som ikke kan tegne profilen.

I 1999 trak NORV sig tilbage fra rektorstillingen ved DBI og fortsatte som seniorlærer til 2001.

2. Principiel kritik af Folkekirken

I 1996 medvirkede NORV i bogen *Missionsfolk og Folkekirke* med bidraget "Den folkekirkelige situation – hvor går vejen frem?"¹¹⁰⁶ NORV redegjorde for, at den folkeligt-religiøse og kulturelle enhed havde været bærende i Danmark, siden kong Harald gjorde danerne til kristne og frem til religionsfrihedens indførelse i 1849. Det var NORV's vurdering, at dette gamle ideal i høj grad var bestemmende for, at den store del af befolkningen ønskede at holde fast ved Folkekirken. NORV var imidlertid overbevist om, at man ikke kunne opretholde den folkekirkelige ordening og samtidig bringe de nytestamentlige anvisninger for menighedsordening og menighedstugt i anvendelse på alle kirkens døbte medlemmer.¹¹⁰⁷

NORV fastslog som sin overbevisning, at Folkekirken ikke var en sand Jesu Kristi kirke, såfremt man med Folkekirken mente alle dens døbte medlemmer eller alle dens biskopper og præster eller alle de gudstjenstlige forsamlinger og kirkelige møder, der fandt sted inden for Folkekirkens rammer.¹¹⁰⁸ Samtidig mente NORV, at det var muligt

¹¹⁰⁴ Bilag til DBI's styremøde 15.-16.03.1991.

¹¹⁰⁵ Referat fra styremødet 15.-16.03.1991 findes sammen med bilag i DBI-arkiv, æske 03.

¹¹⁰⁶ I de indlæg NORV har formuleret om Folkekirken, har han ikke inddraget de forskellige kirkeretsantologier, som Selskab for Kirkeret har udgivet siden dets stiftelse september 1989.

¹¹⁰⁷ NORV 1996:19.

¹¹⁰⁸ NORV 1996:23.



stadig væk at finde Jesu Kristi sande kirke også i Folkekirken, nemlig i de sognemenigheder og øvrige forsamlinger inden for Folkekirkens rammer i hvilke evangeliet blev forkyndt rent og sakramenterne blev forvaltet ret. Der fandt man den ”rest”, Gud i sin store barmhjertighed havde udskilt og bevaret ved sit evangeliums frelsende, helligende og bevarende magt midt i frafaldets tid.¹¹⁰⁹

Inden for de sidste 100-150 år fandt NORV både i dansk sammenhæng, men også i de øvrige lutherske folkekirkers sammenhæng tre hovedlinjer:

- Den kirkelige reformlinje
- Missionsforenings- eller lægmandslinjen
- Frimenigheds- eller frikirkelinjen.¹¹¹⁰

NORV's vurdering af de tre hovedlinjer var:

Den kirkelige reformlinje har været repræsenteret af Kirkeligt Landsforbund af 1911, Kirkeligt Forbund af 1933, kredsen bag *Kirkens Ja og Nej* i 1964 og videreførelsen heraf i Kirkelig Samling om Bibel og Bekendelse og endelig Forum for Fri Folkekirke (3 F) fra 1989.

Om den kirkelige reformlinje understregede NORV, at der til grund for den har ligget en ret bibelsk erkendelse af, at Gud i sit ord ikke bare har talt personligt-individuelt til den enkelte, men også kollektivt til menighederne. Der er således i NT givet mange forskrifter om forskellige tjenester i menigheden, om en ret nådemiddelforvaltning, om gudstjenesteordning, om læretugt over for vranglærere og om kirketugt over for dem af menighedens egne folk, der levede i åbenlys modstrid med Guds ord.¹¹¹¹

Til gengæld mente NORV, at mange fra den kirkelige reformlinje havde en mangelfuld erkendelse af det, han kaldte ”kirkens babyloniske fangenskab”, nemlig det indre-kirkelige frafald fra Guds ord. NORV mente også, at man tillagde kirkens selvstændiggørelse i forhold til staten som en fri folkekirke med egen kirkeforfatning alt for stor betydning, når det gjaldt kirkens åndelige fornyelse. Hovedproblemet var, at en folkekirke ikke kunne styres efter NT's principper. Ville man anlægge den lutherske bekendelses strenge idealer på Folkekirken, blev man nødt til at gribe til tvang. Men det var både urealistisk – og meget lidt åndeligt. Det var dømt til at mislykkes.¹¹¹²

Om missionsforenings- eller lægmandslinjen sagde NORV, at fælles for såvel IM's kirkelige foreningslinje som LM's radikale lægmandslinje var, at de fleste inden for begge missionsforeninger havde indset det urealistiske i ethvert forsøg på at få Folkekirken som helhed eller de enkelte sognemenigheder til at fremtræde som menigheder i nytestamentlig forstand med gennemført bibelsk lære- og menighedstugt. Selve folkekirketanken fastholdt man derimod – ikke mindst på grund af de store

¹¹⁰⁹ NORV 1996:24-25.

¹¹¹⁰ NORV 1996:25.

¹¹¹¹ NORV 1996:27.

¹¹¹² NORV 1996:28.



kontakt- og missionsmuligheder, som man anså for at være forbundet med fortsat medlemskab.¹¹¹³

Mange missionsfolk havde imidlertid fundet deres egentlige åndelige hjem i missionsforeningen, samtidig med at mange fra IM havde praktiseret et bevidst sognekirkeligt engagement. Mange fra LM havde derimod traditionelt ikke haft et egentligt sognekirkeligt engagement eller tilhørsforhold. Dog havde mange fra LM de senere år nærmet sig en IM's praksis med hensyn til Folkekirken.

NORV understregede, at de fleste fra IM stadig ville betragte Folkekirken som en gren af Jesu Kristi kirke og anse forvaltningen af sakramenterne for at være bundet til det ordnede embede.

I LM, sagde NORV, havde man i lighed med det radikale norske lægfolk og grundtvigianerne herhjemme betragtet Folkekirken som "en borgerlig indretning", der ikke var kirke i egentlig bibelsk forstand, men blot en ydre ramme, inden for hvilken de troendes forsamling imidlertid både kunne have til huse som "en himmelsk gæst" og have gode arbejdsvilkår og mange missionsmuligheder.

NORV bakkede op om LM's beslutning om indførelse af nadverfejring i LM's egne forsamlinger, men spurgte om det så ikke ville være mere konsekvent og renfærdigt, om også dåbens sakramente samtidig fik sin rette plads sammen med ordets forkyndelse og nadveren i den forsamling af troende, som for mange var deres egentlige åndelige hjem?¹¹¹⁴

For NORV var det i den aktuelle folkekirkelige situation et i høj grad anfægtende spørgsmål, om ikke fortsat medlemskab af Folkekirken uvægerligt også indebar medansvar for, hvad der blev forkyndt, lært, praktiseret og tolereret inden for denne kirke. Når åbenlys falsk lære og bibelstridig praksis forekom og fik lov til at brede sig i den grad, som tilfældet var, kunne man ikke forholde sig passiv, uden at man pådrog sig medansvar for det.¹¹¹⁵

Om frimenigheds- eller frikirkelinjen gav NORV et historisk rids over de frikirker, der i de lutherske nabolande var vokset frem omtrent samtidig med de missionske vækkelsesbevægelser. I Danmark havde lutherske frimenigheder især været knyttet til grundtvigske kredse.¹¹¹⁶ Dog havde N.P. Grunnet i 1855 sammen med 20 familier stiftet Den Evangelisk-Lutherske Frikirke i Danmark. Den kirke havde gennem alle år været tæt forbundet med de tyske lutherske frikirker og Missourisynoden i USA.¹¹¹⁷

NORV beskrev også oprettelsen af Evangelisk Luthersk Frimenighed i Frederikssund i 1995.¹¹¹⁸ Han understregede, at denne frimenighed havde samme bekendelse som

¹¹¹³ NORV 1996:29.

¹¹¹⁴ NORV 1996:32.

¹¹¹⁵ NORV 1996:33.

¹¹¹⁶ Højmark 1944; Jørgensen 2013; Nørgaard 2013.

¹¹¹⁷ Michael 1955; Lyrstrand 2005.

¹¹¹⁸ O. Andersen 2011 (FKS-privatarkiv); om de nye missionske eller evangelikale valg- og frimenigheder: Kurt Larsen 2013.



Folkekirken, men den havde ikke samme strengt ortodoks-lutherske grundholdning og præg, og den var også anderledes åben end Den Evangelisk-Lutherske Frikirke over for samarbejde og fællesskab med trosfæller i anden sammenhæng.

Konkluderende vurderede NORV, at det var en historisk kendsgerning, at mange af de lutherske frikirker og frimenigheder efter en kort tids opblomstring var gået i opløsning eller havde oplevet åndelig tilbagegang og stagnation og drevet meget lidt evangelisation og mission.¹¹¹⁹

3. *Forbliven i Folkekirken*

Da biskopperne den 28. oktober 1997 var kommet med deres foreløbige konklusion på spørgsmålet om kirkelig velsignelse af homoseksuelle par, udsendte MF's forlag Kolon i samarbejde med DBI skriftet *De kirkelige konsekvenser af folkekirkens læremæssige krise*, hvor NORV behandlede temaet: "Vejen frem for Jesu Kristi kirke i vort folk". Her gentog NORV sin tidligere fremførte folkekirkekritik, og at han hverken så sig i stand til at blive ordineret eller gøre præstetjeneste i Folkekirken.¹¹²⁰ Samtidig pointerede han, at han følte det anfægtende, at han på den ene side gav udtryk for en skarp folkekirkekritik, men samtidig fortsatte sit medlemskab. Han forstod til fulde dem, som anså ham for at være inkonsekvent, og selv følte han situationen lammende og derfor også aldeles uholdbar på længere sigt. Men indre uro og mangel på klar overbevisning om rigtigheden og nødvendigheden af et ligefremt brud med den folkekirkelige ordning, og anfægtelsen ved tanken på faren for ved et fejltrin at havne i en åndeligt ufrugtbar isolation og blindgyde, havde hidtil holdt ham tilbage fra det konsekvente brud.¹¹²¹

Vedrørende sine betænkeligheder ved at forlade Folkekirken nævnte han, at det havde været hans erfaring, at nogle af dem, der havde vist sig mest tilbøjelige til og ivrige efter at bryde med den folkekirkelige ordning og danne frikirke eller frimenighed, efter hans vurdering havde været spiritualister og sværmere, der i højere grad var bestemt af kødelige end af sandt åndelige og bibelske bevæggrunde. I adskillige tilfælde syntes de efter NORV's opfattelse primært at være drevet af ønsket om at kunne gøre præcis, som de selv fandt for godt, hvad både menighedsordning, gudstjenesteform og liturgi angik, uden at være undergivet noget overordnet åndeligt tilsyn.¹¹²²

Spørgsmålet melder sig: Hvem og hvad var det, NORV polemiserede imod hos dem, der var optaget af frimenighedsdannelse. Måske var kritikken vendt mod to ting: Musikstil og ønsket om at få inspiration fra Willow Creek Community Church.¹¹²³

¹¹¹⁹ NORV 1996:41-42.

¹¹²⁰ Om NORV's argumentation mod medlemskab af Folkekirken: bilag 8-III.8 og 57-XII.1.

¹¹²¹ En uddybning af NORV's begrundelse bilag 59-XII.3

¹¹²² NORV 1998:76.

¹¹²³ Om Willow Creek Community Church: Willow Creek går tilbage til begyndelsen af 1970'erne, hvor en dynamisk ungdomskirke blev etableret i udkanten af Chicago. Kirken var kendetegnet ved



Da KFS' Landsudvalg første gang på sin dagsorden havde drøftelse af anvendelse af rytmisk musik og drama i arbejdet, havde NORV ifølge mødereferatet sammen med to andre i ledelsen advaret mod den udvikling.¹¹²⁴ Han gik dog med i et udvalg, der til landsudvalgsmødet den 24.-25. januar 1986 udarbejdede en udtalelse om sang og musik i KFS-arbejdet.¹¹²⁵ Udtalelsen gav på en indirekte måde plads for den rytmiske musik, idet hovedvægten i udtalelsen lå på, at sang og musik i en kristen sammenhæng – uafhængigt af hvilken musikstil man anvendte – ikke måtte være underholdning, men skulle være bærer af lovsang til Guds ære. Det betød, at indholdet i teksterne i særlig grad skulle være genstand for kritisk vurdering.

NORV skærpede i de følgende år kritikken af den rytmiske musik. Da KFS i 1996 skulle fejre sit 40års jubilæum, opfordrede arrangementskomiteen NORV til at prædike ved gudstjenesten. Hertil skrev han i et brev til arrangementskomiteen, at hans medvirken som prædikant ved festgudstjenesten var betinget af, at der ikke indgik rytmisk pop-prægede musikalske indslag i den. Det ville gøre for ondt, og kunne man ikke holde festgudstjeneste i KFS uden rytmiske indslag, så afstod han hellere fra at medvirke, og så måtte arrangementskomiteen finde en anden prædikant.¹¹²⁶ Året efter uddybede han sin kritik af de nye lovsangsskor og den moderne rytmiske musik.¹¹²⁷

Den første Willow Creek konference i Danmark blev afholdt i begyndelsen af 2001, altså knapt tre år efter NORV's kritiske udtalelse om dem, der overvejede at bryde med den folkekirkelige orden og danne frimenighed. Ikke alene NORV, men også andre fra dansk kirkeliv havde i nogle år interesseret sig for den dynamisk voksende kirke. De havde dannet sig forskellige indtryk, som kom markant frem under forberedelsen af

brugen af moderne musik og drama. I spidsen for kirken stod Bill Hybel (f.1951), der havde oplevet et kald til at bygge kirker for de kirkefremmede. Menigheden voksede dramatisk og allerede i 1987 deltog 19.000 mennesker hver søndag i menighedens aktiviteter. Hybel og hans medarbejdere udformede en strategi for at nå kirkefremmede. I 1992 stiftedes Willow Creek Association som et verdensomspændende netværk, der ikke skal plante nye kirker, men inspirere kristne rundt om i de bestående kirker til at være "kirke for kirkefremmede". Siden 2001 har Willow Creek arrangeret forskellige konferencer i Danmark for at inspirere de danske kirker og kirkelige organisationer. I afhandlingen bruges den kortere form Willow Creek.

¹¹²⁴ LU-ref. 27-29.06.1985. Dog havde man i LU nogle gange drøftet sang og musik i forbindelse med det nordiske samarbejde, hvor der var en erkendt forskellighed i synet på, hvordan man skulle anvende sang og musik ved møderne. Anført af NORV var KFS på den konservative linje, LU-ref. 24.-26.06.1977; 20.-21.01.1978; 23.-25.06.1978.

¹¹²⁵ Udtalelsen findes som bilag til LU-mødet (KFS-arkiv, æske 016).

¹¹²⁶ NORV's brev 21.02.1996 til medlem af arrangementskomiteen Inger Margrethe Kofod-Svendsen (KFS-arkiv, æske 6). I DBI-arkiv æske 29 findes en ret omfattende korrespondance, hvor NORV blev kritiseret af forskellige fra LM, fordi NORV i en tale ved LM's 125-års jubilæum havde kritiseret brug af rytmisk musik. I samme korrespondance blev LM's daværende landsformand G. Svendsen også kritiseret for på prædikestolen at have kritiseret/ironiseret over rytmisk musik. NORV fandt til gengæld Svendsens udtalelser velgørende klare.

¹¹²⁷ *Fast Grunn* 1/1997:56-57.



den første konference. I brev af 23. august 1999 til Ulrik Flinta (f. 1968), der som student havde fulgt undervisning på DBI, og som var blevet ordineret præst i Folkekirken i 1998, skrev NORV advarende om Willow Creek. Flinta havde besøgt Willow Creek og fået meget positive indtryk, som han i en samtale med NORV havde givet udtryk for. I brevet sendte NORV yderligere kritisk materiale om Willow Creek. Af brevet fremgik, at NORV et stykke tid havde været optaget af forkyndelse og praksis i Willow Creek.

Da Willow Creek planlagde gennem en dansk komite at arrangere den første lederkonference i Danmark i år 2001, advarede NORV i overordentlig stærke vendinger mod dette arrangement. Lederne på den teologiske højrefløj havde her en forskellig vurdering. Nogle havde den opfattelse, at de ved at deltage i en sådan lederkonference – selv om de ikke var enige i hele Willow Creek-konceptet – kunne få inspiration til i deres lokale sammenhæng at nå sekulariserede danskere med evangeliet. NORV og flere med ham mente derimod, at de teologiske betænkeligheder ved Willow-Creek-konceptet var så store, at man i stedet burde advare mod deltagelse. NORV skrev breve og mails vedlagt forskelligt materiale om Willow Creek til forskellige folk på den teologiske højrefløj, hvor han advarede mod Willow Creek.¹¹²⁸

Der er forskel på NORV's åbne holdning til Billy Graham kampagnen i 1960'erne og hans ønske om medlemskab af IFES i samme periode for derved at få åndelig inspiration og så hans markante afvisning af at deltage i Willow Creek arrangementer en menneskealder senere for at modtage åndelig inspiration. Både Billy Graham, IFES og Willow Creek var en del af den reformerte tradition, men det kræver omfattende studier for at kunne udfærdige en retvisende sammenligning af de tre forskellige sammenhænge.

I et brev til Dag Risdal den 6. februar 2001 skrev NORV, at det var lige før Willow Creek-konferencen i Danmark med vist nok ca. 1000 deltagere skulle løbe af stablen. Adskillige studenter fra DBI og mange fra både LM, KFS og tilsvarende sammenhænge ville deltage. Det gjaldt også hans efterfølger som rektor Jens Ole Christensen og DBI-lærer Henrik Bartholdy. Willow Creek havde også fået en del ret positiv forhåndstale i DBI-Posten.¹¹²⁹ Det havde givet anledning til en del korrespondance for hans eget vedkommende.

NORV understregede sine store betænkeligheder ved den positive, om end ikke helt ukritiske holdning, mange fra hans egne sammenhænge havde over for hele Willow Creek-konceptet. Det så ud til, at mange lod sig blænde af Willow Creeks på papiret

¹¹²⁸ Brev 30.08.1999 til medlem af DBI's styre, cand.theol., senere sognepræst Per Munch, brev 13.09.1999 til LMH's forstander Hans Erik Nissen, brev 16.09.1999 til LM's generalsekretær Leif Rasmussen, brev 18.10.1999 til Carl Fr. Wisløff, brevet til Wisløff sendte NORV også til Dag Risdal 23.12.1999. NORV kontaktede mange flere, og med nogle førte han en omfattende korrespondance, i DBI-arkiv æske 37 findes et vidtspændende materiale. Om NORV's kritiske vurdering af Willow Creek se bilag 60-XII.3.

¹¹²⁹ DBI-arkiv, æske 37.



'ortodokse' læremæssige basis og deres i talmæssig henseende påviseligt store resultater.

Samtidig var der fra NORV's synsvinkel lyspunkter, for eksempel havde daværende sognepræst ved Emdrup Kirke, Børge Haahr Andersen, efter Willow Creek-konferencen udarbejdet en kritisk analyse, som NORV udtrykte stor taknemmelighed over.¹¹³⁰

I lyset af ovenstående er det ikke så overraskende, at NORV ikke har spillet nogen direkte rolle ved dannelsen af missionske valg- og frimenigheder. Valgmenigheder, der er en del af Folkekirken, var ikke en principielt tilfredsstillende løsning for NORV.

Frimenigheden i Frederikssund er vokset frem af lokale forhold. I forbindelse med et præsteskitte valgte flertallet i det lokale menighedsråd en præst, hvis teologi missionsfolkene i sognet ikke havde tillid til. Det udløste initiativer med dannelsen af en husmenighed med tilkaldegudstjenester. Samtidig var der en teologisk kritik af udviklingen i Folkekirken. Disse forhold tilsammen resulterede i dannelsen af Frimenigheden juni 1995. I september 1995 vedtog menigheden at rette henvendelse til NORV om at blive åndelig vejleder for menigheden. Baggrunden var, at en af frimenighedens stiftere ønskede, at frimenigheden skulle have en åndelig tilsynsførende og pegede på NORV, som han kendte godt. I praksis kom den åndelige vejlederfunktion aldrig rigtig til at fungere.¹¹³¹ Hillerød Frimenighed blev dannet i 1998, også uden at NORV var aktiv eller involveret.¹¹³²

I september 2000 udsendte syv personer med rod i henholdsvis ELM, IM og LM debatoplægget "En ny menighed. En ny mulighed", hvor de havde arbejdet med indholdet i knapt to år.¹¹³³ Initiativtagerne til debatoplægget dannede i 2001 Københavnerkirken. En af de syv initiativtagere var NORV's søn Mikkel Vigilius. Debatoplægget var for det første en positiv udfoldelse af, hvordan man ønskede at organisere og lede en evangelisk-luthersk frimenighed, og for det andet var det et skarpt opgør med Folkekirkens læremæssige pluralisme.¹¹³⁴ Det teologiske opgør med

¹¹³⁰ NORV i mail 01.05.2001 til Børge Haahr Andersen, DBI-arkiv, æske 37. Andersens analyse blev trykt i *Budskabet* 4/2001:36-40. Dog var Andersen mere nuanceret og åben end NORV. I sin konklusion skrev Andersen fx, at de i hans menighed havde fået en "vigtig og tiltrængt inspiration, som gør, at vi i fremtiden vil forsøge at gøre nogle ting anderledes" (*Budskabet* 4/2001:40).

¹¹³¹ Fremstillingen bygger primært på Ole Andersen: "1992-1995: "Oprettelsen af Frederikssund Frimenighed". Notatet er udarbejdet januar 2011 på grundlag af gamle notater, referater mv. (FKS-privatarkiv). I 1995 førtes der en omfattende brevveksling om indholdet af begrebet "ekstern tilsynsmand", uden at man tilsyneladende fandt en bæredygtig model. Selv om der havde været uenighed mellem NORV og frimenighedens ledere om "ikke uvæsentlige dele af den bibelske eskatologi", havde man været enige om at være uenige om det punkt (arkivalierne til spørgsmålet om "ekstern tilsynsmand" findes i DBI-arkiv, æske 25).

¹¹³² Birger Reuss Schmidts notat 24.01.2011: "NORV og oprettelsen af Hillerød Frimenighed" (FKS-privatarkiv); jf. Vigilius 1999:55.

¹¹³³ Ambrosen 2000:3.

¹¹³⁴ Ambrosen 2000:7-45.46-83. Om Københavnerkirken se Mogensen 2013.



Folkekirken var formuleret, som NORV tidligere i forskellige sammenhænge havde udfoldet det, og som N.P. Grunnet havde formuleret det, som begrundelse for at han i 1855 dannede Den Evangelisk-Lutherske Frikirke.¹¹³⁵ Derfor kan det undre, at NORV ikke var med i dette projekt. I fremstillingen af visionen for den nye menighed har der givetvis været enkelte formuleringer, som NORV ikke har været begejstret for. Når det i afsnittet om musiksynet var formuleret, at alle tekster måtte have et sundt bibelsk indhold kunne NORV ikke have været uenig, men når det så om teksterne med det sunde bibelske indhold blev udtrykt, at de kunne ledsages af rytmisk såvel som klassisk musik, har NORV uden tvivl været en stærk modstander af, at den nye menighed ville sanktionere rytmisk musik.¹¹³⁶

Under afsnittet *Gudstjenesteform* fik prædikenen en meget central placering, og det fastslås direkte, at den ikke skulle være for kort.¹¹³⁷ Men derefter blev det tilføjet, at man også kunne arbejde med forskellige prædikenformer, for eksempel dialogform, panel, spørgsmål-svar.¹¹³⁸ Endelig fik Københavnerkirken de første år inspiration til som menighed at være i mission fra Willow Creek.¹¹³⁹ Disse få eksempler, der let kunne suppleres, ville måske falde ind under, hvad NORV tidligere havde skrevet om nogle af de mest ivrige efter at danne frimenighed, at de var spiritualister og sværmere, der i højere grad var bestemt af kødelige end af sandt åndelige og bibelske bevæggrunde. I adskillige tilfælde syntes de ifølge NORV primært drevet af ønsket om at kunne gøre præcis, som de selv fandt for godt, både hvad angik menighedsordning, gudstjenesteform og liturgi, uden at være undergivet noget overordnet åndeligt tilsyn.¹¹⁴⁰ Til trods for en markant kritik af Folkekirken gennem mere end 30 år og til trods for at der siden 1995 er dannet en række missionske frimenigheder, forblev NORV medlem af Folkekirken til sin død.

4. Sammenfatning

DBI var fra begyndelsen åben for ansattes medlemskab af Folkekirken eller en frikirke. I et interview forud for NORV's 50-års fødselsdag udtalte han sig meget kritisk om Folkekirken. Interviewet skabte uro både blandt DBI's studenter og i DBI's bagland og medførte langvarige drøftelser mellem DBI's styrelse og DBI's rektor, der afslørede en dybtgående uenighed mellem styrelsen og rektor i synet på at gøre præstetjeneste i

¹¹³⁵ Michael 1955:17-24.

¹¹³⁶ Ambrosen 2000:43. Under musikdebatterne i KFS var NORV stærkt kritisk til KFS-ledernes åbenhed over for at udvise fleksibilitet og ikke alene bruge klassisk musik ved KFS' arrangementer. I mange år førte NORV en regelmæssig brevveksling med Dag Risdal i Norge. I 1980'erne og 1990'erne var kritikken af den rytmiske musik et af hovedtemaerne i NORV's mange breve, som findes i DBI-arkiv æske 36 og 37.

¹¹³⁷ Ambrosen 2000:25.

¹¹³⁸ Ambrosen 2000:25.

¹¹³⁹ Mogensen 2013:30.

¹¹⁴⁰ NORV 1998:76.



Folkekirken. Man prøvede at skrive sig ud af problemet ved at udfærdige en fælles udtalelse, der skulle bygge bro over uenigheden.

I forskellige publikationer redegjorde NORV for sin folkekirkekritik, hvor han især kritiserede, at Folkekirken gav plads for vrang lære og livsførelse hos både ansatte og aktive folkekirkemedlemmer. Samtidig var han glad for Folkekirkens faste liturgi og mange gode kernesalmer. For ham var det ikke uproblematisk at danne en frimenighed. Mange frimenigheder var blevet indelukkede og kun lidt evangeliserende. Han var også betænkelig ved frimenighedens ønske om en moderne musikstil og ønske om at få inspiration fra Willow Creek. Det betød, at han trods vedvarende folkekirkekritik forblev medlem af Folkekirken til sin død.



XIII. Sammenfatning og konklusion

1. Sammenfatning

Afhandlingens tese er, at NORV tænkte og arbejdede ud fra et dobbelt hensyn. 1. Han frygtede teologisk udglidning. Når dette hensyn prægede ham, medførte det, at han blev lukket og afvisende over for et konkret samarbejde med både enkeltpersoner og kirkelige organisationer. 2. Han frygtede for at bryde det kristne fællesskab og ende i selvvalgt isolation. Når dette hensyn prægede ham, medførte det, at han blev mere åben og inkluderende over for samarbejde med både enkeltpersoner og kirkelige organisationer. Denne tese har jeg i afhandlingen undersøgt ved en række temastudier. Resultatet af disse temastudier vil jeg samle i denne sammenfatning.

I kapitel II har vi set, at NORV vurderede, at både i DKG og i KAF lød der en forkyndelse uden klarhed og bibelsk tyngde. Den substans mødte han derimod på de Nordiske Studenter- og Gymnasiastmøder på bibelsk grund, og den 14. september 1956 oprettede han KFS. Prisen var, at han brød sit kristne fællesskab med DKS/KAF.

Efterfølgende samtaler mellem KAF's formand Eduard Nielsen og NORV afslørede stor teologisk uenighed i bibelsynet. Mellem NORV og KAF's sekretær Ågård var der ikke samme principielle uenighed om kirkesyn og arbejdssyn som mellem Nielsen og NORV i bibelsynet. Det gjorde en tid NORV usikker på, om det havde været rigtigt at etablere KFS. Hans konklusion blev, at KFS burde fortsætte, når det var etableret. Hans begrundelse var dels Nielsens bibelsyn, og dels at DKS gav plads for vranglære ved også at bruge professor P. G. Lindhardt som prædikant.

For at få åndelig og økonomisk støtte fra de gamle missionsforeninger og en række folkekirkelige menigheder og præster udsendte NORV en teologisk redegørelse om nødvendigheden af oprettelsen af KFS. LM bakkede fra begyndelsen helhjertet op bag KFS. IM blev ikke umiddelbart overbevist, men valgte at støtte både KFS og DKG/DKS. Da NORV i 1962 blev cand.theol., var der økonomisk basis for hans ansættelse som sekretær i KFS, hvor hans vision var at etablere KFS-arbejde på alle videregående uddannelser.

DKG og KFS blev enige om at arbejde uafhængigt af hinanden. Med Danmarks Kristelige Seminaristbevægelse førte NORV teologiske drøftelser, men man kunne ikke enes om vilkår for samarbejde. NORV afviste et generelt samarbejde med Folkekirkens studenterpræster og frarådede Århus-KFS at etablere et økumenisk samarbejde med De Studerendes Kirketjeneste

I begyndelsen af 1960'erne formulerede NORV sit bibelsyn i en skarp afvisning af det herskende syn på Det Teologiske Fakultet. Han tilsluttede sig Bibelens fulde troværdighed og ufejlbarlighed, men var samtidig villig til samarbejde med personer, der ikke afviste fejl og unøjagtigheder i Bibelen. I slutningen af 1960'erne ønskede han at få indsnævret KFS' bibelsyn, så KFS som organisation bekendte sig til Bibelens ufejlbarlighed. Det afviste KFS' ledelse.



I kapitel III er skildret, hvordan NORV forholdt sig til reformert teologi og økumenik. Da NORV havde oprettet KFS, tog han ud fra en luthersk position markant afstand fra at samarbejde med det danske fælleskirkelige Studentermission/Kristne Studerende og det ligeledes fælleskirkelige Bladfonden Emmaus. Hans motiv synes primært at have været at hindre, at et sådant samarbejde skulle blokere for KFS' indgang i lutherske kredse. Derimod ønskede NORV samarbejde med den internationale fælleskirkelige organisation IFES for at modtage inspiration. NORV var mere positiv over for samarbejde med Billy Graham-kampagnen end flere andre i KFS. Til gengæld var han markant kritisk over for samarbejde med Kirkernes Verdensråd. I slutningen af 1960'erne gik NORV mere markant ind for evangelikalt økumenisk samarbejde ikke alene mellem lutherske og reformerte organisationer, men også lokalt mellem lutherske og ikke-lutherske kristne. Samtidig skærpede han kritikken af det, han kaldte Folkekirkens lærepluralisme.

I kapitel IV er påvist, at NORV med formuleringen "På Folkekirkens grund" fastholdt den lutherske bekendelse bogstaveligt. Da han oprettede KFS understregede han betydningen af at bygge på Bibelen og Folkekirkens bekendelse. Han blev ordineret præst i Folkekirken, ligesom han søgte embede i Folkekirken dog uden at få det. Efter KFS' medlemskab af IFES talte han mindre om den lutherske bekendelse, og han kom ind i et vist spændingsforhold til Folkekirken. Han afviste at deltage i ordinationsgudstjenester i ornat, og senere udeblev han helt. Han kunne ikke fuldt ud tilslutte sig Folkekirkens dåbsritual og gik ind for "fri nadver". Han skærpede afvisningen af kvindelige præster til også at gælde uordinerede kvindelige prædikanter. Til gengæld blev han mere rummelig i synet på vielse af fraskilte, end den kirkelige højrefløj ellers var kendt for.

I kapitel V har vi set, at NORV mente, at kredsen bag *Kirkens Ja og Nej*, og især Den Højkirkelige Bevægelse gav den kirkelige tradition for stor plads i forhold til Skriften, og at de prioriterede det kirkelige embede på en sådan måde, at det fordunklede Jesu frelsergerning.

NORV var fra begyndelsen skeptisk over for, om kredsen bag *Kirkens Ja og Nej* var tilstrækkelig kritisk til frafaldet og vranglæren i Folkekirken. Kredsen bag *Kirkens Ja og Nej* anså til gengæld NORV for at være for unuanceret i holdningen til Folkekirken.

Kapitel VI har vist, hvordan NORV virkede for sin vision om at etablere Bibellæser-Ringen som en dansk afdeling af det internationale Scripture Union. NORV's udgangspunkt var, at Bibellæser-Ringen burde være fælleskirkelig, men da IM og LM ønskede, at det skulle være en rent luthersk organisation, lod han sig påvirke og arbejdede for at nå det mål. Ideelt set ønskede NORV, at skribenterne til Bibellæser-Ringens bibelforklaringer havde et ortodokst bibelsyn. Men da han på daværende tidspunkt var usikker på, om det var rigtigt at gøre det syn enerådende, og for ikke at begrænse udbredelsen af Bibellæser-Ringens publikationer, accepterede NORV det



kompromis, at Bibellæser-Ringen brugte skribenter med både et ortodokst og et konservativt bibelsyn.

I kapitel VII har vi set, at NORV i MF's tidlige historie ønskede en snævrere bibelsynsparagraf og en langsommere opbygning af fakultetet end initiativtageren Harboe Pedersen. Pedersen ønskede samme grundholdning og bibelsynsbredde som det norske MF. Uenigheden medførte spændinger, udtræden af bestyrelsen og delvis lammelse af arbejdet. Da bestyrelsen ønskede NORV som lærer, forlangte han en ændring af bibelsynsparagraffen, så dogmet om Bibelens ufejlbarlighed blev en del af MFs trosgrundlag. Bestyrelsen accepterede NORV's krav, mens repræsentantskabet afviste det. NORV blev ikke ansat.

I kapitel VIII er påvist, hvordan NORV agerede forud for oprettelsen af DBI og senere som DBI's leder. Under drøftelserne i Teologkredsen før oprettelsen af DBI var NORV ultimativ i kravet om, at Bibelens ufejlbarlighed blev en del af DBI's grundlagsparagraf. Han fik sin vilje, men prisen var en sprængning af Teologkredsen. I de følgende år var der konfrontation mellem DBI og MF. Senere blev NORV igen mere åben for samarbejde med personer med et konservativt bibelsyn. Det gav plads for gæstelærere på DBI med et konservativt bibelsyn og et begyndende samarbejde med MF. For DBI er det ortodokse bibelsyn fortsat den eneste rigtige forståelse af Bibelen. For MF er fortsat det ortodokse og det konservative bibelsyn lige bibeltro forståelser. MF ser forskellen mellem de to syn som nuanceforskelle. Men samarbejdet mellem MF og DBI er blevet udbygget.

I kapitel IX har vi set, at NORV ikke ønskede at samarbejde med Nordens Evangeliske Råd, fordi det var en underafdeling af International Council of Christian Churches, der efter NORV's vurdering kombinerede bibeltroskab med højreorienteret, antikommunistisk retorik og politik. Vi har også set, at da Biblicum nåede frem til afvisning af åndeligt fællesskab med reformerte kristne og lutheranere, man ikke var i kirkefællesskab med, afviste NORV som konsekvens at have noget samarbejde med Biblicum.

I kapitel X har vi set NORV's meget kritiske vurdering af Den Karismatiske Bevægelse. På den ene side understregede han behovet for Helligåndens fornyende kraft og indgriben. På den anden side fandt han det nødvendigt at undersøge Den Karismatiske Bevægelse i det, han kaldte "Bibelens lys". NORV fandt positive ting, men samtidig mange stærkt kritisable ting for eksempel læren om åndsdåb. Resultatet blev en stærk afvisning af og advarsel mod Den Karismatiske Bevægelse, men aldrig nogen kritik af Lloyd-Jones' lære om åndsdåb.

I kapitel XI har vi eftervist, at NORV havde samme kritiske holdning til luthersk karismatik som til Den Karismatiske Bevægelse. Inspireret af Norsk Oase voksede i Danmark en luthersk karismatik frem med forgrening til missionsforeningerne og KFS.



NORV var skeptisk og advarede mod udviklingen. Der førtes lange drøftelser mellem de oprindelige karismatikere og personer inspireret af Norsk Oase. Man magtede ikke at formulere et bæredygtigt samarbejdsgrundlag, og derfor kom ledelsen af det nydannede Dansk Oase alene til at bestå af oprindelige karismatikere. På LM's Rådsmøde advarede NORV i markante vendinger imod Dansk Oase, der i hans optik videreførte, hvad han forstod som den oprindelige karismatiske bevægelses ubibelske lære om åndsdåb. Andre har rakt hånden frem til samarbejde med Dansk Oase, så kløften mellem missionsforeningerne og KFS på den ene side og Dansk Oase på den anden side er blevet delvis brolagt.

I kapitel XII har vi konstateret NORV's dilemma med hans skepsis til både Folkekirken og frimenighedsdannelse. I begyndelsen af 1980'erne opstod der stor uenighed på DBI mellem NORV og DBI's styrelse i synet på præstetjeneste i Folkekirken, hvor NORV ikke kunne tilråde en sådan tjeneste, da den efter hans vurdering ville medføre skæbnesvangre kompromisser. DBI's styrelse argumenterede ud fra Bibelen og Folkekirkens bekendelse for, at en præstetjeneste i Folkekirken var legitim. Resultatet blev samarbejde trods uenighed.

Trods skarp folkekirkekritik engagerede NORV sig ikke i dannelsen af lutherske frimenigheder. Han frygtede selvvalgt isolation i forhold til dem i Folkekirken, han var teologisk enig med, og til Folkekirkens store folkelige berøringsflade. Han fandt den moderne rytmiske musikstil uforenelig med sand bibelsk forkyndelse og gudstjeneste. Endelig var han betænkelig ved, at flere af dem, der ønskede at danne frimenighed, var optaget af at hente inspiration fra den amerikanske Willow Creek-bevægelse.

2. En teolog i sin tid.

NORV var i sit hjem opvokset med Asschenfeldt-Hansens ortodokse bibelsyn. Både i undervisningen på Det Teologiske Fakultet og især i de mange teologiske drøftelser med KAF's formand professor Eduard Nielsen mødte NORV det historisk-kritiske bibelsyn. Da blev han overbevist om, at det historisk-kritiske bibelsyn var en sygdom, der langsomt efterlod åndelig død i Kristi kirke. Kampen mod det historisk-kritiske bibelsyn blev bestemmende for ham resten af livet, idet han så det som sin livsopgave at bekæmpe det syn. Han nøjedes ikke med at skrive artikler, bøger og holde foredrag imod det syn. Det var kampen mod det historisk-kritiske bibelsyn, der drev ham ud i et stærkt engagement bag oprettelsen af KFS, Bibellæser-Ringen, hans involvering i MF og oprettelsen af DBI. Kampen om bibelsynet var for NORV ikke alene en kirkekamp, men i lige så høj grad en akademisk kamp. Han tog ikke alene initiativ til at etablere bevægelser og institutioner, der byggede på et principielt andet bibelsyn, end det han havde mødt hos lærerne ved Det Teologiske Fakultet. Når det gjaldt uddannelsen af teologiske studenter ved MF og DBI, understregede han fra begyndelsen, at institutionen ikke alene skulle bygge på det, han forstod ved et bibeltro fundament, men at undervisningen tillige skulle ske på samme høje akademiske niveau som ved



de teologiske fakulteter. Med understregningen af betydningen af det akademiske niveau var han enig med de øvrige initiativtagere. Det er baggrunden for, at MF og DBI har arbejdet målrettet for, at studenter med tilknytning til disse institutioner foretog videregående teologiske studier med henblik på at erhverve akademiske grader ved enten et offentligt anerkendt udenlandsk eller et dansk universitet.

Det var i NORV's studentertid og sekretærtid i KFS, at sekulariseringen for alvor kom til at præge kirkelivet i Danmark. Der blev gjort mange og forskelligartede forsøg på at tilrettelægge gudstjenester og kirkelige arrangementer, hvor man prøvede at nå samtidens mennesker med ændrede mødeformer, ny liturgi og ny musik og med at oversætte og formidle Bibelens budskab.

NORV havde i DKG og DKS mødt disse forskellige bestræbelser. Hans overordnede konklusion var meget kritisk. Han mente, at det bibelske budskab blev fortyndet og i nogle tilfælde forfalsket i disse forsøg. Han ville imødegå sekulariseringen ved at gå en principielt anden vej. Han ville tilbage til hele Bibelen som Guds myndige og autoritative ord. Bibelen skulle læses. Derfor skulle der udgives igangsættende bibellæseplaner. Bibelen skulle forkyndes. Derfor fik bibeltimer, bibelforedrag og bibelstudiearbejde en altdominerende plads, når NORV stod for programlægningen. NORV var bevidst om den forståelseskluft som sekulariseringen havde skabt. NORV mente principielt set, at kun Helligånden kunne bygge bro over den kløft. Det kunne ske ved, at Helligånden udrustede taleren/prædikanten med guddommelig kraft, så han talte i Guds kraft og ikke i egen kraft. For at det kunne ske, tillagde NORV bedemøder stor betydning. Han ønskede ideelt set et bedemøde forud for ethvert forkyndende møde.

Da den ældre NORV stiftede bekendtskab med Willow Creeks koncept for at nå kirkefremmede mennesker, var han straks kritisk. Hans afvisning var lige så skarp som hans afvisning af DKG og DKS en menneskealder tidligere. Flere af dem, han ellers samarbejdede med, mente, at man kunne få inspiration på flere måder af Willow Creeks koncept uden at købe alt i den teologiske pakke. NORV mente tværtimod, at Willow Creek repræsenterede en endnu større fare end den åbenbare fornægtelse og vranglære i Folkekirken. NORV var med hele sin indsats en teolog i sin tid.

3. Konklusion

NORV fremstod på flere måder som en solist. Men det er i denne afhandling påvist, at han gennem hele sit virke hentede inspiration fra og blev påvirket af internationale, stærke teologiske personligheder, der lige som han selv ønskede at arbejde på et klart bibelsk fundament. Hans liv blev en kamp for at finde og markere den bibelske vej mellem afvejene.

Udfordret af Det Teologiske Fakultets historisk-kritiske bibelsyn studerede NORV en række lutherske og reformerte teologer med et fundamentalistisk/ortodokst bibelsyn. Derved blev han overbevist om rigtigheden af det ortodokse bibelsyn. Dette syn prægede ham til hans død. I slutningen af 1960'erne blev han i bibelsynet påvirket af



ledere fra Missourisynodens højrefløj og Biblicum. Det medførte en ny og skærpet kritik af det konservative bibelsyn.

I sin ungdomskamp med spørgsmålet om han var ret omvendt, fandt han frelsesvished og trosfrimodighed ved at læse Rosenius. Senere i studiet læste han Luther. Luthers og Rosenius' markante tale om lov og evangelium blev hans teologiske grundforståelse hele livet.

Efter at have mødt IFES og dets formand Lloyd-Jones nedtonede NORV talen om bibel og bekendelse og understregede "Bibelen alene". I kirkesynet blev NORV påvirket af Lloyd-Jones' folkekirkekritiske og kongregationalistiske syn. Mens han i 1960'erne som Luther havde fastholdt den gamle syntese af kirke og folk (*corpus christianum*), kan man efter hans påvirkning fra Lloyd-Jones møde træk ved NORV's kirkesyn, som også er centrale i kirkesynet hos gendøberne eller reformationens venstrefløj. Det gælder især NORV's stadige understregning af betydningen af kirketugt.

Også i dåbssynet blev NORV påvirket af Lloyd-Jones, der i skarpe vendinger afviste genfødsel i dåben. Det samme gjorde O. Valen-Sendstad om end mindre markant. Påvirkningen fra dem medførte, at han forlod Asschenfeldt-Hansens syn og blev kritisk til Folkekirkens dåbsritual. Meget tyder på, at de kredse i LM, der også afviser genfødsel i dåben, tillige har påvirket NORV.

Som kirkeleder brugte NORV sin teologi til altid at søge bibelsk begrundelse for sine dispositioner. Ud fra Bibelens lære om lov og evangelium og om sakramenterne afviste han at samarbejde med Kristne Studerende. I mødet med Den Karismatiske Bevægelse understregede han, at den skulle vurderes i Bibelens lys. I bibelsynsdebatten fremførte han, at han i et og alt ønskede at følge "Bibelens syn på sig selv". Mens NORV i IFES helt undlod at kritisere personer, der markant gik ind for åndsdåb, og tillidsfuldt samarbejdede med dem, brugte han i mødet med Den Karismatiske Bevægelse netop sin teologi til at kritisere bevægelsen for dens lære om åndsdåb.

NORV's bogtitel *Vejen mellem afvejene* udtrykker hans manøvrering som kirkeleder. Når han frygtede udglidning, fokuserede han på de ting, hvor han var uenig. Når han derimod frygtede for at komme til at afvise det kristne fællesskab, blev han mindre dogmatisk og kunne tale om, at han følte et fællesskab. Det gjorde sig gældende i forhold til medlemskab af IFES, hvor han så bort fra teologiske uenigheder og rettede fokus mod de ting, hvor han og IFES var enige. Da han i KFS ønskede indført et ortodokst bibelsyn, der blev afvist af ledelsen, accepterede han et fortsat bredere bibelsyn for at fastholde fællesskabet. I forholdet til MF og Teologkredsen valgte han derimod et brud i forhold til det konservative bibelsyn for at undgå udglidning. Men senere arbejdede han på et samarbejde mellem MF og DBI af hensyn til det kristne fællesskab.

Når NORV blev ophavsmand til nye kirkelige initiativer, fulgte han ikke altid samme samarbejdsstrategi. Ved etableringen af KFS og Bibellæser-Ringen var han rummelig, idet han i begge tilfælde gav plads for det konservative bibelsyn. Ved udgivelsen af



pjecen *Kirkens Ja og Nej* var han derimod fra begyndelsen præget af frygt for udglidning. Samme frygt prægede ham ved etableringen af DBI i begyndelsen af 1970'erne, og han var derfor ekskluderende over for det konservative bibelsyn.

NORV's markante teologiske profil skabte især problemer ved de konsekvenser, han drog af sit standpunkt. I spørgsmålet om kvindelige præster sagde han ikke alene nej til ordningen, men afviste også at være til stede ved ordinationer, ligesom han afviste kvindelige prædikanter og kvindelige bestyrelsesmedlemmer. I forbindelse med dannelsen af DBI stod NORV i meget tæt kontakt med Biblicum og dets leder Seth Erlandsson. Da Erlandsson og andre fra Biblicum overtog Wisconsinssynodens lære, at man kun kunne have åndeligt fællesskab med dem, man var i kirkefællesskab med, reagerede NORV meget heftigt på den holdning og brød samarbejdet med Biblicum. Da KFS drøftede holdningen til den lutherske karismatik og Dansk Oase, gennemtvang NORV en skærpet kurs i forhold til det, KFS' øvrige ledelse havde lagt op til. NORV's skarpe og fastholdte afvisning af Willow Creek skabte også konflikt. Efter NORV's død er debatten om, i hvilken grad man kan lære af og få inspiration fra en bevægelse, man samtidig har betydelige teologiske indvendinger imod, blevet mere nuanceret.

NORV satte i hele sit voksenliv "retfærdiggørelse af tro" og "lov og evangelium" i centrum. Men også her drog han forskellige konsekvenser i forskellige faser i sit liv. I de første år efter oprettelsen af KFS stod han for en lutherdom, der betonedes bibel og bekendelse. Han forlod aldrig den lutherske bekendelse, men i mødet med IFES nedtonede han den. I mødet med Den Karismatiske Bevægelse inddrog han igen Luther med betoning af "synd og nåde" og "simul justus et peccator". Han kunne direkte tale om, at han så sit opgør med karismatikerne som en parallel til Luthers opgør med sværmerne.

Vi har set, at denne afhandlings tese, om at NORV arbejdede ud fra et dobbelt hensyn, er blevet bekræftet. I sin stillingtagen til andres teologiske positioner var han optaget af både at undgå teologisk udglidning og at fastholde det kristne fællesskab.

Ser vi på en række teologiske temaer som bibelsyn, betydningen af bibelbrug, retfærdiggørelse af tro, simul justus et peccator, helliggørelse, kirken som en bekendelseskirke, forholdet mellem det kirkelige embede og det almindelige præstedømme, betydningen af Ydre Mission, mente NORV, hvad substansen angår, det samme gennem hele livet. Dog er der enkelte undtagelser: Han fastholdt ikke genfødsel i dåben, han blev mere afvisende i brugen af kvindelige, uordinerede forkyndere. Endelig skete der en ændring i NORV's kirkesyn.

Det grundlæggende ved NORV var, at han, bortset fra ovennævnte undtagelser, havde de samme teologiske positioner gennem hele voksenlivet, men det, der skiftede gennem hans liv, var de konsekvenser, han drog af sin teologi i forskellige sammenhænge, som det er påvist gennem denne afhandlings forskellige temastudier.



4. Efterord

I afhandlingen har vi set, at NORV var entreprenør ved oprettelsen af flere kirkelige organisationer, der fortsat er virksomme og livskraftige. Vi har også set, at der i de enkelte organisationer har været nogle bærende grundpositioner som opfattelsen af Bibelen som Guds autoritative ord og understregningen af bibellæsningens og forkyndelsens store betydning for åndeligt liv og vækst, men også forskellige prioriteringer og teologiske nuanceforskelle og undertiden direkte uenigheder. Nogle inden for de organisationer, NORV har været med til at etablere, har fulgt og følger NORV's markante teologiske holdninger og vurderinger, mens andre, der har været engagerede i de samme organisationer, er mere nuancerede. Hvad enten man følger og argumenterer for meget markante teologiske holdninger, eller man tilslutter sig mere nuancerede teologiske meninger og vurderinger, er der en grundlæggende enighed om NORV's overordnede vision om at formidle Bibelens budskab til samtidens mennesker.

Som et bidrag til forskning af hvordan kirken i bred forstand arbejder og giver forskellige bud på relevant formidling af Bibelens budskab til mennesker, fremdrager min afhandling nogle af rødderne til og udviklingen i den teologiske og kirkelige højrefløjs præmisser for formidling. I forlængelse heraf kan det undersøges, hvordan præmisser og resultater forholder sig til hinanden, når det gælder formidling i bred forstand til børn, unge og voksne. Det gælder ikke blot for den teologiske højrefløj, men for hele det kirkelige spektrum, og det gælder, hvad enten man arbejder i en folkekirkelig sammenhæng eller i en valg- eller frimenighed.



XIV. English Summary

Introduction: It is the aim of this thesis to explore the roots of the ecclesiastical and theological right wing in Denmark. Not only was Niels Ove Rasmussen Vigilius (NORV) the driving force behind the establishment of KFS (Kristeligt Forbund for Studerende, [Christian Association of Students], member of IFES, International Fellowship of Evangelical Students). He was also the dynamo at the establishment of Bibellæser-Ringen (the Danish branch of the international Scripture Union) and DBI (Dansk Bibel-Institut [Danish Bible Institute]). Besides that he sat on the board of MF (Menighedsfakultetet [Lutheran School of Theology]) 1967-1969 and from 1971 to 1981 on the board of Landsforeningen til oprettelse af kristne friskoler m.m. (National Association for the Establishment of Christian Schools etc.).

In obituaries of NORV it was accentuated that not only had he influenced the theological development in KFS, but through his involvement in various contexts he had influenced the theological thinking on the church's right wing.

This is the reason why the problem statement of this thesis takes its starting point in NORV's three profile formulations from 1960 – 1. *On biblical ground.* 2. *On the ground of the Evangelical Lutheran Church.* 3. *The gospel at the centre* – with the intention of exploring NORV's theological thinking and work. NORV belonged to the kind of people who consider theological issues extremely important. An exploration of NORV's theological thinking and work does not just focus on what he wrote and published over the years; it is also an investigation of how as a spiritual leader he used his theology in various contexts, which strategy for cooperation he developed and which conflicts his sharp theological profile caused. I shall intend to find the sources of his distinctive theological universe and also try to establish whether NORV basically retained the same theological fundamental view all through the years.

On biblical ground: NORV met the historical-critical view of the Bible during lectures at the theological faculty and many discussions with Old Testament Professor Eduard Nielsen, who was also chairman of the Christian Student Movement in Copenhagen. This was to be determinative for him for the rest of his life, as he considered it his mission in life to fight it. NORV regarded the historical-critical view of the Bible as a lethal disease which slowly led to spiritual death in the church of Christ. The status of the Bible shifted from God's authoritative word to an ordinary book without power and life. Christianity was changed into mundane humanism. The fight against the historical-critical view of the Bible drove him to a strong commitment in the establishment of KFS, Bibellæser-Ringen, the preparations for MF and the establishment of DBI.

NORV's point of departure was that God has spoken. He did that through his prophets and apostles and his own son, Jesus Christ. With that position NORV concluded that the Bible was the Christian church's sole authority in all matters



concerning Christian belief and life. That the Bible throughout KFS's history has been the sole authority for Christian belief, doctrine and life appears from its statutes and other official documents.

NORV emphasized that all in the Bible was human and temporal, as it was written by men who did not write from mechanical dictation but used their skills and thoughts so that each biblical text carried the marks of the writer in question. At the same time NORV maintained that all in the Bible was divine, for the biblical writers were moved by the Holy Spirit and spoke what they received from God. In the 1950s and well into the 1960s, the central conflict for NORV was a faithful versus a critical attitude to the Bible. He was aware that for the Missouri Synod and American fundamentalism the doctrine of infallibility was a *conditio sine qua non* for biblical faithfulness, but he did not adopt this black and white thinking. Although he was personally convinced of the Bible's infallibility in all things, he also recognized the conservative view of the Bible as a legitimate interpretation of the Bible's testimony about itself. This was his position as general secretary of KFS.

Reformed theology and ecumenism: Towards on the one hand Kristne Studerende (the Reformed group of Christian Students) and the Reformed Bladfonden Emmaus and on the other hand IFES, NORV applied different parameters. With Kristne Studerende and Emmaus he assessed matters from a biblical Lutheran dogmatic basis and gave expression to a clear confessional Lutheran standpoint. With that starting point the conclusion became a "no" to cooperation in any shape. With IFES, NORV downgraded the Lutheran dogmatics and stressed that he "felt" a "strong spiritual unity", and in this fellowship he had "made many experiences", for which he was grateful. NORV entered the interdenominational cooperation in IFES with open eyes and gave the reason that IFES had "an unconditional recognition of the Bible's authority as sole and sufficient rule and guiding principle for Christian belief, doctrine and life". From the very beginning of KFS, NORV practised both a clear line that was loyal to Bible and Confession and a line that was open for interdenominational alliances.

It seems probable that NORV's strong rejection of cooperation with Kristne Studerende was primarily based on church political considerations, while membership of the IFES sprang from a conviction that KFS could receive spiritual inspiration from an inter-confessional cooperation on *biblical ground*.

On the ground of the Evangelical Lutheran Church. After the establishment of KFS, NORV stated that a purely formal assertion of the authority of the Bible as sole source and norm for Christian belief, doctrine and life was not in itself testimony to a right understanding of the gospel. He documented this with reference to church history and described how people with the same view of the Bible had arrived at different understandings of the Christian gospel. NORV believed that each generation had to test the Lutheran confession on the Scriptures. He had done that himself, and his



conclusion was that the Lutheran symbolic books clearly and unmistakably expressed the biblical doctrine of salvation by grace alone through faith in Christ alone. In consequence of that understanding of the Lutheran confession it was important for NORV to underline two things: that apart from the Bible an evangelical student work would have to build on the Evangelical Lutheran Church's confession, and that the Evangelical Lutheran Church was a confessional church with a clear confessional basis. He emphasized the importance of *Bible and confession*. When NORV was working for KFS membership of IFES and was influenced by Martyn Lloyd-Jones, he played down the concept of Bible and confession and gave the concept of Scripture alone a higher priority. At the same time his view of baptism was influenced by the Reformed church.

The Church's Yes and No: When the Church's Yes and No emerged in 1964, NORV was more critical of the movement than the leadership of LM (Luthersk Mission [Lutheran Mission]) was. He never quite believed that the movement had the necessary clarity in their view of the Bible to become a lasting influence in Danish church life.

The Bibel Reading Circle: NORV was intensely concerned with establishing Bibellæser-Ringen in order to encourage daily Bible-reading. To get the support of IM (The Church Association for the Inner Mission) and LM, NORV realized that Bibellæser-Ringen, in contrast to Scripture Union in other countries, would have to use only Lutheran writers and have only Lutherans in their leadership. The choice of people to write the Bible expositions presented NORV with the dilemma that Bibellæser-Ringen's publications would not be spread in IM unless he included some of IM's leaders, and yet he did not want the publications of Bibellæser-Ringen in any way to be marked by the view of the Bible underlying *Dansk Bibelværk for Menigheden* (*Danish Bible Commentary for the Church*). NORV accepted a compromise so that persons with a conservative view of the Bible were also included as writers, but in his capacity as editor of *Bibelnøglen* NORV was very careful that no viewpoint or no commentary critical of the Bible was put forward. NORV was especially nervous in case persons with a conservative view of the Bible should raise doubts about the message of the Old Testament.

Lutheran School of Theology: When in the latter half of the 1960s NORV's attitude to persons and organizations with a conservative view of the Bible was changing, the reason was not a new understanding of the Bible's message and teaching. The new thing was that his interpretation of the Bible became exclusive due to influence from O. Valen-Sendstad, the leading persons behind the establishment of the Swedish Institutum Biblicum, and the Missouri Synod's right wing. To begin with NORV formulated his new position to the conservative view of the Bible verbally without taking church political consequences.



Although NORV was a member of MF's first board, he never felt confident about its theological profile. In 1972, when he was invited to accept a post as teacher at the future MF, he wanted certain things clear right from the beginning as he feared in time to find himself teaching at an institution which might be paralyzed by internal disagreement over the view of the Bible. In order to ensure theological and ecclesiastical broadness at MF, there were some who wanted a faculty that included both Jørgen Glenthøj and NORV. But NORV's scepticism of Glenthøj's view of the Bible was so profound that he did not want to be his colleague at the same institution and thus become a sort of counterpart to him.

NORV was more confrontational and less willing to seek compromises in the MF situation than he had been with regard to KFS and Bibellæser-Ringen. This was not only because influence from Biblicum and the Missouri Synod had increased his scepticism with regard to the conservative view of the Bible, it was also due to his sceptical attitude to people from *Kirkens Ja og Nej* and *High Church* representatives, who exerted no small influence on MF's development. As MF's council of representatives refused to change MF's article on the view of the Bible in accordance with NORV's demands, he did not become a teacher at MF.

Danish Bible-Institute: During the discussions of the view of the Bible in DBI's forerunner Teologkredsen (a circle of theological students) the chief debaters were NORV and Kai Kjær-Hansen. Here NORV was more dismissive of the conservative view than ever, although he was debating with persons who were active in KFS and LM; some were even called as preachers in LM. The flexibility he had shown in KFS and Bibellæser-Ringen was gone. When DBI was established, NORV got the formulation of the view of the Bible that he wanted, but the price was a split in the circle of theologians, which had come out of KFS.

Although NORV on several occasions spoke very critically about the conservative view of the Bible and about individuals with a conservative view – and on two occasions caused a break over the question of an orthodox or a conservative view of the Bible – he never said that he could not have spiritual fellowship with persons with a conservative view. All through the years he used preachers with a conservative view of the Bible.

After NORV had established DBI with an orthodox view of the Bible, *he feared self-imposed isolation*. Therefore in an article in *Kristeligt Dagblad* (*Christian Newspaper*) and especially in a strong letter to DBI's board he began to signal a certain willingness to cooperation with MF. This created some insecurity on the right wing of DBI's board, who feared that this line might lead to a slide. NORV insisted on the slender line of cooperation even though it resulted in a break with DBI's right wing, which meant that some either resigned from the board or were pacified. This was the beginning of a process that led to formalized cooperation with MF, even if the negotiations showed some obstacles which had to be overcome.



International Council of Christian Churches and Biblicum: NORV had already in the 1960s distanced himself from an organization which had an even more right-wing profile than himself, namely the International Council of Christian Churches, whose Scandinavian branch was Nordens Evangeliske Råd (Nordic Evangelical Council). NORV agreed in principle with their view of the Bible but held that the organization with its crusade against Communism drew conclusions which had no biblical backing. The Danish representatives in Nordens Evangeliske Råd were Frits Larsen, Frode Thorngreen and Oskar Børlos Jensen, who from the very beginning had supported KFS whole-heartedly. Again NORV demonstrated that his personal conviction was more important than his consideration for persons. Owing to NORV's rejection, Nordens Evangeliske Råd never got to play a part in Denmark.

In connection with the break in Teologkredsen and the establishment of DBI, NORV was in continuous contact with Seth Erlandsson, who had urged him to maintain a very clear profile in the question of the view of the Bible. In the first years Erlandsson was often asked to lecture at DBI. But when NORV realized that Erlandsson as a condition for practising Christian fellowship demanded full theological agreement – even in non-fundamental theological matters – he refused to cooperate with Erlandsson on the ground that Erlandsson by insisting on his theological terms had already broken the cooperation himself.

When NORV cooperated with Erlandsson, his focus was on clarity in dogmatic questions, which meant a rejection of the conservative view of the Bible. When a few years later he broke off cooperation with Erlandsson, his focus was on maintaining Christian fellowship with Christians he dogmatically speaking was not in complete agreement with.

Pentecostal charismaticism: When NORV first analysed the charismatic revival, he declared that it would be foolish and contrary to facts to deny that God had led several persons to true conversion and faith in Christ through the charismatic revival. Furthermore that many had experienced a personal spiritual renewal and that Christ had been glorified for many through this. Sick people had been healed in an inexplicable and wonderful way, drug addicts and slaves of pornography had been set free and redeemed from the tyranny of drug addiction and sexualism. Many charismatics were characterized by joy. They radiated vitality and dynamic. They gave the impression of being whole-hearted and fearless in their testimony and service. But when NORV drew the conclusions of his investigation, it was a marked rejection, and he pointed out that the charismatic movement led to indifference to doctrine, which again led to indifference to truth, and the end result was pure truth relativism, a total Babylonian dissolution and confusion where it was no longer possible to tell the difference between black and white, and no one could tell what was born of the flesh and what was born of the Spirit, what was an outpouring of the Spirit from heaven and



what was an outpouring of a spirit from Hell's abyss and wells. In that situation the way had been prepared and the gates would be wide open for the seducer of all mankind: Antichrist personified.

Lutheran charismaticism: In his many comments on the charismatic movement NORV time and again emphasized that churches as well as individuals needed the renewing power and equipment of the Holy Spirit. NORV even had positive isolated statements especially about the Lutheran charismaticism. But his conclusion was almost always a distinct warning against the charismatic movement as such. Nowhere was NORV so strongly influenced by Lutheran theology as in the confrontation with the charismatic movement. Luther's focus on *law and gospel* and his emphasis on *simul justus et peccator* were at the centre of NORV's sharp criticism. On several occasions he referred to Luther's confrontation with the zealots in his days. More than once NORV used Luther's marked criticism of the zealots, who kept saying that they wanted to follow the Bible alone, while they really turned the gospel into law. His point was that both the *Pentecostal charismatics' talk of baptism with the Spirit* and the later *Lutheran charismatics' talk of an experience of the Spirit* in reality turned the gospel into law, which might end with people being brought into spiritual bondage.

NORV's criticism of the Pentecostal charismaticism in the early 1970s called for self-reflection and contributed to the emergence in Denmark of a charismatic renewal that wanted to have a Lutheran basis. But NORV never recognized a fundamental difference between the Pentecostal and the Lutheran versions of charismaticism. Some followed NORV's assessment, but in later years an increasing number have found it too undifferentiated.

Established church – free church: From the end of the 1960s, NORV lost faith in the established church, which specifically meant that in the 1970s he did not want to take part in ordination services, nor could he recommend theological students at DBI to seek a post as pastor in the established church. This attitude caused a crisis at DBI, for it was the board's wish that DBI, like MF in Aarhus, should train pastors for the established church. Yet the board maintained that it was legitimate to aim at establishing Lutheran free churches.

Whereas NORV was extremely active when KFS, Bibellæser-Ringen and DBI were established, he seemed irresolute when it came to the established church. He was a member of a church where for more than 30 years he had repeated, with inspiration from Lloyd-Jones, the same views critical of the established church – without drawing any conclusion. He more or less stopped involving himself actively in the established church and was thus prevented from using the missional opportunities, but he did not take the practical consequence of his verbal criticism of the church; he did not resign his membership and he neither established a church nor joined one of the new free churches or, for that matter, the Evangelical Lutheran Free Church. He publicly



criticized his own fickleness in the established church issue but nevertheless continued his own indecisiveness. This feebleness is one of the most enigmatic features about NORV's otherwise firm character. He loved the Evangelical Lutheran Church's liturgy and the classic core hymns in the hymnbook. I think he also saw some importance in the union of state and church, which the established church is an expression of. But for dogmatic reasons and for fear of theological weakening he refused to be an active player in the established church. And yet he repeatedly expressed his scepticism of the new free churches. He feared it would lead to the abandonment of liturgy and self-imposed isolationism in relation to other believers.

Summary and conclusion: In all the years NORV's view of the Bible was orthodox, but his attitude to the conservative view of the Bible was fluctuating. When he feared theological weakening, he was closed and exclusive. When he wanted to underline the Christian fellowship, he was open and inclusive.

When NORV established KFS, he was clearly Lutheran in his church view and underlined the importance of building on Bible and Confession. But he soon developed what he called a *biblical ecumenism*, which was inspired by Evangelical Alliance and evangelical movements like Scripture Union and IFES. He never abandoned this evangelical ecumenism. It was characterized by *a distinct view of the Bible* and by *Christ-centred preaching*, in which the cross and the atonement were absolutely central. With his view of the Bible and the Christ-centred preaching as his basis he confronted the charismatic movement as well as Willow Creek. It was from the same doctrinally conscious biblical ecumenism he confronted the consistent Lutheran confessionalism which Seth Erlandsson from Biblicum represented.

NORV was neither an orthodox Lutheran, as the Missouri Synod, nor a traditional evangelical. And he could not rest in reliance on the voluntary organizations within the established church, which characterized such figures as C.O. Rosenius and Carl Fr. Wisløff. NORV became lonely with his own profile. He spoke strongly about born-again and truly believing Christians. The fellowship among them was central for his church thinking. This idea of born-again and truly believing Christians was closely tied up with a strong awareness of Bible and doctrine, which again was characterized by an orthodox view of the Bible and a Lutheran doctrine of justification and sanctification for which the pivotal point was *simul justus and peccator*. NORV ended as a Bible and doctrinally conscious Christ-ecumenist.



XV. Bibliografi

A. Upublicerede kilder

1. Arkivsamlinger

- a. DBI's arkiv består af 46 æsker. Forkortet: DBI-arkiv. Findes på DBI's sekretariat.
- b. KFS' arkiv består af 187 æsker. Forkortet KFS-arkiv. Findes på KFS' sekretariat.
- c. Bibellæser-Ringens arkiv findes på fhv. formand, fhv. MF H. Christensens bopæl.
Forkortet Bibellæser-Ringen-arkiv.
- d. LM-arkiv. Industrivænget 40, 3400 Hillerød.
- e. Arkiv om MF i de første år. Forkortet MF-arkiv. Arkivet består af NORV's og Kofod-Svendsens privatarkiv om MF i de første år. Findes på FKS' bopæl.
- f. A. Højlands privatarkiv om MF er velvilligt stillet til rådighed af Højlands enke B. Højlund.
- g. L. Jensens privatarkiv. Materiale om Missourisynoden er velvilligt stillet til rådighed.
- h. E. Nielsens privatarkiv. Nielsens foredragsmanuskripter fra perioden omkring KFS' begyndelse er velvilligt stillet til rådighed.
- i. F. Aa. Rønnes privatarkiv. Indeholder Rønnes morfars ingeniør O.R. Jensens arkivalier (programmer, brochurer, nyhedsbreve m.m.) fra hans deltagelse i Nordisk Evangelisk Råds arbejde, som velvilligt er stillet til rådighed.
- j. B.R. Schmidts privatarkiv. Det er velvilligt stillet til rådighed.
- k. Fraternitas Corporis Christis protokol, der befinder sig hos sognepræst Peter Østerby-Jørgensen, 7950 Erslev.
- l. Protokol Akademisk Missionskreds fra 1930 til 1934 (AM-protokol). Protokollen indeholder desuden programmer og enkelte breve. Findes KFS-arkiv æske 003.
- m. FKS-privatarkiv.



2. Enkeltpersoners redegørelser

- Andersen, B.H.** 2009: *Redegørelse om NORV's første studieår*. FKS-privatarkiv.
- Andersen, B.H.** 2011: *Bibelens syn på sig selv med særligt henblik på Bibelens autoritet og ufejlbarlighed*. FKS-privatarkiv.
- Andersen, L.** 2009: *Notat om min relation til NORV og til hans teologiske arv*. FKS-privatarkiv.
- Andersen, O.** 2011: 1992-1995: *Oprettelsen af Frederikssund Frimenighed*. FKS-privatarkiv.
- Andreassen, S.** 1990: *Danmarks Kristelige Gymnasiastbevægelses historie indtil 1979*. Hovedfag Kirkehistorie. Rigsarkivet under DKG arkivnr. 10544. Under dette nummer findes også DKG's landsudvalgs mødereferater og forhandlingsprotokoller.
- Behrens, C.P.** 2010: *Mit første møde med Credo-kredsen på Studentergården*. FKS-privatarkiv.
- Christensen, J.O.** 2011: *"Bibelens ufejlbarlighed" – ni år efter NORV's død*. FKS-privatarkiv.
- Christensen, J.O.** 1983: *Vilhelm Becks bibelsyn og bibelbrug*. Emneopgave i kirkehistorie. Det teologiske Fakultet, Københavns Universitet 31. jan. 1983. FKS-privatarkiv.
- Eriksen, J.** 2009: *Redegørelse om bibelsynet i IM og NORV's kirkesyn*. FKS-privatarkiv.
- Frøkjær-Jensen, H. og F.** 2006. *Redegørelse 06.10.2006 om KFS' forhistorie*. FKS-privatarkiv.
- Frøkjær-Jensen, F.** 2009: *Information om NORV 1960-up* i mail 13.01.2009. FKS-privatarkiv.
- Giertz, B.** 1958; *23 teser om skriften, kvinden og præsteembedet*, Udarbejdet på opfordring af bispemødet som et led i dets interne overvejelser. FKS-privatarkiv.
- Højlund, A.** 2011: *Bibelen*. FKS-privatarkiv
- Højlund, B.** 2009: *Redegørelse om tilblivelsen af MF's bibelsynsparagraf*. FKS-privatarkiv.
- Jacobsen, F.** 2006: *Redegørelse 08.05.2006+17.05.2006+09.02.2007 om tiltag før KFS m.m.* FKS-privatarkiv.
- Jensen, M. et al.** 1989: *Åndelig Fornyelse & Luthersk Teologi*. FKS-privatarkiv.
- Kjær-Hansen, K.** 1973: *Bibelsyn – bibelbrug*. FKS-privatarkiv.
- Kjær-Hansen, K.** 2013: *DBI's forhistorie og teologkredsen*. FKS-privatarkiv.
- Kofoed, J.B.** 2011: *Bibelsyn*. FKS-privatarkiv.
- Kobbersmed-Nielsen, N.J.** 1980: *Johann Gerhards lære om Den Hellige Skrift*. Lille emnekreds i dogmatik. Aarhus Universitet. FKS-privatarkiv.
- Kronborg, A.** 2010: *Credo-kredsen*. FKS-privatarkiv.
- Kronborg, E.** (NORV's søster) 2006: *En beskrivelse af mit barndomshjem*, dec. 2006. FKS-privatarkiv.
- Kruse, L.** 2006: *KFS' tidlige Århus start*. FKS-privatarkiv.



- Legarth, P.** 2011: *Et konservativt bibelsyn*. FKS-privatarkiv
- Madsen, P.** 1967: *Kristent Fællesskab – en redegørelse*. FKS-privatarkiv.
- Madsen, P.** 2006: *En redegørelse*. FKS-privatarkiv.
- Nielsen, E.** 21.03.1956: *Lidt om det Gamle Testamente* (foredragsmanuskript). Nielsens privatarkiv.
- Nielsen, E.** 23.09.1957: *Nye perspektiver i den gammeltestamentlige forskning* (foredragsmanuskript). Nielsens privatarkiv.
- Nielsen, E.** 03.01.1958: *Hvad skal vi med Det gamle Testamente* (foredragsmanuskript). Nielsens privatarkiv.
- Nielsen, E.** 20.02.1958: *Bibelens verden og vor* (foredragsmanuskript). Nielsens privatarkiv.
- Nielsen, E.** 07.03.1958: *Det Gamle Testamente og forkyndelsen* (foredragsmanuskript). Nielsens privatarkiv.
- Nielsen, L.** 2013: *Notat om Bladfonden Emmaus*, Lloyd-Jones og Poul Madsen. FKS-privatarkiv.
- NORV** 1960: KFS. *Studenterarbejdet på bibelsk grund*. KFS-arkiv æske 001.
- NORV** 1963: *"Fundamentalismen" og Guds ord*. KFS-arkiv æske 002. Blev under titlen *"Fundamentalismen" – kætteri eller ortodoksi* publiceret i *Budskabet* 5/1967.
- NORV** 1980: *Kvindens plads i menigheden*. Manuskript til foredrag holdt på prædikantmøde i ELM 08.11.1980. DBI-arkiv æske 31.
- NORV** 1988: *Lad jer fylde af Ånden!* Oplæg LM's Rådsmøde, Virksund 29.04.1988. LM-arkiv.
- NORV**: *Brev til Poul Madsen*, 26.11.1990. FKS-privatarkiv.
- NORV** udateret: *Hvad lærer Guds ord om skilsmisse og indgåelse af nyt ægteskab*. DBI-arkiv æske 29.
- Okkels, H.O.** 2009: *Samtale med NORV*. FKS-privatarkiv.
- Olsen, P. et al.** 2005: *LM og Willow Creek Community Church*. Udvalgsrapport. FKS-privatarkiv.
- Olsen, P.** 2011: *NORV's bibelsyn. – Er dette syn på Guds åbenbaring korrekt og tilstrækkeligt?* FKS-privatarkiv.
- Olsen, P.** 2012. *Bibelens syn på sig selv. En præsentation af DBI's bibelsyn gennem 40 år*. DBI d.11.10.2012. FKS-privatarkiv.
- Pedersen, H.** 1933: *Uddrag af mine erindringer fra opholdet på menighedsfakultetet i Oslo efterårssemestret 1933*. Højlund-privatarkiv.
- Preus, D.** 1999: *The Lutheran Church-Missouri Synod Holiday from History*. Jensen-privatarkiv.
- Rønne, F.Aa.** 2012: *Nej til fundamentalisme – Ja til bibeltroskab*. DBI's 40 års jubilæum 11.10.2012. FKS-privatarkiv.
- Schmidt, B.R.** 1988: *"Replik til NORV": Lad jer fylde af Ånden*. LM-arkiv.
- Sejergaard, J.** 2009: *Redegørelse om bibelsynet i IM* 12.01.2009. FKS-privatarkiv.
- Sejergaard, J.** 2011: *Hvad NORV's bibelsyn har betydet for mig*. FKS- privatarkiv.



- Studsgård, A.** 1965: *Kirkens Ja og Nej*. Nyborg-mødet 19.-20. april 1965. Stencilering og duplikering: A. Studsgård, Lyngby. FKS-privatarkiv.
- Sørensen, T.** 1952: *Questionnaire 847/3/52*. Information from national movements. The student christian movement of Denmark. KFS-arkiv æske 105.
- The Lutheran Church Missouri Synod** 1973/2000: *A Statement of Scriptural and Confessional Principles*. Jensen-privatarkiv.
- Vang, C.** 2012: *Bibelen som Guds ord – det ortodokse bibelsyn*. FKS-privatarkiv.

B. Publicerede kilder af NORV

- NORV** havde gennem årene adskillige kronikker, debatindlæg og interviews i KD.
- NORV** 17.01.1965: *Optakt til kirkestrid i Danmark?* Kronik om *Kirkens Ja og Nej, For Fattig og Rik*, Norge.
- NORV** 1966: *Men jeg kan ikke tro*. Lohses Forlag, København.
- NORV** 5/1968: Anmeldelse af Erling Utnem *Bibeltroskab i dag*. Båndet.
- NORV** 1/1969: "Evangeliet og/eller socialt-politisk engagement". *Pro-Fide*.
- NORV** 6/1969+1/1970+2/1970: "Hvordan praktisere bibelsk økumenik?". *Budskabet*.
- NORV** 6/1970: "Forhærdelse – fornyelse – forførelse?". *Pro-Fide*.
- NORV** 1971: *Den karismatiske vækkelse – pinse på ny?* DLF, Hillerød.
- NORV** 1974: *Åbenbaringstro eller sværmeri?* DLF, Hillerød
- NORV** 1974: "Guds faste grundvold står urokket" i NORV (red.): *Guds ord er levende*: 46-72. DBI, København.
- NORV** 1/1977: "Mose lov – hvad forpligter?". *Pro-Fide*.
- NORV** 1978a: *Kristendomskundskab eller kristendomskritik. Den historisk-kritiske metode – kritisk belyst*. DBI, København.
- NORV** 1978b: "Bibelens syn på seg selv" i Hunnestad, S. et al. (red.): *På Ordets grunn. Festskrift til professor dr. theol. Carl Fr. Wisløff*: 32-47. Luther Forlag, Oslo.
- NORV** 1979a: *C.O. Rosenius. Guds udvalgte redskab*. ELM, Rønne.
- NORV** 1979b: *Bibelens syn på sig selv*. DBI, København.
- NORV** 1981: *Vejen mellem afvejene*. DBI, København.
- NORV** 3/1981: "Striden om kvindelige præster". *DBI-information*.
- NORV** 10/1982: "DBI's eksistensberettigelse". *DBI-information*.
- NORV** 1984: "Teologi ud fra troens forudsætninger" og "Dogmatik" i Andersen, B.H. et al. (red.): *Hvad er teologi – om at læse teologi*: 22-37.57-69. DBI, København.
- NORV** 7/1984: "Indtryk fra et USA-ophold". *DBI-information*.
- NORV** 3/1984: "Kampen mellem modernismen og kristen tro", *Nemalah*, København.
- NORV** 1989: *Ægteskabet i Bibelens lys* www.lysetoglivet.dk / prædikener /serie 1.
- NORV** 1991: *Hvad er vort budskab?* DBI, København.
- NORV** 4/1993: Fra dansk kirkeliv III: "Dansk Oase-bevægelse". *Fast Grunn*.
- NORV** 4/1993: "Anmeldelse af Teologi for kirken, MF's 25-års jubilæumsfestskrift". *Ichthys*, Århus.



NORV 4/1994: "Vore dages søgen efter ny åndserfaring i lyset af den reformatoriske lære om Helligånden". *Nemalah*, København.

NORV 1996: "Den folkekirkelige situation – hvor går vejen frem?" i Munk, C. et al. (red.): *Missionsfolk og folkekirke*: 9-46. DLF, Hillerød.

NORV 1997: "Bibelens syn på sig selv" i Bartholdy, H. et al.: *Skrift og åbenbaring*: 36-49. Credo Forlag, København.

NORV 3.-4./1997: "Om Guds udvælgelse og spædbørns dåb, tro og genfødsel ifølge Johannes Brenz". *Nemalah*, København.

NORV 1998: "Vejen frem for Jesu Kristi kirke i vort folk" i Højlund, A. et al. (red.): *De kirkelige konsekvenser af folkekirkens læremæssige krise*: 54-76. Forlaget Kolon, Århus.

NORV 2002: "Postmodernismens udfordringer – og den kristne tro". *Nemalah*, København.

C. Publicerede kilder og litteratur

Aagaard, P. 1959: "Glimt af dansk kirkeliv" i Møller, O. et al. (red.): *Dansk Kirkeliv 1959*: 18-37. Forlaget Aros, Århus.

Aagaard, P. 1960: "Glimt af dansk kirkeliv" i Møller, O. et al. (red.): *Dansk Kirkeliv 1960*: 54-75. Forlaget Aros, Århus.

Aagaard, P. 1962: "Glimt af dansk kirkeliv i 1962" i Jakobsen, S.E. (red.): *Dansk Kirkeliv 1962*: 92-109. Forlaget Aros, Århus.

Aalen, L. 1966: *Ord og Sakrament*. Universitetsforlaget, Kristiansand

Aalen, S., Schlink, E., Jørgensen, T. 1974: *Akter fra dåbssagen. Hvad er dåben? Giver der "hindringer" for dåb?* Frimodts forlag, Fredericia.

Aarflot, A. 1966: "Skriftsynet i norsk lekmannstradisjon i det 19. århundre" i Øystese, O. (red.): *Bibelsyn og Bibelgransking*: 231-261. Nomi Forlag, Stavanger.

Agger, E. 2003: "Bruddet med Indre Mission i 1978" i Nielsen, M. (red.): *Bevægelse i tiden*: 40-49. Unitas Forlag, København.

Alshauge, E. et al. 1964: *Kirkens Ja og Nej*. I kommission: J. Frimodts Forlag, København.

Alshauge, E. et al. 1981: *129 salmer. Tillæg til Den Danske Salmebog*. I hovedkommission. Lohses Forlag, Fredericia.

Ambrosen, T. et al. 2000: *En ny menighed. En ny mulighed*. Eget forlag, København.

Andersen, B.H. 1998: "Calmeyergatelinjen i dansk kirkeliv i 1990'erne" i Højlund, A. et al. (red.): *De kirkelige konsekvenser af folkekirkens læremæssige krise*: 29-53. Forlaget Kolon, Århus.

Andersen, B.H. 2001: "NORV – 70 år" i Jensen, L. et al. (red.): *Teologi med hjertet. Festskrift til NORV*: 11-24. DBI, København.

Andersen, B.H. 2009: "Om Jesu autoritet, apostlenes tradition og Lukas' tobindsværk" i Andersen, B.H. et al. (red.): *Troen, teksten og konteksten*: 141-163. LogosMedia, Hillerød.



- Andersen, F.** 2018 (oversætter): *De evangelisk-lutherske Bekendelsesskrifter. Konkordiebogen*. Lutherdansk.dk; Books on Demand GmbH, København.
- Andersen, L.** 1988: *Kære karismatiske venner*. Lohses Forlag, Fredericia.
- Andersen, L.** 2006: "Med korset som centrum og en horisont på 360 grader", Kiilerich, S.(red.): *Kend Jesus – gør Jesus kendt*: 74-85. Credo Forlag, København.
- Andersen, T. et al.** 1997: *Frivilligt socialt arbejde i fremtidens velfærdssamfund*. Socialministeriet, København.
- Andersen, Ø.** 1958: *Grunnsannheter til frelse. Romerbrevet kapitel 1-8*. Gry Forlag, Oslo.
- Anti-diabolos.** 1867 (pseudonym for C. Møller): *Er Daabspagten Veien til Himlen eller er Kristus Veien?* Th. Michaelsen & Tillge, Kjøbenhavn.
- Appel, C. og Fink-Jensen, M.L.** 2013: "Da læreren holdt skole. Tiden før 1780" i Appel, C. og Coninck-Smith, N. (red.): *Dansk Skolehistorie 1*. Aarhus Universitetsforlag.
- Asschenfeldt-Hansen, C. u.å.:** *Kirkehistorie for Menigheden II*, Forlag ikke oplyst.
- Asschenfeldt-Hansen, C.** 1919-1924 [1894-1905]: *Fra Guldgruben*. I-VIII. Lohses Forlag, København.
- Atherstone, A.; Jones, D. and Kay, W.** 2011: "Lloyd-Jones and the charismatic controversy", Atherstone, A. & Jones, D. (edited by): *Engaging with Martyn Lloyd-Jones*: 114-155. Apollos, Nottingham.
- Austad, T.** 1982: "Skriftens autoritet", Austad, T. (red.) *Bibelen og teologien*: 160-185. Luther Forlag, Oslo.
- Bach-Nielsen, C. & Schjørring, J.H.** 2012: *Kirkens historie. Bind 2*. Hans Reitzels Forlag, København.
- Bak-Pedersen, K.** 1997: "Kristelig Lægeforening og Medicinerkredsene", Grønbæk, J.D. et al. (red.): *Kristelig Lægeforening i Danmark 1897-1997*: 40-49. Skive.
- Balling, J.** 2001: "Danmark i befrielsesåret 1945-46" i Schjørring, J.H. (red.): *Nordiske folkekirker i opbrud*: 89-95. Aarhus Universitetsforlag.
- Barclay, O.** 1997: *Evangelicalism in Britain 1935-1995*. IVP, Leicester.
- Barclay, O. and Horn, R.** 2002: *From Cambridge to the World*. IVP, Leicester.
- Barr, J.** 1977: *Fundamentalism*. SCM Press, London.
- Barsøe, P.** 1949: "Om synet på kulturen" i Gjesing-Pedersen: *Kirkeligt Centrum 1899-1949*: 170-179. G.E.C. Gads Forlag, København.
- Bartholdy, C.** 1951: "Bibelens autoritet og brug" i Baun, C. et al. (red.): *Bibelsyn*: 262-275. Nyt Nordisk Forlag, Kjøbenhavn.
- Bartholdy, C.** 1962: "Hallesby og utlandet", Ole Hallesby. *En høvding i Guds rike*: 184-185. Lutherstiftelsen, Oslo.
- Bartholdy, G.** 1959: "Mit bibelsyn", *Bøgernes bog. Tre artikler om bibelsyn*. Ordet og Israel, København.
- Beale, D.** 1986: *In Pursuit of Purity. American Fundamentalism since 1850*. Unusual Publications, South Carolina.



- Beale, G.K.** 2008: *The Erosion of Inerrancy in Evangelicalism*. Crossway Books, Wheaton, Illinois.
- Bebbington, D.W.** 2002 [1989]: *Evangelicalism in modern Britain*. Routledge, London.
- Beck, V.** 1902: *Min konfirmandforberedelse*. IM, København.
- Behrens, C.P.** 2009: *En flig af nådens trone*. Lohse, Fredericia.
- Benedsgaard, A.** 2013: "Lokal Kirkeudvikling – en ny måde at være folkekirke på" i Bjerring-Nielsen, B. et al. (red.): *Den mangfoldige kirke*: 97-109. Ny Mission nr. 24, Dansk Missionsråd.
- Bennett, D.** 1972: *Klockan nio på morgonen*, Den kristna Bokringen, Örebro.
- Bennetzen, E.** (red.) 1972: *Kyrie et Gloria. Til Jørgen Glenthøj på halvtredsårsdagen 29. november 1972*. Theologkredsen.
- Berentsen, J.-M.** et al. 1994: *Missiologi i dag*. Universitetsforlaget Oslo.
- Berg, A.** 1967: *Vi er alle præster*. DLF, Hillerød.
- Beyerhaus, P.; Nordlander, A.; Rasmussen, L.; Wisløff, C.F.** 1975: *Hvad er frelse?* Lohses Forlag, Fredericia.
- Bjerg, Svend** 1995: *Århusteologerne. P.G. Lindhardt. K.E. Løgstrup. Regin Prenter og Johannes Sløk*. Lindhardt og Ringhof, Viborg.
- Bjerno, Aa.** 1984: "Spredte glimt fra de hundrede år", Sørensen, F.(red.): *Evangelisk Alliance i Danmark 100 år*: 3-14. Håstrup.
- Bloch-Hoell, N.** 1956: *Pinsebevegelsen*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Boe, E.** 1999: *A study in the theology of Carl Fr. Wisløff with particular focus on faith and the means of grace in the bestowal of salvation. A Dissertation*. St. Louis, Missouri.
- Borgenstierna, G.** et al. 1970: *Biskopsmötets Bibelkommission. Bibelsyn och bibelbruk*. Håkan Ohlssons Förlag, Lund.
- Bojsen, H.** 2008: "Fornyelsen i Silkeborg Kirke" Hansen, B.D. (red.): *Karismatisk fornyelse i Danmark*: 57-62. ProRex Forlag, Aarhus.
- Boysen, S.** 1975: "Hvad er 'den karismatiske bevægelse'" Pedersen, S. og Tågholt, K. (red.): *Dansk Kirkeliv 1975-76*: 56-67. Forlaget Aros, Århus.
- Boysen, S.** 1976: "Alt regner jeg for tab", "Forsvar for et håb", "Så vi glade vandre" i Boysen, S. et al. (red.): *Ild. Åndelig fornyelse*: 9-12.20-24.60-71. Pionerforlaget, Herning.
- Boysen, S.** 1979: *Kristenheden i karismatisk opbrud*. Forlaget Aros, Århus.
- Boysen, S.** 1980: "Ild fænger!", "Kobberslangen", "Helligåndens gerning", "Guds 'ja' i Kristus" i Boysen, S. et al. (red.): *Ild fænger*: 10.41-44.80-91.120-135. Forlaget Scandinavia, København.
- Bramming, T.** 1993: *Tidehvervs historie*. Forlaget Anis, Frederiksberg.
- Brink, A.** et al. 1984: *Sækularisering i Danmark*. Forlaget Anis, Århus.
- Bromiley, G.** 1959: "The church doctrine of inspiration", C. Henry (red.): *Revelation and the Bible*: 205-217, Tyndale, London.



- Brown, L.** 2007: *Shining Like Stars*. IVP, Nottingham.
- Brunner, P.** 1961: "Om kvinners adgang til hyrde- og læreembedet" Aalen, L. (red.): *Kvinnelige prester – hvorfor ikke?*: 148-210. Forlaget Land og Kirke, Oslo.
- Bukdahl, J.K.** 1980: "Fra vækkelsesreligiøsitet til ...? Hovedtræk i dansk teologi siden 1920" i Lindhardt, J. (red.): *Frihed og frigørelse*: 141-155. Forlaget Aros, Aarhus.
- Bundgaard, N.** 1935: *Det Danske Missionsselskabs historie*. Udgivet af DMS. I kommission hos Lohse, København.
- Bürki, H.** 1975: *Essentials*. IFES, London.
- Bækgaard, H.O. et al.** (red). 2007: *Kvinder på Herrens mark*. Hovedland, Århus.
- Calvin, J.** 1552 [1542]: "La forme des prieres et chantz ecclésiastiques", Barth, P. og Scheuner, D. (udg.): *Joannis Calvini: Opera selecta* vol.II:11ff.
- Calvin, J.** 2011 [1559]: *Institutes of the Christian Religion*. Hendrickson, Massachusetts.
- Catherwood, C.** 1985: *Five evangelical Leaders*. Harold Shaw, Illinois.
- Christensen, J.O.** 1999: *Kristen mellem kaos og tryghed*. DLF, Hillerød.
- Christensen, J.O.** 2006: "Med en elastiks afstand til trenden", Kiilerich, S.(red.): *Kend Jesus – gør Jesus kendt*: 60-73. Credo Forlag, København.
- Christensen, J.O.** 2013: "De nye menigheder. Nogle bemærkninger fra en velvillig iagttager". Bjerring-Nielsen, B. (red.): *Den mangfoldige kirke*:187-192. Ny Mission nr. 24, Dansk Missionsråd.
- Christensen, S.** 1976: "Dåb og håndspåbyggelse" i Boysen, S. et al: *Ild. Åndelig fornyelse*: 49-57. Pionerforlaget, Herning.
- Christensen, S.** 2008. "Dansk Oase" i Hansen, B.D. (red.): *Karismatisk fornyelse*: 127-146. ProRex Forlag, Aarhus.
- Christensen, T. Göransson, S.** 1969-1976: *Kyrkohistoria* 1+2+3, Svenska Bokförlaget, Stockholm.
- Christenson, L.** 1976: *Den karismatiske fornyelse og luthersk tradition*. Forlaget Scandinavia.
- Christenson, L.** (editor). 1987: *Welcome Holy Spirit*. Augsburg, Minneapolis.
- Christiansen, J.L. et al.** 2005: *I begyndelsen var menigheden*. Studentermenigheden i Århus.
- Dahl, Kjell-Petter** 2005: *Nådegaver i funktion*, Credo Forlag, København.
- Dahlmann, K.** "Århus Valgmenighed" i Hansen, B.D. (red.): *Karismatisk fornyelse*:147-162. ProRex Forlag, Aarhus.
- Danell, G.A.; Erlandsson, S.; Hedegård, D.** 1971a: *Det står skrivet*. Kyrkliga Förbundets Bokförlag, Göteborg.
- Danell, G.A.** 1971b: "Vad saken gäller – bibelsynen" og "Bibelns fakta och frälsningen" *Svensk Pastoraltidskrift* 44/1971: 816-819 og 48/1971: 896-898.
- Danell, G.A.** 1971c: "Bibelns auktoritet" i Erlandsson, S. (red.): *Ditt ord är sanning*:25-43. Stiftelsen Biblicum, Uppsala.
- Eaton, M.** 1989: *Baptism with the Spirit*. IVP, Leicester.



- Edwardsen, A.** 1974: *Meg har Gud vist*. Logos Forlag, Kvinesdal.
- Edwardsen, A.** 1975 [1965]: *Åndens dåp – Åndens gaver*. Logos, Kvinesdal.
- Elderen, M.** 1996: *En introduktion til Kirkernes Verdensråd*, Det økumeniske Fællesråd, København.
- Engberg, G.** 1928: *Den kristelige ungdomsbevægelse*. De Unges Forlag, Aarhus.
- Engberg, G.** 1944: *KFUM gennem 100 aar*. København.
- Engelsviken, T. og Hanssen, O.C. og Sannes, K.O.** 1981a: *Den Hellige Ånd i kirkens liv*. Luther Forlag, Oslo.
- Engelsviken, T.** 1981b: *The Gift of the Spirite*. Dubuque, Iowa.
- Engelsviken, T.** 1982: "Fellestrekk og skillelinjer innen den karismatiske bevegelse i Norge", Østnor, L. (red.): *Jeg tror på Den Hellig Ånd* :30-55. Forlaget Land og Kirke, Oslo.
- Engelsviken, T.** 1996 [1993]: "Kristent enhetsarbeid" i Borgen, P. og Haraldsø, B. (red.): *Kristne kirker og trossamfunn*: 289-305, Tapir Forlag Trondheim.
- Erickson, M.** 1977 [1990]: *Contemporary Options in Eschatology*, Baker Book House, Michigan.
- Eriksen, H.N.** 1989: *Credo-kredsen 1956-62 – KFS' pionertid*. Arken, København.
- Eriksen, H.N.** 2006: "I spændingsfeltet", Kiilerich, S. (red.): *Kend Jesus – gør Jesus kendt*:16-35. Credo Forlag, København.
- Erlandsson, S.** 1970: *The Burden of Babylon. A Study of Isaiah 13:2-14:23*. CWK Gleerup Lund.
- Erlandsson, S.** (red.). 1971: *Ditt ord är sanning. En handbok om Bibeln tillägnad David Hedegård*. Biblicum, Uppsala.
- Erlandsson, S.** 1974: *Guds folk Israel och grunden för dess existens*. Biblicums småskrifter nr 1, Uppsala.
- Erlandsson, S.** 1977: *Kyrkogemenskap – vad lär Bibeln?* Biblicum, Uppsala.
- Fog, O.** 1995: *Hvad er højkirkelighed?* Reformatios Forlag, Skanderborg.
- Fog, O.** 2001: *... og blev menneske. Formandstaler 1980-2000*. Re-formatios Forlag, Skanderborg.
- Franzén, R.** 1976: *Finlands Kristliga Studentrörelse i internationellt korsdrag 1939-1964*. Helsingfors.
- Franzén, R.** 1987: *Studentekumenik och väckelse*. Finska kyrkohistoriska samfundet, Helsingfors.
- Frost, R.** 1972: *Brændende i Ånden*. Royal, København.
- Frost-Christensen, R.-M.** 1978: "Calvins dåbssyn og dets forhold til helliggørelse". *Dansk Teologisk Tidsskrift* 41.årg.: 73-89.
- Følner, H. & Lund, B.** 2008: *Fundamentalisme i kristendom og islam*, Systime, Århus.
- Gammeltoft-Hansen, H.** 1999: "Grundloven, religionsfriheden og Folkekirken" i Andersen, O.S. et al. (red.): *Folketingets festskrift i anledning af grundlovens 150-års-jubilæum den 5. juni 1999*: 445-466, udgivet af Folketingets Præsidium.



- Garde, K.** 2006: *To læresager i Folkekirken*, Jurist- og Økonomiforbundets Forlag, København.
- Giertz, B.** 1939: *Kristi Kyrka*. Svenska Kyrkans Diakonistyrelses Bokförlag, Stockholm.
- Giertz, B.** 1945 [1939]: *Kirkens fromhedsliv*. Nyt Nordisk Forlag, Kjøbenhavn.
- Giertz, B.** 1955 [1945]: *Den stora lögnen och den stora sanningen*. Svenska Kyrkans Diakonistyrelses Bokförlag, Stockholm.
- Giertz, B.** 1946: *Grundvolden*. Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, København.
- Giertz, B.** 1952 [1947]: *Kampen om människan*. Svenska Kyrkans Diakonistyrelses Bokförlag, Stockholm.
- Giertz, B.** 1949: *Herdabrev till Prästerskapet och Församlingarna i Göteborgs Stift*. Svenska Kyrkans Diakonistyrelses Bokförlag, Stockholm.
- Giertz, B.** 1961: "Allmänt prästdöme och predikoämbete" Aalen, L. (red.): *Kvinnelige prester – hvorfor ikke?*: 131-147. Forlaget Land og Kirke, Oslo.
- Giertz, B.** 1971a: "Det står skrivet", "Att läsa i frälsningsavsikt" og "Om bibelsynen än en gång" *Svensk Pastortidskrift* 41/1971:757-760; 46/1971:856-858 og 51-52/1971:960.
- Giertz, B.** 1971b: *Trons ABC*. Verbum/studiebokförlaget, Stockholm.
- Gierta, B.** 1973: *Att kunna läsa sin bibel*. Verbum/ studiebokförlaget, Stockholm.
- Gilbrandt, T.** 1977: *Pinsebevegelsens svar til Aril Edvardsen*. Eget Forlag, Oslo.
- Gíslason, J.** 1974: „Kristeligt Stúdentafélag“. *Herrens nåd är det*: 131-135. SESG. Stockholm.
- Gjesing, K.** 1989: „Kirkeligt Centrum. Om baggrund og tilblivelse“ i Schjøtt, D. og Schelander, K. (red.) *Fornyelse og Tradition. Kirkeligt Centrum 90 år 1899-1989*: 11-18. Poul Kristensen Forlag, Herning.
- Gjesing-Pedersen, K.** 1949: *Kirkeligt Centrum 1899-1949*. G.E.C. Gads Forlag, København.
- Glenthøj, J.** 1974: „De folkelige og religiøse motiver bag de aktuelle grupperinger på folkekirkens „højre“ fløj“ i Pedersen, S. og Tågholt, K. (red.) *Dansk Kirkeliv, 1974*: 122-132. Forlaget Aros, Århus.
- Grane, L.** 1967: *Tidehverv*. En Antologi. Gyldendals Uglebøger, København.
- Grane, L.** (red.) 1980: "Det teologiske Fakultet" i Ellehøj, S. et al. *Københavns Universitet 1479-1979*. Bind V, G.E.C. Gad, København.
- Grane, L.** 1982: "Karl Barth og nutidens teologi" i J. I. Jensen et al. (red.): *Fønix*:157-166.
- Green, M.** 1963: *The Authority of Scripture*. Falcon Booklets. London.
- Grosbøll, M.K.** 2007: *Teologisme – Om Tidehvervs vej til Christiansborg*. Forlaget Anis, Frederiksberg.
- Grunnet, N.E.** 1960: "Frikirke som princip. Grunnets frimenighed" i Koch, H. (red.): *Et kirkeskifte*: 197-212. G.E.C. Gads Forlag, København.



- Haanes, V.L.** 1990: "Visitas på bedehuset – 24 år etter" i Kopperud, T. et al. (red.): *Sannheten tro i kjærlighet*:197-213. Nye Luther Forlag, Oslo.
- Haanes, V.L.** 1994: "Kampen for kirkens tro" i Sødal, Håkon (red.): *Skriften tro – Kirken tro*: 20-85. Sambåndet Forlag, Straume.
- Haanes, V.L.** 1998a: "Den norske skriftsynsdebatten og Menighedsfakultetet. Et historisk riss" i Stene, V.O. (red.): *Ung Teologi* nr. 2/1998:7-24, Oslo.
- Haanes, V.L.** 1998b: "Hvad skal da dette blive for prester? Presteutdannelsen i spenningsfeltet mellom universitet og kirke, med vekt på modernitetens gjennombrudd i Norge". KIFO Perspektiv nr. 5. Tapir Akademisk Forlag, Trondheim.
- Haanes, V.L.** 2008: "En institusjon for fremtiden" i Oftestad, B.T. og Røsæg, N.A. (red.): *Mellom kirke og akademia. Det teologiske Menighetsfakultetet 100 år. 1908-2008*:11-67. Tapir akademisk forlag, Trondheim.
- Hallesby, O.** 1920: *Den kristelige troslære*. Lutherstiftelsen, Kristiania.
- Hallesby, O.** 1933: *Helliget Herren og andre taler*. Lohses Forlag, København.
- Hansen, J.I. et al.** 1959: *Kvinden og kirkens embede*. Nyt Nordisk Forlag, København.
- Hansen, P.N. et al. (red.)** 2013: *Sange og salmer*. Lohse et al. Fredericia.
- Hansen, P.V.** 1987: *Født på ny*. Okay-bog, Århus.
- Harbsmeier, E. & Iversen, H.R.** 1995: *Praktisk teologi*. Forlaget Anis, Frederiksberg.
- Harms, C. et al.** 1990: *Omkring Kirkefondet*. Materialecentralen / Religionspædagogisk Center, Frederiksberg.
- Harper, M.** 1970 [1965]: *Som i begynnelsen*. Filadelfiaforlaget, Oslo.
- Harper, M.** 1975 [1968]: *Ånden og livet*, Ansgar, Oslo.
- Harry, M.** 1982: *Åndelig fornyelse*. Forlaget Scandinavia, København.
- Hartling, P. & Müller, J.** 1942: *Sursum Corda*. G.E.C. Gads Forlag, København.
- Hartling, P.** 1972: "Bodil Koch, kirkeminister i over 13 år" i Pedersen, S. og Tågholt, K. (red.): *Dansk Kirkeliv*: 130-136. Forlaget Aros, Århus.
- Hartling, P.** 1974: *Fra 17 år i dansk politik*. Liberal, Holte.
- Hasselgaard, V. (red.)**. 1964: *Præsten i tjeneste*. Forlaget Aros, Aarhus.
- Hastrup, H. et al. (red.)**. 1953-54: *Love og ekspeditioner vedkommende Kirke- og Skolevæsen*. Afdeling A Kirkelige Forhold 1953-54: 180-187. J.H. Schultz Forlag, København.
- Hedegård, D.** 1966: *Är KDS ett misstag?* Gummessons, Falköping.
- Hedegård, D.** 1968 [1953]: *Ekumenismen och Bibeln*. Evangeliipress, Örebro.
- Hegstad, H.** 1993: Transcendens og Inkarnasjon. Troserkjennelsens problem i Leiv Aalens teologi. Solum Forlag, Oslo.
- Hegstad, H.** 2001: "Den lavkirkelige vekkesbevegelse i Norge" i Schjørring, J.H. (red.): *Nordiske folkekirker i opbrud*:258-268. Aarhus Universitetsforlag.
- Hellström, I.** 1987. *Johannelund 125 år*. EFS-Förlag, Stockholm.
- Helweg-Larsen, P.** 1955: "Kirkens Venners" *Korrespondance*. Af Kirkefondets Forhistorie. G.E.C. Gads Forlag, København.



- Hermansen, K.** 1995: "Arboe Rasmussen-sagen i årene 1916-20" i Licht, C.F. (red.): *Kirkehistoriske Samlinger 1995*:183-206.
- Hesselberg, T. et al.** 1977 [1976]: *Dere skal få kraft!* Credo Forlag, Oslo.
- Hews, M.** 2000: *A Tale of Two Visions*. Scripture Union, Bletchley.
- Hjort, O.** 1942: *Hvad er Evangelisk-Luthersk forkyndelse?* ELM, Rønne.
- Hoffmann-Hansen, H.** 2006: "Opbrud. Interview med Hanne & Flemming Frøkjær-Jensen", Kiilerich, S. (red.): *Kend Jesus – gør Jesus kendt*: 41-44. Credo Forlag, København.
- Holmquist, H. & Nørregaard, J.** 1949-1963 [1931-1940]: *Kirkehistorie I+II+ III*. J.H. Schultz Forlag, København.
- Holt, P.** 1940. *Nød dem – Kirkelig Forening for indre Mission i København gennem trekvart Aarhundrede 1865-1940*. Bethesdas Boghandel, København.
- Holt, P.** 1961: *Kirkelig Forening for den Indre Mission i Danmark gennem 100 år*. Lohses Forlag, København.
- Holter, Å.** 1982: "MF's skriftsyn og skriftsynet på MF", Austad, T. (red.): *Bibelen og teologien*: 14-40. Luther Forlag, Oslo.
- Hooff, W.A. V.** 1982: *The Genesis and Formation of the World Council of Churches, World Council of Churches*, Geneva.
- Horn, R.** 1986: "His Place in Evangelicalism", Catherwood, C. (Ed.): *Martyn Lloyd-Jones. Chosen by God*: 13-32. Highland Books, Sussex
- Hubmaier, B.** 1977: *Om det kristna dopet av troende*. Libris, Örebro.
- Hyldahl, N.** 1979: "Træk af den nytestamentlige eksegeses historie i Danmark i det 20. århundrede" i Grane, L. et al. (red.): *Kirkehistoriske samlinger*: 127-150.
- Hägglund, B.** 1951: *Die heilige Schrift und ihre Deutung in der Theologie Johann Gerhards*. Berlingska Boktryckeriet, Lund.
- Hägglund, B.** 1981 [1956]: *Teologins historia*. Liber Förlag, Malmö.
- Høiesen, O.** 1997: *Olav Valen-Sendstad 1904-1963*. E.A.C. Eikenes Forlag, Stavanger.
- Højlund, A.** 1990: "Bibelens inspiration og autoritet" i Kopperud, T. et al. (red.): *Sannheten tro i kjærlighet*: 185-196. Nye Luther Forlag.
- Højlund, A.** 1992. *Ved gaven helbreder han naturen*. Kolon, Århus.
- Højlund, A.** 2007: "Det drejer sig om embedet" Bækgaard, H.O. et al. (red.): *Kvinder på Herrens mark*: 158-161. Forlaget Hovedland.
- Højmark, A. & Hansen, U.** 1944: *De grundtvigske fri- og valgmenigheder*. A.C. Normanns Forlag, Odense.
- Iversen, H.R.** 1990: "Baggrund for og hovedtemaer i kirkesynsdebatten omkring Kirkefondet" i Harms, C. et al. (red.): *Omkring Kirkefondet*: 15-38. Religionspædagogisk Center, Frederiksberg.
- Iversen, H.R.** 2002: "Folkekirkens nadverpraksis historisk belyst" i Nielsen, K.B. (red.): *Nadver og folkekirke*: 11-31. Forlaget Anis, Frederiksberg.



- Iversen, H.R.** 2013: "Nye menighedsformer i folkekirken" i Bjerring-Nielsen, B. et al. (red.): *Den mangfoldige kirke i Danmark*:60-70. Ny Mission nr. 24, Dansk Missionsråd.
- Jacobsen, A.-C.L.** 2007: "Skriftsyn og metode i oldkirken", Pedersen, S.(red.): *Skriftsyn og metode*: 46-85, Aarhus Universitetsforlag.
- Jacobsen, F.** 1978: *Romerbrevet*. Credo Forlag, København.
- Jensen, L.** 1985: "Bibelen – Guds inspirerede og ufejlbare ord". Cappelørn, N.J. (red.): *Bibelsyn*: 21-38. G.E.C. Gad, København.
- Jensen, L.P.** (red.). 1949-1959: *Dansk Bibelværk for Menigheden*. Lohses Forlag, København.
- Jensen, M.** 1992: *To mænd og deres mission*. Forlaget Savanne, Christiansfeld.
- Jensen, M.** 2011: "Fra mission til kirke" i Nielsen, Aa. Et al. (red.): *Gå med lyset*: 14-29. Mission Afrika, Højbjerg.
- Jensen, O.B.** 1970 [1952]: *Kan vi stole på Bibelen?* Lohses Forlag, København.
- Jensen, R.A.** 1975: *Touched by the Spirit*. Augsburg, Minneapolis.
- Jeppesen, M.** 1989: "Det økumeniske Center i Århus". Nørgaard-Højen, P. et al. (red.): *På enhedens vej*:337-361. Forlaget Anis. Århus.
- Johansson, T.** 2005: "Bo Giertz' bibelsyn". Imberg, R. (red.): *Talet om korset – Guds kraft*:205-236. Församlingsförlaget, Göteborg.
- Johnsen, G. & Fougner, E.** 1964: *Lagsbevegelsen gjennom 40*. Credo Forlag, Oslo.
- Johnson, D.** (editor). 1964: *A brief history of the International Fellowship of Evangelical Students*. Lausanne.
- Johnson, D.** 1979: *Contending for the Faith*. IVP, Leicester.
- Josephsson, T.** 1974: "Fasthållande Livets Ord". *Herrens nåd är det...*SESG:15-41, Stockholm.
- Jørgensen, H.N.** 2013: "De frie grundtvigske kredse" i Bjerring-Nielsen, B. et al. (red.): *Den mangfoldige kirke*: 135-144. Ny Mission nr. 24, Dansk Missionsråd.
- Jørgensen, J.-P.** 1990: *Forandring*. Forlaget Scandinavia, København.
- Jørgensen, J.Ø.** 1976: *Indre Mission og dåben*. Lohses Forlag, Fredericia.
- Jørgensen, J.Ø.** 2009: *En vej eller anden*. Lohse, Fredericia.
- Jørgensen, J.** 2013: "Sct. Nicolai kirke i Aabenraa – en folkekirke med kant!" i Bjerring-Nielsen, B. et al. (red.): *Den mangfoldige kirke*: 79-86. Ny Mission nr. 24, Dansk Missionsråd.
- Kiilerich, S.** (red.) 2006: *Kend Jesus – gør Jesus kendt. Kristeligt Forbund for Studerende 1956-2006*. Credo, København.
- Kilsmo, K.** 1967: *Den tredje Reformationen*. Gummessons, Falköping.
- Kjebekk, E.** 1991: *Verden for Kristus. Norsk Luthersk Misjonssamband 1891-1991. Heimearbeidet*. Lunde Forlag, Oslo.
- Kjeldgaard-Pedersen, S.** 1985. "Al visdoms kilde – om bibelbrug og bibelsyn hos Luther" i Cappelørn, N.J. (red.): *Bibelsyn*. G.E.C. Gad, København.



- Kleppa, J. & Odland, P.** 1998: *Ordets folk. Det Vestlandske Indremisjonsforbund 1898-1998*. Sambåndet Forlag, Bergen.
- Kobbersmed, O.** 2013: "Katedralen og familien" i Bjerring-Nielsen, B. et al. (red.): *Den mangfoldige kirke*: 71-78. Ny Mission nr. 24, Dansk Missionsråd.
- Koch, H.** 1960: *Danmarks Kirke gennem Tiderne*. Gyldendal, København.
- Koch, L.** 1911: "Erik Pontoppidan". *Kirke-Leksikon for Norden. III bind*: 581-582.
- Kofod-Svendsen, F.** 2001: "Bibellæsning i Danmark" i Jensen, L. et al. (red.): *Teologi med hjertet. Festskrift til NORV*: 38-67. DBI, København.
- Kofod-Svendsen, F.** 2007: "De højirkeliges forhistorie" i Haarløv, S. et al. (red.): *Kirkehistoriske Samlinger*: 17-94, København.
- Kofod-Svendsen, F.** 2008. *Tro til tiden*. Credo, Fredericia.
- Kofod-Svendsen, F.** 2009: "Nordiske forudsætninger for Credos (KFS') profilformulering på bibelsk grund" i Bach-Nielsen, C. et al. (red.): *Kirkehistoriske Samlinger*: 219-271, København.
- Kofod-Svendsen, F.** 2012: *Lutheranerne på heden*. Kolon, Fredericia.
- Kofod-Svendsen, F.** 2014: "Bibliografi over Rosenius' skrifter udgivet på dansk". I Bach-Nielsen, C. et al. (red.): *Kirkehistoriske Samlinger*: 49-100, København.
- Kofod-Svendsen, F.** 2016: "Om udøbte børns skæbne" i Nicolajsen, J.B. et al. (red.): *Dansk Tidsskrift for Teologi og Kirke* 02/43. årg., 139-158.
- Kofod-Svendsen, F.** 2022: "Rosenius' teologi med særligt henblik på hans syn på helliggørelsen" i Petersen, C. Elmelund, (red.): *Emissio* årg. 8, 1112-1131.
- Korsgaard, H.** 2004: "Kirkeminister Bodil Kochs betydning for Socialdemokratiets kirkepolitik og for den danske folkekirkes selvforståelse" i Haarløv, S. et al. (red.): *Kirkehistoriske Samlinger*: 33-69, Selskabet for Danmarks Kirkehistorie, København.
- Kristensen, F.B.** 2005: "Bo Giertz fra et dansk perspektiv". Imberg, R. (red.): *Talet om korset – Guds kraft*: 320-332. Församlingsförlaget, Göteborg.
- Kristensen, L.** 1998: *Og Gud blev ord*. Boedal, Helsingør.
- Kristensen, V.** 1993: *Lagsfolk*. Credo Forlag, Oslo.
- Kyndal, E.** 2007: "Luthers skriftforståelse" i Pedersen, S. (red.): *Skriftsyn og metode*: 85-103, Aarhus Universitetsforlag.
- Kærgård, N.** 2006: "Det tidehvervske i dansk politik: Liberalt Centrum og Dansk Folkeparti" i Schjørring, J.H. og Bak, J.T. (red.): *Udfordringer til Folkekirken*: 169-220. Forlaget Anis, København.
- Laird, J.** 1981: *No mere chance*. Hodder and Stoughton, London.
- Lam, H.** (red.). 2007: *En levende mangfoldighed*, Forlaget Aros, Frederiksberg.
- Langagergaard, P.** 1975: *Den karismatiske bevægelse*. Teoltryk, Aarhus.
- Langagergaard, P.** et al. 1980: *Hvad siger Rosenius. Skriftstedsregister til C.O. Rosenius: Samlede Skrifter*, DLF, Hillerød.
- Larsen, C., Nørr, E. & Sonne, P.** 2013: "Da skolen tog form. 1780-1850" i Appel, C. og Coninck-Smith, N. (red.): *Dansk Skolehistorie 2*. Aarhus Universitetsforlag.



- Larsen, F.** 1943: "Lægmandsarbejdet" i Larsen, F. et al. (red.): *Luthersk Missionsforening gennem 75 aar: 184-188*. LM-Forlag, København.
- Larsen, F.** 1948: *Daaben i Evangeliets Lys*. LM, København.
- Larsen, F.** 1954: *Kan man stole på Bibelen?* LM, København.
- Larsen, F.** 1957: "Tanker om dåben". Korsholm, K.P. (red.): *Frits Larsen. Biografi og udvalgte artikler og foredrag*: 86-89. DLF 1970, Hillerød.
- Larsen, F.** 1960: "Bibelen i dagens drøftelse". Korsholm, K.P. (red.): *Frits Larsen. Biografi og udvalgte artikler og foredrag*: 147-153. DLF 1970, Hillerød.
- Larsen, K.** 1986: *Indre Mission i ny tid*. Lohses Forlag, Fredericia.
- Larsen, K.** 1993: "25 år – undervejs". Larsen, K. et al. (red.): *Teologi for kirke*: 16-39. Forlaget Kolon, Århus.
- Larsen, K.** 2001: *Vilhelm Beck – missionspræsten*. Lohses Forlag, Fredericia.
- Larsen, K.** 2002: "Indre Mission, nadversynet og danske nadverskikke" i Nielsen, K.B. (red.): *Nadver og folkekirke*: 49-65. Forlaget Anis, Frederiksberg.
- Larsen, K.** 2005: "Missionshusene – om baggrunden for deres opførelse" i Haarløv, S. et al. (red.): *Kirkehistoriske Samlinger 2005*: 95-133. Selskabet for Dansk Kirkehistorie, København.
- Larsen, K.** 2007: *Fra Christensen til Krarup*. Kolon, Fredericia.
- Larsen, K.** 2011: *En bevægelse i bevægelse*. IM i Danmark 1861-2011, Lohse, Fredericia.
- Larsen, K.** 2013: "De nye valg- og frimenigheder: Antal, baggrund og præg" i Bjerring-Nielsen, B. et al. (red.): *Den mangfoldige kirke*: 12-27. Ny Mission nr. 24, Dansk Missionsråd.
- Larsen, K.** 2014. *Christian Bartholdy, vækkelseskristendom og dansk kirkeliv*. Kolon, Fredericia.
- Lausten, M.S.** 1987 [1983]: *Danmarks kirkehistorie*, Gyldendal, København.
- Lausten, M.S.** 2006: "Lammets Livgarde. C.C.J. Asschenfeldt-Hansen, jøderne og bibelkritikken" i Müller, M. et al. (red.): *Dansk Teologisk Tidsskrift*: 29-42.
- Legarth, P.** 1985: "Bibelen – apostlenes og profeternes grundvold". Cappelørn, N.J. (red.): *Bibelsyn*: 39-55. G.E.C. Gad, København.
- Legarth, P.** 2009: "Gerningsretfærdighed hos Moses?", Andersen, B.H. et al. (red.): *Troen, teksten og konteksten*: 189-211, LogosMedia, Hillerød.
- Legarth, P.** 2017. "MF's historie de første 15 år". Larsen, Kurt (red.): *For menighedens skyld*: 9-31. Aarhus: Kolon.
- Liechty, D.** 1994: *Early Anabaptist Spirituality*. Paulist Press, New York.
- Lindberg, C.** 1999 [1996]: *The European Reformations*. Blackwell, Oxford.
- Lindhardt, J.** 1985: "Kritik" i Cappelørn, N.J. (red.): *Bibelsyn*: 65-66. G.E.C. Gad, København.
- Lindhardt, P.G.** 1952: "Kirken i historien", i Andersen, N.K. et al. (red.) *Dansk Teologisk Tidsskrift*: 38-56.
- Lindhardt, P.G.** 1962 [1953]: *Det evige liv*. Hans Reitzel, København.



- Lindhardt, P.G.** 1954: *En dansk sognepræst Morten Pontoppidan*. Det Danske Forlag, København.
- Lindhardt, P.G.** 1955: *Kirken i går og i dag*. H. Hirschsprungs Forlag, København.
- Lindhardt, P.G.** 1958a: "Tiden 1849 -1901" i Koch, H. & Kornerup, B. (red.): *Den danske kirkes historie*, bd. VII: 9-376. Nordisk Forlag, København.
- Lindhardt, P.G.** 1958b: *Helvedesstrategi*. Credo, København.
- Lindhardt, P.G.** 1958c: *To højkirkemænd*. Universitetsforlaget, Aarhus.
- Lindhardt, P.G.** 1966: "Tiden 1901-1965" i Andersen, N.K. & Lindhardt, P.G. (red.): *Den danske kirkes historie*, bd. VIII: 7-335. Nordisk Forlag, København.
- Lindhardt, P.G.** 1973: "Ritualet for fraskiltes vielse" i Christensen, T. et al. (red.): *Dansk Teologisk Tidsskrift* 2006: 241-268.
- Lindhardt, P.G.** 1981: ... *sådan set*. G.E.C. Gad, København.
- Lloyd-Jones, M.** 1939: *Kristus vår helliggjørelse*, Credo Forlag, udateret.
- Lloyd-Jones, M.** 1971a [1970]: *Romans 3.20-4.25*. Banner of Truth Trust, London.
- Lloyd-Jones, M.** 1971b [1958]: *Autoritet*. Lohses Forlag, København.
- Lloyd-Jones, M.** 1971c: *Preaching and preachers*. Hodder and Stoughton, London.
- Lloyd-Jones, M.** 1971d: *Romans 5*. Banner of Truth Trust, London.
- Lloyd-Jones, M.** 1972a: *Romans 6*. Banner of Truth Trust, London.
- Lloyd-Jones, M.** 1972b: *God's Way of Reconciliation*. Evangelical, London.
- Lloyd-Jones, M.** 1974a: *Romans 8:5-17*. Banner of Truth Trust, Edinburgh.
- Lloyd-Jones, M.** 1974b: *Life in the Spirit, in Marriage, Home & Work*. Banner of Truth Trust, Edinburgh.
- Lloyd-Jones, M.** 1978: *God's Ultimate Purpose*. Banner of Truth Trust, Edinburgh.
- Lloyd-Jones, M.** 1986a [1984]: *Joy unspeakable*. Kingsway, Eastbourne.
- Lloyd-Jones, M.** 1986b [1985]: *Prove all things*. Kingsway, Eastbourne.
- Lloyd-Jones, M.** 1989: *Knowing the Times*. Banner of Truth Trust, Edinburgh.
- Lloyd-Jones, M.** 2002 [1987]: *The Puritans*. Banner of Truth Trust, Edinburgh.
- LM's landsledelse.** 2008: Vejledning; Mænd og kvinder i ledelse og forkyndelse. LM, Hillerød.
- Lodberg, P.** 1989: "De danske kirker og Kirkernes Verdensråds generalforsamling i 1948", Nørgaard - Højen, P. et al. (red.): *På enhedens vej*: 95-104. Forlaget Anis, Århus.
- Lodberg, P.** 2001: "Den danske folkekirke og det økumeniske samarbejde" i Schjørring, J.H. (red.): *De nordiske folkekirker i opbrud*: 399-412. Aarhus Universitetsforlag.
- Lodin, S.** 1933: *C.O. Rosenius i unga år*. EFS-Förlag. Stockholm.
- Lodin, S.** 1956: *C.O. Rosenius – hans liv och gärning*. EFS-Förlag, Stockholm.
- Lowman, P.** 1983: *The day of his power*. IVP, Leicester.
- Lundblad, H.** 1960: "Ny Testamentes kristendom skal blive til! Indre Missions syn på kirken", Koch, H. (red.) *Et kirkeskifte*: 258-278. G.E.C. Gads Forlag, København.



- Luther, M.** 1957. *Luthers lille katekismus* ved biskop C.F. Balslev. Gyldendal, København.
- Luther, M.** 1963 [1522]: "Otte prædikener af Dr. Martin Luther holdt i Wittenberg i fasten 1522", Prenter, R. (red.): *Luthers skrifter i udvalg*, bind 2: 7-45. G.E.C. Gads Forlag, København.
- Luther, M.** 1980a [1524]: "Mot svermer - ånden" i Lønning, I. og Rasmussen, T. (red.): *Verker i udvalg*, bind III: 213-220. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Luther, M.** 1980b [1525]: "Mot de himmelske profetene om bildene og sakramentet" i Lønning, I. og Rasmussen, T. (red.): *Verker i udvalg*, bind III: 221-355. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Luther, M.** 1982: "Om kirkens babyloniske fangenskab" i K. Christensen, A. Højlund, J. Jensen og NORV (red.) i *Martin Luther Skrifter i udvalg*. Credo, København.
- Luther, M.** 1996: "Den Store Katekismus" i K. Christensen, A. Højlund, J. Jensen og NORV (red.) i *Martin Luther Skrifter i udvalg*. Credo, København.
- Luther, M.** 1997: *Luthers lille katekismus*. Credo Forlag, København.
- Lyby, T.C.** 2001: "Fra konfessionel til sekulariseret skole" i Schjørring, J.H.: *Nordiske folkekirker i opbrud*: 332-339. Aarhus Universitetsforlag.
- Lyby, T.** 2007. "Skriftsynet i den lutherske ortodoksi". Pedersen, S. (red.): *Skriftsyn og metode*: 104-123. Aarhus Universitetsforlag.
- Lyrstrand, V.** (red.) 2005: Kirkekig, evangelisk luthersk frikirke 150 år. Kandake.
- Lønning, P.** 1997. *Fundamentalisme*, Ariadne, Bergen.
- Macleod, A. D.** 2007: C. Stacey Woods and the Evangelical Rediscovery of the University. IVP, Illinois.
- McGrath, A.** 2000 [1998]: *Historical Theology*, Blackwell, Oxford.
- Madsen, O.S.** 1987: *Tjenester og nådegaver*. Re-Formatio, Frederiksberg.
- Madsen, O.S.** 1995: *Genoprettelse*. Forlaget Scandinavia, København.
- Madsen, P.** 1912: *Den kristelige Troslære*. G.E.C. Gads Forlag, København.
- Marquart, K.** 1977: *Anatomy of an Explosion*. Concordia Theological Seminary, Indiana.
- Marsden, G.** 2006 [1980]: *Fundamentalism and American Culture*. Oxford University.
- Michael, W.** 1955: Den evangelisk-lutherske Frikirke i Danmark 1855-1955. Odense.
- Mikkelsen, P.** 1995: *Jesus alene. Pastor Oscar Hjort 1903-1992*. ELM, Rønne.
- Missourisynoden.** 1987: *Divorce and remarriage. An Exegetical Study*. A Report of the Commission on Theology and Church Relations of The Lutheran Church-Missouri Synod.
- Modalsli, O.** 1982. "Hva er et skriftsyn?" Austad, T. (red.): *Bibelen og teologien*: 141-159. Luther Forlag, Oslo.
- Moe, O.** 1962: "Før og etter omvendelsen": Ole Hallesby. *En høvding i Guds Rike*: 45-46. Lutherstiftelsen, Oslo.



- Moe, S.** 1996 [1988]: *Det avgjørende frelsesvalg. Vilje- og omvendelsesforståelsen hos Ole Hallesby*. Høgskolen i Vestfold.
- Mogensen, M.** 2007: *Den danske model*. Unitas Forlag, Frederiksberg.
- Mogensen, M.** 2013: "Københavnserkirken – en frimenighed med relationer til LM". Bjerring-Nielsen, B. et al. (red.): *Den mangfoldige kirke*: 28-36. Ny Mission nr. 24, Dansk Missionsråd.
- Molland, E.** 1976, dansk ved P.G. Lindhardt: *Kristne kirker og trossamfund*. G.E.C. Gads Forlag, København.
- Moltke, E.** 1962: *Joachim Moltke*. Lohses Forlag, København.
- Montgomery, J.W.** 1967: *Crisis in lutheran theology. Volume I*. Baker Book, Michigan.
- Montgomery, J.W.** (editor) 1974: *God's Inerrant Word*. Bethany Fellowship, Minneapolis, Minnesota.
- Mortensen, V.** 1983: *Teologi og kritik. Aspekter på halvfjerdsernes danske teologi*. Gyldendal, København.
- Mott, J.** 1897: *Strategic Points in the World's Conquest*. New York.
- Mott, J.** 1901: *Verdens evangelisering i dette slægtled*. Lutherstiftelsen, Kristiania.
- Mott, J.** 1920: *The World's Student Christian Federation*. Forecast New York.
- Munch, M.** 1989: *Karismatisk fornyelse og luthersk tradition*. Egen udgivelse, Hillerød.
- Munch, M.** 2003 [1989]: *Karismatisk fornyelse og luthersk tradition*, Dansk Oase, Odder.
- Munch, M.** 2006: *Derfor arbejder Dansk Oase økumenisk*. www.danskoase.dk
- Murray, I.** 2008 [1982]: *David Martyn Lloyd-Jones. The First Forty Years 1899-1939*. Banner of Truth Trust, Edinburgh.
- Murray, I.** 2009 [1990]: *David Martyn Lloyd-Jones. The Fight of Faith 1939-1981*. Banner of Truth Trust, Edinburgh.
- Müller, M.** 2013: *Det Teologiske Fakultet i det 20. århundrede. En skitse*. Det Teologiske Fakultet Københavns Universitet.
- Mäkelä, R.** 1983: "Varför föddes Studentmissionen?" Junkkaala, T. (red.): *Evangeliumi keskukseen / Evangeliet i centrum*: 31-33. Suomen Ev.lut. Opiskelija- ja Koululaislähetys sekä kirjoittajat, Helsinki.
- Møbjerg, M.** (red.). 2002: *"De skønne Herrens Gudstjenester"*, Re-formatio's Forlag, Skanderborg.
- Møller, D.M.** et al. 1959: *Kvinden og Kirkens Embede*. Nyt Nordisk Forlag. København.
- Møller, C.** 1974 [forkortet genoptryk fra 1884]: *Den kristne dåb*. DLF, Hillerød.
- Møller, J. B.** og **Munk, C. L.** (red.). 2010: *Tak for lån – 10 teser om kristen livsstil*. Lohse et al., Fredericia.
- Møller, J.M.** 2005: *Grundtvigianisme i det 20. århundrede*. Vartov, København.
- Møller, O.** 1956: *En ny Indre Mission*. Credo, København.



- Nedergaard**, P. redigerede *Kirkelig Haandbog* fra 1923. Håndbogen udkom normalt hvert fjerde år, flere gange i kommission på Lohses Forlag. Den sidste *Kirkelig Haandbog*, P. Nedergaard redigerede, udkom i 1967. Den næste udgave kom 1972 med titlen *Teologisk Stat – Kirkelig Håndbog*. Den var udgivet af Den Danske Præsteforening i samarbejde med Kirkeministeriet. Sådan har det været siden.
- Neerskov**, H.K. 1962: *Liv og kraft ved Helligånden*. Eget forlag, København.
- Neerskov**, H.K. 2000: *Kristendommens Grundsandheder*. DOXA Forlaget, Søborg.
- Neerskov**, H.K. 2008: "Historie og teologi" Hansen, B.D. et al. (red.): *Karismatisk fornyelse i Danmark*: 7-39. ProRex Forlag, Aarhus.
- Neiiendam**, M. 1958: *Frikirker og sekter*. G.E. C. Gads Forlag, København.
- Nielsen**, B. Feldbæk. 1999: *Dåb og Tro i Landsretten*. Doxa Forlaget, Søborg.
- Nielsen**, B.F. 2000: "Karl Barts dåbsteologi" i Iversen, H.R. (red.): *Dåb og medlemskab i folkekirken*: 126-140. Forlaget Anis, København.
- Nielsen**, E. 1960[1959]: *Grundrids af Israels historie*. I kommission hos G.E.C. Gads Forlag, København.
- Nielsen**, E. & **Noack**, B. (red.) 1965-1966: *Gads Danske Bibelleksikon*. G.E.C. Gads Forlag, København.
- Nielsen**, E. 1985: "Bibelen og historieforskningen" i Cappelørn, Niels Jørgen (red.): *Bibelsyn*: 56-71. G.E.C. Gads Forlag, København.
- Nielsen**, H. 2003: "Vi ville ét – så sker der noget!" i Nielsen, M. (red.): *Bevægelse i tiden – glimt fra KFUM og KFUK's historie fra 1960 til årtusindskiftet*: 6-19. Unitas Forlag, København.
- Nielsen**, H. 2005: *Tålmodighed forpligter. 9 kapitler af Danmissions islamhistorie*. Frederiksberg.
- Nielsen**, J.H. 1993: "Forretning og mission samtidig" i Nielsen, J.H. (red.): *Læs for livet*: 9-22. Lohses Forlag, Fredericia.
- Nielsen**, K.B. (red.). 2002: *Nadver og folkekirke*. Forlaget Anis, København.
- Nielsen**, M. 2003: *Bevægelse i tiden – glimt fra KFUM og KFUK's historie fra 1960 til årtusindskiftet*. Unitas Forlag, København.
- Nielsen**, M. 2014: *Til Guds ære*. Calvins liv og virke. Forlaget Anis, København.
- Nielsen**, S. Aa. 1965: "Kampen står om Bibelen". Peters-Lehm, G. et al. (red.): *Syv kronikker om Kirkens Ja og Nej*: 23-29. I hovedkommission, Frimodts Forlag, København.
- Nome**, J. 1958: *Brytningstid*. Menighetsfakultetet i norsk kirkeliv. Lutherstiftelsen, Oslo.
- Norseth**, K. 2008: "MF og kvinneprestespørmålet" i Oftestad, B.T. og Røsæg, N.A. (red.): *Mellom kirke og akademia*: 239-271. Tapir Akademisk Forlag, Trondheim.
- Nør**, F.V. 1974: *En redegørelse for det bibelske og evangelisk-lutherske dåbssyn*. Regin Prenter: *Theologisk vurdering af redegørelsen*. Frimodts forlag, Fredericia.



- Nørgaard, A.** 2013: "Valgmenighedsloven og valgmenighedernes bidrag til folkekirken" i Bjerring-Nielsen, B. (red.) 1989: *Den mangfoldige kirke*: 145-163. Ny Mission nr. 24, Dansk Missionsråd.
- Nørgaard-Højen, P.** et al. (red.). 1989: *På enhedens vej*, Forlaget Anis, Århus.
- Odeberg, H.** 1960: *Kristus och Skriften*. Svenska Alliansmissionen, Jönköping.
- Odeberg, H.** [1954]: *Skriftens studium, inspiration och auktoritet*. 2. omarb. uppl. EFS, udateret.
- Oftestad, B.T. & Røsæg, N.A.** (red.). 2008: Mellom kirke og academia. Det teologiske Menighetsfakultetet 100 år, 1908-2008. Tapir Akademisk Forlag, Trondheim.
- Olesen, E.** 1958: *Børn og unge i dansk kirkeliv*. De Unges Forlag, København.
- Olesen, E.** 1996a: *De frigjorte og trællefolket*. Forlaget Anis, Frederiksberg.
- Olesen, E.** 1996b: "Den fjerde retning – hvad mon det er for en indretning?" i Licht, C.d.F. et al. (red.): *Kirkehistoriske Samlinger 1996*: 171-205, Selskabet for Danmarks Kirkehistorie, København.
- Olesen, E.** 1996c: *Dansk KFUM og KFUK's historie*. Unitas Forlag, København.
- Olesen, E.** 1997: *Der stod et vejr fra vest*. Forlaget Anis, Frederiksberg.
- Olsen, P.** 1997: "Åbenbaring i historien" i Bartholdy, H. et al.: *Skrift og Åbenbaring*: 17-35. Credo Forlag, København.
- Olsen, P.** 2009: *Open Theism on Providence and Theodicy*. Dissertation for the Ph.D.-degree, Faculty of Theology University of Copenhagen, Denmark.
- Ostenfeld, H.** et al. 1915: *Københavns Kirkesag 1890*. I kommission hos G.E.C. Gads Forlag, København.
- Overgaard, F.O.** 1969: "Vækkelse og Kirke i det egentlige Danmark i det 19. århundrede" i Thyssen, A.P. (red.): *Väckelse och kyrka i nordisk perspektiv*: 27-52. G.E.C. Gad et al. København.
- Overgaard, F.O.** 1998: "Samfundet – et historisk rids" i Sørensen, P.: *O, dejlige land*. Vartovbogen 1998: 8-53. Kirkeligt Samfunds Forlag, København.
- Overgaard, F.O.** 2001: "Vækkelse – kirke – samfund i efterkrigstidens Danmark" i Schjørring, J. H.: *Nordiske folkekirker i opbrud*: 296-311.
- Ozment, S.** 1980: *The Age of Reform 1250-1550*, Yale University, New Haven.
- Paaske, O.** (red.). 1992-1997: *Bibelværk for menigheden*. Lohses Forlag, Fredericia.
- Packer, J.** 1958: "Fundamentalism" and the Word of God. IVP, London.
- Packer, J.** 1986: "A Kind of Puritan". Catherwood, C. (ed.): *Martyn Lloyd-Jones. Chosen by God*: 34-57. Highland Books, Sussex.
- Packull, W.** 2004: "An introduction to Anabaptist theology". Bagchi, D. and Steinmetz, D. (editors): *The Cambridge companion to Reformation Theology*: 194-219. Cambridge University.
- Pahus, H.** 1976: "Kirkens nød", "Al fornyelses kilde", "Om bøn i tunger og andet lignende", i Boysen, S. et al. (red.): *Ild. Åndelig fornyelse*: 12-19. 25-30. 72-89. Pionerforlaget, Herning.



- Pahus, H.** 1980: "Helligåndens virke", "Størst af alt er kærligheden", "Et nyt syn på vores kristenliv og menighed" i Boysen, S. et al. (red.): *Ild fænger*: 11-27.92-107.136-146. Forlaget Scandinavia, København.
- Pahus, H.** 1986: *Løftet om Helligånden*. Mediacellen, Karslunde.
- Pahus, H.** 2008: "Løftet om Helligånden" i Hansen, B.D. et al. (red.): *Karismatisk fornyelse i Danmark*: 41-56. ProRex Forlag, Aarhus.
- Pedersen, E.M. W.** (red.). 1998: *Se min kjole*. De første kvindelige præsters historie, Samleren, Viborg.
- Pedersen, E.T.** 1959: *Luther som skriftfortolker I*. Nyt Nordisk Forlag, København.
- Pedersen, H.P.** 1999: *2000 år med Helligånden*. Proskrift, Viborg.
- Pedersen, J.** et al. 1933: *Hvorfor er Gærdet nedrevet omkring Herrens Vingaard? Et Spørgsmål fra syv Præster*. O. Lohse København.
- Pedersen, K.A.** 1998: "Hvad betyder det grundtvigske i dag?" i Sørensen, P.: *O, dejlige land*. Vartovbogen 1998: 54-68. Kirkeligt Samfunds Forlag, København.
- Pedersen, C.** Hjorth. 2024: *En almindelig skole – bare helt anderledes*. Lohse i samarbejde med Logos Media, Fredericia.
- Petersen, C.** Elmelund et al. 1996: *Kærligheden glæder sig ikke over uretten*. Indre Mission, Luthersk Mission, Evangelisk Luthersk Mission, Menighedsfakultetet, Dansk Bibel-Institut, Kristeligt Forbund for Studerende, Kirkelig Samling om Bibel og Bekendelse og Kirkelig Fornyelse, Fredericia.
- Pieper, F.** 1950-1957[1917-1924]: *Christian Dogmatics* (bd. I 1950; bd. II 1951; bd. III 1953; bd. IV 1957). Concordia Publishing, Saint Louis.
- Pieper, F.** 1946 umgearbejdet von Mueller, J.T.: *Christliche Dogmatik*. Concordia Publishing, St. Louis.
- Pieper, F.** 1946 omarbejdet av d.dr J.T. Mueller. 1985 i svensk, bearbetad översättning utgiven av teol.dr. Tom G.A. Hardt *Kristen Dogmatik*. Bokförlaget Pro Veritate, Uppsala.
- Pontoppidan, E.** 1964: *Sannhet til gudfryktighet*. Lutherstiftelsen, Oslo.
- Pope, R.** 2011: "Lloyd-Jones and fundamentalism" i Atherstone, A. & Jones D.C. (edited by): *Engaging with Martyn Lloyd-Jones*: 197-219. Apollos, Nottingham.
- Possing, B.** 2007: *Uden omsvøb*. Portræt af Bodil Koch. Gyldendal, København.
- Povlsen, B.M.** 2003: "DKG – det uregerlige barn" i Nielsen, M. (red.): *Bevægelse i tiden*; 122-129. Unitas Forlag, Århus.
- Prenter, R.** 1964a: "Præludium". Peters-Lehm, G. et al. (red.): *Syv kronikker om Kirkens Ja og Nej*: 5-15. I hovedkommission Frimodts Forlag, København.
- Prenter, R.** 1964b: *Kirkens tro*. Lohses Forlag, København
- Preus, R.** 1957 [1955]: *The Inspiration of Scripture. A Study of the Theology of the 17th-Century Lutheran Dogmaticians*. Concordia Publishing House, Saint Louis.
- Preus, R.** 1967: "Notes on the Inerrancy of Scripture" i Montgomery, J.W. (editor): *Crisis in Lutheran theology*. Volume II: 34-47. Baker Book House, Michigan.



- Radler, A.** 1988: *Kristendomens idéhistoria. Från medeltiden till vår tid.* Studentlitteratur, Lund.
- Rasmussen, J.J.** 1988: *Den karismatiske fornyelse og luthersk tradition.* Arken-tryk nr. 75, København.
- Rasmussen, J.J.** 1993: *Mærker du Ånden?* DLF, Hillerød.
- Rasmussen, L.** 2005: *Kald & pligt.* LogosMedia, Hillerød.
- Reeh, T.** 2012a: "... i pagt med tidens udvikling og den rivende ændring af samfundets struktur" i Gregersen, N.H. et al. (red.): *Dansk Teologisk Tidsskrift*: 2-19. Forlaget Anis, København.
- Reeh, T.** 2012b: "Borgerlig Indretning – Kristi Kirke" i Andersen, S. et al. (red.): *Kirkeforfatning. Kirkeretsantologi 2012*:49-66. Forlaget Anis, København.
- Reeh, T.** 2012c: *Kristendom, historie, demokrati. Hal Koch 1932-1945.* Museum Tusculanums Forlag, København.
- Repstad, P.** 1994: *Teologisk profilering i sosial kontekst. Kristian Schjelderups liv, tid og teologi.* Agder Distriktshøgskole, Kristiansand.
- Rosendal, G.** 1944: *Lag och evangelium i Rosenii Betragtelse.* Förlaget Pro Ecclesia, Osby.
- Rosenius, C.O.** 1906, [1868]: *Hemmeligheder i Lov og Evangelium.* Første del. Oversætterens Forlag [Chr. Møller], Rønne.
- Rosenius, C.O.** 1933, [1869]: *Romerbrevet.* Oversat af Chr. Dick. Nyt gennemset Oplag, ved Dr. C. Rosenberg. LM-Forlag, København.
- Rosenius, C.O.** 1945: *I Åndens helliggjørelse,* Norsk Luthersk Forlag, Oslo.
- Rosenius, C.O.** 1948, [1935]: *Husandagtsbog.* ELM, Aakirkeby.
- Rosenius, C.O.** 1978: *Vejledning til fred.* Credo, København.
- Roswall, S.** 1985: *En banebryder.* DLF, Hillerød.
- Rouse, R.** 1925: *Rebuilding Europe.* London.
- Rouse, R.** 1948: *The World's Student Christian Federation.* London.
- Rudnick, M.** 1966: *Fundamentalism and the Missouri Synod.* Concordia, Saint Louis.
- Rudvin, O.** 1967 & 1970: *Indremisjonsselskapets historie I+II,* Lutherstiftelsens Forlag, Oslo.
- Ryman, B.** 2001: "Sverige: Väckelsestradition i ändrade samhällsförhållanden" i Schjørring, J.H.: *Nordiske folkekirker i opbrud*: 269-283. Aarhus Universitetsforlag.
- Sargent, T.** 2007 [1994]: *The sacred Anointing.* Paternoster, London.
- Schjørring, J.H.** 1989: "Økumeniske bestræbelser ude i Europa og i Danmark" i Nørgaard-Højen, P. et al. (red.): *På enhedens vej. Bidrag til den økumeniske bevægelses historie i Danmark i det 20. århundrede*: 22-51. Forlaget Anis, Århus.
- Schjørring, J.H.** 2000: "Karl Barth og det økumeniske anliggende i mellemkrigsårene og i dag" i Gregersen, N.H. et al. (red.): *Dansk Teologisk Tidsskrift 2000*: 117-133.
- Schjørring, J.H.** (red.) 2001: *Nordiske folkekirker i opbrud. National identitet og international nyorientering efter 1945.* Aarhus Universitetsforlag, Århus.



- Schjørring, J.H.** 2006: "Folkekirken og folket efter 1945" i Schjørring, J.H. og Bak, J.T. (red.): *Udfordringer til folkekirken. Kirken – staten – folket*: 245-259. Forlaget Anis, København.
- Schmidt, A.** 1986: "Dansk kirkeliv 1986" i Holm, K. *Dansk Kirkeliv 1986-87*: 111-160. Forlaget Aros, Århus.
- Schmidt, A.** 1989: "Dansk kirkeliv 1989" i Holm, K. (red.): *Dansk Kirkeliv 1989-1990*: 81-127. Forlaget Aros, Århus .
- Schou, N.** 1966: *Hvad siger kirken?* Frimodts Forlag, København.
- Schrøder, U.** 1959: "Hvad er den højirkelige bevægelse" i Møller, O. og Jakobsen, S.E. (red.) *Dansk Kirkeliv 1959*: 62-74. Forlaget Aros, Århus.
- Seierstad, A.** 1962: "Professor ved Menighetsfakultetet 43 år": *Ole Hallesby. En høvding i Guds rike*: 47-59. Lutherstiftelsen, Oslo.
- Seierstad, I.P.** 8/1937: "Vårt forhold til Det gamle testamente praktisk og teoretisk". *TTK*: 164-192, Oslo.
- Seierstad, I.P.** 9/1938: "Epanorthomata. Svar til pastor Carl Fr. Wisløff" og "Vårt syn på Skriften. Avsluttende svar til pastor Carl Fr. Wisløff". *TTK*: 39-56, 188-198, Oslo.
- Sejergaard, J.** 2001: "Alternativ teologisk uddannelse i Danmark" i Jensen, L. et al. (red.): *Teologi med hjertet. Festskrift til NORV*: 68-86. DBI, København.
- Shakarian, D.** 2000 [1976]. *Det lykkeligste folk på jorden*, Kristne Forretningsmænds Forlag.
- Sherrild, J.** 1968: *De taler med nye tunger*. Evangelieforlaget, Kolding.
- Sivertsen, E.** 1958: *Hvordan læser du Bøgernes Bog?* Forlag ikke anført, København.
- Sjaastad, E.** 1982: *I samtale med Carl Fr. Wisløff*. Lunde Forlag, Oslo.
- Skovgaard-Holm, C.** 2005. *Kald & pligt. LM og Leif Rasmussen i 40 år*. LogosMedia, Hillerød.
- Skrubbeltrang, M.** 2013: "Kirkefondet og dens betydning for dansk kirkeliv" i Bjerring-Nielsen, B. et al. (red.): *Den mangfoldige kirke*: 164-177. Ny Mission nr. 24, Dansk Missionsråd.
- Slumstrup, F.** 2012: *Dér, hvor ingen andre er. En fortælling om Kirkens Korshær*. Unitas Forlag, Frederiksberg.
- Storgaard-Andersen, A.** et al. 1992: *Med Gud og hans venskab*. ELM-Forlag, Rønne.
- Solli, E.** 1992: "Hovedpunkter i norsk bibelsynsdebatt". "Forutsetningene som problem i bibelstudiet". "Skjelningen mellom lov og evangelium". Mosevoll, A. (red.): *Bibelsyn og Bibelforståelse*: 48-67.85-93.129-139, NLA, Bergen.
- Stenbæk, J.** 1999: *Præsternes Forening gennem 100 år*". Den danske Præsteforenings Forlag, København.
- Stenbæk, J.** 2001: "Folkekirken og de politiske partier efter 2. Verdenskrig" i Schjørring, J.H.: *Nordiske folkekirker i opbrud*: 224-234, Aarhus Universitetsforlag.
- Stott, J.** et al. 1955: *Fundamentalism. A Religious Problem*. The Times Publishing, London.



- Stott, J.** 1956: *Fundamentalism and Evangelism*. Crusade, Evangelical Alliance, London.
- Stott, J.** 1964: *The Baptism and Fullness of the Holy Spirit*. IVF, London.
- Stott, J.** 1986: "An Appreciation". Catherwood, C. (ed.): *Martyn Lloyd-Jones. Chosen by God*: 206-207. Highland Books, Sussex.
- Strivens, R.** 2011: "Lloyd-Jones and Karl Barth" Atherstone, A. & Jones, D. (edited by): *Engaging with Martyn Lloyd-Jones*: 120-131. Apollos, Nottingham.
- Studsgård, A. & Ulsdal, P.** 1978: *Hvad er højkirkelighed?* Re-formatio, Kibæk.
- Svendsen, E.N. et al.** 1978: *78-Tillægget til Den Danske Salmebog*. Redigeret af Kirkeligt Centrum. Musikhøjskolens Forlag, Egtved.
- Svensson, A.B.** 1928: "Frågan om Bibelns inspiration", Svensson, A.B. (red.). *Bibeltroga Vänners Julkalender*: 160-165, Stockholm.
- Svensson, A.B.** 1929: *Vad Skall Man Säga om Verbalinspirationen?* BV, Stockholm.
- Sylvester, N.** 1984: *God's Word in a young World*, Scripture Union, London.
- Sylvester, N.** 1993: *Gottes Wort in einer jungen Welt*. Österreichischer Bibellesebund, Wien.
- Søe, N.H.** 1947: "Hvad er Guds Ord?", Jensen, Erik (red.): *Hvad er kristendom*: 123-139, J.H. Schultz forlag, København.
- Søe, N.H.** 1951: "Guds Ord – Skriften", Baun, C. et al. (red.): *Bibelsyn. En indførelse i aktuelle bibelproblemer*: 26-37. Nyt Nordisk Forlag, København.
- Søe, N.H.** 1962. *Kristelig Etik*. G.E.C. Gad, København.
- Søe, N.H.** 1965. *Dansk teologi siden 1900*. G.E.C. Gad, København.
- Søes, P.** 2012: "Fremtidens folkekirke i evangelikal optik" i Hansen, S.L. et al. (red.): *Fønix*: 59-70, København.
- Søvik, O.**: "Åndsdåb og åndsfylde" 1979, Utne, E. et al.: *Åndens gerning i liv og tjeneste*: 54-74. Lohses Forlag, Fredericia.
- Teigen, A.H.** 2006: *Gudserkjennelsens problem i Olav Valen-Sendstads teologi*. Fjellhaug Misjonshøgskoles Studiebibliotek for Bibel og Misjon nr.15, Oslo.
- Teigen, A.** 2008: "Carl Fr. Wisløffs bibelsyn" i Bøe, S. (red.): *Teologen Carl Fr. Wisløff. En antologi hundre år etter hans fødsel*: 7-21. FMH-forlaget, Oslo.
- The Lutheran Church-Missouri Synod.** 1975: *The Inspiration of Scripture*. A Report of the Commission on Theology and Church Relations.
- Thomsen, N.** 1998: "Folk, kirke og kirkelighed" i Sørensen, P. (red.): *O, dejlige land. Vartovbogen* 1998: 94-102. Kirkeligt Samfunds Forlag, København.
- Thomsen, N.** 2002: "Den grundtvigske vækkelses nadversyn" i Nielsen, K.B. (red.): *Nadver og folkekirke*: 33-47. Forlaget Anis, Frederiksberg.
- Thorngreen, F.** (red.). 1968: *På Ordets grund*. LM 1868-1968. DLF, Hillerød.
- Thyssen, A.P.** (red.). 1960-1977: *Vækkelsernes Frembrud i Danmark i første Halvdel af det. 19. Århundrede*. Bind I-VII. G.E.C. Gads Forlag, København.
- Thyssen, A.P.** 1969 (red.): *Väckelse och kyrka i nordiskt perspektiv*. G.E.C. Gad et al., København.



- Thyssen, A.P.** 1979 [1978]: *Den danske folkekirkes struktur*. Forlaget Aros, Århus.
- Thyssen, A.P.** 1983: "Grundtvigianismen som bevægelse indtil ca. 1900" i Thodberg, C. og Thyssen, A.P. (red.): *Grundtvig og grundtvigianismen i nyt lys*. Forlaget Anis, Frederiksberg.
- Thyssen, A.P.** 1991: *Grundtvig og den grundtvigske arv*. Forlaget Anis, Frederiksberg.
- Tiililä, O.** 1962: "Hallesby som teolog" i *Ole Hallesby. En høvding i Guds rike*: 61-70. Lutherstiftelsen, Oslo.
- UCCF.** 1978: *For the Faith of the Gospel 1928-78*. Universities & Colleges Christian Fellowship.
- Ulsdal, P.** 1985: *En kamp for kirkens frihed*. Kirkelig Samling om Bibel og Bekendelse, Esbjerg.
- Ulsdal, P.** 1994: *I kirkekampens tegn*. Lohses Forlag, Fredericia.
- Ulsdal, P.** 2002: *Hvad er Hellig Kors Kloster?* Hellig Kors Kloster, Lem.
- Ulsdal, P.** 2006: *En vej til højkirkeligheden*. Re-formatios Forlag, Skanderborg.
- Utnem, E.** 1968. *Bibeltroskab i dag*. J. Frimodts Forlag, København.
- Valen-Sendstad, A.** 1990: *Kristen troslære*. Lohses Forlag, Fredericia.
- Valen-Sendstad, A.** 1996: *Troens Fundamenter*. Forlaget Kolon, Århus.
- Valen-Sendstad, O.** 1935: Karl Barths panteistiske teologi og Den norske kirke. Lutherstiftelsen, Oslo.
- Valen-Sendstad, O.** 1979 [1949 norsk]. *Ordet som aldrig kan dø*. DBI, København.
- Valen-Sendstad, O.** 1953: *Velsignelsen i Kristus Jesus*. Lunde Forlag, Bergen.
- Valen-Sendstad, O.** 1954: *Oppgjør om den lutherske dåpslære*. Lunde Forlag, Bergen.
- Valen-Sendstad, O.** 1957: *Dogmatikken for legmenn. Konkordieboken*. Lunde Forlag, Bergen.
- Vigilius, M.** 1999: "Inden for eller uden for?" i Andreassen, V. et al. (red.): *Dansk Kirkeliv 1999*: 50-56. Unitas Forlag, Valby.
- Vigilius, M.** 2000: "Den ubetingede dåbspligt" i Iversen, H.R. (red.): *Dåb og medlemskab i folkekirken*: 143-165. Forlaget Anis, Frederikberg.
- Vigilius, M.** 2005: *Kirke i kirken*. LogosMedia, Hillerød.
- Vigilius, M.** 2022: "Skilsmisse og gengifte" i Vigilius, M. (red.): *Nyt liv 3/årg.* 55, 37-58.
- Vigilius, M.** 2024: "Udøbte børns frelse" i Vigilius, M. (red.): *Nyt liv 3/årg.* 57, 23-40.
- Walther, C.F.W.** 1946[1897]: *Die rechte Unterscheidung von Gesetz und Evangelium*. Evangelisch-Lutherischen Synode von Missouri. St. Louis.
- Warfield, B.B.** 1959[1948]: *The Inspiration and Authority of the Bible*. Marshall, Morgan & Scott, London.
- Warfield, B.B.** 1958: *Biblical Foundations*. Tyndale, London.
- Warfield, B.B.** 1988: *Biblical Doctrines*. Banner of Truth Trust, Edinburgh
- Weigelt, H.** 1983: "Luthers Beziehungen zu Kaspar von Schwenckfeld, Johannes Campanus und Michael Stiefel" i Junghans, Helmar (Hg.): *Leben und Werk Martin*



- Luthers von 1526 bis 1546*, band I: 473-480; band II: 882-884 Evangelische Verlagsanstalt, Leipzig.
- Wikberg**, T. et al. (red.). 1973: *Den goda bekännelsen. Festskrift tillägnad Gustaf Adolf Danell*. Bokförlaget Pro Veritate, Uppsala.
- Wilder**, R. 1935: *The Student Volunteer Movement for Foreign Missions*. New York.
- Wilder**, R. 1936: *The Great Commission*. London.
- Wilkerson**, D. 1986 [1967]: *Korset og springkniven*. Forlaget Royal, København.
- Williams**, G.H. 2000 [1962]: *The Radical Reformation*, Truman State University, Kirksville.
- Williams**, G.H. & **Mergal**, A.M. 2006 [1957] *Spiritual and Anabaptist Writers*, John Knox Press, London.
- Wisløff**, C.F. 8/1937: "Vårt forhold til G.T. praktisk og teoretisk". *TTK*: 247-253, Oslo.
- Wisløff**, C.F. 9/1938: "Hvor er grensen mellem det feilfri og det feilbare i Skriften?" *TTK*: 133-142, Oslo.
- Wisløff**, C.F. 1946: *Jeg vet på hvem jeg tror*. Lunde Forlag, Bergen.
- Wisløff**, C.F. 1951: *Ordet fra Guds munn*. Lutherstiftelsen, Oslo.
- Wisløff**, C.F. 1964: *Vor tillid til Bibelen*. DLF, København.
- Wisløff**, C.F. 1965: *Jeg vet på hvem jeg tror*. Lunde Forlag, Bergen.
- Wisløff**, C.F. 1966: *Guds ord står fast*. Lutherstiftelsen, Oslo.
- Wisløff**, C.F. 1971: *Norsk Kirkehistorie* bd. III. Lutherstiftelsen, Oslo.
- Wisløff**, C.F. 1972: *En grunn å stå på, en kurs å følge*. Bilag til magasinet *Utsyn*, juni 1972.
- Wisløff**, C.F. 1974a: *Kristne kirkesamfunn*. Luther Forlag Forlag, Oslo.
- Wisløff**, C.F. 1974b: "Det evangeliske studentarbeides særpreg". *Herrens nåd är det*:9-14, SESG, Stockholm.
- Wisløff**, C.F. 1975: *Jeg ved på hvem jeg tror*. Dansk Luthersk Forlag, Viborg.
- Wisløff**, C.F. 1979: *Norsk kirkedebatt gjennom 100 år*. Lunde, Oslo.
- Wisløff**, C.F. 1983. *Martin Luthers teologi*. Lunde Forlag, Oslo.
- Wisløff**, C.F. 1993: *Fullfør din tjeneste!* Lunde Forlag, Oslo.
- Wisløff**, C.F. 2005: *Jeg vet på hvem jeg tror*. Lunde, Oslo.
- Woods**, C. S. 1978: *The Growth of a Work of God*. IVP, Illinois.
- Zahle**, H. (red.) 1999: *Danmarks Riges Grundlov med kommentarer*. Jurist- og Økonomforbundets Forlag, København.
- Öberg**, I. 2002: *Bibelsyn och bibeltolkning hos Martin Luhter*: Artos & Norn bogförlag, Skellefteå.
- Øystese**, O. 1966: "Sann bibeltroskap, forord" i Øystese, O. (red.): *Bibelsyn og Bibelgransking*:7-16. Nomi Forlag, Stavanger.
- Øystese**, O. 1992 [1986]: "Hva er et bibelsyn?", Mosevoll, A. (red.): *Bibelsyn og Bibelforståelse*: 9-25. NLA, Bergen.
- Ågård**, E. 1960: *Den foragtede gudstjeneste*. Forlaget Aros, Århus.



D. Opslagsværker

- *Kirke-Leksikon for Norden*. I Bind 1900 udgivet af Fredrik Nielsen, Jydsk Forlags-Forretning, Aarhus; II Bind 1904 udgivet af Fredrik Nielsen, Forlaget for Kirke-Leksikon, Aarhus; III Bind 1911 udgivet af Fredrik Nielsen og J. Oskar Andersen, Hagerup, København; IV Bind 1929 udgivet af J. Oskar Andersen under medvirkning af Helga Haar og Michael Neiiendam, Hagerup, København.
- *Kirkelig Haandbog og Teologisk Stat – Kirkelig Håndbog*. Forskellige udgaver.
- *Dansk Kirkeliv*. Er udkommet en gang om året siden 1923. Hver årgang indeholder en række teologiske/kirkelige/aktuelle artikler. Desuden en artikel om kirkelige begivenheder i året løb. En overgang hed det ”Årets Kirkehistorie”, så blev titlen ”Dansk Kirkelig anno xx”. *Dansk Kirkeliv* har haft skiftende redaktører gennem årene og er blevet udgivet af forskellige forlag, f. eks. G.E.C. Gads Forlag, Forlaget Aros og Unitas Forlag.

E. Aviser, blade, magasiner og tidsskrifter, angivet med nummer/dato og udgivelsesår.

Budskabet, udg. af LM. Oprettet i 1865 af Chr. Møller med navnet *Budskab fra Naadens Rige*.

Båndet, udg. af LMH's elevforening.

Credo, udg. af NKSS.

Dansk Teologisk Tidsskrift udkom første gang i 1938; udg. af G.E.C. Gads Forlag / Forlaget Anis/Forlaget Eksistensen.

Dansk Tidsskrift for Teologi og Kirke, fork. *DTTK*, udg. af MF. Afløste *Ichthys* 2008.

DBI-Posten, *DBI-Information*, udg. af DBI.

Fast Grunn, udg. af Lunde Forlag.

For Fattig og Rik, udg. af Det norske Indremisjonsselskapet.

Fønix, udg. af en kreds af teologer.

För Biblisk Tro, udg. af Förbundet för Biblisk Tro. Fra 1972 *Biblicum*, udg. af Biblicum.

Gry, udg. af LM's Efterskoles elevforening, Løgumkloster.

Gymnasiastbladet, udg. af Landsudvalget for KFUM & KFUK's gymnasistarbejde, senere DKG.



Ichthys, MF's Studenterblad, udg. af MF siden 1974. 2008 afløst af *DTTK*.

Indre Missions Tidende, fork. *IMT*, udg. af IM siden 1854. Fra 1. jan. 2018 under navnet *Impuls*.

Jydske Tidende. Dagblad.

Kirke og Kultur, udg. af Gyldendal Norsk Forlag.

Kirkeligt Centrum, udg. af Kirkeligt Centrum.

Kirkelig Information, udg. af Kirkelig Samling om Bibel og Bekendelse siden 1966. Senere erstattet af et *elektronisk nyhedsbrev*.

Kristeligt Dagblad, fork. *KD*.

Kristen i dag, kristent månedsmagasin på evangelisk-luthersk grundlag, udgivet af en redaktion med L.E. Kristensen som ansv. redaktør. Udkom juni 1991-juni 1993.

Kyrka och Folk, udg. af Kyrkliga Förbundet.

Ledestjernen, udg. af ELM siden 1909. Ophørte med at udkomme med udgangen af 1989.

Liv i troen udg. af ELM fra 1. jan. 2003, hvor det afløste *Mørke og Lys*.

MF-bladet, udg. af MF. Afløste de tidligere *Vennebladet* og *Informationsbrev*.

Missionsvennen, udg. af LM 1901-2000.

Mod Målet, udg. af Poul Madsen 1947-2009. Ophørte efter hans død.

Mørke og Lys, udg. af ELM. Bladet er udkommet siden 1881. Fra 2003 afløst af *Liv i troen*.

Nemalah, DBI's Studenterblad, udg. af DBI 1982-2003. Derefter erstattet af det elektronisk tidsskrift *eMissio*.

Nya Väktaren, udg. af Axel B. Svensson 1908-1967. Derefter redigeret og udgivet af domprovst G.A. Danell (1908-2000). Siden 2003 teologisk bilag til *Kyrka och Folk*.

Nyt Liv, udg. af Bevægelsen Nyt Liv.

Pro-Fide, udg. af KFS 1968-1995. I de foregående år udsendte KFS det dupliserede *Nyt fra KFS*.

Præsteforeningens Blad, fork. *Prf.Bl.* udg. af Den Danske Præsteforening.



Re-Formatio, udg. af en kreds af højkirkelige præster siden 1958. Siden 1980 er bladet udgivet af *Fællesskabet Kirkelig Fornyelse*.

Sursum Corda, udg. af DKS. Ophørte foråret 1949.

Svensk Pastoraltidskrift

Tidehverv, siden 1926, udg. af en kreds af præster.

Tidsskrift for Teologi og Kirke, fork. *TTK*, udg. af Universitetsforlaget Oslo.

Til Tro, udg. af KFS. Afløste pro-Fide 1. jan. 1996.

Tro og Mission, udg. af LM. Afløste *Missionsvennen* 1. jan. 2001.

Ung Teologi, udg. af Det [norske] teologiske Menighetsfakultets studenter.

Universitas, fra 13.02.1948 udg. af AKS. Fra 16.09.1949 udg. af DKS. Fra nov. 1966 udg. af DKS og KAL. Ophørte april 1968.

Utsyn, udg. af Norsk Luthersk Misjonssamband.

Vestkysten. Dagblad

Vi Tro, udg. af SESG.

Vor Kirke, udg. af Kirkeligt Forbund. Ophørte 2001.



XVI. Bilag til afhandlingen

Bilag 1-II.2. På bibelsk grund

[...] Altafgørende i denne sammenhæng bliver derfor, at Gud har talt – gennem sine profeter, apostle og sin egen søn Jesus Kristus, og at han også i dag taler til os gennem deres ord, som vi har dem i Skriften – for at gøre vis til frelse ved troen på Kristus Jesus (Cf. 2.Tim.3.15). Så er Bibelens ord da virkelig Guds ord til os og alle de bibelske skrifter åbenbaring af den eneste sande Gud ved den ene og samme Ånd. Her og bare her og i den forkyndelse, som er i overensstemmelse med det profetiske og apostolske vidnesbyrd i Skriften, har Gud givet os sin åbenbaring. Derfor tror vi også, at Bibelen er den kristne menigheds eneste autoritet i alle spørgsmål, som har med kristen tro og livsførsel at gøre, og nogen indre modsigelse i det bibelske budskab tror vi ikke på. Vi er tværtimod overbevist om, at Bibelen er helt igennem pålidelig, klar og forståelig, så at den i kraft af Helligåndens virken kan gøre det menneske vis til frelse, som under ordets tiltale føres til omvendelse og tro.

Vi er helt på det rene med, at vi på dette punkt befinder os i et klart modsætningsforhold til megen moderne teologi. Under indtryk af de sidste århundreders historisk-kritiske bibelforskning er der mange, som har opgivet og forkastet enhver tro på Bibelen som autoritet. Andre har kviet sig for at gå så langt og har forsøgt forskellige udveje for at kunne fastholde Bibelen som autoritativ, hellig skrift alligevel [...] NORV1960up:5-6, KFS-arkiv 001.

Bilag 2-II.2. NORV's afvisning af den historisk-kritiske metode

[...] Det skal imidlertid på den anden side også stå klart, at troen ingenlunde er prisgivet samme historisk-kritiske forskning. Denne betegner nemlig, for så vidt som den er bestemt af profanhistorisk metode og en rationel virkelighedsopfattelse, en alvorlig vildfarelse. Den forskning, der ifølge sin metode må se bort fra underet og i det hele taget det guddommelige, og som søger at forstå alt ud fra immanente faktorer, ud fra årsagssammenhænge, der er tilgængelige for den naturlige, menneskelige erkendelse, har på forhånd udelukket sig selv fra en ret forståelse af den bibelske åbenbaringsvirkelighed. Idet man anvender en sådan profanhistorisk metode over for den bibelske frelseshistorie, vil det ikke være muligt at øve historisk retfærdighed mod det bibelske materiale, der ganske enkelt ikke kan forstås uden underet, den guddommelige indgriben, der unddrager sig enhver immanent og "naturlig" forklaring. Dette må nu ikke misforstås derhen, at vi skulle frakende videnskaben ret til at undersøge Bibelen.

Bibelen er i sig selv et historisk faktum, og Bibelen beretter om historiske begivenheder, der naturligvis som al anden historie er udleveret til almindelig historisk forskning. Vi vil imidlertid hævde, at for så vidt den historisk-kritiske forskning vil



behandle Bibelen og den bibelske frelseshistorie ud fra almindelig profanhistorisk betragtning, der ikke som forklaringsgrund anerkender andet, end hvad der er tilgængeligt for og kan fastslås af den menneskelige erkendelse, så vil den heller aldrig være i stand til at udføre noget egentligt teologisk arbejde, men bare kunne beskæftige sig med teologiens udenværker. Før der kan blive tale om teologisk forskning i dette ords egentlige mening, må man nemlig frigøre sig for den aksiomatiske forudsætning, at alt i tilværelsen må have sin "naturlige" forklaring.

Der er derimod en helt anden forudsætning, som er nødvendig for at nå til en ret forståelse af det bibelske budskab: Omvendelse og tro. Det er Skriftens eget vidnesbyrd, at Helligånden alene er dens rette fortolker, og at intet menneske kan fatte og forstå Guds ord uden at eje Helligånden. Bibelens ord bliver Guds ord for os og åbner sig for os, alene når de får magt over vore hjerter og fører os til omvendelse og tro (Cf. 2.Kor. 3.16 og 1.Kor. 2.10-14). Det er således alene gennem troslydighed, at et menneske af Ånden selv bliver overbevist om Bibelens sandhed. Denne sandhed er vi ikke kaldet til at bevise, men alene til at bevidne og forkynde.

Og dette er da vort vidnesbyrd: Da vi kom til tro på Jesus Kristus, mødte vi Gud selv. Derfor er hans ord også i et og alt afgørende og bestemmende for vor tro. Han ved alt – også om Skriften. Hans forståelse af og stilling til Skriften er den eneste rette og sande. Og nu finder vi gennem alle evangelieskrifterne klart bevidnet, at Jesus betragtede Det gamle Testamente – uden forbehold – som Guds ord. Med ord fra Skriften afviste Jesus alle djævelens angreb (Mt. 4.1-11), og Skriftens ord var for ham altid selvklare og tilstrækkelige argumenter i hans mange samtaler med sine modstandere. "Der står skrevet", sagde Jesus, og dermed var sagen for ham afgjort. Med samme tillid citerer Jesus både mosebøgerne, salmerne og profeterne, og vi finder aldrig, at Jesus skelnede mellem noget i disse skrifter, som var menneskeligt og fejlbart, og andet, som var guddommeligt og ufejlbart. Det, som stod at læse der, var alt sammen forpligtende Guds ord for ham.

Samtidig ser vi, at Jesus om apostlene siger: "Den, som hører jer, hører mig" (Lk.10.16). Dette har betydning for vor stilling til Det nye Testaments skrifter, idet vor tro på disse herefter ganske falder sammen med vor tro på Jesus.

Når vi nu ved, hvilken forståelse af og stilling til Skriften, Jesus og apostlene havde, så vil vi da som Kristus-troende bevidne og forkynde samme tro som deres og indtage samme stilling som de. I dette som i ethvert andet spørgsmål får vi lade sagen være afgjort, når der foreligger klare udsagn herom fra Jesu og apostlenes mund. Dette bevidner og forkynder vi ud fra troen på og erfaringen af, at Gud har talt til os mange gange og på mange måder gennem profeterne og nu ved dages ende afsluttende og endegyldigt ved sin søn (Cf. Hebr. 1.1), og herudfra afviser vi også talen om, at Jesu og apostlenes forståelse af Skriften skulle være "tidsbestemt", noget, som de delte med deres samtid, men som ikke er forpligtende for os. Jesu og apostlenes ord og stillingtagen er og forbliver nu engang afgørende og forpligtende for os, som er



”opbyggede på apostlenes og profeternes grundvold med Jesus Kristus selv som hovedhjørnesten” [...] (Ef. 2.20). NORV1960up:7-8, KFS-arkiv æske 001.

Bilag 3-II.3. NORV's kirkesyn

[...] Situationen er derfor i dag den, at mange studenter – og da især sådanne, som kommer til universiteterne med personlig baggrund eller ståsted i vækkelseskristendommen – bliver dybt skuffede ved deres møde med studenterbevægelsen, fordi de der møder en ånd, som er dem fremmed, og en forkyndelse, der synes dem at savne klarhed og bibelsk substans.

For nogle af os tilspidsede dette forhold sig for nogle år siden yderligere derved, at vi i studenterbevægelsen ikke blot ikke fandt, hvad vi søgte, men også blev tvunget ind i et personligt opgør med hele det teologiske grundsyn og den kirkeforståelse, der i stadig stigende grad er blevet tilgrundliggende for DKS's arbejde, og som for os at se ikke blot betegner en mere eller mindre harmløs reaktion imod alt, hvad der smager af pietistisk vækkelseskristendom, men – hvad der er langt mere alvorligt og afgørende – også er i strid med en sandt bibelsk og reformatorisk kristendomsforståelse.

Hvilket teologisk grundsyn og hvilken kirkeforståelse er det, der hermed sigtes til? Sagt i al korthed, så tænker vi i denne sammenhæng på et teologisk grundsyn, der ud fra sin principielle forståelse af skrift og bekendelse og deraf følgende praktiske stillingtagen til vranglære inden for vor folkekirke, snarere end at tjene det ene og sande Jesu Kristi evangelium og hans kirke står i fare for at føre mennesker ind i en i høj grad trosnedbrydende relativisme og sandhedsnihilisme. Alt, hvad der har rum i folkekirken, må – ifølge dette grundsyn – også have lov at komme til orde i studenterbevægelsen – altså også en professor Lindhardt, der selv siger, at han forkynder et andet evangelium end en stor del af den danske kirkes øvrige præster, og at, såfremt det, han forkynder, er sandt, så er det, de andre forkynder, løgn – og omvendt, og ligeledes de forkyndere i vor folkekirke, som professor R. Prenter på DKS's eget sommermøde i Hillerød 1958 stemplede som frembærere af en ny, alvorlig vranglære i vor kirke: forkyndelse af syndernes forladelse og Guds kærlighed uden om forsoningen (Cf. ”Kristeligt Dagblad”, 7/8 1958”).

Dette principielle grundsyn synes os ganske fremmed for Paulus's tale i Gal.1,8 om, at om nogen – det være sig en engel fra himmelen – forkynder evangeliet i strid med, hvad han og de øvrige apostle har forkyndt, så være han forbandet, og vi finder, at dette grundsyn i sig rummer en stadig tilstedeværende beredvillighed til og undertiden også aktualiserer sig i ulydigheden mod Jesu egen og apostlenes befaling til os om at undsige vranglære og ikke samarbejde med, men vende os bort fra forkyndere, der taler i strid med Guds ord: Mt.7.15, Ap.G. 20.28-32, Rom. 16.17, Gal.1.8, 1.Tim.6.20, 2.Tim.2.14-21, 2.Johs. v.9-11 og Jud. v.3-4. (Se endvidere ”Apologien” VII,48 til ”Confessio Augustana” VIII: ”Hvad er kirken?”) – En ret forstået lydighed mod disse Skriftens



klare befalinger i vor aktuelle folkekirkelige situation er for os at se helt igennem uforenelig med ovenomtalte grundsyn.

Det forekommer os, at et syn som dette i virkeligheden er ensbetydende med en opgivelse af det reformatoriske skriftprincip: ”Skriften alene skal foreskrive os trosartikler, og ellers ingen, ikke engang en engel fra himmelen”, samt af den hermed uløseligt sammenhængende forståelse af Skriftens eentydighed, tilstrækkelighed og klarhed i alt, hvad det er nødvendigt for os at vide til frelse. Intet under derfor, at den kirkeforståelse, som der gives udtryk for i forbindelse med ovenomtalte grundsyn, kan synes nok så fjern fra vor lutherske bekendelses tale om kirken som de troendes forsamling, i hvilken evangeliet forkyndes rent og sakramenterne forvaltes ret i overensstemmelse med evangeliet, selv om begreberne kirke, mission, gudstjeneste, embede, sakramenter og liturgi er hovedord inden for den teologiske tænkning, der i de senere år har været tilgrundliggende for DKS’s arbejde. Vi finder i denne kirkeforståelse en skæbnesvanger mangel på forståelse for kirkens karakter af bekendelseskirke, og også i andre henseender forekommer det os, at samme kirkeforståelse kommer i strid med en sandt bibelsk og reformatorisk forståelse. Til belysning heraf skal vi anføre et citat fra en programartikel for studenterbevægelsens arbejde, skrevet af studenterbevægelsens sekretær Erik Ågård i ”Universitas”, 1955,5. Under overskriften ”Folkekirketanken contra foreningstanke” skriver han således: ”Det står nogle af os klart, at luthersk kristendom, som vi herhjemme klarere og klarere ser som en grundlæggende praktisk henvisning til den omstændighed, at barnedåben er porten til Guds rige, mistolkes af selve den kristelige forenings væsen. Med eller mod deres vilje – kristelige foreninger betyder en forfalskning af det barnedåbens evangelium, der taler om det glædelige kristne budskab til *alle* døbte. Med eller mod deres vilje – kristelige foreninger betyder en forkyndelse af, at kristendommen kun retter sig mod den indviede inderkreds, at kristendommen er noget særligt, noget specielt for specialisterne. Med eller mod deres vilje – kristelige foreninger betyder en fornægtelse af den solidaritet med den danske, døbte befolkning (lad os i denne forbindelse indskrænke synsfeltet og sige: med den danske, døbte studenterverden), som vore folkekirkelige forhold sætter os ind i – dette, at vi tilhører den samme kirke gennem vor barnedåb. Den ene ikke mere end den anden”. Vi må i denne forbindelse understrege, at vi tidligere af artiklens forfatter er blevet gjort opmærksom på, at vi ikke må forstå denne artikel som ”et stykke dogmatik”, hvorfor han også frabeder sig, at man ud fra det her anførte citat skulle tillægge ham og de ”nogle af os”, på hvis vegne han skriver, en kirke- og sakramenteforståelse, der ikke vil vide af den tone i forkyndelsen, der kommer til udtryk i den brorsonske salmelinie: ”Af døbte vrimler stad og land, men hvor er troens brand?” Med dette in mente bliver der dog alligevel en del tilbage at sige ud fra ovenanførte citat. Ordene viser klart – trods alle forbehold – at der ligger en bestemt kirkeforståelse til grund, en forståelse, der for os at se er mere institutionel end Ny Testaments personale forståelse af kirken som Guds folk, som Kristi legeme, en organisme, der er udtryk for et livsfællesskab, et levende



personsamfund. Omtalte kirkeforståelse savner derfor også i væsentlig grad syn for nådegavernes ret, plads og betydning i kirkens liv og er åbenbart tilbøjelig til at overse to ting: 1) at også den officielle kirke har organisatorisk præg, og 2) at kirken, gudsfolket og dets nådegaver, er i funktion også i de kristelige organisationer og foreninger. Det har også vist sig – selv om vi altså ikke har lov til at slutte således alene ud fra anførte citat, om end tendensen er tydelig nok – at N.T.s tale om ”grene på vintræet, der ikke bærer frugt og derfor brydes af” og om kristendøbte, der ”har ord for at leve, men dog er døde”, ikke kommer til sin ret i denne forståelse af kirken, hvilket får til følge, at den alvorlige, bibelske sandhed, at der også tværs gennem en barnedøbt befolkning går et skel mellem troende og vantro, fortønes eller forties i forkyndelse og sjælesorg. Vækkelsens altid foruroligende spørgsmål efter tro og kald til omvendelse og nyt liv står således i fare for at blive bragt til tavshed. Men sker det, så er budskabet heller ikke længere det samme, som det, Jesus overgav sine apostle at forkynde: *Gudsrigets nærhed og omvendelse til syndernes forladelse* [...] NORV 1960up:1-3, KFS-arkiv æske 001.

Bilag 4-II.4. NORV's arbejdssyn: Evangeliet i centrum

[...] Bestemmende for den praktiske tilrettelæggelse af vort arbejde er naturligvis de principielle retningslinier og synspunkter, som vi har søgt at redegøre for i det foregående [om bibelsyn og kirkesyn]. Vi ønsker – som allerede nævnt – at sætte *evangeliet i centrum* og har derfor med Paulus fattet det forsæt ”ikke at ville vide af andet end Jesus Kristus og det som korsfæstet”, idet vi er forvissede om dette evangeliums egen iboende kraft, som virker ”ikke ved visdoms overtalende ord, men med Ånds og krafts bevis” (Cf.1.Kor.1,17-25 og 2.1-5). Det ene og store hovedmiddel i vort evangeliske studenterarbejde bliver herefter ”prædikenens dårskab” – ikke så meget tale, foredrag og diskussion *om* evangeliet og kristendommen i det hele taget, men derimod snarere forkyndelse *af* det kristne budskab med særligt sigte på den enkelte students personlige gudsforhold og under tilbørlig hensyntagen til den studerende ungdoms specielle forudsætninger og særlige situation. Vi er nemlig overbeviste om, at ”evangeliet om Kristus som korsfæstet” ret forstået og ret forkyndt ind i den konkrete virkelighed, mennesker lever i, altid vil vise sig at være den mest virkelighedsnære forkyndelse, som tænkes kan. Derfor ønsker vi også at ”sige os løs fra al skjult og skammelig adfærd, så vi ikke går underfundigt til værks, ikke heller forfalsker Guds ord, men anbefaler os til ethvert menneskes samvittighed for Guds åsyn ved åbent at forkynde sandheden” (Cf.2.Kor. 4.1-2).

Nu må det her sagte ikke misforstås derhen, at vi, fordi vi ønsker at sætte evangeliet i centrum, så ikke skulle have syn for eller ville beskæftige os med det i periferien. Denne opfattelse er nemlig nok så almindelig og har nok heller ikke altid været uden grund. Evangelisk studenterarbejde er således ofte blevet anklaget for ”manglende kulturbevidsthed” og en slags ”overåndelighed”, der savner syn for kristendommens



”breddevirkning”, for de kristnes opgaver inden for kultur- og samfundslivet. I sin iver efter at forkynde frelse fra ”denne verden, som ligger i det onde”, skulle man altså have glemt, at ”Herrens er jorden og hele dens fylde”.

Heroverfor vil vi nu for det første understrege, at den lille beretning i Ny Testamente om Martha og Maria med al tydelighed lærer os, at *eet er nødvendigt*. Dette ene må og skal derfor også altid være centrum og det primære i al kirkens forkyndelse og virksomhed. Dernæst vil vi påpege, at samme beretning og Ny Testamente i øvrigt tilligemed hele kirkens historie viser os, at vi ikke skal blande det åndelige og det verdslige regimente sammen. De kristnes opgaver på det kulturelle, sociale og politiske område løses nu engang ikke i kirkens rum, men i det ganske almindelige menneskeliv i kald og stand. Der er det, Guds vilje med vort menneskeliv skal virkeliggøres, og der gælder ingen særlig lov eller Guds vilje for de kristne og en anden for ikke-kristne. Dette er det forkyndelsens opgave at pege på og så i øvrigt at sende mennesker ud for at virkeliggøre samme Guds vilje i familieliv, på arbejdsplads og i andre rent verdslige sammenhænge.

Ud fra dette grundsyn vil man måske kunne forstå, at vi ikke betragter det som kristne studenteres opgave at tage kulturelle, sociale og politiske spørgsmål op til debat inden for en kristen studenterbevægelses rammer, men derimod at beskæftige sig med disse spørgsmål først og fremmest i deres studium og personlige omgang med andre mennesker og så ellers – i den udstrækning, tid og kræfter måtte tillade det – i de almindelige, verdslige studenterforeninger, som beskæftiger sig med disse spørgsmål. I modsat fald frygter vi, at det vil føre til en beklagelig og farlig isolation af de kristne. Men ad denne vej tror vi, at kristendommens ”breddevirkning” nok skal vise sig i kultur- og samfundslivet samtidig med, at ”ordet om korset” får lov at bevare sin kraft i det kristne studenterarbejde [...] NORV1960up:9-10, KFS-arkiv æske 001.

Bilag 5-II.6. NORV's holdning til De studerendes Kirketjeneste

[...] Der udkæmpes i dag som i slægterne forud for os en vældig og uafladelig åndskamp også inden for den kristne kirkes ydre og officielle rammer, en åndernes strid, i hvilken intet mindre end evangeliets sandhed i modsætning til dets åbenbare forfalskning står på spil – og dermed menneskers evige frelse eller fortabelse. Hvad enten vi ønsker det eller ej, og hvad enten vi nu siger og gør det ene eller det andet, så kommer vi i hvert fald aldrig uden om at deltage i og tage stilling i denne åndernes strid. Neutralitet er en illusion. Den, som ikke er med Kristus, står ham imod. Den, som ikke taler sandt, taler løgn. Den, som ikke er villig til helhjertet og kompromisløst at ”stride for den tro, som én gang for alle er blevet overgivet de hellige” (Judas brev v.3), han er medvirkende til at nedbryde troen hos nogle og således føre dem i fordærv, i den evige fortabelse. Det er intet mindre end dette, striden står om. Det må vi have tindrende klart for os. Såfremt vor tro og bekendelse er sand, må den altid være



uløseligt forbundet med et utvetydigt og kompromisløst nej til evangeliets åbenbare forfalskning både inden for og uden for den danske folkekirkes rammer.

Så længe S.K.'s ja til den tro og bekendelse, som er sand, ikke følges op af et lige så klart og utvetydigt nej – ikke bare i ord, men også i holdning og handling – til den tro og bekendelse, som er falsk, da eksisterer der måske nok en fonetisk, men ikke nogen virkelig og sand åndelig enhed os imellem. Derfor må vi fraråde Århus-udvalget ethvert nærmere samarbejde med S.K., medmindre man inden for S.K. radikalt bryder med den hidtidige, ovenfor omtalte og – for os at se – ubibelske samarbejdslinie og praksis.

Det standpunkt, vi hermed giver udtryk for, og den holdning, vi herudfra råder til, er efter vor inderste overbevisning sandt bibelsk og derfor alene forsvarlig og ret. Jf. f.eks. Rom. 16.17 og 2. Johs. v.9-11. Medmindre nogen ud fra Skriftens klare ord kan overbevise os om, at vi tager fejl, at vi ikke har forstået enten Bibelen eller vor modpart ret, så kan vi derfor ikke vige fra eller råde til noget andet, end det, vi her har skrevet. Men lad det med det samme være sagt så utvetydigt, at ingen misforståelse kan være mulig: Vi ønsker ikke på nogen måde at påtvinge andre den overbevisning og det standpunkt, som er vort. Derfor hverken kan eller vil vi i den foreliggende situation foreskrive eller diktere K.F.S. i Århus nogen stillingtagen i denne sag. Det må blive studenternes egen frie samvittighedsafgørelse i lyset af Guds ord [...] Uddrag af KFS' Landsudvalgs vejledning februar 1967 til arbejdsudvalget i Århus skrevet af NORV, KFS-arkiv æske 013.

Bilag 6-II.7. "Fundamentalismen" og Guds ord 1963/

"Fundamentalismen" – kætteri eller ortodoksi? 1967¹¹⁴¹

[...] På spørgsmålet om den kristne kirkes sidste og endegyldige autoritet er der blevet givet tre forskellige indbyrdes uforenelige svar, og over for dem er det, vi må søge at gøre vor stilling op.

Skripten og den kirkelige tradition

Det mest konsekvente udtryk for denne forståelse finder vi i den romersk-katolske kirkes lære om pavens ufejlbarhed, når han "ex cathedra" definerer læresætninger vedrørende den kristne tro og moral. Men også i den græsk-katolske kirke, hos mange anglikanere og langt ind i vor egen kirke støder vi på det samme grundsyn – bare i forskellig og mere eller mindre konsekvent udformning. Ifølge dette syn er Bibelen nok kilde og norm for kristen tro, lære og liv, men i sig selv hverken tilstrækkelig eller klar som sådan. En yderligere autoritet er derfor nødvendig for at fastslå den rette og sande tolkning af det bibelske budskab og – som det hævdes i visse udformninger af dette syn – for i visse henseender at supplere dette. Den sidste grund til at tro et eller andet er altså ikke den, at Skripten, men at kirken siger sådan. Hvad kirkens historiske

¹¹⁴¹ I 1963, da manuskriptet blev udarbejdet, havde Rasmussen indføjet ordene "der så langt jeg ser". De ord blev fjernet i 1967.



tradition og det kirkelige læreembede siger, det siger Gud, det er ifølge dette syn identisk med "Guds ord".

Skriften og det menneskelige "jeg"

Ud fra dette syn kan Skriften visselig nok tilkendes stor betydning og værdi, men den kan aldrig i sin helhed betragtes som "Guds ord". Som alt andet menneskeligt anses også de bibelske skrifter for at være fejlbare, indeholdende selvmodsigelser og indbyrdes uoverensstemmende med hensyn til forskellige lærespørgsmål o.s.v. En yderligere autoritet er derfor påkrævet for at fastslå, hvad der i eller bag de bibelske skrifers vidnesbyrd er det sande og blivende "Guds ord". Der må findes et kriterium, ud fra hvilket Skriftens udsagn kan bedømmes. Hvilket kriterium, man så i den sidste ende vælger sig, det kan være yderst forskelligt, men fælles for alle de forskelligartede udgaver af dette syn er, at den sidste og endegyldige autoritet er at finde i det menneskelige "jeg". Det er i virkeligheden den uundgåelige konsekvens af en forkastelse af Bibelen som Guds ord. Er den nemlig ikke det, men derimod blot fejlbare menneskers mere eller mindre pålidelige Kristus-vidnesbyrd, da kan den heller ikke være absolut og endegyldig norm, men da opkaster mennesket uvægerligt sig selv som øverste dommer, hver gang man finder, at noget i Bibelen strider mod, hvad man i øvrigt mener at vide, eller mod, hvad man ud fra sin *fornuft, samvittighed, følelse* eller såkaldte "*kristendomsforståelse*" mener at kunne tro og bøje sig for som "Guds ord". Så kan man nok så meget tilskrive Helligånden denne tolkende og vurderende gerning, denne stadige renselse og rekonstruktion af det bibelske budskab, for – som man siger – at "det egentlige Guds ord" dog kan blive hørt og forstået af det moderne menneske. Det skal nok vise sig, at hver gang "Helligånden" tages til indtægt for, hvad der ingen grund har i, eller hvad der ligefrem strider mod og fornægter troværdigheden af de bibelske skrifers udsagn og vidnesbyrd, da er det i virkeligheden slet ikke Helligånden, men derimod den sig selv til guddom ophøjende menneskeånd, der er i virksomhed – den, som altid farer og fører vild.

Skriften alene

Dette syn, der er uløseligt forbundet med troen på og overbevisningen om, at profeters og apostles ord i de bibelske skrifter er *Guds* ord, blev først på reformationstiden læremæssigt udformet i bevidst modsætning til de to forud beskrevne opfattelser. Men i virkeligheden er det denne forståelse, der helt fra begyndelsen har ligget til grund for og været en uopgivelig bestanddel af den kristne menigheds trosindhold. Det er den tro og overbevisning, der ligger til grund for Jesu egen, apostlenes og de første kristnes forståelse af og holdning til "Skriften" (G.T.), og som også kommer til udtryk i deres vidnesbyrd om og forståelse af den apostolske forkyndelse i tale eller skrift [...]

Identifikationen mellem Skriftens ord og Guds ord er ikke noget, som de, der nu til dags benævnes som "fundamentalister", har fundet på, men er tvært imod en del af selve det bibelske budskab [...].

Skriften siger – Gud siger. Moses, David eller den og den profet siger – Helligånden siger gennem Moses', Davids eller den og den profets mund. Menneskeord – Guds ord.



Det er netop sagen: Skriftens ord er helt igennem menneskeord og netop som sådanne samtidig helt igennem Guds ord, fremgået som de er ikke af noget menneskes vilje, men talt og skrevet af mennesker, som ”drevne af Helligånden udtalte, hvad de fik fra Gud” (2.Pet.1:21).

Men hvordan nu med hensyn til de nytestamentlige skrifter selv, hvorfra ovenstående vidnesbyrd er hentet? Er de virkelig i særegen forstand ”Guds ord” og derfor ufejlbar, endegyldig og forpligtende autoritet for os? [...]

Apostlene var af Kristus selv blevet udvalgt til som Hans befuldmægtigede og åndsudrustede sendebud og vidner at være åbenbaringsformidlende redskaber i særegen forstand [...] Derfor er den apostolske overlevering – i mundtlig forkyndelse eller skrift – for altid en ufravigelig norm for kristen tro, lære og livsførelse [...] I og med det apostolske vidnesbyrd er ”hele sandheden” afsluttende og endegyldigt åbenbaret os [...] Der kommer ingen yderligere åbenbaring. Gud har gennem sine profeter og apostle talt det sidste ord, og det eneste, vi nu har at gøre, er dette, at vi ”sætter os ved profeternes og apostlenes fødder og som deres katekumener og disciple ser til, at vi bare siger det efter, som de har sagt os for” (Luther). Enhver senere generation af kristne, den kristne kirke som helhed eller det kirkelige forkyn- og læreembede har ingen selvstændig myndighed, men altid kun en afledet. Al sand kristen forkyndelse og lære må legitimere sig selv gennem påviseligt grundlag i og fuld overensstemmelse med det apostolske vidnesbyrd i de nytestamentlige skrifter. Hvad der forkyndes og læres udover, uden grundlag og i strid med det profetiske og apostolske vidnesbyrd i Bibelen – det er ikke kristen lære, det er ikke sandhed, men løgn. Gennem de bibelske skrifter – men også alene i kraft af dem – gør den apostolske myndighed sig stadig gældende som en vedvarende realitet i den kristne kirke, en myndighed, der for os må gøre ende på al modsigelse, fordi den netop ikke er nogen blot menneskelig myndighed, men den treenige Guds egen selvåbenbaring. Og Gud er nu engang den, vi hverken skal eller kan diskutere med, men som vi alene har at forholde os til i tro og lydighed.

Så sandt ovenstående virkelig er en ret gengivelse af det bibelske selvvidnesbyrd, er det herefter muligt at fastslå følgende:

Hvad skriften siger, det siger Gud.

Det er dette, man inden for teologien har søgt at give udtryk for gennem læren om Skriftens guddommelige *inspiration*. Lad så være, at de teorier, som er blevet fremsat herom, alle har vist sig at være mere eller mindre mangelfulde eller direkte vildledende. Det ligger i sagens natur, at ingen mennesketanke eller -teori vil være i stand til fuldt ud at forstå eller give udtryk for det, vi her står overfor: et guddommeligt under, der netop som sådant unddrager sig vor forklaring. Det afgørende i denne sammenhæng er og bliver imidlertid heller ikke inspirationens *hvorledes*, men dens *at*. Det er ikke nogen bestemt inspirationsmåde, de bibelske skrifter forkyn- og lærer for os, og som vi bekender troen på, men derimod dens faktum: Hvad Skriften siger, det er Guds egen tale til os gennem menneskemund og pen, det er Guds ord!



Skriften kan som Guds ord ikke modsige sig selv i noget spørgsmål, som har med den kristne tro og vor frelse at gøre.

Dette er, hvad gammeltroende kristne alle dage har været enige om. Det er den forhåndsforvisning, vi går til studiet af Skriften med i troen på, at ”Gud er den, der ikke lyver” (Tit.1.2). Er Bibelen altså Guds ord, da er den også troværdig i alt det, som Gud vil have sagt os gennem sine udvalgte vidners mund og pen. Så meget er det i hvert fald muligt med fast bibelsk begrundelse at sige med hensyn til, hvad der ligger i det stærkt omstridte udtryk ”Bibelens ufejlbarhed”. Spørger man så videre, om der da ikke vitterligt findes både fejl og modsigelser i Skriften på en hel række områder, der ikke direkte har med den kristne tro og vor frelse at gøre, så vil mange – også blandt dem, hvis bibeltroskab jeg i øvrigt ikke føler nogen trang til at drage i tvivl – uden videre svare bekræftende. Det er jeg imidlertid ikke i stand til at gøre. Hvad er nemlig af væsentlig betydning for den kristne tro og vor frelse – og hvad ikke? Derom lyder der højst forskellige røster, og jeg for min del har ikke fundet noget kriterium, der gør det muligt for mig at skelne mellem skriftudsagn, hvis troværdighed er af væsentlig betydning for den kristne tro og vor frelse, og andre, hvis troværdighed skulle være helt uden betydning i denne sammenhæng. Det har i hvert fald – som det er blevet sagt – alt sammen med vor tillid til Skriften som Guds ord at gøre. Derfor tror jeg også, at om vi kendte alle ting og forhold til bunds og forstod alle ting ret, d.v.s. i overensstemmelse med de bibelske forfatters egen intention, da ville vi ikke kunne tale om fejl og modsigelser i Skriften overhovedet, sådan som den oprindelig blev givet [...]

Skriftens ufejlbarhed er heller ikke ensbetydende med eller afhængig af en fejlfri tekstoverlevering. Det faktum, at disse forskellige læsemåder findes, lader os dog ikke i uvished om noget som helst af det, vi bygger vort liv og vor salighed på. Men netop om troværdigheden *deraf* lades vi i allerhøjeste grad i uvished, om Skriftens ord er menneskeord blot og ikke Guds egen tale til os. Det er altså ingeniunde ”en rent teoretisk ufejlbarhed” af ”en blot tænkt bibel”, der betyder noget for os, men derimod den fulde troværdighed af det for os faktisk foreliggende bibelske vidnesbyrd om frelsen i Kristus. Og set og forstået i forhold hertil har spørgsmålet om Skriftens ufejlbarhed i sandhed ikke bare teoretisk, men i høj grad praktisk betydning. Da har det nemlig at gøre med selve troens være eller ikke være. Det burde ”fundamentalismens” kritikere for alvor prøve på at forstå i stedet for altid at fare ud med voldsomme beskyldninger for vantro og ukristelig søgen efter ”sikkerhed”. Nuvel, det kan være og er måske heller ikke i så helt få tilfælde det, der ligger bag. Men det kan i sandhed også være noget andet. For det menneske, der så ganske og aldeles har mistet troen på og tilliden til sig selv og alt andet menneskeligt, kan det også være ”troens gode strid” for midt i anfægtelsens mørke dog stadig at kunne fortrøste sig til, at *det* er sandt, som *Gud* har sagt – og ikke bare noget eller nogle mennesker! Det være sig paver, biskopper, kirkemøder eller professorer – eller mit eget hjertes røst, den, som er ”svigefuld frem for alt”. [...]



Skriften er i sig selv klar og fuldt ud forståelig for os som vejledning til frelse og har som Guds ord alene absolut og endegyldig autoritet i alt, som vedfører kristen tro, lære og liv.

Det er ”de hellige skrifter” – og ikke et særligt kirkeligt læreembede – om hvilke det i 2.Tim. 3.15 hedder, at ”de kan gøre vis til frelse ved troen på Kristus Jesus”. Vi er derfor, som Luther siger det, ”nødt til at løbe med alle menneskelige læreres skrifter til Skriften og holde dom og ret over dem der, for den alene er den rette lensherre og mester over al skrift og lære på jorden. Var det ikke sådan, hvad skulle vi da med Skriften?”[...]

Når der alligevel opstår splittelser og uenighed i kirken, så skyldes det ikke, at Skriften er uklar og dunkel. Nej, Skriften er i sig selv fuldt ud tilstrækkelig, eentydig og klar. Vi derimod er uklare! Vi er af naturen blinde i åndelig henseende, fuldstændig formørkede i vor forstand og helt ude af stand til at sanse og forstå de ting, der hører Guds rige til. Derfor ligger der også for os et dække over den rette forståelse af Skriftens ord, indtil Gud forbarmer sig over os og tager dækket bort fra vore øjne, idet Helligånden som hans talsmand over for os hjælper og vejleder os til ret at forstå, hvad Skriften virkelig siger, hvad ordenes rette betydning er.

I stridsspørgsmål om, hvad sand kristendom er, hvad der er den rette forståelse i et omstridt lærespørgsmål, kan det afgørende spørgsmål derfor aldrig blive et formelt spørgsmål om, hvem der skal tilkendes den øverste autoritet i tolkningen af Skriften. Nej, ”det afgørende spørgsmål bliver det materiale spørgsmål om, *hvad Skriften faktisk siger!*” (Carl Fr. Wisløff). Som Luther igen andetsteds har udtrykt det: ”Paven siger: Jeg har Bibelen akkurat som du! Hvad skal man da svare ham? Da må Gud alene være dommer i spørgsmålet om, hvem der har ret, hvem der har Bibelen klarest og mest tydeligt på sin side, alt efter hvad Ordet siger, og efter hvad ordene enkelt og enfoldigt betyder, således som Helligånden har sat dem på papiret”. NORV 1963:3-9, KFS-arkiv æske 002/Budskabet 5/1967:154-160,149.

Bilag 7-III.7. Evangeliet og/eller socialt - politisk engagement?

[...] Hvad må vi herefter svare på spørgsmålet om de kristnes og om kirkens opgave i denne verden? På spørgsmålet om evangeliet og/eller socialt-politisk engagement? Det er ikke muligt at svare hverken rigtigt eller nogenlunde fyldestgørende på det spørgsmål, medmindre man skelner mellem, hvad der er de kristnes opgave og bestemmelse som kristne, som kirke, og hvad der er deres lige så gudgivne opgave og bestemmelse som samfundsborgere, som mennesker i kald og stand, i hjem og på arbejdsplads, i alle de almindeligt menneskelige og samfundsborgerlige ordninger. – I alle disse almindelige menneskelige og samfundsborgerlige ordninger – og ikke tilbagetrukket fra dem, skal de kristne være. I dem skal de leve og tjene – ikke sig selv, men de andre. Det indebærer socialt og politisk medansvar for os alle; men ikke ens for alle. Det betyder, at det er alle kristnes opgave og ansvar som samfundsborgere at



engagere sig også socialt og politisk, alt efter som Gud nu giver den enkelte evner og udrustning og kald dertil. Hvad det i praksis vil indebære for os, så forskellige vi er, det bliver et spørgsmål, i hvilket den enkelte må stå eller falde for sin egen Herre.

Men de kristne skal ikke som *kirke* engagere sig socialt (medmindre man vil henregne diakonien herunder) og politisk, endsige da organisere sig som politisk parti eller som social-politisk – evt. revolutionær – ”pressionsgruppe”. Det ville være i åbenbar modstrid med Jesu ord om, at Hans rige ikke er af denne verden, ja, i virkeligheden ensbetydende med et knæfald for denne verdens fyrste og gud.

De kristnes opgave som kirke er Guds ords – både lovens og evangeliets – forkyndelse for alle mennesker uden forskel og uden personsanseelse, for dem i høje og for dem i lave stillinger, for magthaverne såvel som for de fortrykte. For dem, der begår uretfærdighed, såvel som for dem, der lider under den. Jf. f. eks. ”hustavlerne” i N.T. samt Rom. 13 og Johs. Åb. 13.

Noget andet er så, at såfremt de kristne virkelig er tro mod denne Guds bestemmelse med dem som kirke, så vil det uvægerligt få konsekvenser også på det sociale og politiske område, idet loven som intet andet afslører og dømmer al selvished og uretfærdighed i forholdet mennesker imellem i livet her på denne jord, og idet evangeliet som intet andet frigør mennesket fra dets selvished, frigør de kristne til også i alle de samfundsborgerlige forhold og ordninger, også i deres sociale og politiske engagement at leve ikke for sig selv, men for de andre. Jf. slaveriets ophævelse som et eksempel på social konsekvens af evangeliets forkyndelse, selv om der ikke i Ny Testamente findes så meget som antydning af opfordring til slaveoprør eller til social-politisk engagement med henblik på omstyrtning af bestående samfundsstrukturer (slave-herre forholdet), og hidførelse af en bedre samfundsorden.

Men ”at tilrive sig prædikeembedet for at tale det, som mennesker vil høre, i stedet for det, som Gud vil have sagt dem, og som de behøver at høre for deres frelses skyld, det er ifølge Jesus selv den største forbrydelse, noget menneske kan begå. Om man fra prædikestolen bare stemmer i med det verdslige kor i stedet for at vække menneskers øren for den himmelske lovsang – det er det samme som at forråde evangeliet” (Odeberg) - og dermed også både evangeliets Herre og vor broder, for hvem det var bestemt. Det er den synd, som der ingen tilgivelse findes for hverken i denne verden eller i den kommende. NORV: særtryk til Pro Fide 1/1969:12-13.

Bilag 8-III.8. Bibelsk økumenik og folkekirkekritik

[...] *Hvad fællesskab har lys og mørke?*

Mange alvorlige, bibeltro kristne inden for vore folkekirker har for længe siden i både tankegang og praksis foretaget en afgørende ”frontforkortning” i hele dette spørgsmål. Man har for længst indset det håbløst umulige i og på forhånd givet afkald på ethvert forsøg på at få gennemført bibelsk lære- og menighedstugt i vore folkekirkelige menigheder. Det er på forhånd opgivet. Selve folkekirketanken derimod ikke, lige så



lidt som ens eget fortsatte medlemskab i den. Det fastholder man, men finder så i øvrigt sit åndelige hjem og virkefelt inden for en af de frivillige kirkelige organisationer eller bevægelser snarere end i den sognekirkelige eller officielt folkekirkelige sammenhæng. Og indskrænker siden ethvert alvorligt ment forsøg på at følge de bibelske forskrifter og formaninger vedrørende menighedens liv til kun at omfatte disse frie og selvstændige kirkelige bevægelser og organisationer, som man selv har ansvar for og hånd i hanke med.

Personligt må jeg tilstå, at jeg finder denne holdning mere og mere selvmodsigende og anser dette for at være en i det lange løb uholdbar position. Dette til trods for, at det er denne position, jeg stadig væk selv indtager, og som jeg heller ikke for øjeblikket er overbevist om noget klart bibelsk alternativ til. Det bliver imidlertid mere og mere klart for mig, at så længe man fastholder selve folkekirketanken og hverken er til sinds at opgive den eller sit medlemskab i den, så har man uvægerligt også ansvar for forkyndelse, lære og praksis ikke bare inden for de frivillige kirkelige organisationers og bevægelsers rammer, men også i de sognemenigheder, man hører hjemme i og i folkekirken som helhed. Uansvarlig ligegyldighed på dette punkt lader sig ikke forsvare på Skriftens og bekendelsens grund. Lige så lidt som den partiånd eller den sakramenteforagt, som ovennævnte ”frontforkortning” desværre har ført eller står i fare for at føre mange ellers bibeltro evangeliske kristne ind i [...]

Ubibelsk adskillelse – sand kristen enhed

Vi har indtil nu væsentlig opholdt os ved det negative moment i ethvert forsøg på at praktisere bibelsk økumenik. Hvor nødvendigt og rigtigt det end er med et klart og kompromisløst nej til både Kirkernes Verdensråd og al vranglære inden for vor egen kirke, så er det imidlertid ikke nok.

Det er heller ikke nok bare at drive på med evangelisation og mission – hvor primært og absolut nødvendigt netop dette end er.

Bibelsk økumenik i praksis indebærer også et positivt moment i forhold til alle dem, vi nok tilsyneladende og i det ydre er adskilt fra, men med hvem vi dog i virkeligheden, i troen og Ånden, er så nært og inderligt forbundet som legemets lemmer er det med hinanden. Lige så umulig den tanke er, at et af legemets lemmer skulle kunne sige til et andet af samme legemes lemmer: Dig har jeg ikke brug for, og dig vil jeg ikke have med at gøre – lige så umulig er den tanke, at sande, genfødte Guds børn ikke skulle have brug for hinanden og ville have med hinanden at gøre. Lige så umulig den tanke er, at legemets lemmer skulle ligge i splid med hverandre, lige så umulig er den tanke, at Guds sande børn som lemmer på Kristi legeme ikke skulle kunne takke, tilbede, vidne om, tjene og adlyde og i fællesskab holde nadver sammen med deres fælles hoved: Kristus.

Dersom vi nok har erkendt dette, men ikke desto mindre er uvillige til at drage de praktiske konsekvenser heraf, så snart det er brødre og søstre fra et andet kirkesamfund, vi står over for og har at gøre med, da gør vi os skyldige i en bedrøvelse af Guds Ånd, der – hvis vi holder ved med den – i det lange løb kan blive lige så skæbnesvanger som



den førnævnte uvillighed til at gøre op og bryde med al vrang lærdom og synd i ens eget og menighedens liv.

Også i denne sammenhæng er det vigtigt, at vi begynder med at stille de rette spørgsmål og tager vort udgangspunkt i det bibelske svar på dem: Hvad er sandt? Hvordan er virkeligheden, sådan som Gud ser den? Hvad er kirken? Hvem er i sandhed lemmer på Kristi legeme?

Det er en af de ting, jeg tror, der er et virkeligt stort behov for blandt bibel- og bekendelsestro lutheranere i dag: et fornyet og grundigt studium af den bibelske forståelse af kirkens og den kristne enheds væsen og en gennemtænkning af dette bibelske syns applikation og konsekvenser i vor tids kirkelige og økumeniske situation [...] NORV: Budskabet 1/1970:18-19, 22-23.

Bilag 9-IV.1. På Folkekirkens grund

(...) Nu er det en kendt sag, at en rent formal hævde af Bibelens autoritet som eneste kilde og norm for kristen lære og liv ikke i sig selv er noget vidnesbyrd om en ret forståelse af evangeliet. Tvært imod viser kirkehistorien os klart nok, at mennesker trods indbyrdes overensstemmelse på dette punkt er kommet til nok så forskellige opfattelser af hele det kristne budskab eller dele af samme. Deraf de mange kirkesamfund og stridighederne disse imellem.

I denne situation er det os derfor magtpåliggende, at vort evangeliske studenterarbejde må være grundet ikke bare på en fast overbevisning om og hævde af det reformatoriske "Skriften alene", men ligeså fuldt og i uadskillelig forbundethed hermed også på en sand forståelse af det bibelske budskab, således som dette er kommet til udtryk i vor evangelisk-lutherske kirkes bekendelsesskrifter. Disse skrifter siger os, hvordan vore lutherske fædre har opfattet og forstået Skriften, og de giver udtryk for, hvad kirken vil stå for som Guds ord. I disse kirkens bekendelsesskrifter, hvis indhold hver ny generation får prøve på Skriften selv, finder vi intet, som strider imod Guds ord, men sammen med kirkens fædre bekender og forkynner vi *evangeliet om frelse af nåde alene ved troen på Kristus alene som Bibelens sande lære*.

Dette evangelium er vort arbejdes grundvold, og det ønsker vi at sætte i centrum i hele vort virke. Vi tror også, at en sådan bekendelse er nødvendig i dagens situation som afgrænsning både over for al liberal teologi, den romersk-katolske kirke og ligeledes i forhold til den økumeniske bevægelse. Af stor vigtighed er det i denne sammenhæng for et evangelisk-luthersk studenterarbejde at pege på og drage de rette konsekvenser af, at vor kirkes bekendelse af vore lutherske fædre blev fremsat og forstået som et økumenisk symbol. Over for al tale om frihed i forhold til bekendelsen vil vi da sætte evangeliet i centrum; thi alene i og med forkyndelsen af evangeliet kan vi tale al vildfarelse og vrang lære imod. Men hvor evangeliet sættes i centrum, der sker det også; thi der fældes der dom over al selvskabt religiøsitet – også over frihed i forhold til bekendelsen. NORV1960up:8, KFS-arkiv æske 001.



Bilag 10-IV.3. NORV's syn på forholdet mellem dåb og genfødsel:

[...] *Døbt med Helligånden bliver et menneske i det øjeblik, det kommer til troen på Jesus. Hvad enten det menneske allerede er døbt med vand og Ånd i Jesu navn eller ikke.*

Er der tale om et menneske, som allerede er døbt med vand i Jesu navn, så har det menneske allerede for længst – med navns nævnelse – fået overdraget og tilsagt, tilskrevet og skænket hele frelsens forunderlige gave, alt, hvad Jesu navn, d.v.s. Hans person og gerning, rummer og giver et menneske ret til. Derunder også delagtighed i ”Helligånden som gave”. Guds sakramentale gaveoverdragelse har da allerede fundet sted og hverken kan eller skal gentages. Det, som nu sker, er troens modtagelse, menneskehjertets personlige tilegnelse af den allerede overrakte og skænkede gave og tagen den i favn. I det øjeblik sker frelsens under med det menneske, genfødselen og fornyelsen ved Helligånden. Dåben frelser, føder på ny og gør personlig delagtig i Helligåndens gave, ikke derved at, og derfor heller ikke nødvendigvis altid i det øjeblik, dåbshandlingen udføres, men når Jesu navn tros. Den, som er døbt i Jesu navn, har visselig fået frelsen skænket, men tror han ikke i sit hjerte på Jesus, er han dog ikke frelst; han er nok døbt med ”badet til genfødsel og fornyelse ved Helligånden” (Tit.3.5), men er dog ikke født på ny; han er nok for så vidt ”døbt med Helligånden”, døbt med vand og Ånd, som Helligånden altid er uløseligt forbundet med Ordet og vandet ved dåben i Jesu navn, men han er dog ikke personlig delagtig i Helligåndens gave og dermed i fuldgyldig bibelsk forstand ”døbt med Helligånden”, så længe han ikke i troen har tilegnet sig den gave, som Gud selv i sakramentet har tilsagt og skænket ham.

Er der tale om et menneske, som ikke i forvejen er døbt med vand i Jesu navn, så vil han umiddelbart søge Guds egen besegling, Hans sakramentale stadfæstelse og bekræftelse på den personlige delagtighed i hele frelsens rige fylde og gave. Til styrkelse og bekræftelse af den allerede i forvejen ved det forkyndte evangelium skabte tro, at han i den kan være fuldvis om, at Jesu navn indestår for, Hans person og gerning er en borgen for fuldbyrdelsen af det allerede skete frelsens og genfødselsens under indtil Jesu Kristi dag [...] NORV 1971:53-54.

Bilag 11-IV.3. KFS' syn på forholdet mellem dåb og genfødsel:

[...] Dåben er ”badet til genfødsel og fornyelse ved Helligånden” (Tit.3,5). *Genfødsel er både noget, der sker med os og i os.* Vi fødes ved dåben og troen ind i Guds rige som rigets børn med barneret og barnekår hos Gud (Gal.3,26-29 og Rom.8,14-17). Og riget fødes ind i os, så vi får barnesind og del i guddomelig natur (2.Pet 1,4). Der er her både en objektiv og en subjektiv side. Vi møder det ofte i



Skriften: ”Men alle dem, som tog imod ham, gav han magt til at blive Guds børn (eller som de fleste fortolkere rigtigere oversætter det: ret til at blive Guds børn), dem som tror på hans navn. De blev ikke født af blod, ej heller af køds vilje, ej heller af mands vilje, men af Gud”. (Johs. 1,12-13). Der er her både tale om det objektive: barneretten og om det subjektive at tage imod og tro på hans navn.

Det er to sider af samme sag: frelsen i Jesus Kristus. Begge sider hører uløseligt og uadskilleligt sammen i det, der her omtales som en fødsel af Gud.

I Gal. 4,19 taler Paulus om genfødsel som det nye troens liv i hjertet, og i v. 21-31 taler han om, hvad genfødselen objektivt er ensbetydende med: et helt nyt gudsforhold. Det er den gave, som gives i dåben: barneret og barnekår og dermed også arveret hos Gud, uden grund i os selv, alene på grund af Jesus og hans fuldbragte frelsergerning.

I Johs. 3,5 står der: ”Ingen kan komme ind i Guds rige, hvis han ikke bliver født af vand og Ånd”. Det, Jesus her siger, har utvivlsomt indre sammenhæng med ordene i Ezek. 36,25ff., hvor vandet ses som det rensende og Ånden som den, der skaber på ny. Genfødselen indebærer altså både, at vi renses fra vore synder til at være nye skabninger i Guds øjne, og at vi får et nyt Åndens liv i hjertet; jf. Ef. 5,26-27 hvor det siges, at vi i vandbadet ved ordet renses, så vi får en stilling over for Gud.

I 1Pet.1,3 står der: ”... genfødt os til et levende håb ved Jesu Kristi opstandelse fra de døde”. Genfødsel er altså ikke kun, at et levende håb lægges ind i vore hjerter, men at vi sættes ind i den nye håbets situation, der blev til, da Jesus opstod fra de døde [...]
Flemming Kofod-Svendsen: Særtryk til *pro-Fide* 2/74.

Bilag 12-IV.4. NORV's syn på sakramentalisme og spiritualisme

[...] Det er i strid med Ny Testamente, når katolikkerne hævder, at nadverens brød og vin *forvandles* til Jesu legeme og blod. Skriften siger nok, at brødet ”er”, men ikke, at det ”er forvandlet til” Jesu Kristi legeme. I 1. Kor. 10,16 kalder Paulus også det indviede brød i nadveren for *brød* simpelt hen.

Den praksis, at man kun giver brødet til lægfolket, har heller ikke Guds ord for sig. Jesus siger tværtimod om kalken: ”Drik *alle* heraf!”

Læren om *messeofferet* er også i åbenlys modstrid med Ny Testamentes klare vidnesbyrd om, at Jesus ”med ét eneste offer for bestandig har ført dem, der helliges, til fuldendelse” (Hebr. 10,14), og at han har fuldbragt soning ”én gang for alle, da han ofrede sig selv” (Hebr. 7,27). Der står heller intet i Jesu indstiftelsesord om, at han har givet os sit legeme, sakramentalt forbundet med brødet og vinen, for at vi skal ofre, knæle for og tilbede det. Der står tværtimod skrevet, at han har givet os det, for at vi skal spise og drikke det – til syndernes forladelse.

Det er heller ikke sandt, at alle, der modtager nadveren, også får del i nåden, uanset deres personlige tro eller vantro. Den, som går til nadveren, fordi han ikke véd af noget andet til liv og salighed hos Gud end Jesu Kristi én gang hengivne legeme og udgydte blod, for ham bliver nadveren til frelse i troen på ”nåden i *Guds* hjerte, som Jesus frem



har bragt, da på sit kors med smerte, han dødens gru har smagt”. Den derimod, som går til nadveren i håb og forventning om at opnå eller bevare Guds velbehag i kraft af, hvad den gave, Gud dér rækker ham, skal kunne udrette i hans *eget* hjerte og liv, han spiser og drikker i denne vantro sig selv en desto strengere dom til (jvf. 1. Kor. 11,27-29).

Hvad er grundfejlen i hele denne nadveropfattelse? Det er den, at man har *vendt sig bort fra ordet og ser bare på tegnet*. Alle disse vrangforestillinger og al den døde gudsdyrkelse – for ikke at sige afgudsdyrkelse – som følger heraf, beror på ”*Følgerungen*” (følgeslutninger), siger Luther. Man ser tegnet, anstiller betragtninger over det og drager så sine meget ”fornuftige” og logisk ”følgerigtige” slutninger: Når brødet og vinen er Jesu Kristi legeme og blod, så må følgen være den og den. Alt sammen tilsyneladende logisk og uangribeligt og klart. Men *ordet* har man glemt og dermed også gavens sande og virkelige indhold, velsignelse og gavn.

Opmærksomheden vendes bort fra Jesu én gang for alle *uden for os* fuldbragte og evigt gyldige offer, som *ordet* taler om og forkynder betydningen af. I stedet vendes opmærksomheden mod *én selv*. Man rives fra Kristi gerning *uden for* og *uden* os, som frelsens eneste grund og forledes til i stedet – i hvert fald i nogen måde – at bygge sit håb om liv og salighed på Kristi gerning *i os* og *sammen med* os. Man rives fra nåden i *Guds* hjerte til nådens virkninger i *vort eget* hjerte og liv. Men det er en svigtende og selvskuffende grund. Det er der hverken liv eller salighed i. Dette er sakramentalismens inderste væsen og dens dødelige fare. Det er dens trosnedbrydende og tilintetgørende frugt.

Hvad er spiritualisme? – Det er *den tro og praksis, som kredser omkring menneskets eget indre, åndelige liv uden at lade sig oplyse og vejlede af ordet*, og som netop derfor altid farer og fører vild.

Spiritualismen er ligesom sakramentalismen en mægtig åndsmagt i dag – helt ind i vore egne rækker. Vi må derfor være på vagt og vågne op til klar erkendelse af, hvad det er, vi i denne åndsretning står overfor og har at gøre med [...] Jeg tror, det er rigtigt at sige, at der er *ét spiritualistisk fællestræk, som går igen i alle reformerte nadveropfattelser*. Jesu indstiftelsesord: ”Dette er mit legeme” og ”dette er mit blod” forstås i mere eller mindre afsvækket betydning [...]

Hvad er grundfejlen i al spiritualiserende nadveropfattelse? Det er en lignende som i sakramentalismen. Men vender sig bort fra ordet og retter i stedet opmærksomheden mod tegnet og mod sit eget indre og begynder så at anstille betragtninger og drage ”fornuftige”, ”rimelige” og ”nødvendige” følgeslutninger ud fra det, øjnene ser, og ud fra, hvad man føler, oplever og erfarer i forbindelse med deltagelse i denne sakramentale handling. Selv om spiritualismen for en overfladisk betragtning kan synes at være sakramentalismens diametrale modsætning, er de dog nært beslægtede, og konsekvensen af begge vildfarelser bliver uundgåeligt den samme. Om sakramentalismen siger *mere* end Skriften, så siger spiritualismen *mindre*. Men i begge tilfælde vendes opmærksomheden bort fra det, som *Skriften* siger, og som *ordet* forkynder. Det, som alene kan vække, styrke og befæste troen i et anfægtet og bange



menneskehjerte, skænke det usvigeligt råd og hjælp mod alle synder og Guds vrede – og dermed urokkelig vished og fred.

I stedet vendes opmærksomheden mod *ens eget indre*: den tro, den nåde og de nådevirkninger, som man mener at måtte konstatere dér, før man tør lade Kristi ord og gerning alene gælde og være *nok* – uanset alle egne, indre omskiftende følelser, oplevelser og erfaringer. I intet af alt dette i vort eget indre, som spiritualismen uvægerligt retter opmærksomheden mod, kan troen finde den altid urokkelige og evigt uomskiftelige grundvold, som den nødvendigvis må have at stå på, om den ikke i prøvelsens og anfægtelsens øjeblik skal svigte og falde [...] NORV1981:87-95.

Bilag 13-V.3. NORV's kritik af bibelsynet i skriftet Kirkens Ja og Nej

[...] *I mit eget sind er jeg forvisset om, at "Kirkens ja og nej" i alt væsentligt "taler, som Guds ord taler"* (1 Pet.4,11). Som f.eks. når der først siges et klart og stærkt *ja* til evangeliet som "budskabet om Guds gerning til menneskers frelse i Jesus Kristus: "at Kristus døde for vore synder efter skrifterne, og at han blev begravet; og at han er opstået på den tredje dag, efter skrifterne" (1. Kor. 15,3-4).

Men dernæst også et lige så klart og bestemt *nej* til "den tankegang, at evangeliet er en almindelig teori om, at Gud altid er nådig og tilgiver enhver, hvad enten han begærer tilgivelsen eller frabeder sig den, eventuelt bygget på en moderne rekonstruktion af "Jesu forkyndelse" uden grundlag i forsoningen og forløsningen i Jesu liv, død og opstandelse og med fortielse af det kristne håb".[...]

Denne klare tale og meget mere af tilsvarende karakter kan man bare glæde sig over.

Men – på det i den sidste ende vel nok mest afgørende og springende punkt er det så som så med klarheden. På spørgsmålet om *autoriteten i kirken* svares, at det er "*Guds ord, således som det findes i de profetiske og apostoliske skrifter*". Hvad menes der hermed? Er det ensbetydende med en uforbeholden bekendelse til *Skriften alene* som autoriteten i kirken? Eller er det snarere at forstå som en bekendelse til *Skriften plus* en eller anden menneskelig myndighed, der skal afgøre, hvad der i eller bag de bibelske skrifter er Guds ord til os?

Man forkaster "den tanke, at der i Skriften skulde findes *så mange modsigelser* (udhævet af mig), at det ikke er muligt i forkyndelsen af dens budskab tydeligt at skelne mellem ret og vrangt, så at det må overlades til den enkelte på eget ansvar og risiko at afgøre, hvad han anser for sandhed og løgn". Men om der i Skriften findes bare *nogle* indbyrdes uforligelige modsigelser vedrørende kristen tro og lære, hvem eller hvad afgør da spørgsmålet om sandhed dog løgn? Da kan Skriften ikke mere *alene* være dommer og vejleder for os. Nej, da må vi have en yderligere instans over eller ved siden af Skriften som endegyldig autoritet.

Der er i pjecen udtalt et klart nej til den vilde *subjektivisme*, som længe har hærget i vor kirke, og det er godt. Men hvorfor ikke et lige så klart udtalt nej til den akkurat lige så ugudelige *traditionalisme* – der f.eks. udmærket godt kan skjule sig også bag en



luthersk konfessionalismes bibel- og bekendelsestro facade? Det skulle vel ikke skyldes, at man i sin hjælpeløshed som kastebold for diverse professorale ”autoriteter” har valgt at give sig en anden, en tilsyneladende sikker og holdbar, men dog alligevel blot menneskelig, autoritet i vold: den kirkelige tradition og det kirkelige læreembede?

Det er et af de spørgsmål, man sidder igen med efter læsningen af ”Kirkens ja og nej” og efter den hidtil førte debat om dette skrift. Svaret er det umuligt for mig at give i dag. Gud alene kender det. Men den kommende tid vil også i nogen måde afsløre det for os [...] *For Fattig og Rik* kronik 17. januar 1965.

Bilag 14-VI.2. Uenighed om bibelsynet i Bibellæser-Ringen

[...] Der viste sig i komiteen at være en tøvende eller ligefrem afvisende indstilling og holdning over for flere af de [af Højlund] foreslåede navne som skribenter. Dette gjaldt især en mand som provst Sv. Aa. Nielsen. Formanden nævnte, at der fra Luthersk Missionsforenings side var kommet en ret kraftig reaktion på referatet fra forrige komitemøde, hvori provst Sv. Aa. Nielsen var nævnt som muligt skribentemne. Personligt ville N. O. Rasmussen heller ikke gå ind for Sv. Aa. Nielsen som skribent. Han begrundede dette ved at referere til, hvad Sv. Aa. Nielsen har skrevet om f.eks. Josvas Bog og Dommerbogen i ”Dansk Bibelværk for Menigheden”. Dette afslører en vidtgående skepsis m.h.t. den historiske troværdighed af de begivenheder og det handlingsforløb, som disse skrifter beretter om. Den grundholdning til Skriften, som disse kommentarer er udsprunget af, har for Sv. Aa. Nielsens vedkommende ikke ændret sig siden. Det fremgår af en direkte udtalelse herom fra ham selv i hans sidste indlæg i ”Kristeligt Dagblad” i den nu løbende debat om bibelsynet.

O. Børløs Jensen og Vilh. Munch var helt enige med formanden i, at vi ikke kunne opfordre folk med et sådant bibelsyn til at skrive tekstforklaringerne i Bibelnøglen.

N.O. Rasmussen gjorde herefter opmærksom på, at vi da med det samme har udelukket også flere af de øvrige, der var bragt i forslag som skribenter. Han rejste i denne forbindelse det spørgsmål, om det ikke var muligt og forsvarligt at bruge nogle af dem alligevel til tekster, hvor spørgsmålet om den historiske troværdighed enten ikke vil komme op, eller hvor vi står sammen i troen på, at det, der berettes om, virkelig har fundet sted og er sket, således som der står skrevet. O. Børløs Jensen og Vilh. Munch svarede hertil, at de ikke kunne være med til at tage ansvaret for, at Sv. Aa. Nielsen eller andre, der som han er kendt for at stå for et andet bibelsyn end det, der gives udtryk for i Scripture Unions trosgrundlag, medvirkede som skribenter i det hele taget.

N.O. Rasmussen erklærede sig principielt enig i denne holdning, skønt noget tøvende over for, hvor konsekvente vi i vor situation har lov til at være i håndhævelsen heraf. Kan vi f.eks. i første omgang overlade til folk selv at afgøre, om de befinder sig i overensstemmelse med S.U.’s [Scripture Unions] trosgrundlag, og så med god samvittighed bruge dem, så længe vi ikke finder anledning til at reagere på noget af



det, de skriver? Eller må vi gå grundigere til værks og forhøre os adskilligt nøjere forinden i hvert enkelt tilfælde?

A. Lodberg ville helst overlade til komiteens øvrige medlemmer at træffe afgørelse om disse noget penible spørgsmål. Sagen er vanskelig og kræver nøjere overvejelse og drøftelse. Den vil blive taget op igen på det følgende komitemøde [...] Ref. af Komite-møde 03.09.1966. Bibellæser-Ringens arkiv.

Bilag 15-VI.2. Højlunds brev til NORV

[...] Jeg kan ikke sige andet, end at det synes mig, at vi er så at sige enige!? Jeg mener at kunne underskrive det allermeste af det, du siger der, og mener at have givet udtryk for det samme både, hvad grundsynet angår og hvad detaljerne angår. Men helt enige er vi altså ikke. Og jeg mener at være klar over, hvor divergensen indtræder. Du hævder, at Helligånden har fritaget disse forfattere fra enhver fejltagelse og vildfarelse, ikke blot på lærers område, men også hvad angår alle oplysninger af historisk og anden art. Du nægter at godtage den mulighed, at der på noget punkt kan foreligge noget i Bibelen, som kan kaldes en fejltagelse, en fejlagtig oplysning eller mening el. l.

Heroverfor hævder jeg: jo, Bibelen er præget af menneskelig skrøbelighed i adskillige stykker, der er fejlhuskninger, erindringsforskydninger, forkerte opfattelser om et og andet af underordnet betydning. Og desuden spiller det en rolle med de forskellige stilarter, stoffet er overleveret i, der er mange steder, hvor vi tydeligt kan erkende, at den redaktionelle bearbejdning af stoffet skiller os fra at få at vide, hvad der egentlig er sket i enkeltheder. Vi befinder os på historisk grund, det er givet, men den historiske troværdighed i de bibelske beretninger er ikke sådan, at vi kan være fuldstændig sikre på, at det er gået nøjagtig sådan til i alle enkeltheder, som det berettes.

Det forekommer mig, at du med din opfattelse havner i egentlig fundamentalisme, teoretisk fundamentalisme. Ved at hævde denne bevarelse fra enhver fejltagelse, også når det angår gengivelsen af det historiske, gør du faktisk de bibelske forfattere til aldeles irrelevante mellemlid; Gud har brugt dem som penne, hvormed han har nedskrevet den sandhed, Han ville åbenbare os; og mere selvstændighed har de altså ikke haft end den pen, hvormed du skrev dit brev til mig. At det er levende penne, Gud har brugt, kommer ikke til sin ret, får ingen betydning. Der bliver faktisk kun: det dikterede, Bibelen, og den dikterende: Gud. I teorien indrømmer du naturligvis, at Bibelen er skrevet af mennesker, men i praksis vil du ikke indrømme dette nogen betydning i din opfattelse af Bibelen. Og det må være galt. Sådan forekommer det mig, at jeg må stille mig til dit bibelstandpunkt, det kan jo være, at læsning af det videre materiale, du har sendt mig, kan forandre min opfattelse.

Jeg har arbejdet med disse fem salmer, jeg skal se, om jeg kan få dem færdige til onsdag, i alt fald skal de nok komme engang i kommende uge.



Jeg vil jo nødtigt bryde fællesskabet omkring denne opgave, men – jeg kan på den anden side ikke acceptere afvisning af dem, som jeg har tillid til som bibeltro teologer. Kommer det hele tiden dertil, at vi slet ikke kan blive enige om dette spørgsmål, så må jeg for sagens skyld træde ud af komiteen, for så vil det jo virke lammende på vort arbejde. Men jeg kan bare ikke forstå, at det skulle komme til det, for jeg synes som sagt, at vi er så at sige enige; vi er enige om at ville hævde Bibelen som Guds ord helt igennem, vi er enige om at ville hævde dens fulde troværdighed, Vi forstår måske ikke helt det samme ved denne fulde troværdighed, for mig betyder det den fulde troværdighed af et vidnesbyrd om Guds frelsesråd, som er afgivet af skrøbelige mennesker, der blev vejledet af Ånden, og vejledet sådan, at deres vidnesbyrd, så menneskeligt som det er, dog er det urokkelige Guds ord, der skal stå, når himmel og jord forgår. Den bevarelse fra fejltagelse, som blev virket ved Ånden, den har relation til frelsspørgsmålet, og forsåvidt som det er af frelsesbetydning, at vi er på sikker grund i det historiske, så gælder bevarelsen også dette. Men så sandt som det ikke er nødvendigt til frelse, at enhver fejltagelse er undgået, så kan vi ikke udelukke muligheden af fejltagelser på områder, hvor dette vil være af ganske underordnet betydning. Som f.eks. hvorvidt nu Paulus' ledsagere så lyset og ikke hørte røsten, eller omvendt. Det er galt, når dette bliver et spørgsmål, man vil ofre så megen opmærksomhed som en halv kronik! For det har dog ikke den fjerneste betydning, der er intet i vejen for at indrømme muligheden af fejlhuskning eller l. og så færdig med den historie. Jeg ved godt, at så står vi stadig der, hvor der ikke er helt klare linier, hvor der må skønnes, hvor der må forskes og studeres, men er det ikke også der vi skal stå, for aldrig at blive færdige med på ny og ny at arbejde os frem til det, som teksten siger.

Jeg tror, jeg vil sende dig mit standardforedrag om dette emne – hvis du ellers kan læse mine kragetæer. Det er også det eneste eksisterende eksemplar! Hvor det glæder mig at høre din bedømmelse af situationen indenfor jeres arbejde. Hvor skulle det fryde mig, om en vækkelse brød frem netop fra den kant [...] Brev af 30.10.1966. Bibellæser-Ringens arkiv.

Bilag 16-VII.1. Højhunds forord

Som bekendt hærges den vestlige kristenhed for tiden af en ny-rationalisme, der med hensyn til fornægtelse af de fundamentale kristne sandheder og med hensyn til sønderlemmende kritik af Bibelen går mere radikalt til værks end nogen tidligere tilsvarende bevægelse.

Men en modstandsbevægelse har rejst sig mod okkupationsmagten: i Norge, i Sverige, i Tyskland. Alle vegne samler man sig omkring en fane, der bærer påskriften: *Kirkelig samling omkring Bibel og bekendelse*.

Også her i Danmark er denne fane blevet hejst. Gennem udsendelsen af pjecen ”Kirkens Ja og Nej”, med Israels gamle signalhorn, Sjöfar, som vignet, er der blevet kaldt til samling på kirkens gamle grund: Bibel og bekendelse.



Kaldet er blevet hørt. Pjecen gav genlyd over hele landet og genklang i mange hjerter, ikke mindst hos lægfolket. Og dog er en virkelig samling af nogen betydning endnu ikke kommet i stand. En af hovedårsagerne hertil er vistnok, at der har bredt sig en usikkerhed over for pjecens bibelsyn, om det kortfattede afsnit derom i pjecen nu også virkelig kan opfattes som udtryk for en ægte og uafkortet bibeltroskab i dag.

Med denne situation in mente er det undertegnede en stor glæde at være med til at udsende denne bog i Danmark. For mig at se fremlægges heri, fyldigt og alsidigt, dygtigt og jævnt, det syn på Bibelen, som vi i pjecen stræbte efter at få udtrykt i kortfattede vendinger. Her har vi den bibeltroskab, som vi gerne ville kalde til, den, der uden at lukke øjnene for de erkendelser, som den historiske bibelforskning har bragt os, dog holder urokkeligt fast ved Bibelens autoritet som Guds ufejlbare ord.

Forfatteren, Erling Utnem er præst i Norge [...]. Han er udgået fra den norske kirkes egen præsteuddannelsesanstalt, Menighetsfakultetet. Hans bog er et udtryk for det syn på Bibel og bekendelse, som dette fakultet bygger på, og som et tilsvarende dansk fakultet i givet fald også skulle bygges på. Erling Utnems bog vidner – sammen med så meget andet i norsk kirkeliv – om den velsignelse, det har været for Norge at have et sådant menighedsfakultet, hvor der drives en fuldt videnskabelig teologisk forskning på den eneste rette grund for en sådan forskning: bundethed til Bibel og bekendelse [...] Asger Højlands forord til Erling Utnems bog *Bibeltroskab i dag* 1968.

Bilag 17-VII.1. NORV's anmeldelse af Utnems bog.

[...] Efter at have redegjort for og givet en kritisk vurdering af det kerygmatiske bibelsyn og den hermed forbundne kristendomstolkning søger Utnem dernæst i bogens sidste halvdel *positivt* at give udtryk for, hvad bibeltroskab i dagens situation indebærer. Først gives der en forholdsvis udførlig fremstilling af Skriftens eget vidnesbyrd om 1) Det gamle Testaments autoritet, 2) autoriteten i Jesu ord og forkyndelse, 3) apostlenes autoritet og 4) den bibelske kanon. Dette kapitel er noget af det væsentligste og mest værdifulde i hele bogen. Må det hjælpe mange til på ny og for alvor at besinde sig på og bøje sig for, hvad Skriften siger om sig selv og sin guddommelige autoritet - den, hvormed alting står eller falder.

Bogens sidste kapitel om Skriftens inspiration indeholder også meget udmærket. Således glæder man sig over, hvor klart og stærkt det understreges, at ”Skriften overalt vidner om sin egen inspiration” (s.75) [...]

Jævnside med disse klare udtalelser står imidlertid også en række andre, der for mig at se truer med at gøre hele sagen uklar og uvis igen. Det sker, idet Utnem i tilslutning til Odland [1857-1937], Hallesby m.fl. indfører en sondring mellem autoritativt og ikke-autoritativt, mellem fejlbarligt og ufejlbarligt i det inspirerede Guds ord til os. Sandt nok: Bibelen er ikke ”givet os for at være en lærebog i kosmologi (lære om verdensopbygningen), naturvidenskab, astronomi, geografi, zoologi osv.” (s.67). Det er vi alle sammen enige om. Derfor kan vi i en vis forstand tilslutte os Utnem, når han



gør gældende, at ”Skriften begrænser sit autoritetsområde ved at sige, at den er givet os for at lære os de ”himmelske” ting, de, som er genstand for tro” (2.Tim. 3,15), og at det dermed er klart, at den ”ikke er givet os til visdom i de ”jordiske” ting, det, som er lagt under fornuften” (s. 66-67). For så vidt som man ved udtalelser af denne art blot vil understrege den sandhed, at Bibelen er givet os som ”vejledning til salighed” og ikke til alt muligt andet, så er vi hjertens enige. Men vi er ikke enige om, at dette indebærer, at Skriften så ikke altid er fuldt ud troværdig i alle sine udsagn, også når den udtaler sig om de ”jordiske” ting”.

Vi kan igen et godt stykke på vej slå følge med Utnem, når han gør opmærksom på, at den historiske bibelforskning har ”påvist flere ujævnheder og unøjagtigheder, når det gælder historiske oplysninger, geografiske, kronologiske spørgsmål o.l. i Skriften” (s.70). Vi er også helt overens om, at vi skal læse disse ujævnheder og unøjagtigheder og ”se dem i øjnene uden at tage anstød eller prøve kunstigt at bortforklare dem” (s.71). Men vi vil ikke være slet så hurtige som Utnem til at fastslå, at ”det er en kendsgerning, at disse ujævnheder ikke lader sig ensrette (harmonisere) eller bortforklare” (s.70). Mange af de i Skriften faktisk forekommende ujævnheder og unøjagtigheder finder en helt utvungen og naturlig forklaring (NB *forklaring* og ikke *bortforklaring*), når vi går til dem med god vilje og prøver på at forstå de bibelske tekster og udsagn, som de er *ment*, og ikke forlanger en matematisk nøjagtighed eller fuldstændighed af dem, som de bibelske forfattere aldrig har haft til hensigt at tale med, og som man derfor heller ikke skal forvente at finde i de bibelske tekster og den bibelske historieskrivning.

Det er derfor efter mine begreber en skæbnesvanger kortslutning, man gør sig skyldig i, når man på grund af den faktiske forekomst af den slags ujævnheder og unøjagtigheder i de bibelske skrifter lader sig forlede til at tale om ”fejl” og ”uløselige selvmodsigelser” i Skriften og følgelig – som Utnem med mange flere gør det - indfører en sondring mellem fejlbart (de ”jordiske” ting, som er underlagt fornuften) og ufejlbart (de ”himmelske” ting, som er genstand for tro) i det inspirerede Guds ord til os. En sådan sondring foretages ikke i Skriften selv [...]

Den indre uklarhed og uvished, som dette uvægerligt fører ind i, har lammet mange positive teologer og forkyndere, der ellers gerne ville være bibeltro, og forledt dem til en skæbnesvanger ”halten til begge sider” i bibelsyn og bibelforskning. I det ene øjeblik og i en række spørgsmål, som der foreligger bibelske udsagn om, gør man knæfald for den menneskelige *ratio* (fornuft) som øverste dommer og vejleder, som den i den sidste ende afgørende instans; i næste øjeblik og i en række andre spørgsmål taler man stærke ord imod enhver form for rationalisme og bøjer sig tilsyneladende forbeholdsløst og uden reservationer af nogen art under den guddommelige *revelatio* (åbenbaring), således som den foreligger for os i Den hellige Skrift. - Jeg kan ikke se rettere, end at dette i det lange løb må blive en aldeles uholdbar position. Det må komme til en klaring, og der må træffes et endeligt og afgørende valg.

Det ligger mig stærkt på sinde, at vi får talt rent ud om denne sag, så klart og umisforståeligt som muligt. Min personlige overbevisning er denne: Selv om vi ikke i



dag kender svaret på alle spørgsmål eller løsningen på alle vanskelige problemer, selv om vi ikke ud fra den kundskab, vi nu har, og den viden, som for øjeblikket er tilgængelig for os, er i stand til at give en naturlig og utvungen forklaring på alle *tilsyneladende* ”fejl” og ”modsigelser” i Skriften, så skal vi dog ikke af den grund lade os fravriste den dyrebare, dyrtkøbte og uomtvistelige *trossandhed*: at GUD er sanddru, evigt urokkelig og ufejlbar i alt, hvad HAN siger, at *hele* Den hellige Skrift er *Guds* egen tale til os, hvorfor vi også trygt kan forlade os på, at den i sin helhed og i alle sine enkelte udsagn og ord er absolut sanddru, evigt urokkelig og ufejlbar, som Gud selv er det.

Dette er virkelig så langt jeg kan skønne en uopgivelig bestanddel af ”Skriftens guddommelige åbenbaringsindhold”; det er netop en af de ”trossager” og ”frelsessandheder”, i hvilke Skriften også ifølge Odland, Hallesby, Utnem m.fl. har absolut og uindskrænket guddommelig autoritet. Man kan ikke, så langt jeg kan se, begynde at sondre mellem fejlbart og ufejlbart i det inspirerede Guds ord uden samtidig at bestride ”virkeligheds karakteren af (en af) de frelseshistoriske begivenheder, Skriften fortæller om”, nemlig inspirationen. Falder ufejlbarheden, da falder også inspirationen. Men falder inspirationen, da falder også samtidig alt, hvad Utnem ellers i dette skrift bevidner så stærkt og gerne vil bryde en lanse for: Skriftens vidnesbyrd om sig selv, Skriftens absolutte og uindskrænkede guddommelige autoritet og troværdighed i ”trossager”, i ”alt, der vedrører frelsens vej og Guds vilje med sit folk”. – Og da glider vi uhjælpeligt ad ”den subjektive vilkårligheds glidebane” ud i det relativismens hængedynd, som ingen kan bjærge sig selv op af, men i hvilket man uvægerligt vil synke dybere og dybere ned, når man først er kommet ud i det. Det er den virkelighed, jeg ikke længere tror, vi kommer uden om at se i øjnene og gøre vor stilling op overfor, når vi drøfter ”bibeltroskab i dag”. Der kunne være grund til at sige adskilligt mere herom, men lad det nu være nok om det i denne omgang [...] Båndet 5/1968:79-84.

Bilag 18-VII.1. Wisløffs holdning til personer med et konservativt bibelsyn

[...] Blandt konservative teologer findes der forskellige meninger om rækkevidden af eller grænserne for Bibelens absolutte troværdighed. Den almindelige opfattelse hos den ”positive” teologi (Odland, Hallesby) er, at der kan tænkes fejl og uoverensstemmelser i Bibelen i uvæsentlige detaljer af historisk og geografisk art. Enkelte af os viger dog stadig tilbage for at tale om fejl i Bibelen. Herom har der fundet diskussion sted også blandt os (”Tidsskrift for Teologi og Kirke”, 1937/38). Men heller ikke med dette spørgsmål berører vi bibel-krisens egentlige grund og væsen; for de teologer, der her er tale om, står trods alt sammen i tillid til det bibelske budskab om Guds frelsesgerninger, og de regner med bibelordet som et inspireret, autoritativt budskab fra Gud ved profeter og apostle. Derfor tror de også, at N.T. indeholder bare ét budskab fra Gud og ikke mange varierende religiøse opfattelser [...] Wisløff 1964:26.



[Bogen udkom oprindelig på norsk i 1963. Da den i 1966 blev genudsendt i nyt oplag noget bearbejdet og med en anden titel, var dette afsnit uændret].

Wisløffs bibelsyn og praktiske holdning bliver også behandlet i Egil Sjaastads bog *I samtale med Carl Fr. Wisløff*].

[Sjaastad introduserer]: "Denne nidkjærhet for Bibelens autoritet og sannhet er den viktigste årsak til Wisløffs engasjement i den kristelige debatt etter andre verdenskrig. Den røde tråd i hans liv og gjerning er nok egentlig å finne her. Hemmeligheten ligger altså i den overbevisning at hvert ord i Bibelen er Guds ord, og at dette ord *forpligter oss*. Offentlig gav Wisløff sitt syn til kjenne allerede i 1937. Da var det en debatt i et fagtidsskrift mellom ham og hans senere kollega, Ivar P. Seierstad".

[Wisløff:] Det var en pyntelig diskusjon som ikke vakte noen særlig oppmerksomhet utad. Jeg mente å kunne påvise at det var momenter som konservativ teologi i Norge ikke hadde tatt alvorlig nok. Jeg ville ikke være med på å skjelne mellom det som er "feilbart" og det som er "ufeilbart" i Bibelen. Det er ingen feil i Bibelen. Seierstad – som senere ble min gode venn og kollega ved MF – fant da grunn til å plassere meg på fundamentalistenes "yderste nøkne ø". Det uttrykket hadde han som kjent fra diktet om Terje Vigen. Jeg mener fortsatt det jeg sa den gangen.

-Hvordan reagerete f.eks. Hallesby på ditt standpunkt?

- Jeg hadde et foredrag på en teologkveld en gang hvor jeg la fram mitt syn. Der var også Hallesby, og han holdt på sitt syn. Han mente at Skriften kunne ta feil i geografiske og historiske spørsmål. Ja, han gikk i grunnen hardt imot meg. Men han skjønnte etter hvert at jeg ikke ville trekke snevre kirkepolitiske konklusjoner av mitt syn. Jeg har i en årrekke samarbeidet godt med teologer som hevdet Hallesbys syn. Da jeg blev kalt til MF, visste de hva jeg stod for. "Jeg vet på hvem jeg tror" forelå på det tidspunkt. Så Hallesby og jeg hadde det aller beste forhold til hverandre på tross av denne uenigheten i skriftsynet.

- Hva er hovedsaken i ditt skriftsyn?

- Hvis vi i det hele tatt vil tro på Bibelen, må vi først og fremst ta hensyn til det den sier om seg selv. Vi må holde oss til det syn på Bibelen som Jesus og apostlene hadde. Da ser vi jo straks at det her er tale om en hellig skrift, inspirert ved Guds egen Ånd. Slik som teologene svært ofte taler nå, skulle man tro det var rent menneskelige dokumenter. Man behandler profeter og apostler som om de var teologer som skrev etter det lys de hadde! Nei, – Guds profeter og apostler taler med myndighet fra Gud selv. De gir uttrykk for det som bor i *Guds* hjerte. Det er ikke mer eller mindre verdifulle religiøse opplevelser og følelser vi møter hos dem. Og siden det er slik, våger ikke jeg å tale om feil i Bibelen. Vi kan ikke forklare alle vanskeligheter. Det får vi innrømme. Men klokere og mer lærde folk enn oss som lever i dag, har sett disse vanskene uten å miste troen på Bibelen som Guds ufeilbare ord [...] Sjaastad 1982:120-122.



Bilag 19-VII.1. Montgomerys og Preus' bibelsyn

Montgomery redegjorde indledningsvis for, at det teologiske hovedspørgsmål i dag efter hans opfattelse var bibelsynet. Montgomery 1967:15.

Derefter kom han med sit hovedbudskab:

[...] In sum, then, the present controversy over biblical authority ostensibly centers on a split between inspiration and inerrancy. It is claimed that the former can and should be held without the latter. Not only will the Christian no longer have to defend the Bible against scientific and historical criticism, but he will be freed to enter more fully into a purely faith-relationship with Jesus Christ.

“In the last analysis, a rejection of the doctrine of inerrancy involves primarily a mental readjustment. Nothing basic is lost. In fact, when all the evidence is examined, those essential elements which the advocates of the doctrine of inerrancy have cherished and sought to protect are more firmly supported than ever before. Scripture is the product of inspiration and it is the indispensable source for coming to know God’s claim upon us and his will for us” Dewey M. Beegle, *The Inspiration of Scripture* (Philadelphia: Westminster Press, 1963:187.

The contention of the present writer, over against these above-expressed views, is that inspiration and inerrancy cannot be separated – that like “love” and “marriage” in *Annie, Get Your Gun*, “you can’t have one without the other”. This traditional position may seem on the surface to necessitate a traditional defense of it, along the lines of the vast number of admittedly drab works on the subject produced by “fundamentalists” since the days of the Scopes evolution trial. However, nothing could be farther from the truth. Note carefully that I have not said merely (as others have said) that inspiration and inerrancy *should* not be separated (i.e., that they *can* be separated but for various biblical and theological reasons *ought* not to be), but rather that scriptural inspiration and inerrancy *cannot* exist apart from each other (i.e., that to separate them results not just in error, but in plain and simple *meaninglessness*). I am convinced that the dullness and the sameness in standard orthodox defenses of biblical inerrancy point to an impasse in previous thinking on the subject – and constitute a demand for ground-breaking along different lines. By way of certain new techniques derived from the realm of analytical philosophy, I believe that one can see exactly where the central difficulty lies in the present-day attempt to dichotomize inspiration and inerrancy. The result of this investigation will, it is believed, leave the reader with but two alternatives: a Bible which is both inspired and inerrant (or better, inerrant because it is inspired), or a Bible which is no different qualitatively from other books. The superficially attractive half-way house of an inspired, non-inerrant Bible will be seen to evaporate in the mist – as a concept having neither philosophical nor theological, but only emotive, significance [...] Montgomery 1967:17-18.



Robert D. Preus: [...] In calling the sacred Scriptures inerrant we recognize in them, as words taught by the Holy Spirit, that quality which makes them overwhelmingly reliable witnesses to the words and deeds of the God, who has in His inspired spokesmen and in His incarnate Son disclosed Himself to men for their salvation. [...]

This “recognition” of the truthfulness of the written Word of God is not primarily intellectual: it takes place in the obedience of faith. The truthfulness and reliability of the Scriptures is an article of faith.

The basis of inerrancy rests on the nature of Scripture as God’s Word. Inerrancy is an inextricable concomitant of inspiration. Our conviction is that since Scripture is truly and properly speaking God’s Word, it will not deceive nor err. Admittedly this is an inference (as in the case of the doctrine of the Trinity or the two natures of Christ), but it is a necessary inference, because God is faithful and His Word (Scripture) is truth – and no Christian theologian until the period of Rationalism ever shrank from this inference. It is to be noted that both Christ and the apostles drew the same inference. (See not only John 10:34; Mark 12:24; Matt.5:18-19 but also Christ’s and the apostles’ use of the Old Testament; they simply cite it as unconditionally true and unassailable.)

Our recognition of the reliability of the witness of Scripture is graciously *imposed* on us by the Spirit of God and this through the power of Scripture itself.

The nature of inerrancy is essentially twofold. Scripture does not lie or deceive, and Scripture does not err or make mistakes in any affirmation it makes (*falsum formale and falsum materiale*). In other words, the holy writers, moved by the Spirit of God, infallibly achieve the intent of their writing. This is what is meant when we say that Scripture is a *reliable witness* to the words and deeds of God. Of His people God demands in the second and eighth commandments that they tell the truth; of His prophets and apostles, that they do not lie, God will not countenance lying and prevarication (Prov. 14:5; 19:22; Ps. 63:11; Jer. 23:25ff.; Zeph. 3:13; Acts 5:3; 1 John 2:21,27). And God Himself will not lie or deceive (Prov. 30:6-7; Num. 23:19; Ps. 89:35; Heb. 6:18). In His written Word He will not break or suspend that standard of truth which He demands of His children. Thus we hear frequently from God’s inspired witnesses the claim that they do not deceive, that they are not mistaken, that they tell the truth (Rom. 9:1; II Cor. 11:31; Gal. 1:20; 1 Tim. 2:7). The whole impact of entire books of the Bible depends on the authoritative and truthful witness of the writer. (John 21:24; 1 John 1:1-5a; II Peter 1:15-18) [...], Preus 1967:35-37.

Bilag 20-VII.2. Danells bibelsyn

[...] *Varpå grundar sig Bibelns auktoritet?* Svaret på den frågan blir: Bibelns auktoritet grundar sig inte på människor, inte på kyrkomötens eller andre kyrkliga myndigheters eventuelle beslut, utan på Gud själv. Bibelns auktoritet följer direkt av dess inspiration.



Bibelns inspiration innebär nämligen, att den är inspirerad av Gud själv, *theopneustos*, gudinandad eller gudinspirerad [...]

Bibeln är från en sida sett ett rent mänskligt dokument, vars tillkomst har skett på samma sätt som skrifter eljest kommer till, med samma skrivmaterial, samma språk och samma skrift, som brukades i andra sammanhang. Bibler tillkommer idag inte heller tekniskt sett på annat vis än profana böcker, de trycks på samma sätt, korrekturläses på samma sätt, bindes på samma sätt som andra böcker. Bibeln är sålunda ett helt och hållet mänskligt dokument, om man ser till dess yttre tillkomsthistoria. Detsamma gäller varje enskilt exemplar av denne bok.

Men samtidigt är den helt och hållet och alltigenom av gudomlig natur. Det är med Bibeln som med Kristus. Han är icke hälften Gud och hälften människa, utan helt och hållet människa, ”*sann* människa”, och helt och hållet Gud, ”*sann* Gud”. Han är Gud och människa utan någon förblandning av de båda naturerna. På samma sätt är det med brödet och vinet i den heliga nattvarden. Nattvarden är vanligt bröd och vanligt vin, som icke blir något annat, men samtidigt är den Kristi sanna kropp och sanna blod under bröd och vin.

På samma sätt var det, när profeterna talade å Guds vägnar. Deras ord bildades på samma sätt som andra ord, genom de mänskliga röstorganen, stämband, tunga, munhåla, läppar. De nedtecknades på samma sätt som annan skrift. Men deras ord var samtidigt helt och hållet Guds ord, vilket profeterna ofta angav genom inledningsfrasen: Så säger HERREN [...] En Guds budbärare framförde ett budskap från sin himmelska Herre. Profeten tjänstgjorde som Guds mun, liksom författaren kunde sägas fungera som Guds penna. Det mänskliga redskapet, som förmedlade Guds ord, utgjorde inte något hinder, innebar inte någon reducering eller försämring av ordets gudomliga karaktär.

Profeten gjorde anspråk på att meddela Guds ord, inte människoord. Därför krävde han också absolut lydnad, liksom han i detta ärende framträdde med absolut auktoritet. Detsamma gällde i Nya Testamentet apostlarna, enligt Jesu egna ord: ”Den som tager emot eder, han tager emot mig, och den som tager emot mig, han tager emot honom som har sänt mig” (Matt.10:40).

Överbringaren av budskapet är icke en automat, en robot, utan en levande människa, som vid fullt medvetande, ja, man kanske kunde säga, vid högsta potens av medvetande och intelligens, framför uppdragsgivarens meddelande, oförändrat både till form och innehåll. Det hör till saken, att sändebudet, profeten eller aposteln, själv tror på budskapets gudomliga sanning och är redo att försvara det mod motståndare och kritiker och att lida för det, om så skulle krävas [...]

Eftersom Bibeln är Guds ord, kan dess auktoritet icke begränsas av människor, lika litet som Guds allmakt kan begränsas av människor. Bibelns auktoritet kan lika litet begränsas av mänskliga auktoriteter som den är beroende av någon mänsklig myndighet. Såsom Guds ord är Bibelns auktoritet absolut. Att ifrågasätta eller förneka den är att sätta sig upp emot Gud själv. Det är majestätsbrott [...]



Den ende som kan upphäva Bibelns auktoritet är Gud själv. Han ensam kan förklara det eller det budet för upphävt eller föråldrat. Men vad som av honom förklarats vara för alltid gällande, det är också bestående för evigt. Gud kan givetvis ge en befallning eller stifta en ordning med begränsad giltighet, för ett enskilt fall, för en årstid, en enskild människa eller ett bestämt folk, men detta är då i Bibeln angivet.

Bibelns gudomliga auktoritet gäller i alla avseenden. Den är icke tidsbegränsad eller tidsbestämd. Den är icke geografisk begränsad, inte heller beroende av olika kulturer eller samhällsstrukturer. Den gäller givetvis främst i teologiskt hänseende, dvs. beträffande kristen lära och kristet liv, dogmatik och etik. Men den gäller även i historiskt och naturvetenskapligt avseende.

Detta betyder inte, att Bibeln skulle vara en lärobok eller handbok i paleontologi, geologi eller historia. Inte ens i Israels historia eller urkristendomens historia är den en lärobok. Den är icke heller lärobok i dogmatik eller etik. Men den är källa och norm för all kristen dogmatik och etik. Den är källa för urkristendomens historia liksom den är den viktigaste källan för Israels historia. Den är även en källa för andra antika folks historia [...]

Beträffande underberättelserna i Nya Testamentet är det vanligt hos mere konservativa och försiktiga bibelkritiker, att de nöjer sig med att förklara, att dessa berättelser visserligen är överdrivna men att de innehåller en viss historisk kärna. Man har då rätt att begära besked om vari överdrifterna består. Låg exempelvis lärjungarnas båt ännu så nära stranden, att Jesus endast *syntes* gå på vattnet (Matt. 14:22-33). Hur kunde då Petrus sjunka? Och hur kunde då lärjungarna av denna händelse utropa: "Förvisso är du Guds Son"? Var Jesus en bedragare? Eller var hans lärjungar det? Eller hur förhöll det sig med Lasarus' uppväckelse, som man sagt var en överdrift? Hade han endast legat en dag eller några timmer i graven? Eller vari består överdriften? Kunde Jesus endast uppväcka döda helt kort efter dödens inträde? Eller tror man att det bara var fråga om skendödas återvändande till livet?

En särskilt svår stötesten för vår generation är skapelseberättelsen. Ty sedan ungefär hundra år är hela Västerlandet indoktrinerat med Darwins teori om arternas uppkomst och utveckling. Evolutionismen har gått vår generation i blodet. Därför uppleves berättelsen om världens skapelse på sex dagar och om mannens skapelse av stoft samt kvinnans skapelse av hans revben eller sida såsom något absolut orimligt. Även relativt konservativa teologer tar sin tillflykt till en teistisk evolutionism, dvs. en av Gud styrd utveckling, där människan betecknar det högsta stadiet. Fastän det inte i själva berättelserna finns en antydning om att de av författaren avsågs endast som legender, fabler eller myter med uppgift att i sagans form berätta om inte *hur* utan *att* världen och människorna blivit till på en allsmäktig Guds befallning, så uppfattar man dem allmänt på det viset. Man håller sig inte till texterna själva, låter inte dem själva komma till tals, låter inte dem, dvs. Bibeln själv, vara normen för vår tro, utan söker pressa in dem i ett system, evolutionismens aldrig bevisade men av många hyllade teori, där dessa berättelser inte alls passer. De berättar givetvis *hur* världen blev till. De säger att



detta skedde inom en mycket kort tidsrymd, sex dagar, de ger ingen som helst antydning om att en art skulle ha uppstått ur en annan, inte heller att människan skulle ha uppstått ur en apmänniska. Ändå tillåter sig allvarliga konservativa teologer med anspråk på bibel- och bekännelsetrohet det akrobatiska konststycket, att tyda om Bibelns berättelse om världens och människans skapelse så, att den nödtorftigt stämmer med en gudlös teori om universums tillblivelse av sig självt och livets och arternes uppkomst ur en urcell [...]

Den, som i enlighet med evolutionismen förnekar Adam som verklig levande individuell person och hela människosläktets stamfader, måste konsekvent förneka även honom, som Paulus kallar den siste Adam, den nye andlige stamfadern, som återställde vad Adam brutit och förstört [...], Danell 1971c:25-35.

Bilag 21-VII.2. Bibelsynsdebat mellem Bo Giertz og G.A. Danell

[I 1970 udkom i Sverige Biskopsmötets Bibelkommission *Bibelsyn och bibelbruk*.¹¹⁴² Det skabte en betydelig debat. Biblicum udsendte i 1971 et modskrift *Det står skrevet*, udgivet af G.A. Danell, S. Erlandsson og D. Hedegård.¹¹⁴³ Biskop Bo Giertz anmeldte det i *Svensk Pastortidskrift* 1971. Giertz understregede indledningsvis, at Biblicums skrift havde mange kvaliteter, og han gav eksempler på, at Biblicum havde fremført en berettiget kritik. Derefter fortsatte han]

Bibelns auktoritet

Svagheden med Biblicums sätt att argumentera synes mig vara, att man åter och åter drar den slutsatsen: Skriften är Guds ord, alltså måste den vara en ufelbar kunskapskälla också i fråga om historiska och naturvetenskapliga data. Man konstaterer fullt riktigt att Jesus och Paulus betraktar Skriften (alltså Gamla Testamentet) som inspirerad och drar genast slutsatsen, att den är ofelbar som kunskapskälla också i fråga om naturen och historien. Men nu är det ju så, att vad Skriften säger om sig själv bäst kan utläsas genom att studera hur den faktiskt talar. Här måste man ge akt på Ordets egen beskaffenhet, dess symboler och metaforer, dess poesi och bildspråk, dess sätt att berätta och återge ett händelseförlopp. Historia kan skrivas på många sätt: exakt registrerande men också stiliserat, med förkortade perspektiv och karakteriserande förenklingar – och ändå *sant*, så att man får en både levande och riktig bild av det väsentliga som hände. För många av oss, som är djupt övertygade om Bibelns inspiration och som tror att den från första kapitlet till det sista har blivit sådan som Gud ville att den skulle vara, förefaller det uppenbart – just på grund av Bibelns eget sätt att tala! – att det finns saker som Gud avsiktligt har låtit vara oklara, skenbart motsäganda, i varje fall sådana att det icke är möjligt för oss att använda dem som

¹¹⁴² Borgenstierna 1970.

¹¹⁴³ Danell 1971a.



underlag för en exakt dataredovisning. Vi drar därav den slutsatsen, att Gud velat lära oss att se väsentligheterna och att icke använda Bibeln för syften som är den främmande. Bibeln är oss given som ofelbar auktoritet "inom sitt intentionsområde", som saken uttryckts i norska bekännelsesekretsar....

Biblicum skriver självavårdande och riktigt: "Man bör nog inte börja med Adams revben..." Dilemmat är, att man ständigt på nytt blir tvungen att göra det, om man hävdar att en sann kristen måste uppfatta sådant på samma sätt som en saknotis i ett konversationslexikon. Gymnasister, studenter och vanligt folk börjar då alltid med frågor av det slaget. Får de höra, att detta är en nödvändig del av en rätt kristendom, blockeras vägen för dem. Men kan man hjälpa dem att se hur Bibeln faktiskt talar, så att de börjar förstå att också Gud kan använda symboler och stiliseringar och att han kan säga oss sanningar utan att därför använda vetenskapens språk, så hjälper man dem att börja lyssna till Guds levande ord. Biblicum är icke främmande för sådana tankegångar. Vad som sägs om symbolism i släktregistren, som gör dem otjänliga som grundval för en kronologi (sid. 59) går tydligt i den riktningen. Men på andre punkter tycks man hålla det för självklart, att Bibelns historiska och naturvetenskapliga sakuppgifter skall förstås som om de stått i en seminarieuppsats...

Andens gemenskap

Den som delar den tro på Bibeln, som jag själv i mer än trettio år i tryck givit uttryck åt, känner en innerlig andens gemenskap med Biblicums folk, så snart det gäller att använda Bibeln till förkunnelse och självavård. Vi ser med samma ögon och finner där samma budskap om frälsningen. Det gemensamma kan uttryckas med Biblicums ord: "Bibeln är Guds ord. Den är boken om Herrens väldiga gärningar för att frälsa människan undan synden, döden, djävulen og den eviga fördömsen. Den är Ordet ur Guds egen mun till alla människor i alle tider". Eller med Odebergs av Biblicum citerede ord: "Själva Skriften är en gudomlig stiftelse, en gudomlig gåva, en av Gud själv anordnad upppteckning". Det avgörande bliver väl till slut, om man oreserverat är beredd att taga emot lag och evangelium, sådant det är oss givet i Skriften. Detta har varit den tillräckliga grunden för enighet mellan oss, som drevs samman av händelserna år 1957 och 1958. För män sådana som Axel B. Svensson var det en fullt tillräcklig grund. Han kände väl till nyanserna, som kunde finnas i synsätt. Det hindrade honom inte att samarbeta i djupaste förtroende. Detta samarbete och detta förtroende måste få fortsätta. Det vore djupt tragiskt, om de som lyssnar till Skriften som Guds ord och därur hämtar samma oföränderliga budskap om Kristus och frälsningen, skulle söndras av frågor som rör profanhistoria och naturvetenskap. Den som behöver det för sin tro, må ha Skriften till lärobok och så om sådant. Men han får icke göra det synsättet till en lag för andra. (Giertz 1971a:757-760).

[Danell begyndte sit svar med at understrege, at Giertz i 1930'erne og 1940'erne havde betydet utroligt meget for ham. Danell redegjorde så for, hvordan efter hans vurdering det historiske bibelsyn behandlede Bibelen som en rent dennesidig bog. Han gav så



eksempler på, at nogle kom til en meget radikal kritik, mens andre blev traditionelt kirkelige og konservative, selv om de principielt var liberale teologer. Det afgørende spørgsmål for Danell var, hvad der i Bibelen var væsentligt for troen, hvorefter han fortsatte]:

Kristendomen, dvs. den kristna tron, vilar på ett historiskt faktum, en historisk person, en historisk händelse, nämligen Jesus. Vi är alla överens om att det icke är för tron ovidkommande, om Jesus levat eller ej, inte heller om han lekamligen uppstått eller inte. Vi kan inte heller anse det för tron likgiltigt, om han är avlad av den Heliga Ande och född av Jungfru Maria, eller om han är Josefs eller en romersk legionärs son.

Jesu person hänger emellertid inte historiskt i luften. Han står i ett bestämt historiskt sammanhang. Frågan blir då, var i den kedja av historiska händelser, i vilken hans jordiska levnad ingår, man har rätt att sätta gränser för vad som är för tron ovidkommande eller ej. En vanlig uppfattning bland moderna bibelforskare är ju, att historien i Gamla Testamentet börjar först med Genesis 12, medan allt det föregående är myter, legender, liknelser, eller hur man nu vill kalla det – kärt barn har många namn! Men inte heller med 1 Mos. 12 börjar enligt dessa forskare ren och klar historia. Patriarkberättelserna uppfattas som personifierad stamhistoria. Mose reduceras till ett slags undergörare av betydligt mindre format än i Moseböckerna. Uttåget ur Egypten och över Röda havet anses visserligen innehålla en viss historisk kärna, av mycket svårbestämbar art. Något har hänt, men vad kan man egentligen inte säga. Det enda säkra tycks vara, att det inte hänt så, som Moseböckerna berättar. Detsamma gäller laggivningen på Sinai. Man brukar visserligen här rädsla sig med formeln; det gäller endast *att* något har hänt, men icke *hur* det har tillgått.

Nå, är det för tron ovidkommande om Abraham, trons fader, existerat som historisk person, om han var hundra år vid Isaks födelse, om berättelsen om Egyptens plågor och räddningen ur Egypten samt ökenvandringen med mannat och vaktlarna och vattnet ur klippan är sann eller inte? Centrum i den kristna tron är givetvis tron på Jesus såsom Guds Son. Kan man då skala av delar av Gamla Testamentet såsom ovidkommande, under det man fasthåller tron på Kristus såsom uppstånden från de döda och därmed bevisad vara Guds Son? Det är ju ungefär vad man gjort i *Bibelsyn och bibelbruk*. Det är ungefär de nuvarande biskoparnas ståndpunkt. De har i en enquête i tidningen *Dagen* samtliga, utom Ström och Josefson, förklarat sig tro på Jesu kroppsliga uppståndelse och på hans gedom. Vad blir egentligen den principiella skillnaden mellan deras och Din egen bibelsyn, bortsett från detaljen om kvinnliga präster?

För min del – och jag vet att jag talar för hela Biblicum – står det alldeles klart, att om Jesus verkligen är Guds Son och sann Gud, så följer därav, att hans uttalande i bibelfrågor är höjda över all mänsklig kritik. Det råder inget som helst tvivel om att han räknar med människans skapelse såsom den är framställd i 1 Mos 1 och 2, med syndafloden och Noa såsom verkliga historiska fakta, med Sodoms och Gomorras undergång likaså, med Abraham såsom en historisk person just sådan han skildras i 1



Mos. eller med Mose och mannat. Med andra ord, Gamla Testamentets historiska tillförlitlighet sammanhänger intimt med själva centraldogmen om Kristi gudom. Enligt Jesus kan icke Skriften bli om intet (Joh.10:35), inte en bokstav inte en prick av lagen och profeterna skall förgås, innan allt blivit uppfyllt (Matt. 5:17f.).

Det har invänts, att denna syn på Jesus och på Bibeln skulle vara ett slags doketism. I så fall skulle Nya Testamentet självt vara doketiskt. Då skulle alla våra bekännelseskriterier vara doketiska. Där framställs Jesus som sann och fullkomlig, icke bristfull människa och som sann Gud. Han är den ofelbare, den absoluta auktoriteten i såväl jordiska som himmelska ting (Joh.3:12).

Att apostlarna betraktar Gamla Testamentet på samma sätt är alldeles klart. För dem gäller det som självklart, att en kristen tror på allt vad som är skrivet i lagen och profeterna dvs. Gamla Testamentet (Apg.24:14). Man kan på rent vetenskaplig väg klarlägga, vad som är Jesu och apostlarnas syn på Bibeln. Man kan vidare konstatera, att denna Bibels och kyrkans egen bibelsyn steg för steg brutits sönder under de senaste hundra åren. Vi beklagar, att den högkyrkliga rörelsen på 30- och 40-talen inte gjorde den bibelsynen till sin. Vi beklagar, att inte heller Kyrklig Samling som helhet delat den bibeluppfattningen. Vi menar, att det hade varit det enda konsekventa.

Frågan är dels en sanningsfråga, dels en själavårdsfråga. Det är klart, att en själavård, som inte tar hänsyn till sanningen, i längden visar sig vara skadlig – därmed inte sagt att man skall slå varandra i huvudet med sanningar och söka mer eller mindre under hot tvinga dem på varandra. Biblicum är ett forskningsinstitut, vars främsta uppgift är att söka framställa den bibliska sanningen och verkligheten, negativt genom att förebriga sakliga argument mot den liberala exegetikens olika negativa dogmer, positivt genom att underbygga de bibliska sanningarna med lika sakliga argument. Det är klart att vi därvid inte får bortse från den själavårdande aspekten. Den tillgodoses bäst just genom en saklig upplysning om fakta. Den liberala exegetiken har ur själavårdssynpunkt gjort mycken skada, därigenom att den undergrävt människors förtroende för Bibels tillförlitlighet.

För vår del tror vi, att allt som är skrivet är skrivet oss till undervisning (Rom 15:4). Den gamla bibeltron var grundad på *hela* Bibeln som Guds ofelbara ord. Den liberala teologien söker behålla den kristna tron trots Bibels förmenta felaktigheter och motsägelser i historiskt, naturvetenskapligt, religiöst och etiskt avseende. Rent objektivt kan man påvisa, att en sådan uppfattning icke är identisk med apostlarnas och Kyrkans urgamla tro.

I boken *Det står skrivet* har vi sökt punkt för punkt visa, att bibelkommissionen i *Bibelsyn och bibelbruk* misstagit sig, när man påstått att Bibeln innehåller fel och motsägelser. Vi har sökt visa, att man såsom vetenskapligt bevisade fakta framställt lösa och obevisade hypoteser beträffande de olika böckernas tillkomst.

Det finns fortfarande människor, som blir skakade i hela sin tro om de blir upplysta om att Moseböckerna är ett konglomerat av minst fyra källskrifter eller traditioner, att



Daniels bok är en pseudoepigraf från 2:a århundradet f. Kr., att Jes. 40-65 ingenting har med profeten Jesaja att göra, att syndafloden är en legend, Jonas historia likaså.

Om nu dessa länge gjorda påståenden vore sanna, så vore väl den rätta själavården att så skonsamt som möjligt upplysa vederbörande om detta och söka övertyga dem om att alla dessa frågor är oväsentliga för den kristna tron – om de nu verkligen är det. Vi menar tvärtom. Dessa frågor är icke för tron ovidkommande. Vi kan också anföra vägande argument mot de gängse bibelkritiska uppfattningarna. Det tycker vi är den rätta själavården.

Käre och vördade Bo! Det smärtar en alltid att i så väsentliga frågor inta olika ståndpunkt mot en så värderad vän och medkämpe. Med kännedom om Din ridderlighet och saklighet är jag övertygad om att vår vänskap kommer att bestå ändå, men också om att våra meningsutbyten icke härmed är avslutade. Du säger Dig stå fast vid den uppfattning Du hyst i trettio år. Det kan jag inte säga om mig själv. Trettioalets nyortodoxi har inte kunnat tillfredsställa mig. Den var inte tillräckligt konsekvent. Jag har sökt mig tillbaka till den gamla lutherska, apostoliska och bibliska bibelsynen. (Danell 1971b:816-819).

[Giertz' svar]

Låt mig först säga, att all min kristna erfarenhet befast mig i övertygelsen, att Bibeln är Guds ord, att Gud talar till oss där, inte bara i enstaka partier utan i hele denna bok, sådan den i dag ligger framför oss, tillkommen genom hans styrelse och under hans Andes inverkan, "genomandad" av honom.

Bibeln och historien

Så går jag rakt in i problemen.

Hur tänker Du, när Du under läsningen av detta Guds ord lägger märke till sådana detaljer som exempelvis följande:

Matteus berättar, att Jesus på palmsöndagen, efter intåget, drev månglarna ur templet och därefter gick ut till Betania och stannade där över natten (21:12-17). Markus säger (11:12,15), att det var nästa dag, efter natten i Betania, som han renade templet. Matteus berättar, att fikonsträdet, som Jesus förbannade, "strax förtorkades" vilket gav anledning till lärlungarnas häpnad fråga hur sådant var möjligt (21:19f). Markus berättar, att lärjungarna hörde vad Jesus sade om detta träd, när de var på väg in till staden. När de nästa morgon kommer gående samme väg, får de till sin häpnad se att trädet är förtorkat och kommer då ihåg vad Jesus sade dagen förut (11:20f).

När jag läser sådant (som man ju kan finna exempel på i praktiskt taget varje kapitel i evangelierna) frågar jag mig (eller snarare: jag frågar Gud) vad han kan ha menat med detta. Och jag får bara ett svar: Det finns saker som du inte behöver veta. Det budskap som du behöver, det har du här, givet av Gud. Det får du tacka för och ta emot utan att begära av Gud, att han på köpet skall ge dig en auktoriserad kronologi, en garanterat riktig förteckning över namnen på alla förbiskymtade personer, orter och biomständigheter.



Jag kan icke se annat än att detta är god apostolisk tro. Man måste då varit medveten om dessa ”motsägelser” i urkyrkan och man har låtit dem stå. Redan Papias säger ju, att Markus, som så ofta tolkat Petrus, skrivit ned dennes berättelser, *fastän icke i ordning*, alltså icke så att vi fått en i det avseendet detaljriktig redogörelse. Detta upplevdes tydligen som helt betydelselöst för det apostoliska budskapets auktoritet.

Visst är det historia, det som Gud berättar för oss i Bibeln. Vissst har det hänt! Men man kan berätta om vad som hänt på många olika sätt. Man kan göra det i stora drag, karakteriserande och stiliserat, med sikte på det som ur en viss synpunkt är väsentligt. Man får då inte den skärpa i detaljerna som man kunde önska sig, när man läser texten ur en helt annan synvinkel. Men också en stiliserad bild kan som bekant vara sann. Och den kan – väl tecknad – vara långt värdefullare än ett fotografi. Om nu Gud tecknat historien – allt från skapelsen till ändens tid – på det viset, har han icke rätt till det? Att han faktiskt har gjort det, förefaller mig fullkomligt uppenbart. Måste då inte tron innebära att vi litar på att Bibeln talar sanning, även när den stiliserar historien? Och att Gud, om han ibland låter oss lyssna till exempelberättelser, liknelser och dikter, är lika värd att lyssna till, som om han givit oss idel ”ren och klar historia”?

Liberalism och rationalism

Det är *icke* kvardröjande liberalism som bestämmer denna syn på Bibeln. Jag vågar säga: det är djup och i rätt mening barnslig tro på Guds ord. Liberalismen menar, att vi kan korrigera Guds budskap med hjälp av religiösa och etiska värderingar och erfarenheter, som vi hämtat från annat håll (och kanske menar oss återfinna i *en del* av Bibeln). Liberalismen är rationalistisk i sin syn på Ordet: är det Guds ord, så måste det vara en perfekt doktorsavhandling. Befinnes det icke vara sådant, är det icke heller Guds ord.

Tron har ett annat sätt att se. Den möter Gud i Ordet, lyssnar och tar emot – och låter honom tala så som han själv har valt att tala. Är det inte kvardröjande rationalism, när man för att kunna tro att detta ord kommer från Gud måste bevisa att det går att använda som en ofelbar uppslagsbok? Finns det inte här en betänklighet mellan liberal teologi och en viss sorts ortodoxi? Är det inte denna kvardröjande rationalism som vi borde rensa ut?

I frälsningsavsikt

När Jesus talar om Ordets sanning och om vikten av att kunna tro Skriften, så är det alltid fråga om att ”bruka Ordet i frälsningsavsikt”, som vi älskar att säga på västkusten och vilket vi menar vara förutsättningen för att man skall kunna höra Gud tala i Ordet. Vi skall tro vad Moses skrivit, säger Jesus, ”ty *om mig* har han skrivit”. Att ”Skriften icke kan bli om intet” står just i ett sammanhang, där Jesus säger att en viss psalm har något att säga oss, fast den talar om ”gudar” (och läst som ett uppslagsverk skulle bevisa att det finns en rad gudar under Gud). Och när han säger, att vi skall tro honom när han talar om jordiska ting så är det uppenbarligen fråga om sådant som pånyttfödelsen och andra Guds frälsningsgärningar här på jorden. Och av det faktum,



att Jesus så ofta åberopar vad Moses sagt, får man inte dra den slutsatsen, att han på Guds vägnar velat lära oss, att det är Moses personligen som skrivit allt det som står att läsa i de fem Moseböckerne. Att mena, att Jesus velat upplysa oss om att Mose skrivit exempelvis skildringen av hans egen död och hans grav i Deut. 34, där ordalydelsen klart anger att den är skriven långt senare (vers 6 och 10), det förefaller mig inte innebära att man hävdar Kristi gudom utan att man sätter den i fråga.

Författarfrågorna har för mig med åren kommit att allt mer reduceras till en enda, den bekännelse som Nya Testamentet avlägger om Skriftens tillkomst: ”Så säger den Heliga Ande”. Är man övertygad om den saken, då må man sedan gärna för mig få tro, att någon annan än Jesaja hållit i pennan i kapitel 40-66, om det eljest finns goda skäl att anta det.

Bibelns egen syn

Olikheten mellan denna syn, som jag brukar kalla ”Bibelns syn”, och den historiska bibelsynen, sådan den vanligen framställs, torde vara uppenbar. Enligt den förra övertygelsen, är Bibeln sådan Gud velat att den skulle vara, för att han genom den skall kunna tala till alla folk och alla tider. Enligt den andra är Bibeln behäftad med fel, även när den undervisar oss om kristen lära och kristet liv, fel som måste korrigeras genom att man tar ut en del av Bibelns budskap och avvisar andra delar som ”tidsbestämda”. Frågan om kvinnliga präster är alltså icke någon ”detalj” utan ett typexempel på hur de två grundsynerna leder till oförenliga ståndpunkter.

Den själavårdande omsorgen om människorna måste väl kräva av oss, att vi lär dem läsa Skriften rätt, i frälsningsavsikt, som ett budskap från Gud. Gör man det, kommer allting på sin rätta plats. Evangelisternas skildringar smälter samman till en enhetlig och levande Kristusbild. Man märker inte ens olikheten i de betydelselösa detaljerna. Och tron kommer inte i gungning, om någon kommer och visar på dem. Om man enkelt och själavårdande redan från början gör klart för människor, hur Gud berättar i Bibeln, så behöver man inte riskera kriser, som blir en följd av att man självklart utgår från att Gud måste använda ett framställningssätt, som han faktiskt inte använder. Att det sedan också behövs en fortlöpande, saklig och kritisk granskning av bibelkritikens förmenta resultat, det är en annan sak. Den uppgiften är viktig och jag önskar Biblicum all lycka till med den. Men den får inte leda till att vi accepterar motståndarnas felaktige utgångspunkt, nämligen den rationalistiska synen på Guds ord och de egenskaper det nödvändigtvis måste ha för att kunna komma från Gud.

Och nu, käre Broder Gustaf Adolf, har jag en fråga till Dig: Gör den förändrade syn på Skriften, som Du fått, det omöjligt för Dig att samarbeta med Dina gamla vänner? Måste man, för att vara en sann kristen, också tro att Skriften är avsedd att vara en ofelbar kunskapskälla i profanvetenskapliga detaljfrågor? Eller är det nog för ett samarbete – som det var för vår oförgätliga vän Axel B. Svensson – att människor av hjärtat tror, att Skriften sådan den faktiskt är, är en gåva till oss från Gud, genomad



av Guds Ande för att med lag och evangelium utföra Guds verk ibland oss. (Giertz 1971a:856-858).¹¹⁴⁴

[I sit svar til Giertz understreger Danell, at han finder deres meningsudveksling meget nyttig, da det er værdifuldt for dem begge at få præciseret deres standpunkter. Derefter tydeliggør Danell sin grundholdning]

Först något om de förmenta motsägelserna i evangelierna. Jag kan inte uppfatta det exempel Du tar fram ur Matt. 21 och Mark. 11 annat än som en olikhet i sättet att referera. Matteus är i regel mer kortfattad, Markus mer utförlig. Men båda är ense om att Jesus verkligen drev ut månglarna ur templet och att han förbannade ett fikonträd med följd att det strax förtorkade.

När det gäller de problem jag tog upp i min förra artikel, är det inte frågan om sådana formella skillnader mellan två eller flera tradenter utan om huruvida de bibliska författarna beskriver verkligen inträffade händelser resp. verkligen existerande historiska personligheter. Jag frågar mig då också, vad Bibeln menar, resp. vad den aktuella författaren menar. Eftersom Bibeln är Guds ord, gäller det ytterst, vad Gud menar.

Att förstå efter bokstaven

Konkret uttryckt: menar Bibeln med skapelseberättelsen, att människan skapats direkt i stället för, som modern vetenskap påstår, att hon uppstått genom en utveckling ur en lägre närstående djurart? Jag kan icke finna annat än att både Gamla och Nya Testamentet menar, att berättelsen om människans skapelse är avsedd att förstås efter bokstaven. Detsamma gäller berättelsen om syndafallet, den stora floden, Abraham, Isak och Jakob med söner, Mose och räddningen ur Egypten med tåget över Röda havet m.m. Om jag inte tar fel, har kyrkan alltid läst Bibeln så ända fram till slutet av 1800-talet, då evolutionismen och den därmed sammanhängande bibelkritiken slog igenom. Vad de isagogiska problemen beträffar, så kan jag inte uppfatta författarfrågan som oväsentlig. Vad finns det för skäl för att fränkänna profeten Jesaja kap. 40-66? Det egentliga argumentet är teorien om *vaticinium ex eventu*, en rationalistisk föreställning om att förutsägelse om kommande händelser är omöjlig. Med samma argument har man daterat ned de synoptiska evangelierna till tiden efter Jerusalems förstörelse, emedan inte ens Jesus skulle ha kunnat förutsäga en händelse i framtiden. Detsamma har tillämpats på Daniels bok, där man också i okunnighet beskyllt författaren för okunnighet om de historiska förhållandena.

¹¹⁴⁴ I et indlæg i SPT 12/11 1971:861 argumenterede Sigurd Stark fra Bibeltroga Vänner (BV) for, at BV alene gik med i Kyrklig Samling (KS) for at være med til at bremse den forkerte udvikling i Svenska Kyrkan, men både BV og Axel B. Svensson havde ønsket, at KS havde stået for et klarere bibelsyn. Endelig understregede Stark, at hvis Axel B. Svensson havde levet, ville han have stået bag BV's beslutning fra 1969 om at trække sig ud af KS.



Moseböckerna

Vad Moseböckerna beträffar, så är det inte orimligt, att berättelsen om Mose död skrivits av någon, exempelvis Josua, efteråt. Vi har ju ett exempel på en efterskrift i Nya Testamentet, nämligen Joh. 21.

Vad är rationalism?

Till sist: vad är rationalism? För såvitt jag förstår saken, innebär rationalism, att vi människor sätter vårt begränsade förnuft över Guds ord, inte att vi försöker använda det förstånd Gud givit oss även i andliga ting. Egentligen är hela tillvaron ett ofattbart under, eller rättare ett väldigt komplex av underverk. Även den lagbundenhet som finns i Guds skapelse är ett under. I och för sig vore det väl inte besynnerligare om fasta kroppar stötte bort i stället för att de attraherade varandra, så att vi i stället för att falla ”ned” på jorden från höjder stöttes bort därifrån. Men om någon – såsom Jesus efter sin uppståndelse – i sin kropp far ”upp” till himmelen, så strider det mot vårt förnuft, därför att det strider mot vår vanliga erfarenhet. Rationalismen och rationalisten säger därför: det kan icke ha skett, ty det strider mot ”nатурlagarna”. En kristen människa säger: Det *har* skett, ty apostlarna har vittnat därom, och bakom dem står Kristus, Gud själv. På samma sätt med Kristi uppståndelse. Rationalisten säger: Vi vet att döda inte kan uppstå, därför kan Kristus inte ha uppstått. Om han vill kallas kristen och eventuellt bli biskop säger han: Jag bryr mig inte om vad det blivit av Jesu kropp, men naturligtvis tror jag att han uppstått, dvs. att han lever, men fysiologiska orimligheter bryr jag mig inte om. Men den kristna säger: Kristus har verkligen uppstått, graven är tom.

Underverkan

På samma sätt säger en kristen människa om alla de underverk – dvs. mot den vanliga erfarenheten stridande händelser – som Bibeln berättar: Vi kan visserligen inte förstå hur detta kan ha skett, men som Luther brukade säga: ”Den Helige Ande ved bättre”. Gud kan inte ljuga. Och för honom är ingenting omöjligt. Rationalism är att utifrån människans begränsade erfarenhet och därav beroende förnuft censurera Bibeln, utmönstra det ene eller det andra såsom orimligt. Det är vad Bibelkommissionen gör i *Bibelsyn och Bibelbruk*. I *Det står skrivet* bemöter vi den inställningen utifrån rakt motsatt utgångspunkt.

Förneka Adam och Kristus

Det är fråga om två olika förutsättningar, för rationalismen vårt begränsade och av synden fördunklade förstånd och vår erfarenhet av världen och tillvaron, för kristendomen Guds Ord, Guds allmakt, Gud själv. Rationalismen söker begränsa Guds möjligheter. Dess *deus otiosus* kan och får inte ingripa direkt i sin egen skapelse, som han för övrigt inte kan ha åstadkommit direkt utan endast indirekt genom en utveckling under oändliga tidsrymder. Jag är helt överens med Dig om att den inställningen måste rensas ut ur den kristna teologin. Mig förefaller det emellertid, som om just denna surdeg håller sig kvar under formuleringen ”läsa Bibeln i frälsningsavsikt”, när man nämligen därmed begränsar Bibelns ofelbarhet och Guds allmakt endast till sådana ting, som hör direkt och omedelbart samman med frälsningen men förklarar frågorna



om Bibelns historiska tillförlitlighet för övrigt som för tron ovidkommande. Jag har redan sökt visa, att man inte på detta sätt kan dra gränser. Kort uttryckt: Den som förnekar Adams och Evas historicitet och deras skapelse förnekar därmed Guds eget vittnesbörd om sin allmakt och sitt handlande, ja, förnekar i princip den siste Adam – Kristus. Den som förnekar syndafallet som historisk händelse förnekar i själva verket även frälsningen genom Kristi försoningsdöd. Den som förnekar ”syndafloden” förnekar i själva verket Kristi återkomst och den yttersta domen. Genom en s.k. lycklig inkonsekvens drar man inte denna konsekvens i det enskilda fallet, men den finns där i princip och tvingar sig efterhand fram. Den som avmytologiserar Gamla Testamentet kommer konsekvent att avmytologisera även Nya Testamentet. För Söderblom, Aulén, Ström m.fl. är Kristi övernaturliga födelse utan mans medverkan en myt eller en legend, en tidsbetonad föreställningsdräkt. Kristi kroppsliga uppståndelse likaså. Därmed är även i sak Kristi sanna gudom förnekad och allt vårt tal om hans uppståndelse är tomma ord för att inte säga bedrägeri och vi är alla kvar i våra synder. Jag vet, att Du inte drar denna slutsats av Din bibelsyn, men enligt min mening är detta en inkonsekvens, som för Dig själv är lycklig men knappast för andra. Ty i det långa loppet dras den olyckliga konsekvensen ut av en falsk premiss.” (Danell 1971b:896-898).

[I sin avsluttande replik understreger Giertz]

Med glädje konstaterer jag – vad jag alltid vetat – att vi är ense i huvudsaken. När Du säger, att det finns en olikhet i sättet att referera hos evangelisterna men att (i de exempel jag anförde; det finns hundra andra) Matteus och Markus är ense om att Jesus verkligen drev månglarna ur templet och att han förbannade ett fikonträd med följd att det förtorkade, så är detta precis det sätt att nalkas Bibeln, som jag försökt att praktisera och beskriva i årtionden. Budskapet är ett och samstämmigt. Vad Gud lagt i halvdager behöver vi icke försöka precisera och dra fram i ljuset. Men måste vi inte som ärliga människor medge att denna ”olikhet i sättet att referera” – som Gud alltså har velat! – också innesluter otydligheter och motsägelser (säg gärna: skenbara motsägelser) som vi icke kan harmonisera, men som kan lära oss att Guds sätt att tala till oss i sitt ord icke är sådant som en mänsklig faktaredovisning (låt oss säga en polisrapport eller en doktorsavhandling) skulle kräva. Och här kommer vi in på frågan om rationalismen. Rationalism är väl att låta sitt mänskliga förnuft döma också på områden där det icke är kompetent. Gud har i skapelsen lagt de skapade tingen under vårt förnuft. Vi kan utforska och utnyttja dem. Men utsträcker vi förnuftets kompetensområde till Gud, hans väsen och hans vägar, är det fråga om rationalism. Och det är detta, som enligt min mening sker, när vi utifrån vårt mänskliga förnuft föreskriver Gud, hur han måste tala till oss. Vi godtar endast en på förhand fixerad form av historieskrivning. Vi vill ha en faktaredovisning, som vårt förnuft utan vidare kan utnyttja. Så *måste* Gud tala. Och så får vi tvinga oss att försöka tro att han har sagt saker, som han aldrig velat säga.



Är det inte riktigare att lyssna till Gud själv, att söka höra hur han faktiskt talar och ta emot det med glädje? Giertz 1971a:960.

Bilag 22-VIII.1. Kai Kjær-Hansen: Fra forslag til vedtægter for Dansk Bibel-Institut

Ved teologkredsens¹¹⁴⁵ møde den 4. maj 1972 havde jeg på egne og Jørgen Skydstoftes vegne fremlagt et forslag om, at teologkredsen skulle leje Rørholmsgade 14, kld.tv. som studiested. Niels Ove Rasmussen var med på ideen, men gjorde på mødet gældende, at en formålsparagraf var påkrævet. Ved teologkredsens møde den 7. juni blev virkeliggørelsen af dette projekt gjort afhængig af ikke blot en “formålsparagraf”, men en “grundlagsparagraf”. Med Skydstoftes ord til teologkredsen i brev af 30. juni om beslutningen den 7. juni: Der måtte “foreligge et konkret formuleret formål og grundlag”. Hermed kom spørgsmålet om “bibelsynet” i forgrunden, hvilket der ikke var lagt op til i forslaget af 4. maj.

Teologkredsens arbejdsgruppe og KFS's teologkreds

“Teologkredsens arbejdsgruppe” – Skydstoftes benævnelse i samme brev til teologkredsen for det udvalg, der på mødet den 7. juni var blevet nedsat til at arbejde med vedtægterne – bestod af Niels Ove Rasmussen, Jørgen Skydstofte, Finn Kappelgaard og mig selv. Da jeg ikke selv deltog i mødet den 7. juni, havde jeg ingen indflydelse på sammensætningen af teologkredsens arbejdsgruppe. Gode grunde blev formentligt anført for, at arbejdsgruppen skulle bestå af netop os fire. Men hvorfor ikke også Flemming Kofod-Svendsen, KFS's generalsekretær?

Hvis teologkredsen “tilhørte” nogen, var det KFS; den var ikke “Niels Oves”, selv om det skal medgives, at Rasmussen havde taget initiativet til dannelsen af den og havde en speciel position som stifter af KFS, og at vi følte os i gæld til ham for vores egen teologiske udvikling og tro. Da Kofod-Svendsen havde deltaget i teologkredsens møder i foråret 1972, hvilket fx Skydstofte og Kappelgaard ikke havde, kan det i dag

¹¹⁴⁵ Footnote af Flemming Kofod-Svendsen. Fra midten af 1960'erne eksisterede der en teologkreds i København, hvor flere af deltagerne fx jeg selv identificerede sig med KFS og var en aktiv del af KFS' arbejde i København, men hvor også nogle af teologkredsens deltagere havde et mere perifert forhold til KFS og kun sjældent – hvis overhovedet – deltog i KFS' aktiviteter. Som jeg husker det, var kredsen uafhængig af KFS, ligesom NORV aldrig deltog i kredsens arbejde. I slutningen af 1960'erne ophørte kredsen med at eksistere, primært fordi flere af os, som deltog i den, var ved at afslutte vores studium og derfor læste til eksamen.

I begyndelsen af 1972 blev der oprettet en ny teologkreds denne gang med tilknytning til KFS i København. Som generalsekretær i KFS deltog jeg i denne kreds, ligesom min forgænger som generalsekretær i KFS NORV deltog i denne kreds, som han selv havde været initiativtager til at oprette. På grund af mange opgaver i KFS havde jeg ikke mulighed for at deltage regelmæssigt i teologkredsens møder.



undre, at Kofod-Svendsen ikke kom med i teologkredsens arbejdsgruppe, som en femte mand. Efter eget udsagn i dag var han til stede ved mødet; hans navn blev ikke bragt i forslag; på grund af arbejdspresset bekom dette ham vel. Men hvis han var blevet opfordret, er hans skøn i dag, at han i kraft af at være KFS's generalsekretær ville have følt sig forpligtet til at indgå i arbejdsgruppen.

Kofod-Svendsen gør i mails (31.12.2012 og 01.01.2013) gældende, at han fra det tidlige forår 1972 og i månederne fremover var gået Rasmussen på klingen vedrørende Rasmussens stramning af bibelsynsparagraffen som vilkår for ansættelse på MF. Om Rasmussen på en sådan baggrund helst så, at Kofod-Svendsen ikke blev en del af teologkredsens arbejdsgruppe, er et åbent og uafklaret spørgsmål. Måske bekom det *i denne fase* også Rasmussen vel.

Selv gik jeg med i arbejdsgruppen nedsat af teologkredsen. Rammen for samtalerne var jo fortsat *KFS's teologkreds*, som havde fungeret udmærket uden at have haft en formuleret paragraf om bibelsyn. Udfordringen var nu: Ville det være muligt at nå frem til en formulering af en grundlagsparagraf, som kunne danne basis for, at teologistuderende tilknyttet KFS kunne være sammen om at opbygge et "studiested" – hvad dette så end i fremtiden måtte udvikle sig til? Hvis projektet skulle lykkes, måtte man finde nogle formuleringer angående grundlag/bibelsyn, der kunne rumme forskellige *tolkninger*. Set i bakspejlet må det indrømmes, at en sådan bestræbelse forekommer naiv. *Historisk* kan det imidlertid noteres, at medlemmer af teologkredsen, der i sidste instans ikke kunne følge Rasmussen over i DBI, i processen arbejdede positivt med på formuleringen af bibelsynsparagraffen.

Rasmussen og bibelsyn – pejlemærker og nøgleord

Kofod-Svendsen redegør i sin afhandling for forskellige formuleringer af bibelsyn, som Rasmussen i forskellige sammenhænge kunne gå ind for. For at give min detaljerede fremstilling en smule nerve og for at tydeliggøre processen, der førte til DBI's endelige vedtægter, og især Rasmussens arbejde hermed, udvælger jeg tre sådanne formuleringer og bruger dem nedenfor som pejlemærker og sammenligningsgrundlag.

Hvis Rasmussen selv havde kunnet bestemme i 1972

Hvis Rasmussen selv og enerådigt havde kunnet bestemme formuleringen af bibelsynet for et fremtidigt institut, havde han efter min opfattelse foretrukket et udsagn inkluderende ordet "verbalt"; altså at De hellige Skrifter er "Guds eget ved Helligånden verbalt inspirerede ord". Denne påstand bygger jeg på hans anmeldelse i *Budskabet* (september 1972, s. 30) af bogen *Ditt ord är sanning* (red. Seth Erlandsson, Stiftelsen Biblicum, Bokförlaget Pro Veritate, Uppsala, 1971). Bogen var tilegnet David Hedegård. Tidsligt kan man næppe komme meget tættere på forhandlingerne i teologkredsen. Med bifald nævner han Siegbert W. Beckers og G.A. Danells artikler om Bibelens autoritet, der, som han skriver, ikke lader nogen "i



tvivl om, hvilket skriftsyn der ligger til grund for hele dette værk”. Rasmussen fortsætter:

Det er den forståelse af Skrifterne, Jesus og apostlene havde, og som følgelig også alle dage har været den kristne kirkes eneste legitime: De hellige Skrifter er Guds eget ved Helligånden *verbalt* inspirerede og, såvel i sin helhed som i alle sine enkelte udsagn, fuldt ud troværdige, autoritative og *ufejlbarlige* ord (*kursiveringer: kk-h*).

Rasmussen og klargøringen af KFS's bibelsyn i 1969

I KFS-regi havde Rasmussen været med til i marts 1969 at give en nærmere klargøring af KFS's love. Klargøringen af bibelsynet lyder:

Den hellige Skrift som Guds eget ved Helligånden inspirerede og *fuldt troværdige ord*, helt igennem og *uadskilleligt Guds ord og menneskeord* og som sådan eneste, men også fuldt tilstrækkelige, klare og absolutte autoritet i alle spørgsmål vedrørende tro og livsførelse” (“Appendix til love for KFS”, marts 1969 – *kursiveringer: kk-h*).

Her tales der hverken om “verbalt” inspirerede ord, ej heller om “ufejlbarlige” ord. Den hellige Skrift er (Guds eget) “fuldt troværdige ord”, “uadskilleligt Guds ord og menneskeord”.

Rasmussen og det MF-ansættelse-betingede bibelsyn 1972

Bibelsynsparagraffen, som Rasmussen (i samråd med og støttet af MF's bestyrelse) gjorde sin ansættelse på MF afhængig af, men som ikke opnåede tilslutning af MF's repræsentantselskab den 29. april 1972, lød:

Sammenslutningen bygger på Bibelen og vor kirkes bekendelse og vil virke ud fra det syn på Bibelen, som er Bibelens eget, og som altid har været kirkens: Den hellige skrift er Guds eget, ved Helligånden inspirerede og såvel som i sin helhed som i alle sine enkelte udsagn, fuldt ud *troværdige* og *ufejlbare* ord, helt igennem og uadskilleligt *Guds ord og menneskeord*, og som sådan eneste, men også fuldt tilstrækkelige, klare og absolutte autoritet for kirkens forkyndelse og lære og dermed også for kirkens præsteuddannelse og teologiske forskning (*kursiveringer: kk-h* – og nedenfor citeret med det noget kluntede NOR/ MF-ABB 1972).

Her findes både vendingen, at Bibelen er “uadskilleligt Guds ord og menneskeord” samt ordene “ufejlbare ord”, men med “troværdige” (ord) foranstillet.

Nøgleord

I det af Credo Forlag (= KFS) udgivne *Skrift og åbenbaring* (København, 1997) bidrager Jens Ole Christensen med artiklen “Hvad er et bibelsyn?” Han søger efter “nøgleord” til karakteristik af henholdsvis det konservative og det ortodokse.

Om nøgleordet for det konservative bibelsyn siges bl.a. (p. 15):



Tilhængere af det konservative bibelsyn taler om de bibelske skrifers *troværdighed*, men vil vige tilbage for at bruge ordet *ufejlbarlighed*. Man synes, dette ord går for langt eller angiver en nøjagtighed, som Bibelen ikke selv lægger op til.

Om nøgleordet for det ortodokse bibelsyn, som Jens Ole Christensen selv vedkender sig, siges bl.a.:

Nøgleordet for dette syn har været de bibelske skrifers *ufejlbarlighed*, idet man vil understrege, at de bibelske skrifter har autoritet i alle spørgsmål, de udtaler sig om, uanset hvilket område vi måtte skønne de befandt sig i.

I bogen *Tro til tiden – Det kristne studenterarbejdes historie i Danmark* (Credo, Fredericia, 2008), diskuterer Flemming Kofod-Svendsen “Bibelsynet i KFS”, herunder det “kontroversielle ord *ufejlbarlig*” (s. 300-305). Her anføres det (s. 301):

En folkelig forskel på det konservative og ortodokse bibelsyn er, at en konservativ ikke vil bruge ordet *ufejlbarlig* om Bibelen. For en person, der vil lægge megen vægt på sit ortodokse bibelsyn, er *ufejlbarlig* altafgørende.

Med disse “nøgleord” in mente og ved som pejlemærker at bruge de ovenfor tre nævnte formuleringer af bibelsynet, som Rasmussen havde eller kunne tilslutte sig i perioden 1969-1972 – uanset om de fuldt ud udtrykte hans inderste overbevisning eller ej – kan arbejdet med det, der endte med at blive vedtægter for DBI, nu beskrives. Og her har jeg valgt at gå i detaljer. Det indebærer for læseren, at beskrivelsen af visse detaljer bliver vanskelig at forstå, medmindre de pågældende forslag til vedtægter er for hånden. De forskellige forslag vedlægges derfor som bilag (1-4).

Jeg taler, indrømmet, meget i det følgende i jeg-form og henviser til egne noter fra dengang. Det gør jeg i et forsøg på, så vidt som det er muligt at sikre mig imod en mistanke om, at min fremstilling alene er baseret på erindring, eller forskydning af erindring – vel vidende at historisk objektivitet i strengeste forstand er umulig, når man subjektivt er involveret i historien. At jeg stort set ikke i fortællingen nedenfor inddrager bidrag fra andre af teologkredsens medlemmer, der – som jeg – havde svært ved at følge Rasmussen, skyldes alene mangel på erindring og mangel på noter om deres bidrag og er således ikke udtryk for, at de ikke aktivt indgik i drøftelserne (se dog Jens Simonsens refleksioner senere).

Rasmussens første forslag til behandling i teologkredsens arbejdsgruppe den 15. juni 1972.¹¹⁴⁶

¹¹⁴⁶ Dette forslag findes påtegnet af KK-H som bilag 1 efter afslutningen af bilag 23.



Rasmussens første forslag til vedtægter fremlægges her [bilag 1]. Det ser ikke ud til at have overlevet i DBI's arkiver, og hverken Jørgen Skydstofte eller Finn Kappelgaard, der deltog i drøftelserne, har bevaret det. Det er bevaret i mit privatarkiv og var mit arbejdspapir, på hvilket jeg med hånden skrev de ændringer og tilføjelser, som teologkredsens arbejdsgruppe foretog.

Forslag til vedtægter for INSTITUTUM BIBLICUM

§ 1: FORMÅL

Institutum Biblicum er en fri akademisk institution, der har til formål at fremme bibelforskning og bibelundervisning ud fra troens forudsætninger.

§ 2: GRUNDLAG

Institutum Biblicum bygger hele sit virke på det bibelsyn og den bibelforståelse, Jesus og apostlene havde, og som den troende menighed altid har haft og bekendt sig til:

- a) Bibelen er såvel i sin helhed som i alle sine enkelte udsagn Guds eget ved Helligånden inspirerede, fuldt ud troværdige og ufejlbare ord, og som sådant eneste, men også fuldt tilstrækkelige, klare og absolutte autoritet i alle spørgsmål vedrørende kristen tro, lære og livsførelse.
- b) Den evangelisk-lutherske kirkes bekendelse er et troværdigt vidnesbyrd om og derfor også et forpligtende udtryk for den rette forståelse og tolkning af, hvad Gud har åbenbaret til frelse for os i Den hellige Skrift.

§ 3: VIRKSOMHED

Institutum Biblicum vil, så snart mulighederne derfor foreligger, søge at virkeliggøre sit formål gennem

- a) oprettelse af et institut for bibelforskning og bibelundervisning,
- b) opbygning af et studiebibliotek med særlig vægtlægning på bibeltro, teologisk litteratur,
- c) afholdelse af kurser, seminarer og konventer for teologiske studenter, præster og missionærer, prædikanter, lærere og andre, som på en eller anden måde har del i Ordets tjeneste gennem forkyndelse og undervisning,
- d) påbegyndelse af en fortløbende teologisk undervisning med sigte på at være til hjælp for teologiske studenter og andre, der forbereder sig til en Ordets tjeneste,
- e) udgivelse af et tidsskrift og af bibeltro, teologisk litteratur på dansk,
- f) økonomisk understøttelse i form af stipendier eller lån til inspiration for teologer med nådegaver, evner og kald til videregående teologisk forskning og undervisning.

Arbejdsgruppens reviderede version den 15. juni 1972

Det er ikke helt enkelt skriftligt og i detaljer at beskrive, hvordan processen i arbejdet med vedtægterne forløb. I et forsøg på at demonstrere ændringer og rettelser arbejder jeg her med en "underliggende" tekst, som påføres overstregninger og ændringer. For at følge arbejdsgruppens arbejde gælder følgende:

Den "underliggende" tekst = Rasmussens oprindelige forslag, gengivet ovenfor og kaldet Rasmussens første forslag (bilag 1). Det ~~øverstregede~~ tilhører altså



Rasmussens oprindelige forslag. Arbejdsgruppens *ændringer* er opført med denne skrifttype.

Understregninger, lige og bølgede, samt indramninger af sætninger og ord etc. på mit arbejdsblad, er nu for mig påmindelser om indholdet af drøftelsen dengang. Desuden findes enkelte stikord fra diskussionen, der selvfølgelig ikke var tænkt som del af arbejdsgruppens ændringsforslag.

§ 1: FORMÅL

- a) ~~Institutum Biblicum~~ "Institutum Biblicum" er en fri akademisk institution, der har til formål at fremme bibelforskning og bibelundervisning ud fra troens forudsætninger.
- b) At styrke og uddybe et troens og bønnens fællesskab til gensidig opmuntring og hjælp for dem, der står i og forbereder sig til en ordets tjeneste i forkyndelse og undervisning.

KK-H: retrospektive bemærkninger anno 2013

Navnet "Institutum Biblicum" var lånt fra det svenske institut af samme navn, og hvis leder var Seth Erlandsson. I processen blev navnet ændret (se nærmere senere).

Mit arbejdsblads "streger" røber, at forbindelsen mellem ordene "fri akademisk institution" og "ud fra troens forudsætninger" blev diskuteret. At "forudsætninger" blev til "forudsætning" ændrede ikke problematikken som sådan: "Fri" og "akademisk"? "Fri", "akademisk" og "troens forudsætning"? Hvordan forholder disse størrelser sig til hinanden? –Markant omskrevet i DBI's vedtægter.

Et nyt underpunkt b) blev indført: målet er at styrke "et troens og bønnens fællesskab"; målgruppen er bredt formuleret; gælder ikke kun teologistuderende. Jeg har ingen erindring om nogen form for uoverensstemmelse ved tilføjelsen af punkt b). Den er i god overensstemmelse med Skydstoftes og mit forslag af 4. maj 1972. I referatet fra mødet den 7. juni omtales projektet som et "alternativt studiemilieu" (jf. Skydstoftes brev til teologkredsen, 30.06. 1972). Et "troens og bønnens fællesskab" var tænkt som en naturlig del i et sådant "studiemilieu" – Formålsparagraffen udbygges i Rasmussens to efterfølgende forslag.

§ 2: GRUNDLAG

Institutum Biblicum bygger hele sit virke på det ~~bibelsyn~~ skriftsyn og ~~den bibelforståelse~~, den forståelse af Skriftens indhold, Jesus og apostlene havde, og som den troende menighed altid har haft og bekendt sig til:

- a) ~~Bibelen~~ Den hellige Skrift er, som den oprindelig blev givet, såvel i sin helhed som i alle sine enkelte udsagn Guds eget ved Helligånden inspirerede, fuldt ud troværdige og ufejlbare ord, helt igennem og uadskilleligt Guds ord og menneskeord, ~~og som sådant~~. Som sådan er Skriften eneste, men også fuldt tilstrækkelige, klare og absolutte autoritet i alle spørgsmål vedrørende kristen tro, lære og livsførelse.



- b) Den evangelisk-lutherske kirkes bekendelse er et troværdigt vidnesbyrd om og derfor også et forpligtende udtryk for den rette forståelse og tolkning af, hvad Gud har åbenbaret til frelse for os i Den hellige Skrift.

KK-H: retrospektive bemærkninger anno 2013

Indledningen

I indledningen samt i begyndelsen af 2a) blev man enige om et terminologisk skifte: ord, der på en eller anden måde indeholdt “bibel” blev udskiftet med ord, der indeholdt “skrift”. I stedet for “bibelsyn” tales der nu om “skriftsyn”; i stedet for “Bibelen” tales der nu om “Den hellige Skrift”. Og i forlængelse heraf: i stedet for det i sproglig og teologisk henseende noget anakronistiske “den bibelforståelse, Jesus og apostle havde,” ændres dette til: “den forståelse af Skriftens indhold, Jesus og apostlene havde ...” Ændringerne medvirkede til, at ordlyden i grundlagsparagraffen fik en så at sige større “bekendelses-klang”, end ordlyden havde i Rasmussens forslag. Indholdsmæssigt skete ingen ændring. Det er let at finde eksempler på, at Rasmussen både forud herfor samt efterfølgende vekslede mellem “Bibelen” og “Den hellige Skrift/Skriften”, sådan som det også var tilfældet i NOR/ MF-ABB 1972. Jeg har ingen erindring om større uenighed i arbejdsgruppen angående dette terminologiske skifte. Det indebar, at man var ved at formulere en paragraf om “bibelsynet”, hvori ordet “Bibelen” ikke indgik. Sådan blev det også i DBI’s endelige grundlagsparagraf.

Udsagnet om, at ”den troende menighed altid har haft og bekendt sig til” Jesu og apostlenes bibelsyn fik ikke nogen bølgestreger af mig den aften; det fik det på mit arbejdsblad til mødet den 14. september.

2a)

Omdrejningspunktet for uenigheden mellem parterne – ved arbejdsgruppens møde den 15. juni samt ved teologkredsens møde den 14. september – fandtes i ordene om, at Bibelen/Den hellige Skrift er “såvel i sin helhed som i alle sine enkelte udsagn Guds eget ved Helligånden inspirerede, fuldt ud troværdige og ufejlbare ord...”. Rasmussens tredje forslag, som dannede grundlag for drøftelserne den 11. oktober og den endelige vedtagelse af DBI’s vedtægter, indeholdt imidlertid bemærkelsesværdige omformuleringer og omplaceringer, om end det teologiske indhold blev fastholdt af ham; selv ordet “ufejlbar” undlod han at bruge i sit tredje forslag.

På mødet den 15. juni blev der tilføjet en præcisering om Skriften: “som den oprindelig blev givet”. Hermed blev angivet, at bibelteksten er et produkt af den videnskabelige tekstkritiks arbejde. Rasmussen var ikke uenig i dette forhold, hvilket han da også forklarede ved mødet den 14. september. På den baggrund kan man kun undre sig over, at Rasmussen ikke i sit forslag havde været på forkant og selv



medtaget dette. Ordene findes ikke i de tre formuleringer af bibelsyn, som vi bruger som pejlemærker i denne fremstilling.

Mine streger og indramninger på mit arbejdsblad viser, at der i arbejdsgruppen var uenighed om, hvorvidt Den hellige Skrift “i alle sine enkelte udsagn” kunne betegnes som “ufejlbare ord”. Noteres kan det også, at Rasmussen i sit forslag ikke havde medtaget “helt igennem og uadskilleligt Guds ord og menneskeord” – en vending, han tidligere havde tilsluttet sig (fx i “Appendix til KFS’s love” samt i NOR/ MF-ABB 1972). Igen skulle Rasmussen lige som “trækkes” eller “presses” til at indføre formuleringer, som han tidligere havde vedkendt sig, formuleringer, som for nogle af os andre ikke var uden teologisk betydning, formuleringer, som han åbenbart for sit eget vedkommende godt kunne undvære.

Efter at arbejdsgruppen havde indført ordene om, at Den hellige Skrift “helt igennem og uadskilleligt [er] Guds ord og menneskeord”, blev der sat et punktum. Og teksten fortsatte med ordene: “Som sådan er Skriften ... eneste autoritet.” “Som sådan”, nemlig som “Guds ord og *menneskeord*”. Formentligt var det et forsøg på at give rum for en tolkning, som – når der tales om Bibelens autoritet – tager det alvorligt, at Bibelen *også* har en menneskelig side. Denne ændring kom Rasmussen til at fortryde. Og ændrede arbejdsgruppens ændring i sin “renskrivning”, som vi skal se nedenfor.

Udsagnet om, at Skriften (= GT og NT) er den absolutte autoritet “i alle spørgsmål vedrørende kristen, tro, lære og livsførelse”, havde vundet hævd og fik ikke den aften nogen anmærkninger med på vejen. Alle i arbejdsgruppen var principielt enige i at betragte det bibelske budskab som rettesnor for kristen tro, lære og liv – vel vidende at forskellige *tolkninger* kunne gøre sig gældende, når det kom til enkeltspørgsmål. Alligevel synes “omsorgen” for det rette bibelsyn i denne formulering at skygge over sagen. Når Skriften nemlig er defineret som GT og NT, kan Skriften som sådan *ikke* udgøre den absolutte autoritet i alle spørgsmål vedrørende *kristen* tro og livsførelse. Dette ville være en miskendelse af åbenbaringshistorien og det nye, der indtraf med Kristus – et spørgsmål, jeg med henvisning til Ole Hallesby tog op ved mødet den 14. september.

Rasmussen mente ikke, at det indebar en indskrænkning af Bibelens autoritet, når der “kun” taltes om dens autoritet vedrørende “tro, lære og livsførelse”, hvilket han kom ind på ved mødet den 14. september. Andre af os var af en anden opfattelse.

2 b)

Arbejdet med “bekendelses-paragraffen” voldte gennem hele forløbet ingen større problemer. Et unødvendigt “også” blev slettet af arbejdsgruppen. I sit andet forslag slettede Rasmussen selv det foranstillede “derfor”, som også var unødvendigt.

Skønt “lutherske” var de fleste af teologkredsens medlemmer ikke “hardcore”; flere af dem havde modtaget betydelig inspiration gennem læsning af engelsksproget



evangelikal teologisk litteratur. En nærmere drøftelse af et eventuelt lærefællesskab på det kommende institut med folk af reformert observans fandt ikke sted.

Forskellige forståelser af, hvad tilslutning til den evangelisk-lutherske kirkes bekendelse i praksis betød for samarbejde og fællesskab med folk af anden bekendelse, medførte imidlertid, at et par af DBI's første styremedlemmer senere forlod bestyrelsen.

I DBI's endelige vedtægter findes ordet "kirke" i øvrigt kun i vendingen "Den evangelisk-lutherske kirkes bekendelse".

§ 3: VIRKSOMHED

Som det fremgår af mit bevarede eksemplar af Rasmussens første forslag indbefattede det en paragraf om "Virksomhed" (§ 3) i seks underpunkter. Jeg har påtegnet en enkelt understregning og et par ubetydelige sproglige rettelser. Med enkelte ændringer og tilføjelser kom det i en let redigeret form til at indgå i DBI's endelige vedtægter.

En historisk detalje sætter jeg dog spørgsmålstegn ved. I sit brev til teologkredsen af 30. juni 1972 skriver Skydstofte, at efter en nøje gennemdrøftelse af Rasmussens forslag den 15. juni blev det "udvidet med organisatoriske bestemmelser" (gentaget af Egon Kattner i "Historiske data – Dansk Bibelinstitut"). En kort drøftelse af "Virksomhed" (§ 3), som var indeholdt i Rasmussens første forslag, fandt som nævnt sted uden større sværds slag. Men jeg forholder mig tøvende til, at arbejdsgruppen den aften "udvidede" Rasmussens forslag med "organisatoriske bestemmelser". Formentligt har arbejdsgruppen lagt det over til Rasmussen at formulere disse. Da teologkredsens medlemmer modtog Skydstoftes brev af 30. juni og Rasmussens andet forslag til vedtægter, var de organisatoriske bestemmelser indbefattet heri.

I øvrigt fokuserer jeg ikke i nærværende fremstilling på drøftelserne angående organisatoriske bestemmelser. Faktisk kom disse først til egentlig behandling ved det stiftende møde den 11. oktober.

Rasmussens "renskrivning" af arbejdsgruppens version

Efter drøftelserne den 15. juni fik Rasmussen af teologkredsens arbejdsgruppe til opgave at indføre de vedtagne ændringer og tilføjelser i en ny version, som kunne fremlægges til drøftelse i teologkredsen. Helt sådan blev det ikke. I sin nye version foretog han ændringer i arbejdsgruppens ændringer. I et historisk bakspejl kan man kritisere Rasmussen for en sådan fremgangsmåde. Dog, ret skal være ret: dengang kritiserede vi ham ikke for det. Vi tilstod ham stiltiende en position, som indebar retten til at rette på vedtagne beslutninger. Sådan var det bare – undertiden.

Rasmussens ændringer



Mindre væsentligt er det, at Rasmussen slettede det unødvendige ord “hele” i grundlagsparagraffens indledende sætning: “Institutum Biblicum bygger hele sin virksomhed ...”

Formålsparagraffen blev udvidet. Vigtigere er dog følgende:

15. juni var teologkredsens arbejdsgruppe nået frem til følgende ordlyd om Skriften: “helt igennem og uadskilleligt Guds ord og menneskeord. Som sådan er Skriften eneste ... autoritet ...”. Hermed blev som ovenfor anført også Skriftens *menneskelige* side eksplicit nævnt. Ved nærmere eftertanke har Rasmussen formentlig anet, at denne formulering kunne forstås som en svækkelse af Bibelens “guddommelige” autoritet, når det efterfølgende lød: “Som sådan er Skriften...”, idet “menneskeord” ved en slags sproglig “bagvægt” kunne befrygtes at få en for stærk betoning.

I hvert fald kan det konstateres, at Rasmussen foretog en lille sproglig operation, hvor Skriftens “menneskelige side” så at sige (igen) blev neddæmpet. Han bibeholdte, at Skriften “helt igennem og uadskilleligt [er] Guds ord og menneskeord”; han bibeholdte punktum og “Som”; udelod “sådan”; indførte en nyt begreb (“Guds åbenbaringsord”); og skrev så: “Som Guds åbenbaringsord er Skriften eneste ... autoritet ...”. Hermed kom der igen for Rasmussen balance i tingene.

Vendingen “Guds åbenbaringsord” findes ikke i de tre bibelsynsformuleringer, som er brugt som pejlemærke og anført i begyndelsen af dette kapitel. For Rasmussen var “Guds åbenbaringsord” ufejlbarligt. For professor Ole Hallesby, som også benyttede det, kunne “åbenbaringsordet” være behæftet med fejl og modsigelser (jf. diskussionen ved teologkredsens møde den 14. september).

Det blev Rasmussens “renskrevne” forslag, som Skydstofte sendte ud til teologkredsens medlemmer den 30. juni – uden at udvalget havde set det eller godkendt det. I følgeskrivelsen gøres det imidlertid klart, at teologkredsens arbejdsgruppe ikke var nået til enighed. Skydstofte skrev:

Resultatet af disse forhandlinger er således vedlagte forslag [til drøftelsen den 14. september], men det skal bemærkes, at der med hensyn til formuleringerne i § 3 [grundlagsparagraffen] var en vis usikkerhed; for at undgå, at der bliver draget forkerte konsekvenser af formuleringerne, vil der følge en nærmere redegørelse på det møde, hvor forslaget fremlægges.

Sommerferien stod for døren. For en del af teologkredsens medlemmer indbefattede ferien deltagelse i en international teologkonference, som kom til at danne en slags forspil til drøftelserne i teologkredsen den 14. september 1972.

Forspil til drøftelserne i Rørholmsgade den 14. september

I dagene 21.-27. august 1972 blev der afholdt en international teologkonference på Sanden Bjerggaard. Den henvendte sig specielt til stud. teol’er, men var åben også for andre. Af de 22 danske deltagere var de ti fra teologkredsen i København, Rasmussen og Kofod-Svendsen inkluderet; syv var teologistuderende fra Aarhus og tilknyttet



KFS og MF. Desuden deltog Carl Peder Behrens, tidligere rejsesekretær i KFS, samt fire personer med tilknytning til Ordet og Israel.

Konferencen kom for os ti fra teologkredsen til at danne et forspil til diskussionerne i teologkredsen den 14. september. Konferencens tema var: “Er forudsætningsløs bibelforskning mulig?” Det overordnede svar var nej.

Profil af teologkredsen og problemstillinger på international teologkonference

Blandt deltagerne – inklusive os ti fra teologkredsen i København – var der ingen, der satte spørgsmålstejn ved, at Guds frelseshandling i Jesus havde fundet sted i historien. Alle sammen var vi imod Bultmanns (og andres) eksistentialistiske tolkning af NT. Alle sammen distancerede vi os fra en bibelforskning, som i sit udgangspunkt var “anti-metafysisk” og på forhånd afviste, at fx undere kunne finde sted. Ingen af os afviste, at Jesus ifølge NT så sin gerning som en opfyldelse af GT’s – og Guds – løfter om den kommende Messias, og at han udtrykkeligt selv havde henvist til Skriftens ord herom. Alle ønskede vi i princippet at bruge Bibelen, når vi skulle forsøge at afgøre, hvad der er normgivende for kristen tro, lære og livsførelse.

I udgangspunktet var alle enige om *Bogens* betydning som vejledning om frelseshistoriske forhold. Uenigheden kom frem, når vi diskuterede bibelsyn og historiesyn, hvor nogle af os stillede os spørgende og tvivlende til, at det “ortodokse” bibelsyn var det eneste rigtige. Ville alt, som man ofte hævdede, “ramle” – frelseshistorisk set og i menneskers gudsforhold – dersom man satte det mindste spørgsmålstejn ved historiske forhold i Bibelen, som ikke umiddelbart havde noget at gøre med menneskers frelse? Var det “ortodokse” bibelsyn, når det kom til stykket, mere under indflydelse af den lutherske ortodoksi end af Jesus og apostlene? Var man sikker på, at man ud fra Jesu henvisning til Skriften i NT, ikke indlæste egne meninger og tillagde ham synspunkter, han slet ikke havde forholdt sig til? Var der slet ikke noget i fx den traditionshistoriske og redaktionshistoriske forskning, vi kunne lære og blive beriget af, uanset hvilket bibelsyn der lå bag? Hvis man tog Skriften alvorligt og læste evangelieskrifterne, som de foreligger, ville så ikke en uhildet læsning af fx evangelierne føre til en erkendelse af, at deres forfattere havde præget stoffet – og hvad ville sådanne iagttagelser betyde for ens bibel- og historiesyn? Og hvordan forholdt evangelisternes historiske “data” sig til deres forkyndelse? Evangelisterne ville jo ikke blot give historiske oplysninger, hovedsigtet for dem var dog at forkynde Kristus. Kunne det tænkes, at de fx havde akkommoderet Jesu ord i nye kontekster – en tanke som ikke nødvendigvis betød, at man måtte opgive sin tro på Skriftens inspiration? Kort og lidt firkantet: Hvad var mere nærliggende for en “bibeltro” læser end at tage Bibelens faktiske beskaffenhed alvorligt og herudfra fælde domme om bibelsyn og historiske forhold?

Foredrag og spørgsmål på Sanden Bjerggaard



Blandt talerne på konferencen var bl.a. Seth Erlandsson, dr. teol og leder af Institutum Biblicum i Sverige, samt George Huntemann, dr.phil. og dr.theol. fra Tyskland. Sidstnævnte udtrykte sig i sine indlæg meget kategorisk. Ifølge mine noter fra konferencen gik Huntemann ikke blot kraftigt til angreb på den historiske-kritiske metode, men afviste den totalt. Han ville “dræbe” den, som han udtrykte sig. På den baggrund stillede jeg ifølge mine noter spørgsmålet: “What is the alternative to the historical-critical method? How do you work when you face a difficult historical biblical problem – if you agree that such problems exist in NT? It doesn’t help us much that we only see the negative side of the historical-critical method if we do not try to formulate a positive alternative to the historical-critical method.” Som det så ofte er tilfældet ved sådanne lejligheder, glemmer man at notere svaret på ens spørgsmål; sådan også i dette tilfælde.

I forhold til Huntemann husker jeg Seth Erlandsson som mere konstruktiv i sin behandling af konferencens hovedtema. Et egentligt referat har jeg ikke taget, men har bevaret nogle noter med spørgsmål. Erlandsson har formentligt givet en opsummering af de tanker, som han havde fremsat i det af Stiftelsen Biblicum netop publicerede hefte *Förutsättningslös bibelforskning?* (Bogförlaget Pro Veritate, Uppsala, 1972), som jeg erhvervede på konferencen. Heri havde han opsummerende gjort gældende, at hverken den historisk-kritiske bibelvidenskab eller kirkens bibelforskning er forudsætningsløs (s. 33). Dette princip var der ikke den store uenighed om blandt konferencens deltagere. For nogle af os var alle spørgsmål dog ikke hermed løst.

Mine bevarede noter fra konferencen røber, at jeg havde medbragt bogen *Det står skrivit – Biblicum svarar biskopmötets bibelkommission* (udgivet af S. Erlandsson, A. Danell, D. Hedegård, Stiftelsen Biblicum, Göteborg 1971; forkortet nedenfor som DSS). Bogen havde jeg erhvervet mig i “juli 1972” og åbenbart brugt som forberedelse til konferencen.

I bogen omtales en række teologer fra den lutherske ortodoksi og det hævdes, at “de bara ville lägga fram Skriftens egen lära om inspirationen” (s. 23). Men som jeg noterede i marginen og hævdede på konferencen: I den lutherske teologi hørte det med til læren om inspirationen, at endog vokal- og skilletegnene var inspirerede; ligesom alt ikke ramler, dersom man opgiver det syn, ramler vel heller ikke alt, dersom man ikke havde disse forfatteres luthersk-ortodokse bibelsyn. Eller hvad?

I afsnittet “Vad har den kristne kyrkan av gammalt lärt om Bibeln?” omtales med bifald Andet Vatikanerkoncils udtalelse om, at GT og NT “till deras helhet och i alla deras delar, hållas på grund av apostolisk tro av vår heliga moder kyrkan för heliga och kanoniska ...” (DSS, s. 18-19). Dette har jeg i bogen givet en bemærkning, nemlig at et formelt rigtigt syn på Bibelen ikke er en garanti for kvaliteten eller rigtigheden af den teologiske tolkning. Dette ikke mindst i betragtning af Institutum Biblicums teologisk betingede stærkt anti-økumeniske og romersk-katolsk-kritiske



holdning, man gav udtryk for i andre sammenhænge. På konferencen efterlyste jeg ifølge mine noter svar på denne problematik.

I Erlandssons bidrag på konferencen har jeg åbenbart også følt, at der blev givet en "sort-hvid" fremstilling af talsmænd for den historiske-kritiske forskning. Vel var der synspunkter, som måtte afvises, dersom de var baseret på en "anti-metafysisk" forudsætning, men dette var jo ikke tilfældet med alt, hvad de gennem deres forskning var nået frem til. "Kedeligt at de ikke er her!!" Så kunne de nok forsvare sig. Jeg understregede, at man ikke kunne komme uden om, at en del af de problemer, som fandtes i Bibelen, "ligger i teksterne" og ikke *en bloc* kunne hævdes at være påduttet Bibelen ud fra bibelkritiske forudsætninger. Hvad med de forskellige overleveringer af Fadervor og nadverordene? "Hvad sagde Jesus egentlig?" Og når man nu ikke har Jesu *ipsissima verba*, hvad betød det for bibelsyn og tolkning? Og hvori bestod den "menneskelige side" af Bibelen?

Hjemmefra havde jeg sat en streg ved følgende udsagn i ovenfor anførte bog: "Inte ett enda av BK's [Bibelkommissionens] exempel på fakta, som visar att Bibeln innehåller felaktigheter, håller för en närmare granskning. Subjektivt och osakligt redovisas bibelkritiska hypoteser som fakta" (DSS, s. 114). Noget af en påstand. Men vigtigere: Bibelens frelseshistoriske sandhedsindhold stod i fare for at blive gjort afhængigt af historisk forskning.

Nogle få dage efter konferencen reflekterede Jens Simonsen over lignende problemer. Han havde ikke deltaget i konferencen, men var medlem af teologkredsen.

Jens Simonsens refleksioner om bibelsyn

Efter at Jørgen Skydstofte havde sendt Rasmussens andet forslag til vedtægter ud til teologkredsens medlemmer, havde Jens Simonsen haft en samtale med Skydstofte og efterfølgende udtrykt sin skepsis i brev af 4. september om grundlagsparagraffen (§ 3,1). "De rejser efter min mening flere problemer, end de løser", hævdede han indledningsvist. Og fortsatte:

Lad os tage udgangspunkt i en formulering i § 3 [bibelsynsparagraffen]: Bibelen er i alle sine udsagn ufejlbare. Som sådan er den altså Guds ord. Her opstilles så vidt jeg kan se flg. alternativ: Det Gud igennem skrifterne har åbenbaret til frelse er sandt og kun sandt såfremt alle øvrige udsagn også kan tages ubetinget for pålydende. Denne tese er uhensigtsmæssig, fordi den tvinger os ind i angrebs- og forsvarspositioner, hvor Bibelens religiøse sandhedsindhold afgøres ud fra de herskende historisk-videnskabelige kriterier. I sin forsvarsposition identificerer man sig med det herskende historiesyn. Ubevidst gør man det "fornuftigt" at tro, idet antagelsen af åbenbaringen vurderes ud fra menneskelige kriterier. Denne opfattelse er for så vidt en parallel til nyprotestantismen, hvor man ville begrunde kristendommen filosofisk ud fra antagelsen af det religiøse a priori ...

Jeg stiller mig derfor tvivlsom over for værdien af den historisk-kritiske forskning. Ikke fordi jeg frygter en kollision. Men dels fordi dens sandhedserkendelse er begrænset, og dels fordi den implicit indeholder en værdidom, der anfægter begivenhederne som



Guds. Men ud fra troens position betragter jeg det som en opgave at trænge ind i den religiøse tolkning, for derved at blive klar over, hvad Gud her har åbenbaret til frelse i historien.

Afsluttende fremlagde Jens Simonsen sin “tese” for bibelsynet – “skrevet mellem kl. 00 og 02 og gennemtænkt ... mens jeg passede to larmende drenge”:

Den hellige skrift er et troværdigt vidnesbyrd, og som sådan Guds ord, om Guds gerning til frelse for den fortabte menneskeslægt: Kun gennem det gammeltestamentlige og nytestamentlige vidnesbyrd erkendes i tro Guds frelsende gerninger. Dette samlende vidnesbyrd er tilstrækkeligt vedr. kristen tro, lære og livsførelse.

Som Jens Simonsen hermed havde gjort sine forberedelser til mødet den 14. september i teologkredsen, var jeg også i gang med mine.

Forberedelse og medbragt materiale til mødet den 14. september 1972

Til mødet den 14. september 1972 havde jeg dels medbragt Ole Hallesbys dogmatik *Den Kristelige Troslære – I Principlæren* (Oslo 1925, 2. oplag) og dels september-udgaven af LM's tidsskrift *Budskabet*. Begge skrifter havde jeg brugt som forberedelse til mødet, hvor de da også blev omtalt.

I *Budskabet* havde Rasmussen, som ovenfor nævnt, anmeldt bogen *Ditt ord är sanning*, som var tilegnet David Hedegård. Måden, han gjorde det på, er sammenlignelig med måden, han ellers argumenterede på, også på mødet den 14. september, og derfor af interesse, når dette møde skal skildres. På den måde kan man forholde sig til hans egne ord og ikke blot på en andens referat.

I mit eksemplar havde jeg forud for mødet bl.a. understreget følgende ord af Rasmussen: “Det gør godt i dette værk at møde så mange, klare og stærke udtryk for en enkel og uforbeholden Kristus-tillid og for en uindskrænket Bibel-tillid, som hænger uløseligt sammen hermed.” Hertil havde jeg hjemmefra sat et spørgsmålstegn og skrevet: “sml. bl.a. farisæernes tillid til Skriften og deres manglende tillid til Gud. Mt 23, [23-]24; og: kender vi ikke nogle med en fast Kristus-tillid uden Bibel-tillid?” Underforstået: Uden samme Bibel-tillid/bibelforståelse, som Rasmussen havde. Rasmussen fortsætter sin anmeldelse med at nævne, at mange af læsernes spørgsmål på grund af artiklernes korthed lades ubesvarede, men at det er en “bagvendt tankegang, at vi må have svar på alle spørgsmål og alle problemer løst, før nogen kan forvente, at vi skal fatte uforbeholden tillid til Kristus og til Hans vidnesbyrd om Den hellige Skrift.” Vi får aldrig de rette svar på vore spørgsmål, “medmindre vi begynder med at forlade os på Kristi vidnesbyrd om Skriften. Dertil kommer, at det hører med til at være menneske, at vi også må lære at leve med ubesvarede spørgsmål og uløste problemer.” Og han afslutter afsnittet med følgende (igen understreget af mig i mit eksemplar): “Det, vi behøver at vide til liv og salighed, er imidlertid sagt os tydeligt og klart. Det skal vi ikke et øjeblik tøve med at fatte om med hjertets hele og uforbeholdne tillid. Mere behøves heller ikke, det er nok!”

I den først understregede passage hævdes, at Kristus-tillid og Bibel-tillid hænger “uløseligt” sammen. Den omtalte Bibel-tillid betegnes som “uindskrænket”, gælder altså ikke blot det frelseshistoriske indhold, men alle forhold i Bibelen, inklusive geografiske og historiske forhold etc. Et menneskes Kristus-tillid er altså også afhængig af dets tillid til sådanne forhold, hævdes det.

I den sidst understregede passage hævdes, at det, “vi behøver at vide til liv og salighed”, er sagt klart, det skal vi fatte om med hjertets uforbeholdne tillid. “Mere behøves ikke, det er nok.” Netop! Men hvordan hænger udsagnene i de to understregede passager så sammen?



Når Rasmussen i afsnittet mellem de to understregede passager giver udtryk for, at det er en “bagvendt tankegang”, at man fordrer løsning på alle problemer, før man kan fatte “uforbeholden tillid til Kristus og til Hans vidnesbyrd om Den hellige Skrift”, må man spørge, hvem og hvad han sigtede til. I hvert fald var det ikke det, diskussionerne i teologkredsen eller på Sanden Bjerggaard drejede sig om. Problemet var ikke en uvillighed til at anerkende Kristi “vidnesbyrd om Den hellige Skrift”. Problemet var, om Rasmussens *tolkning* af Jesu vidnesbyrd om Skriften retfærdiggjorde de slutninger, han drog om Skriftens ufejlbarhed i *alle* forhold.

Spørgsmålet trængte sig altså på under forberedelsen til mødet: er enighed om, hvad der er “nok” til liv og salighed, ikke også “nok” som grundlag for dannelse af et institut? Og hvis der kunne etableres enighed om dette, måtte man vel kunne leve med en uenighed om bibelsynet.

Rasmussens andet forslag og behandlingen i teologkredsen den 14. september¹¹⁴⁷

Forslaget, som teologkredsen skulle behandle den 14. september 1972, havde som overskrift:

Forslag til

Vedtægter for INSTITUTUM BIBLICUM

Institut for bibelsk tro, bibelforskning og bibelundervisning

Forslaget fyldte tre og en halv side og sluttede med følgende:

”Således vedtaget på stiftende møde i den 1972”.

De tomme felter forblev udfyldt den 14. september.

Om formålsparagraffen, som var blevet udvidet af Rasmussen, se opsummeringen nedenfor. “Bekendelses-paragraffen” (§ 2 i Grundlag) var ikke genstand for drøftelse eller uenighed og kan derfor ignoreres i skildringen her.

Rasmussens indledende redegørelse for grundlagsparagraffen

Rasmussen begyndte sin redegørelse med at nævne, at navnet for det kommende institut ikke burde være Institutum Biblicum for ikke at forveksles med Institutum Biblicum i Sverige. I mit eksemplar af forslaget havde jeg hjemmefra sat spørgsmålstegn ud for navnet. Måske fordi det i mine øren lød for akademisk og prætentivt. Jeg har ingen erindring om en længere drøftelse – eller uenighed – om dette. Sikkert er det, at man ikke ved mødet lagde sig fast på det endelige navn.

Det næste udsagn af Rasmussen, som jeg har noteret, lød: “Fundament vigtigt – ellers revner bygningsværket før eller senere.” Jeg tilføjede i samme skrivemoment en huskenote: “(jf. min(?1).)”. Hjemmefra havde jeg skrevet i mit oplæg: “FØLGER: hvis svar: det eneste bærekraftige, så: historien viser at gode foretagender kun består 25-50 år.” Jeg har åbenbart været forberedt på Rasmussens argument, men var ikke

¹¹⁴⁷ Forslaget findes som bilag 2 efter afslutningen af dette bilag 23. Det er påtegnet af KK-H.



særlig klar i min indvending. Formentligt har jeg med min, indrømmet i dag, provokerende, overdrevne og uklare bemærkning forsøgt at gøre opmærksom på, at intet formuleret bibelsyn i dag giver sikkerhed for morgendagen. Og at man ikke kan advokere for sit eget bibelsyn ved at give forhåndsgarantier for, at “bygningsværket” ikke “før eller senere revner”. For mig en forenkling; historien modsagde dette.

Derefter gennemgik Rasmussen grundlagsparagraffen punkt for punkt. Hermed opfyldte han det løfte, som Skydstofte i sit brev af 30. juni havde stillet teologgruppen i udsigt: “for at undgå, at der bliver draget forkerte konsekvenser af formuleringerne [i grundlagsparagraffen], vil der følge en nærmere redegørelse på det møde, hvor forslaget fremlægges [den 14. september]”.

Hvad Rasmussen sagde i sin redegørelse fremgår af mine bevarede noter. Eller mere korrekt og idet jeg indrømmer det hermed forbundne subjektive element: i mine noter noterede jeg det, jeg lagde særligt mærke til. For troværdighedens skyld bevarer jeg nedenfor i gengivelsen af mit referat også mine kluntede – undertiden vanskeligt forståelige – vendinger. Mine forkortelser har jeg i det store og hele dog skrevet helt ud, men i videst omfang bevaret mit referats understregninger. Hvad de følgende overskrifter i referatet nærmere refererer til fremgår af Rasmussens forslag, som gengives nedenfor.

§ 3¹ *Den hellige skrift*

Rasmussen medgav berettigelsen af kanonkritik. “Her en uenighed fra oldkirkens dage.” Luthers kritik af Jakobs Brev blev nævnt. Kanonspørgsmålet er “et åbenstående spørgsmål”. Med hensyn til Esters Bog: “teologiske overvejelser for Luthers vedkommende” til at betragte bogen som ikke-kanonisk. Hertil noterede jeg i en parentes: “Hvad angående dele i andre skrifter?” Underforstået: Hvis tilsvarende teologiske forhold, som fik Luther til at betragte Esters Bog som ikke-kanonisk, kan spores i andre dele af Bibelen, hvordan forholder vi os så?

oprindelig blev givet ...

Rasmussen vedkendte, at der er usikkerhed om den oprindelige tekstform/skrivemåde, at Helligånden ikke er ansvarlig for afskriverfejl og anerkendte legitimiteten af det videnskabelige tekstkritiske arbejde.

såvel i helhed ...

I mit referat har jeg sat et stort “NB” ud for følgende og lavet en parentes med ordene: “Hallesby, dogmatik s. 192”. Fra Rasmussens gennemgang af passagen her verbatim, hvad jeg noterede:

“det samme som Jesus og apostlene gav udtryk for – både i helheden og alle udsagn, [Hallesby, dogmatik s. 192] kan ikke skilles. Bekendelse til Skriftens ufejlbarhed er det samme som bekendelse til Guds ufejlbarhed og troværdighed. Vi bekender ikke en given fortolknings ufejlbarhed. Eks. Erlandssons syn på Skabelsens



dage og tidsregning for jordens alder. NORV uenig i den fortolkning. Ev. [evangelierne/evangelisterne] [har] ikke til hensigt at give båndoptager referat eller gengive et fuldstændigt eller ordret referat. Rammer intentionen – rammer ikke noget forkert. Tilnærmelsesvis talangivelser f.eks. i GT – ikke matematisk nøjagtige. Teksterne [skal] forstås ud fra forfatterens egne intentioner, også forstås ud fra den litterære kategori, f.eks. Jobs bog: NORV: et læredigt på basis af nogle historiske optegnelser.”

som Guds åbenbaringsord ...

Bibelen er den absolutte autoritet vedrørende tro, lære og livsførelse. Rasmussen gjorde det klart, at Seth Erlandsson hævdede, at dette “ofte [var] benyttet som en indskrænkning af autoriteten”, en opfattelse Rasmussen ikke delte.

intentionen

“Må ikke sige, at noget i Bibelen er fejlagtigt, [problemer] klares ved intentionen (Hvad man slutter ud fra Jesu ord om GT.)”

Enten i sammenhæng med Rasmussens gennemgang – eller lige efter – blev ét ændringsforslag vedtaget i grundlagsparagraffen, som vi nu skal se.

Bearbejdelsen af Rasmussens andet forslag den 14. september 1972

Den “underliggende” tekst = teologkredsens arbejdsgruppes version af 15. juni *samt* de to ovenfor anførte ændringer, som Rasmussen efter dette møde havde lavet på egen hånd. Her kaldet Rasmussens andet forslag. Intet blev ~~overstreget~~. Teologkredsens *ændringer* er opført med denne skrifttype.

§ 3: GRUNDLAG

Institutum Biblicum bygger sit virke på det skriftsyn og den forståelse af Skriftens indhold, Jesus og apostlene havde, og som den troende menighed altid har haft og bekendt sig til:

- 1) Den hellige skrift er, som den oprindelig blev givet, såvel i sin helhed som i alle sine enkelte udsagn Guds eget ved Helligånden inspirerede, fuldt ud troværdige og i forhold til sin hensigt ufejlbare ord, helt igennem og uadskilleligt Guds ord og menneskeord. Som Guds åbenbaringsord er Skriften eneste, men også fuldt tilstrækkelige, klare og absolutte autoritet i alle spørgsmål vedrørende kristen tro, lære og livsførelse.
- 2) Den evangelisk-lutherske kirkes bekendelse er et troværdigt vidnesbyrd om og et forpligtende udtryk for den rette forståelse og tolkning af, hvad Gud har åbenbaret til frelse for os i Den Hellige Skrift.

KK-H: retrospektive bemærkninger anno 2013



Tilføjelsen “og i forhold til sin hensigt” blev foreslået af Elmo Due som en *følge* af Rasmussens tale om Skriftens tilsigtede mening og kom således ikke ud af det rene blå. (I tidligere rekonstruktioner gives et uklart billede af, hvad og hvor meget Elmo Due foreslog). Der blev skabt enighed om at indføre denne tilføjelse. Det inspirerede ord betegnes stadigvæk som “fuldt ud troværdige ord”; og “i forhold til sin hensigt” er de “ufejlbare ord”. Når Rasmussen den aften havde talt om Skriftens intention/tilsigtede mening, var det i et forsøg på at fastholde, at Skriften er ufejlbar i alle forhold, som den udtaler sig om. Tilføjelsen “og i forhold til sin hensigt” (ufejlbare ord) kunne imidlertid give rum for en anden tolkning, nemlig at Skriftens ord i forhold til sin *frelshistoriske* hensigt er “ufejlbare ord”. Var vi hermed nået frem til en formulering, som begge parter kunne leve med og tolke forskelligt? Svaret var nej. I sit tredje forslag og efter nærmere overvejelse ændrede Rasmussen formuleringen.

Tilføjes kan det i denne sammenhæng, at spørgsmålet om Skriftens “intentionsområde” ikke findes i de formuleringer af bibelsyn, som vi har gjort til pejlemærker i denne fremstilling. Imidlertid ser jeg nu, over 40 år senere, at begrebet “intentionsområde” findes i et udkast i forbindelse med KFS’s drøftelser af bibelsynet i slutningen af 1960’erne (jf. Flemming Kofod-Svendsen, *Tro til tiden*, 2008, s. 303). Forslaget, som ikke blev vedtaget, lød: “Den hellige Skrift som Guds eget ved Helligånden inspirerede, fuldt troværdige og – inden for sit eget intentionsområde – ufejlbare ord, helt igennem og uadskilleligt Guds ord og menneskeord og som sådan eneste, men også fuldt tilstrækkelige, klare og absolutte autoritet i alle spørgsmål vedrørende tro og livsførelse.” Interessant i denne forbindelse er Kofod-Svendsens efterfølgende iagttagelser og spørgsmål:

Her bruges for første gang i KFS’s historie ordet *ufejlbar* i forbindelse med bibelsynet. Men samtidig indførte man begrebet *intentionsområde*. Har det betydet, at man med denne indskrænkende brug af ordet ufejlbar har nærmet sig et konservativt bibelsyn? Eller ville man med ordet *ufejlbarlig* signalere et ortodokst bibelsyn? Spørgsmålet kan ikke besvares ud fra det foreliggende kildemateriale. Da man på landsudvalget juni 1968 vedtog de nye vedtægter, har der tydeligvis været utryghed og usikkerhed ved bibelsynsformuleringen.

KFS vedtog året efter en bibelsynsformulering, som hverken indeholdt begrebet “intentionsområde” eller ordet “ufejlbarlig”. Men den tvetydighed, som Kofod-Svendsen finder i det nævnte forslag i KFS-regi, giver et udmærket billede af en tilsvarende tvetydighed, som nogle af os arbejdede for den 14. september i teologkredsens regi, og som vi opfattede som en “positiv tvetydighed”, der gav rum for forskellige tolkninger. Men som sagt: Rasmussens tredje forslag røber, at han var af anden mening.

Tilbage til (kritiske) bølgeunderstregninger på mit eksemplar af Rasmussens andet forslag til grundlagsparagraffen. I indledningen hævdes det, at det kommende



instituts skriftsyn er det samme “som den troende menighed altid har haft og bekendt sig til”. Dette blev slettet i hans tredje forslag.

Til udsagnet om, at “Skriften [er] eneste ... autoritet i alle spørgsmål vedrørende kristen tro, lære og livsførelse”, havde jeg i marginen af mit eksemplar sat et spørgsmålstejn: “NT + GT?” (jf. mine bemærkninger ovenfor) og tilføjet: “Hallesby s. 205. GT kan ikke blive normativ for den nytestamentlige menigheds tro, lære og liv. Et vidnesbyrd om den forberedende åbenbaringshistorie.” Ordlyden blev dog fastholdt af Rasmussen og indgik i DBI’s endelige vedtægter.

En debat fulgte efter Rasmussens oplæg og efter indsættelsen af “i forhold til sin hensigt ” (ufejlbare ord) i Rasmussens forslag til grundlag. Det kunne imidlertid ikke forhindre, at aftenen endte med et brud i teologkredsen.

“Bruddet” i teologkredsen den 14. september 1972

Havde jeg ikke bevaret mit to-siders håndskrevne oplæg, som jeg medbragte til mødet i teologkredsen den 14. september, ville jeg ikke i dag, over 40 år efter, turde være så detaljeret i min beskrivelse af hændelsesforløbet. Overordnet plæderede jeg ifølge mit oplæg for sammenhold til trods for afvigende meninger om bibelsynet. Jeg ønskede en afklaring af, hvordan Rasmussen så på folk med et andet bibelsyn end hans eget, og hvem Rasmussen ville benytte sig af som undervisere på et kommende institut. For mit eget vedkommende brugte jeg anledningen til at klargøre min egen position, vel vidende at jeg også talte på vegne af andre ligesindede personer fra teologkredsen, som måske forud for mødet – jeg husker det ikke – havde bedt mig om at forberede et oplæg og være talsmand. Om diskussionen på mødet har Anne-Lene Midjord mailet følgende (10.01. 2013): “Jeg husker kun diskussionen mellem de to hovedaktører: Dig selv og Niels Ove. Du argumenterede for en Hallesby-linje ... Og Niels Ove ville have en strammere kurs. De andre deltagere kom, så vidt jeg husker, kun med kortere indlæg, hvor de gamle i studiet støttede dig og nogle nyligt immatrikulerede pippede lidt til fordel for Niels Ove.” (Måske lidt underdrevet; et par andre “pippede” vist lidt højere!)

Kjær-Hansens oplæg forud for “bruddet” i teologkredsen

Streger og pile på mit skriftlige oplæg stritter i flere retninger, hvilket gør, at jeg ikke i dag med sikkerhed tør udtale mig om, hvornår jeg har sagt hvad. Sikkert er det, at jeg nævnte Hallesby og fem andre personer ved navn i et forsøg på at sige til Rasmussen: Niels Ove, der er andre end dig, der har gennemtænkt bibelsynsproblematikken uden at nå til samme resultat som dig; disse “andre”, som har et andet bibelsyn end dig, har Gud dog brugt i deres undervisning og forkyndelse; du står i fare for at mistænkeliggøre andres Kristus-tillid ved at binde det op til *dit* bibelsyn.

Med henvisning til Rasmussens forslag til bibelsynssparagraffen har jeg ifølge mit oplæg stillet spørgsmålene:

“Hvorfor så strenge formuleringer?”



“Har man ikke § 3’s bibelsyn, hører man [så] ikke med til den troende menighed? Herefter har jeg nævnt seks personer, som ikke delte Rasmussens bibelsyn ved navn, de tre første afdøde; ville der være plads på et kommende institut for nulevende personer med et tilsvarende bibelsyn som dem?”

Odland

Hallesby (og med udtrykkelig henvisning til hans troslære (s. 192) har jeg citeret hans ord om, at det er “ud fra Skriftordet selv den troende kommer til den nu skildrede visshet om Ordets beskaffenhet, baade om dets ufejlbarhett og om dens feil”.

Zinzendorf (og tilføjet: “skelner i drastiske vendinger mellem det evige og tidsbestemte i Skriften; HN” [= Holmquist og Nørregaards Kirkehistorie, II, s. 495]. Desuden har jeg nævnt tre dalevende danske teologiprofessorer, som bl.a. havde været benyttet som talere ved KFS-møder i København:

Prenter

Søe

Skydsgaard (og tilføjet: ”god viden om Luther”).

Hvorfor jeg lige nævnte disse seks personer, står mig ikke helt klart. Jeg kunne have nævnt andre, som jeg fx havde gjort en måned forud, den 16. august 1972, da jeg første gang mødte MF’s bestyrelse til en forhandling om en eventuel ansættelse som lærer. Hjemmefra havde jeg skrevet: “*Bibelsynet*: linien fra Odland, Utnem, Sverre Aalen”.

At jeg nævnede professor N.H. Søe blandt de seks, kunne, indrømmet, af Rasmussen vel kun opfattes som en provokation; to uger før mødet havde Søe i sin anmeldelse i Kristeligt Dagblad (02.05.1972) givet en sønderlemmende kritik af mindeskriftet til David Hedegård, *Ditt ord är sanning*, samme skrift, i hvilket Rasmussen havde fundet “en uindskrænket Bibel-tillid”. Søe sluttede sin anmeldelse med ordene: “Man vil have det, som Luther kaldte ‘en herlighedens teologi’, og ikke tage mod den ‘korsets teologi’, Gud har bestemt for os. Man vil med vold og magt trumfe sin egen mening om, hvad der er sømmeligt for Gud, igennem.”

I forbindelse med omtalen af de nævnte seks personer havde jeg formuleret en række spørgsmål og påstande:

“Hvordan forklare at Gud bruger dette [dem]?”

“Skulle vi mistænkeliggøre det Gud bruger?”

“I bedste fald er [de] kristne af en lavere art (jfr. karismatikernes tale om os).”

“Vil ikke være med til at stemple Kristustroende som kættere.”

“Hvordan forklare, at alt synes vel, bare vi har skriftsynet sammen.”

I forbindelse med det sidste udsagn har jeg bl.a. noteret, at et (rigtigt) bibelsyn ikke hindrer “en fuldstændig subjektiv indlægnings” af egne meninger i teksten og tilføjet: “(Traktaten om de 6)”. Kryptisk måske i dag, men ikke dengang. Det sigtede til den forestående folkeafstemning den 2. oktober om Danmarks indtræden i De Europæiske



Fællesskaber (EF); i artikler og brochurer havde nogle “bibeltro” talt Roma midt imod og i bibeltroskabens navn brugt – efter min mening misbrugt – Bibelen.

Hvor jeg end begyndte mit indlæg den aften, giver mit skrevne oplæg et nogenlunde klart billede af, hvad jeg selv stod for og kæmpede for. Her en sammenskrivning af mit oplæg – med bibeholdelse af mine undertiden lidt sære vendinger:

Jeg gør gældende, at kampen ikke skal kæmpes mellem os “fundamentalister” (sic) indbyrdes. Kampen bør stå mellem dem, der hævder, at NT “er normgivende for sand kristendom” og så dem, “der mener at vi skal have et rensat evangelium”. Jeg plæderer for en “positiv teologi midtsamlet om Guds frelsesgerning i historien”, og “i gensidig respekt for hinandens synspunkter, hvor vi ikke mistænkeliggør hinandens Kristustro”. Jeg advarer imod at tegne karikaturer af den anden part: den ortodokse part bør ikke hævde, at den anden part er liberal, og den konservative part bør ikke hævde, at den ortodokse dyrker Bibelen som Gud. Jeg sonder mellem “skolen” og “forkyndelsen”. I “skolen” måtte de forskellige synspunkter kunne brydes, modsat i forkyndelsen. I forkyndelsen står vi sammen, “for at få evangeliet ud til så mange som muligt”.

Som et eksempel på synspunkter, som man kunne have forskellige meninger om, har jeg stikordsagtigt anført “Johannæiske Jesus”.

Desuden: “Cranfield”; underforstået: C.E.B. Cranfields kommentar *The Gospel According to Saint Mark* (Cambridge 1963, reprint); denne kommentar havde jeg haft stort udbytte af under mine studier, konservativ i grundsyn, men uden at ignorere historiske problemer i teksten. (I øvrigt anbefalede jeg den som grundbog i forbindelse med mine gennemgange af Markusevangeliet på MF, fra efteråret 1973.)

Endelig havde jeg skrevet: “Det positive kommer ikke frem i § 3”; underforstået: at Skriften er givet os som vejledning til frelse.

De forskellige spørgsmål, jeg havde stillet, indgik i et argumentationsforløb og blev ikke besvaret et for et. Det lagde jeg vist heller ikke selv op til. På et eller andet tidspunkt stillede jeg Rasmussen det direkte spørgsmål: “Hvem i Norden vil du med god samvittighed kalde?” Kalde, underforstået som lærere og undervisere, kalde til samarbejde på det fremtidige institut. Det spørgsmål blev der svaret på.

Rasmussen gjorde det utvetydigt klart, at der på det kommende institut kun var plads til ét bibelsyn, det “ortodokse”, og at dette udelukkede et fremtidigt lærefællesskab på samme institut med folk med et “konservativt” bibelsyn. Med hensyn til betingelser for lærefællesskab åbnede han den aften ikke en kattelem for, at der i det mindste under visse omstændigheder kunne dispenseres fra dette synspunkt. Der lød et kompromisløst ja til det ene bibelsyn, og et lige så kompromisløst nej til lærefællesskab med andre, der ikke delte hans ortodokse bibelsyn; underforstået, dette gjaldt også medlemmer af teologkredsen.

I baghovedet klingede hans ord, som han tidligere samme aften havde udtalt – og som jeg havde noteret på mit papir: “*Bekendelse til Skriftens ufejlbarhed er det samme som bekendelse til Guds ufejlbarhed og troværdighed.*”



I lyset af diskussionen den aften blev den sætning af nogle af os hørt og forstået som: *Bekendelse til Skriftens fejlbarlighed på områder, der ikke har noget at gøre med frelse og kristen tro, lære og liv, er det samme som bekendelse til Guds fejlbarlighed og utroværdighed.*

“Bruddet” var uundgåeligt. “Bruddet” var baseret på uenighed i bibelsynet; en del af “bruddet” – og uadskilleligt forbundet hermed – var Rasmussens kompromisløse afvisning af lærefællesskab med folk med et konservativt bibelsyn på det institut, han var i gang med at stifte.

Rasmussens referat af “bruddet” i teologkredsen

I et brev til Seth Erlandsson (18.10. 1972), altså skrevet godt en måned efter “bruddet” og også *efter* DBI’s stiftelse, meddelte Rasmussen, “at stiftelsen af Dansk Bibel-Institut nu er et fuldbyrdet faktum”. I den forbindelse gav han sin version af, hvad der var foregået i teologkredsen den 14. september. Denne skildring er værd at citere fuldt ud; uden den ville væsentlige detaljer være gået tabt for eftertiden, bl.a. om antallet af personer, der stillede sig bag Rasmussen, og hvordan udskilningsforløbet fandt sted. Rasmussen skrev:

Som du ved, skulle vi have et møde til drøftelse af det udarbejdede forslag til vedtægter for et dansk Bibel-Institut den 14. september. Der var mødt 20 af teolog-kredsens deltagere den aften. Vi fik en ganske lang og intens debat, der næsten udelukkende drejede sig om det principielle grundlag, et evt. dansk Bibel-Institut skulle bygge på. Der viste sig meget snart en ganske tilsvarende skillelinie mellem de tilstedeværende i synet herpå, som det havde været tilfældet i forbindelse med MF-sagen i Århus. Dog med den forskel, at der her var et flertal, der klart gik ind for, at et evt. Bibel-Institut måtte bygge på en klar bekendelse til troen på, at Skriftens inspiration også indebærer fuld og uindskrænket troværdighed, mens et mindretal gjorde det klart, at de kun kunne være med, såfremt det forpligtende grundsyn ikke bare gav plads for folk med et “fundamentalistisk” bibelsyn, men også for dem med et “konservativt” sådan som det er tilfældet med både MF i Århus og det norske MF. Et kompromis var ikke muligt, og da det samtidigt blev gjort klart, at vi i alle tilfælde var nogle stykker, der ville arbejde videre med planerne om et Bibel-Institut på det foreslåede grundlag, uanset hvor mange eller hvor få der ville slutte op om det i første omgang, så blev i virkeligheden alle tilstedeværende udfordret til at træffe et personligt valg og give deres stillingtagen til kende. Det viste sig da, at 13 af de 20 ønskede at stille sig personligt bag stiftelsen af et dansk Bibel-Institut på et klart bibeltro grundlag.

I alt væsentligt har jeg ingen indvendinger mod Rasmussens beskrivelse af forløbet, der førte til “bruddet”. Alligevel skal et par kommentarer føjes til.



Studenters støtte til Rasmussens bibelsyn og personligt uafklaret bibelsyn

Når Rasmussen skrev, at der var 13 (Rasmussen medregnet), som personligt stillede sig bag stiftelsen af et institut på det, som Rasmussen kaldte “et klart bibeltro grundlag”, er det fuldstændigt korrekt. Bemærkes må det imidlertid, at han ikke udtalte sig om, hvorvidt alle af de 12 teologistuderende *personligt* havde et klart – eller afklaret bibelsyn – selv om Seth Erlandsson måske kunne læse det sådan. Spørgsmålet melder sig: hvilke alternativer havde teologkredsens medlemmer – afklaret eller uafklaret i deres personlige bibelsyn – at forholde sig til den aften med hensyn til at fortsætte planerne med at etablere et institut?

Rasmussen satte suverænt præmisserne, hvilket klart fremgår af hans egen skildring: Han og et par andre ville under alle omstændigheder gå videre med projektet – på *hans* grundlag. På den måde var der for teologkredsens deltagere ikke så meget at vælge imellem. Regler, som ofte gjaldt i andre sammenhænge, gjaldt ikke her. Rasmussen kunne og ville af overbevisningsgrunde ikke følge sådanne regler. Han kunne ikke overlade det til fællesskabet i teologkredsen at træffe beslutningen. Han var tro mod sin overbevisning, sådan som han også havde været det i MF-sagen, hvor han havde gjorde sin ansættelse betinget af, at man tilsluttede sig *hans* bibelsyn. I teologkredsen den 14. september, kunne han selvfølgelig ikke – låst fast af sin egen forhistorie – opstille følgende alternativ:

“Som vi alle har hørt, er to synspunkter blevet gjort gældende i aften: det som KK-H har præsenteret, et grundlag, som rummer både det ortodokse og det konservative bibelsyn, og mit eget, som kun giver plads for et ortodokst bibelsyn. Lad os nu foretage en vejledende afstemning for at finde ud af, hvad flertallet her i teologkredsen foretrækker. Og så retter vi os ind efter det.”

Men havde man gjort det på denne måde, er jeg temmelig overbevist om, at resultatet af en sådan afstemning ville have givet et andet resultat. Flertallet ville *ikke* have stemt for, at Rasmussens eksklusive bibelsyn skulle være det eneste gældende. En sådan påstand kan synes vovet og indebærer *ikke* en miskendelse af, at flere af teologkredsens medlemmer fuldt ud kunne tilslutte sig Rasmussens bibelsyn. Jeg bygger denne påstand på tre-fire interviews med deltagere i teologkredsen, som fulgte Rasmussen, blev medstiftere af DBI, men som i dag medgiver, at de dengang ikke var afklarede i deres eget personlige bibelsyn, men som tingene havde udviklet sig alligevel støttede hans projekt på hans grundlag på grund af den positive indflydelse, han *generelt* havde haft på deres trosholdning. Hvad var nemlig alternativet? Intet institut.

Anne-Lene Midjord, medstifter af DBI, taler derfor næppe i dag alene på egne vegne, når hun i mail beskriver situationen dengang (10.01. 2013):

Selv deltog jeg ikke i samtalen [den 14. september], men lyttede kun og ærgrede mig over uenigheden, for jeg ville så gerne have et bibelinstitut op at



stå, men alt det med forskellen på et konservativt og et ortodokst bibelsyn var jeg ikke ordentligt inde i. Det var liberalteologien jeg gerne ville have et alternativ til.

Som tingene havde udviklet sig, lå det nu klart, at der ikke ville blive etableret noget institut uden Rasmussen og på hans præmisser. Fra og med “bruddet” lå det også klart, at projektet hermed var gledet ud af teologkredsens hænder. At genfremsætte forslaget af 4. maj om, at KFS’s teologkreds som sådan skulle leje Rørholmsgade 14, kld. tv. som studiested – det, som havde sat hele processen i gang – kom naturligvis ikke på tale. Omvendt kom det heller ikke på tale at nedlægge KFS’s teologkreds. Vi, der ikke kunne følge Rasmussen, ville fortsætte den, som hidtil på KFS’s og egne præmisser.

Kjær-Hansens forhandlinger om bibelsyn i København og om ansættelse på MF i Aarhus

Jeg skylder at gøre opmærksom på, at jeg igennem hele processen, fra nedsættelsen af teologkredsens arbejdsgruppe den 7. juni til “bruddet” i teologkredsen den 14. september, var klar over, at en ansættelse på MF i Aarhus kunne komme på tale for mig efter forventelig afsluttet embedseksamen i december 1972.

Dateret den 23. maj – altså mindre end en måned, efter at det var kommen til et sammenbrud mellem Rasmussen og MF – skrev to daværende teologistuderende “med MF-bestyrelsens medviden”, nemlig Kurt Christensen (medlem af MF-bestyrelsen) og Poul Langagergaard (medlem af MF-repræsentantskabet) til mig og bad mig overveje at blive lærer på MF. “Fundamentet, vi starter MF på, bliver det af pastor Højlund formulerede bibelsyn (se vedlagte ark). Bibelsynet skal altså rumme orthodoxe og konservative teologer, dog med hovedvægten lagt på det orthodokse (iflg. en eenstemmig bestyrelse).” En længere samtale havde jeg med Poul Langagergaard i forbindelse med KFS’s sommerskole i Grenå i slutningen af juni. Første sonderende forhandling mellem MF’s bestyrelse og mig fandt sted i Aarhus den 16. august. Som allerede nævnt ovenfor lagde jeg ikke skjul på, at jeg med hensyn til bibelsynet ville følge linjen fra Odland, Utnem og Sverre Aalen. Mine bevarede noter fra mødet viser, at der blev diskuteret ansættelsesforhold, undervisnings- og stipendieplaner etc., men også at jeg ikke ville give et definitivt svar før efter færdiggørelsen af mine studier.

Under forhandlingerne i teologkredsen vidste jeg altså, at en stilling ventede mig på MF, dersom jeg ville tage imod den. På denne baggrund: det forekommer usandsynligt, at MF’s tilbud om en lærergerning ikke på nogen måde satte sit præg på min holdning og argumentation i processen med at formulere bibelsynet, der skulle gælde for et kommende institut i København. Præcist at sige hvordan dette påvirkede mig, forekommer mig i dag dog vanskeligt. Kun få af mine nære venner i teologkredsen var bekendt med dette forhold. Jeg vil have en vis forståelse for, hvis



nogle i dag på baggrund af disse oplysninger er af den opfattelse, at jeg dengang burde have spillet med mere åbne kort. Resultatet ville dog næppe være blevet anderledes. Men alligevel.

Den 17. januar 1973 blev min ansættelse på MF forhandlet på plads med tilbagevirkende kraft fra 1. januar. Den 19. januar holdt jeg kandidatfest og offentliggjorde dette. Blandt gæsterne var Niels Ove. Han ønskede hjertelig tillykke.

Deltagerne i teologkredsen og stifterne af DBI – en oversigt

<i>Navn</i>	<i>Deltagelse i teologkredsen fra</i>	<i>Tilstede 14.09.1972</i>	<i>Nej til NOR</i>	<i>Stifter af DBI, 11.10.1972</i>
1. Kai Kjær-Hansen	<i>Februar</i>	<i>Ja</i>	<i>Nej</i>	--
2. Bent Nygård Pedersen	<i>Februar</i>	<i>Nej¹</i>	<i>?</i>	--
3. Jens Simonsen	<i>Februar</i>	<i>Ja</i>	<i>Nej</i>	--
4. Flemming Burgdorf	<i>Februar</i>	<i>Ja</i>	--	<i>DBI</i>
5. Leif G. Jensen	<i>Februar</i>	<i>Ja</i>	--	<i>DBI</i>
6. Niels Henrik Lyngbye	<i>Februar</i>	<i>Ja</i>	--	<i>DBI</i>
7. Elmo J. Due	<i>Februar</i>	<i>Ja</i>	<i>Nej</i>	--
8. Henning Vilslev-Petersen	<i>Februar</i>	<i>Ja¹</i>	<i>Nej</i>	--
9. Peder Høj Kristensen	<i>Februar</i>	<i>Ja</i>	--	<i>DBI</i>
10. Mogens Kjær	<i>Februar</i>	<i>Ja</i>	<i>Nej</i>	--
11. Lars Jørgen Skarsholm	<i>Februar</i>	<i>Jo</i>	<i>Nej</i>	--
12. Knud [Henning] Hansen	<i>Februar</i>	<i>Ja</i>	--	<i>DBI</i>
13. Egon Kattner	<i>Februar</i>	<i>Ja</i>	--	<i>DBI</i>
14. Niels Ove Rasmussen	<i>Februar</i>	<i>Ja</i>	--	<i>DBI</i>
15. Anne-Lene Midjord	<i>Februar</i>	<i>Ja</i>	--	<i>DBI</i>
16. Arne G. Kappelgaard	<i>Februar</i>	<i>Ja</i>	<i>Nej</i>	--
17. Ingolf [Heno] Pedersen	<i>Februar</i>	<i>Ja</i>	--	<i>DBI</i>
18. Inger M. Kofod-Svendsen	<i>Februar</i>	<i>Nej²</i>	--	<i>DBI</i>
19. Flemming Kofod-Svendsen	<i>Februar</i>	<i>Nej²</i>	--	<i>DBI</i>
20. Jørgen Bækgaard Thomsen	<i>Febr. (marts?)</i>	<i>Nej</i>	<i>?</i>	--
21. Finn Kappelgaard	<i>07.06</i>	<i>Ja</i>	--	<i>DBI</i>
22. Jørgen Skydstofte	<i>07.06</i>	<i>Nej³</i>	--	<i>DBI (tilstede?)</i>
23. Christian Bandak	<i>14.09</i>	<i>Ja⁴</i>	--	<i>DBI</i>
24. Vagn [Lyrstrand] Nielsen	<i>14.09</i>	<i>Ja⁴</i>	--	<i>DB</i>
25. Nikolaj Winter-Nielsen	<i>14.09</i>	<i>Ja⁴</i>	--	<i>DBI</i>

De første 19 personer i listen ovenfor findes i Ingolf [Heno] Pedersens brev "Deltagerne i teologkredsen i København Febr. 1972"; i mit eksemplar er desuden med hånden tilskrevet nr. 20. Personerne under numrene 21-22 findes i veldokumenterede kilder i forbindelse bl.a. med deres deltagelse i teologkredsens arbejdsgruppe, der blev nedsat den 7. juni. Sammen med personer under numrene 23-25 var de stiftere af DBI.

Rasmussen angav som ovenfor nævnt, at 20 af teologkredsens medlemmer deltog i mødet den 14. september. Syv af disse fulgte ikke Rasmussen, mens 12 andre *plus*



Rasmussen selv stiftede DBI. Rasmussen angav videre, at *disse* 13 var til stede ved det stiftende møde den 11. oktober “plus et par andre”. Hvem var disse? På den første dupliserede skrivelse af vedtægterne, skrevet af Rasmussen i dagene umiddelbart efter stiftelsen, anføres 16 navne som stiftere. Var der en enkelt af disse stiftere, som ikke var til stede? Sikker er det, at de 16 personer, som anføres i højre kolonne i listen ovenfor, var DBI’s stiftere.

En navneliste over dem, der deltog i mødet den 14. september, er (endnu) ikke fundet. Der kan således være enkelte unøjagtigheder i de oplysninger, der gives i listen ovenfor, idet den for et par personers vedkommende er afhængig af rigtigheden af deres erindring, eller mangel på samme, om deres tilstedeværelse (se hertil. Spørgsmålstegnene i rubrikken ”Nej til NOR” (nr. 2 og 20) forudsætter, at de pågældende ikke deltog i mødet den 14. september; følgelig kan der ikke siges noget om deres stillingtagen.

Note : Blandt de syv, som var til stede den 14. september, men ikke fulgte Rasmussen, hersker der vist kun usikkerhed om én person. Af de to personer, der kan komme på tale, anser jeg det for mest sandsynligt, at det drejede sig om Henning Vilslev-Petersen. Han havde deltaget i teologkonferencen på Sanden Bjerggaard i slutningen af august og fortsatte aktivt i teologkredsen efter “bruddet”.

Note 2: Inger Margrethe og Flemming Kofod-Svendsen deltog næppe i mødet den 14. september. Forespurgt herom svarede Flemming Kofod-Svendsen i mail (24.02. 2013): “Ingen af os har nogen erindring om deltagelse i mødet 14. sept. Jeg anser det som nærmest utænkeligt, at vi skulle have deltaget i det møde uden at kunne huske noget som helst fra det.” Tilsvarende hævder jeg. Begge deltog i mødet den 11. oktober og var medstiftere af DBI.

Note 3: Jørgen Skydstofte er forholdsvis overbevist på, at han ikke deltog i mødet den 14. september. Han har ingen erindring herom. Han er sikker på, at han engang i september måned var med sin bataljon i Tyskland som værnepligtig teolog, men det er endnu ikke lykkedes ham at få stadfæstet de faktiske datoer for dette besøg. Havde han deltaget, må det antages, at andre ville have haft en erindring herom; noget sådant har ikke været muligt at opspore.

I den første dupliserede skrivelse om DBI’s stiftelse figurer Skydstoftes navn blandt dem, der stiftede DBI den 11. oktober. Selv har han ingen erindring om sin deltagelse og anser det for mest sandsynligt, at han ikke deltog, ikke kun fordi hans kone netop den dag havde fødselsdag, men fordi han i forbindelse med afslutningen af sin tjeneste som værnepligtig teolog skulle afslutte et skriftligt arbejde; desuden lå familien i flytterod, idet den nogle få dage senere skulle flytte til Ansager. Med Anne-Lene Midjords ord (10.01. 2013): “Ja, det er helt 100 at Skydstofte ikke deltog i det stiftende møde den 11. okt.” Altså to erindringer imod oplysning i skriftligt



dokument. Indtil videre hælder jeg mest til erindringernes historiske pålidelighed. Man kunne måske sige: “i forhold til sin hensigt” udtrykker det skriftlige dokument, at Skydstofte var medstifter af DBI; strengt historisk foreligger muligheden, at dokumentet indeholder en “fejl” med hensyn til Skydstoftes personlige nærvær ved det stiftende møde.

Note 4: Christian Bandak og Nikolaj Winther-Nielsen blev studenter i sommeren 1972; Vagn Nielsen i 1971, men var elev på Fjellhaug Bibelskole i Oslo før sine studier (jf. *Teologisk Stat*, 1994). Heraf kan vel slutes, at det første møde i teologkredsen for de to førstnævnte fandt sted den 14. september, hvor de var to uger henne i studierne; formentligt gjaldt det samme for Vagn Nielsen. Ingen anfægtede af den grund deres ret til at tilkendegive deres stillingtagen til grundlaget, hvorpå et kommende institut skulle bygges; de talte med blandt de 12 studerende, som tilkendegav deres støtte til Rasmussen om at bygge et institut på *hans* bibelsyn.

De syv, som var til stede den 14. september, men ikke stillede sig bag oprettelsen af DBI

Elmo Due, Arne Kappelgaard, Mogens Kjær, Kai Kjær-Hansen, Jens Simonsen, Lars Skarsholm og (formentligt) Henning Vilslev-Pedersen.

Alle var stud. teol'er og hovedparten et godt stykke henne i deres studier.

De tretten som formentlig var til stede den 14. september og medstiftere af DBI den 11. oktober

Følgende 12 personer er opført som “stud. theol” i de første dupliserede vedtægter: Christian Bandak, Flemming Burgdorf, Knud [Henning] Hansen, Leif G. Jensen, Finn Kappelgaard, Egon Kattner, Peder Høj Kristensen, Niels Henrik Lyngbye, Anne-Lene Midjord, Vagn [Lyrstrand] Nielsen, Ingolf [Heno] Pedersen, Nikolaj Winther-Nielsen. Hertil kommer som den trettende N.O. Rasmussen (“bibelskolelærer, præst”).

Af stud. teol'er var de færreste et godt stykke henne i studierne. Anne-Lene Midjord benævnes i den lige anførte skrivelse altså også som “stud. theol”; i de første *trykte* vedtægter fra begyndelsen af 1973 dog som “stud. mag”. Et harmoniseringsforsøg kunne være: hun skiftede i den mellemliggende periode studium. Det holder imidlertid ikke for en nærmere efterprøvning. Hun har aldrig været indskrevet på universitetet som stud. teol. I oktober 1972 afsluttede hun eksamen på Triers Faglærerkursus i kristendomskundskab; hun blev immatrikuleret som stud. mag på universitetet i 1973 (jf. mail 10.01. 2013). Harmoniseringer, hvor fornuftige de end kan lyde, giver ikke nødvendigvis altid det rette svar på et historisk problem.

De tre, som formentlig ikke var til stede den 14. september, men var medstiftere af DBI den 11. oktober



Inger Margrethe og Flemming Kofod-Svendsen samt Jørgen Skydstofte.

Teologkredsens medlemmers tilhørsforhold til Luthersk Missionsforening (LM)

Af de 25 nævnte personer, som teologkredsen bestod af, kan over 15 personer identificeres som LM'ere, hvad enten de var opvokset i en LM-sammenhæng, gift ind i LM eller af andre årsager havde valgt LM som den missionsforening, de "kom" i. Hertil kan lægges 3-4 stykker, som hvis de "gik til møde" i et missionshus, almindeligvis gjorde det i LM. Kun om 5-6 stykker kan det siges, at de ikke havde nogen som helst personlig tilknytning til LM.

Blandt deltagerne i teologkredsen, var der fem personer, der var kaldede prædikanter i LM. Knud [Henning] Hansen og Niels Ove Rasmussen, som var medstiftere af DBI. Mogens Kjær, Kai Kjær-Hansen og Jens Simonsen, som ikke var det.

De tre sidstnævnte blev ifølge mine bevarede noter indkaldt til en samtale med bestyrelsen for LM's ungdomsafdeling i Nansensgade den 14. december 1972. Vores forkyndelse blev i nok så kraftige vendinger kritiseret, og vi blev som prædikanter sat på "venteliste" i ungdomsafdelingens regi. To af bestyrelsens medlemmer var stud. teol'er og medlemmer af teologkredsen. Forespurgt om bestyrelsens vurdering af vores forkyndelse kunne forbindes med vore bidrag i teologkredsen – og at vi ikke delte det ortodokse bibelsyn – indrømmede den ene, at han havde ladet informationer om vore bidrag i teologkredsen tilgå andre: "Bærer skylden for at noget er kommet ud". Vi blev imidlertid alle tre bakket op af hovedbestyrelsen. I LM som sådan fortsatte vi som tidligere som prædikanter – forkyndte Kristus med vores konservative bibelsyn.

Med disse forhold in mente skal omstændigheder i forbindelse med Rasmussens tredje forslag til vedtægter, forelagt ved DBI's stiftende møde den 11. oktober, nu omtales.

Bilag 23-VIII.1. Kjær-Hansen: Optakt til drøftelserne ved DBI's stiftende møde den 11. oktober 1972

Om tiden fra "bruddet" i teologkredsen den 14. september og til det stiftende møde for DBI den 11. oktober skrev Rasmussen til Seth Erlandsson (18.10. 1972) bl.a. følgende:

Der blev derefter berammet et nyt møde den 11. oktober. I mellemtiden skulle der pudsес lidt på en del af formuleringerne i vedtægtsforslaget, så den endelige bearbejdelse og vedtagelse forhåbentligt kunne finde sted på dette møde, der da skulle blive det stiftende møde. Bl.a. skulle vi jo finde et andet navn til institutionen, da vi så udmærket godt forstod det berettigede i jeres henstilling til os herom.

Rasmussens brug af ordet "forhåbentligt" og vendingen "der da skulle blive det stiftende møde" skal i denne sammenhæng vel bare betragtes som en talemåde for, at ingen kender dagen i morgen. Eller antydede Rasmussen hermed faktisk, at han i



denne periode ikke havde fuld vished om, at mødet den 11. oktober ville resultere i stiftelsen af et nyt institut?

Hvorledes og i hvilken udstrækning Rasmussen havde “pudset” på formuleringerne i forhold til sit andet forslag, behandlet på mødet den 14. september, fremgår af hans nye forslag, det tredje, som de potentielle stiftere behandlede den 11. oktober 1972, og som der nedenfor gives nogle bemærkninger til. Desuden er det af interesse at efterspore, hvordan de potentielle stiftere “pudsede” videre på dette tredje forslag, inden det kunne vedtages som DBI’s endelige vedtægter.

I den forbindelse først et par ord om et gådefuldt arbejdsrapport og manglen på påtegnede arbejdsrapporter til drøftelserne af de fire første paragraffer i vedtægterne.

Sortering af arkivalier

Med hensyn til påtegninger på arbejdsrapporter findes der i DBI’s arkiver et papir, som ved første øjekast forekommer gådefuldt. Papiret som sådan udgør Rasmussens forslag til behandling på teologkredsens møde den 14. september 1972. Det afsluttes imidlertid med ordene: “Således vedtaget på stiftende møde i Hellerup den 11. okt. 1972.” (“Hellerup” og “11. okt.” er påført med hånden). Og nederst på papiret er med samme håndskrift påtegnet ti navne. Påtegningerne er udført med Inger Margrethe Kofod-Svendsens hånd, hvilket er bekræftet, og i hvis hjem mødet fandt sted.

Hvordan skal dette forklares? Uden de mange mellemregninger følgende:

I sin indkaldelse af 7. oktober 1972 til det stiftende møde den 11. oktober skrev Rasmussen udtrykkeligt, at han sendte “det omarbejdede forslag til formulering af vedtægterne §§ 1-4 ...”. Med andre ord: på det stiftende møde havde man Rasmussens omarbejdede forslag til §§ 1-4 foran sig på et “nyt” papir. Derimod brugte man Rasmussens forslag – men på ”gammelt” papir af 14. september – som basis for drøftelse af §§ 5-10. Og de ti navne, der nævnes nederst i papiret, udgør navnene på de personer, som man netop ved mødet den 11. oktober var blevet enige om at forespørge, om de ville udgøre DBI’s første bestyrelse. I sin følgeskrivelse af 7. oktober havde Rasmussen skrevet: “Et vigtigt spørgsmål, vi må tage stilling til på onsdag [den 11. oktober], bliver bestyrelsens sammensætning.”

Mangel på påtegnet arbejdsrapport til de første paragraffer

I forbindelse med Rasmussens tidligere forslag har det været muligt at følge processen med ændringer etc., fordi påtegnede arbejdsrapporter er bevaret. Et sådant påtegnet arbejdsrapport, der kan belyse drøftelserne af §§ 1-3 på det stiftende møde, er (indtil videre) ikke fundet. Derfor må jeg gå en anden vej og nøjes med at foretage en sammenligning mellem de *endelige* vedtægter og Rasmussens *forslag* for at skaffe et overblik over, hvilke ændringer der blev foretaget på det stiftende møde.



Rasmussens tredje forslag til behandling blandt DBI's potentielle stiftere den 11. oktober.

Af mangel på påtegnet arbejdspapir må jeg argumentere baglæns, historisk set. Den “underliggende” tekst = Rasmussens tredje forslag. Det ~~overstregede~~ tilhører altså Rasmussens forslag. Stifternes (formodede) *ændringer* er opført med denne skrifttype.

Forslag til vedtægter for

~~MENIGHEDENS~~ DANSK BIBEL-INSTITUT

Institut for bibelsk tro og mission

§ 1: NAVN

~~Menighedens~~ Dansk Bibel-Institut (~~MBI~~) (DBI) er navnet på en fri og uafhængig institution for bibelforskning og bibelundervisning ~~med sigte på at fremme bibelsk tro og mission.~~

af et frit, akademisk institut for bibelforskning og bibelundervisning ud fra troens forudsætning”.

KK-H: retrospektive bemærkninger anno 2013

Seth Erlandsson, lederen af det svenske Institutum Biblicum, havde i korrespondance med Rasmussen (04.09. 1972) gjort indsigelse mod brugen af samme navn for det danske institut og foreslået “Bibelsk Institut”. – Det er første gang, navnet “Menighedens Bibel-Institut” foreslås af Rasmussen. Dette navn vandt åbenbart ikke genklang blandt stifterne og blev ændret til Dansk Bibel-Institut. Jeg gætter på, at grunden til ændringen skyldes en fornemmelse af, at det foreslåede navn lå for tæt op ad navnet “*Menighedsfakultetet*”. – Ordet “akademisk”, som optrådte i de to tidligere udkast, er slettet (“fri og akademisk institution”); jf. bemærkninger hertil ovenfor under 15. juni. Ordet “akademisk” er dog flyttet ned under “Virksomhed” (§ 4,1): Når mulighederne foreligger, vil DBI søge at virkeliggøre “Oprettelsen

§ 2: FORMÅL

~~Menighedens~~ Dansk Bibel-Institut har til formål ~~gennem bibelforskning og bibelundervisning ud fra troens forudsætning:~~

- 1) ~~at~~ At grundfæste, og opbygge ~~og vejlede~~ troens GUDs folk ud fra ~~troens~~ GUDs ord ~~og således fremme bibelsk tro, vidnesbyrd og kristenliv~~
- 2) ~~at~~ opflamme og udruste troens folk og sandhedens vidner til med troens våben til angreb ~~og forsvar~~ og opmuntre den kristne menighed til at stride for den tro, som én gang for alle er blevet overgivet de hellige, og således fremme bibeltro forkyndelse, undervisning, ~~evangelisation~~ og mission.



- 3) 2) ~~at At kalde, udruste og dygtiggøre unge kristne med nådegave og kald fra Gud til tjenesten som evangeliets sendebud og vidner i vort eget folk og ude blandt folkeslagene og til at tjene menigheden hjemme og ude hver med sin særlige nådegave.~~
- 4) 3) ~~at At styrke, uddybe og fremme et troens og bønnens fællesskab til gensidig opmuntring, vejledning og hjælp for alle dem, der står i eller forbereder sig til en Ordets tjeneste hjemme eller ude.~~

KK-H: retrospektive bemærkninger anno 2013

Det er ikke vanskeligt for dem, der husker Niels Ove Rasmussens forkyndelse, at høre hans stemme i forslagens formuleringer. Det ene bibelsk klingende udtryk følges af et andet og tredje. Anne-Lene Midjord, medlem af teologkredsen og en af DBI's stiftere, karakteriserede senere stilen som "en ophobning af næsten ensbetydende ord og indviklede sætningskonstruktioner". Men, tilføjer hun, Ingolf [Henoch] Pedersen var på stiftelsesdagen "til stor hjælp med enkle og klare omformuleringer" (Anne-Lene Midjord, "DBI's fødsel – en personlig beretning", *DBI-Posten*, oktober 1997, s. 8-9). – Bemærkes kan også, at mens sagen "mission" ikke var nævnt i Rasmussens første vedtægtsforslag, var "evangelisation og mission" nævnt i det andet; i det tredje og sidste forslag præciseres, at sagen også gælder ydremission ("hjemme og ude"). Forslaget fandt plads i DBI's vedtægter.

Ved en sammenligning af Rasmussens tre forslag er det let se, hvordan han i processen har øget omfanget af formålsparagraffen. Hovedsagen i hans tredje forslag blev i alt væsentligt inddraget i DBI's vedtægter; men mængden af ord blev stærkt reduceret af de øvrige stiftere; "pudset til", om man vil. "NORV-idiosynkrasien" blev således mindsket. I stedet for fire underpunkter fik man tre.

Anderledes var det med grundlagsparagraffen. Her blev så at sige intet ændret af DBI's stiftere i forhold til Rasmussens forslag.

§ 3: GRUNDLAG

~~Menighedens~~ Dansk Bibel-Institut bygger sit virke på det skriftsyn og den forståelse af Skriftens indhold, Jesus og apostlene havde, og som de bibelske skrifers selvvidnesbyrd giver udtryk for:

- 1) Den hellige Skrift er Guds eget ved Helligånden inspirerede, fuldt troværdige og urokkelige ord, helt igennem og uadskilleligt Guds ord og menneskeord.

Som Guds ~~verbalt~~ [NB: ~~verbalt~~ allerede overstreget i Rasmussens forslag; se nedenfor, *kk-h*] inspirerede ord er Skriften, sådan som den oprindeligt blev givet, såvel i sin helhed som i alle sine enkelte dele og udsagn, uden fejl og ~~indre~~ selvmodsigelse, når alt forstås i overensstemmelse med Helligåndens og de bibelske forfatteres hensigt og formål.



Som Guds åbenbaringsord, givet os som vejledning til frelse, ~~til belæring og~~
~~rettesættelse til tugt og til trøst~~, er Skriften eneste, men også fuldt tilstrækkelige, klare
og absolutte autoritet i alle spørgsmål vedrørende kristen tro, lære og livsførelse.

- 2) Den evangelisk-lutherske kirkes bekendelse er et troværdigt vidnesbyrd om og et
forpligtende udtryk for den rette forståelse og tolkning af, hvad Gud har åbenbaret til
frelse for os i Den hellige Skrift.

KK-H: retrospektive bemærkninger anno 2013

Rasmussen havde meddelt Seth Erlandsson, som anført ovenfor, at der efter mødet
den 14. september, “skulle pudses lidt på en del af formuleringerne i
vedtægtsforslaget”. Der blev “pudset” en del. Og Rasmussen må roses for, at han på
en del punkter tog hensyn til indvendinger og forslag, der var blevet fremført den 14.
september endda af personer, som han godt vidste ikke ville være blandt de
potentielle stiftere den 11. oktober.

Rasmussens ændringer i forhold til hans andet forslag

Overordnet foretog Rasmussen i forhold til sit andet forslag en del omrokeringer i sit
tredje forslag. Det betød bl.a., at vendingen om, at Skriften, “som den oprindeligt
blev givet”, blev rykket ned og fik en mindre prominent placering end i det andet
forslag, hvor den stod først.

I Rasmussens andet forslag lød det, at det kommende institut ville bygge sin
virksomhed på det skriftsyn, Jesus og apostlene havde, efterfulgt af sætningen “og
som den troende menighed altid har haft og bekendt sig til”. Denne sætning havde
fået en (kritisk) bølge-understregning på mit arbejdsblad ved mødet den 14.
september. I den bibelsynsparagraf, som Rasmussen havde gjort sin ansættelse på MF
betinget af, lød det tilsvarende om MF, at det “vil virke ud fra det syn på Bibelen,
som er Bibelens eget, og som altid har været kirkens” (NOR/MF-ABB 1972).

Min indvending har formentligt gået ud på, at den omtalte sætning – som historisk
udsagn – ikke var historisk vandtæt. Kirkens historie viste, at der havde været “en
troende menighed”, som havde haft et andet bibelsyn, fx Brødremenigheden og dens
stifter Zinzendorf, hvilket Rasmussen hverken kunne eller ville benægte. Jeg har
muligvis henvist til Rasmussens anmeldelse af *Ditt ord är sanning*, som jeg havde
medbragt den 14. september. I denne anmeldelse formulerede Rasmussen sig langt
mere præcist: “Det er den forståelse af Skrifterne, Jesus og apostlene havde, og som
følgelig alle dage har været den kristne kirkes eneste legitime.” Her udtalte han sig
ikke *historisk* om, hvad der ubetinget havde gjort sig gældende tidligere i kirkens
historie; han udtalte sig derimod *teologisk* om, hvad der efter hans mening var det
“eneste legitime” synspunkt. Hvilket er noget helt andet.



Rasmussen valgte i sit tredje forslag helt at slette sætningen og indsatte i stedet for “og som de bibelske skrifers selvvidnesbyrd giver udtryk for”.

Den 14. september havde Rasmussen ved behandlingen af hans andet forslag i teologkredsen indledningsvist talt en del om Skriftens intention, dens tilsigtede mening. Som en *følge* heraf, og foreslået af Elmo Due, blev der skabt enighed om at indsætte vendingen “og i forhold til sin hensigt” foran “ufejlbare ord”. En sådan formulering ville – hvis parterne udviste vilje hertil – give mulighed for at fastholde, at alt i Skriften er inspireret og på en eller anden måde stadig har noget at sige os om åbenbaringshistorien. Formuleringen ville endvidere tillade de forskellige parter at definere Skriftens intentionsområde forskelligt og også her lade de forskellige opfattelser brydes. Formuleringen, og det var intentionen med den, ville give dem af os, der ikke uden videre kunne tilslutte os, at Skriften var ufejlbar på alle områder (historiske og geografiske osv.) – og som endda mente, at dette kunne bibelsk begrundes, og at Skriften selv afgrænsede sit autoritetsområde til det, der havde med frelse og tro at gøre – mulighed for at tale om “ufejlbare ord” i forhold til Skriftens frelseshistoriske aspekter og frihed til at tage stilling til historiske ujævnheder i teksterne, men samtidig anerkende andres ret til at tale om Skriftens autoritet og ufejlbarlighed i sager, der ikke direkte var af frelseshistorisk art.

Jørgen Skydstofte, DBI’s første sekretær og senere formand, som sandsynligvis hverken deltog i mødet den 14. september eller ved det stiftende møde den 11. oktober, hævder i dag, at han altid har været opmærksom på, at bibelsynet ikke kunne eller burde sætte grænser for forskningsfriheden. Alligevel er det meget overraskende, at han med henvisning til formålsparagraffens ord om, at “Skriften [er], sådan som den oprindeligt blev givet, såvel i sin helhed som i alle sine enkelte dele og udsagn, uden fejl og selvmodsigelser, *når alt forstås i overensstemmelse med Helligåndens og de bibelske forfatters hensigt og formål*,” i dag konkluderer: “Her er altså tale om en ufejlbarhed i henseende til det læremæssige indhold” (“Kilder til DBI’s forhistorie” – modtaget juli 2010). En sådan konklusion drog Rasmussen ikke den aften.

Under alle omstændigheder kan det konstateres, at nogle af teologkredsens medlemmer den 14. september positivt havde arbejdet med på at finde en bibelsynsformulering, som var åben for forskellige tolkninger. I bakspejlet noget naivt, indrømmet. Forsøget var dømt til at mislykkes. Hvad der end var på spil af teologisk art om Skriftens troværdighed for Rasmussen, var hans personlige troværdighed også truet. Nogle få måneder tidligere havde han afvist et samarbejde med MF på et lignende grundlag.

I sit tredje forslag sikrede Rasmussen sig da også mod ovennævnte tolkninger. Han indarbejdede ganske vist sagen om Skriftens intentionsområde i et forsøg på at afgrænse sig mod det, som han opfattede som uberettigede anklager om fejl i Skriften: hvorfor tale om fejl og modsigelser i Skriften, hvis det slet ikke havde været de bibelske forfatters hensigt at udtale sig om de spørgsmål, der gav anledning til



sådanne beskyldninger om fejl? I den forbindelse gav Rasmussen afkald på ordene “ufejlbare ord” dog uden at have ændret sit synspunkt, at Skriften er ufejlbar i alt, “når alt forstås i overensstemmelse med Helligånden og de bibelske forfatters hensigt og formål”. En fordomsfri undersøgelse af de bibelske forfatters skrifter, inklusive forfatternes hensigt og formål, synes hermed begrænset af et allerede fastlagt aksiom.

Dette kan illustreres med et eksempel fra mødet den 14. september. På dette havde Rasmussen bl.a. distanceret sig fra Seth Erlandssons *fortolkning* af skabelsens dage og tidsregning for jordens alder og gjort det med ordene: “Vi bekender ikke en given fortolknings ufejlbarhed.” Men Rasmussen stillede vist aldrig sig selv spørgsmålet, om hans syn på, at Skriften i alle forhold er ufejlbar, sådan som han forstod det, kunne være udtryk for *fortolkning* og således også være behæftet med fejlskøn. At Skriften er “uden fejl og selvmodsigelser” var et aksiom, som Rasmussen ikke ville give afkald på. Rasmussens aksiom blev imødegået af andre, som hævdede, at man gjorde Skriften, “uadskilleligt Guds ord og menneskeord”, mere ret ved at anerkende dens faktiske beskaffenhed og herudfra fælde sine domme. Sidstnævnte synspunkt kunne indebære en risiko for, at man fældede uberettigede domme om selvmodsigelser og fejl i sager, der intet havde at gøre med de frelseshistoriske aspekter, fordi man manglede tilstrækkelig information og ikke viste behørig ydmyghed over for tingenes kompleksitet. Rasmussens synspunkt indebar risiko for, at man ignorerede teksternes naturlige mening og tvang dem til en betydning, der passede til det aksiom, man forud havde opstillet. Og med det ikke uvæsentlige til følge, at man hermed underminerede sin egen position, når man kritiserede radikale teologer, sådanne som – vel at mærke når det drejede sig om frelseshistoriske anliggender – også ignorerede teksternes naturlige mening og pressede dem til en anden betydning.

Til mødet den 14. september havde jeg i mit hjemmefra forberedte oplæg skrevet: “Det positive kommer ikke frem i § 3, i bibelsynsparagraffen.” Altså at Skriften er givet os til frelse. Man skulle i Rasmussens to første forslag helt ned i bekendelsesparagraffen, før dette blev udtrykt; og vel at mærke “kun” som en afledning af, hvad der siges om den luthersk-evangeliske bekendelse: Denne giver den rette tolkning af, “hvad Gud har åbenbaret til frelse for os i Den Hellige Skrift”.

Rasmussen tog åbenbart hensyn til dette synspunkt og skrev i sit tredje forslag: “Som Guds åbenbaringsord, givet os som vejledning til frelse, til belæring og irettesættelse til tugt og til trøst” (og endda forbedret af stifterne; se nedenfor). Man kan undre sig over, at Rasmussen ikke i sine første to forslag havde fundet plads til dette.

Et af de oftest citerede ord i forbindelse med drøftelsen af Skriftens inspiration findes i Andet Timotheusbrev 3,16. I det foregående vers, v. 15, siges klart og tydeligt til Timotheus: “og fra barnsben kender du De hellige Skrifter, der kan give dig visdom til frelse ved troen på Kristus Jesus.” Dette udsagn om Skriftens



hovedmening kom undertiden til at stå i skyggen af drøftelser af detaljer, som ikke var af frelseshistorisk art. Man kan undre sig over, at det ikke blev brugt som bibelsynsparagraffens fanfare – og placeret først.

Stifternes ændringer af Rasmussens tredje forslag

1)

I forhold til Rasmussens forslag foretog DBI's stiftere egentlig kun to ændringer i grundlagsparagraffen; navneændringen tæller selvfølgelig ikke med her. – Det noget misvisende “indre” (selvmodsigelse) blev slettet; tilsvarende blev ni ord, der fulgte efter “til frelse” (jf. ovenfor) slettet, enten fordi de blev opfattet som en unødvendig “NORV-idiosynkrasi”, eller fordi man netop bevidst ville understrege, at åbenbaringsordet er “givet os til frelse”. Under alle omstændigheder blev resultatet, at der om Guds åbenbaringsord rent og purt og uden andre tillæg nu blev sagt, at det er “givet os til frelse”. I de endelige vedtægter dog i et indskud.

2)

I stedet for at spille tid på igen at skrive ordlyden i bekendelsesparagraffen fra sit andet forslag skrev Rasmussen blot med hånden i sit tredje forslag: “*uændret*”. Da mødet var slut, var paragraffen fortsat uændret og kunne indskrives i DBI's vedtægter.

Rasmussens gådefulde ~~verbalt~~ (inspirerede ord)

Tilbage står spørgsmålet: Hvad signalerede Rasmussen med det overstregede ~~verbalt~~ i sit tredje forslag til grundlagsparagraffen – grundlaget for det, der, efter drøftelserne den 11. oktober mellem de potentielle stiftere, blev DBI's grundlagsparagraf?

Ordet ~~verbalt~~ skulle egentlig “dobbelt-overstreges” ovenfor, da det *allerede* var overstreget i Rasmussens forslag og heller ikke kom med i DBI's vedtægter. Der hersker ingen tvivl om, at ophavsmanden til “~~verbalt~~” er Rasmussen. Højest overraskende og bemærkelsesværdigt. Havde han lavet en skrivefejl, kunne han have blokket den ud med xxxxxxxx. Sådan gjorde han ellers. Det gjorde han ikke her. Skrivemåden ~~verbalt~~ må altså betragtes som et velovervejet og bevidst signal fra Rasmussen til de potentielle stiftere. Hvad gik signalet ud på?

Det ultimative svar er næppe muligt at give nu. Men sagen er så bemærkelsesværdig, at den kræver opmærksomhed. Og appellerer til historisk refleksion og svar, hvor tentative disse end måtte være.

Her et forsøg.

Var det Rasmussens forsøg på at presse sin egen opfattelse igennem i et *nyt* og studiemæssigt hovedsagelig meget *ungt* forum, der nu var “renset” for i studiemæssig henseende hovedsagelig *ældre* medlemmer af teologkredsen, om hvem han godt vidste, at de ikke delte hans syn på Skriftens *verbal*inspiration? (jf. min tidligere



påstand om, at hvis Rasmussen selv havde kunnet bestemme, havde han foretrukket formuleringen “Guds eget ved Helligånden verbalt inspirerede ord” ...”).

Jeg tvivler på, at en sådan forklaring holder vand. Jeg erindrer ikke, at Rasmussen på noget tidspunkt i processen med at formulere bibelsynet antydte, endsige gjorde sig til talsmand for, at ordet “verbalt” burde/skulle indgå i grundlagsparagraffen i forbindelse med omtalen af Skriftens inspiration. Vigtigere end min erindring er dog, at ordet “verbalt” ikke findes i hans to første forslag; det findes kun i det tredje, men altså overstreget, ~~verbalt~~. Det findes heller ikke i den formulering, han gjorde sin ansættelse på MF betinget af (NOR/MF-ABB 1972).

Men hvad signalerede Rasmussen så med ”~~verbalt~~” til DBI’s potentielle stiftere? Mit tentative bud går ud på følgende:

Signalet gælder alle potentielle stiftere, men er måske især rettet til dem, som ikke var med ved drøftelserne den 14. september, nemlig Flemming og Inger Margrethe Kofod-Svendsen og Jørgen Skydstofte. Om Skydstofte rent faktisk deltog i det stiftende møde eller ej, er uden betydning i denne sammenhæng; da Rasmussen skrev sit ~~verbalt~~, må man forudsætte, at han regnede med, at Skydstofte ville deltage i mødet.

Min tentative tolkning: Med sit overstregede ~~verbalt~~ lukkede Rasmussen på forhånd af for en genoptagelse af diskussionen om bibelsynet, sådan som den fandt sted i teologkredsen den 14. september. Han gav følgende signal: Nok er nok. På mødet den 11. oktober begynder vi ikke fra scratch. Jeg har ikke tidligere forsøgt at presse et “verbalt” ind i grundlagsparagraffen og giver afkald på det, selv om I godt ved, at jeg havde foretrukket det. Jeg har, som I kan se, pudset på en del formuleringer og endda, som I også kan se, givet afkald på vendingen “ufejlbarlige ord”, om end jeg har bibeholdt sagen med andre formuleringer. Jeg har ydet mit. Det er nu eller aldrig.

Galt afmarcheret i denne tolkning eller ej: kun minimale ændringer blev foretaget af stifterne af DBI vedrørende grundlagsparagraffen på det stiftende møde.

Arbejdet med DBI’s organisatoriske bestemmelser på det stiftende møde den 11. oktober 1972

Allerede i sit første forslag havde Rasmussen formuleret en paragraf om “Virksomhed”, som teologkredsens arbejdsgruppe ved sit møde den 15. juni kort drøftede (jf. ovenfor). I det andet forslag, som var tiltænkt behandlet i teologkredsen den 14. september, havde Rasmussen udvidet paragraffen om “Virksomhed” (§ 4) og udfærdiget organisatoriske bestemmelser (§§ 5-10) for det kommende institut. Optaget som man havde været af at drøfte bibelsynet den 14. september, var der ikke blevet tid til at drøfte disse bestemmelser, hvilket man naturligvis gjorde ved det stiftende møde den 11. oktober.

Til det stiftende møde havde Rasmussen i forhold til sit andet forslag ændret en smule på indhold og ordlyd i bestemmelser for “Virksomhed” (§ 4) og derfor, som beskrevet ovenfor, tilsendt det på “nyt” papir sammen med §§ 1-3. Håndskrevne



påtegninger på et arbejdspapir er ikke fundet til de fire første paragraffer. Set i lyset af DBI's endelige vedtægter har stifterne hovedsagelig set det som deres opgave at rette stil og fjerne unødvendige fyldord, sådan som de lige havde gjort i forbindelse med arbejdet med formålsparagraffen (§ 2). Større indholdsmæssige ændringer blev ikke foretaget. Rasmussens syv underpunkter blev til fem i DBI's endelige vedtægter. Arbejdet med de organisatoriske bestemmelser (§§ 5-10) på stiftelsesdagen kan følges gennem de påtegninger, Inger Margrethe Kofod-Svendsen har gjort på sit arbejdspapir. Enkelte ændringer blev foreslået og vedtaget, og DBI's organisatoriske bestemmelser kom naturligvis til at ligne dem, som gjorde sig gældende inden for sammenlignelige institutioner og organisationer.

Opsummerende bemærkninger – centrum, periferi og profilering

En uge efter det stiftende møde skrev Rasmussen til Seth Erlandsson (18.10. 1972): “Resultatet af aftenens drøftelse blev den endelige vedtagelse af medfølgende vedtægter for Dansk Bibel-Institut.”

I den forbindelse huskede han, at Erlandsson tidligere (04.09. 1972) og i forbindelse med Rasmussens andet forslag til vedtægter havde givet udtryk for visse betænkeligheder: til grundlagsparagraffens afslutning med udtrykket “absolutte autoritet i alle spørgsmål vedrørende kristen tro, lære og livsførelse” havde Erlandsson gjort opmærksom på, at dette “har ofta använts, när man inskränkt Bibelns auktoritet. Det verkar som en inskränkning av det som sagts tidigare i stycket.”

Hertil svarede Rasmussen (18.10. 1972):

Som du ser, har vi også i den endelige formulering fastholdt udtrykket “absolutte autoritet i alle spørgsmål vedrørende kristen tro, lære og livsførelse”. Vi har gjort det, fordi vi anser det for værdifuldt på denne måde at få markeret, hvad Skriften er givet os til, hvad der står i centrum for dens budskab, og hvad dens overordnede hensigt og formål er. Samtidig mener vi, at det, som står lige forud, skulle umuliggøre en misforståelse af dette udtryk, så det skulle kunne opfattes som en indskrænkning af Skriftens fulde troværdighed og ufejlbarhed. Sammenhængen viser klart, at det ikke er således at forstå.

Jeg er tilbøjelig til at give Erlandsson ret; det *er* en indskrænkning af Skriftens autoritetsområde, hvor meget Rasmussen end benægter det. Og samtidig betragter jeg det som en lykkelig indskrænkning, når jeg forsøger at give en profil af Rasmussen. Når man taler om centrum forudsættes det, at der er en periferi. Alt andet er meningsløs tale.

Når Rasmussen *formulerede* bibelsyn, var han i den grad optaget af at sikre Skriftens ufejlbarhed, at han ikke vovede at skelne mellem centrum og periferi. Når Rasmussen *forklarede* sit bibelsyn, havde han undertiden brug for en sådan skelnen mellem centrum og periferi. Og når Rasmussen *forkyndte* evangeliet, stod ordet om korset i centrum.



DBI's bestyrelse foretog fem år senere, ved styremødet den 29. oktober 1977, en nænsom revision af 1972-vedtægterne. Det skete mens Rasmussen var rektor. Sproget blev forenklet en smule, men hovedindholdet var uændret. Dog med en bemærkelsesværdig tilføjelse, som bibelsynsparagraffen indledes med:

DBI bygger sit virke på de bibelske skrifers Kristus-vidnesbyrd og på det skriftsyn, Jesus og apostlene havde, og som de bibelske skrifter selv giver udtryk for...

Jeg har ikke forklaringen på, og det forbliver en gåde for mig, at Rasmussen, ikke kunne formås til at skrive dette – eller nogen lignende – ind i sine tre forslag til DBI's vedtægter og sætte det først som bibelsynets fanfare, nemlig at "DBI bygger sit virke på de bibelske skrifers Kristus-vidnesbyrd".

I forsommeren 1972 havde jeg været til embedseksamen i dogmatik, hvor grundbogen var Regin Prenters dogmatik (*Skabelse og genløsning*, København 1967, 4. oplag). Den var ikke helt glemt i forbindelse med drøftelserne af bibelsynsparagraffen, og jeg vedgår, at den var med til at forme min holdning. En del afsnit havde fået (positive) understregninger. Blandt andet følgende (s. 61), hvor Prenter udtaler sig om bibelsynet inden for den lutherske ortodoksi:

Man må dog ikke gøre den orthodoxe bibelopfattelse ringere, end den var. Dette sidste – oplysningen til salighed – var for det orthodoxe bibelsyns tilhængere altid hovedsagen, det, som det i grunden *alene* kom an på."

Jeg formoder, at Rasmussen med bifald kunne sige, at sådan var det også med ham: Bibelens "oplysning til salighed" var "hovedsagen, det, som det i grunden *alene* kom an på". Derimod ville han givetvis distancere sig fra Prenters efterfølgende ord på samme side. De bringes alligevel her. Efter min mening profileres hermed den uenighed, som kom til udtryk i 1972, når bibelsynet blev drøftet. Prenter skriver:

Men verbalinspirationslæren *måtte* alligevel føre til, at Bibelen blev en slags ufejlbar håndbog i alle verdensanskuelige spørgsmål, ikke mindst i det historiske. Og dette *måtte* igen komme til at skygge over det profetiske og det apostoliske vidnesbyrd i deres forskellighed og enhed som Bibelens eneste sandhed, fordi det førte til, at Bibelens salighedsoplysninger selv opfattedes som et stykke "rigtig" verdensanskuelse på linie med de andre verdensanskuelsessandheder, Bibelen indeholder.

Andre vil måske mildne de to gange "*måtte*" med to gange "*kunne*".

Rasmussen byggede sit bibelsyn på det skriftsyn, som han gennem sin læsning af NT fandt hos Jesus og apostlene, det, som de bibelske skrifter efter hans opfattelse selv gav udtryk for. I den forbindelse savner man et par spørgsmål – og svar. Med et eksempel fra en senere tid, men næppe en fremmed tankegang for ham i 1972 (jf. hans hefte *Bibelens syn på sig selv*, Dansk Bibel-Institut, Holbæk, 1979). I dette behandler han (s.15-16) bl.a. Jesu stridssamtale med saddukæerne om de døde



opstandelse. Her argumenter Jesus for de dødes opstandelse med Skriftens ord om, at Gud ”er” – ikke ”var” – Abrahams og Isaks og Jakobs Gud. Rasmussen skriver:

Med ét eneste ord fra en historisk beretning i Skriften (2. Mos 3,6) imødegår Jesus her saddukæernes fornægtelse af de dødes opstandelse. Hele beviskraften i Jesu svar hviler på det ene ord ”er” i nutidsform til forskel for det samme ord i datidsform. Men så meget gælder altså ét skriftord for Jesus, at Han tør grunde hele læren om de dødes opstandelse på det ene ord, fordi det er *Gud*, som har sagt os det.

Ifølge Skriften argumenterede Jesus, som han gjorde. Ja! Men Rasmussen overvejer i den forbindelse slet ikke spørgsmålet, om Jesus her argumenterede *ad hominem*, altså på en måde, der var accepteret i visse rabbinske kredse i hans samtid, hvilket vel godt kunne indbefattes i en lære om Skriftens inspiration. Og endnu vigtigere: Rasmussen svigtede nutiden, ved ikke eksplicit at forklare og diskutere, hvorfor vi i *vores* eksegese *ikke* uden videre kan følge Jesu måde at argumentere på. Gjorde *vi* det, ville vi ende i et eksegetisk kaos. Rasmussen ville være den første til at få øje på og kritisere en sådan eksegese, hvis han havde set eksempler på noget sådant blandt sine samtidige. Men ikke når han diskuterede bibelsyn. Her veg han tilbage, adresserede ikke problemstillingen, stoppede på halvvejen, i ærefrygt for Skriftens inspiration og Guds ords ufejlbarhed og Jesu ”bibelsyn”, som skulle være forpligtende for os.

Hermed er der givet et bidrag til DBI’s forhistorie, subjektivt skildret og åbent for andres korrektioner og kritik. Alligevel er der stadigvæk et hængeparti, nemlig spørgsmålet om, hvordan beslutninger truffet i DBI’s forhistorie kom til at volde problemer i første fase af DBI’s historie, hvilket nu skal skildres.

Uenighed og “brud” i DBI’s første bestyrelse 1972-1976

Den 29. november 1972 samledes DBI’s bestyrelse for første gang – ligesom ved stiftelsen den 11. oktober også i Flemming og Inger Margrethe Kofod-Svendsens hjem i Hellerup – til det konstituerende møde.

De ti medlemmer af bestyrelsen var sammensat af seks personer, der mere eller mindre havde deltaget i teologkredsens arbejde nemlig Niels Ove Rasmussen, Flemming Burgdorf, Finn Kappelgaard, Egon Kattner, Flemming Kofod-Svendsen og Jørgen Skydstofte; desuden to, Flemming Frøkjær Jensen og Finn Kruse, der sammen med Rasmussen var veteraner i Credo/KFS; samt to “udefra”, Ejner Madsen, prædikant i Luthersk Missionsforening (LM) og Christian Lodahl fra Evangelisk Luthersk Missionsforening (ELM), prædikant og redaktør af ELM’s blad *Mørke og Lys*.

Relativering af beslutning om lærefællesskab med folk med et konservativt bibelsyn



Dagsordenen for DBI's konstituerende møde den 29. november 1972 var formuleret af Rasmussen; punkt 10 lød:

Dansk Bibel-Instituts linie og kurs i spørgsmål om samarbejde og forkynderfællesskab med

- a) folk, der har et "konservativt" bibelsyn, men i øvrigt markerer en klar bibeltro holdning og forkyndelse sandt og uafkortet bibelsk om frelsens grund og vej
- b) reformerte teologer, som har bibelsyn fælles med os, men ikke fuldt ud samme evangelieforståelse, sakramentesyn m.v.

At Rasmussen satte disse spørgsmål på dagsordenen hang velsagtens sammen med, at kun fire af de ti bestyrelsesmedlemmer personligt havde deltaget i mødet den 14. september, hvor "bruddet" i teologkredsen havde fundet sted, nemlig Rasmussen, Burgdorf, Kappelgaard og Kattner. De seks andre medlemmer havde i bedste fald kun oplysninger på anden hånd: om fx hvad der egentlig var foregået, hvordan Rasmussen havde tacklet mødet, og hvor inkluderende/distancerende han havde været til medlemmer af teologkredsen, som ikke havde tilsluttet sig hans ortodokse bibelsyn etc.

Af referatet fra det konstituerende møde om de nævnte forhold fremgår, at der var diskussion og ikke fuld samstemmighed på alle punkter, men at man forsøgte at bøje sig mod hinanden, hvilket de mange forbehold røber. Som det så ofte er tilfældet med sådanne referater, er det i dag vanskeligt at skønne, hvem der i drøftelserne var proaktive og på hvilke punkter, og hvem der bøjede sig mod hvem.

Referatet udtrykker, at man var enige om, at medlemmer af bestyrelsen og fastansatte medarbejdere personligt skulle være i overensstemmelse med DBI's grundsyn.

Når det gjaldt spørgsmålet om, hvilke konsekvenser DBI ville drage for samarbejde og fællesskab *uden for* DBI-regi, lyder referatet:

Endvidere enighed om, at DBI ikke ville fremkomme med nogen parole, gående ud på, at man ville afbryde enhver form for samarbejde og forkynderfællesskab med de 2 i dagsordenen nævnte grupper i andre sammenhænge. Forholdet kan ikke afgøres så enkelt.

Der tales formelt om, hvad DBI – som organisation – ikke vil. DBI er i sin vorden. DBI består af personer, som også er forpligtede i andre sammenhænge. Den noget kryptiske formulering skal velsagtens forstås på baggrund af en diskussion om, hvilke konsekvenser ikke mindst styremedlemmer, der var forpligtede på at være i overensstemmelse med DBI's grundsyn, skulle drage for deres fremtidige samarbejde og forkynderfællesskab "i andre sammenhænge". Vedrørende dette spørgsmål fremkom DBI ikke med nogen "parole", hvilket vel i denne kontekst betød, at styremedlemmer havde frihed til – og at det ikke blev opfattet som illoyalitet mod DBI – at fortsætte deres samarbejde og forkynderfællesskab med folk, der ikke delte DBI's bibelsyn. Vel at mærke "i andre sammenhænge".

Beslutningen er ikke overraskende. Havde man fremkommet med en "parole" om, at medlemskab af DBI's bestyrelse udelukkede samarbejde og forkynderfællesskab i andre



sammenhænge med folk, der ikke delte DBI's bibelsyn, havde konsekvensen for fx Kofod-Svendsen ganske enkelt været, at han måtte fratræde som generalsekretær i KFS. Som sådan kerede han sig også om teologistuderende tilknyttet KFS i Aarhus og var ikke til sinds at forlade MF's repræsentantskab, som han var medlem af i perioden 1971-1978; i perioden 1972-1978 endog som næstformand. Han deltog også som taler ved forskellige arrangementer på MF, bl.a. med tre foredrag på et kursus for lægfolk, 22.-25. oktober 1975.

Skydstofte, DBI's første sekretær og desuden formand i perioden 1976-1983, fortsatte også med at have et ben i begge lejre. I MF's *Venneblad* (juni 1973) var han på listen over MF's "repræsentanter" i Ribe amt. Han var medlem af MF's repræsentantskab i perioden 1972-1980. Han stillede fx sin præstegård i Ansager til rådighed for en MF-rusweekend i begyndelsen af september 1973, hvor han var hovedtaler (jf. program). Han dannede panel sammen med John Ørum Jørgensen på MF den 16. september 1973, hvor emnet var "Focus på præstens hverdag" (jf. program og egne noter) etc.

Både Kofod-Svendsen og Skydstofte har i samtaler gjort gældende, at Rasmussen dengang stillede sig uforstående over for, at de som styremedlemmer af DBI i det mindste ikke afbrød deres forbindelser med MF.

Herefter drøftede bestyrelsen ved det konstituerende møde, hvordan man i *DBI-regi* skulle forholde sig til folk med andet bibel- og bekendelsessyn.

Ved "bruddet" i teologkredsen den 14. september havde Rasmussen, som anført ovenfor, afvist ethvert lærefællesskab på det kommende institut med folk med et konservativt bibelsyn. Referatet lyder:

Under drøftelse af spørgsmålet, hvorvidt der kunne blive tale om, at bruge folk med de i dagsordenen nævnte syn som talere ved kurser, forelæsningsrækker m.v. i DBI – viste der sig at være en vis forskel i vurderingen heraf. *Ingen ville gå ind for, at DBI skulle udelukke, at man under særlige omstændigheder og til nøje bestemte opgaver og nærmere beskrevne emner, benytter de nævnte.* Endvidere var der heller ingen, der mente, at vi reservationsløst skulle anvende dem. Både når vi anvender folk, der har det under dagsordenens punkt 10.a omtalte "konservative" bibelsyn og når vi benytter de reform[er]te teologer, som har bibelsyn fælles med os, men ikke samme læreforståelse – må der udvises varsomhed og nøje vurderes fra tilfælde til tilfælde (*kursivering: kk-h.*).

Også dette referat indeholder nogle kryptiske sætninger. Det røber, at der har været "en vis forskel i vurderingen" af, hvorvidt man kunne bruge folk med et konservativt bibelsyn på DBI etc. Hvad denne "forskelse i vurderingen" er gået ud på, udtrykkes imidlertid *ikke*. For at få referatet til meningsmæssigt at hænge sammen, må det vel forudsættes, at Rasmussen har klargjort, at han på mødet den 14. september havde afvist ethvert samarbejde på det kommende institut med folk, der havde et konservativt bibelsyn. Det var formentlig om dette, at der var en vis "forskelse i vurderingen". *Efter* en drøftelse heraf er man så nået til konklusionen, indledt med "Ingen vil gå ind for ..." Rasmussen inklusive. Rasmussen har efter denne forståelse måttet bøje sig og tilslutte sig, at man ikke totalt skulle udelukke folk med et konservativt bibelsyn på DBI. Kompromisset kom i hus ved en række forbehold: under "særlige omstændigheder", til "nøje bestemte opgaver", og til "nærmere beskrevne emner".



Om DBI's forhold til MF (punkt 11b) siges der i det udsendte referat: "Noget direkte samarbejde med MF i Århus i form af fælles arrangementer og lign. kan ikke finde sted." Om præcisionen af referatet som sådan var der efterfølgende delte meninger. Det kan konstateres, at Kofod-Svendsen i sit eksemplar af referatet satte et spørgsmålstegn og i stedet for skrev: "Angående et evt. samarbejde med MF i Århus vil DBI i hvert enkelt tilfælde træffe beslutning." Tilsvarende rettede Rasmussen ordlyden i sit eksemplar af referatet: "Ang. et samarbejde med MF i Århus vil DBI i hvert enkelt tilfælde træffe beslutning i henhold til xxxxx [et for mig ulæseligt ord] formål og grundlag." Uanset det ulæselige ord: også for Rasmussen var der hermed tale om et begyndende tilbagetog i forhold til tidligere holdning.

Med andre ord: Rasmussen gik blot to og en halv måned efter "bruddet" i teologkredsen ind for, at man ikke skulle udelukke folk med et konservativt bibelsyn til bestemte opgaver på DBI. Det var ikke det, han havde gjort gældende ved "bruddet"; og det var en del af "bruddet". En begyndende relativisering af det eksklusive syn på lærefællesskab i DBI-regi fremsat af Rasmussen den 14. september gav han altså den 29. november sin tilslutning til – formentlig under et vist pres fra nogle styremedlemmer.

Dette kom til at give Rasmussen (og DBI) nogle problemer.

Rasmussen overhalet højre om og yderligere "brud"

I teologkredsen havde Rasmussen med hensyn til bibelsyn dannet højreflanken. Med hensyn til det konfessionelle spørgsmål var der i teologkredsen ikke større uenighed, hvis overhovedet nogen, mellem parterne. Men kort tid efter stiftelsen af DBI blev Rasmussen på begge punkter overhalet højre om af folk fra DBI's bestyrelse.

Dette kan bl.a. anskues i lyset af en avisdebat i Kristeligt Dagblad hen over sommeren 1973 mellem Rasmussen og mig, og hvad den afstedkom af uenighed *internt* i DBI's bestyrelse –nærmere behandlet af Kofod-Svendsen i hans afhandling. På Rasmussens kronik om DBI og MF (KD 26.06. 1973) stillede jeg bl.a. i min svarkronik (KD 27.07. 1973) spørgsmålet:

Men hvor finder NOR en begrundelse for sin sontring mellem forkynderfællesskab og lærefællesskab, og hvor i Skriften er det konstituerende element for det sidste fællesskab skriftsynet? Ud fra hans egne præmisser må begrundelsen gives i Skriftens klare og tydelige udsagn.

Sådanne "klare og tydelige udsagn" kunne jeg ikke finde i NT – og jeg havde naturligvis "bruddet" i teologkredsen i frisk erindring.

I sit svar (KD 04.10. 1973) undrede Rasmussen sig over, at jeg havde misforstået ham så grundigt. Han undlod imidlertid i sit svar direkte at omtale "bruddet" i teologkredsen og veg også tilbage fra åbent at nævne, at han i den forbindelse havde



afvist ethvert lærefællesskab med folk med et konservativt bibelsyn. Nu lød det i Kristeligt Dagblad:

Når og hvor Kristus-troende brødre taler om Kristus og frelsen i Ham, som Guds ord taler herom, til trods for, at de har et noget uklart eller afvigende bibelsyn eller et tilsvarende uklart og afvigende sakramentesyn, så er der grundlag og mulighed til stede for samarbejde og fællesskab om både forkyndelse og undervisning, så langt som tro og overbevisning rækker.

Og omvendt: Når og hvor der i forkyndelse og undervisning sættes spørgsmålstegn ved Ordets troværdighed eller ved sakramenternes frelsende gyldighed og virkekraft, dér kan vi ikke længere være fælles om hverken forkyndelse eller undervisning. De to begreber hører uløseligt og organisk sammen og lader sig heller ikke i praksis skille ad.

Det er grunden til, at vi nok i et vist omfang og i bestemte situationer og sammenhænge, men langt fra i alle, kan have både forkyndelses- og lærefællesskab med såvel sandt Kristus-troende lutherske brødre med et andet bibelsyn end vort som med sandt Kristus-troende reformerte brødre med et andet sakramentesyn end vort.

Som sagt: Sådan havde Rasmussen ikke talt ved “bruddet” i teologkredsen den 14. september 1972. Dengang var det ikke Kristus-syn, der adskilte parterne, men bibelsyn og så eksklusivt forstået, at et kommende lærefællesskab ikke var en mulighed – heller ikke med de af teologkredsens medlemmer, der havde et konservativt bibelsyn.

Rasmussens svar til mig i Kristeligt Dagblad vakte en ikke ubetydelig uro blandt nogle af DBI's bestyrelsesmedlemmer. Var han nu på tilbagetog og på slingrekurs? Dette fremgår af referat af styrelsesmødet i Ansager den 27. oktober 1973 samt det efterfølgende årsmøde. Her lyder det:

Udenfor styremødets sammenhæng og i forlængelse af årsmødet fandt en længere drøftelse sted af DBI's principielle og praktiske kurs og holdning i spørgsmålet om forkyndelses- og lærefællesskab.

Drøftelsen viste, at forskellige styremedlemmer nærer ængstelse for den principielle og praktiske holdning, N.O.R. gav udtryk for i KD 4.10. 1973 som svar på Kaj Kjær-Hansens kronik af 27.7. 1973. Man frygtede, at den reelt indebar fare for udglidning.

Det var en helt ny og uvant situation for Rasmussen at befinde sig i – han som ellers var garanten *mod* læremæssig udglidning. Nu måtte han lægge ører til, at hans holdning “reelt indebar fare for udglidning”. Man kunne åbenbart ikke forhandle sig til enighed herom. Snart efter blev Rasmussen overhalet højre om af Christian Lodahl fra ELM.

Den 4. januar 1974 meddelte Christian Lodahl, at han “efter længere tids overvejelse” vil trække sig ud af DBI's bestyrelse:

Da jeg i sin tid svarede ja, var det under forudsætning af, at dette institut stod fuldt ud på Bibelens og den evangelisk lutherske bekendelses grund. Dette skal jeg ikke beskyldes dem for, at de ikke gør, men jeg har mere og mere fået det indtryk, at instituttet står vagt og noget vaklende i så henseende.



Formelt skrev Lodahl, at han ikke rettede nogen beskyldning mod Rasmussen og DBI; det var retorik; reelt gjorde han det.

Allerede ved styremødet den 21. marts 1973 – altså det andet, som Lodahl deltog i – var han blevet betænkelig, “så jeg kunne ikke tiltræde at lade præsentationstryksagen [om DBI] indlægge i ‘Mørke og Lys’ på det tidspunkt”. Ved årsmødet i Ansager 27.-28. oktober 1973 havde han fået endnu større betænkeligheder, og udtaler nu sin enighed med, hvad Frank Jacobsen dengang havde sagt, nemlig at DBI “måtte arbejde noget snævrere og ren evangelisk luthersk”. Han sluttede brevet med følgende:

Vor evangelisk lutherske lære skal vi ikke holde fast ved, fordi det er Luthers læresystem, men derfor, at det er intet andet end Kristi og hans apostles lære, så at hvis vi på noget punkt viger derfra, så viger vi fra Kristi lære.

Lodahls måde at argumentere på vækker minder om, hvordan Rasmussen selv havde argumenteret ved “bruddet” i teologkredsen den 14. september i forbindelse med drøftelserne om bibelsyn og ufejlbarlighed. Viger man herfra, viger man fra Kristi og apostlenes lære om Skriften. Men nu er det Rasmussen, der er under mistanke for ikke at stå fuldt ud på Bibelens og bekendelsens grund; han synes at vige, stå vagt og vaklende – og med en farlig udglidning til følge – hvis han “på noget punkt” afviger fra den evangelisk-lutherske lære. Ifølge Lodahls forståelse.

At sagen ikke alene drejede sig om bekendelsesgrundlaget, men også om Rasmussens (nu) mere inkluderende holdning til folk med et konservativt bibelsyn, fremgår af Rasmussens svar til Lodahl (11.01.74).

I en vis forstand kan jeg godt forstå dine betænkeligheder. Nogle af dem deler jeg selv. Men helt ud følge dig og Frank Jacobsen i de følgeslutninger, som I mener, vi bør drage, det kan jeg ikke. Jeg mener fortsat, at den kurs og holdning, jeg har givet udtryk for i mit svar til Kai Kjær-Hansen i Kristeligt Dagblad den 4. okt. 1973 er den principielt rigtige i Skriftens lys og også mulig at praktisere, uden at det nødvendigvis må føre til ubibelske og uholdbare kompromisser og læremæssig udglidning.

Analogien mellem Rasmussens måde at forsvare sig på mod Lodahls anklager for læremæssig udglidning og måden, hvorpå talsmænd for det konservative bibelsyn forsvarede sig mod Rasmussens anklage for tilsvarende udglidning ved “bruddet” den 14. september, er iøjnefaldende.

Rasmussen spurgte i samme brev Lodahl, hvorvidt “vi skal gøre din udtræden offentligt kendt straks”, eller om man kan stille sagen i bero til næste bestyrelsesmøde den 1. april, hvor der skal være valg. “Det ville glæde mig og flere andre, om vi kunne ordne sagen på sidstnævnte vis, så vi undgår et åbenlyst brud og evt. blæst om sagen,” skrev Rasmussen. Og sådan blev det. Som Lodahl svarede Rasmussen (22.01. 1974): “Angående min udtræden af DBI, så vil jeg helst, det sker så stille og ubemærket som muligt.” “Bruddet” stod ikke til at ændre, men information herom blev holdt inden for murene og til gavn for sagen og var altså



betinget af “foreningstaktiske hensyn”, som der ifølge Rasmussen ikke var taget hensyn til i forbindelse med styrelsens sammensætning (jf. nedenfor).

Hermed var sagen imidlertid ikke lagt død. Ved DBI's styremøde den 1. april 1974 var sagen oppe at vende igen. I dette deltog stud. teol. Leif G. Jensen, som var medlem af Den Evangelisk Lutherske Frikirke og havde været en del af teologgruppen, medstifter af DBI og indvalgt i DBI's bestyrelse i 1973. Af referatet kan man slutte, at bølgerne er gået højt. Igen er det Rasmussens svarindlæg til mig (KD 04.10. 1973), som forvoldte problemer. Rasmussen så sig endda på mødet nødsaget til at udbede sig “et tillidsvotum fra styrelsen som en tilkendegivelse af, at den i indlægget fremlagte praktiske kurs og linie er DBI's. Et klart flertal gav fuldt tilslutning hertil. Egon Kattner gav sammen med Leif G. Jensen udtryk for betænkeligheder over den skitserede kurs”, som det lyder i referatet. Seks gav “fuld tilslutning”, to gav altså udtryk “for betænkeligheder”.

I april 1976 meddelte imidlertid Leif G. Jensen i brev “Til DBI-bestyrelsens medlemmer” (03.04. 1976), at han ikke modtog genvalg til bestyrelsen. Også han havde siden styremødet i Ansager i oktober måned 1973 haft betænkeligheder. Han delte Lodahls syn, men drog dengang ikke samme konsekvenser. Han havde været uenig i, hvad Rasmussen gav udtryk for om forkyndelse- og lærefællesskab i sit indlæg i KD den 4. oktober 1973, både med hensyn til forholdet “til folk med et uklart eller afvigende bibelsyn” og til dem med “et uklart og afvigende sakramentesyn”. Hertil kommer nu, at han som medlem af Den Evangelisk Lutherske Frikirke ikke har kunnet deltage i altergangen i forbindelse med DBI's styremøder, da de holdes i folkekirkeligt regi. I øvrigt har han som studerende på DBI haft “uhyre vanskeligheder med at deltage i DBI's bedemøder”. Som han skriver:

Thi mine betænkeligheder ved kursen og linien må nødvendigvis være et påtrængende bønneemne for mig, mens N.O. Rasmussen m.fl. derimod må takke Gud for, at DBI må bevares og ledes fremad i samme spor. Derfor fornemmer jeg ikke, at mine inderste anliggender mht. DBI hører hjemme i et bønssfællesskab i DBI.

Når Rasmussen i brev til Dag Risdal (18.10. 1972) fortalte om, hvilke kriterier man ved det stiftende møde havde lagt til grund for styrelsens sammensætning, hed det imidlertid:

Der var blandt stifterne enighed om, at foreningstaktiske og lignende hensyn ikke skulle være afgørende for spørgsmålet om styrelsens sammensætning, men at vi i stedet skulle spørge efter, hvilke personer vi kunne have fuld tillid til, og som vi samtidig vidste om, at de ville gå helhjertet ind for denne sag. Seks af stifterne blev bedt om at være med i bestyrelsen, og foruden dem blev det besluttet at rette henvendelse til fire andre, som jeg har ubetinget tillid til.

Blandt disse “fire andre” var altså Christian Lodahl. Rasmussen havde næppe set det komme, at han med sine indlæg i Kristeligt Dagblad i 1973 gav anledning til, at han



blev overhalet højre om af nogle i DBI's bestyrelse, styremedlemmer, som var blevet udvalgt, netop fordi de havde haft hans ubetingede tillid. Hermed var Rasmussen, hovedmanden bag DBI og i årene forud herfor det ortodokse bibelsyns personificering på folkekirkens højrefløj, kommet i en helt ny situation, som bekom ham dårligt. Om dette bidrog til, at han de følgende år foretog en opstramning af sit ortodokse bibelsyn, hvilket Kofod-Svendsen beskæftiger sig med i sin afhandling, kan vel ikke helt udelukkes.

Opsummering af DBI's forhistorie

Den 4. maj 1972 fremkom jeg på egne og Jørgen Skydstoftes vegne med et forslag om, at KFS's teologkreds skulle leje en lejlighed, hvor et studiemiljø kunne etableres. Niels Ove Rasmussen blev tændt på ideen, men insisterede på, at der måtte formuleres en formålsparagraf. Den 7. juni blev teologkredsens arbejdsgruppe nedsat og fik som sit kommissorium at udfærdige formåls- og grundlagsparagraf. Hermed blev der sat gang i et mere prætentivt projekt. Den 15. juni afholdt arbejdsgruppen et møde – sit eneste. Den 14. september blev teologkredsen som sådan inddraget i drøftelserne – også kun én gang – og et “brud” indtraf. Efter “bruddet” i teologkredsen blev der afholdt ét møde, den 11. oktober, hvor DBI blev stiftet af Rasmussen og 15 andre fra teologkredsen, som uden nærmere diskussion godtog hans formulering af paragraffen om bibelsynet.

KFS's teologkreds som sådan indgår som skildret i DBI's forhistorie. Med hensyn til drøftelserne af vedtægter dog kun én gang. Fra og med mødet den 7. juni – velsagtens bare det femte møde i teologkredsens historie – tog Rasmussen teten. Han overvejede ændringsforslag, der blev bragt på bane i forbindelse med drøftelserne af bibelsynet; nogle gange fulgte han disse forslag, andre gange ikke. Han havde en position, hvor han i sådanne forhold var suverænt bestemmende og ikke kunne indgå kompromisser i forhold til sin egen overbevisning – med et “brud” i teologkredsen til følge.

Som arkitekten bag DBI's vedtægter fik han skrevet en grundlagsparagraf, der gav udtryk for et ortodokst bibelsyn. I de forskellige faser af arbejdet hermed gjorde han sig aldrig til talsmand for, at ordet “verbalt” (inspireret) skulle indgå i bibelsynsparagraffen. Det lykkedes ham at formulere en ortodoks bibelsynsparagraf uden at bruge det for et ortodokst bibelsyns ellers så karakteristiske nøgleord “ufejlbar/ufejlbarlig”.

DBI's forhistorie blev kort. Tre-fire møder – og et nyt institut var dannet. Det vidner om Rasmussens handlekraft. Måske også om, at han havde mere at tabe end at vinde ved at gøre processen længere – med fx inddragelse af personer fra andre kirkelige organisationer, hvilket kunne have medført visse komplikationer. Han befandt sig i et vadede og ønskede en stilling, hvor han kunne udfolde sine teologiske interesser bedre, end det var muligt som bibelskolelærer. Han var frustreret over, at en lovet stilling som missionsskolelærer ikke var blevet til noget, idet



landsstyrelsen for Luthersk Missionsforening havde skrinlagt et planlagt projekt om at etablere en missionsskole. Repræsentantskabet for Menighedsfakultetet i Aarhus ville ikke have ham på hans betingelser. I bestræbelserne for at danne et institut satte han selv både betingelserne og tempoet. Projektet lykkedes, og DBI blev dannet. På sigt blev han DBI's første rektor.

Alt andet lige: Rasmussen var den egentlige stifter af DBI.

Niels Ove Rasmussen og to skriftsteder – en slutreplik

Ved det konstituerende styremøde den 29. november 1972 indledte Niels Ove Rasmussen med bibellæsning af Anden Krønikebog 15,1-9:

Guds Ånd kom over Azarja, Odeds søn, og han trådte frem for Asa og sagde til ham: "Hør mig, Asa og hele Juda og Benjamin! HERREN er med Eder, når I er med ham; og hvis I søger ham, lader han sig finde af Eder, men forlader I ham, forlader han også Eder. I lange tider var Israel uden sand Gud, uden præster til at vejlede og uden lov, men i sin trængsel omvendte det sig til HERREN, Israels Gud, og søgte ham, og han lod sig finde af dem. I de tider kunne ingen gå ud og ind i fred, thi der var vild rædsel over alle landets indbyggere; folk knustes mod folk, by mod by, thi Gud bragte dem i vild rædsel med alle mulige trængsler. Men I, vær frimodige og lad ikke hænderne synke, thi der er løn for Eders gerning."

Da Asa hørte de ord og den profeti, tog han mod til sig og fjernede de væmmelige guder fra hele Judas og Benjamins land og fra de byer, han havde indtaget i Efraims bjerge; og han byggede på ny HERRENS alter foran HERRENS forhal. Så samlede han hele Juda og Benjamin og de folk fra Efraim, Manasse og Simeon, der boede som fremmede hos dem; thi en mængde israelitter var gået over til ham, da de så, at HERREN hans Gud var med ham.

Stærke ord at vælge, når oprettelsen af DBI skete på baggrund af "bruddet" i teologkredsen den 14. september 1972. Hvordan han nærmere udlagde og applicerede teksten, kan jeg ikke vide. Dog er jeg forholdsvis sikker på, at han i applikationen forholdt sig, om jeg så må sige, "prøvende og vurderende" til *bibelteksten*. Og *ikke* sagde: "Nu har vi lagt afstand til teologkredsen og de fremmede guder, de benytter sig af i deres teologiske tænkning, og jeg er i en og samme person både profeten Azarja og den nye Asa."

Uanset om man har et ortodokst eller et konservativt bibelsyn skal Guds ord nemlig tolkes ind i nye kontekster. Ingen, der vil applicere Guds ord til sin samtid, kommer uden om en vis "vurderende" holdning til teksten. Det er ikke gjort med at sige: "Denne tekst er såvel i sin helhed som i alle sine enkelte dele og udsagn, uden fejl og selvmodsigelse." Heri var Niels Ove naturligvis enig og omsatte i sin forkyndelse Bibelens gamle ord til nutidig virkelighed.

Den 19. januar 1973 holdt jeg kandidatfest. Niels Ove og Margit var blandt gæsterne. I den gæstebog, som de forærede mig, skrev Niels Ove på første side:



Kære Kirsten og Kai!

Med tak for mange års venskab, samarbejde og fællesskab i tjenesten for evangeliet ønsker vi et hjerteligt til lykke med veloverstået embedseksamen – og takker varmt for en virkelig hyggelig og storslået kandidatfest i aften.

Samarbejde og fællesskab i tjenesten for evangeliet. På trods af “bruddet”. Desuden var der en hilsen med henvisning til Fil 3,12-16:

Ikke at jeg allerede har grebet det eller allerede er blevet fuldkommen; men jeg jager derefter, om jeg dog kunne gribe det, fordi jeg selv blev grebet af Kristus Jesus. Brødre! jeg mener ikke om mig selv, at jeg allerede har grebet det. Men eet gør jeg: idet jeg glemmer, hvad der er bagved, og rækker efter det, der er foran, jager jeg frem mod målet, den sejrpris, som Gud fra det høje kaldte os til i Kristus Jesus. Lad da alle os, som er “fuldkomne”, have dette sindelag; og er der noget, I ser anderledes på, så vil Gud åbenbare jer også det; blot vi, så vidt vi er kommet, vandrer fremad i samme spor.

Jeg husker ikke detaljer ved Niels Oves tale den aften. Men når jeg genlæser Niels Oves bibelhilsen, er det med glæde; ordene var velvalgte og eksistentielle og udfordrende – og med underfundige og selvkritiske signaler:

- Ikke at jeg allerede har grebet det
- jeg selv blev grebet af Kristus Jesus
- jeg glemmer, hvad der er bagved
- blot vi, så vidt vi er kommet, vandrer fremad i samme spor

Hvis jeg havde holdt kandidatfest *efter* Niels Oves og min debat i Kristeligt Dagblad i sommeren og efteråret 1973, tror jeg, at han ville kunne have sagt det samme. På trods af alt. Og alt andet lige.

Notits om kilder og arkivalier

I den fortløbende tekst er der givet bibliografiske oplysninger om de (få) publicerede værker, der henvises til.

Teksten er skrevet således, at det skulle fremgå, hvilke kilder jeg har bevaret i mit privatarkiv; det er endnu ikke systematiseret. Mail-korrespondancen i forbindelse med denne fremstilling vil indtil videre blive bevaret i mit privatarkiv. De vigtigste kilder til arbejdet med DBI's vedtægter findes som bilag i nærværende fremstilling. hovedsageligt hentet fra DBI's arkiv – enkelte fra deres oprindelige ophavsmænd.

Kjær-Hansen 2013:up:39- 56 + to bilag på i alt 5 sider





Bilag 1: NORs første
forslag, behandlet i
teologkredsens arbejdsgruppe Forslag til vedtægter for
15. juni 1972;
påtegnet af KK-H; 1 side INSTITUTUM BIBLICUM

15/6/72

for 14/9 1972
kl. 19.00

§ 1: FORMAL

a) "Institutum Biblicum" er en fri akademisk institution, der har
til formål at fremme bibelforskning og bibelundervisning ud
fra troens forudsætning ^{for troen}

b) At skabe og udføre et troens og sønners fællesskab til gensidig
opmuntring og hjælp for dem der står i og forbereder sig til

§ 2: GRUNDLAG

en arbejds tjeneste i forkyndelse og undervisning.
Institutum Biblicum bygger hele sit virke på det ^{skrift} bibelsyn og
den ^{skriftens indhold} bibelforståelse, Jesus og apostlene havde, og som den tro-
ende menighed altid har haft og bekendt sig til:

a) Bibelen er, ^{som den oprindeligt blev givet} såvel i sin helhed som i alle sine enkelte udsagn
Guds eget ved Helligånden inspirerede, fuldt ud troværdige
og ufejlbare ord, ^{helt gennem og uadskilleligt Guds ord og meningsfuld} som sådant tjeneste, men også fuldt til-
strækkelige, klare og absolutte autoritet i alle spørgsmål
vedrørende kristen tro, lære og livsførelse.

b) Den evangelisk-lutherske kirkes bekendelse er et troværdigt
vidnesbyrd om og derfor ^{et} forpligtende udtryk for den
rette forståelse og tolkning af, hvad Gud har åbenbaret til
frelse for os i Den hellige Skrift.

§ 3: VIRKSOMHED

"Institutum Biblicum" vil, så snart mulighederne derfor forelig-
ger, søge at virkeliggøre sit formål gennem

- oprettelse af et institut for bibelforskning og bibelunder-
visning,
- opbygning af et studiebibliotek med særlig vægtlæggen på
bibeltro, teologisk litteratur,
- afholdelse af kurser, seminarer og konventer for teologiske
studenter, præster og missionærer, prædikanter, lærere og
andre, som på en eller anden måde har del i Ordets tjeneste
gennem forkyndelse og undervisning,
- påbegyndelse af en fortløbende teologisk undervisning med
sigte på at være til hjælp for teologiske studenter og andre,
der forbereder sig til en Ordets tjeneste,
- udgivelse af et tidsskrift og af bibeltro, teologisk litte-
ratur på dansk,
- økonomisk understøttelse i form af stipendier eller lån til
~~inspiration~~ for teologer med nådegaver, evner og kald til
videregående teologisk forskning og undervisning.

Forslag til

Vedtagter for

Bilag 2: NORs andet forslag,
behandlet i teologikredsen
14. september 1972
påtegnet af KK-H; 4 sider

INSTITUTUM BIBLICUM

Institut for bibelsk tro, bibelforskning og bibelundervisning

§ 1: NAVN

"Institutum Biblicum" er navnet på en fri, akademisk institution for bibelsk tro, bibelforskning og bibelundervisning.

§ 2: FORMÅL

Institutum Biblicum har til formål gennem bibelforskning og bibelundervisning ud fra troens forudsætning

- 1) at styrke, opmuntre, grundfaste og vejlede troens folk ud fra troens ord og således fremme bibelsk tro og kristenliv
- 2) at opflamme og udruste troens folk og sandhedens vidner til med troens våben til angreb og forsvar at stride for den tro, som én gang for alle er blevet overgivet de hellige, og således fremme bibelsk forkyndelse, undervisning, evangelisation og mission
- 3) at styrke, uddybe og fremme et troens og bønnens fællesskab til gensidig opmuntring, vejledning og hjælp for alle dem, der står i eller forbereder sig til en Ordets tjeneste i forkyndelse, undervisning og sjælesorg

§ 3: GRUNDLAG

Institutum Biblicum bygger sit virke på det skriftsyn og den forståelse af Skriftens indhold, Jesus og apostlene havde, og som den troende menighed altid har haft og bekendt sig til:

- 1) Den hellige Skrift er, sådan som den oprindelig blev givet, såvel i sin helhed som i alle sine enkelte udsagn, Guds eget ved Helligånden inspirerede, fuldt ud troværdige og ufejlbare ord, helt igennem og uadskilleligt Guds ord og menneskeord. Som Guds åbenbaringsord er Skriften eneste, men også fuldt tilstrækkelige, klare og absolutte autoritet i alle spørgsmål vedrørende kristen tro, lære og livsførelse.

- 2) Den evangelisk-lutherske kirkes bekendelse er et troværdigt vidnesbyrd om og et forpligtende udtryk for den rette forståelse og tolkning af, hvad Gud har åbenbaret til frelse for os i Den hellige Skrift.

§ 4: VIRKSOMHED

Institutum Biblicum vil, så snart mulighederne derfor foreligger, søge at virkeliggøre sit formål gennem forskellige aktiviteter, der skønnes formålstjenlige og nødvendige, såsom

- 1) oprettelse af et institut for bibelforskning og bibelundervisning
- 2) opbygning af et studiebibliotek med særlig vægtlæggen på bibeltro teologisk litteratur

NT+GT?
Haller, s. 205
Gt kan ikke
sluttes u-
den n.t.
men kan
lære og
Et u-
den n.t. som den f-
beredende åbenbaring

og i f-holdet
den sv. Ålmo



- 3) afholdelse af kurser, seminarer og konventer for teologiske studenter, præster, missionærer, prædikanter, lærere og andre, som på en eller anden måde har del i eller forbereder sig til en Ordets tjeneste i forkyndelse, undervisning og sjælesorg
- 4) påbegyndelse af en fortløbende teologisk undervisning med sigte på at være til hjælp for teologiske studenter og andre, der forbereder sig til en Ordets tjeneste
- 5) udgivelse af et tidsskrift og af bibeltro evangelisk, teologisk og apologetisk litteratur
- 6) økonomisk understøttelse i form af stipendier eller lån til teologer med nådegaver, evner og kald til videregående teologisk forskning og undervisning
- 7) afholdelse af bibelkurser, stævner og lignende med sigte på vækkelse, omvendelse, åndelig fornyelse og opbyggelse af troens folk som sandhedens søjle og grundvold

§ 5: STYRELSE

- 1) Styrelsen er Institutum Biblicum's øverste, ansvarlige ledelse.
- 2) Styrelsen består af mindst tre og højst ni personer, som alle må afgive skriftlig erklæring om, at de personlig er i overensstemmelse med og fuldt ud tilslutter sig Institutum Biblicum's formål og grundsyn, således som det er formuleret i §§ 2 og 3.
- 3) Styrelsen vælges i første omgang af den kreds af personer, som har taget initiativet til oprettelsen af Institutum Biblicum, og er derefter selvsupplerende.
- 4) Styrelsen vælger på sit første møde hvert kalenderår af sin midte en formand, næstformand, sekretær og kasserer.
- 5) Ved det første styremøde i 1973 og hvert følgende kalenderår skal en tredjedel af styrelsens medlemmer - eller det antal, der er nærmest ved en tredjedel - udtræde af styrelsen. Genvalg kan finde sted. De udtrædende medlemmer skal være dem, der har siddet længst. Med henblik herpå forudsættes det, at de første medlemmer af styrelsen regnes for at være indvalgt i alfabetisk rækkefølge.
- 6) Der afholdes ordinært styremøde to gange hvert kalenderår, så vidt muligt efter hvert semesters afslutning og før det nye semesters begyndelse. Ekstraordinært styremøde skal afholdes, når formanden eller mindst 1/3 af styrelsens medlemmer finder det påkrævet. Ethvert styremøde skal indkaldes skriftligt og dagsorden fremsendes til samtlige styrelsens medlemmer med mindst 14 dages varsel; når særlige forhold gør det påkrævet, kan indkaldelse dog ske med kortere varsel.

Styrelsen er beslutningsdygtig, når en tredjedel af dens medlemmer, dog mindst tre, er til stede. Beslutninger træffes ved almindeligt flertal.

Der føres protokol over styrelsens forhandlinger og beslutninger, og referat heraf tilsendes samtlige styrelsens medlemmer snarest muligt efter hvert mødes afholdelse.

- 7) Styrelsen udpeger den person, som skal forestå den praktiske tilrettelæggelse og planlægge den videre udbygning af Institutum Biblicum's studie-, undervisnings- og udgivervirksomhed samt antager og afskediger alle øvrige nødvendige medarbejdere.

Lønnede medarbejdere kan have sæde, men ikke stemmeret i styrelsen.



Bilag 24-VIII.2. NORV's præsentation af DBI

Det er bibelsynet, sagen drejer sig om. Mere præcist: spørgsmålet om Skriftens fulde troværdighed og ufejlbarlighed. To syn står her over for hinanden. Det syn, som ligger til grund for stiftelsen af Dansk Bibel-Institut, er efter vor overbevisning ikke noget andet end Bibelens eget bibelsyn, som ved Helligåndens gerning gennem Ordet er blevet vort. Det er ikke nogen blot menneskelig teori om Skriften, som vi selv eller andre mennesker har fundet på og nærmere udformet. Det er Jesu og apostlenes bibelsyn. Det syn, som helt fra begyndelsen har været såvel det gamle Israels som den kristne menigheds bibelsyn [...]

Hvad MF angår, så har nogle af de ansvarlige bag denne institution syn og overbevisning fælles med os, mens andre har et herfra noget afvigende syn. Ifølge dette andet syn mener man ganske enkelt at måtte konstatere og bøje sig for som et faktum, at Skriftens egen beskaffenhed strider mod den ovenfor skildrede forståelse af Skriftens inspiration og ufejlbarlighed. Der forekommer vitterligt, siger man, en hel række fejl og indre uoverensstemmelser og modsigelser i de bibelske skrifter, og de lader sig aldeles ikke alle sammen bortforklare som senere tilkomne afskriver- og overleveringsfejl. Det er derfor et spørgsmål om almindelig intellektuel redelighed, at vi prøver på at forstå Skriftens bevidnelse af sin egen inspiration, autoritet og troværdighed i samsvarighed med denne Skriftens faktiske, af os konstaterede og fastslåede, beskaffenhed. Det bibelsyn og den forståelse af Bibelens ufejlbarlighed, som ifølge ovenstående er tilgrundliggende for Dansk Bibel-Institut, er det simpelt hen umuligt at fastholde og forsvare – siger man [...]

Om jeg ser ret, så fører dette syn uvægerligt i retning af en de facto opgivelse og forkastelse af Skriftens selvvidnesbyrd, af Jesu og apostlenes vidnesbyrd om Skriften og dermed også af det ene af reformationens to grundlæggende principper: Skriften alene som kilde og norm for kristen tro, lære og liv. I stedet står man i fare for bevidst eller ubevidst at ophøje enten den kirkelige tradition eller det menneskelige subjekt til at være den i den sidste ende afgørende instans. Men dermed åbnes rigtignok også døren for al mulig vilkårlighed, og man prisgives let enten konservativ- kirkelig traditionalisme eller rationalistisk og spiritualistisk subjektivisme. Anderledes kan det ikke være, når man tiltror mennesket, det være sig én selv eller kirken, en evne, som det faldne menneske slet ikke har, til ud fra menneskelig fornuft og følelse eller i kraft af ens egen personlige eller kirkens fælles åndsbesiddelse at dømme om, hvad der er sandt, og hvad der er falsk, om, hvad der i Skriften er inspireret og ufejlbart Guds ord til os, og hvad der ikke er det. Så snart mennesket således drister sig til at indtage en vurderende, prøvende og bedømmende holdning til Guds ord i Den hellige skrift, får det for mig at se tilsvarende skæbnesvangre konsekvenser, som da fristeren og løgneren første gang plantede sit forførende: ”Mon Gud virkelig har sagt?” ind i menneskets sind.



Med andre ord: Dette syn og denne holdning gør det vanskeligt for mennesket at komme eller forblive i det rette, ydmyge og lyttende tros- og lydighedsforhold til Guds ord i Den hellige Skrift. I stedet for at føre til et radikalt opgør og brud med al bibelskepsis og -kritik og til en udvandring fra det ”babylonske fangenskab”, store dele af Guds folk længe har befundet sig i, så fører dette syn og denne holdning tvært imod til, at man bliver fastholdt deri [...]

Hvad må vi herefter fra Dansk Bibel-Instituts side svare de mange, som spørger, om der dog ikke er mulighed for samarbejde og fællesskab mellem Dansk Bibel-Institut og Menighedsfakultetet. Så langt jeg forstår, må svaret blive dette: I mange henseender står vi allerede sammen, har fælles anliggende, danner fælles front, kæmper for det samme og mod den samme radikalt-bibelkritiske og opløsende teologi og bibelforskning. Der består en fundamental og omfattende overensstemmelse os imellem i troen på og fastholdelsen af de grundlæggende og centrale frelseskendsgerninger og ligeledes i forståelsen og forkyndelsen af, hvad Guds ord lærer om frelsens grund og vej. Vi er brødre i Kristus, som et langt stykke på vej er fuldt ud forenede i samme sind og samme overbevisning. Så langt som det er tilfældet, er der også grundlag for både samarbejde og fællesskab. Det står vi da også allerede i og praktiserer i forskellig sammenhæng. Anderledes vil det heller ikke være fremover. Men når det er sagt, må vi også sige:[...] Her står vi ved en skillevej. Ikke primært mellem Dansk Bibel-Institut og Menighedsfakultetet, men mellem de to ovenfor nævnte og skildrede syn. De viser hver sin vej og fører i hver sin retning. De fører i den sidste ende – medmindre man fastholdes i en lykkelig inkonsekvens – til to helt forskellige grundholdninger til Guds ord i Den hellige Skrift. Mellem dem kan der derfor bare træffes et valg. Slår man ind på den ene vej, bevæger man sig de facto bort fra den anden, og afstanden øges, jo længere man bevæger sig frem ad vejen [...] KD 26.06.1973.

Bilag 25-VIII.2. Kjær-Hansens svar til NORV

[...] det dybt sørgelige i DBI-formanden Niels Ove Rasmussen (NOR) redegørelse for DBI's opståen og klare afstandtagen fra det såkaldte konservative bibelsyn er at finde i hans beskyldninger mod dette syn (dets holdning til Guds ord er at sammenligne med slangens forførende: ”Mon Gud virkelig har sagt?”), og det fastholder mennesker i ”det babyloniske fangenskab”) og den dermed forbundne uforsonlige holdning.

[...] noget meget væsentligt i denne debat er NOR's egen drejning til det yderste højre. Denne drejning har ganske vist ikke så meget med NOR's eget bibelsyn at gøre, som den har med hans holdning til lærefællesskab med dem, der har et konservativt bibelsyn.

I 1967, efter at NOR havde været med til at formulere MF's basisparagraf, stod NOR som medunderskriver af den folder, MF-bestyrelsen udsendte for at gøre opmærksom på sin sag. På det tidspunkt, hvor han selv har et ortodokst bibelsyn, er hans holdning



til et læremæssigt fællesskab med konservative præget af forståelse og samarbejdsvilje. NOR kæmper da sammen med konservative – dem han nu kæmper så hårdt imod. Og dette til trods for at intet komma er rettet i MF's basisparagraf!

Nu har enhver naturligvis frihed til at skifte holdning. Men skifter man mening, må det i alle parter interesse klart tilkendegives, hvem der gør det, og dét ikke mindst for deres skyld som man selv har været med til at føre ind i det man nu kalder "det babyloniske fangenskab". I denne sag er det NOR, som har skiftet spor. Den holdning, som for NOR's vedkommende har resulteret i hans klare afstandtagen fra læremæssigt fællesskab med konservative, er, sammenlignet med norske forhold ret enestående. Ikke engang professor Carl Fr. Wisløff ved MF i Oslo, som har et bibelsyn som på det stærkeste minder om NOR's, går så vidt, at han kræver en streng ortodoks linie for alle lærere ved MF og ikke vil praktisere lærefællesskab med konservative.

I erkendelse af NOR's drejning hvad angår lærefællesskabet med konservative, kan man ængsteligt spørge hvornår en drejning for hans vedkommende vil indtræffe hvad angår forkynderfællesskabet med konservative? Dette praktiserer NOR stadigvæk, og det er hans – og mit – ønske, at det ikke fremover skal blive anderledes. Den, der lever, får at se, om dette ønske opfyldes, eller om en drejning på dette punkt også indtræffer.

Men hvor finder NOR en begrundelse for sin sondring mellem forkynderfællesskab og lærefællesskab, og hvor i Skriften er det konstituerende element for det sidste fællesskab skriftsynet? Ud fra hans egne præmisser må begrundelsen gives i Skriftens klare og tydelige udsagn. Altså: Hvor i evangelierne eller brevene gives der grønt lys for fællesskabet i Kristusproklamationen, men rødt for lærefællesskabet? Og hvor kommer bibelsynet, som den alt overordnede norm for lærefællesskabet "direkte, klart og umisforståeligt" frem i NT? En henvisning til, at NT langt fra behandler alle de problemer, vi må bakske med, er i denne sammenhæng ikke nok, da NOR må opfatte sin holdning som en klar og umisforståelig konsekvens af Jesu og apostlenes bibelsyn.

Før klare og umisforståelige vidnesbyrd fra Skriften foreligger, til at foretage den sondring, som NOR gør, vil jeg imidlertid have mine reservationer. De 5 skriftsteder NOR nævner siger intet herom. Hvad jeg derimod finder som klare, direkte og umisforståelige vidnesbyrd i NT for det, der konstituerer det kristne fællesskab såvel i forkyndelse og læren er af kristologisk art. Selv om det ikke skal nægtes, at der er en nøje forbindelse med dette og ens grundholdning til Skriften, er forholdet dog ikke af en sådan karakter, at det er rimeligt at sætte et identitetstegn mellem Kristussyn og bibelsyn eller at prioritere bibelsynet højere end Kristussynet. I vanskelige situationer henviser apostlene aldrig til et bibelsyns-system, men altid til Kristi evangelium, Gudshandlingen centreret omkring Jesu person, i hans liv, død og opstandelse. De henviser til det budskab der lød fra begyndelsen af, de gode nyheder om at Gud nu har opfyldt det han i sin tid havde forjættet, i Jesus har Gud nu vist, at han ikke "lyver". Fornægter man dette og ikke anerkender, at Jesus er Kristus, kommen i kødet, og fortsætter sit liv i "mørket" ja, da gør man Gud til en løgner. For apostlene er skillevejen



aldrig – for nu atter at bruge denne anakronisme – et bibelsyn, men derimod et Kristussyn og en hermed forbunden Kristuskonsekvens.

[...] Bortset fra sit sidste udspil har NOR indtil i dag i sidste instans da også ladet det læremæssige fællesskab bestemme af Kristusforståelsen. Det var NOR som i midten af 60'erne lærte os unge studenter i KFS ikke at være så tillukkede, at vi ikke kunne være med til at kalde forkyndere og lærere, der havde et konservativt bibelsyn, til vore studentermøder. Det var NOR, der førte os ind i et frugtbart teologisk samarbejde med folk fra den engelsk-talende – og ofte reformerte-evangeliske verden.

[...] At det konservative bibelsyns konsekvens skulle være at alt flyder, er ikke rigtigt. Derimod er der rimelighed i at hævde, at dette syn får f. eks. nogle historiske data til at flyde. Årsagen hertil er ikke en speciel lyst til at gøre os til herrer over Skriften – i det hele taget skal man være varsom med at skyde hinanden uærlige motiver i skoene, for hvem er ren, helt ren af os? – Men fordi vi finder dette syn er mest i overensstemmelse med Skriften selv. Der er andre end de ortodokse, der er på jagt efter det rette syn på Bibelen!

Selv om det altså er rigtigt, at visse forhold uden for tro-lære-liv-områderne kan problematiseres af et konservativt bibelsyn – om end langt fra alt er overladt til et ”højest subjektivt og uvist skøn – idet det langt på vej benytter sig af de gængse historievidenskabelige metoder uden dog at give disse metoder det sidste ord, således at den slutning er nærliggende om end forkert, at alt flyder, så kan heller ikke den ortodokse NOR sige sig fri for at ”indtage en prøvende og bedømmende holdning til Guds ord i Den hellige skrift. (Sidstnævnte 6 ord er egentlig et interessant udtryk fra en ortodoks. Er Guds ord ikke identisk med Skriften?)

Ikke blot accepterer NOR kanonkritik, hvilket gør nogle dele i Skriften usikkert, men også tekstkritik. Dette finder jeg udmærket, men så indtager altså også han en prøvende og vurderende holdning på sin måde, idet han i sit forsøg på at nå frem til den oprindelige tekst giver sig den almindelige ”verdslige” tekstkritik og filologi i vold. Set med det 17. århs. ortodokse bibelsyns øjne bliver NOR i hvert fald på dette punkt en ren ”liberalteolog”. Hvis nemlig ikke endog skilletegnene i den hebraiske tekst var inspireret, ville meget blive usikkert, hævdede mange dengang.

Ligeledes indtager NOR selv en prøvende og vurderende holdning overfor nogle forhold i Skriften – endog NT – ved at betragte disse som tidshistoriske udtryk, som ikke er almengyldige. Selv om det i givne situationer nok kunne være tiltrængt at tvætte hinandens fødder og lettest at klare et vanskeligt problem med en lodkastning og dejligt forsonende at give hinanden et broderkys, så gør NOR mig bekendt ingen af delene, selv om Jesus og apostlene gjorde det. NOR vurderer og bedømmer altså også, og hans vurderinger vil nok forekomme en del af lægfolket ret farligt, da han – sammen med os – andre – på visse punkter gør sig til herre over Bibelens tale [...] KD 27.07.1973.



Bilag 26-VIII.2. NORV's svar til Langagergaard

[...] Til grund for vort nej ligger det faktum, at alle de tre nævnte [Giertz, Hallesby og Utnem] ligesom så mange andre ellers i høj grad konservative og bibeltro teologer under indtryk af den *historisk-kritiske* bibelforsknings postulater indfører en skelnen mellem *noget* i Bibelen, som er absolut autoritativt, fuldt troværdigt, indre modsigelsesfrit og ufejlbart, og *andet*, som ikke er det.

... Denne *tvedeling* af Skriften i *én* del, som er absolut autoritativ, fuldt troværdig og ufejlbar, og en *anden* del, som er behæftet med både modsigelser og fejl, finder vi for vor del ubibelsk. Den er helt uden grund i Skriften selv, ja, ligefrem stridende mod profeternes, apostlenes og Jesu eget vidnesbyrd om Skriftens fulde inspiration, absolutte autoritet og urokkelighed. Enhver sådan *tvedeling* tjener til at drive en kile ind mellem ”Guds ord” og ”Skriften” og dermed mellem ”troen” og troens eneste frelseskraftige indhold og urokkelige vishedsgrund: ”Guds frelsesåbenbaring i historien”.

Denne i stadig nye variationer forekommende *tvedeling* af Skriften er en grundskade, den evangeliske kristenhed har lidt under i nu mere end to hundrede år, idet den har åbnet for og stadig på ny fører til subjektiv vilkårlighed og egenmægtighed i omgangen med Guds ord. Så snart man indfører en sådan skelnen i Skriften mellem *noget*, som er guddommeligt inspireret, og *andet*, som ikke er det, mellem *nogle* udsagn, som er absolut autoritative, fuldt troværdige og ufejlbare, og *andre*, som ikke er det, så melder det spørgsmål sig uvægerligt straks: Hvad i Skriften er det ene, og hvad er det andet? Hvilke udsagn hører til den ene kategori, og hvilke hører til den anden? Svarene på disse spørgsmål er utallige, indbyrdes modstridende og uforenelige. Hvem skal så afgøre sagen for os?

[...] De skæbnesvangre konsekvenser af enhver sådan *tvedeling* af Skriften mærkes lykkeligvis ikke altid hos de pågældende selv, som fra først af indfører en sådan skelnen. I nogle tilfælde mærkes følgerne heraf for alvor først i en anden eller tredje generation. Det må vi glæde os over og være taknemmelige for. Men historien og erfaringen vidner alligevel klart nok om, at netop derved, at man indfører en sådan *tvedeling* af Skriften, slås portene op – først på klem og siden på vid gab for menneskets hovmodige og egenmægtige omgang med Guds ord. Det fører uvægerligt til, at mennesket sætter sig selv til doms over Guds åbenbaringsord i Den hellige skrift. Konservativt indstillede vil givetvis gå meget varsomt og forsigtigt til værks i så måde og forsøge at begrænse bibelkritikken til at gælde troens udenværker alene. Radikalt-kritisk indstillede naturer derimod vil meget snart forgribe sig på de helt centrale bibelske grundsandheder til frelse: inkarnation, forsoning og opstandelse, og således rasere selve troens grund.

Eller for at sige det med et eksempel: Naturligvis er der en verden til forskel på f.eks. en Bo Giertz og så en Rudolf Bultmann, hvad angår det centrale og altafgørende i deres hele teologi og forkyndelse. Bo Giertz tror, forkynder og bekender Bibelens Kristus og



Bibelens frelsende evangelium. Rudolf Bultmann derimod fornægtede Bibelens Kristus og Bibelens frelsende evangelium. Men med sin skelnen mellem ”Guds frelsesbudskab i Bibelen” p.d.e.s. og så den ramme, dette budskab er indføjjet i p.d.a.s., de enkeltheder ”der ikke har med Gud og hans frelse at gøre” – med indførelsen af denne distinktion i Skriften selv har Bo Giertz dog principielt betrådt den samme vej som Rudolf Bultmann, der skelnede mellem det bibelske frelsesbudskab, ”kerygmaet”, p.d.e.s. og så hele den mytologiske dragt, hvori det er klædt i Ny Testamente, p.d.a.s. – hvortil ifølge Bultmann netop de helt centrale frelsesbegivenheder i Ny Testamente hører: Kristi evige forudtilværelse hos Faderen, hans menneskevordelse ved jomfru Maria, den stedfortrædende forsoning, Jesu Kristi legemlige opstandelse, hans himmelfart og genkomst i herlighed på den yderste dag.

Bo Giertz m.fl. gør lykkeligvis holdt efter et enkelt eller et par skridt ind på denne skæbnesvangre vej. R. Bultmann gik vejen omtrent helt til ende og i hvert fald så langt, at enhver, der har øjne til at se med og øren at høre med i åndelig forstand, ikke kan være i tvivl om, hvor den vej ender: i mørket uden en strime af lys, i døden uden noget levende håb, for Guds domstol og under Guds vredes dom og straf uden nogen stedfortræder og forsoner, der har ført vor sag og gjort den god hos Gud.

[...] Når det er sagt, må jeg videre sige lidt nærmere om, *hvad dette nej indebærer*. Som altid ellers er det også her overordentlig vigtigt, at vi lærer at skelne ret mellem sag og person. Man kan godt sige klart og afgjort nej til noget af det, som nogle gør sig til talsmænd for, uden dermed at sige blankt nej til og stille sig totalt afvisende over for de pågældende selv som personer. Det er tilfældet også her. Vort nej omfatter og gælder alt det, som ifølge vor troserkendelse og overbevisning er uden grundlag i eller i direkte modstrid med profeters, apostles og Jesu eget vidnesbyrd i Den hellige Skrift. For så vidt som vi selv eller andre – hvem de end er – låner røst til noget sådant i tale eller skrift, i forkyndelse eller undervisning, så må vi sige nej til og afvise – forsage – alle sådanne falske, ubibelske og vildførende tanker og meninger. Kommer vi selv til og mener vi at måtte fastholde nogen sådan læremæssig opfattelse i åbenlys modstrid med den forståelse af Guds eget vidnesbyrd i Skriften, som der er givet udtryk for i DBIs erklærede trosgrundlag, så må det naturligvis få til følge, at vi frasiger os og nedlægger alle ansvars- og tillidsposter i den institution, som er opbygget og forpligtet på dette grundlag. Hvis andre hylder nogen sådan læremæssigt afvigende opfattelse, vil det på tilsvarende vis umuliggøre, at de pågældende kan vælges til ansvars- og tillidsposter i DBI eller ansættes som lærere, så længe de pågældende mener at måtte fastholde og låne røst til det, der for os at se er uden grund i eller i ligefrem modstrid med Skriften. Dermed har vi imidlertid ingenlunde fældet dom, hverken over de pågældendes kristenstand eller over, hvad de i øvrigt tror, bekender, forkynnder og lærer. Vi har heller ikke med et sådant nej til det, der ifølge vor erkendelse og overbevisning er ubibelsk lære, afvist enhver form for brodeligt samfund, samarbejde og fællesskab med dem, der, til trods for, at de ikke lærer helt ret om Bibelen, så dog alligevel uden al tvivl tror, bekender, forkynnder og lærer Bibelens Kristus og Bibelens frelsende evangelium



– sådan som det lykkeligvis var tilfældet med Hallesby og er tilfældet med både Bo Giertz, Utnem og mange flere med dem.

Så langt som vi med én mund tror, lærer og bekender ét og det samme, så er vi også ét i troen, så har vi også fællesskab med hverandre, og så er der også grundlag for et tillidsfuldt samarbejde i tjenesten for evangeliet. Det står vi da også i og praktiserer i forskellig sammenhæng med både Bo Giertz, Erling Utnem og mange af vore hjemlige folk, som deler syn med dem. Mig bekendt er der heller ingen af os, som er ansvarlige for DBI, der kunne finde på at fornægte dette broderskab eller tænke os at afbryde det samarbejde, vi på forskellig måde og i forskellig sammenhæng har med hverandre. Flere af os skylder personligt folk som Hallesby, Bo Giertz og Erling Utnem meget. Det erkender vi med taknemmelighed. Vi takker Gud, og vi højagter dem for den nådegave, de har fået lov at virke med til menighedens opbyggelse både som forkyndere, lærere og åndelige ledere.

[...] Med andre ord: vort nej til et bestemt punkt i Hallesbys, Giertz's og Utnems med fleres teologi er altså ikke mere eksklusivt end, at det samtidig er forbundet med et klart ja til dem som brødre og et ja til en meget stor del af deres teologi, forkyndelse og indsats i øvrigt. Vi mener heller ikke i hverken syn eller holdning at være mere eksklusive, end Skriften selv er det – og det er for os ensbetydende med: som Gud selv vil, at vi skal være det [...] KD 18.11.1976.

Bilag 27-VIII.2. NORV's brev til DBI's styrelse, Rødovre den 16.

november 1974

[...] Styremødet [afholdt 28.10.1974] var jeg også glad for, når bortses fra den sidste del af det. Det forekommer mig, at der da kom en ånd ind imellem os, som ikke var af det gode, men indebar en alvorlig trussel mod den ægte åndens enhed og fællesskab os imellem. Det var derfor med tungt hjerte, jeg tog derfra, og det er ikke fri for, at jeg har været tynget af det lige siden. Jeg ved, at der er andre, der har følt det på tilsvarende vis. Det er grunden til, at jeg skriver dette brev [...]

Det var i forbindelse med drøftelsen af spørgsmålet om afholdelsen af en missionskonference på LMH med professor Carl Fr. Wisløff som hovedtaler den 20. (21.) – 23. november 1975, at der kom divergerende synspunkter frem og opstod spændinger os imellem på styremødet. Til orientering for dem, der ikke var til stede under drøftelserne af dette punkt på dagsordenen, skal jeg anføre lidt om baggrunden for og oprindelsen til dette forslag.

I begyndelsen af oktober d.å. afholdtes der en nordisk missionskonference på LMH i Hillerød, arrangeret af KFS og de øvrige evangeliske studenterbevægelser i Norden. Den danske deltagelse viste, at der var både basis og behov for en videreførelse af denne konference i dansk sammenhæng under én eller anden form. Under bibelkursus på LMH i Løgumkloster i efterårsferien, talte H.E. Nissen – uopfordret og helt på eget



initiativ – med professor Wisløff om muligheden for at få ham med som hovedtaler på en sådan konference på LMH i efteråret 1975. Det ville professor Wisløff meget gerne, og det var muligt for ham at komme på det ovenanførte tidspunkt. oprindeligt havde H.E. Nissen nok nærmest tænkt sig denne missionskonference som et LMH-arrangement. Men siden fik han den tanke, at det nok var en god idé, om DBI stod som arrangør af denne konference. Så kunne den samtidig tjene til at gøre DBI kendt i videre sammenhæng og vise, hvad vort positive anliggende er. Det forslag var professor Wisløff helt indforstået med og glad for.

Efter at jeg var blevet gjort bekendt med dette forslag gennem H.E. Nissen, nævnte jeg om det et KFS-forretningsudvalgsmøde, fordi jeg mente, det alene var realistisk gennemførligt, såfremt konferencen blev bakket helhjertet op af både KFS, LM og evt. også ELM. Der kunne måske også være tale om, at de nævnte organisationer skulle arrangere den i fællesskab. Under drøftelsen heraf på KFS fu-mødet blev det imidlertid klart, at der var visse vanskeligheder forbundet med dette forslag set fra KFS-synsvinkel: dels hensynet til næste års nordiske missionskonference og dels hensynet til den reaktion, det ville vække i KFS-sammenhæng i Århus, såfremt KFS, DBI, LM og evt. også ELM arrangerede missionskonferencen i fællesskab, men uden om MF i Århus.

Under drøftelsen på styremødet overvejede vi derefter tre muligheder:

1. at lade DBI alene stå som arrangør og indbyder til missionskonferencen.
2. at opfordre LM, ELM og KFS til at stå som medarrangører og medindbydere sammen med DBI.
3. at inddrage også MF i Århus som medarrangør og medindbyder sammen de de tidligere nævnte.

Ingen gik ind for det første forslag, et mindretal af de tilstedeværende styremedlemmer gik ind for det sidste, men flertallet var stemt for forslag 2. Den beslutning, som blev truffet, gik endvidere ud på, at DBI gerne ville være med til at arrangere denne konference, selv om måske ingen andre end LMH ville stå som medarrangører sammen med DBI. Hvis LMH i så fald skulle foretrække at stå for arrangementet alene, ville vi være helt indforstået hermed (jvf. referat fra styremødet, ad punkt 9, sidste afsnit). Så meget om det hidtidige sagsforløb.

Det var under drøftelsen af dette forslag helt tydeligt spørgsmålet om MF's eventuelle medvirken, der voldte vanskeligheder og skabte indbyrdes spændinger os imellem. Det er måske forståeligt, men der blev alligevel i løbet af aftenen sagt adskillige ting, som for mig at se nødvendiggør, at vi tager den trufne afgørelse op til fornyet drøftelse og stillingtagen. De reaktioner, der siden vort styremøde er kommet på den trufne afgørelse fra KFS-sammenhæng, specielt i Århus, peger i samme retning. Det samme gør en samtale, jeg har haft med H.E. Nissen om sagen. Vi bliver simpelt hen nødt til endnu engang at drøfte igennem til bunds, hvad den principafgørelse, der blev truffet på vort styremøde i april d.å. indebærer i praksis med henblik på vort forhold til MF i Århus.



Personligt mener jeg i dag som dengang, at der både må siges et ja og et nej af os i vort forhold til MF. Det nej, der må siges, har jeg tidligere givet klart nok udtryk for, og selv om mange har ladet mig forstå, at de har fundet det unødvendigt stærkt formuleret og markeret, så tror jeg stadig, det har været både rigtigt og nødvendigt – under én forudsætning: at det ja, som i både sandhedens og kærlighedens navn også må siges, al den stund det er brødre i Kristus, vi står overfor og har at gøre med, får lov til at komme lige så klart og stærkt til udtryk ikke bare i ord, men også i praksis, når god anledning og grund dertil gives, uden at det indebærer noget falsk og uholdbart kompromis eller nogen nærliggende fare for, at vi kommer til at indtage en relativiserende holdning og slå ind på en afvigende kurs.

Efter grundig overvejelse er jeg for min del kommet til det resultat, at vi i forbindelse med den planlagte missionskonference både kan og bør lade det ja, som også må siges, komme til udtryk i praksis derved, at vi opfordrer H.E. Nissen til at indbyde de ovennævnte foreninger og institutioner, derunder også MF, til at stå som medarrangører af denne missionskonference. Det afgørende i forbindelse med en missionskonference må være, at bibelsk missionssyn og – praksis bliver fremmet, og at kaldet til mission får røst i vore sammenhænge og videre ud. Den sag må i denne sammenhæng være den overordnede, og vi må ikke lade os forlede til at tro, at der er nogen velsignelse forbundet med at lade foreningstaktiske eller kirkepolitiske hensyn være afgørende for vor stillingtagen i hverken dette eller andre spørgsmål. Vi er ikke kaldet til at føre eller at søge fremmet nogen andens sag end vor Herres Kristi. Fristelsen til at føre vor egen persolige sag eller vore institutioners eller foreningers sag i stedet for Herrens – og så måske endda gøre det i Herrens navn – må forsages som værende af den fader Djævelen og som hørende hans løgnens væsen til.

Når jeg siger det så stærkt, vil I forstå, at jeg betragter sagen som alvorlig og helt afgørende for, om vi skal klare at komme videre med DBI's anliggende og virksomhed under Herrens velsignelse og gode hånd, eller om vi tvært imod skal få Herrens hånd imod os, gå glip af Hans velsignelse og overlades til vore egne kødelige og forgæves anstrengelser [...], DBI-arkiv æske 01.

Bilag 28-VIII.2. NORV: Kristus-tillid og bibel-tillid

[...] den egentlige nød i vor tids åndelige krise er: at "kirken" i vid udstrækning er blevet som verden, at mange af de troende i stedet for at lade sig helliggøre har ladet sig verdsliggøre i både tænke måde og levevis.

[...] Der er for mig ingen tvivl om, at dr. J.I. Packer peger i den rigtige retning, når han om årsagen til denne tingenes tilstand skriver følgende:

"Det skyldes jo ikke, at Bibelen ikke længere læses eller studeres i vore evangeliske kirker. Den både læses og studeres ganske meget. Men ulykken er den, at vi ikke længere ved, hvad vi skal stille op med den. Idet vi er ligesom hypnotiserede af de problemer, som den rationalistiske bibelkritik har rejst, kan vi ikke længere høre



Bibelen som Guds ord. Den bibelkritiske teologi har i sin hovmodige stolthed gjort gældende, at vi er visere, end vore fædre var, og at vi er kommet til en rigtigere erkendelse og indsigt i bibelspørgsmålet end den, de havde. Derfor kan vi heller ikke mere læse Bibelen, som de gjorde, men må basere vort bibelstudium og vor bibelforståelse på den historiske bibelvidenskabs sikre og uomstødelige resultater, idet vi giver plads for og tager skyldigt hensyn til de bibelske forfatters menneskelige ufuldkommenheder og fejltagelser”.

[...] Når man er sporet af fra vejen, er det ikke nok med at søge et stykke tilbage ad den vej, man for vild. Det fører kun til en vis forhaling og forsinkelse af udviklingen, ikke til nogen virkelig forandring af retning.

[...] Anderledes kan det f.eks. ikke være, så længe man blot ud fra traditionel kirkelig konservatisme protesterer voldsomt mod og forsøger sig med en henholdende afværgekamp over for radikal og rabiabibelskepsis og -kritik, men samtidig selv praktiserer, fastholder og forsvare en moderat og forsigtig udgave af det samme.

[...] Valget for os står ikke mellem radikal eller moderat, mellem yderliggående eller forsigtig bibelskepsis og -kritik. Nej, valget står mellem alle mulige former for *bibelskepsis og bibelkritik* på den ene side og en i *Kristus-tillid* begrundet *bibeltillid og bibeltroskab* på den anden side.

Det er hverken hensynsløs radikalisme eller forsigtig kirkelig konservatisme, det er hverken modernisme eller traditionalisme, vi trænger til, men *Ordet fra Guds egen mund*, levendegjort for hjerterne ved Helligåndens overbevisende myndighed, forkyndt ikke i ord alene, men i kraft og i Helligånd og fuld vished.

[...] En stor del af, hvad man kalder ”teologi” og bibelforskning i dag, er præget og behersket af moderne verdens- og historieopfattelse, som ikke har plads for underet, men går ud fra, at alt har en naturlig dennesidig årsagsforklaring. Denne opfattelse bygger på filosofiske forudsætninger af ateistisk eller agnostisk karakter og er forbundet med anvendelse af en empirisk-kritisk metode i arbejdet med og forsøget på at forstå de bibelske skrifter. Det fører uvægerligt til en forhåndsafvisning af Bibelen som Guds inspirerede ord i særegen forstand og til en skeptisk og afvisende holdning over for alt det underfulde, Bibelen beretter om. Men dermed burde det også stå klart, at i samme grad som man i ”teologi” og bibelforskning lader sig præge og beherske af moderne verdens- og historieopfattelse og binder bibelforskningen til empirisk-kritisk metode, i samme grad prisgives man et ”babylonisk fangenskab”, som troen hverken kan fødes og næres eller leve og ånde i. Derfor er det for troens skyld nødvendigt med et radikalt opgør og brud med denne sækulariserede verdens- og historieopfattelse og en ”udvandring” fra det ”babyloniske fangenskab”, som bibelforskningens bundethed til empirisk-kritisk metode er ensbetydende med.

Bibeltro teologi og forskning har som sit *kendemærke*, at den uden forbehold af nogen art bekender sig til troen på Skriftens Kristusvidnesbyrd og Jesu Kristi vidnesbyrd om Skriften og vedkender sig dette som teologiens og bibelforskningens absolut nødvendige og forpligtende udgangspunkt og forudsætning. Ethvert andet



udgangspunkt og alle andre forudsætninger svarer ikke til, men kommer i strid med det bibelske materiales og åbenbaringens egenart. De er med andre ord inadækvate.

Den ”teologi”, som ikke har troen på Skriftens Kristus-vidnesbyrd som sit udgangspunkt, er ikke sand, men falsk; den fører ikke til sandheds erkendelse, men tvært imod. Den er uden Guds hellige Ånd, og mennesket uden Guds hellige Ånd tager ikke imod Guds åbenbaring, har ingen forudsætninger for at komme til en frelsende erkendelse deraf, men er på forhånd udelukket derfra.

[...] Den bibelforskning, der nærmer sig de bibelske skrifter fra noget andet udgangspunkt, og som arbejder med og søger at nå til forståelse af dem og deres indhold ud fra andre forudsætninger end de ovennævnte, er ikke bibeltro, men bibelkritisk i selve sit udgangspunkt og kan følgelig heller ikke blive andet i sine resultater. Fra vantroens udgangspunkt og ud fra dens ateistiske eller agnostiske forudsætninger lader det sig slet ikke gøre at komme til rette med de bibelske skrifter eller nå til en ret forståelse af deres hele indhold og mening. Vejen hertil går gennem omvendelse og tro, og det er Helligåndens værk. NORV 1974:52-53, 57-59, 67-68.

Bilag 29-VIII.2. NORV's definitive opgør med den historisk-kritiske metode

[...] *Det apostolsk-urkristelige bibelsyn* [...]

Bibelen indhold er samtidig *Guds ord og menneskers ord*, åbenbaring fra Gud og af Gud og samtidig helt igennem mærket af og en afspejling af de bibelske forfatters og deres samtids sande menneskelighed. Hvert skrift afspejler sin forfatters individuelle personlighed og den særlige historiske situation og sammenhæng, han befinder sig i og taler eller skriver ind i o. s. v. Det er et helt igennem ægte menneskeligt ord, som samtidig med, at det er Gud-inspireret og stammer fra Gud, *også* har en ganske almindelig menneskelig og historisk tilblivelseshistorie, der som alt andet menneskeligt kan gøres til genstand for historisk granskning og prøvelse [...]

Fordi disse skrifter samtidig med, at de er blevet til ved mennesker og på almindelig menneskelig vis, har deres sidste oprindelse ikke i noget menneske, men i Gud, idet de er blevet til ved Helligåndens inspiration, derfor er Bibelen ikke *kun* et almindeligt menneskeligt dokument, men et aldeles enestående og analogiløst *Gud-menneskeligt* dokument.

Det er ikke rigtigt, når Sv. Holm-Nielsen gør gældende, at Bibelen ifølge den her skildrede opfattelse egentlig er ”utilgængelig for menneskelig undersøgelse”. Vi, der har denne opfattelse, gør tvært imod gældende, at en sproglig-grammatisk og historisk undersøgelse og granskning af de bibelske skrifter, deres tidshistoriske baggrund og sammenhæng etc. er absolut påkrævet og nødvendig, om Bibelen ikke skal forblive en lukket bog for os eller vi gør os skyldige i mange misforståelser af dens indhold.



Det, som Bibelen ifølge denne opfattelse er utilgængelig for, er noget andet: enhver *egenmægtig* tolkning (jf. 2. Pet. 1,21-22) [...] Det er alene Gud selv, som ved Ånden er mægtig til at skænke os og bevare os i den rette erkendelse og forståelse af det, der står skrevet. Det virker Guds Ånd gennem omvendelse og tro. Men så længe et menneske står uden for troens verden og virkelighed, har det ingen forudsætning og mulighed for at forstå den bibelske frelseshistorie og det bibelske åbenbaringsbudskab i dets indre sammenhæng, om end det kan have en særdeles omfattende og i ydre forstand rigtig kundskab om og forståelse af troens udenværker [...]

I lyset af det, som her er sagt om Bibelens utilgængelighed for alle *egenmægtige* menneskelige tolkningsanstrengelser og -forsøg, bliver det endvidere klart, at om end Bibelen ingenlunde ifølge det apostolsk-urkristelige bibelsyn er utilgængelig for hverken sproglig-grammatisk eller historisk undersøgelse, så er der noget andet, Bibelen som Guds ord er absolut utilgængelig for: enhver form for menneskelig *kritik*. Derfor er det apostolsk-urkristelige syn også uløseligt forbundet med en klar afvisning af enhver holdning til de bibelske skrifter og af enhver forskningsmetode, der indebærer, at mennesket ikke alene forholder sig undersøgende og spørgende med hensyn til, hvad der står skrevet, og hvordan det retteligt er at forstå, men som også fører til, at mennesket kommer til at forholde sig *kritisk* vurderende og bedømmende til det, som står skrevet, og til det, som oprindeligt er ment med det, der står skrevet.

Det historisk-kritiske bibelsyn

Forskellen og modsætningen mellem det apostolsk-urkristelige og det såkaldt historisk-kritiske bibelsyn kommer ganske klart frem, når man sammenholder det ovenfor anførte med den beskrivelse, Sv. Holm-Nielsen [1919-2008]¹¹⁴⁸ videre giver af den helt anderledes opfattelse af Bibelen som hellig skrift, som han tydeligt nok selv deler. Han skriver herom følgende:

”Andre mennesker... taler også om den hellige bibel, men mener det ikke som en kvalitetsbestemmelse af bogen. Bibelen er hellig alene af den grund, at den indeholder den historiske baggrund for den kristne kirkes tilblivelse, den kirke, som i trosbekendelsen kaldes den hellige, almindelige kirke. Bibelen er det grundlag, som den kristne tro og kirkens lære er bygget op på; derfor er bibelen altså nøjagtig så hellig, som kirken og de kristne er det – hverken mere eller mindre. *Men i øvrigt er bogen blevet til, sådan som nu alle bøger er blevet til i tidens løb: skrevet af mennesker som udtryk for menneskers tanker om Gud og verden* (fremhævet her). Mennesker, der har denne opfattelse af bibelen, vil ikke nægte, at der er noget, der hedder åbenbaring, at mennesker har følt [sic!], at Gud talte til dem, og at det ikke var deres egne ord, de talte og skrev, men de ord, som Gud havde talt til dem. Men de vil holde fast ved, at *uanset åbenbaringen er ordene, sådan som de nu står, menneskers ord; derfor har vi ikke blot ret, men også pligt til at underkaste dem en undersøgelse, for at vi derigennem kan nå*

¹¹⁴⁸ Fra bogen: Sv. Holm-Nielsen, H. Eriksen, T. Krogh: ”Bibelen, indhold og historie”, Gads forlag, København 1975.



til den rigtigste forståelse af ordenes indhold [fremhævet her]. Og til den undersøgelse skal mennesker bruge hele deres forstand. Der må og kan ikke være nogen grænse for en sådan undersøgelse” (a.a., ss.11-12).[...]

Den historisk-grammatiske metode

Reformatorerne afviste den allegoriske tolkningsmetode og gjorde sig i stedet til talsmænd for en *historisk-grammatisk* granskning og tolkning af de bibelske skrifter.

1. Skriftens mening er én: ”Sensus literalis”

I denne forbindelse understregede de [reformatorerne] bestandig, at *Skriftens mening altid er én*: den ligefremme, historiske og oprindeligt tilsigtede bogstavelige mening (*sensus literalis*). Det er den rette åndelige betydning og mening (Helligåndens og de bibelske forfatters mening) med det, der står skrevet. Enhver anden betydning og mening, man måtte indlægge i de bibelske tekster (Helligåndens og de bibelske forfatters ord), er udtryk for uændelighed og sværmeri. Netop derfor er en historisk-grammatisk granskning og tolkning af de bibelske tekster ikke alene berettiget, men en uomgængelig nødvendighed, om vi ikke skal prisgives menneskelig subjektivitet og vilkårlighed i omgangen med dem. Det er jo meget gamle tekster, blevet til i en helt anden historisk situation og sammenhæng end vor, oprindelig også skrevet på andre sprog end vort. Om vi da skal nå til en sproglig-grammatisk og historisk ret forståelse af disse tekster – dvs. forstå disse beretninger, udsagn og ord, som de er ment – så er et omfattende og krævende sprogligt og historisk granskningsarbejde uomgængeligt nødvendigt. Det er således nødvendigt med en omhyggelig granskning af:

- 1) det foreliggende kildemateriale: håndskrifter på originalsprogene, gamle oversættelser etc.
- 2) de bibelske grundprog: hebraisk, aramaisk og græsk samt dermed beslægtede sprog.
- 3) de bibelske skrifers samtidshistorie: religiøs, moralsk, kulturelt, socialt og politisk.
- 4) almindelig og bibelsk hermeneutik: fortolkningsregler, fortolkningens historie m.v.

Historisk og sproglig-grammatisk granskning, metodisk samling, ordning, undersøgelse og vurdering af alt foreliggende kildemateriale er en helt nødvendig vej at gå for at få klarlagt 1) hvad der står i de bibelske tekster (den oprindelige ordlyd) og 2) hvad der er ment med det, der står skrevet (Helligåndens og de bibelske forfatters oprindeligt tilsigtede mening).

En *teksttro bibelforskning efter historisk-grammatisk metode* har således to ting som sin legitime opgave:

- 1) at fastslå *den originale teksts ordlyd* med den størst mulige nøjagtighed.
- 2) at fastslå *den oprindeligt tilsigtede mening* med det, der står skrevet.



Når tekstens originale ordlyd og ordenes, sætningernes og beretningernes oprindelige hensigt og mening er klarlagt, gør en teksttro forskning og tolkning efter historisk-grammatisk metode holdt. Så er dens opgave løst. Tilbage står et videregående teologisk arbejde af bibelteologisk, systematisk, homiletisk og apologetisk karakter, hvorefter forkyndelse og undervisning må overtage for at række budskabet videre, som det er blevet os betroet, og give det aktuel og nutidig anvendelse og røst.

Bibelforskning og bibeltolkning efter historisk-grammatisk metode har også *en kritisk funktion*. Der indgår et *kritisk* moment såvel i arbejdet med at fastslå den originale teksts ordlyd som i bestræbelserne på at nå frem til den oprindelige betydning og mening med det, der står skrevet. Den historisk-grammatiske metode omfatter med andre ord såvel *tekstkritik* som *tolkningskritik*.

Tekstkritik og tolkningskritik

[...] Således er både *tekstkritik* og *tolkningskritik* uløseligt forbundet med en teksttro anvendelse af den historisk-grammatiske metode i bibelforskningen og indgår som faste led i den metodiske fremgangsmåde, efter hvilken man vil arbejde med de bibelske tekster.

Derimod kan en teksttro anvendelse af den historisk-grammatiske metode i bibelforskningen aldrig forenes med nogen form for *indholdskritik*. I det øjeblik man ikke nøjes med: 1) gennem kritisk sammenlignende undersøgelse og vurdering af det foreliggende kildemateriale og udskillelse af skriverfejl eller bevidst foretagne ændringer i teksten at fastslå den oprindelige teksts ordlyd, 2) gennem historisk og sproglig- grammatisk undersøgelse og tolkning samt kritisk udskillelse af menneskelige fejltolkninger at nå frem til den oprindelige mening med det, der står skrevet, men *siden* også går et skridt videre og indlader sig på en *kritisk* vurdering og bedømmelse af det, der utvivlsomt har stået i teksten fra begyndelsen af, og været ment med ordene, sådan som Helligånden og de bibelske forfattere har sat dem på papiret, da er det i virkeligheden ikke længere en teksttro *bibelforskning* og *bibeltolkning* efter historisk-grammatisk metode, man bedriver, men derimod utilbørlig og formastelig *bibelkritik* efter historisk-*kritisk* metode.[...]

Den historisk-kritiske metode

[...] Som man vil forstå i lyset af det foranstående, vil det, der er *den afgørende forskel* mellem teksttro bibelforskning og -tolkning efter historisk-grammatisk metode på den ene side og bibelkritisk forskning og tolkning efter historisk-kritisk metode på den anden side – *to helt forskellige udgangspunkter og sæt af forhåndsantagelser* -, netop det vil altid være bestemmende for og komme for dagen i forbindelse med den helt forskellige måde, man forholder sig til og behandler de spørgsmål på, som E. Thestrup



Pedersen [1914-98] rejser i førømtalte ”punkt 7” i det af ham opstillede skema for arbejdet med en given tekst efter historisk-kritisk metode¹¹⁴⁹[...]

Det er bemærkelsesværdigt, hvor tydeligt det fremgår af det, Thestrup Pedersen her skriver, at såvel tidligere tiders tillid til underberetningernes historiske pålidelighed som vor tids skepsis heroverfor har direkte sammenhæng med *to helt forskellige forhåndsantagelser*:

1. Troen på Jesus som Guds Søn og overbevisningen om, at Gud som al skabningens og historiens Herre både taler, handler og griber direkte ind i det dennesidige hændelsesforløb, i naturens verden og historiens gang.
2. Det såkaldt ”moderne verdensbillede” og den hermed forbundne tænkemåde, forestillingsverden og historieopfattelse, ifølge hvilken man uden videre antager som givet, at ”virkeligheden” er begrænset til den materielle verden, det dennesidige, immanensen, og at denne udgør en indre sammenhængende og sluttet årsagssammenhæng, i hvilken man ikke kan tænke sig nogen direkte, guddommelig, overnaturlig og underfuld indgriben udefra[...]

Opgør med den historisk-kritiske metodes aksiomer

I forordet til sin tidligere omtalte bog ”Om tekster”¹¹⁵⁰ skriver Johs. V. Sørensen om den historisk-kritiske metode, at ”denne metodes forudsætning” netop er, ”at vi ved bibellæsning må gå til værks som over for enhver anden oldtidstekst” (a.a., s.7).

Det er samme påstand om igen, som vi før har mødt hos Sv. Holm-Nielsen. Med andre ord: De bibelske skrifter gør gældende om sig selv, at der er noget ganske enestående både ved deres oprindelse, tilblivelseshistorie og hele indhold til forskel fra alle andre menneskelige skrifter. Jesus, den menneskeblevne Guds søn, gør dette gældende; det er et i kilderne velbevidnet, dokumentarisk påviseligt faktum. Han gør gældende, at Skrifternes tilblivelse og hele indhold ikke skyldes dennesidig, jordisk-menneskelig kausalitet, men guddommelig kausalitet. Men enhver tanke på noget sådant må naturligvis på forhånd lades ude af betragtning, hvis man vil læse og forstå Bibelen på den måde, der ifølge Sv. Holm-Nielsen, Johs. V. Sørensen m.fl. er den eneste ansvarlige, redelige og videnskabeligt holdbare måde, som findes: den historisk-kritiske. Det må ifølge Johs. V. Sørensen ”være indlysende, at gudsbegrebet ikke indgår mellem de årsagsfaktorer, som en historisk teori kan benytte til forklaring” (a.a., s.100).

I stedet må man som metodisk forudsætning gå ud fra, at det forholder sig med de bibelske skrifter tilblivelseshistorie og hele indhold på tilsvarende vis som med andre antikke, religiøse kildeskrifters tilblivelseshistorie og indhold, hvorfor man også må

¹¹⁴⁹ NORV henviste her til E. Thestrup Pedersen, der i sin bog ”Jesu forkyndelse” redegjorde for den historisk-kritiske bibelforsknings og tolkningsmetodes opgave. I det omtalte ”punkt 7” siger Thestrup Pedersen: ”Undersøg tekstens værdi som *historisk kilde*, f.eks. til belysning af Jesu liv og forkyndelse. Indeholder teksten ”ægte Jesus-ord”, eller er den et stykke ”menighedsteologi”?” NORV 1978:20.

¹¹⁵⁰ Johs. V. Sørensen: ”Om tekster – Tolkning af bibelske og kirkehistoriske kildetekster”, Gjellerups forlag, København 1970.



søge at finde en analog forklaring herpå og begrundelse herfor: dvs. *en årsagssammenhæng af rent dennesidig, immanent og konstaterbar art*. Dér, hvor de bibelske forfattere og tekster selv anfører direkte guddommelig indgriben og handlen som bevæggrund eller årsag til underfulde begivenheder i historien, i det dennesidige, jordiske hændelsesforløb – dér må man nødvendigvis i kraft af de apriorisk antagne metodiske *forudsætninger*, som man læser og prøver at forstå teksterne ud fra, stille sig skeptisk an og forholde sig kritisk afvisende over for alt sådant[...]

Den berømte tyske historieforsker Leopold von Ranke (1795-1886) formulerede som bekendt den historiske videnskabs opgave og mål som værende dette: at finde frem til *"was eigentlich geschehen ist"* og *"wie es eigentlich gewesen ist"*, d.v.s. "hvad der virkelig er sket" og "hvordan det virkelig har været" med det, der berettes om i dét foreliggende kildemateriale. Antager man dette for også at være den historiske bibelforsknings opgave og mål, bliver spørgsmålet: Er da den historisk-kritiske metode, som vi har skildret i det foregående, et tjenligt arbejdsredskab i retning af at løse denne opgave, og nå dette mål: at fastslå "hvad der virkelig er sket" og "hvordan det virkelig forholder sig" med det, de bibelske skrifter beretter om? Eller sagt med andre ord: *Er den historisk-kritiske metode overhovedet adækvat i forhold til det, som er bibelforskningens genstand: Guds inspirerede ord*, som både i henseende til sin oprindelse, tilblivelseshistorie og hele indhold er et aldeles enestående og analogiløst gud-menneskeligt ord?

Svaret på det spørgsmål skulle synes umiddelbart indlysende. Nej, det kan den historisk-kritiske metode umuligt være. Kun, såfremt det, man ifølge denne metode begynder med at forudsætte, virkelig også er sandt:

- at der ikke er nogen Gud, som er Himmels og jordens skaber, som opretholder og styrer alt og som til stadighed griber ind med væld og handler underfuldt i naturens verden og historiens gang.
- at Jesus ikke er den helt enestående og analogiløse i slægtens historie: Guds menneskeblevne Søn, Gud selv iblandt os her i tiden og historien, og at hele Hans liv og gerning og alt det, som skete med Ham, heller ikke var Guds absolut enestående og analogiløse indgriben i historien til vor frelse.
- at Bibelens menneskelige ord ikke samtidig er Guds absolut enestående og analogiløse åbenbaringsord, talt og skrevet ved Helligånden.
- at Israels og den kristne menigheds tilblivelse og historie, gudstro og trosforestillinger ikke skyldes direkte guddommelig åbenbaring og indgriben ved Helligånden "ovenfra", men er vokset frem som noget, der kan både begrundes og forklares udelukkende "nedefra".
- at universum er en i sig selv hvilende, selvfremkaldt og selvopretholdende sluttet indre årsagssammenhæng.



Men er det sandt, da er den kristne tro på Den treenige Gud et tomt og illusorisk bedrag. Da er Kristus selv gjort til en løgner og profeterne og apostlene afslørede som falske vidner om Gud. Thi de har vidnet og sagt, som der står skrevet: Gud har talt – og Gud taler! Gud har handlet og grebet ind! Gud selv er blevet menneske! Jesus af Nazaret er Gud! Det har Gud selv godtgjort ved at oprejse Ham fra de døde! Kristus lever, taler, handler og griber ind her og nu – og Han kommer igen for at dømme levende og døde!

Med andre ord: *Den historisk-kritiske metodes forudsætninger er ganske enkelt uforenelige med den kristne tro. Derfor er metoden også fuldstændig inadækvat og uanvendelig i forhold til den kristne tros genstand og hele indhold: Guds åbenbaring i handling og ord [...], NORV 1977:10-13, 17-19, 22, 26-27, 35, 44-45; 04.05.*

Bilag 30-VIII.5. Langagergaards og NORV's bibelsynspapirer til konsultationen mellem MF og DBI.

Langagergaard: Bibelsyn:

Det følgende er langt fra nogen fuldstændig redegørelse for Bibelens syn på sig selv. Mange ting nævnes blot, hvor det forudsættes konsensus, f.eks. at Bibelen er Guds Ord, o.l. Mange andre ting kunne medtages, men den begrænsede plads har gjort, at der måtte satses på de ting, hvorom der hersker dunkelhed i forholdet til hinandens syn.

1. Bibelen – er Guds Ord

Det indebærer, at Bibelen dels er ordet *om* Gud – og dels ordet *fra* Gud. Guds åbenbaring! Gennem Bibelen har Gud altså givet os indsigt i – meddelt os – alt det om Ham og fra Ham, som Han har villet, at vi skulle have indsigt i.

Ingen – uden Gud HERREN selv – kan afgøre, om de emner, som berøres i Bibelen er udtømmende beskrevet, eller om de er fyldestgørende beskrevet. Kun eet står aldeles klart: Vejen til frelse er gennem Bibelen vist os, så ingen behøver at tage fejl. (2.Tim 3,14ff.).

Ligeledes står det klart, at Bibelens fornemste opgave er at lede os på denne frelsens vej.

Når Luther taler om, at Kristus er Skriftens kærne og stjerne, så udtrykker han dermed, hvad vore fædre altid har villet fortælle os gennem Bibelens titelblad: "De hellige Skrifter kanoniske bøger", hvilket indebærer 1) Skrifterne er *De hellige Skrifter*, og 2) Disse er *kanon*, d.e. rettesnor for Kirkens tro, lære og livsførelse. De hellige Skrifter er altså frelsesvejvisere (2.Tim 3,11ff.). Bibelen er en *Kristusbog*, et "*Kristus maleri*" (og ikke et fotografi!) udført, som Helligånden ville have det, af mennesker, som i troens tillid og lydhed havde erkendt sandheden i Ordet (Joh 7,17).



2. Bibelen – er Guds ord på menneskesprog

Når Bibelen er givet til mennesker som Guds Ord, så er det implicit, at det må være talt på et sprog som mennesker kan forstå. Derfor er Bibelen, Guds Ord, givet på alm. forståelig menneskeligt sprog. Bibelen er skrevet af mennesker – på en gang alm. mennesker underlagt samme kår som vi, men *bemyndigede* til at skrive af Herren selv.

Når alm. mennesker skulle skrive *Guds Ord* ned (og tale det), så forudsættes dertil en *guddommelig inspiration*. Denne har de bibelske forfattere været i besiddelse af, udrustede dermed af Herren selv.

3. Bibelen – er blevet til gennem Helligåndens inspiration og ledelse

På den ene side fastholdes, at Bibelen klart kender til *inspirationen* (theopneustos 2. Tim 3,14ff.), på den anden side har Bibelen ikke udviklet nogen særlig ”inspirations-teori”. Derfor må man naturligvis vogte sig for at presse noget mønster ned over Skriften.[...].

Sammenfattende kan således siges, at Skriften – såvel i sin helhed, som i sine enkelte dele – er blevet til gennem Åndens ledelse. Vi har i dag Skriften præcist som Gud har villet give os den. Vi kan således ikke forholde os til en idealiseret Bibel eller en evt. ”originaludgave”, som ingen aner eksistensen af. Vi forholder os til Den hellige Skrift, som den faktisk er givet os! Det er denne skrift, der er *kanon*! Og vi opfatter også kanondannelsen som Åndens værk.

4. Bibelen meddeler både historie og teologi

[...]. Der kunne nævnes i stribetvis af sådanne eksempler. Sagen er imidlertid klar nok – og spørgsmålet må nu lyde: *Jamen, er der da sådanne åbenlyse fejl i Skriften?*

Nej, hertil må siges, at det er spørgsmålet, som er stillet forkert! Der er ingen fejl i Skriften, når man læser Skriften, som den selv vil læses! Ser man ”fejl”, så læser man fejl![...]

Når der i evangelierne oplyses, at Jesus skal fødes i Betlehem – og at dette sker på baggrund af profetier i GT, ja, så er dette en ganske klar denotativ oplysning, som ikke kan fraviges. Den hentes nemlig fra Skriften selv.

Vi ser således, hvor vigtig – ja ofte ganske afgørende – en stil og genrebestemmelse af de forliggende tekster kan være, når vi begynder at tolke dem!

5. Bibelens særkende

Vi fastholder enhed, klarhed og tilstrækkelighed.

Enhed - idet GT og NT skal ses som en teologisk og læremæssig enhed (dog må det også fastholdes, at Bibelen skal læses som frelseshistorie, hvorfor dette kan spille en rolle ved tolkning af enkeltdele af Moseloven i lyset af NT... f.eks.).

Klarhed - idet vi fastholder, at Bibelen i dens egentligste ærinde (nemlig som vejviser til frelsen) er ganske klar. Det kan ikke siges, at den er ganske klar i perifere spørgsmål,



som den også udtaler sig om (geografi, biologi og naturvidenskab), selvom disse ting også hører med til åbenbaringen og dens historiske ramme. 2. Tim 3,11 ff.

Tilstrækkelighed – idet vi fastholder, at vi her har alt, hvad der skal til for at forstå Guds vej til frelse og salighed.

6. Bibelens hellighed.

Det står således helt klart for enhver, at midt i Skriftens tilblivelse gennem alm. syndige menneskers hænder, sprog og materialer – så står Skriften alligevel som en *hellig bog*. Heri – og kun heri – lærer vi Jesus Kristus, vor frelser ret at kende. Derfor møder vi ikke Skriften som en alm. bog. Nej, den mødes med knæfald og bøn. Ikke knæfald for den[s] bogstaver – men for den Herre, som alle bogstaverne peger frem mod.

Bibelen er de hellige skrifers kanoniske bøger – skrevet på profant sprog til mennesker, for at vidne om Ham, som alene kan gøre dem hellige.

7. Hvad menes med bibeltroskab?

Bibeltroskab forstår vi således, at Skriften – og hele Skriften – lægges til grund for vurdering af ethvert teologisk spørgsmål. Alle bibelske spørgsmål – såvel eksegetiske, tidshistoriske som dogmatiske – må hente sit klare fodfæste udfra de bibelske tekster selv.

Dette er grundpillen i bibeltroskaben.

Her kan så opstå nuancer og divergerende synspunkter i bestemmelsen af de enkelte teksters litterære genre, sigte og større sammenhæng. Sådanne nuancer kan rummes indenfor samme kreds, når blot grundudgangspunktet er fælles: *Ethvert bibelsynsstandpunkt må hentes udfra teksterne selv* – og ikke udfra forudfattede teoretiske/filosofiske systemer, hvad enten de så hedder 'mekanisk verbalinspiration' eller 'kerygmatiske bibelforståelse'. Begge er lige forkerte – for de går til teksterne med en forudfattet mening om, hvordan teksterne skal tale. Begge vil vi afvise – og lade teksterne selv bestemme, hvordan de vil tale. Det giver i visse situationer et lidt mere 'snørklet' og knap så strømlinet bibelsynssystem – men hovedsagen for os er, at det giver et *bibelsk* bibelsyn!

Hermed menes altså et bibelsyn, som bestemmes – ikke udfra forudfattede meninger – men derimod udfra et Skriftstudium af, hvordan Bibelen rent faktisk beretter. Altså et bibelsyn, som udspringer af Bibelens faktiske ordlyd!

Bibelsynet er jo dybest set ikke til for Bibelens skyld, men for vor skyld, for at vi skal hjælpes til og fastholdes i, at have Bibelens bibelsyn i tro, lære og liv.

Endelig må vort bibelsyn til stadighed prøves på Bibelen selv, således at vort bibelsyn ikke rent faktisk kommer til at lukke af for dele af Bibelens tale til os! Sker dette, må bibelsynet korrigeres af Bibelen! *Dette er bibeltroskab og bibellydighed!*



Rasmussen: Bibelsyn

Vi skal i denne artikel gå lidt nærmere ind på, hvad bibeltroskab indebærer i henseende til: 1. Troens kilde og autoritet, 2. Troens indhold og 3. Troens liv og praksis.

I. Troens kilde og autoritet

Skriftens autoritet er ikke nogen anden end den, hvormed Gud selv taler. Gud er suveræn og absolut. Han har ingen anden hverken ved siden af eller over sig. Når Gud har talt om en given sag, er det sidste ord sagt og sagen dermed afgjort.[...]

Det er igen her af afgørende betydning for sand bibeltroskab, at man forstår at skelne ret mellem det absolutte og det relative og lader det *absolutte* (Guds ords autoritet, troværdighed, modsigelsesfrihed og ufejlbarhed) være absolut og det *relative* (vore videnskabelige metoder, vor fornufts, vore følelsers, oplevelsers og erfaringers kompetence og anvendelighed) være relativt – og ikke vice versa!

I forhold til Gud og Hans åbenbaringsord i Den hellige Skrift kan det menneskelige ”jeg” aldrig med rette optræde som *herre* og *dommer*, men alene som lyttende *barn* og villig og lydig *tjener*. Derfor kan der heller aldrig i ret bibeltro teologi og forskning blive tale om en *usus magisterialis* af den menneskelige fornuft eller af bestemte videnskabelige teorier og metoder. Sand bibeltroskab indebærer, at alt sådant og det menneskelige subjekt i det hele taget kun tilkendes og tilstedes en rent tjenende funktion, en *usus ministerialis*.

Til klargøring af, hvad der menes hermed, skal her anføres noget af det, den amerikansk-lutherske Missouri-synodes betydeligste dogmatiker i forrige århundrede C.F.W. Walther skriver om forholdet mellem den kristne tro og videnskabelig forskning:

”Vi vil ikke vide af eller befatte os med nogen videnskabelig forskning, der vil optræde som herre og mester over Skriften; vi vil ikke vide af nogen videnskab, som i stedet for at tjene det formål at fastslå og klargøre meningen med Skriftens sandhedsindhold ønsker at sætte sig til doms over og korrigere det i overensstemmelse med en videnskab, der, i stedet for at holde sig til sit domæne, ønsker at gøre de love og metoder, der nok er tjenlige og anvendelige inden for dette begrænsede område, universelt gældende og anvendelige – også inden for Skriftens domæne. En sådan ”metabasis eis allo genos” betragter vi som både afguderisk og uvidenskabelig. Vi er helt enige med Melancthon, når han siger: ’Ligesom det ville være vanvid at hævde, at den kristne lære kunne behandles efter de regler, der gælder for skomagerens håndtering, således tager de fejl, som tilkender filosofien evnen til at bedømme teologien’ (Scholia in epist. ad Col., p.68). Skønt videnskaben måske betragter resultaterne af dens forskning som absolut urokkelige sandheder, så betragter vi dog ikke videnskaben, men De hellige skrifter som ufejlbarlige. Hvis den videnskabelige forsknings resultater modsiger klare skriftudsagn, er vi derfor *a priori* overbevist om, at disse ”resultater” intet andet er end positive fejltagelser, selv om vi ikke er i stand til



at bevise deres fejlbarlighed på anden vis end gennem henvisning til Skriftens udsagn. Når vi må vælge mellem videnskaben og Skriften, siger med Kristus, vor Herre: 'Skriften kan ikke rokkes!' (Johs. 10.35) og med den hellige apostel: 'Vi tager enhver mennesketanke til fange ind under lydighed mod Kristus' (2. Kor. 10.5). Vi forventer ikke, at videnskaben skal lægge nogen grundvold for os. Den har vi allerede; og forud for og uafhængig af al videnskabelig granskning og undersøgelse står den lige så urokkeligt fast som vor Gud selv, der har lagt den. Hvad videnskaben bringer for dagen og fremfører af resultater kan hverken give os troen eller frarøve os den. Vi står på en klippe; vi ved, at end ikke dødsrigets porte, langt mindre da nogen menneskelig videnskab, skal få magt over den. Derfor ler vi ad alle fjender og deres "videnskabelige" murbrækkere, der hamrer løs, og deres vedholdende artilleriild, hvormed de i afsindigt raseri angriber denne klippe, der står urokkelig midt i denne verdens oprørte vande og rager så højt op over dem som himlen over jorden. For så siger Herren: 'Og den, der falder på denne sten, slår sig fordærvet; men den, som stenen falder på, ham skal den knuse' (Matt. 21.44)." (her gengivet i oversættelse efter F. Pieper: "Christian Dogmatics", vol. I, CPH, St. Louis 1950, ss.162-63).

Lidt længere fremme skriver *Walther* videre om samme sag: "Vi er overbevist om, at der ikke kan være eller nogen sinde er nogen virkelig modsigelse mellem kristen teologi og sand videnskab, videnskab *in abstracto*. Men vi er lige så overbevist om, at det ikke er og ej heller kan være en teologs opgave at forlige vor bibelske teologi med videnskaben *in concreto*. Den påstand er i sandhed rigtig nok, at vi i vore anstrengelser for at føre den nulevende vantro slægt tilbage til troen ikke gør noget forsøg på over for verden at påvise overensstemmelsen mellem tro og videnskab. Men der er intet i denne beskyldning, som vi føler trang til at beklage; vi roser os snarere af den, og, så sandt Gud ved sin nåde står os bi, vil vi aldrig nogen sinde tillade nogen at frarøve os den ære. For vi er overbevist om, at det er umuligt at hjælpe den nuværende frafaldne verden med den løgn, at den guddommeligt åbenbarede sandhed er i fuldkommen overensstemmelse med denne verdens visdom; kun forkyndelsen af "Guds dårskab", af det gamle, uforandrede evangelium, kan hjælpe verden. Paulus såvel som kirkens historie gennem alle tider og hver enkelt kristens historie vidner om, at "evangeliets dårskab" er Guds kraft til frelse for enhver, som tror, for jøde først og så for græker (Rom. 1.16). Et menneske, der er blevet vundet for kristendommen gennem påvisning over for ham af, at kristendommen kan bestå for den skarpeste videnskabelige prøve, han er endnu slet ikke vundet; vedkommendes "tro" er nemlig ikke nogen tro." (her gengivet efter F. Pieper, a.a., s.164).

II. Troens indhold

Bibeltroskab er ikke blot et spørgsmål om rent formelt at anerkende og henvise til Bibelen som eneste kilde og norm for kristen tro, lære og liv. Det er et spørgsmål om tro på og troskab mod det ret forståede bibelske frelsesbudskabs hele og fulde indhold:



Sandheden, hele sandheden og intet andet end sandheden! (Jf. Ap. G. 20.26-27 og 1. Kor. 4.6).

Det står ikke til os subjektivt at vælge og vrage mellem det, Gud har åbenbaret til frelse for os i Den hellige skrift. At være bibeltro er at vandre, ikke efter eget forgodtbefindende, men i den første menigheds spor: ”Og de holdt fast ved apostlenes lære og ved fællesskabet, ved brødsbrydelsen og bønnerne” (Ap.G. 2.42). Her gælder det, ikke bare i visse trosspørgsmål, men i alle, om ubrødelig troskab mod den apostolske formaning: ”Taler nogen, skal han tale som Guds ord” (1. Pet.4.11) – uden hverken at lægge noget til eller trække noget fra. *Nec minuire – nec addere!* (Jf. Johs. Åb. 22.18-19 m.fl.).[...]

Til troen på Kristus og dermed til troens indhold hører imidlertid også Jesu vidnesbyrd om profeters og apostles ord i Den hellige Skrift. Jesu vidnesbyrd om Skriften som Guds ord er ensbetydende med, at det er Gud selv, som er den sidste og egentlige ophavsmand til alt det, der står skrevet, og at det er Gud Helligånd, som taler til os ved profeter og apostle. Det indebærer tre ting:

- 1) *alt*, hvad Skriften siger, siger Gud;
- 2) *alt*, hvad Skriften siger, er fuldt troværdigt, indre modsigelsesfrit og ufejlbart, fordi Gud er absolut sanddru og ikke kan lyve;
- 3) *alt*, hvad Skriften siger, står urokkeligt fast med absolut guddommelig autoritet og myndighed.

Til sand bibeltroskab hører også reservationsløs tillid til og urokkelig fastholden ved Jesu vidnesbyrd om Skriften. Dette umuliggør enhver *tvedeling* af Skriften i *noget*, som er inspireret Guds ord, og *andet*, som ikke er det, eller mellem *én* kategori af bibelske udsagn, der er absolut autoritative, fuldt troværdige, indre modsigelsesfri og ufejlbare, og en *anden* kategori af bibelske udsagn, som ikke nødvendigvis i alle tilfælde er det. Enhver indførelse af en sådan sondring er i strid med Jesu vidnesbyrd om Skriften og derfor også uforenelig med sand og uindskrænket bibeltroskab.

III. *Troens liv og praksis*

At være bibeltro er ikke kun et spørgsmål om at have det rette bibelsyn. Et menneske kan teoretisk have en helt rigtig mening om Bibelen, holde alt i Bibelen for sandt og proklamere sin tro på Bibelens fulde inspiration, absolutte autoritet og ufejlbarhed – og dog slet ikke være hverken troende eller bibeltro i bibelsk og frelsende betydning.

At være bibeltro er heller ikke det samme som at have et indgående kendskab til troens indhold og helt og fuldt tilslutte sig en gennemført ortodoks-luthersk dogmatik. At tro er nemlig ikke det samme som at have kundskab eller en rigtig mening om Kristus og troens hele indhold. Det betyder derimod at stole på, forlade sig på, hænge fast ved og



klynge sig til. Der er en lige så afgrundsdyb og himmelvid forskel på det at have en blot og bar kundskab om Kristus og så i sandhed at kende Ham, som der er mellem død og liv. At vide besked med vejen er ikke det samme som at vandre på den og være på vej mod målet. Derfor er bibeltroskab heller ikke kun et spørgsmål om at have et teoretisk rigtigt bibelsyn eller en skudsikker ortodoks-luthersk dogmatik, men det er et spørgsmål om at leve og vandre i Kristus-tillid og i en i Kristus-tillid begrundet bibeltillid og bibellydighed.

Både Langagergaards og NORVs bibelsyns-oplæg findes i DBI-arkiv æske 26.

Bilag 31-VIII.4. NORV's principielle opgør med det konservative bibelsyn 1982

På bibelsk grund

Om det evangeliske studenterarbejdes særpræg skriver *Carl Fr. Wisløff* i en artikel i SESG's 50-års jubilæumsskrift "Herrens nåd är det.." (SESG 1974) bl.a. følgende: "'På bibelsk grunn' – det var kjenningstonen. ... Vi følte at denne betegnelsen stod for akkurat det vi ville gjøre studentene oppmerksom på. Det var et signal. Fremdeles er det slik.

Hva skal vi legge i det?

På bibelsk grunn – det må for det første bety at vi anser Bibelen for å være en fast grunn som det går an å bygge på. Ikke alle er enige i dette. Dominerende religiøse og filosofiske ideologier i samtiden har ikke mye til overs for et slikt standpunkt. Som evangeliske kristne fastholder vi det likevel. Dermed ønsker vi å si: Vi kan ikke selv finne ut hva som er svaret på livets innerste gåte. Men det er Guds Hellige Ånd som gjennom profeter og apostler har gitt oss beskjed om den saken. Vi finner svaret i Bibelen." [...]

Med det ovenfor citerede er der peget på det helt afgørende og centrale i det "bibelsyn", der har været tilgrundliggende for det evangeliske studenterarbejde i Norden gennem alle år. Ubestridt enighed herom har været den givne forudsætning for vort indbyrdes samarbejde og fællesskab. Det er der mig bekendt heller ingen, der ønsker at anfægte i dag.

Det er imidlertid et spørgsmål, om det er ret af os blot at blive stående ved denne glædelige konstatering af en fortsat overensstemmelse os imellem i troen på Bibelen som Guds ord og i forståelsen af en række andre helt centrale og afgørende trossandheder. Tilsiger dagens åndelige og teologiske situation os ikke at foretage en nøjere gennemtænkning af, hvad vor fælles tro på Bibelen som Guds ord og i forståelsen af en række andre helt centrale og afgørende trossandheder. Tilsiger dagens åndelige og teologiske situation os ikke at foretage en nøjere gennemtænkning af, hvad vor fælles



tro på Bibelen som Guds inspirerede ord indebærer i forskellig retning? Det er nok ikke alene tilrådeligt og gavnligt, men også ligefrem nødvendigt[...]

I: *Troens kilde og autoritet*

Skriftens autoritet er ingen anden end den, hvormed Gud selv taler. Gud er suveræn og absolut. Han har ingen anden hverken ved siden af eller over sig. Når Gud har talt om en given sag, er det sidste ord sagt og sagen dermed afgjort.

Hvad Skriften siger, det siger Gud. Derfor er det også Skriften *alene*, som skal opstille trossætninger for os og være dommer i alle spørgsmål og stridigheder angående kristen tro, lære og livsførelse [...]

Menneskets hævde og dyrkelse af sig selv som tilværelsens centrum og som altings norm og målestok giver sig udslag også i henseende til spørgsmålet om troens kilde og autoritet. Den optræder i kirkens historie i fortid og nutid i forskellige variationer af tre hovedtyper: 1. Traditionalisme, 2. Rationalisme¹¹⁵¹ og 3. Spiritualisme¹¹⁵².

¹¹⁵¹ NORV siger følgende om rationalisme: "En stor del af, hvad man kalder "teologi" og bibelforskning i dag, er i uhyggelig grad bestemt af rationalistiske forudsætninger. I såvel udgangspunkt som metodisk fremgangsmåde i studiet af de bibelske skrifter og i vurdering og bedømmelse af deres indhold lader man sig i større eller mindre grad bestemme af moderne verdens- og historieopfattelse, der ikke har plads for Gud og for Hans direkte og underfulde indgriben, men går ud fra, at alt har en naturlig, dennesidig årsagsforklaring.

Det er indlysende, at man ud fra sådanne forudsætninger må føres til en afvisning af Bibelen som Guds ord i særegen forstand. Den betragtes som et almindeligt menneskeligt dokument mellem alle andre. Guds ord og Bibelen er på ingen måde identiske størrelser, hævder man" (op.cit.s.3-4).

¹¹⁵² Om spiritualisme siger NORV bl.a.: "Menneskets selvhævdelse i forhold til Gud og Hans åbenbaringsord i Skriften møder os ikke alene i rationalistisk-bibelkritisk dragt, men også ofte i spiritualistisk-sværmerisk fromhedsdragt.

Det er tilfældet, hver gang mennesker opkaster sig selv til at være herrer over Skriften og over andres tro og samvittigheder, idet man under påberåbelse af en særskilt *åndsoplevelse*, en særlig grad af *åndsfylde*, en indre *åndsbesiddelse* og *åndsoplysning* eller en direkte og umiddelbar *åndsåbenbarelse* fra Gud, gør noget gældende uden grundlag i eller i direkte modstrid med Guds skrevne ord i Bibelen og fordrer andre menneskers godkendelse heraf, tro herpå og lydighed herimod.

Denne "fromme" form for hovmodig menneskelig selvophøjelse og bibelkritik er en meget aktuel fare i forbindelse med mange af de såkaldt ny-religiøse og "karismatiske" strømninger i dag. Men ikke der alene. Vi møder ofte samme sværmeriske spiritualisme i argumentationen for kvindelige præster / prædikanter f. eks. eller i debatten om mange etiske spørgsmål i dag.

Hvad er det andet, når man tilsidesætter de bibelske forskrifter for kvindens optræden i menighedens forsamling i 1. Kor.14 og 1. Tim.2 under henvisning til og påberåbelse af visse kvinders særlige nådegaver, åndsudrustning og den velsignelse, man selv eller andre har følt og erfaret gennem deres forkyndelse og lærergerning i menighedens forsamling? Dette er igen engang eksempel på relativisering af det absolutte og en absolutisering af det relative, idet man sætter Guds ord ud af kraft under påberåbelse af en særlig åndsudrustning og subjektive følelser, oplevelser og erfaringer samt egne vurderinger derudfra.[...] Ligeledes, når mange i dag enten egenmægtigt skærper de bibelske forskrifter angående skilsmisse og gengifte eller lige så egenmægtigt tilsidesætter dem og lærer menneskene, at det meget vel kan være mest tilrådeligt at indrette sig og leve fuldstændig på tværs af dem" (op.cit.s.5).



II: *Troens indhold*

Det står ikke til os subjektivt at vælge og vrage mellem det, Gud har åbenbaret til frelse for os i Den hellige skrift. At være bibeltro er at vandre, ikke efter eget forgodtbefindende, men i den første menigheds spor[...]

Kristus og Skriften

[...] Til troen på Kristus og dermed til troens indhold hører også Jesu vidnesbyrd om profeters og apostles ord i Den hellige Skrift. Som påvist i min brochure ”Bibelens syn på sig selv”¹¹⁵³ har Kristus herom vidnet, at det er Gud selv, som er den sidste og egentlige ophavsmand (auctor) til alt det, profeter og apostle har talt og som står skrevet, hvorfor det også alt sammen har guddommelig autoritet og troværdighed (auctoritas).[...]

Dette umuliggør for mig at se enhver *tvedeling* af Skriften i *noget*, som er inspireret Guds ord, og *andet*, som ikke er det; eller mellem *én* kategori af bibelske udsagn, der er absolut autoritative, fuldt troværdige, indre modsigelsesfri og ufejlbare, og en *anden* kategori af bibelske udsagn, som ikke nødvendigvis i alle tilfælde er det. Enhver indførelse af en sådan sondring er for mig at se i strid med Jesu vidnesbyrd om profeters og apostles ord som Helligåndens tale og følgelig også uforenelig med vor kristne tro på Bibelen som Guds ord.

Bibelens troværdighed og ufejlbarhed

Det er imidlertid en kendt sag, at selv mange konservative teologer, der ellers regner Bibelen for at være Guds ord, ikke desto mindre foretager en sådan sondring i Skriften mellem *noget*, som er absolut autoritativt, fuldt troværdigt og ufejlbart, og *andet*, som er behæftet med både modsigelser og fejl. Det gælder også adskillige af dem, som har betydet mest i nordisk kristenliv i dette århundrede, og som vi skylder overordentlig meget ikke mindst i vort evangeliske studenterarbejdes sammenhæng: Sigurd Odland [1857-1937], Ole Hallesby, I.P. Seierstad [1901-1987], Sverre Aalen og Erling Utnem m.fl. i Norge, A. Kolmodin [1855-1928] og Bo Giertz i Sverige, Osmo Tiilikä [1904-1972] i Finland osv.

Andre iblandt os har aldrig kunnet gå med på en sådan skelnen mellem noget i Skriften, som skulle være fuldt troværdigt og ufejlbart, og andet, som muligvis ikke er det: O. Valen-Sendstad og Carl Fr. Wisløff i Norge, David Hedegård og G.A. Danell i Sverige – for nu at nævne nogle af de mest kendte.

Vi er stadig væk nogle, som finder en sådan sondring uforenelig med Jesu eget og apostlenes vidnesbyrd om Skriftens fulde inspiration og dermed korresponderende guddommelige autoritet og troværdighed. Netop derfor kan vi heller ikke betragte

¹¹⁵³ Til Carl Fr. Wisløffs 70-års fødselsdag 31. december 1978 udgav Luther Forlag festskriftet *På Ordet Grunn*. NORV bidrog med artiklen *Bibelens syn på sig selv*. I 1979 udgav DBI NORVs artikel som brochure eller småskrift.



indførelsen af en sådan sontring som en harmløs eller uvæsentlig sag. Vi anser den tvært imod for på længere sigt at være skæbnesvanger og udgøre en alvorlig fare for troen. Enhver sådan tvedeling tjener til at drive en kile ind mellem ”Guds ord” og ”Skriften” og dermed mellem troen og troens eneste urokkelige vishedsgrund og klippefaste ankerfæste *extra nos*, uden for os selv. Enhver sådan *sontring* bærer derfor kimen i sig til en fuldstændig *søndring* af troen og dens hele indhold [...]

Sigurd Odland: ”Alt, der vedrører frelsens vej og Guds vilje med sit folk” til forskel fra andet, som ikke direkte gør det.

Ole Hallesby: Skriftens ”religiøst-etiske åbenbaringsindhold” på den ene side, og historiske, geografiske og lignende udsagn i Skriften, som ikke direkte angår åbenbaringen i Kristus, på den anden side.

Sverre Aalen: Det, som falder inden for ”Skriftens eget intentionsområde”, til forskel fra andet, som ikke direkte har sammenhæng hermed, men er betydningsløst i forhold hertil.

Erling Utnem: ”Skriftens guddommelige åbenbaringsindhold”, ”trossager”, ”frelsessandheder” eller ”de ’himmelske’ ting” i Skriften i modsætning til ”de ’jordiske’ ting”, som er lagt under fornuften og uden betydning for troen.

Bo Giertz: ”Guds frelsesbudskab i Bibelen” til forskel fra den ramme, dette budskab er indføjet i, og som indeholder mange enkeltheder, ”der ikke har med Gud og hans frelse at gøre”.

Nuvel, hvad man så end vil mene herom, så har det i hvert fald alt sammen med Bibelens troværdighed og de bibelske beretningers og enkelte udsagns pålidelighed at gøre og dermed uløselig sammenhæng med og afgørende betydning for selve troens ”livsnerve” og eneste mulige vishedsgrund *extra nos*: Ordets guddommelige *auctoritas*, myndighed og pålidelighed.

Nogle af os kan derfor ikke andet end advare mod ”den subjektive vilkårligheds glidebane”, man ved at indføre ovennævnte sontring i Skriften vover sig ind på. Denne i stadig nye variationer forekommende *tvedeling* af Skriften forekommer os at være en grundskade, den evangeliske kristenhed har lidt under i nu mere end to hundrede år, idet den har åbnet for og stadig på ny fører til subjektiv vilkårlighed og egenmægtighed i omgangen med Guds ord. Så snart man indfører en sådan skelnen i Skriften, melder det spørgsmål sig nemlig uvægerligt straks: Hvad i Skriften er det ene, og hvad er det andet? Hvilke udsagn hører til den ene kategori, og hvilke hører til den anden? Svarene, som er forsøgt givet herpå er mangfoldige, indbyrdes modstridende og uforenelige.



Noget holdbart, objektivt, *bibelsk* kriterium, hvorudfra man kan foretage en sådan skelnen, gives ganske enkelt ikke[...]

Det er igen i denne forbindelse værd at mærke sig, hvad *C.F.W. Walther* skriver om denne sag:

”Det er absolut nødvendigt, at vi fastholder læren om inspirationen i dens fulde omfang, sådan som vore ortodokse lærefædre lærte os den. Hvis vi medgiver muligheden af, at Skriften indeholder bare den mindste fejl, vil det stå til *mennesket* at udskille sandheden fra det fejlagtige. Dermed sættes mennesket *over Skriften*, og Skriften er ikke længere kilde og norm for læren. Den menneskelige fornuft er da gjort til sandhedens normerende norm (*norma normans*), og Skriften er blevet degraderet til stillingen som den normerede norm (*norma normata*). Den mindste afvigelse fra den gamle inspirationslære indfører en rationalistisk kim i teologien og inficerer dermed troens samlede læremæssige indhold” (Th. Engelder (Ed.): *Walther and The Church*”, CPH, St. Louis 1938:14; her gengivet efter “Affirm”s “Occasional Papers”, Spring 1973:18).

Det er et faktum, som jeg tror, vi alle trænger til at se i øjnene og forstå konsekvenserne af. Det forekommer mig, at mange konservative teologer – blandt dem også adskillige af dem, som vi netop i vor sammenhæng skylder allermest og værdsætter højt – her har ladet sig forlede til en skæbnesvanger ”halten til begge sider” i bibelsyn og bibelforskning. Jeg kan heller ikke se rettere, end at dette i det lange løb må blive en aldeles uholdbar position. Det må komme til en klaring, og vi må træffe et endeligt og afgørende valg[...]

Debatten om, hvorvidt Bibelens inspiration og autoritet også indebærer ufejlbarhed, foregår ikke alene her hos os, men har taget til i styrke i international evangelikal sammenhæng i de senere år. I et indlæg i denne debat skriver den amerikansk-lutherske Missouri-teolog *Kurt Marquardt* [f.1921] bl.a. følgende, som jeg citerer med fuld tilslutning:

”Skønt der også blandt konservative teologer gør sig en vis utilfredshed gældende med udtrykket ”ufejlbarhed” (inerrancy), så er der endnu ingen, som har foreslået noget bedre. Den omstændighed, at selve begrebet ”ufejlbar” ikke er direkte nævnt i den kortfattede grundsætning i Johs. 10,35, som nogle har påpeget, gør intet til eller fra sagen, efter som det visselig er betydningen ’uomstødelig’ eller ’uimodsigelig’ (der må inkludere ’ufejlbar’), der har hovedvægten i dette udsagn, som Luther, Gerhard og alle andre oprigtige bibelfortolkere hævder.

Men naturligvis er det ikke ordet ’ufejlbar’, striden dybest set står om, men derimod udsagnets indhold. Ofte ytrer modstanden herimod sig ikke i skikkelse af et direkte og frontalt angreb, men som opgivende ligegyldighed, der retter hele opmærksomheden



mod de empirisk-induktive aspekter ved vanskelighederne i Bibelen og anser det for uvæsentligt, om man betragter disse som 'fejl' eller som 'problemer'. Professor Hummel har givet følgende rammende svar på denne tænkemåde: I og for sig forbliver vanskelighederne og de mulige løsninger utvivlsomt ofte de samme, uanset hvad man kalder dem. Men i *hermeneutisk* henseende gør det i den sidste ende en verden til forskel, om man forstår dem som en mangel ved Guds åbenbaring eller regner med, at de skyldes menneskets manglende evne til at forstå fuldt ud. Dette er i en nøddeskal, hvad 'ufejlbarheds-debatten' drejer sig om, og viser dens teologiske betydningsfuldhed og nødvendighed.

Begrebet 'ufejlbarhed' tjener således som en lakmus-prøve, der straks viser, om der er alvor og mening i de pågældendes tale om Bibelens 'inspiration', eller om man blot gør følelsesladet-retorisk brug af denne glose. For når man inden for Skriften skelner mellem, hvad der stemmer og hvad der ikke stemmer med virkeligheden, så er det helt klart ensbetydende med at skelne mellem, hvad der er Guds ord, og hvad der ikke er det. Eller omvendt: Når man siger, at noget er Guds ord, så har man med det samme sagt, at det også unddrager sig menneskelig korrektion, at det med andre ord er 'ufejlbart'. Men at hævde, at noget både er Guds inspirerede og autoritative ord og samtidig behæftet med 'fejl' og undergivet menneskelig korrektion, det er at føre meningsløs tale." ("Affirm", "Occasional Papers", Spring 1973).

Troens liv og praksis

Det ene nødvendige for os er ikke et spørgsmål om at have det rette bibelsyn. Et menneske kan teoretisk have en helt rigtig mening om Bibelen og holde alt i Bibelen for sandt – og dog slet ikke være troende i bibelsk og frelsende forstand[...]

Der kan derfor være al grund for os til her til sidst at anføre og for Guds ansigt ransage os selv i lyset af det, *E. Utnem* skriver herom i sin føromtalt bog "Bibeltroskab i dag": "Den mest lumske form for bibelfornægtelse er den, der kan gemme sig fromt under et patenteret bibelsyns kappe... Der findes nemlig også en anden bibelnedskæring og bibelfornægtelse end den, der doceres af bibelkritiske teologer. Vi tænker på den, der praktiseres af troende, som daglig demonstrerer deres bibelulydighed i deres liv og levned. Den, der kæmper for bibeltroskab, må vise, at han selv er under Ordets herredømme, ikke blot i *lære*, men også i *liv*... Den kirke, der skal bevidne Ordets autoritet i en autoritetsløs verden, må selv vise, at den er fanget af Ordets autoritet, at den tager Guds ord dødsens alvorligt både i *lære* og *liv*" (a.a., s.81-82) [...], Manuskriptet er en del af bilagene fra den nordiske konsultation d. 24.-25. april 1982 og findes i KFS-arkiv æske 108; 04.07.01.



Bilag 32-VIII.6. Børge Haahr Andersen: Bibelens syn på sig selv med særligt henblik på Bibelens autoritet og ufejlbarlighed.

[...] Springende punkter i forholdet mellem det konservative og ortodokse bibelsyn.

I samtalerne mellem ortodokse og konservative om bibelsynet er der uenighed om en række spørgsmål. Betyder Jesu guddommelighed, at han kan formidle den ufejlbarlige sandhed om frelsens vej, men at hans samtidige hele og fulde menneskelighed indebærer, at han godt kan have en fejlagtig viden om jordiske, menneskelige forhold? Betyder Helligåndens udrustning af apostlene til at videregive Jesus-overleveringen, at de er i stand til at videregive en ufejlbarlig kristologi og soteriologi, men godt kan have videreleveret fejlagtig viden om jordiske, menneskelige forhold?

For en konservativ teolog er et nøglebegreb i denne debat Skriftens faktiske beskaffenhed. Fordi der står noget i Nytestamente, som efter den moderne forskers viden ikke stemmer med andre historiske kilder, må der være fejl og unøjagtigheder i Nytestamente. Og fordi vi har fire evangelier, hvor samme begivenheder er berettet på en måde, som ikke altid umiddelbart lader sig harmonisere, så må vores bibelsyn ikke blot orientere sig ud fra, hvad Bibelen siger om sig selv, men hvordan Bibelen rent faktisk fremtræder.

Når jeg ikke er overbevist om den argumentation, skyldes det følgende:

1) Bibelen ønsker at vise os frelsens vej og ikke at være en lærebog i historie eller naturvidenskab. Men samtidig er den bibelske åbenbaring uløseligt knyttet til tid og rum og den verden, vi lever i. At sondre mellem åbenbaring og historie er at adskille, hvad Gud har sammenføjet. At åbenbaringen er knyttet til tid og rum og historie indebærer, at også de historiske geografiske detaljer har betydning. Vi har brug også for detaljerne for at fange budskabet i dets helhed.

2) At lade bibeltolkeres muligheder for med 2000 års afstand at gennemskue Bibelens historiske skikkelse og lade det, man kalder "Bibelens faktiske skikkelse", tolke Skriftens selvvidnesbyrd, er for mig at se den forkerte rækkefølge. Vi må lade Skriftens selvvidnesbyrd gennemlyse og tolke Skriftens faktiske skikkelse, og vi må erkende, at vi i tolkningen af Skriftens faktiske skikkelse er på så lang afstand af begivenhederne, at vi ikke altid vil kunne udrede de daværende historiske og geografiske forhold. Vi skal fortløbende arbejde med arkæologisk og historisk viden for at få nyt lys over de bibelske tekster, men vi skal fastholde, at denne viden forbliver fragmentarisk og foreløbig.

3) Konservative bibelforskere er meget uenige om, hvor grænsen mellem det fejlbare og ufejlbare ved Bibelen er. Gælder det historiske og geografiske detaljer? Gælder det naturundere, som fordrer et andet verdensbillede? Gælder det Bibelens beretninger om engle og dømoner, som kan være en del af datidens verdensbillede og ikke er strengt nødvendigt for at forstå dets frelsesbudskab? Kan man tolke Paulus sådan, at han gør op med Moses' forståelse af frelsens vej og læse GT sådan, at den rummer to uforenelige forståelser af frelsens vej? Denne uenighed om, hvor grænsen mellem



Skriftens perifere dele, hvor der godt kan være fejl, og dens centrale dele, hvor Skriften er ufejlbarlig, afslører efter mit skøn en principiel forkert tilgang og en glidebane, hvor en forkert holdning til Skriftens periferi med tiden vil friste til at forvanske Skriftens centrum. De principielle spørgsmål er: Hvilken autoritet over Skriften kan afgøre, om en detalje i Bibelen er uvæsentlig og derfor kan være en fejl? Gør det ikke bibelfortolkeren til dommer over Skriften, hvor det modsatte burde være tilfældet?

For mig at se handler dette ikke først og fremmest om en uenighed mellem systematikere og eksegeter, men er en uenighed om, hvorvidt Skriftens selvvidnesbyrd skal have primat i forhold til vores begrænsede forståelse af Skriftens faktiske skikkelse.¹¹⁵⁴

4) Jeg benytter frimodigt ordene uden fejl, ufejlbarlig, fejlrit osv. for at betone, at den bibelske åbenbaring er en åbenbaring, der er sket i tid og rum og derfor stemmer overens med den historiske virkelighed. Der er meget, Bibelen ikke siger noget om, og meget, den kun antyder om, men så langt, den taler, taler den sandt, også historisk sandt. Der er to kritiske indvendinger mod dette punkt: a) Konservative eksegeter mener ikke, Bibelen selv kræver at være ufejlbarlig i historiske spørgsmål, der ikke har direkte betydning for dens frelsende hovedsag. Denne indvending har jeg argumenteret imod ovenfor, b) Ordet ufejlbarlig betegner en matematisk præcision og entydighed, som ikke tager højde for, at Bibelen også indeholder talesprog, poesi, metaforer, runde tal, overdrivelser mv. Nu behøver ordet ufejlbarlig ikke være forbundet med et moderne leksikalt sprog, men vil man bruge dette ord, kan det være nødvendigt at gardere sig mod en mulig misforståelse af ordet.

5) Bibeltroskab er for mig at give en skriftudlægning, hvor jeg for eksempel tolker de fire evangelier som fire hver for sig sande og troværdige overleveringer af beretningen om Jesus, men uden at tolke dem som i modstrid med hinanden. Jeg er ikke altid i stand til at gennemskue, hvordan man harmoniserer forskellige beretninger, men jeg mener ikke at have ret til med 2000 års afstand at kunne gøre mig til dommer over, hvorvidt der er fejl i den ene eller anden beretning. Hvis der er passager, der for mig at se fremtræder som fejl, placerer jeg ikke disse fejl i Skriftens faktiske skikkelse, men i min egen begrænsede viden og erkendelse [...] Andersen januar 2011, FKS-privatarkiv.

¹¹⁵⁴ Ved fællesmødet mellem DBI og MF på Christianssæde i 1980, hvor jeg var til stede som studenterrepræsentant, var det et tydeligt mønster i debatten. De konservative tog en række eksempler frem på steder, der efter deres skøn ikke kunne harmonisere med andre bibelsteder, mens de ortodokse tog en række skriftsteder frem, som betonedes Guds ord uindskrænkede sandhed. Dette mønster har jeg kunnet genkende i debatten lige siden.



*Bilag 33-VIII.6. Jens Ole Christensen: Bibelens ufejlbarlighed - ni år efter
NORV's død*

[...]I 2009 udgav jeg bogen "Når tro og liv brager sammen". I de to sidste kapitler af den bog formulerer jeg mig mere overordnet om bibelsyn og bibeltolkning.

Som jeg læser mig selv, afslører jeg mig i spørgsmålet om bibelsyn (kap 15) som en tro NORV-discipel; mens jeg i spørgsmålet om bibeltolkning og hermeneutik (kap 16) er mere i tvivl om, hvor langt han og jeg følges ad. I det hele taget har jeg det spørgsmål til hele DBI-traditionen, om vi har fået gennemtænkt vores hermeneutik tilstrækkeligt. I bibelsynet er jeg mig bevidst at have fulgt NORV i

- a. at grundlægge tænkningen om bibelsyn i det bibelske selvvidnesbyrd ("Når tro og liv brager sammen" s 201-4 og 208-11). I den forbindelse følger jeg ham også i at betragte kanondannelsen som – i det mindste principielt - uafsluttet (s 205-7).
- b. i forståelsen af den uopløselige helhed af Guds ord og menneskers ord i Bibelen og dermed se en tydelig parallel til Jesu to naturer (s 206-8). Bibelsyn og Kristussyn kommer til at hænge tæt sammen.
- c. at undgå et skel mellem bibelens religiøse indhold og det historiske, geografiske og biologiske. Undervejs i mit studium blev denne - "ortodokse" – pointe meget vigtig for mig, fordi den kom til at handle om åbenbaringens karakter af historie og virkelighed. På et tidspunkt blev læsningen af Franscis Schaeffers "The evangelical disaster" af stor betydning for mig, fordi den tydeliggjorde, at der er en principiel modsætning mellem et ortodokst og et konservativt bibelsyn, også selv om vi i den daglige praksis kommer til at ligge meget tæt på hinanden. Selv om jeg er blevet mildere i mine udtryksmåder med årene, så vedgår jeg stadig denne pointe. Modsætningen mellem ortodokst og konservativt skriftssyn er gledet noget i baggrunden i de senere årtier; men jeg spørger mig selv, om det ikke i virkeligheden er en opløsning af den konservative position, der har fundet sted. Efterhånden som positivismen har mistet sit greb om den akademiske verden er et mere eller mindre skarpt skel mellem "åndeligt" og historisk, geografisk og biologisk budskab, simpelthen blevet mindre interessant.

Det er klart at ovenstående punkt c. er det helt skarpe hjørne – også på grund af den rolle, det fik i bruddet mellem MF og DBI i 1972 (før jeg var aktiv). Jeg deler - på den ene side – NORV's vurdering af at han havde et meget vigtigt anliggende med at fastholde et ortodokst skriftssyn. Men jeg er – på den anden side – i tvivl om det virkelig var nødvendigt med to institutioner. Når ortodokse og konservative i det praktiske kirkeliv – fx i KFS – har kunnet finde spilleregler, så virker det aldeles ulogisk at det ikke kunne lade sig gøre i academia.

Et andet spørgsmål er om betoningen af den historiske, geografiske og biologiske ufejlbarhed til tider fik et noget petitesseagtigt og positivistisk præg. NORV advarede undertiden mod at teologer der er meget optaget af at bekæmpe en bestemt tendens,



har en tilbøjelighed til at komme til at overtage denne tendens verdensbillede. Det forekommer mig, at både han selv og DBI-traditionen rammes af denne karakteristik. Fx når det blev meget vigtigt for både NORV og flere af os andre på Christiansædemødet i 1980, om der var én eller to tiggere ved Jeriko, og om vi kunne finde en forklaring på om de var på vej ind eller ud af byen (Matt 20,29-34 og Luk 18,35-43). Noget lignende gælder, når det – efter 1975 – blev vigtigt at fastholde at seks skabelsesdage betød seks dage af 24 timer. Både NORV og Wisløff havde slingret en del i det spørgsmål i årene før; men efter at NORV i efteråret 75 havde holdt et seminar om skabelse og udvikling på KFS efterårslejr i Haslev, blev han betydeligt mere entydig i tolkningen. Jeg deltog selv i det pågældende seminar, og det står ret skarpt i min erindring. NORV var ved denne lejlighed helt redelig omkring, at han ændrede syn.

Et andet punkt, det er værd at hæfte sig ved i denne forbindelse er spørgsmålet om mosaisk forfatterskab til pentateuken. I ”Når tro og liv brager sammen” (s. 99) afslører jeg i en sidebemærkning, at jeg ikke er sikker på, at Moses var forfatter til Mosebøgerne. Det er en usikkerhed, jeg har haft helt tilbage fra min studietid, på trods af at mosaisk forfatterskab, var noget nær et kendetegn på ortodokst bibelsyn i miljøet i de år.

Der er flere grunde til denne usikkerhed:

- Moses nævnes i skrifterne selv aldrig som forfatter.
- 5 Mos 34 må med sikkerhed være skrevet af en anden (eller være en profeti, hvad den ikke bærer præg af.)
- 1. Mos 1-3 må han vel have fået fra nogle andre (eller det er en tilbageskuende profeti, hvad der lidt bedre kan argumenteres for). Noget lignende kan siges om hele patriarkhistorien.
- Der er nogle tidsangivelser i teksten ”den dag i dag” (1 Mos 32,33 og især 5 Mos 2,22), som jeg synes antyder, at det er skrevet efter indvandringen.
- Det er nærliggende at forstå nogle afsnit, som om de mennesker, der har samlet Moses' taler befinder sig vest for Jordanfloden. Den gentagne henvisning til ”øst for Jordan” efterlader indtrykket af, at det er skrevet ”vest for Jordan”. Det drejer sig bl.a. om 4 Mos 33,1.50; 34,15. 5 Mos 1,5; 4,41.45.47.49; 28,69. Selv om talen er holdt af Moses, er der noget, der tyder på at den er færdigredigeret inde i landet.
- Betegnelsen ”Moses” om Mosebøgerne som vi møder både i GT og i NT kan forklares som almindelig idiomatisk sprogbrug. Den kan være opstået ved at store dele af det faktisk er skrevet af Moses (lovværket) og at han var hovedperson i store dele af pentateuken (2-5 Mosebog). Jeg bruger også udtrykket ”Homers Illiade”. Fordi det er min tids brug af begreberne og går ikke så meget op i om det var Homer personligt, der skrev det.

Nuvel, jeg kan godt se argumentationen for 6 gange 24 timer og for mosaisk forfatterskab. Og betragter vel i virkeligheden begge dele som overvejende sandsynligt.



Men jeg nævner den vægt det blev tillagt, det som eksempler på en slags teologisk nidkærhed uden forstand. Med disse forbehold vedkender jeg mig fuldt ud den teologiske grundtanke i det ortodokse skriftssyn [...] Christensen september 2011, FKS-privatarkiv.

Bilag 34-VIII.6. Jens Bruun Kofoed: Bibelsyn

[...]Forfatterskab, redaktion og opdatering

Vi har ovenfor redegjort for hvordan tilhængere af det ortodokse bibelsyn afviser, at teksterne kan have haft en forhistorie i form af oprindeligt selvstændige og teologisk divergerende kilder og traditioner, der altså på et tidspunkt bliver redigeret sammen til den tekst, som blev kanoniseret, og som Gud altså ifølge dette synspunkt valgte som sin selvåbenbaring. Det betyder imidlertid ikke, at tilhængere af det ovenfor nævnte mere reflekterede ortodokse bibelsyn afviser en redaktionshistorisk udvikling i tilblivelsen og overleveringen af de bibelske tekster. Der er mange eksempler på tilsyneladende anakronismer, som bedst forklares som redaktionelle opdateringer. Det gælder f.eks. bynavne, der ligesom tilfældet er i moderne tid med Leningrad og Skt. Petersborg er blevet opdateret i takt med at byerne skiftede navn, så nye læsere kunne forstå hvilken lokalitet, der var tale om. Det gælder Bethel, som tidligere hed Luz (Gen 28:19; Jos 16:2; Dom 1:23), og Dan, som tidligere hed Lajish (Jos 19:47). Eller når det i Gen 36:31 hedder om de edomitiske konger, at “[d]ette er de konger, som regerede i Edom, før israelitterne fik deres første konge.” En bemærkning, som højst ville give mening i en noget usædvanlig profetisk forstand, hvis det var Moses, der skrev den. Og når det i Dom 18:30, hedder, at “Jonatan, Gershoms søn, Moses’ sønnesøn, og hans efterkommere var præster for danitternes stamme lige til den dag, befolkningen blev ført i eksil,” så er den nærliggende forklaring, at teksten senest er blevet redigeret efter eksilet. Endnu et eksempel kan tages fra 1 Krøn 29,7, som omtaler guldmønten darejk i opgørelsen over omfanget af indsamlede midler til det første tempel. Darejken er imidlertid en persisk mønt og dermed væsentlig senere end Davids tid. Forfatteren til 1 Krønikebog anvender altså sin samtids møntenhed for at give et indtryk af, hvor meget folket 600 år tidligere ville give til templet.

For at vende tilbage til forfatterskabet til Pentateuken, så opererer langt fra alle tilhængere af det ortodokse bibelsyn altså med et *fuldstændigt* mosaisk forfatterskab, men lægger vægt på, at eftersom der ikke er nogen egentlig forfatterangivelse tilknyttet Pentateuken som helhed, kan vi ikke sige meget mere, end hvad teksterne gør, nemlig at Moses faktisk *var* forfatter, nemlig til beskrivelser af bestemte historiske begivenheder (Ex 17:14; Num 33:2), til nedskrivningen af Herrens lov (Ex 24:4; 34:27) og til en sang (Deut 31:19;22). I senere bibelsk tradition forbindes Moses med en bestemt lovbog (Jos 1:7;8), ligesom Israel i sin historie refererer til “loven, Moses’ bog” (2 Krøn 25:4; Ezra 6:18; Neh 13:1). På samme måde anså også



Jesus og den tidlige kristne kirke Moses for i et eller andet omfang at være forfatter til Toraen (Matt 19:7; 22:24; Mark 7:10; 12:26; Joh 1:17; 5:46; 7:23), men disse informationer gør det bare ikke utvetydigt, at Moses dermed selv skulle have skrevet *alt* i den foreliggende version af Pentateuken. Når der f.eks. henvises til “Moses” i Ny Testamente, sker det ofte som en henvisning til den *tredjedel*, som sammen med de to andre tredjedele – profeterne og skrifterne – udgjorde det, som var Jesus’ og de nytestamentlige forfatters Bibel, og som Paulus omtaler overfor Timoteus som “de hellige skrifter,” der er “indblæst af Gud” (2Tim 3:14-17). Det gælder f.eks. i Luk 24, hvor Jesus siger til sine disciple efter opstandelsen, at “alt det må opfyldes, som står skrevet om mig i Moseloven, hos profeterne og i salmerne” (Luk 24:44), og der kan derfor argumenteres for, at Jesus og selvom de nytestamentlige forfattere uden tvivl opererede med et *essentielt* mosaisk forfatterskab til Pentateuken, så er det sværere at argumentere med eksplicit reference til bibeltekster for at de anså Moses for at have skrevet *alt* i Pentateuken. Dertil skal lægges de tilsyneladende anakronismer, som bedst forklares som redaktionelle opdateringer eller *post-mosaica*, samt de såkaldte *a-mosaica*, dvs. passager, der ikke giver mening, hvis de skulle være skrevet af Moses. Det gælder først og fremmest beretningen om Moses’ død i Deut 34 og omtalen i tredje person af Moses i Num 12,3 som “mere sagtmodig end noget andet menneske på jorden.” Endelig er det heller ikke uden videre muligt at afgøre, i hvilket omfang Moses selv *skrev* teksterne og i hvilket omfang han gjorde brug af allerede eksisterende materiale. Eftersom en del af materialet i f.eks. Gen 1-11 findes i komparative tekster, som skal dateres meget tidligere end Moses, kan man godt forestille sig at Moses kan have gjort brug af allerede foreliggende materiale i denne del af Pentateuken. Og den såkaldte *toledot-struktur* i Genesis forklares også af mange som et tegn på at Moses har sammenføjet materiale, som han ikke selv havde skrevet (se f.eks. Garrett 1991; Auerbeck 2003). Hvis den bibelske virkelighedsforståelse lægges til grund for diskussionen om forfatterskab, er der naturligvis intet til hinder for, at Gud kan have åbenbaret alle disse ting til Moses, inklusive nyheden om hans egen død og de ovenfor nævnte byers navneskift i en fjern fremtid. Det kunne endda underbygges med et skriftord fra 1 Pet 1:10-12, at selvom Moses undrende og måske endda uforstående måtte grunde over og granske disse åbenbaringer, så blev det åbenbaret for ham ved Helligånden, at det ikke var sig selv, han tjente med at skrive dem ned, men progressionen i Guds frelsesplan frem “Kristi lidelser og den herlighed, der skulle følge.” Men eftersom Skriften ikke selv er entydig om forfatterskabet til *alle* dele af Pentateuken, er det måske at være mere katolsk end paven selv, hvis vi ikke er åbne for sådanne redaktionelle processer. Det er imidlertid vigtigt at understrege, at en sådan redaktionshistorisk forståelse af Pentateukens genesis fastholder den historiske forankring af teksterne i den tid, som de selv påstår at være blevet til i. Det gælder som bekendt ikke den historisk-kritiske anvendelse af redaktionshistorisk metode, eftersom der her opereres med at senere redaktører har projiceret deres egen teologi og ideologi tilbage i tiden, og at såvel



begivenheder, love og personer dermed fejlagtig – løgnagtigt, om man vil – bliver placeret på Moses' tid. I den sidst nævnte anvendelse af redaktionshistorisk metode kan vi altså ikke tage teksternes eget vidnesbyrd om deres historiske forankring for pålydende, og dermed bliver det igen fortolkeren, som afgør hvad, der er tidligt, og hvad, der er sent, hvad vi kan stole på og hvad vi må se bort fra som historisk, geografisk eller på anden måde upålideligt [...] Kofoed januar 2011; FKS-privatarkiv.

Bilag 35-VIII.6. Peter Olsen: NORV's Bibelsyn

[...] Skriftens enhed og klarhed

Ved siden af prædikatet "ufejlbar" anvender NORV også udtrykkene "enhed, klarhed og tilstrækkelighed" om Bibelen. Også om disse prædikater gælder det, at hvis de "problematiseres eller fornægtes, ... er Skriften *alene* heller ikke tilstrækkelig for os som kilde og norm for troen og som vejledning... i livet med Kristus."

Det er selvfølgelig en tautologi, at Bibelen ikke er tilstrækkelig, hvis dens tilstrækkelighed fornægtes. Når NORV alligevel nævner begrebet tilstrækkelighed sammen med enhed og klarhed, skyldes det formentlig, at klassisk, ortodoks og konfessionel lutherdom som Bibelens prædikater anførte både sandhed (*veracitas*), teologisk enhed (*unitas*), tilstrækkelighed (*sufficientia*), klarhed (*claritas*) og virkekraft (*efficacia*).

Skriftens fulde teologiske enhed (*unitas scripturae*) indebærer, at Bibelen i virkeligheden kun har ét budskab fra først til sidst: "Alt det, Gud har talt, og som står skrevet i Bibelen, drejer sig nemlig ret forstået om ét eneste: om Jesus Kristus og frelsen i Ham! Hele Det gamle Testamente er ét vidnesbyrd om Guds Søn, der skulle komme... Hele Det nye Testamente er ét vidnesbyrd om Guds Søn, som er kommet." Hvad enten den litterære genre er historisk narrativ, profetisk, poetisk, didaktisk eller polemisk, så er den bagvedliggende forfatters (læs: Helligåndens) egentlige hensigt med alle dele af Bibelen at forkynde om Jesus Kristus. Også prædikatet "enhed" gælder derfor *alt* i Skriften fra 1.Mos.1 til Johs.Åb.22. Jøderne forstod først deres egne hellige skrifter, når Gud ved sin Ånd trak det slør væk, der lå over deres øjne (Luk.24,27; 44-47; Joh.5,39-47; 2.Kor.3,15-16).

Noget tilsvarende gælder i en historisk-kritisk tid: Har man valgt en anden sidste instans end Skriften, vil man være meget utilbøjelig til at se den teologiske enhed i Skriften. Man vil i stedet se forskellige og indbyrdes modstridende teologier i Bibelen, hvilket problematiserer alle de ovennævnte prædikater.

Skriftens fulde klarhed (*claritas scripturae*) omtales gentagne gange af NORV, men han udfolder den ikke meget før sent i sit liv. Forklaringen er utvivlsomt den, at kampen om bibelsynet i 1960'erne og 1970'erne primært stod om Bibelens faktuelle sandfærdighed; dens ufejlbarhed (*veracitas scripturae*), mens kampen i 1990'erne lige så meget kom til at stå om dens klarhed.



I 1974 skriver han, at "Skriften alene" ophører, når Skriftens enhed og klarhed fornægtes. "I praksis fører det til, at man ophører mennesket selv til at være den i sidste ende afgørende instans." Men det sker ikke kun, hvor man direkte fornægter Skriftens enhed og klarhed. Det samme sker, blot man relativiserer denne enhed og klarhed. I 1981 skriver Vigilius: "Hvor Skriftens enhed, klarhed og tilstrækkelighed som eneste absolut forpligtende autoritet relativiseres, er troens vished og klarhed i erkendelsen umuliggjort." Fordi princippet om Skriften alene er absolut, gælder det, at selv begrænsning af Skriftens klarhed medfører behovet for en anden instans, der skal afgøre, hvad i Skriften der er klart, og hvad der er uklart. Denne anden instans indsættes som domsmyndighed *over* Bibelen; altså både over de afsnit, der bedømmes som klare, og over de afsnit, der bedømmes som uklare. Også de afsnit, der bedømmes som klare, har jo været indstævnet for og er blevet frikendt af en instans, der er højere end Skriften selv. Det vil være op til denne anden instans på baggrund af sin egen klarhed at skabe klarhed i Skriften.

NORV's forståelse af Skriftens fulde klarhed ligger som nævnt *in nuce* i hans bibelsyn lige fra starten. Men den udfoldes og appliceres først op mod årtusindskiftet, da postmodernismens indtog i teologien for alvor problematiserer denne klarhed – ikke kun blandt egentligt historisk-kritiske teologer, men også langt ind i de teologisk konservative (evangelikale) kredse, som NORV selv tilhører.

Det forholder sig med relativisering af Skriftens klarhed, som det forholder sig med relativisering af dens tilstrækkelighed. Hvis Bibelen ikke er *helt* tilstrækkelig som kilde og norm for kristen tro og liv, så er den *ikke* tilstrækkelig. Tilsvarende gælder det: Hvis ikke Bibelen i sig selv er *helt* klar, så er den *ikke* klar. Både fornægtelsen og relativiseringen af denne klarhed fordrer nemlig en anden instans, hvis opgave det er at gøre Skriften klar. Denne anden instans indsættes da over Skriften, som den egentlige kilde og norm for kristen tro og liv.

Det er afgørende for forståelsen af NORV's bibelsyn, at Skriften alene fra start til slut i hans teologiske produktion og undervisning fungerer som *et absolut princip!* Derfor er der tale om udfoldelse og applikation, ikke om skærpelse og radikaliserings, når han kort før sin død behandler spørgsmålet Skriftens klarhed mere indgående end tidligere [...] Olsen marts 2011.

Bilag 36-VIII.6. Jørgen Sejergaard: Hvad NORV's bibelsyn har betydet for mig

[...] Set i bakspejlet har jeg i min præstetjeneste ikke brugt megen tid på at undervise om bibelsynet, men jeg har helt naturligt forkyndt og undervist ud fra dette bibelsyn, og jeg kan mærke, at menigheden er blevet præget af det. Mere uddybende vil jeg pege på en række delområder, hvor dette bibelsyn har spillet afgørende ind i min præstegerning.



Meget grundlæggende gælder det forkyndelsen. Jeg har således aldrig gået prædikestolen med bevidsthed om, at teksten eller dele af den var fejlagtig eller ligefrem utroværdig, og jeg har heller aldrig følt noget behov for at forklare, at Det gamle Testamente har et gudsbillede, som strider mod det, vi finder i Ny Testamente. Ikke alene har jeg været overbevist om tekstens sandhed og indbyrdes enhed, men i kraft af arbejdet på Dansk Bibel-Institut under NORV's lederskab har jeg også haft anledning til at få denne overbevisning og indvendingerne mod den arbejdet grundigt igennem. Det har været en stor glæde og frihed at kunne bestige prædikestolen med den overbevisning, at kirkens hellige skrifter taler sandt i alle ting. Ikke har jeg følt, at jeg havde en fast grund under fødderne, men også, at jeg, allerede inden jeg mødte tilhørerne, havde været i nærkontakt med de indvendinger og den tvivl, de selv sidder med.

Dette grundsyn, som jeg har lært hos NORV har ikke alene givet mig en fast overbevisning om tekstens troværdighed, men også en frihed til straks at gå ind på tekstens eget emne. Jeg har hørt mange prædikener, der først skulle undskylde tekstens manglende troværdighed eller forsøge at gøre den relevant. NORV's bibelsyn fik mig til at gå i gang med tekstens emne med det samme ud fra en dyb overbevisning om, at teksten ikke alene er relevant, men også virksom. Det betyder, at jeg aldrig har været i tvivl om, at netop dette budskab var det, der kunne og ville samle [og]omvende mennesker og samle dem ind i Guds rige. Som tiden er gået, er jeg ikke blevet skuffet.

Bibelsynet har betydet, at jeg fra begyndelsen af min præstegerning har ønsket at undervise menigheden i Bibelen, ikke bare om søndagen, men også på hverdagene, hvor man kan arrangere nogle egentlige undervisnings- og debataftener. Derfor har jeg i alle år haft sådanne aftener en eller to gange om måneden. Der har det været en meget stor hjælp, at jeg fra begyndelsen har været overbevist om tekstens sandhed. Ellers havde Bibelen mere været et problem end et grundlag.

Prædiken og undervisning har hele tiden ført til fornyet bibelstudium, og her har jeg haft stor glæde af de mange store navne, som måske ikke har været principielt ortodokse i deres bibelsyn alle sammen, men som i praksis har skrevet og talt, som om de var det: Oskar Skarsaune, Kenneth E. Bailey, Richard Bauckham f.eks. Det ortodokse bibel syn sammen med mine egne og andres mange spørgsmål har motiveret mig til at søge at forstå teksterne stadig dybere, og jeg glæder mig, hver gang nye sammenhænge afdækkes.

Noget helt tredje er de kirkelige konflikter, især på landsplan. Her tænker jeg på sådanne kontroverser som striden om kvindelige præster, vielse af fraskilte og vielse af homoseksuelle. Mer end en gang har jeg oplevet, at mennesker, som har været uenig med mig, i en diskussion om et enkelt af disse eller andre punkter har sagt, at når jeg mener det ene, så må jeg også mene det andet. Med andre ord. Når jeg tror på Bibelen, så må jeg også have bestemte holdninger, og det har da været befriende at kunne sige, at det gør jeg da også. Af og til har det også givet respekt.



Dette har igen betydet noget for mødet med mennesker fra andre kirkesamfund og andre trossamfund. I forhold til både katolikker og pinsefolk har det aftvunget respekt, at jeg tror på hele Bibelen, og at jeg har indtage de standpunkter, jeg har gjort. Både katolikker og ortodokse har respekt for, at man ikke går ind for kvinders ordination til præsteembedet, og at man ikke vil vie homoseksuelle - det sidste tror jeg er kommet os til gode i Dansk Armeniermission, hvor jeg for tiden er bestyrelsesmedlem.[...]

Sammenfattende må jeg sige, at det ortodokse bibelsyn, som jeg lærte i mit hjem og i min barndoms Indre Mission og som jeg fik grundig undervisning i og ikke mindst grundige samtaler om hos NORV, nok har givet anledning til en del modvind, men først og fremmest har givet en grund at stå på og en dyb glæde og vished. Og midt i både konflikter og menighedsopbyggende arbejde har jeg følt mig i pagt med de dybeste rødder i kirkens eksistens og arbejde. Det har været afgørende, at jeg i KFS og DBI lærte, at bøn og bibellæsning er det, som giver liv og vækst i kirkes liv og vinder mennesker for Kristus.

I en forstand er det ortodokse bibelsyn noget ganske banalt og enkelt. Jeg tror, at de, der ivrigt læser Søren Kierkegaard eller Platon og fordyber sig deri, ikke bruger tid på at diskutere, om teksten er troværdig, men om, hvad forfatteren vil sige. Sådan har kirken også læst Bibelen gennem det meste af kirkehistorien [...]Sejergaard september 2011, FKS-privatarkiv.

Bilag 37-VIII.6. Leif Andersen: Mit forhold til NORV's bibelsyn.

[...] NORVs bibelsyn var ortodokst (eller, som det blev kaldt i hine tider, fundamentalistisk): Han hævdede Bibelens ufejlbarlighed ikke blot inden for dens intentionsområde (jf. 2 Tim 3,16), men også i historiske enkeltudsagn.

Jeg var som helt ung vant til som noget selvfølgeligt (men også ureflekteret) at hævde noget lignende; derfor følte jeg mig meget på linje med NORV heri. Og det gør jeg stadig. Han var en væsentlig inspiration for mig i spørgsmålet om bibelens troværdighed – igen fordi jeg, til afløsning for min ungdoms ureflekterede selvfølgelighed, efterhånden fik behov for en tankemæssig afklaring.

I dag ville jeg sandsynligvis, over for konkrete vanskeligheder og tilsyneladende selvmodsigelser i Bibelen, kun sjældent afvige fra NORV's principielle holdning. Han var ikke selv betonfundamentalistisk i den naive, amerikanske forstand, at man partout ville have vredet en *forklaring* på vanskeligheder og tilsyneladende selvmodsigelser ud af teksten – hans position var tværtimod dikteret af ydmyghed over for Guds åbenbaring: Han ville ikke vove at ville vide bedre end Guds profeter og apostle. Og der forsøger jeg stadig selv at stå.

Dér, hvor jeg alligevel aldrig kunne og stadig ikke kan følge ham, er i hævdelser af dette ortodokse bibelsyns *eksklusivitet*. Han ville ikke anerkende et konservativt bibelsyn som et bibeltro og lydigt møde med åbenbaringen på linje med hans eget.



Deraf hans exit fra kredsen omkring Menighedsfakultetet og hans enegang i dannelsen af Dansk Bibel-Institut.

Også i dag hælder jeg til et ortodokst syn og hælder til hævdelser af Bibelens ufejlbarlighed også i dens enkeltudsagn – men jeg synes ikke, at jeg kan henvise til enkeltudsagn eller temaer i Bibelen, der soleklart støtter dette. Det konservative syn (der hævder Bibelens troværdighed inden for, men ikke nødvendigvis uden for dens intentionsområde), har et stærkt argument i påmindelsen om den reelle skikkelse, hvori bibelordet synes at fremtræde for os, nemlig fuld af selvmodsigelser og historiske og faktuelle fejl. Det ortodokse syn står derfor i lige så høj grad som det konservative syn i fare for at begå vold mod den form, hvori gudsordet faktisk fremtræder for os.

Dette er grunden til, at jeg – ikke af pragmatiske og institutionstaktiske grunde, men af teologiske grunde – må regne det konservative syn som en lige så sandsynlig og lydig tolkning af Skriften som min egen: For mig at se tager Skriften ganske enkelt ikke selv stilling til sin egen ufejlbarlighed uden for intentionsområdet, hvilket tvinger mig til en ganske tentativ (og ufrivilligt ydmyg) position.

Og heri adskiller mit ståsted sig fra NORV's eget [...]

NORV's åbenbaringsteologiske grundposition var korsteologisk: ikke blot hans forkyndelse og sjælesorg, men også hans hermeneutik og epistemologi var overalt præget af *teologia crucis*[...] Fra begyndelsen kunne jeg identificere mig med den og så den som endnu et udslag af den klare skelnen mellem loven og evangeliet. Vi har kun Guds ord for, hvori Guds tanker og Guds sandhed består; menneskelig filosofi og fornuft søger i virkeligheden Guds sandhed med ryggen til ham etc.

For NORV hang det meget sammen med en stærk betoning af den menneskelige syndighed og Guds hellighed (og dermed erkendelsens uundgåelige fejlbarlighed). Men dette gav en hermeneutisk og epistemologisk grundholdning, som jeg senere kunne koble med en dialektik hos fx Søren Kierkegaard.

Imidlertid har jeg de senere år tænkt, om NORV i virkeligheden i sin egen epistemologi veg uden om at erkende og veg uden om at tage konsekvensen af sin egen indsigt!

I hans ganske belæste og ret nuancerede "Postmodernismens udfordringer – og den kristne tro" gør han således (med rette) op med den postmoderne radikalhermeneutik og dyrkelsen af *monstrum incertitudinis*. Men i sin iver undlader han at drage parallellen mellem den *korsteologiske* forståelse af erkendelsens ufuldkommenhed og den *postmoderne* forståelse af erkendelsens ufuldkommenhed!

Det havde ellers ligget lige for: Rent teologisk burde han have meget mere tilfælles med dekonstruktionen og poststrukturalismen, end han selv indser. Han synes (i mine øjne) at forveksle hævdelser af *Skriftens* pålidelighed med hævdelser af *vor læsnings* pålidelighed! Og det er i mine øjne en alvorlig kortslutning i hans teologi. Han tiltror – faktisk *imod* sit eget grundsyn om menneskets syndighed! – læseren evne til at forstå *sandt og endegyldigt*, "hvad en tekst faktisk siger"[. ..]



Jeg ved faktisk ikke, hvad NORV i dag ville sige til min holdning til det postmoderne, til det hermeneutiske og epistemologiske spørgsmål. Det er muligt, at han med udgivelsen af min homiletik ville have ment, at jeg har bevæget mig langt væk fra hans anliggender. Sådan ser jeg det imidlertid ikke selv [...] Andersen februar 2009, FKS-privatarkiv.

Bilag 38-VIII.6. Asger Højlund: Bibelen.

[...] Overbevisningen om Bibelens autoritet bygger ikke på et intellektuelt bevis, men er givet med og en del af den kristne tro selv, sådan som den er vokset frem i mødet med Gud og hans ord i kirkens forkyndelse og liv.

Guds ord

At Bibelen har denne autoritet, hører efter min mening til den kristne tros væsen – hvis kristen tro vel at mærke er båret af den tro på Jesus, som apostlene formidler, og det liv, der knytter sig til den tro. Sådan ser Jesus på det, der for ham er hellig skrift, de gtl. Skrifter. Det er i lyset af dem, han forstår sin gerning, herunder ikke mindst sin vej til korset. Og fra ham falder der lys tilbage på netop disse skrifter, så at hans disciple nu bliver i stand til at forstå dem [...]

Det historiske

Lad mig på denne baggrund kort forholde mig til det spørgsmål, som har fyldt rigtigt meget i tidligere tiders bibelsynsdebatter, men som nu, ikke mindst i kraft af postmoderniteten (bl.a. med dens fokus på læser frem for forfatter), er trådt en hel del mere i baggrunden, nemlig hvad dette betyder i forhold til den historiske kritik. Lige som det foregående kan også dette kun blive til markeringer.

I konteksten af den afhandling, som mit papir er et bilag til, er det vel overflødigt at præsentere det syn, der siger, at en forståelse af Bibelen som Guds eller Åndens ord udelukker den historisk-kritiske tilgang. I Bibelen har vi at gøre med en forening af guddommeligt og menneskeligt, af transcendent og immanent, af underfuldt og naturligt, som gør en tilgang som den historisk-kritiske, med dens forklaring af alt ud fra rent immanente forhold, umulig. Selv om jeg har stor forståelse for dette standpunkt, og det i sin grundlæggende holdning til Bibelen er med til at fastholde teologi og kristen tro på det, som er den afgørende sandhed om Bibelen, nemlig at vi her har med Gud at gøre, deler jeg ikke denne afvisning.

Grunden til det er først og fremmest teologisk, nemlig det historiskes betydning i Guds åbenbaring. Det er denne konkrete jord, han som dens skaber vil forløse. Derfor er den konkrete historie omdrejningspunktet i hans handlen, hvad både inkarnation og legemlig opstandelse er et vidnesbyrd om. Ved at afvise den form for historisk tilgang i forbindelse med arbejdet med de bibelske tekster, som vi anvender i forbindelse med studiet af al anden menneskelig historie, sætter vi en skærm op omkring denne historie og rykker den ud af den almindelige historie. Og det rejser da uvægerligt spørgsmålet, om det da virkelig er *denne* historie, Gud handler i, og *denne* verden, han vil frelse.



Det er rigtigt, at hvis en historisk tilgang *kun* kunne drives ud fra en lukket, immanentistisk tilværelsesforståelse, så ville den give problemer i forhold til Bibelen og den virkelighed, den bevidner. Men spørgsmålet er, om ikke det er en positivistisk position, der er ved at være på retur, simpelthen fordi man er ved at erkende, at den kan være med til at spærre frem for at give forståelse for det fremmede (som jo er et element i al historie) – og i det hele taget repræsenterer en forståelse af tilværelsen som noget, vi kan overskue, som hører fortiden til. Det betyder ikke, at man dermed skal opgive den minutiøst kildelæsende, afdækkende og argumenterende tilgang til historiske fænomener og tekster, som kendetegner al god historisk beskæftigelse – tværtimod bør en sådan tilgang være et kendemærke for en tro, der i den grad ”appeals to history” (N.T. Wright). Men det betyder, at vi gør dette arbejde inden for en åben forståelseshorisont – hvilket bestemt ikke behøver at diskvalificere dets historiske lødighed.

Når det er sagt, er det imidlertid nødvendigt at tilføje, at dette kun er en del af arbejdet med de bibelske tekster [...] I et arbejde med Bibelen, der svarer til denne forståelse, bliver der brug for at se sammenhænge, linjer, ekkøer, påfaldende ligheder eller modspil teksterne imellem, der sprænger de strikt historiske grænser. Og først og fremmest er der brug for den holdning, der svarer til troen på, at disse ord er Åndens ord, nemlig den lyttende og lydige holdning. Højlund 2012, FKS-privatarkiv.

Bilag 39-VIII.6. Kai Kjær-Hansen: Bibelsyn – bibelbrug

[...] Bibelen er jo ikke en helt almindelig bog. For os kristne er den simpelthen bogen, eller bøgernes bog. Den er kort og godt Guds ord. Det betyder, at dersom vi vil vide noget om, hvad kristendom er, så går vi til Bibelen. Hvad er kristen tro? Det bestemmer Bibelen. Hvad er kristen lære? Det afgør Bibelen. Hvordan er det kristne liv? Her viser Bibelen også vej [...]

Den kristne kirke siger ikke først: Tro først på Bibelen, så kommer du til tro på Jesus. Nej, først forkynnder vi evangeliet, de gode nyheder om Guds frelse gennem Jesus Kristus. Igennem denne forkyndelse skaber Gud troen. Og når denne tro bryder frem, medfører den også en ubetinget tillid til Bibelen som Guds ord. Det er jo, når alt kommer til alt ikke os, som bestemte os til at tro, men det var Gud, som ved sit ord og den Hellige ånd besejrede os, overbeviste os, gav os troen. Og det er Gud, som ved Ordet daglig fornyer troen i vore hjerter. Det ord, som har en sådan virkning, kan vi derfor ikke vurdere højt nok.

Lad os nu et øjeblik tage os tid til at beskrive det, som jeg indtil nu bare har kaldt Ordet. Med dette mener jeg *hele* Bibelen. Men her melder sig straks en række problemer, hvoraf jeg bare her skal berøre et par, forholdet mellem GT og NT, og: det såkaldte kanonspørgsmål; desuden kommer vi ikke uden om inspirationsspørgsmålet samt det forhold, at Bibelen har et centrum, hvorfra alle ting skal anskues.



Men først et par ord om *forholdet mellem GT og NT*: GT og NT har det fællestræk, at de indeholder skrifter, som er indbyrdes meget forskellige, og desuden har forskellige forfattere. Der er historiske beretninger, love, profetier og salmer i GT – for bare nu at nævne nogle forskelle – der er eangelier, breve i NT – og ApG er jo en historisk redegørelse for, hvordan evangeliet blev hørt i de første årtier efter Jesu død og opstandelse. Men selv om der er mange bøger (jf. Biblia = bøgerne), er Bibelen dog *én* bog, fordi den er fyldt af én ånd. Det er den samme Gud, der taler – både i GT og NT.

Dette benægtes af mange i dag. Men på dette punkt må den kristne kirke holde fast. Ikke sådan at forstå, at der ikke er forskel mellem GT og NT. For det er der, der er Jesus til forskel! Men begge steder taler den ene og sande Gud, Abraham, Isak og Jakobs Gud, Jesu Kristi Fader, for nu at citere Pascal. Vi kan sige det på denne måde: I GT har vi en fremadskridende åbenbaring, i Jesus har Gud endegyldigt talt ved sin søn – og dette er bevidnet i NT (jf. Hebr 1,1f.). Det er derfor ikke sandt, som man nogle gange hører det, at i GT møder vi bare en vred og hellig Gud, i NT en kærlig. Gud er den samme. Men at Gud nu har talt ved Sønnen, Jesus, betyder, at vi læser GT, løfternes bog i lyset af opfyldelsen i Jesus. Og vi kan ikke som kristen kirke undvære den klart udtalte dom, som vi fx finder hos profeterne over Israel, for denne dom er jo også en dom over os selv. Israels synd er vor synd, Israels frafald, vort! Eller med Augustins berømte formulering: Det nye Testamente ligger skjult i det gamle. Det gamle Testamente ligger åbenbart i det nye [...]

Jeg vil springe let hen over de forskellige teorier om skriftens inspiration. Inspirationens hvordan, altså hvordan inspirationen er foregået, er og bliver en hemmelighed. Men at de bibelske forfattere er inspireret af Gud, vejledet af Gud, idet Helligånden er ”kommet over” dem, det bevidner den kristne kirke. Det betyder imidlertid ikke, at de bibelske forfattere har været viljesløse mennesker, som kun har lånt deres hånd til Helligånden, sådan som den gamle lutherske rettroenhed i det 17. årh. mente det, jf. deres tale om verbalinspirationen, altså det syn, at Gud har dikteret hvert enkelt ord i bibelen. En sådan teori er uholdbar, eftersom det bliver umuligt at forklare fx hvorfor Jesus taler på en anden måde i Johannesevangeliet end hos de tre første evangelister. Lukas fortæller os i sit første kap., hvorledes han har *arbejdet*, da han skulle nedskrive sit evangelium. Han har indsamlet materiale og nøje gransket, hvad der allerede fandtes af beretninger om Jesus på hans tid. Og i dette arbejde tror vi at Gud har vejledet ham, og de andre forfattere.

Spørgsmålet bliver herefter, og det kun er i sager, der vedrører tro, lære og liv, bibelens forfattere er inspireret, eller om det gælder alle ting, geografiske og historiske notitser fx? Vi kender sikkert alle til et eller andet problem i bibelen, som er svært at harmonisere, altså tilsyneladende selvmodsigelser eller ujævnheder. Vi kan gå i detaljer bagefter under diskussionen. Her vil jeg bare nævne, at de bibelske forfattere, når de skrev deres bøger, ikke ønskede at give en nøgtern historisk redegørelse for dette eller hint, men ønskede at forkynde om Guds frelse i Jesus Kristus. Mangler derfor den ene evangelist noget, som den anden og tredje har med, så betyder det dog ikke, at den



første har taget fejl. Vi må så bare konstatere, at han ikke har medtaget det, som de andre nævner, og så prøve at besvare, hvorfor han har udeladt det. Men eftersom Guds åbenbaring finder sted i vor historie og på vor jord, må vi passe på, at vi ikke taber historien. Desuden kan man da også godt nævne, at hvad der måske var problemer for nogle år siden, har vi i dag en fornuftig løsning på. Derfor skal man ikke ved den første og bedste ujævnhed råbe, at vi her har en fejl i Bibelen. Fejlen kan jo være på vor side, idet vi ikke har nok materiale at klare dette problem med.

Nogle positive teologer hævder, at alt i Bibelen er Guds ufejlbare ord, andre, at Bibelen kun er ufejlbar i de henseender, den selv ønsker det, nemlig i spørgsmål som vedrører kristen tro, lære og liv. Selv om jeg nok selv mest hælder til den anden opfattelse, vil jeg dog godt være med til at forsvare den første opfattelse. Undertiden hører man nemlig, at disse mennesker er uredelige og uærlige, og må sætte deres forstand over styr, for at fastholde denne position. Men det er ikke sandt. Jeg kender personligt en del af dem, og jeg kan bedyre, at de går ramt forbi, når man hævder, at de mere tilbeder Bibelen end de tilbeder Jesus. Når man hører noget sådant er det ofte en smart måde at gøre sig til Herre over Bibelens ord på.

En af årsagerne til, at jeg selv hellere vil mene, at Bibelen kun er ufejlbar i de henseender, den selv ønsker er, og altså ikke nødvendigvis – men dog ofte! – i alle små geografiske og historiske detaljer, er, at man ellers let kommr til at fortone, at der er forskel mellem stort og småt i Bibelen. Bibelens centrum er jo Jesus Kristus. Alt hvad vi hører om i Bibelen peger i sidste instans hen på ham. Og det var jo af en sådan årsag Luther bl.a. kunne hævde, at Jakobsbrev var et rigtigt stråbrev, fordi det ikke drev nok på Kristus, men lærte frelse ved gerninger. Det er jeg nu ikke selv så sikker på, det gør, men det er en anden sag.

Lad disse små antydninger være nok, angående bibelsynet set fra ”positivt” hold. Hovedsagen er, at det er Guds ord givet i menneskers ord, som åbenbarer vor sande situation om mennesker og lærer os om frelsens vej. Det er ikke en bog i geologi og geografi [...]

Der hvor Bibelens budskab bliver læst, hørt og modtaget, skabes tro og glæde, fortrosthed til Gud, og hjælp i hverdagen. Når vi beskæftiger os med Gud, beskæftiger vi os jo ikke med tomme ideer. Bibelen hører altså hverdagen til, er dagligt brød for sjælen, som man har sagt det. Og det er jo rigtigt. Hvad angår det personlige andagtsliv, vil jeg nævne nogle praktiske hjælpemidler. Det er nemlig sådan, at dersom man selv skal vælge, hvilket afsnit man skal læse hver dag, så vil det ofte gå sådan, at man kommer til at køre i ring omkring de samme steder, samme skriftord, som sikkert er udmærkede, rigtige kærneord, men som ikke giver nok. Derfor kan man kun råde til, at der er plan i ens bibellæsning. Der udgives forskellige bibellæseplaner, som jeg stærkt vil anbefale. Desuden vil jeg nævne den såkaldte ”Bibelnøgle” (Lohse), hvor der er et skriftafsnit hver dag, som kort forklares, således at man hjælpes til at få det pågældende skriftafsnits hovedtanke frem [...] Kjær-Hansen oplæg til bispeeksamen 20.12.1973 som foredrag til et menighedsmøde; FKS-privatarkiv.



Bilag 40-VIII.6. Peter Legarth: Et konservativt bibelsyn

[...] Guds Ord er ufejlbarligt, for Gud er ufejlbarlig. Gud svigter ikke. Derfor svigter Guds Ord heller ikke. Guds Ord er til at stole på.

Men denne ufejlbarlighed skal bestemmes mere præcist, og her er der efter min opfattelse to kilder: (a) de aktuelle udsagn om Bibelen i Bibelen, (b) den skikkelse som de bibelske tekster faktisk har fået.

Begge aspekter hører med her. Det ene må ikke isoleres i forhold til det andet. De faktiske udsagn om Bibelen i Bibelen får en tolkningsnøgle bl.a. i bøgernes faktiske skikkelse. Man opstiller en forkert teori, hvis man ikke tager hensyn til bøgernes faktiske skikkelse. Og omvendt: Bøgernes faktiske skikkelse har fået en tolkningsnøgle i de bibelske ord om Bibelen. Det er vigtigt, at man ikke negligerer disse ord. I modsat fald bliver resultatet, at man ligestiller Bibelen med enhver anden bog [...]

Hvorfor ikke være ortodoks / fundamentalist?

For det første fordi de bibelske forfattere ikke er det! Det ortodokse bibelsyn lægger efter min opfattelse et perspektiv ned over teksterne, som ikke findes i teksterne selv. Vi kommer med en matrice, hvorefter bibelteksterne har at stemme. Men hvorfor fremkomme med et sådant mønster, når det ikke findes i bibelteksterne selv? Det er for mig at se udtryk for en misforstået nidkærhed på Bibelens vegne.

Når det hævdes, at Bibelen er ufejlbarlig i alt, må dette skulle tages for pålydende. Det er simpelthen *alt*. Den mindste "fejl" vil røkke ved selve bibelsynet og synet på Gud, for Gud kan ikke lyve. For mig at se resulterer et sådant bibelsyn i et konsekvensmageri, som er helt uantageligt. Skal jeg lade mit syn på Gud bestemme af, at alt i Bibelen *skal* passe?

I givet fald må jeg konkludere, at Jesus rensede templet både palmesøndag og palmemandag.

Hvis ikke Jesus gjorde det begge gange, og hvis der er en unøjagtighed med hensyn til dateringen her, rækker det ved selve bibelsynet, hvis forudsætningen er en alt omfattende ufejlbarlighed. Den mindste detalje kan på den måde få fatale konsekvenser for bibelsynet.

Vi må acceptere, at Guds Ord møder os på en måde, som er bristfældig. Der er en mængde tilfælde, hvor de bibelske forfattere ikke er enige. Og det er der ikke noget at gøre ved. Det kan vi ikke lave om på uden at have nødløsninger og almene henvisninger til vor begrænsede viden.

Med et ortodokst bibelsyn misforstår man efter min opfattelse Bibelens selvvidnesbyrd.

For det andet er der fare for, at fokus flyttes fra centrum til periferi. Hvis Bibelen i alle henseender *skal* være ufejlbarlig, skal dette synspunkt naturligvis tages alvorligt i alle detaljer.



Så er det ikke ligegyldigt, om en begivenhed skete det ene eller det andet sted, eller den skete den ene eller den anden dag. Så skal harmoniseringen gå op, og jeg vil mene, at sådanne bestræbelser står i fare for at flytte interessen fra perikopens centrale anliggende.

For det tredje volder et sådant syn unødige problemer i evangeliserende øjemed. Man efterlades med det indtryk, at den enkelte skal ofre sit intellekt, hvis man vil være kristen.

For det fjerde skaber dette syn vanskeligheder for en historisk forskning af kildematerialet.

Hvis denne forskning har en alt omfattende ufejlbarlighed som paradigme, får denne forskning mest karakter af apologetik. En vurdering af kildematerialets pålidelighed er i virkeligheden udelukket. Det samme er en skelnen mellem primære og sekundære kilder, når det gælder det bibelske materiale. Sådanne overvejelser bliver et spilfægteri og et ualvorligt komediespil.

Resultatet er jo givet på forhånd. Hvis Markus og Josefus er uenige om et eller andet, er det jo på forhånd givet, at det er Markus, der har ret!

Lad mig bringe en lidt frimodig illustration: Hvis man skal igennem en ukendt by, må man naturligvis have et kort at følge. Man kan ikke slå en auto-pilot til og lade bilen følge et kort. Man kan som chauffør sidde med lukkede øjne. Men man må åbne sine øjne og se, hvorledes byen i praksis ser ud og så kombinere kortet med det, man ser. Man kan jo have misforstået kortet, eller der er måske veje, der er omlagt. Således er det også med bibelsynet. Vi må naturligvis følge kortet (og de bibelske udsagn om Bibelen selv), men vi skal ikke køre gennem byen med lukkede øjne. Vi må åbne øjnene og tage hensyn til, hvorledes byen, dvs. Bibelen, i praksis ser ud [...]

Afslutning

Bibelen er Guds Ord, og den udtaler sig med autoritet og ufejlbarlighed i det, som den rent faktisk vil sige. Den taler sandt om frelsen i Jesus Kristus. *Den er det troværdige vidnesbyrd om Guds store frelsesgerninger i historien, den ufejlbarlige meddelelse af den frelsende sandhed i Gudsåbenbaringen i Jesus Kristus* (MF's vedtægter).

Bibelen er ufejlbarlig i det, som den ønsker at sige, men ikke i det, som den ikke ønsker at sige. Legarth februar 2011; FKS-privatarkiv.

Bilag 41-VIII.6. Carsten Vang: Bibelen som Guds ord – det ortodokse bibelsyn

[...] Det er en misforståelse, at der skulle være *stor forskel på det konservative og det ortodokse syn* på Skriften. Det er der ikke! I den ophedede diskussion kan der undertiden være et ønske om at lade forskelle fremstå så tydelige som muligt, hvorved afstanden verbaliseres længere, end den rent faktisk er. Men om langt det meste er der enighed mellem det konservative og det ortodokse bibelsyn – i hvert fald som de



praktiseres på MF. Vi står sammen om at hævde, at *hele Bibelen* er Guds ord, ikke blot udvalgte dele, ikke blot selve evangeliet, men Skriften som helhed. Både Gammel Testamente og Ny Testamente er Guds Ord. Tilhængere af begge bibelsyn understreger, at det er Bibelen selv, som skal definere vort bibelsyn. Og begge parter står sammen i synspunktet om, at Bibelen forpligter Kirkens forkyndelse, lære og vejledning. Endelig står vi begge i en fælles front mod den bibelkritiske hermeneutik, den bibelkritiske tolkning og den bibelopløsende teologi [...]

Bibelens syn på sig selv

Bibelens syn på sig selv er entydig. Den forstår sig selv som et ord fra Herren, der er talt af ham og formidlet gennem mange forskellige menneskelige redskaber: profeter, præster, vismænd, skrivere, bønder og apostle. Dette fremgår af en række udsagn fra Jesus og fra resten af NT [...] NT's opfattelse af GT ligger i øvrigt i forlængelse af GT selv.

GT fremholder mangfoldige steder, hvordan både lovens ord og det profetiske ord i sidste instans stammer fra Gud [en række skriftsteder]. Ex 24,4 lader tydeligt forstå, at også *det skrevne ord* er indblæst af Guds Ånd: "Moses skrev alle *Herrens* ord ned" (min fremhævelse). Det ord, som Moses har hørt fra Gud (Ex 21-2), og som han netop har formidlet i mundtlig form til Israels folk (v 3), gives nu skriftlig skikkelse og nedtegnes i et højest forgængeligt format, papyrusrullen. I v 7 læses rullen (Pagtsbogen) op for hele folket, og tilhørerne reagerer ved at modtage det, som bliver læst op fra rullen, som Herrens ord: "Vi vil adlyde Herren og gøre alt, hvad han befaler". Også den skrevne bogrulle er Herrens ord. Det skrevne ord er ikke blot vidnesbyrdet om Herrens åbenbaring i fortiden. Herren *taler* (præsens!) gennem det ord, som Moses har fikseret på en skrøbelig bogrulle, der igen og igen må skrives af, for at det skrevne Herrens ord ikke går tabt [...]

Bibelen som Guds og menneskers ord

Bibelen er på én og samme tid Guds ord og menneskers ord. Skriften som helhed er Guds ord, samtidig er Skriften i alle dens enkelte bøger og dele et højest menneskeligt ord. Gud har i enestående grad bundet sig til det menneskelige ord og dets begrænsninger. En ofte brugt analogi er at sammenligne Skriften med Sønnens inkarnation.

Inspirationen kan ikke påvises empirisk; men den bevidnes i Skriften, og den forkyndes til modtagelse og tro.

Gud har bundet sig så stærkt til det menneskelige, at Helligåndens inspiration ikke udelukker grammatiske fejl i den bibelske tekst, at der kan ske spring i tankegangen, eller der kan forekomme sætningsbrud (f.eks. Deut 11,2-7; Mark 2,10). Guds inspiration medfører ikke noget fuldkomment hebraisk eller græsk sprog.

Inspirationen udelukker heller ikke, at der kan ske tilføjelser til og opdateringer af den bibelske tekst i overleveringens løb. Således er der en række eksempler på, at en senere



tids navneformer bliver anvendt (f. eks. stedsnavnet ”Dan” i Gen 14,14 eller ”landet Ramses” i Gen 47,11). Redaktionelle kommentarer kan blive flettet ind, som røber et væsentlig senere perspektiv end Moses’ formaningsstale ca. 1400 f.kr. (Deut 2,23). Dette var almindelig praksis, at afskrivere kunne opdatere en ældre tekst, samtidig med, at de nøje skrev den af [...]

Uden fejl?

At Bibelen er Guds ord betyder, at den er uden fejl i alt, hvad den siger. Gud har indåndet den. Her siger tilhængerne af det konservative bibelsyn gerne, at Bibelen er uden fejl, når det gælder dens *anliggende*, dens *sag*, dens *sigte*, som er at forkynde frelsen i Jesus Kristus. I sine udtalelser om kristen tro og livsførelse er Bibelen ufejlbarlig, men ikke nødvendigvis, når det gælder historiske, kronologiske og geografiske forhold.

Mit spørgsmål er da: Hvordan skelner vi mellem det, som er Bibelens sigte, og det, som hører til dens ramme, og som ikke nødvendigvis er ufejlbarligt? Man leder forgæves i Bibelen efter en sådan sontring mellem sag og ramme. Forkyndelsen af Guds godhed i Kristus mod alle mennesker er på det stærkeste vævet sammen med hele den bibelske historie. Hvis den bibelske fortælling om denne frelseshistorie rummer myter og fiktion, og hvis den er fyldt med indholdsmæssige modsigelser, er den frelse, som Gud ifølge Bibelen vil skænke, uden nogen faktuel grund. Den er at sammenligne med opdigtede eventyr (jf. 2 Pet 1,16). Hvis Israel som folk aldrig har opholdt sig i Egypten, og det historisk set aldrig har forladt Egypten og har erfaret Guds enestående indgriben ved Sivhavet (Ex 14-15), så er Bibelens proklamation af, at Herren er den eneste virkelige Gud, højt hævet over alle jordiske herskere og guder, blot smukke ord uden realitet.

Jesus refererer selv til GT’s historiske informationer som troværdige og sande: Syndfloden, der ødelagde hele den daværende verden; Sodoma og Gomorra som virkelige byer i Jordanfloden, der mødte Guds voldsomme domstilintetgørelse; Jonas, der var tre dage i fiskens indre; David som forfatter til PS 110; Israels vandring i ørkenen. Det går ikke an at skelne mellem Bibelens frelsende sandhed og dens historiske side. For Skriften vil jo netop forkynde ham, som åbenbarede sig i et ganske bestemt folks historie [...]

Ved gennemlæsningen af NORV’s fremstilling af sit syn på Skriften slår det mig, at han udtrykker ufejlbarlighedsdogmet så entydigt og konsekvent, at der ikke rigtig bliver plads til Bibelens faktiske fremtræden. Jeg kan langt på vej følge NORV’s advarsel mod at foretage en tvedeling i Skriften mellem noget, som er absolut sandt, og andet, som ikke er det. Men jeg finder, at han ikke for alvor giver plads til de ”ujævnheder” og de spændinger, som der rent faktisk kan konstateres i Skriften.

Tilhængere af det ortodokse bibelsyn vil ofte gøre gældende, at Bibelen er absolut ufejlbarlig, *sådan som den oprindelig blev skrevet i originalhåndskrifterne*. Dermed



forsøger man at tage højde for den udfordring, som de undertiden betydelige variationer håndskrifterne imellem udgør.

Jeg har aldrig oplevet denne kvalificering som særligt overbevisende.

For det første: Hvad er den ”originale håndskrift”? Er det den kortere græske tekst til Jeremiasbogen (som Hebræerbrevet faktisk citerer fra?), eller er det den noget længere hebraiske tekst? Dødehavsteksterne viser, at menigheden ved Dødehavet besad *hebraiske* udgaver af *begge* teksttyper, både den korte (bevaret i Septuagintas) og den noget længere (bevaret gennem den massoretiske tekst og grundlaget for alle bibeloversættelser). Der har altså tidligt været to hebraiske versioner af Jeremiasbogen. Hvilke af dem er den ”originale håndskrift”?

For det andet: Denne kvalificering udspringer ikke af Skriftens egne udsagn om dens inspiration og autoritet. På Jesu og apostlenes tid havde man flere forskellige tekstudgaver af visse af de gt-lige skrifter. Alligevel taler såvel Jesus som de øvrige nt-lige forfattere om alle GT's skrifter som Guds ord. Det er de hellige skrifter, som foreligger, og som Timoteus kender og har adgang til, der er gud-indåndede (2 Tim 3), ikke kun de for længst tabte originalmanuskripter. Det er de med deres indbyrdes forskelle og varianter, at de har karakter af at være Guds ord.

På dette område må jeg tage et forbehold over for den måde, som mange tilhængere af det ortodokse bibelsyn herunder NORV, udtrykker sig Vang, oktober 2012; FKS-privatarkiv.

Bilag 42-IX.1. International Council of Christian Churches'

bibelsynsparagraf

The plenary Divine inspiration of the Scriptures in the original languages, their consequent inerrancy and infallibility, and, as the Word of God, the supreme and final authority in faith and life (Constitution of The International Council of Christian Churches as amended in final form by the Second Plenary Congress, Geneva, Switzerland, August 16 to 23, 1950). Rønnes privatarkiv.

Bilag 43-IX.2. Erlandssons præmisser for kristent fællesskab

§25. Av detta bibelställe [Rom 16,17] är det också klart, at gemenskap skall grundas på endast ett ting, nämligen på *läran*, som förkunnas eller bekännes. Här är det som så mycket förvirring utsås av Satan. Ty han inger alltid tanken att, eftersom der existerer troende också i kätterska kyrkor (vilket vi beredvilligt och gärna erkänna), borde kristna inte lämna sådana kyrkor, eller borde de åtminstone till en viss grad ha gemenskap med dem. Här är det nödvändigt att skilja mellan kristet broderskap och kristen gemenskap. Den heliga kristna kyrkan består verkligen av alla, som tro på Jesus



Kristus, av alla som har fötts av Fadern genom Sanningens Ord och som är medlemmar i Hans familj. Men eftersom tron är osynlig, äro dessa bröder osynliga, och vi äro förvissade om deras existens endast genom Guds Ord och löfte. Detta är broderskapet. Kristen gemenskap å andra sidan är en frukt av dette broderskap, och en mycket viktig sådan. Eftersom vi höra samman som bröder i Kristus, visa vi det genom gemensam gudstjänst, bön och arbete.

§26. Grunden för denne gemenskap kan inte vara densamma som den för broderskapet, vilken ju är pånyttfödelse och sann tro. Innan vi kunna ha gemenskap, måste vi igenkänna brodern, och igenkännandet måste till objekt ha något som går att se. Men tro kan inte ses. Man kan inte igenkänna en broder genom hans tro, och det är lika omöjligt att ha gemenskap med honom på den grunden. Paulus säger i Rom 10:10: 'Ty genom *hjärtats* tro bliver man rättfärdig'. Och i 1. Kor 4:5 gör han det betydelsefulla uttalandet: 'Dömen därför icke förrän tid är, icke förrän Herren kommer, han som skall draga fram i ljuset vad som är fördolt i mörker och uppenbara alla hjärtans rådslag'.

§27. Vi tro och lära därför, att kristen gemenskap är grundad endast på bekännelsen av tron i ord och handling. Som Johannes säger i sitt första brev, 4:2-3: 'Därpå skolen I känna igen Guds Ande, var och en ande som *bekänner* att Jesus är Kristus, kommen i köttet, han är av Gud; men var och en ande som icke så bekänner Jesus, han är icke av Gud'. Bekännelse är grunden för kristen gemenskap, ty när en människas bekännelse är i överensstämmelse med 'den lära vi har undfått' kunna vi erkänna honom som en broder.

§28. Vi veta naturligtvis, att vår gemenskap inte är identisk med det andlige broderskapet. Bakom en god bekännelse kan dölja sig en hycklare. Å andra sidan veta vi, att det finns kristna också inom de kyrkor, som bekänna villfarelse tillsammans med Sanningen. Vi kunna inte se hycklarna i en ortodox kyrka, ej heller de troende i en falsk kyrka. *Vad mera är, vi skilja oss inte från Guds barn i de falska samfunden utan från samfunden som sådana. Detta samfund skilja dessa Guds barn från oss. Vi tro, att det är till de sant troendes välsignelse bland de heterodoxa, att vi vägra gemenskap med dessa kyrkor. Därvid påminna vi dem ständigt om, att de är på fel plats. Gång på gang har folk därigenom letts ut från den falska kyrkan in i den sanna, där Gud vill, att de skola vara.* Erlandsson 1977:31-32.

Bilag 44-IX.2. NORV's præmisser for kristent fællesskab

[...] I Det ny Testamente er den kristne enheds grundlag klart angivet af Herren selv: Det er den grundvold, Gud selv har lagt, nemlig Jesus Kristus (1. Kor. 3.11; 1. Pet. 2.4 ff.). Det indbefatter personen Jesus Kristus, Guds fuldbragte værk til vor frelse i Ham, samt Guds eget vidnesbyrd herom ved profeter, apostle og Herren selv (Johs.14.6 og 17.17-20; Matt.16.18; Efes 2.20).



I Det ny Testamente er den kristne enheds grænse lige så klart angivet af Herren selv: Det er troen på Jesus Kristus, dvs. fortrøstningen til Ham og Hans fuldbagte værk som eneste, men også fuldt tilstrækkelige frelsesgrund (Johs.1,12-13; Johs 3.16 og 36; 1. Johs. 5,11-13; Rom. 10.13).

Den, som fordrer andet og mere som grundlag for kristen enhed og fællesskab, end Gud selv gør i sit ord, og som derfor ikke vil række broderhånd til og på broderlig vis omgås med – bede, lovsynge og på forskellig måde samarbejde med – alle dem, der alene bygger på og fortrøster sig til Jesus Kristus og Hans fuldbagte værk, han søger at lægge anden grundvold end den, Gud selv har lagt, og at sætte snævrere grænser end dem, Gud selv har sat, - og gør sig således skyldig i ukristelig separatisme og sekterisme og dermed i en bedrøvelse af Guds hellige Ånd (Ap.G. 15,1-5; Gal.2.1-16; Kol.2.16-23).

Det er f.eks. tilfældet, når man som nødvendigt grundlag for kristen enhed og fællesskab ikke vil nøjes med en klar og umisforståelig bekendelse til den bibelske Kristus og Hans fuldbagte værk som eneste nødvendige, men også fuldt tilstrækkelige frelsesgrund, men derudover også stiller krav om bestemte menneskelige gerninger, oplevelser og erfaringer, konstaterbare troens frugter eller en bestemt grad af helliggørelse, bestemte meninger, et bestemt mål af troserkendelse eller en bestemt grad af korrekthed i troserkendelsen – ud over det af Gud selv i Hans åbenbaringsord klart angivne ene fornødne.

Den, som gør noget andet eller noget mindre til grundlag for åndelig enhed og fællesskab end det, Guds selv har gjort til grundlag herfor i sit ord, og som derfor rækker broderhånd til og på broderlig vis omgås med – beder, lovsynger og har forskellige former for åndeligt samarbejde med – mennesker, der bygger på og fortrøster sig til noget andet eller noget mindre end Jesus Kristus og Hans stedfortrædende forsonergerning, - han søger ligeledes at lægge anden grundvold end den, Gud selv har lagt, og at sætte videre grænser end den, Gud selv har sat, og gør sig således skyldig i ukristelig synkretisme og unionisme og dermed i en bedrøvelse af Guds hellige Ånd (Matt.7.15-16; Rom.16,17-18; Gal.1.7-9; Fil.3.2; 2.Johs. v.7-11).

Det er f. eks. tilfældet, når man som forudsætning for kristen enhed og fællesskab ikke længere anser det for nødvendigt med en klar og umisforståelig bekendelse til den bibelske Kristus og Hans stedfortrædende forsonergerning som den eneste nødvendige og fuldt tilstrækkelige frelsesgrund og troen på Ham som eneste frelsesvej, men rækker broderhånd til mennesker, der i ord og/eller handling fornægter dette, og begynder at omgås vantro fornægtere og falske ”brødre” på broderlig vis [...] NORV 27.06.1977:3-5.



Bilag 45-X.2. NORV's syn på dåb med Helligånden

[...] Det fremgår klart af det her sagte, at "karismatikerne" i lighed med den ældre pinsevækkelses folk anser nogle troende, genfødte kristne for at være døbt med Helligånden, mens andre derimod ikke er det. Da lægger de imidlertid *et ganske andet indhold i det at være døbt med Helligånden, end udtrykket har i Ny Testamente*. Der er udtrykket anvendt først og fremmest om den afgørende frelseshistoriske éngangsbegivenhed, som fandt sted, da Kristus pinsedag døbte sin menighed med Helligånd og ild, såan som Han forud havde lovet og sagt. Siden da har Guds hellige Ånd boet i Kristi menighed og i de enkelte troendes hjerter som i sit tempel på denne jord. Helligånden *er* udgydt, og Kristi menighed *er* døbt med Helligånden. Det skete pinsedag. På tilsvarende vis som "Ordet blev kød og tog bolig iblandt os" julenat.

Denne "Helligåndens gave", som Gud gav sit folk pinsedag, får den enkelte troende siden pinsedag del i ved omvendelse og tro på Jesus Kristus og ved dåben i Hans navn (Ap.G. 2.38-39). *Siden pinsedag er det at blive døbt med Helligånden uadskilleligt forbundet med indlemmelsen i Kristi legeme*. Det lader sig ganske enkelt ikke gøre at være et lem på Kristi legeme uden også at være delagtig i hele legemets liv, også i den "Helligåndens gave", den "dåb med Helligånden", hvormed Kristus *har* døbt sin menighed. Den, som tror på Jesus, *har* livet, *er* født på ny, *er* en ny skabning i Kristus, *er* et levende lem på Kristi legeme og *har* således del i Helligåndens gave. Han *er* med andre ord "døbt med Helligånden". Den, som *ikke* tror på Jesus, *har ikke* livet, *er ikke* født på ny, *er ikke* nogen ny skabning i Kristus, *er ikke* noget levende lem på Kristi legeme, *har ikke* del i Helligåndens gave og hører således slet ikke Kristus til: "Men om nogen ikke har Kristi Ånd, så hører han ikke ham til" (Rom. 8.9). Se også 1. Johs. 5.11-13.

Siden pinsedag er altså omvendelsens, genfødselsens og frelsens under, som sker i det øjeblik et menneske i sit hjerte fatter tillid til Jesus og tager sin tilflugt til Ham, uløseligt forbundet med den personlige delagtiggørelse i Helligåndens gave, som er det bibelske betydningsindhold i udtrykket "døbt med Helligånden" [...]

Nogen anden "Åndens dåb" end den, som skete i Jerusalem pinsedag, og som hver enkelt troende bliver personlig delagtiggjort i ved omvendelse og tro på Jesus og ved dåben i Hans navn, kender Ny Testamente intet til. At forkynde og lære, at "Åndens dåb" er en særskilt oplevelse, som Gud nok har givet hver troende løfte om, men som ikke alle i troen tilegner sig og tager imod – på grund af *uvidenhed, ulydighed* eller *vantrø* (M. Harper), det er ubibelsk og falsk og derfor farligt.

Det fører direkte over i *en helt ubibelsk og skæbnesvanger skelnen mellem åndsdopte og ikke-åndsdopte kristne* inden for den troende menighed. Det skaber uvægerligt spænding og indre brydninger i de troendes forsamling. Det bliver en utålelig belastning for det indbyrdes samfund og fællesskab. Det truer altid med at føre til og fører ofte direkte ud i den åbenlyse *splittelse*.



Hvordan kan det være andet, når nogle i forsamlingen, fordi de har haft en særskilt religiøs oplevelse forbundet med tungetalens gave, anser sig selv for at være "åndsdøbte" eller særligt "åndelige" kristne, mens de samtidig direkte eller indirekte lader forstå, at de betragter alle dem, som ikke har haft en tilsvarende religiøs oplevelse, og som ikke taler i tunger, som ikke-åndsdøbte, som en slags laverestående, endnu blot "kødelige" kristne, der mangler noget meget væsentligt i deres gudsliv – på grund af uvidenhed, ulydighed eller vantrø?

Det er da også i åbenlys modstrid med Bibelens enkle, klare og helt umisforståelige vidnesbyrd: "Thi med én Ånd blev vi *alle* døbt til at være ét legeme, enten vi er jøder eller grækere, trælle eller fri; og *alle* har vi inddrukket samme Ånd" (1. Kor.12.13) [...] NORV 1971:52-55.

Bilag 46-X.2. NORV's syn på tungetalens gave

[...] Det næste kendemærke ved den karismatiske vækkelse, som vi skal omtale nærmere her, er:

En falsk og ubibelsk lære om, at tungetalens gave er tegnet på, at man er blevet døbt med Helligånden, og vidnesbyrd om en særlig grad af åndsfylde.

Såvel inden for den ældre pinsebevægelse som den karismatiske vækkelse er man enige om "nødvendigheden af et tegn eller overnaturligt bevis på Helligåndens dåb". De fleste hævder, at tungetalens gave er dette bevis, mens andre holder på, at andre af Åndens manifestationer er bevis nok. I praksis gælder det: Den, som taler i tunger, anses for at være døbt med Helligånden. Om nogen ikke taler i tunger, mangler han noget meget væsentligt, og det er, om ikke helt udelukket, så i hvert fald lidet sandsynligt, at den pågældende virkelig nogen sinde har oplevet "Åndens dåb".

Karakteristisk i så måde er det svar, M. Harper giver på spørgsmålet: *Taler alle, som er blevet døbt med Helligånden, i tunger?* Svar: "Ved Helligåndens kraft får man evnen til at gøre dette – men der kan gå nogen tid, før dette sker, på grund af *frygt, selvbevidsthed* eller *vantrø* [kursiv ved Rasmussen].

Med andre ord: Alle, som virkelig har oplevet Helligåndens dåb, *har* også fået evnen til at tale i tunger. Den, som ikke taler i tunger, er altså enten slet ikke døbt med Helligånden – og det kan, som før nævnt, bare skyldes uvidenhed, ulydighed eller vantrø. Eller også er vedkommende trods sin åndsdaub dog stadig bundet af frygt, selvbevidsthed eller vantrø.

I begge tilfælde gælder det: Tungetalen er det afgørende tegn på en åndsdoabt kristen og på et åndsfyldt, forløst og frigjort kristenliv. Den, som taler i tunger, er døbt med Helligånden, er åndsfyldt, forløst og frigjort i sit kristenliv. Han er iført kraft fra det høje, i stand til at leve et dynamisk og sejrende kristenliv. Den, som ikke taler i tunger, er ikke og kan ikke noget af dette. Han er dømt til fortsat at lide nederlag og komme til kort, i sit personlige liv og i tjenesten. Han må ligesom leve sit kristenliv på et lavere plan: et fattigt, glædesløst kristenliv i kraftesløshed, nederlags- og



undergangsstemning. Han mangler noget meget væsentligt: dynamitten – udrustningen med kraft fra det høje!

Den, som taler i tunger, er af den rigtige slags. Den, som ikke taler i tunger, er der noget alvorligt galt fat med: uvidenhed, ulydighed, frygt, selvbevidsthed eller vantro!

Findes der ingen undtagelser? Det spørgsmål vil vi lade pinsebevægelsens ”grand old man” i Skandinavien, pastor *Lewi Petrus* [1884-1974] fra Sverige, svare på: ”Om nogen kommer til mig og spørger, om der ikke er undtagelser, vover jeg ikke at sige, at der ikke findes sådanne, og kommer der et menneske og siger, at han er åndsdøbt, men ikke taler i tunger, kan jeg ikke sige til ham: Du er ikke åndsdøbt. Det kan jeg ikke. Jeg siger: Gud velsigne dig broder. Jeg er åndsdøbt og taler i tunger, og du er åndsdøbt og taler ikke i tunger; lad os tjene Gud, så godt vi kan, hver på sin måde”.

Så langt lyder det alt sammen meget godt. Men så fortsætter rigtignok Lewi Petrus – og tilbagekalder dermed i virkeligheden helt den indrømmelse af mulighed for undtagelser, som han ellers synes at have medgivet i det foregående.

”Det vil ikke vare længe, før han føler i sit hjerte, at der er en oplevelse, han ikke har haft, og snart har han også erfaringen. Der står, at vi skal få løftet om Ånden ved troen. Vi skal ikke slå folks tro ned, men hjælpe dem til at tro på Guds løfter. Tror de, at de har fået åndsdaaben, så lad os hjælpe dem til at tro det, for når troen bliver levende i deres hjerter, får de den fulde oplevelse” (gengivet efter I. Lundgren: ”Pinse på ny”, s.222).

Det er simpelthen en forskrækkelig forkyndelse og lære og helt i strid med Ny Testamente: at Gud vil, at alle troende kristne skulle tale i tunger, at den, der ikke gør det, mangler noget meget væsentligt, og at det er hans eller hendes egen skyld, efter som det bare kan skyldes uvidenhed, ulydighed, frygt, selvbevidsthed eller vantro!

I Ny Testamente er tungetalen bare nævnt som én blandt de mange andre åndelige nådegaver, som Herren selv tildeler hver enkelt i menigheden, efter som *Han* vil, for at de *hver* med *sin* gave – lige så forskellige som legemets forskellige lemmer i forhold til hinanden – skal tjene ”til fælles gavn”, ”til menighedens opbyggelse”: Rom 12.3-8; 1. Kor. 12-14; Efes. 4,7-16.

Læser man disse skriftafsnit om nådegaverne, synes det mig uomtvisteligt klart, at der *ikke* findes så meget som *antydning af skriftgrundlag for pinsebevægelsens og den karismatiske vækkelses forkyndelse og lære om tungetalen som ”åndsdåbens” nødvendige tegn*. Lige så lidt som Gud vil, at alle i menigheden skal være apostle, profeter, lærere, evangelister eller have nådegave til at styre, helbrede eller andet, lige så lidt vil Gud, at alle i menigheden skal tale i tunger: 1. Kor. 12.4-11 og 27-31. Det gjorde de ikke i Korinth, om de end *alle* med én Ånd blev døbt til at være ét legeme, og *alle* havde inddrukket den samme Ånd (12.13).

Det kan ikke være andet, end at det volder uro og splittelse, når repræsentanter fra den karismatiske vækkelse kommer og lærer – omtrent som *judaisterne* på aposteltiden. Dengang lød det: ”Hvis I ikke lader jer omskære efter Moses’ skik, kan I



ikke blive frelst”. Og: ”Det er nødvendigt at omskære dem og befale dem at holde Mose lov”. Se ApG. 15.1-5.

I dag hedder det: Hvis I ikke har haft en særskilt åndsdåbsoplevelse, bevidnet i tungetale eller andre ekstraordinære Åndens manifestationer, som i Jerusalem pinsedag, så er I ikke døbt med Helligånden. Da mangler I noget grundvæsentligt, som I ikke kan være foruden. Det er nødvendigt, at I får denne oplevelse, og at den bevidnes i tungetale. Ellers er det ikke rigtigt med jer – og *kan* ikke være det, før I oplever dette.

Hvad fører sådan tale til?

Judaisternes falske lære på aposteltiden førte direkte ind i gerningsvæsen og *lovtrældom*: Kristus + omskærelse og overholdelse af Moselov.

Karismatikernes falske lære om åndsdåb og tungetale i dag fører direkte ind i usundt sværmeri og *oplevelsestrældom*: Kristus + åndsdåbsoplevelse og tungetale.

Det er en meget alvorlig sag. Det er intet mindre end vor ”frihed i Kristus” eller: ”på ny i trældoms åg”, sagen drejer sig om. Om vi fortsat skal have gavn af Kristus og stå i nåde hos Ham eller: komme bort fra Kristus og falde ud af nåden (Gal. 5.1-5). ”*Til frihed har Kristus frigjort os. Så stå nu fast, og lad jer ikke på ny spænde i trældoms åg!*” (Gal.5.1) [...] NORV1971:55-59.

Bilag 47-X.3. Lloyd-Jones' syn på baptism with the Holy Spirit

[...] The words to which I should like to call your attention are to be found in John 1:26, 33 – ‘John answered them, saying, I baptize with water: but there standeth one among you, whom ye know not....And I knew him not: but he that sent me to baptize with water, the same said unto me, Upon whom thou shalt see the Spirit descending, and remaining on him, the same is he which baptizeth with the Holy Ghost.’

I take these two verses and put them together because of this great truth which they bring out, namely, that John the Baptist was constantly telling the people that he was not the Christ, and that the essential difference between them was that he baptized with water whereas the Christ would baptize with the Holy Spirit.

Now why are we looking at this? Well, we are doing so because the statement in John 1:16 shows us that the truth about the Christian should be this statement of John 1:16 – ‘And of his fullness have all we received, and grace for [or upon] grace’. That is what the Christian is meant to be like. He is a man who has received something of the fullness of Christ and he goes on receiving it increasingly. That is the Christian life. And I am suggesting that John, the Evangelist, shows us that the way in which this can become true of us, and increasingly true of us, is that we receive of his fullness in large and great measure when we are truly baptized with the Holy Spirit by the Lord Jesus Christ.

John the Baptist himself drew this contrast clearly in his ministry. When we read Luke 3:1-17 we see some of the striking contrasts between John's baptism and our Lord's



baptism; putting it very roughly, we see the difference between religion and Christianity; or indeed, we can go further, the difference between being content with only the beginnings or ‘first principles’ (see Hebrews 6:1) of the doctrine of Christ, and this same doctrine in greater fullness.

Now we are doing this, and I must go on repeating it, because this is no academic exercise. Indeed, it seems to me that this is the thing we need above all else at the present time. We need it as individual Christians, but we need it still more because of the state of the world that is round and about us. If we have no sense of responsibility for the condition of humanity at this moment, then there is only one thing to say – if we are Christians at all we are very poor ones. If we are only concerned about ourselves and our own happiness, and if the moral condition of society and the tragedy of the whole world does not grieve us, if we are not disturbed at the way in which men blaspheme the name of God and all the arrogance of sin – well, what can be said about us?

But I am assuming that we *are* concerned, and that we are concerned for ourselves, that we may receive what God has intended us to receive in his Son. ‘God so loved the world, that he gave his only begotten Son’ – and if we are not receiving what he has made possible, it is an insult to God. So these two aspects must be borne in mind – our own individual states and needs, but, still more, the condition of the world around us. That, then, is what we are doing, and I am trying to show that the great and constant danger is that we should be content with something which is altogether less than that intended for us.

Let me put it like this. Perhaps the greatest danger of all for Christian people is the danger of understanding the Scriptures in the light of their own experiences. We should not interpret Scripture in the light of our experiences, but we should examine our experiences in the light of the teaching of the Scripture. This is a fundamental and basic point, which is particularly important just at this moment in view of the things that are happening in the Christian church.

There are two main ways in which, it seems to me, we can go wrong in this question of the relationship of our experiences to the teaching of the Scripture. The first danger is that of claiming things which either go beyond the Scripture or which, indeed, may even be contrary to it. Now there are many who have done that throughout the centuries, and there are people who are still doing it. There have been people – they were to be found in the early church – who have claimed that they were uniquely inspired. The apostle calls them ‘false apostles’. And there were people who claimed that they were receiving ‘revelation’ who did not care what the teaching was; they said they were directly inspired by God [...] Now that is fanaticism, and it is a terrible danger which we must always bear in mind. It arises from a divorce between Scripture and experience, where we put experience above Scripture claiming things that are not sanctioned by Scripture, or are perhaps even prohibited by it.



But there is a second danger and it is equally important that we should bear it in mind. The second is the exact opposite of the first, as these things generally go from one violent extreme to the other. How difficult it always is to maintain a balance! The second danger, then, is that of being satisfied with something very much less than what is offered in the Scripture, and the danger of interpreting Scripture by our experiences and reducing its teaching to the level of what we know and experience; and I would say that this second is the greater danger of the two at the present time.

In other words, certain people by nature are afraid of the supernatural, of the unusual, of disorder. You can be so afraid of disorder, so concerned about discipline and decorum and control, that you become guilty of what the Scripture calls ‘quenching the Spirit’; and there is no question in my mind that there has been a great deal of this.

People come to the New Testament and, instead of taking its teaching as it is, they interpret it in the light of their experience, and so they reduce it. Everything is interpreted in terms of what they have and what they experience. And I believe that this is very largely responsible for the condition of the Christian church at this present time. People are so afraid of what they call enthusiasm, and some are so afraid of fanaticism, that in order to avoid those they go right over to the other side without facing what is offered in the New Testament. They take what they have and what they are as the norm.

Let me just put it in a nutshell in this way. Compare, for instance, what you read about the life of the church at Corinth with typical church life today. ‘Ah but’, you say, ‘they were guilty of excesses in Corinth’. I quite agree. But how many churches do you know at the present time to which it is necessary to write such a letter as the First Epistle of Paul to the Corinthians? Do not put your emphasis entirely on the excesses. Paul corrects the excesses but see what he allows, what he expects.

Take your New Testament as it is. Look at the New Testament Christian, look at the New Testament church, and you see it vibrant with a spiritual life, and, of course, it is always life that tends to lead to excesses. There is no problem of discipline in a graveyard; there is no problem very much in a formal church. The problems arise when there is life [...]

And so as we handle this whole matter I would lay down this fundamental proposition – that everything must be tested by the teaching of the Scripture [...]

Let me try to put this teaching of the New Testament as I understand it in the form of a number of principles. We must do this because John tells us at the beginning of his Gospel that the thing that is going to differentiate the new era from the old, even including John the Baptist, is this baptism with the Spirit. Here is the first principle. It is possible for us to be believers in the Lord Jesus Christ without having received the baptism of the Holy Spirit.

But let me clarify this, because it is often misunderstood – and this to me is the crux of the whole interpretation of the New Testament at this point, it is the key point. Do not start thinking about phenomena: I will come to that later. That is the fatal mistake



that people make. They start with phenomena, they have their prejudices and they take up their lines and their points and the New Testament teaching is entirely forgotten. No, we must start with the teaching of the Scripture.

How? Well, in this way. It is obvious that no man can be a Christian at all apart from the work of the Holy Spirit. The natural man, the natural mind, we are told, 'is enmity against God: for it is not subject to the law of God, neither indeed can be'. The apostle Paul in that whole passage in Romans 8:7 which I have just quoted, draws his great distinction between the 'natural' man and the 'spiritual' man, and that is the great difference. The spiritual man is a man, he says, who is 'led by the Spirit' and who 'walks after the Spirit, not after the flesh'. Basically, therefore, you have to start by saying that no man can be a Christian at all without the Holy Spirit. The natural mind is – 'enmity against God, is not subject to the law of God, neither indeed can be' [...]

I take it that that is therefore abundantly clear – you cannot be a Christian without having the Holy Spirit in you. But – and here is the point – I am asserting at the same time that you can be a believer, that you can have the Holy Spirit dwelling in you, and still not be baptized with the Holy Spirit. Now this is the crucial issue. Why do I say this? Let me give you my reasons.

All I have been describing is the work of the Holy Spirit in us, the work of convicting, the work of enlightening, the work of regenerating and so on. That is what the Holy Spirit does in us. But as you notice in the teaching in the first chapter of John's Gospel and which we see so clearly in the preaching of John the Baptist, the baptism of the Holy Spirit is something that is done by the Lord Jesus Christ not by the Holy Spirit. 'I indeed baptize you with water...he shall baptize you with the Holy Ghost'. This is not primarily some work of the Holy Spirit. It is the Lord Jesus Christ's act. It is his action – something he does to us through the Spirit or his giving to us, in this particular way, of the Spirit.

Now here it seems to me is something that is there, plain and clear, on the very surface of this whole subject and yet people get confused over it, and quote 1 Corinthians 12:13 – 'For by one Spirit are we all baptized'. Of course we are. Our being baptized into the body of Christ is the work of the Spirit, as regeneration is his work, but this is something entirely different; this is Christ baptizing us with the Holy Spirit. And I am suggesting that this is something which is therefore obviously distinct from and separate from becoming a Christian, being regenerate, having the Holy Spirit dwelling within you. I am putting it like this – you can be a child of God and yet not be baptized with the Holy Spirit [...]

But let us go on and add to that. All this it seems to me becomes much clearer when you come right on to Acts and look at the case of the apostles themselves. Now surely it is quite obvious that the apostles were regenerate and were children of God before the day of Pentecost [...]

And then we are told that after the resurrection our Lord met with them in an upper room and he 'breathed on them'. He breathed on them the Holy Spirit. You remember



that incident: it is recorded in John 20. ‘Then said Jesus to them again, Peace be unto you: as my Father hath sent me, even so send I you. And when he had said this, he breathed on them, and saith unto them, Receive ye the Holy Ghost’. These men are not only believers, they are regenerate men, the Holy Spirit has been breathed upon them, yet they have not been baptized with the Holy Spirit [...]

And these self-made men, already believers and regenerate, already having received the Holy Spirit in one sense, were ‘baptized’ with the Holy Spirit. This is my way of substantiating that a man can be a true believer on the Lord Jesus Christ and a child of God, and still not baptized with the Holy Spirit [...]

Now there is an absolute proof that you can be a true believer in the Lord Jesus Christ and still not be baptized with the Holy Spirit; that incident proves it twice over. Twice over! The question at the beginning and what actually happened subsequently. The important point is that there is a difference, that there is a distinction between believing and being baptized with the Holy Spirit.

So I give you my last bit of evidence, which is in Ephesians 1:13. Paul is here reminding these Gentile Christians of how they became Christians. ‘In whom ye also trusted, after that ye heard the word of truth, the gospel of your salvation: in whom also after that ye believed, ye were sealed with that Holy Spirit of promise, Which is the earnest of our inheritance until the redemption of the purchased possession, unto the praise of his glory’[...]

It is the same order again. The believing is the first thing, but being baptized is something that does not of necessity happen at the same time. It may – it may not. But it is distinct and separate, so the Apostle does separate them. ‘In whom, having also believed, ye were sealed with the Holy Spirit of promise, Which is the earnest of our inheritance until the redemption of the purchased possession.

That, then, is our first great principal. All I am trying to establish is this – that you can be regenerate without being baptized with the Holy Spirit. The Scriptures that I have adduced to you show quite clearly that to say, as so many have said, and are still saying, that every man at regeneration is of necessity baptized with the Holy Spirit, is simply to fly in the face of this plain, explicit teaching of the Holy Scriptures. Lloyd-Jones 1986a:15-32; men prædikenen er holdt 1964.

Bilag 48-XI.2. Søviks syn på Åndens fylde til dygtiggørelse

[...] Helligånden har endnu en gerning at udføre i den troendes liv, som består i at udruste os med guddommelig kraft til tjeneste og med nådegaver, hvorigennem denne kraft kan kanaliseres.

Åndskraft og nådegaver er inderside og yderside af samme sag. Imidlertid lader det sig gøre at eje nådegaven, selv om man har mistet kraften, hvorfor Skriften da også formaner os til ikke at misrøgte nådegaven og, om så skulle være, at opflamme den på



ny (se 1 Tim 4,14 og 2 Tim 1,6). Derfor gælder også her en stående formaning til at lade sig fylde af Ånden.

Det er specielt denne side af Åndens gerning, Lukas fremhæver i Apostlenes Gerninger, og af netop den gerning har pinsevennerne og den karismatiske vækkelse været så optaget. Vi lutheranere har derimod forsømt at forkynde herom, så mærkeligt er det ikke, at dette bryder frem, idet pendulet har svinget til den anden side.

Hvad der i dag benævnes ”åndsdåb”, betegnende en speciel erfaring efter genfødselen, er oplevelsen af at *blive fyldt af Guds Ånd*, i sig selv ægte nok og bibelsk bevidnet. Det har ganske givet været denne specielle oplevelse, som både de 120 pinsedag, samaritanerne, hedningerne i Kornelius’ hus og de 12 Apollosdisciple havde; de blev nemlig på samme tid genfødt og fyldt af Helligånden!

At man kan bryde ud i tungetale og lovprisning ved en sådan markeret oplevelse, er ikke unaturligt, for den, der fyldes af Ånden, beherskes af Ånden, også hvad angår taleevnen.

Galt bliver det først, når man gør den erfaring til *det eneste* oplevelsesmønster og tungetalen til *det eneste tegn* på åndsfylde, for da indsnævrer vi Åndens virke og mister den bibelske bredde i beskrivelsen af Åndens gerning.

Endog den græske grammatik levner mulighed for flere oplevelsesaspekter! Formaningen i Ef 5,18, som vi flere gange har referet til: ”Lad jer fylde af Ånden”, har verbet i *nutid* bydemåde. Nutid, (præsens) betegner på græsk det vedvarende, det, som ikke er afsluttet. Sagligt set kunne vi derfor oversætte: ”Lad jer stadig på ny fylde af Ånden”. Her er altså ikke tale om en éngangsoplevelse, men om en vedvarende proces. Dette genfinder vi i ApG 13,52: ”Disciplene fyldtes af glæde og af Helligånd”. Her bruges *imperfektum*, datid, af verbet fylde; en form, der udtrykker noget fortidigt, vedvarende, det, som endnu ikke er afsluttet. Det græske sprog muliggør altså talen om, at man gradvist og til stadighed kan blive fyldt af Helligånden.

Når der i Apostlenes Gerninger tales om at blive fyldt af Ånden, er det imidlertid som oftest udsagnsordets ”*aorist*”-form, der anvendes, en form, som vi ikke har tilsvarende. Formen udtrykker noget fortidigt, punktuelt, momentant, det, der er afsluttet.

Vi møder formen i ApG 2,4: ”De blev alle fyldt med Helligånd”, d.v.s. momentant, og atter i 4,8, hvor Peter fyldes af Ånden i det øjeblik, da han er stillet for rådsforsamlingen...

Denne *momentane* oplevelse af Åndens kraft kan altså gentages. Det er ikke så sært, at den første gang virker totalt forvandlende på mange kristne, som tidligere har ført et tilbagetrukket, kraftløst kristenliv, alligevel er denne første oplevelse ikke kvalitativt forskellig fra alle senere. Yderligere er ingen sådan erfaring nødvendig. Det skal derfor pointeres: Hvor en kristen blot er ”fuld” af Helligånden, er han en helt og fuldt kristen og kan have store nådegaver i funktion, eje kraft og frimodighed i tjenesten, om han så skulle savne enhver oplevelse at se tilbage på. Helligånden lader sig altså ikke presse ind i noget skema. Til tider åbenbarer Ånden sig gennem tunger af ild eller gennem



lyden af et vældigt fremfarende vejr, hvorved hus og mennesker bogstaveligt talt rystes, andre gange gennem den stille, sagte susen.

At drage en parallel til omvendelsen er nærliggende. Frelsen sker for nogle, som når man tænder lys ved en kontakt, derfor kan de med nøjagtighed tids- og stedfæste oplevelsen. Andre kan hverken pege på nogen bestemt dato eller noget bestemt sted, for deres frelse var som en stille solopgang, hvor lyset gradvist får magt. Ikke måden, man bliver omvendt på, er det afgørende, men at man er det.

På samme måde med åndsudrustningen til tjeneste og meddelelsen af nådegaver: afgørende er ikke *hvordan*, men *at* man til hver en tid er fyldt af Ånden! Den bibelske normalsituation skulle være, at vi – på én gang eller gradvist – blev fyldt og til stadighed forblev fyldt af Helligånden, sådan som Ef 5,18 formaner os.

Endnu et forhold er det i denne forbindelse vigtigt at mærke sig. Den gentagne erfaring af Ådens kraft sker ikke på grund af modtagerens fromhed, ihærdige bøn eller nogen anden indsats fra hans side; derimod betinges den som regel af situationen. I de krævende situationer, hvori apostlene befinder sig, kommer Gud i sin nåde og udruster med kraft og nådegaver. Nådegaver er *Kristus-evner*, givet til den troende menighed, for at vi i fællesskab skal kunne virke, som Jesus virkede. Her ligger tjenestens evangelium gemt! Gud spørger ikke først og fremmest efter, hvad jeg kan, men om jeg vil gå, hvorhen han vil; for så vil han give mig, hvad jeg behøver, så sandt jeg er åben til at tage imod det.

Hvordan bliver jeg udrustet af Ånden?... Hensigten med åndsfylden er ikke din egen nydelse ved at kunne fortælle vidt og bredt om dine oplevelser eller pryde dit revers med nådegaveblomster. For øvrigt vil et åndsfyldt kristenliv betyde modgang og kamp, for verden tåler ikke brændende kristne.

Vor opgave består i at forkynde Kristus som den korsfæstede. Dette skal hele vort liv tjene. Og for nu på rette måde at kunne tjene i vore sammenhænge, behøver vi Ådens udrustning. Guds nåde manifesteret i vor udrustning skal altså formidle Guds nåde til frelse videre til andre!

At *stræbe* efter udrustning er hverken lovisk stræben eller oplevelsestrældom. Herrens vilje og ønske er at udruste os; derfor er det ulydighed og åndelig dovenskab at undlade det. Til dig, som søger Ådens kraft, vil jeg gerne sige følgende:

a. Løftet om udrustning er evangelium. Dette kommer klart til udtryk i Gal 3,2: ”Dette ene vil jeg have at vide af jer: var det i kraft af lovgerninger, I modtog Ånden, eller ved i tro at høre?”. Her taler Paulus om den grundlæggende åndsmeddelelse til nyt liv. Derefter følger i v. 5: ”Mon han, som udruster jer med Ånden og virker undergerninger iblandt jer, gør det i kraft af lovgerninger eller ved, at I hører i tro?”. Der er tale om ”en fortsat åndsmeddelelse, som sker til stadighed” (D.A. Frøvig) til udrustning af de troende...

b. Derfor kan vi frimodigt *bede* Gud om at fylde os med sin Ånd og udruste os med sine nådegaver. Ja, det bør være vor daglige bøn. Da vil vi nok komme til at erfare, at Gud først må *tømme* os for alt det, der hindrer hans Ånd i at bruge os efter hans vilje.



Det kan komme til at koste kamp, for frygt, uvillighed, egenkærlighed og magelighed vil hindre os i at bede sådan. Men det er en bøn efter Guds vilje, og så ved vi også, at vi allerede har fået, hvad vi bad ham om...

Og det er netop i tjenesten for Herren, vi behøver hans kraft. Så længe vi sidder mageligt tilbagelænet i stolen, har vi ikke brug for nogen kraft. Til det formål er tyngdekraften tilstrækkelig! Men i Herrens tjeneste, over for krævende opgaver, vil Herren give os, hvad vi behøver. Gud sætter os aldrig i gang med opgaver, som han ikke gennem os har magt til at udføre.

c. Sørg så for vedblivende at lade dig fylde ved at du benytter dig af Bibelen og bønner. I Ordet viser Gud os, hvad der måtte hindre Helligåndens virke, og gennem Ordet drages vi tættere ind til Jesus. Lev i lyset. Synd bedrøver Helligånden, uopgjort synd og ulydighed udslukker Ånden. Hvis du er tro i tjenesten, vil Herren sætte dig over mere, for når du blot stiller dig til disposition, vil Herren bruge dig efter sin vilje...

At blive fyldt af Helligånden er altså ikke en afsluttet hændelse, men en vedvarende proces, kendetegnet ved gradvis vækst og enkelte oplevelser, hvorigennem Ånden tilfører nyt liv og ny kraft...

Det kan være, at du nu sidder og føler dig helt tom og udenfor. "Der er så lidt af alt det i mit liv", tænker du måske. Men vær ikke mismodig, for dette er et godt udgangspunkt for at blive fyldt af Guds Ånd. Men søg ikke først og fremmest oplevelserne. Søg Kristus. Kristus er for os det forjættede land. Søg stadig tættere ind til ham, for at du må få Kristus i eje og findes i ham, så skal han nok sørge for at give dig de oplevelser, som han ser, du trænger til [...] Søvik 1979:65-74.

Bilag 49-XI.3. Stig Christensen: Når Helligånden kommer

[...] Der er en række ting, som de lutherske karismatikere ser anderledes på end f. eks. IM i den Leif Andersenske version, men hovedproblemet er selve synet på Helligånden. Før vore teologiske drøftelser havde jeg troet, at problemerne var knyttet til begrebsforvirringen omkring udtrykket Helligåndens dåb og forholdet mellem vanddåb, omvendelse og pinseerfaring. I bogen: Kære Karismatiske Venner skriver L.A. på side 63: "Et af den karismatiske bevægelses dogmer er, at det er "samme erfaring", der forener f.eks. den lutherske karismatiker, den baptistiske og katolske karismatiker, så at de endog – uden at ændre teologi – nu kan gå ind i forkyndelsesfællesskab og åndeligt samarbejde. Jeg har altid undret mig over, hvordan det kan lade sig gøre, indtil det gik op for mig, at det *virkelig er "samme erfaring"*, at de virkelig er forenet af en fælles oplevelse: en almenreligiøs oplevelse uden evangelisk indhold! Ja, jeg ved, det lyder groft, men jeg kan oprigtigt talt ikke se det anderledes!" Så vidt Leif Andersen, der sammen med ligesindede, vil benægte det evangeliske indhold i min og andre karismatikeres erfaring af Helligånden. Spørgsmålet bliver derfor, er jeg eller L.A. på åndeligt vildspor?



Skriften alene!

Et af Luthers grundprincipper var, at åndelige spørgsmål skulle afgøres ud fra Skriften alene. Spørgsmålet er derfor, om den karismatiske erfaring af Helligånden er i overensstemmelse med den bibelske beretning. Min og andre såkaldte karismatikeres åndelige erfaring er bevidstheden om Helligåndens nærvær og en personlig fylde af Ånden på en bevidst og mærkbar måde. I forbindelse med denne erfaring er det normalt at bønslivet bliver mere levende, ofte får man tungetalens nådegave, Kristus bliver mere levende og navnlig bliver man mere frimodig i sin bekendelse af Jesus som Herre. En del oplever at Gud taler til dem gennem drømme og visioner eller profetiske ord. Mange oplever indre og ydre helbredelse. Endvidere oplever de fleste trængsler og modgang, når de fortæller om disse ting, og bevidstheden om Djævelens magt og egen syndighed vokser. Alle de nævnte ting har jeg oplevet i mit eget liv, og jeg har kunnet konstatere det samme ske i andres liv. Er det bibelsk kristendom, almenreligiøsitet eller Djævelens bedrag? Ordet må afgøre det? [...]

Er den karismatiske åndserfaring sand? Hvis vi skal fastholde Martin Luthers princip: Skriften alene, så er der ingen tvivl om, at den er det, da den indeholder alle de kendetegn, som Apostlenes Gerninger, Johannes og Lukasevangeliet taler om. Der er heller ingen tvivl om, at den første menighed og oldkirken levede i denne karismatiske Helligåndserfaring.

Når Leif Andersen og andre påstår, at denne erfaring er almenreligiøs og uden evangelisk indhold må det være, fordi han ikke kan eller vil læse, hvad der står skrevet. Det er nok også derfor, at han i sin bog ikke argumenterer ud fra de bibelske beretninger, men i stedet ud fra en dogmatik, der i sin rettroenhed mener, at alle andre tager fejl i deres lære. ”Hvordan kan det være en sand Helligånds erfaring, når det medfører at lutherske præster kan have forkyndelsesfællesskab med katolikker og baptister”, siger han? Jeg kan ingen steder i det Ny Testamente finde, at Helligånden er reserveret for I.M. og andre rettroende lutheranere. Tværtimod måtte Jesus belære den rettroende jøde Peter om, at hverken kristendommen eller Helligånden var reserveret for jøderne, men var bestemt til alle hedningerne. Den treenige Gud er hævet over kirkesamfundenes dogmatik, derfor er der og har altid kun været en sand, hellig og almindelig kirke bestående af alle, der tror og er døbt i Faderens, Sønnens og Helligåndens navn. Derfor er Leif Andersens argumentation både ubibelsk og uluthersk. Uluthersk fordi han ikke bygger på Skriftens udsagn om disse ting. Ubibelsk fordi Gud ikke har reserveret sig selv eller sin ånd til luthersk rettroenhed i en I.M.sk Leif Andersen udgave.

Jeg ville ønske for Leif Andersen m.fl., at de en dag ville følge Peter op på taget for at bede, så kunne det være at Peters syn med de rene og urene dyr ved ordets og Åndens inspiration kunne blive så levende for ham, at han måske kunne se, at han til forveksling ligner jøden Peter, der i sin åndelige blindhed ikke kunne se, at evangeliet og Helligånden ikke var begrænset til jøderne, men bestemt for alle folkeslag. Gud sender sin Ånd over alle kristne kirkesamfund, for at Jesus skal herliggøres.



Konklusion: Det er væsentligt for mig at fastholde den karismatiske pinseerfaring som genuin bibelsk. Det vil jeg vidne om, og det vil jeg også forkynde.

Åndsdåbsmodellen

Den klassiske åndsdåbsmodel som man navnlig kender fra Pinsekirkens teologi med omvendelse og dernæst Helligåndens dåb finder jeg er uheldig og i værste fald forkert. Når man så i mange tilfælde knytter vanddåben til som tredje led bliver det i mine øjne helt forkert, såfremt der i virkeligheden er tale om gendåb [...]

Ved vanddåben herunder også ved barnedåben bliver mennesket altså født på ny og modtager Helligånden, eller bliver døbt med Ånden, som Paulus udtrykker det.

Efter vanddåben skal kristenlivet leves i tro, og det skal vokse og udfolde [sig] som alt andet i Guds skaberværk, der er liv og vækst. Træet skal leve, bære frugt og tjene andre. For at det kan ske skal det genfødte menneske næres af nådemidlerne: ordet, bønner, nadveren og det kristne fællesskab. Hvis ernæringen er rigtig, vil træet vokse, bære frugt og være til tjeneste og nytte for andre, således vil det ideelle kristenliv også kunne udfolde sig harmonisk og gradvist til fuld modenhed og åndsfylde [...], Stig Christensen i *Åndelig fornyelse & luthersk teologi*:1-3; 1989; FKS-privatarkiv.

Bilag 50-XI.3. Leif Andersen og Mogens Jensen [...]: Hvordan modtages Helligånden?

Spørgsmålet er, hvordan den Hellige Ånd formidles. Her kan vi ikke se andet, end at vi bør følge vor lutherske bekendelse, Conf. Aug. art. 5: "For at vi skal nå denne tro, er der indstiftet et embede til at forkynde evangeliet og række sakramenterne. For ved ord og sakramenter som midler gives Helligånden, der – når og hvor Gud vil – virker troen i dem, der hører evangeliet..." Det er igennem nådemidler, vi kan forvente Åndens komme. Når vi bekender det, har vi ikke dermed indskrænket os til tidehversk punktualisme, hvor Ånden kun skulle virke i netop det øjeblik, hvor dåben og nadveren forrettes, og i det øjeblik, hvor forkyndelsen lyder.

Det er afgørende at slå fast, at Helligåndens gave og Helligåndens dåb skænkes i vanddåben, og at al fylde af Guds Ånd intet andet er end personlig modtagelse af denne gave. Iflg. NT er dåben intet mindre end "det vand, der frelser"! Den er skildret som et væsentligt led i Guds frelsesplan, så at der faktisk ikke findes det centrale frelsesudtryk, der ikke i NT knyttes til dåben! – Og en forkyndelse og et gudsliv, der skildrer dåben som mindre end dette, er ikke evangelisk. Den, der ikke fremholder bl.a. dåben som nådesvidnesbyrd over for sig selv og andre i anfægtelsens tider, er ikke i overensstemmelse med NT. *For dåbens nåde er simpelt hen identisk med korsets nåde* rakt den enkelte i sakramentets nådemiddel.

At vi i dåben modtager Ånden, har altså førstegangskaraktér og ikke engangskaraktér. Åndens gave i dåben udløser en række af åndsudgydelser, jf. Paulus' formaning til



korinterne til at stræbe efter de åndelige gaver – og de var jo allerede døbt! Måske kunne vi her bruge Ove Conrad Hansens formulering: ”Ord og sakrament giver Guds nåde; Troen modtager Guds nåde; Bønnen frigør / virkeliggør Guds nåde”. Herved får vi det dynamiske aspekt mellem dåben, troen og bønnen frem [...]

Vi må derimod afvise den lære, der skildrer modtagelsen af Åndens fylde som en ”åndsdåbserfaring”, sådan som den oftest forkyndes i pinsekirkerne og i den karismatiske bevægelse. Her forventes nemlig et radikalt gennembrud i helliggørelsen og et brud med hidtidig syndighed, afmagt og fattigdom – oftest i en stærk forventning om tungetalens gave. Og en forkyndelse, der på den måde stiller sin forventning om åndelig vækst til en bestemt følelsesmæssig oplevelse og metode, binder mennesker i lovtrældom og oplevelsestrældom.

I lyset af Jesu kamp mod farisæismen og Paulus’ kamp mod judaismen (og af Luthers kamp mod herlighedsteologi og sværmeri) må det være en stadig frygt for hver eneste af os, om vi selv skulle give næring til denne trældom! Og for undertegnede at se fører konflikten mellem åndsdåbslæren og et evangelisk syn på lov og evangelium simpelt hen til *et valg*. De kan *ikke* forenes!

Et nødvendigt opgør med denne lære er ikke gjort med en undvigelse af *ordet* ”åndsdåb” eller en indrømmelse af, at ikke nødvendigvis *alle* skal tale i tunger i forbindelse med ”den karismatiske erfaring”. Forkyndelsen må bedømmes og ransages, om den måske alligevel *reelt* ligger under for en skjult åndsdåbslære. Det siges ofte (og uden tvivl ærligt ment!), at man gør op med en gammelmetodistisk helliggørelseslære og en klassisk ”second blessing”-lære; men når det kommer til stykket, viser det sig ofte, at man kun gør op med en *karikatur* af denne vranglære! – fx gøres der blot op med en grov syndfrihedslære, som alligevel ingen nogensinde har forkyndt!

Vi må derfor udfordre dem, som ærligt vil lægge distance til ”åndsdåbsmodellen”, som vi i arbejdsgruppen har kaldt den: - Hvad er det da *konkret*, der afvises i denne lære? Hvor er den reelle forskel på forkyndelsen af ”den karismatiske erfaring” og ”second blessing”-læren, som den historisk har lydt?

Vi har her et enormt sjælesørgerisk ansvar! Denne afklaring er ikke gjort med en formel afvisning på et stykke papir; der må en grundlæggende gennemtænkning til hos alle os, der kan komme til at flirte med ideen i vor søgen efter åndelig fornyelse!

Vi kan nævne følgende eksempler som symptoner på en skjult åndsdåbslære:

- forventning til en ganske bestemt type oplevelse som en specielt virksom indgang til Åndens frigørelse og kraft samt en ny dimension i kristenlivet
- fokusering på bestemte nådegaver som særlige tegn på åndsfylde
- skepsis over for vækkelse og fornyelse i andre sammenhænge, som ikke bannerfører disse bestemte nådegaver og andre vedtagne tegn på ”karismatisk erfaring”
- vægtlægning på den karismatiske erfaring som den oplevelse, der kan forene kristne i forkyndelsesfællesskab på tværs af væsentlige læreforskelle



- forklaring af troendes synder og svagheder som ”dæmonisering”, hvorover der forventes sejr ved exorcisme
- reel skelnen mellem glødende bibeltro vækkelsesvenner, der *ikke* er ”fornyet”, og glødende bibeltro vækkelsesvenner, der er!

Hvad dette sidste angår: - Når vi, der ikke identificerer os med den karismatiske bevægelse, spørger dens forkyndere, om vi er døbt med Helligånden (i karismatisk forstand) eller ej, har det glædet os, at svaret fra nogle karismatikere har lydt: *Ja*, I er ånds døbt (blot må vi da undre os over, at noget sådant os bekendt aldrig kommer frem i den meste kristelige forkyndelse!). Men hvordan skal vi da forstå det, når vi mødes med undgivende og uklare svar – eller ligefrem med et klart *Nej*, I er ikke ånds døbt? Hvordan kan det forstås som andet end ”second blessing”-lære?

Vi håber, I forstår, at en sådan uklarhed kan man ikke leve med, hvis der skal være tale om reel åndelig enhed. Leif Andersen og Mogens Jensen i *Åndelig fornyelse & luthersk teologi*:1-3; 1989.

Bilag 51-XI.3. Morten Munch: Helliggørelse

Frelsen i Jesus Kristus er en udfrielse fra syndens skyld (retfærdiggørelse) og syndens magt (helliggørelse).

Retfærdiggørelsen sker ved tro på Guds tilgivende og ufortjente nåde og barmhjertighed i Kristus. På baggrund af Kristi lidelse, død og opstandelse er enhver, som ved dåb og tro er indlemmet i Kristus, en i Guds øjne helt retfærdig og syndfri og fuldkommen skabning.

Helliggørelsen sker ved at Kristus gennem Åndens iboen og genføds lens realitet vinder skikkelse i og præger den troende.

Der er her tale om en livslang kamp mellem lys og mørke, mellem Ånd og kød. Men kampen har det *fortegn*, at kødet er korsfæstet med Kristus, og at dets herredømme er brudt af Åndens nye virkelighed (Rom.6). En kristens primære identitet er ikke kødet, men Ånden. Derfor er en kristen ikke i kødet, men i Ånden (Rom 8,9) og *lever* heller ikke i kødet (Rom 7,5), men i Ånden (Gal 5,25), og *vandrer* ej heller efter kødet, men efter Ånden (Gal 5,16.25). Dette skift til et helt nyt liv (Rom 6,4) gør dog ikke kampen mindre reel eller mindre hård.

På den ene side må vi derfor afvise en gammel metodistisk forståelse af ”ånds dåbs” / ånds fylde- erfaringen som en altforvandlende begivenhed, der mere eller mindre gør det gamle menneske (kødet) til en tandløs størrelse. Også den ånds fyldte kender til fald og nederlag og bliver af Ånden overbevist om synd. Helliggørelsens vækst i alt godt (Åndens frugter) inkluderer en parallelt voksende syndserkendelse, idet Kristi sind i os gør samvittigheden positivt følsom overfor synden, også i dens mere fromme forklædninger.

Samtidig må vi sige, at selv om ånds fylde-erfaringen *primært* må forstås som kraft til tjeneste og udrustning, vil helliggørelsen dog ikke være upåvirket heraf, idet sådanne



konkrete berøringer af Guds Ånd vil åbne mennesket for potentielt set alle sider af Åndens gerning, inklusiv helliggørelsen.

På den anden side må vi også afvise en forkyndelse, som begrænser evangeliet til at bestå i frigørelsen fra syndens *skyld* og følgelig fortier eller direkte modsiger Skriftens tale om frigørelsen fra syndens *magt*. En bibelsk forståelse af den messianske frelse (udfrielse) og af de gode nyheder (evangelium) om Rigets komme (se Luk 4,18f) inkluderer nådens konkrete gerninger til legeme, sjæl og ånd.

Det er ret at *skelne* mellem nåden-uden-for-os og nåden-i-og-gennem-os, men det er ikke ret at *modstille* dem. Vi trænger til en klar forkyndelse af, at frelsens grund ligger *uden for* os, men vi trænger i lige så høj grad til en stærk forkyndelse af Åndens forvandlende kraft *i* os, og *gennem* os.

Sund og befriende sjælesorg opnås som nævnt ved at skelne klart mellem retfærdiggørelse og helliggørelse – samtidig med at det fastholdes, at helliggørelsen er en del af selve evangeliet.

Om et menneske ejer Guds yndest aflæses ikke på, om man har fået del i den og den oplevelse og nådegave – hvor værdifulde disse end er – men ses kun ét sted: korset, nådens uforanderlige tegn.

Menneskets vækst i helliggørelse er Guds værk, men det giver os ingen større hellighed i Guds øjne, end den vi allerede har i troen på Kristus! Morten Munch i Åndelig fornyelse & luthersk theologi:2-3, 1989.

Bilag 52-XI.3. Leif Andersen og Mogens Jensen: Retfærdiggørelse og helliggørelse

Den paulinske skelnen mellem retfærdiggørelse og helliggørelse er afgørende! Kun, hvor der skelnes knivskarpt mellem det, vi er i os selv, og det, vi er i Kristus, kan forkyndelsen sætte mennesker fri både fra trældom under og trældom under synd. Kun under fortegn af den frie, ubetingede nåde kan der formåes til kamp imod synd og til et helligt liv. Kun retfærdiggørelsen (hvad Gud gør for os) og aldrig helliggørelsen (hvad Gud gør i os) kan være grundlag for frelsesvished og glæde i Kristus. – Denne skelnen mellem retfærdiggørelse og helliggørelse er således den eneste befriende grund at stå på, når der skal forkyndes om nådegaver og udrustning til tjeneste.

Helliggørelsen er virkelig reel forbedring; og vi kan og skal forkynde denne forvandling af sind og livsførelse med stor forventning: Det er betagende, hvad Ånden formår i en syndersjæl! Det er intet mindre end Kristi opstandelseskraft virksom i Guds børn! Det er denne Åndens magtgerning, der gør hjælpeløse syndere til Jesus-vidner. Den kan gøre dig til et vækkelsesredskab...

Men netop her viser den lammende farisæisme sig, som ligger som en fristelse i os alle: Når vi tror og søger Åndens helliggørende kraft, *forventer vi også uvilkaarligt, at vi kommer til at opleve os forbedrede*. Men sådan tillader NT os ikke at tænke! På



enkelte, konkrete områder vil man sikkert kunne se en reel sejr over synd; men den, der i sandhed helliggøres af Guds Ånd, vil samtidig få sine øjne åbnet for sin egen syndighed, så at han snarere oplever sig forværret!

Afgørende er dog, at vi lader Ånden suverænt bestemme, hvad han gør med os! Vi må være præget af åbenhed! Det betyder imidlertid også, at vi ikke må blive overrasket, hvis Ånden sender os sorg over synden og nederlag, samtidig med, at han giver os glæde, fred, frimodighed, forventning og sejr. ”Ånden er Herren”!

Rom 7,14-25 skildrer rammende den åndsfyldtes syndighed og nød. Det er den stærkeste tekst i hele Skriften om den troendes syndighed og konflikten mellem det nye og det gamle menneske; derfor er det meget afgørende, hvad man i praksis stiller op med en tekst som denne! – En forkyndelse, der i praksis stiller mennesker i udsigt, at de kan komme ud over denne smertelige ydmygelse, bygger på et selvbedrag. Det kan ske åbenlyst ved at *afvise*, at Rom 7,14-25 handler om den troendes nutidige erfaring; og det kan ske mere skjult ved at *fortie* denne virkelighed.

Netop her slår åndsdaßslærens trældom igennem. – Det er ofte fra dens tilhængere afvist, at den skulle være en helliggørelsesoplevelse (sådan som ”second blessing”-læren hævder det). Men denne afvisning holder ikke! *Af de hundreder af vidnesbyrd om åndsdaßserfaringen, vi har mødt, er der ikke én, der reelt har skildret den som noget andet end en helliggørelsesoplevelse.* Og når den reelle forventning er sådan, hjælper en formel forsikring om noget andet intet!

Denne forestilling om åndsdaßben som en helliggørelsesoplevelse viser sig bl.a. i, at flere og flere begynder at forklare den åndsfyldtes syndighed som besættelse eller ”dæmonisering”! Men hvor man begynder at uddrive ens synder og fejl og nederlag som dæmoner i stedet for at søge Guds tilgivelse i anger og tro, er der tale om vildfarelse! Leif Andersen og Mogens Jensen i *Åndelig fornyelse & Luthersk theologi*:3-4, 1989.

Bilag 53-XI.3. Torben Juul Christensen: Tværkirkeligt arbejde

Der er en usynlig Ådens enhed mellem alle sandt Kristustroende på tværs af alle kirkegrænser og splittelser. Vi har ikke mulighed for at afgøre, hvor der er ægte Kristustro. Men kirkens splittelse er en ulykke, en synd mod Kristi legeme på jord.

Jesus bad om enhed med stærke ord i Johs. kap 17. Vi kan ikke skabe denne enhed ved teologisk at ”hugge en hæl og klippe en tå” – eller ved at være ligeglade med teologien. En sådan holdning anser jeg ikke for at være kærlighed, men uærlighed.

Da det er synd, der har splittet Kristi legeme, kan der kun skabes større enhed gennem syndserkendelse og anger. (Synden kan være selvsikkerhed, stolthed, misforståelse af den anden part, mangel på hjerte for verdens nød...) Der findes ingen billig genvej til enhed. Synd er sygdommen. Kristus er helbredelsen. Troværdighed er følgen. – I en konkret missionssituation vil jeg kunne deltage, hvis 2 grundlæggende betingelser er opfyldt: 1) at taleren er loyal over for det bærende i min trosopfattelse. (Dette kræver



af mig et grundigt forarbejde for at kende taleren.) 2) mulighed for at fortsætte med en grundlæggende evangelisk undervisning af dem, som jeg har hyrdeansvar for. Torben Juul Christensen i *Åndelig fornyelse & luthersk theologi*:4, 1989.

Bilag 54-XI.3. Niels Jørn Fogh: Tværkirkelighed

Det er vigtigt at arbejde med spørgsmålet om åndelig fornyelse ud fra en luthersk baggrund. Selv er jeg overbevist om, at der er sammenfald mellem de lutherske og de bibelske hovedanliggender: Jesus alene! Nåden alene! Troen alene! Skriften alene! Luther har selvfølgelig ikke ret i alt, hvad han siger. Alligevel er jeg overbevist om, at den lutherske bekendelse i alle grundlæggende spørgsmål, er udtryk for en sand bibelsk lære. Derfor ønsker jeg selv at arbejde med og for fornyelse ud fra et luthersk standpunkt.

Hvad betyder denne overbevisning så for spørgsmålene omkring tværkirkelighed? Jeg vil gerne pege på 5 punkter:

For det første er jeg meget betænkelig ved en såkaldt ”oplevelsesøkumeni”. Inden for den karismatiske bevægelse kan man møde en opfattelse, som lidt forenklet går ud på, at har man blot gjort samme erfaring af dåben i /med Helligånden, er lærespørgsmål og kirketilhørsforhold af underordnet betydning. Kærligheden til Jesus og kærligheden til den medkristne bryder alle skrankerne ned. Men en sådan opfattelse er med til at undergrave en sund bibelsk lærebevidsthed. Det er en afvej, når det hævdes, at broder- og søsterkærligheden sletter alle lære-skel. Det er også en afvej, når følelsesmæssige oplevelser af enheden i Kristus frister os til at betragte læremæssige forskelle som ligegyldigheder. Vi må være opmærksomme på, at læremæssig ligegyldighed, kan være med til at gøre Guds folk sårbar over for forførelse. Og netop forførelse er en stor fare for åndelige fornyelses- og vækkelsesbevægelser, som er optaget af at lytte til Guds røst og stræbe efter nådegaverne. Derfor må en sand og sund fornyelsesbevægelse sige nej til ”oplevelsesøkumeni”. Det er ganske enkelt en nødvendighed! Ellers er det umuligt at bevare forståelsen for lærens betydning. Jeg vil altså advare mod ”enhed på oplevelsens grund”.

For det andet må vi tage problemet med de forskellige kirkesamfund alvorligt. Det er et sørgeligt faktum, at Kristi legeme er delt op i flere kirkesamfund. Splittelse er en hån imod Kristus og en hindring for at mennesker kan tro sandheden. Denne ulykkelige splittelse må vi derfor arbejde på at overvinde – ikke via ”oplevelsesøkumeni”, men gennem samtaler om de lærepunkter, som skiller. Jeg vil opmuntre og tilskynde at arbejde for ”enhed på sandhedens grund”.

For det tredje vil jeg understrege, at der allerede er en sand, åndelig og skjult enhed mellem alle Kristus-troende. Alle Kristus-troende er eet – uanset hvilket kirkesamfund, de tilhører. Denne erkendelse må i praksis indebære, at vi respekterer hinandens tjeneste og altid omtaler kristne fra andre kirkesamfund med respekt og kærlighed.



For det fjerde må vi erkende, at de forskellige kirkesamfund lokalt, nationalt og internationalt har brug for inspiration og hjælp fra hinanden. Isolation og mistænkeliggørelse kan forhindre, at vi lærer af og inspirerer hinanden. Ja, isolation hindrer os i at nå verden med evangeliet om Kristus. Derfor er samtale og udveksling af erfaringer af stor betydning.

For det femte kan det i praksis være svært at definere grænserne for synligt fællesskab mellem kristne fra forskellige kirkesamfund. Ofte bliver der tale om et skøn. Betyder et konkret arbejdsfællesskab i vor situation, at forståelsen for det læremæssige underkendes? Betyder et nej til fællesskab i vor situation, at vi svigter Kristi kald til at elske min medkristne? Hvor stor forskel er der på bedefællesskab, forkyndelsesfællesskab, arbejdsfællesskab og kirkefællesskab? Hvor kan vi være med og hvor kan vi ikke være med? Her sætter vi grænserne forskelligt, og har brug for tid til eftertanke, studium og fællesbøn. Niels Jørn Fogh i *Åndelig fornyelse & luthersk teologi*:4-5, 1989.

Bilag 55-XI.4. NORV's vurdering af Dansk Oase

[...] *Helligåndens fornyelse eller tidsåndens forførelse?*

Det er det afgørende spørgsmål, den karismatiske bevægelse stiller os overfor. Dens udfordring må tages alvorligt. Den afkræver os en stillingtagen og et svar [...] Guds Ord er vor eneste prøvesten og det bibelske Kristusvidnesbyrd vort eneste sandhedskriterium. Det er imidlertid *karakteristisk for vor tid*, at mange slet ikke spørger: *"Er det sandt?"* Men derimod *"Virker det"* Og det, som synes at virke det, man ønsker, og at have den følelsesmæssige effekt, man hungrer efter at opnå, er mange tilsyneladende parat til uden videre at give sig i vold. Det er et klart udtryk for tidsåndens indflydelse, og det er på den baggrund og i lyset heraf, vi må forstå mange af vor tids åndelige og religiøse strømninger og fænomener.

Gælder det så også den karismatiske bevægelse? Der er for mig ingen tvivl om, at det i hvert fald et langt stykke på vej er tilfældet. Den karismatiske bevægelse har helt klart tidstypiske træk fælles med mange andre bevægelser i vor tid.

"Vi må være opmærksomme på, at den stærke vægtlæggen på 'oplevelser' og 'erfaring' er et karakteristisk fænomen netop i vor tid", skriver den australsk-lutherske teolog V.C. Pflizner [...] og fortsætter: *"Det er fuldt forståeligt, at den karismatiske søgen efter en oplevelseserfaring af Helligåndens kraft og gaver kunne opstå og blive ved med at opstå i sammenhænge, hvor åndelig sløvhed og steril dogmatisme er fremherskende og ikke afhjælpes gennem kraftfuld evangelieforkyndelse og et sakramentalt betonet og liturgisk rigt gudstjenesteliv. Men det er en simpel kendsgerning, at vor tid, som måske ingen tidligere, har oplevet et oprør mod den tankemæssige tilegnelse og erkendelsesmæssige forståelse og til gengæld lagt stor vægt på oplevelseserfaring og følelsesmæssig appel"*:21-22.



Det er også værd at mærke sig, hvad Pfitzner skriver lidt længere fremme: *"Vor vestlige verden er også blevet fortrolig med brugen af meditation og narkotika som middel til at fremkalde religiøse oplevelser, især i forbindelse med forskellige former for østlig mystiks fornyede forsøg på at erobre verden... De hævder, at de kan tilbyde, hvad de kristne ikke har: det endegyldige bevis på "guds" eller "det guddommelige's eksistens, idet man aktuelt "ser" og "oplever" gud eller det guddommelige!"*:22-23.

Det lader sig ikke nægte, at tidsåndens indflydelse i høj grad er mærkbar i den karismatiske bevægelse. Den giver sig udtryk i *den læremæssige indifferentisme og ligegyldighed for sandhedsspørgsmålet*, som ligger til grund for den falske 'oplevelsesökumenik', som er så udbredt i dens sammenhæng. Det er ikke samstemmighed og enhed i troen på evangeliets sandhed, men en fælles religiøs oplevelse og erfaring, der får karismatiske 'lutheranere' til at føle sig nærmere forbundet med både romersk-katolske, reformerte, baptistiske osv. karismatikere end med andre lutheranere, som ikke personligt har haft en tilsvarende 'karismatisk oplevelse', eller som ikke tillægger den samme betydning, som de selv gør [...]

Det er derfor for mig at se med rette den amerikanske lutheraner, Arthur J. Clement, skriver følgende med henblik på den 'oplevelsesökumenik', som er et så fremtrædende træk i den karismatiske bevægelse: "Det kan gerne være, at karismatikere anser det for at være helt i sin orden at have fællesskab indbyrdes på grundlag af den 'kærlighed', de føler til hverandre, snarere end på grundlag af overensstemmelse i læren. Der er måske udtalt enighed dem imellem om at undgå alle kontroversielle spørgsmål og tillade hver enkelt person at holde fast ved sin mening. Der synes måske endda at følge meget godt af denne gensidige overenskomst. Tilbage står imidlertid den usminkede kendsgerning, at man har forladt Guds sandhed til fordel for en løgn" [...]

I forlængelse af ovenstående gør Arthur J. Clement videre opmærksom på, at vi i *den karismatiske bevægelse møder en dobbelt tendens*: en tendens til både at *lægge noget til og trække noget fra Guds Ord*:

1. *"I den karismatiske bevægelse møder vi på den ene side en tendens til at trække noget fra Skriftens indhold, idet man giver plads for andres falske lære og ikke kræver læremæssig overensstemmelse"*.

2. *"På den anden side hænger mange karismatikere hårdnakket fast ved deres forestilling om personlige profetier og visioner – hvori de forventer nye åbenbaringer fra Gud. Og således drister de sig til at føje noget til det, Gud har fuldendt. Se 5.Mos 4,2 og Joh Åb 22,18-19"* (s.234).

Det er ikke Guds Ånd, men tidsånden eller Antikrists ånd, som står bag, når mennesker forledes til at føje noget til eller trække noget fra Guds ord. Det er ikke frugt af Helligåndens fornyende gerning gennem Guds Ord, men en følge af tidsåndens forførende indflydelse og forsøg på at få os bort fra Guds Ord.

Vi har tidligere set, at den karismatiske bevægelse med sin forkyndelse om, at Gud har mere at give end det, vi fik, da vi kom til troen, drager Jesus-tilstrækkeligheden og dermed også evangeliets sandhed: 'Kristus alene' og 'ved tro alene' i tvivl.



På tilsvarende vis drager den karismatiske bevægelses tilføjelser til og subtraktioner fra det bibelske frelsesbudskab også Skriftens klarhed og tilstrækkelighed og dermed også dens autoritet i tvivl. Da er Skriften, det bibelske Kristusvidnesbyrd, ikke længere eneste kilde og norm for troen, men vi prisgives menneskelig vilkårlighed og fremmede forførende ånder.

Herom skriver pastor *Tom Pfotenhauer* bl.a. Følgende: ”Jeg ville mene, at vi kommer til denne bevægelses rødder, når vi betragter dens *de facto*-afvisning af læren om Skriftens tilstrækkelig. ... Det, striden her står om, er ikke Guds magt, men snarere Hans vilje. Spørgsmålet er ikke: Kan Gud give udenom-bibelske åbenbaringer (dvs. direkte og umiddelbare) åbenbaringer? Men snarere... Ønsker Gud at føje noget til den åbenbaring, som er givet os i Hans hellige Skrift? Guds Ord, Bibelen, må svare på det spørgsmål. Skriften indeholder ingen løfter, giver ingen befalinger om eller bare så meget som antyder, at de troende, som har fået Det nye Testamente skulle forvente selv at modtage yderligere særlige åbenbaringer fra Herren” citeret efter A.J. Clement:234. NORV 1991:180-183.

Bilag 56-XI.4. Andersen: Erfaringsdimensionen. Den karismatiske bevægelses udfordring til min teologi

[...] Seks forskellige ”åndelige erfaringer” (de flyder naturligvis sammen; men jeg har selv fundet hjælp i den skelnen – den er ret hjemmelavet, så andre har sikkert bedre forslag):

1. *erkendelsen*, den personlige tilegnelse. Viden er ikke det samme som vished. Viden kan være kold og formel, den kan være dæmonernes ”tro”, der ved om Gud, men de kender ham ikke; den kan være farisæernes og de skriftkloges kendskab til Skrifterne, men de kender ikke dens kraft. Den personlige tilegnelse er måske ikke umiddelbart det, vi vil kalde for ”erfaring”; til gengæld er den afgørende. *En forkyndelse, der ikke bliver personlig, er i sig selv ubibelsk*. Det går op for mig, at Jesus ikke bare døde for verden – han døde for mig. Han elskede ikke bare verden – han elsker mig.

2. *den gudgivne tanke* – indskydelsen, indfaldet, den åndsgivne tanke: at Gud pludselig minder mig om det, jeg ikke kunne sige mig selv. Han åbenbarer måske ikke en nyhed for mig, men han gør Ordet levende for mig. Det kan man så både udtrykke på karismatisk ”Så siger Herren”, og på missionsk: ”jeg har fået det sådan”: det giver noget mere pondus over ens vidnesbyrd, end når man bare har siddet og bladret fortvivlet efter noget, der ku’ passe...

3. *følelsen af Guds nærvær*, oplevelsen af glæde, af fred, af jubel. Den ligger ikke fuldstændig uden for vores rækkevidde, den ligger ikke fuldstændig uden for vores ansvar. Vi kan gøre fra eller til, om vi vil opleve glæde! Glæden er et bud, et påbud fra Gud til os ”Glæd jer altid i Herren” – ganske som den er en bøn fra os til Gud: ”Mæt mig med fryd og glæde”. Vi kan være medarbejdere på hinandens glæde.



4. *fællesskabet* i alle dets aspekter – som kristuslegemlighedens vigtigste ytring: lovsangen, fællesbønnen, samtalen, omsorgshandlingen, gudstjenesten, det er ikke bare *samvær*, det er *kristusnærværets* fornemste udtryk!

5. *underet* – og hermed mener jeg helt bogstaveligt: miraklet, Guds brud på naturlovene, helbredelsen, den kraftige gerning, åbenbaringen af noget i øvrigt skjult og ukendt osv.

6. *ekstasen*, som er Guds suveræne indgriben – den mystiske vision, tungetalen, den profetiske henrykkelse.

Visioner og henrykkelser har eksisteret i kirken til alle tider; for tiden oplever vi det nu og da, fx når muslimer kommer til tro. En muslimsk kvinde, der står foran et tomt kors, ser pludselig en døende Jesus på korset. Hun bliver omvendt, hun bliver døbt, og hendes ateistiske mand bliver efter nogen tid også døbt, fordi han ikke kan benægte, at der er sket en afgørende forvandling med hende – og mange, mange andre vidnesbyrd. Næsten som om vi over for muslimerne står med så håbløs en missionsopgave, at Gud dispenserer fra sin sædvanlige tilbageholdenhed, hvad angår visioner og henrykkelser.

De seks slags erfaringer flyder naturligvis over i hinanden. Men en af de ting, jeg har lært af den karismatiske bevægelse, er: De er kun delvist uden for vores vilje og vores kontrol! Det er sandt, at erfaringen altid er Guds suveræne gave. Profeten overfalder af henrykkelsen, han opsøger den aldrig. Tungetalen kan man ganske vist slå til og fra, som man vil; men ingen kan tage tungetalens gave af sig selv. Og ingen skal begynde at udråbe egne indfald, som om de var profetiske åbenbaringer.

Alligevel er det muligt at arbejde på glæden; det er muligt aktivt og målbevidst at opsøge oplevelsen. Vi har lov til at bede målbevidst om den gode, glade erfaring – endda om den ekstatiske oplevelse [...]

Hvad er det så for konkrete udfordringer den karismatiske bevægelse har betydet for min teologi? – i betydningen *udbytte*: det, jeg er den taknemmelig. At svare på det minder lidt om konfaktuel historieskrivning: Hvordan ville min teologiske dannelse have udformet sig, *hvis* jeg ikke havde mødt den karismatiske bevægelse? Og andre fra min egen tradition ville kunne hævde, at det kan de overhovedet ikke genkende, og de havde sagtens kunnet møde disse udfordringer alle mulige andre steder. Det er muligt; men dette bliver, sådan som det ser ud for mig:

1. *Livet med Helligånden som en person.*

Jeg ville bestemt *i teorien* have hyldet en treenig Gud, og *i teorien* have regnet Helligånden for en person; men – om man så må sige – i praksis var det sandsynligvis blevet ved teorien.

Jeg ville næppe have haft en personlig relation til Helligånden, jeg er fx ikke sikker på, at jeg nogensinde ville have lært at bede *til* Helligånden. Jeg ville måske nu og da have bedt Gud *om* Helligåndens nærvær; for det ville nok have hørt til min teologi uanset; men jeg havde næppe lært at bede *til* Helligånden.

2. *Nådegavernes mangfoldighed.* Uden den karismatiske bevægelse havde jeg sandsynligvis som en selvfølge regnet visse nådegaver for kun at høre aposteltiden til.



I dag kan jeg ikke se andet, end at samtlige åndsgaver i NT's nådegavekataloger kan eller bør høre til i kirkens liv i hele deres mangfoldighed.

3. *En konkret tillid til Gud som underets Gud.* Jeg har lært at bede konkret og dristigt om underet. Jeg synes ganske vist, at der er for længe mellem dem; men det er inspireret af den karismatiske bevægelse, jeg i dag beder for syge og salver syge.

4. *Synet på mennesket som en helhed.* Det er mærkeligt: Hvis man ikke i praksis ser på Gud som treenig, ser man heller ikke i praksis mennesket som en helhed af ånd, sjæl og legeme – eller af forstand, følelse og fornuft. Har man intet syn på Gud som Helligånd, reducerer man mennesket til ren ånd. Så bliver man tilbøjelig til at henvende sig til medmennesket som et rent åndsvæsen. Man ser ikke dets behov for at blive mødt også som sjæl og krop.

5. *Tro på forbedringen som en reel sejr over synd.* Jeg er ikke sikker, men jeg tror nok, at det delvist er under indtryk af den karismatiske bevægelse, jeg i dag med større tryghed tør bede kirkebønnen om at "forbedres i et helligt liv og levned". Jeg tror, at reel forbedring er mulig, og at syndigheden ikke er den eneste sandhed om den kristne.

6. *Betydningen af erfaringen, den åndelige oplevelse.* Alt det, vi taler om i dag.

7. *Fornyelse af lovsangen, af mødeform og liturgi.* Jeg kan være nærmest skrækslagen ved den tanke, at hvis ikke vi blandt andet havde taget den nye lovsangsstil til os, med dens integration af tilbedelse og oplevelse, så var der måske en generation eller et tiår af unge, vi mere eller mindre havde mistet.

8. *De helliges samfund* i alle kirker. Det er en af de ting, der bevæger mig mest: oplevelsen af bønssfællesskabet på tværs af alle kirkesamfund. Vi er virkelig én hellig, almindelig kirke.

9. *Tilliden til nådegavernes mirakuløse udrustning og fylde.* Der er forskel på naturgaver og nådegaver.

10. *Forventningen til Åndens fylde, såvel i eksplosiv kraftudladning som i åndelig vækst.* Jeg har altså måttet gøre op med den misforståelse, at "man ikke kan have mere eller mindre af Ånden", nogle kristne er som Stefanus "fuld af tro og Helligånd", ganske enkelt mere end andre.

11. *Visheden om min egen åndsudrustning* – ikke altid som en følelse af kunnen, men i tillid til Åndens løfte og ledelse.

12. *Målbevidst stræben efter åndsgaverne* – og altså ikke blot passiv afventen.

Det er klart, at det er kun den ene side af billedet. Min teologi har naturligvis også en række udfordringer til den karismatiske bevægelse [...] Andersen: DTTK 4/2010: 64-68.

Bilag 57-XII.1. NORV: Nej til ordination i folkekirken

[...] "Kan spørgsmål som kvindelige præster føre til et så dybt skisma, at det medfører Folkekirkens splittelse i to? [spørgsmål stillet af KD's journalist]"



I en vis forstand har spørgsmålet allerede splittet folkekirken, selv om det er sket inden for den ydre ramme, der bibeholdes som en paraplyordning. I det lange løb mener jeg imidlertid ikke, det er muligt at bevare to modsatte opfattelser inden for samme menighed, uden at den ene går til grunde. Derfor ville jeg også for egen del foretrække et åbent brud som den lykkeligste og mest renfærdige løsning på vor nuværende helt uholdbare situation.

Selve den folkekirkelige sameksistens presser den ”rest”, der endnu fastholder bibelsk tro og praksis, til det ene samvittighedssløvende kompromis efter det andet. Jeg tror derfor, et åbent brud er uundgåeligt, såfremt Guds evangelium skal forblive iblandt os og vi forblive ved det. Men skete det nu, ville meget få forstå nødvendigheden heraf. Lader det vente længe på sig, er jeg bange for, at de vil være endnu færre. Kun en gennemgribende vækkelse vil kunne ændre det og skabe en helt ny situation.

Splittelsen drejer sig imidlertid ikke kun om kvindelige præster. De er kun symptom på en dybereliggende grundskade, nemlig forkastelsen af store dele af bibelens indhold som Guds troværdige og autoritative ord. Den har ført til en trosnedbrydende og altopløsende autoritetskrise i store dele af kristenheden i dag. Derfor er de egentlig ansvarlige for den aktuelle strid og splittelse heller ikke de kvindelige præster. Det er langt snarere de biskopper, teologiske lærere og andre kirkelige ledere, som har lært både menighederne og de kvindelige præster, at det såvel i denne sag som i flere andre går an at lade hånt om og handle på tværs af det, som Gud har talt og som står skrevet. Af samme grund er det f.eks. heller ikke længere muligt for mig at deltage i en ordinationsgudstjeneste i folkekirkens sammenhæng. Det ville nemlig ikke alene i de allerfleste tilfælde indebære frivilligt gudstjenstligt fællesskab med kvindelige præster, hvilket så med rette kunne opfattes som en stiltiende anerkendelse af eller kapitulation over for denne bibelstridige praksis. Men det ville også indebære frivilligt gudstjenstligt fællesskab med mange af dem, som i langt højere grad end de kvindelige præster selv er de egentlig ansvarlige for den ulykkelige situation, vi befinder os i. Og er det forkasteligt at fejre gudstjeneste sammen med kvindelige præster, hvor meget mere da med dem, som i ord og gerning har lært og stadig bekræfter alt folket i tilsidesættelsen af Guds ords forpligtende myndighed såvel i denne som i flere andre henseender? Det må dog være den teologi og det bibelsyn, der er skadens egentlige grund, som opgøret også primært bør tages med og koncentreret om. Ellers bærer vi os ad som dem, der nok sætter ind imod og forsøger at bekæmpe en sygdoms symptomer, men samtidig lader den sygdomsforvoldende årsag i fred, så sygdommen stadig breder sig og bliver jo længere des værre. NORV Kristeligt Dagblad 30.06.1981.

Bilag 58-XII.1. DBI's forhold til folkekirken

I forbindelse med besvarelsen af spørgsmålet ”Kan DBI opmuntre og tilskynde de teologiske kandidater til at søge embede i folkekirken?” er det afgørende, at folkekirken har Bibelen og den evangelisk-lutherske bekendelse som sit erklærede



grundlag, og at den i sine ritualer er i overensstemmelse med dette bibelske grundlag. Når vi forkynder evangeliet og forvalter sakramenterne i overensstemmelse med dette grundlag, tjener vi Kristi kirke, jvf. Aug. VII: "Kirken er de helliges forsamling, i hvilken evangeliet læres rent og sakramenterne forvaltes ret". Kristi kirke er ikke identisk med folkekirken, men Kristi kirke findes i folkekirken, nemlig der, hvor en menighed samles om evangeliets rette forkyndelse og sakramenternes forvaltning i overensstemmelse med evangeliet. Dvs. at så længe der er folkekirkelige menigheder, der kalder os til at forkynde evangeliet og forvalte sakramenterne efter Bibelen og vor lutherske bekendelse, og så længe biskopperne vil ordinere os til at gøre det, vi ifølge Jesu befaling er sat til at gøre, kan vi have forvisning om, at vi tjener Jesu Kristi kirke, når vi følger et sådant kald og går ind i en sådan præstetjeneste.

Det andet spørgsmål var: "Indebærer deltagelse i ordinationsgudstjenesten åndeligt fællesskab med og anerkendelse af den ordinerende biskop og de deltagende præster?"

Her må det først præciseres, hvad vi forstår ved "åndeligt fællesskab" og "anerkendelse". Åndeligt fællesskab har vi ved den fælles tro, dvs. med de præster og biskopper, som har en sand og levende tro på Kristus, også selv om vi ikke i et og alt har samme syn på alle ting i Bibelen, f.eks. i synet på de kvindelige præster.

Og angående ordet "anerkende" betyder det at regne for, anse for. De biskopper og præster man anser for og regner for at være sande hyrder og lærere, har man dermed anerkendt. Når vi formaner os til at vogte os for de falske profeter (Mt.7,15) og advares imod dem, som forkynder et andet evangelium (Gal.1,8), er meningen den, at vi skal prøve deres lære og ikke lade os bedrage til at anse og regne de falske profeter for at være sande hyrder og lærere. Vi skal ikke anerkende dem for at være noget, de rent faktisk ikke er. ...

Det er ikke nogen utænkelig situation, at der findes vranglærere i kirken. Bibelen giver talrige vidnesbyrd om det, og vore lutherske reformatorer regnede også med, at vranglære findes i kirken og udøver magt der, altså den slags lærere, som vi ikke skal anerkende, men som vi alligevel formelt kan være undergivet: "Også vi medgiver og siger, at hyklerne og de ugudelige i dette liv er blandet ind i kirken, og at de er medlemmer af kirkens udvortes samfund og tager del i kirkens ydre kendetegn, navn [og] tjenester, dvs. i ordet, bekendelsen og sakramenterne, - særlig om de ikke er udstødt. Og sakramenterne er ikke uden kraft og virkning, fordi de bliver forvaltet af ugudelige. For også Paulus har forudsagt (2. Tess. 2,4), at antikrist skal sidde i Guds tempel, dvs. herske i kirken og have styre og tjenestegerning i den." (Apol. VII,3-4, citeret efter Valen-Sendstad, Konkordieboken:149).

Vi er hermed kommet frem til, at man ikke uden videre har åndeligt fællesskab med og anerkender alle tilstedeværende præster og biskopper i f.eks. en ordinationsgudstjeneste, selvom man deltager i en sådan....

Vi tvinges i vor folkekirkelige situation ind i kompromiser, ja – men det undgår vi ikke under nogen kirkeordning her på jorden. Men kompromiser er ikke nødvendigvis samvittighedssløvende, selvom de kan være det. Faren er der, og derfor er advarslen



imod denne fare berettiget. Kompromiser er kun samvittighedssløvende, hvis de indebærer, at man ikke fastholder sin overbevisning og ikke bedrøves over og tager afstand fra vranglæreres og kvindelige præsters tilstedeværelse, eller hvis kompromiserne indebærer at man tvinges til at anerkende og give sit samtykke til noget, som er i modstrid med Guds ord. Vi ville ikke være med til de omtalte ordinationsgudstjenester, hvis vi selv kunne vælge. Men vi gør det af nød, fordi det er vor eneste mulighed for at indtræde i den præstetjeneste, som vi er kaldet til af menigheden – en tjeneste, som har Guds ord og befaling bag sig.

Men vi må også se nærmere på de nytestamentlige formaninger, om at holde sig fra dem, som lærer og lever vrangt. Rammer de det, vi her gør? Svaret er igen: ikke uden videre. Det er nemlig karakteristisk, at de taler om det frivillige, utvungne fællesskab med ”kristne”, der fornægter Kristus i lære eller liv. Her har de troende, som apostlene skriver til, ikke gjort op med den synd, de ser i menigheden. Synden er ikke dømt og lagt under lovens forbandelse. De har undladt at tage ”nøglemagten” (Mt.18,18) i brug og således ikke udstødt ”det onde menneske af jeres kreds” (1. Kor.5,4-5 og 9-13). Paulus’ formaninger rammer først og fremmest deres hjerteindstilling til synden. ”I er opblæste, og blev ikke snarere bedrøvede” (1.Kor.5,2). ”Jeres selvros tager sig ilde ud” (1.Kor.5,6)....

2.Tess.3,6 og 14-15 handler om dem, som vi skal regne for brødre og sande kristne, selvom de ikke lever efter Guds ord, som de burde. De troende skal holde sig fra ham, dvs. ikke anerkende og forsvare den måde, han lever på. På en eller anden måde skal han mærke og forstå, at hans livsførelse ikke er ret efter Guds ord. Det er de troendes indstilling til synden, Paulus vil skærpe med disse formaninger.

Ang. forholdet til vranglærerne ligger formaningerne på det samme plan. (Rom.16,17-18 og 2. Johs.10-11). Menigheden og dens ledere må ikke tage imod vranglærerne og byde dem velkommen som rette lærere. Alt er frit og utvungent her. Derfor vidner modtagelsen af vranglærerne utvetydigt om, at man ikke skelner mellem sand og falsk lære; man tolererer og anerkender vranglæren. De hører og tager imod vranglærerens budskab og er derfor ”medansvarlig for hans onde gerninger”.

I Åb.2,20 revses menigheden, fordi den finder sig i kvinden Jesabel. Den har ikke gjort op med hendes virke, og dermed er den skyldig. Der er dog nogen, som har gjort op, og de pålægges intet yderligere. De skal kun holde fast ved det, de har (v.24-25).

Alle disse formaninger og forskrifter viser os klart, at det afgørende skel går mellem dem, der har accepteret vranglære og ubibelsk livsførelse og dem, som ikke har. Hvordan vi i praksis kan og skal markere dette skel og denne udstødelse afhænger af forholdene. Her giver NT ikke nogle kontante forskrifter. Kirken kan ikke leve uden den kirketugt, der ligger i brugen af nøglemagten, men de ”korporlige” konsekvenser, man har kunnet og ønsket at drage, har varieret meget gennem tiderne...

Det må være tilstrækkeligt til at understrege vort hovedanliggende: Det at deltage i en ordinationsgudstjeneste, hvor der måtte være vranglærere eller kvindelige præster



til stede, er ikke i sig selv ensbetydende med, at man tager imod og anerkender vranglærerne og de kvindelige præster.

Når det ovenstående står fast, kommer vi ind i vanskelige overvejelser om, hvordan vi bedst bevarer og markerer vor overbevisning. Her kan der ikke gives noget entydigt svar, men der må være plads til forskellig stillingtagen i praksis....

Konklusion

Hvis menighederne vil kalde os og biskopperne vil give os kollats og ordinere os til det, som Jesus Kristus har befaleet os at gøre, så kan vi gøre det med frimodighed – selvom vi pånødes at deltage i en ordinationsgudstjeneste med tilstedeværende vranglærere og kvindelige præster.

Vi befinder os kirkeligt set i en alvorlig nødsituation, som dog ikke på nuværende tidspunkt tvinger os til at drage ud fra Den danske Folkekirke, men kalder os til at blive og tage kampen op imod vranglæren og bruge de utallige muligheder, vi har i folkekirken til at så Ordets sæd, mens det endnu er tid, og vi har frihed til at tale og forkynde frit i overensstemmelse med Guds ord. Og kirkens nød må kalde os til fornyet bod, bøn og tjeneste i bevidstheden om, at alene Gud har magt til at bevare os selv og sin kirke fra at gå under. DBI's forhold til folkekirken, DBI-Information 1/1983.

Bilag 59-XII.3. NORV: Vejen frem for Jesu Kristi kirke i vort folk?

[...] I den alvorlige folkekirkelige situation, vi står i i dag, må vi gøre os én ting klar: Det er aldrig gjort med at protestere for al verden – og så alligevel følge med på færd! Sandheden kræver opgør og brud med løgnen – ellers går den tabt. Lys og mørke brydes uafladeligt og kan umuligt indgå nogen aftale med hinanden om fredelig sameksistens. Ånden begærer imod kødet og kødet imod Ånden, de to ligger uophørligt i strid med hinanden. Der må derfor ikke bare protesteres mod, men brydes kompromisløst med alt det, som bedrøver Guds Ånd, og der må ske en hellig udskillelse derfra i såvel den enkelte kristnes som forsamlingens liv. Ellers viger Ånden fra os, og lysestagen flyttes fra dens plads (2. Kor.6,14-7,1; Gal. 5,16-26; Johs. Åb. 2,4-5 og 14-16).

Derfor er opgør og brud med såvel vranglæren som dens repræsentanter en uomgængelig nødvendighed i vor folkekirkelige situation, skriver Mikkil Vigilius med al bibelsk begrundelse og ret i sin artikel "Opbrud" i bogen "Jordens største under" (Credo forlag 1997). Det er, fortsætter han, "en forpligtelse for hele den troende menighed. I en tid, hvor sandhed og løgn sammenblandes på den mest underfundige og besnærende måde, er vi kaldet til at skabe klarhed ud fra Guds ord. For at vi selv kan blive bevaret i en sund tro, og for at andre kan frelses fra åndelig forførelse. Bibelen formaner os således til at holde os fra og afvise enhver form for kristeligt fællesskab med dem, som bærer brodernavn, men i ord og handling åbenlyst trodser Guds ord: "Jeg formaner jer, brødre, til at holde øje med dem, der i modstrid med den lære, I har



modtaget, skaber splittelse og fører andre til fald. Hold jer fra dem!” Rom. 16,17 (se endv. 1. Kor. 5,11; 2. Thess. 3,6; Tit. 3,10; 2. Johs. 10-11)” (a.a., s.131).

Hvorledes efterlever vi så den formaning i den nuværende folkekirkelige situation?

.... For mig selv og adskillige andre med mig er det imidlertid et åbentstående spørgsmål, om kirkekamp i betydningen opgør og brud med såvel den åbenlyse vranglære som dens repræsentanter, ikke alene i ord, men forbundet med en konsekvent efterlevelse af Calmeyergatelinjen i praksis overhovedet længere er mulig uden brud med vore åbenlyst vranglærende biskopper og dermed også med vor nuværende folkekirkelige ordning. Dermed aktualiseres spørgsmålet: Er oprettelse af frie menigheder og en alternativ tilsynsordning inden for folkekirkens rammer eller ligefrem frikirke- eller frimenighedsdannelse uden for folkekirken vejen frem?

Af disse to muligheder har jeg for min del ikke nogen stor tiltro til den førstnævnte. Forslagene om en ”viebiskop” og om ”særordination” for år tilbage vandt ikke stor tilslutning, men blev mødt med adskillig skepsis eller ligefrem afstandtagen også i vort eget bagland på kirkens såkaldte højrefløj. Det er også for mig i høj grad tvivlsomt, om der heller i dag blandt os i ’De otte’s egen sammenhæng og i vort bagland vil være tilstrækkelig konsensus og opslutning om i fællesskab at forsøge at gå denne vej frem.

Trods klar erkendelse og bevidsthed om de mange nærliggende åndelige farer og faldgruber, som vil være forbundet med et brud med den folkekirkelige ordning og ligefrem frikirke- eller frimenighedsdannelse, så er det alligevel den mulighed, jeg selv gennem adskillige år er blevet drevet stadig mere i retning af at betragte ikke alene som en mulig, men også som en tilrådelig vej frem. Ikke uden videre for alle, men i hvert fald for nogle i den situation, de befinder sig i, såfremt de ikke ved at sætte den gode samvittighed over styr, skal stå i fare for at lide skibbrud på troen [...]

Der er et stort hensyn at tage til dem, der ikke ud fra Guds ord er blevet overbevist om nødvendigheden af et sådant skridt; de, som endnu ikke i Guds ords lys har indset, at de med god samvittighed kan vælge denne mulighed. Det gælder ikke bare om at hytte og bjerpe sig selv. Sagen drejer sig først og fremmest om to ting: Kristi ære og menneskers frelse. Det sande hyrdesind vil altid vise sig i omsorg for hjorden. Følger vi i Den gode Hyrdes spor, vil vi derfor heller aldrig lade fårene i stikken, men hellere sætte livet til for dem. Men spørgsmålet er, om vi ikke netop i vor aktuelle folkekirkelige situation står i fare for at blive ”daglejere”, der nok ser ulven komme, men lader fårene i stikken og ”flygter” (jf. Johs. 10,11-12)? Er det ikke det, vi gør os skyldige i, hvis vi undviger den åbenlyse konfrontation og det kompromisløse opgør og brud med vranglæren og vranglærerne? Er det samme ikke også tilfældet, når vi for at bevare den folkekirkelige ordning og vore muligheder inden for den lader os presse til lejlighedsvist frivilligt samarbejde og gudstjenstligt fællesskab (herunder også nadverfællesskab) med både kvindelige og åbenlyst vranglærende præster og biskopper? Og nu altså også med både præster og andre, der lever i homofile parforhold



og ubodfærdigt fastholder og agter at fortsætte med denne syndige levevis i åbenlys modstrid med Guds ord [...], NORV 1998:69-71.

Bilag 60-XII.3. NORV's vurdering af Willow Creek-konceptet

[...] Ifølge det, jeg selv har læst og hørt om Willow Creek fra forskelligt hold, er der i høj grad grund til at nære store betænkeligheder. Willow Creek's tanker om 'kultur-relevant' forkyndelse, evangelisation og gudstjenesteformer (seekers' services), der appellerer til vor tids mennesker ved at imødekomme og tilfredsstille deres umiddelbare kendte og følte behov, repræsenterer for mig at se mange af de tendenser, der i stigende grad trænger sig på og truer med at nedbryde og ødelægge vort evangeliske arbejde indefra. Ja, jeg anser faktisk den indflydelse fra denne verdens tidsånd, der giver sig udtryk i en åndeligt nedbrydende og ødelæggende verdsliggørelse af vore forsamlinger i ellers oprigtige og velmente forsøg på at nå vor tids mennesker med evangeliet, for at være en lige så alvorlig og endnu mere nærliggende fare for os i vore sammenhænge end den åbenlyse fornægtelse og vranglære i folkekirken [...] NORV brev 18.10.1999 til Carl Fr. Wisløff, DBI-arkiv æske 37.